

**ASTANA
INTERNATIONAL
UNIVERSITY**

**«Білім беру үдерісінде тұлғаның дамуы:
теориялық және практикалық аспектілер»
атты III халықаралық ғылыми-практикалық
конференция материалдары
04 сәуір 2025 ж.**

**Материалы III международной научно-
практической конференции «Развитие
личности в образовательном процессе:
теоретические и практические аспекты»
04 апреля, 2025 г.**

**Materials of the III International Scientific and
Practical Conference «Personality Development
in the Educational Process: Theoretical and
Practical Aspects»
04 April, 2025**

Астана, Казахстан 2025 ж.

УДК 37.032
ББК 74.200.51
Б 94

**Астана Халықаралық университетінің президенті С.А. Ирсалиевтің
жалпы редакциясымен**

Редакциялық алқа:

Мырзагалиева А.Б., бірінші вице-президент, б.ғ.д., профессор; Ахмадиева Ж.К., педагогикалық институт директоры, п.ғ.к, доцент; Турарова Г.У., Касымбекова Г.К., Нигметжанова Г.К., Мейрманов А.Б., Кенжебаева Т.Б., Кударова Н.А., Абылайхан С. М., Сыдыкова Б. Т., Дуйсекова А.А. Келимбетова А.Ғ., Ахметжанова А.К.

«АІУ-2025: «Білім беру үрдісінде тұлғаның дамуы: теориялық және практикалық аспектілер» атты І-ші Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдар жинағы, Астана: Астана Халықаралық университеті, АІУ, 2025. – 571 б.

Жинаққа **«Білім беру үрдісінде тұлғаның дамуы: теориялық және практикалық аспектілер»** атты ІІІ-ші Халықаралық ғылыми – практикалық конференция материалдары енгізілген. Жинақта білім беру ортасы тұлғаның даму факторы ретінде, қазіргі таңдағы өзекті мәселелердің бірі - инклюзивті білім беру жағдайында тұлғаны дамытудың психологиялық-педагогикалық аспектілері, цифрлық білім беру жағдайында тұлғаның дамуын психологиялық-педагогикалық қолдау және білім берудегі тұлғаның даму үрдісін ұйымдастырудың заманауи әдістері жайлы мәселелер қамтылған.

Мақалалар авторлық нұсқада ұсынылған. Жарияланған материалдардың авторлары ғылыми зерттеулер нәтижелерінің дұрыстығы мен маңыздылығына және мәліметтердің пайдаланылуына жауапты.

В сборник включены доклады и статьи, представленные на ІІІ Международной научно-практической конференции **«Развитие личности в образовательном процессе: теоретические и практические аспекты»**. В сборнике освещены актуальные проблемы: образовательная среда как фактор развития личности, психолого-педагогические аспекты развития личности в условиях инклюзивного образования, психолого-педагогическое сопровождение развития личности в условиях цифрового образования, а также современные методы организации процесса развития личности в образовании.

Статьи представлены в авторском варианте. Авторы опубликованных материалов несут ответственность за достоверность и значимость результатов научных исследований.

The collection includes reports and articles presented at the III International Scientific and Practical Conference “Personality Development in the educational process: theoretical and practical aspects”. The collection covers the following topical problems: educational environment as a factor of personality development, psychological and pedagogical aspects of personality development in the conditions of inclusive education, psychological and pedagogical support of personality development in the conditions of digital education, as well as modern methods of organizing the process of personality development in education.

The articles are presented in the author's version. The authors of published materials are responsible for the reliability and significance of the results of scientific research.

© Астана Халықаралық университеті, 2025
© Международный университет Астана, 2025

ЖАЛПЫ ОТЫРЫС ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ PLENARY SESSION

Алисов Е.А.

Реновация деятельностного подхода в подготовке будущих педагогов к
развитию личности 1
обучающихся..... 3

Жаныс А.Б., Мирзоев М.С.

Особенности использования цифровых технологий в обучении
математики у будущих специалистов в сельскохозяйственных
сфере..... 1
... 9

Юлдашев С.Р.

Узбекская модель реабилитации и реинтеграции женщин и детей,
репатриированных из зон вооруженных 2
конфликтов..... 6

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ

БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫ ТҰЛҒАНЫҢ ДАМУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A FACTOR IN PERSONALITY DEVELOPMENT

Адилъжанов А.А.

«Білім беру ортасы» ұғымының қалыптасу тарихы және жеке тұлғаны
дамытудағы маңызы 33

Айтимова Д.А., Касымбекова Г.К.

Білім беру ортасы – тұлғаның дамуының негізгі факторы..... 41

Алшынбаева С.Е.

Мектеп жасына дейінгі ұйымдағы педагогикалық және психологиялық
мәселелер және оны шешу жолдары..... 45

Ахмедиянова С.Б., Касымбекова Г.К.

Оқушыларының мектепке бейімделуінің психологиялық педагогикалық
аспектілері..... 50

Ахтанова Ж.Ж.

Жасөспірімдердің арасында кездесетін буллингтің алдын-алу бойынша
мәселелер..... 55

Әбіш Н.Б., М. Байжанова М.С.

Түркістан облысы халқының демографиялық өсімін өзге аймақтармен
салыстыру..... 58

Бекмаханбет Н.Б., Дуйсекова А.А.

Білім беру жүйесінде оқушылардың зияткерлік шығармашылығын дамыту	65
Болатова А.Ж.	
Білім беру ортасы мен оқыту әдістемесі: жаратылыстану пәнін үйретуде заманауи технологиялардың ықпалы.....	69
Бужиева Г.К.	
Тарих сабағында тұлғаның тарихи сана-сезімін қалыптастырудағы инновациялық әдістер мен тәсілдер.....	72
Ерсұлтан Ш. Қ., Турарова Г. У.	
Қарым-қатынастағы манипуляциялық технологиялар	75
Есентай А.Т.	
Оқушылардың оқылым дағдысын дамыту мәселелері.....	78
Жазықбаева А.Н.	
Личность педагога как ключевой фактор образовательной среды.....	84
Захай А.	
Мәдениетаралық қарым-қатынас және жеке тұлғаның әлеуметтік дамуы..	85
Игибаева А.К., Ақитпаева Н.К.	
Образовательная среда как фактор развития профессионального бэкграунда будущего педагога: теоретические аспекты	89
Имангазинов Б.С.	
Сахна тілі арқылы тұлғаның өзін-өзі тануы және шығармашылық дамуы...	94
Иргебаева А.Е.	
Мектепке дейінгі ұйымда заттық дамытушы ортаны ұйымдастыру маңызы.....	97
Каржауова А.А., Дуйсекова А.А.	
Жеке тұлғаны шығармашылыққа баулу.....	100
Касымжанова Б.А.	
Оқыту ортасы жеке тұлға ретінде қалыптастырушы фактор.....	102
Кузязев Р.Р.	
Роль аккомпанемента в музыкальном обучении на баяне: техники и подходы.....	106
Кулназарова К.У., Кударова Н.А.	
Современные методы организации процесса развития личности в образовании	108
Кушергалиева А.Н.	
Психолого-педагогические аспекты развития личности в условиях инклюзивного образования.....	112
Қара Ә.Б.	
Дүниетану пәні арқылы оқушылардың тұлғалық қасиеттерін дамыту	116
Қуаныш А.Қ., Нигметжанова Г.К.	
Мектеп жасына дейінгі балалардың психологиялық жарақат алудың қауіптілігі.....	120
Луговкина В.Н., Нигметжанова Г.К.	
Как влияет, нарушение привязанности в раннем возрасте на психику ребенка?.....	123

Магазова Ж.М.	
Современные технологии преподавания русского языка и литературы.....	128
Мекенбай Ж.К., Дуйсекова А.А.	
Бастауыш сыныптың оқу үдерісінде ұлттық ойындарды пайдаланудың ерекшеліктері.....	130
Мукажанов Н.К., Жиенбаева С.Н.	
Жоғары оқу орындары түлектерiнiң кәсiби бейiмделуi.....	133
Мұратқызы А.	
Колледждiң бiлiм беру ортасы болашақ педагогтiң кәсiби кұзыреттiлiгiн дамыту факторы ретiнде.....	138
Мұхтар Д.М., Аналбекова К.Т.	
Ғылым мен бiлiм жүйесiндегi инновациялар: дамудың жаңа жолдары	114
Нигметжанова Г.К.	
Эмоционалды интелект және тұлға.....	147
Нұрланқызы А., Сабантаева Г.С.	
Елiмiздегi оқу сауаттылығы.....	151
Омарова С.М.	
Қоғам мен ғылымның интеграциясы негiзiнде оқушыларды адамгершiлiк құндылықтарға тәрбиелеу мүмкiндiктерi.....	155
Сағынбаева А.Н., Турарова Г.У.	
Жеткiншектердiң оқу мотивациясының ерекшелiктер.....	161
Сағынғали Ж.Н., Нигметжанова Г.К.	
Влияние эмоционального насилия на психическое развитие ребенка в дошкольном возрасте.....	164
Сатанов С.С., Кударова Н.А.	
Современная проблема темперамента в дифференциальной психологии....	168
Сейдулла А.И., Турарова Г.У.	
Жеткiншектерде көшбасшылықты дамыту.....	172
Сейлханова Б.К.	
Ұйымдағы тұлғаның қалыптасуы мен дамуы.....	176
Смаилова Т.Р., Дуйсекова А.А.	
Бастауыш сынып оқушыларының жеке тұлғасын қалыптастырудың педагогикалық мәселелері.....	180
Сұлтанәлі Е.Т., Қожаева С.Қ.	
Танымдық ойын –экологиялық тәрбие беру құралы.....	183
Үсенова А.Қ., Қожаева С.Қ.	
Бастауыш сынып оқушыларына эстетикалық тәрбие берудегі халықтық педагогиканың ролі.....	190
Хаменова Д.К.	
Бастауыш мектептегі дидактикалық әдістер мен тәсілдердің жеке тұлғаны қалыптастырудағы ролі	196
Хасенова А.И.	
Роль современных тенденций обновления содержания начального образования в совершенствовании личности.....	200

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ТҮЛҒАНЫ ДАМУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF PERSONALITY DEVELOPMENT IN INCLUSIVE EDUCATION

Амангельдинова Д.С., Ладзина Н.А.

Мүмкіндігі шектеулі балалары бар әйелдердің ресурстық жағдайы және отбасы ішілік қарым-қатынас..... 207

Аршабаева С.С., Турымтаева Б.Е.

Аутизм спектрі бұзылыстары бар балаларға логопедиялық көмек көрсету..... 213

Асқарбекқызы М., Султанбекова А.Ж.

Инклюзивті сыныпта бастауыш сынып оқушыларының эмоционалдық интеллектін дамыту 217

Ахметова А.А.

Болашақ педагог-психологтарды медиаресурстар арқылы кәсіби қызметке даярлау ерекшелігі 220

Басболатова Д. К Ауренова М.Д.

Ақыл-ой кемістігі бар білім алушылармен жұмыс жасаудағы экологиялық тәрбие берудің мазмұны 225

Бекбосынова А.А., Ауренова М.Д.

Психикалық дамуы тежелген мектепке дейінгі балалардың сөздік қарым-қатынас құралдарының ерекшеліктері..... 231

Бекбосынова А.А., Ауренова М.Д.

Психикалық дамуы тежелген мектепке дейінгі балалармен жүргізілетін логопедиялық жұмыс ерекшеліктері..... 235

Бодық Қ.М., Баймухамбетова Б.

Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеті жағдайында сөйлеу дамуы тежелген ерте жастағы баланы тәрбиелеп отырған отбасына педагогикалық қолдау көрсету..... 240

Бөкеш Ж., Стельмах С.А.

Психикалық дамуы тежелген балаларда сөйлеудің грамматикалық құрылымын қалыптастыру 244

Бөкеш Ж., Стельмах С.А.

Психикалық дамуында тежелуі бар мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеу тілінің грамматикалық қатарының даму ерекшеліктері..... 246

Давлатова Г.Э., Баймухамбетова Б.Ш.

Ақыл – ой кемістігі бар бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын дамытуда ойын технологиясының рөлі.....	251
Жумабаева М.Р.	
Аутизм спектрі бұзылған балалардың ата-аналарының ерекшеліктері.....	257
Жүсіп А.Е., Дуйсекова А.А.	
Инклюзивті білім берудегі отбасының рөлі.....	262
Канатбекова Г.М., Дуйсекова А.А.	
Арнайы қажеттіліктері бар балаларға арналған білім беру тәжірибелері.....	265
Кеңшілікова А.Е., Ауренова М.Д.	
Жалпы сөйлеуі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың байланыстыра сөйлеуін қалыптастыруда м.монтессорий әдісін қолданудың мүмкіндіктері.....	268
Маутбекова А.А., Тлебалдина Н.М., Турымтаева Б.Е.	
Арнайы мектеп пен инклюзивті ортада есту қабілеті бұзылған балаларды оқытудың салыстырмалы талдауы.....	274
Муксиева Н.Е.	
Инклюзивті білім берудің педагогикалық психологиялық негіздері.....	277
Муталимова А.Р., Стельмах С.А.	
Комплексная поддержка детей с РАС.....	281
Нұрмұхамбетова М.Н., Құмарбек К.М., Турымтаева Б.Е.	
Аутизм спектрі бұзылысы бар балаларды әлеуметтік бейімдеуге тьютерлік қолдау	288
Орынбек Ж.О., Ауренова М.Д.	
Сөйлеудің жалпы дамымауы бар мектеп жасына дейінгі балалардың мазмұндау дағдылары.....	291
Талғатқызы Д., Кударова Н.А.	
Ерекше білім беру қажеттіліктері бар жеткіншектердің интерперсоналдық мінез-құлқын қалыптастыру ерекшеліктері.....	297
ТлеуKENOVA Р.Б.	
Ерекше балаларды тәрбиелеп отырған ата - аналарға психологиялық қолдау.....	304
Чукеева Г.К., Ауренова М.Д.	
Әлеуметтік бағыттағы рөлдік ойындар түзету-тәрбие жұмысының құралы ретінде.....	306
Чукеева Г.К., Ауренова М.Д.	
Ақыл-ойы кем кіші мектеп жасындағы оқушыларда әлеуметтік күзiреттілікті қалыптастыру және дамыту тәсілдері.....	312
Шарипханова М.Е., Стельмах С.А.	
Домбыра арқылы мүмкіндігі шектеулі балалардың танымдық қабілетін дамыту.....	318
Эрзатова Ж.Э., Ауренова М.Д.	
ЖСД бар балалардың эмоционалды-бағалау лексикасын дамытудың негізгі бағыттары.....	323

Эрзатова Ж.Э., Ауренова М.Д.

ЖСД бар балалардың эмоционалды – бағалау лексикасының ерекшеліктері..... 328

**ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ТҰЛҒАНЫҢ ДАМУЫН
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ**

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ
РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR
PERSONALITY DEVELOPMENT IN DIGITAL EDUCATION**

Ashirbekova D.A.

Leveraging free gamification platforms for effective acquisition of it technical vocabulary: practical applications..... 335

Батталова Г.А.

Использование современных технологий в образовательном процессе.... 342

Габделова А.А.

Цифровые технологии как инструмент развития личности..... 344

Джазбаева А.Б.

Болашақ мектепке дейінгі білім беру педагогтарының білім беру жүйесінде қолданатын цифрлық заманауи платформалары..... 348

Ерназарова А.С.

Цифрлық ортадағы музыканың тұлғаның эмоционалдық әл-ауқаты мен шығармашылығына әсері..... 350

Жанатай Р.С.

Цифрлық білім беру -тұлғаның дамуында жан-жақты көмек көрсету үдерісі..... 354

Жаныс А. Б., Вахрушева И.А.

Особенности преподавания математики в аграрном вузе в условиях цифрового образования..... 357

Жумабекова М.М.

Роль проекта TEDx в целостном развитии учащихся..... 365

Карабаева А.С.

Цифрлық жаһандану және білім беруді трансформациялау: жаңа мүмкіндіктер мен сын-қатерлер..... 370

Лукпанова Д.У.

Цифрлы білім беру ортасындағы тұлғаның даму ерекшеліктері 374

Мусаева М.Е.

Сабақтағы цифрлық ресурстар мен жасанды интеллект мүмкіндіктері..... 378

Муталипова Н.Б.

Цифрлық технология студенттерді оқыту құралы 381

Садыкова А.В., Саифназарова А.А.	
Формирование цифровой медиаграмотности у школьников при изучении информатики в начальной школе.....	384
Тәукел Т.О., Турарова Г.У.	
Тұлғаға әлеуметтік желілердің ықпалы.....	389
Төкен Ү.Қ., Салим А.К.	
Көрінбейтін тосқауылдар: цифрлық аутизмнің салдары мен одан шығу жолдары.....	394
Туреханов С.И.	
Жасанды интеллект жетістіктерін пәндік сабақтарда қолдану.....	399
Шакаримова К.К., Сламбекова Т.С.	
Болашақ педагог-психологтардың цифрлық ортада кәсіби имиджін қалыптастырудағы жүйелік тұғырдың мәні	402

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЦЕССА РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В ОБРАЗОВАНИИ

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ТҰЛҒАНЫҢ ДАМУ ҮРДІСІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

MODERN METHODS OF ORGANIZING PERSONALITY DEVELOPMENT IN EDUCATION

Абдикаримова А.О.	
Қазақ тіліндегі тұлғатануға арналған мәтіндер болашақ педагог мамандарды қалыптастырудың шарты ретінде.....	410
Айтбай Ж.Қ., Заурбекова А.М.	
Жаңашылдық пен дәстүр: білім саласындағы жаңа серпін.....	413
Амиренова Э.К.	
Медициналық колледж студенттерінің тұлғалық даму факторлары.....	419
Аянова М.А., Құмарбекова А.Н., Сәлімова А.А., Байчинов Р.Т.	
Психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес жағдайында ата-аналарға кеңес берудің заманауи тәсілдері.....	421
Әлиева А.О., Дуйсекова А.А.	
Оқушылардың ойлау қабілетін дамытудағы логикалық жаттығулардың рөлі.....	427
Baltash A., Akimkhanova A.A.	
Application of puppet show as a gamification method of teaching english for primary school children.....	429
Башарова Д.Б., Заурбекова А.М.	
Математика сабақтарында жобалап оқыту технологиясын қолданудың ерекшеліктері	433
Бек Қ.С., Турарова Г.У.	

Қарым-қатынас дағдыларын дамытудағы эмоциялық интелектің рөлі...	438
Бітімғалиева Д.Н., Қожаева С.Қ.	
П.М.Эрдниева «дидактикалық бірліктерді ірілендіру» теориясы негізінде бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамыту жолдары.....	444
Ботабекова Д.Б., Заурбекова А.М.	
Математика сабақтарында белсенді оқыту әдістерін қолдану.....	448
Даулбай Н.Д., Заурбекова А.М.	
Математика сабақтарында интербелсенді әдіс-тәсілдерін қолдану.....	452
Докей Д.Х., Дуйсекова А.А.	
Бастауыш сыныптардағы музыка сабағын оқытудың маңызы.....	457
Дулатова С.А.	
Әлеуметтік педагогика пәнінің зерттеу нысандары.....	460
Жаксыбекова Д.А., Абилкайрова М.Б., Касимова Ә.Б., Султанбекова А.Ж.	
Бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын дамыту.....	465
Жансерік А.Ж., Дуйекова А.А.	
Бастауыш сынып оқушыларына математикалық ұғымдарды қалыптастыру әдістері.....	473
Жумабаева З.Е.	
Компендиум традиционных и нетрадиционных уроков.....	475
Жундибаева Р.К.	
Бастауыш сынып оқушыларына рухани-адамгершілік тәрбие берудегі заманауи педагогикалық әдістер мен тәсілдер.....	480
Зулпыхан А.У., Дуйсекова А.А.	
Қазақ тілін оқытуда тыңдалым дағдысын қолдану әдістері.....	483
Калабаева А.К., Дуйсекова А.А.	
Қызықты математика сабағын жүргізуде ойын элементтерін пайдалану ерекшеліктері.....	486
Кожаметова Д.К., Турарова Г.	
Эмоциялық тұрақтылық және оның оқушылардың академиялық жетістігіне әсері.....	491
Махамбетова З.Н.	
Қазақ текстологиясы: теориялық негіздері, заманауи әдістері және қолдану тәжірибесі.....	494
Мухидинқызы А., Дуйсекова А.А.	
Бастауыш сынып оқушыларына қазақ халық фольклорын музыка сабағында қолдану жолдары.....	498
Мұхтар А., Дуйсекова А.А.	502
Білім берудегі тұлғаның даму үрдісін ұйымдастырудың заманауи әдістері.....	
Мұратқызы П., Касымбекова Г.К.	507
АРТ-терапия арқылы жасөспірімдермен коррекциялық жұмыс жүргізу...	

Мырзағалиева Д.Н., Дуйсекова А.А.	511
Шағын жинақталған мектепте бірпәндік сабақты ұйымдастырудың әдіс-тәсілдері.....	
Нұрлыбайқызы Бағалы.	515
Жалған естеліктер:фотосуреттер жалған естеліктерді қалай жасайды?....	
Омирханова Н.Г.	520
Бастауыш сыныпта шығармашылық тапсырмалар мен жобаларды қолдану арқылы оқушының тұлғалық дамуын қалыптастыру.....	
Осатай С.Н., Заурбекова А.М.	523
Жобалап оқыту технологиясын қолданудың ерекшеліктері.....	
Өтеғали Ә.Ө., Заурбекова А.М.	527
Математика сабақтарында белсенді оқыту әдістерін қолдану.....	
Өтегенова Г.Б., Касымбекова Г.К.	532
Жасөпірімдер арасындағы мінез-құлық коррекциясы:анықтау және түзету әдістері	
Рамазанова Т.Н., Конкал М.	536
Интерактивті оқыту: сөйлеу дағдылары мен белсенді қатысуды дамыту.	
Sadirkbekova Z., Shnaider V.A.	541
The role of elliptical sentences in enhancing conversational english.....	
Сауытбаева Ж.С.	544
Тұлғаның эмоционалдық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін интерактивті оқыту әдістері	
Серікбай И.С.	547
Тұлғаның әлеуметтенуін ұйымдастырудағы инновациялық тәсілдер: заманауи білім беру контекстінде.....	
Тілмұхан А.Н., Касымбекова Г.К.	549
Психологиялық кеңес беру.....	
Төрегелды Г.Т., Қасымбекова Г.К.	554
Психокоррекциялық жұмыста топтық пікірталасты қолдану негіздері.....	
Тулепбергенова А.А.	559
Бастауыш білім беру жүйесінде критериалды бағалау әдісін енгізу арқылы тұлғаның дамуын ұйымдастыру.....	
Хожек А., Касымбекова Г.К.	562
Методы и подходы в современной семейной терапии.....	
Эргешова Д.А., Заурбекова А.М.	566
Математика сабақтарында интербелсенді оқыту әдістерін қолданудың түрлері.....	

**ЖАЛПЫ ОТЫРЫС
ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ
PLENARY SESSION**

УДК 378.14

**Реновация деятельностного подхода в подготовке будущих педагогов к
развитию личности обучающихся**

Е.А. Алисов, доктор педагогических наук, профессор
Московский городской педагогический университет,
Москва, Российская Федерация
AlisovE@mgpu.ru

Деятельностный подход продолжает оставаться важнейшей составляющей методологической основы профессиональной подготовки российских педагогов. *Подход* представляет собой «комплекс парадигматических, синтагматических и прагматических структур и механизмов в познании и/или практике, характеризующий конкурирующие между собой (или исторически сменяющие друг друга) стратегии и программы в философии, науке, политике или в организации жизни и деятельности людей» [8, с. 526]. Учитывая, что «концептуальный аспект теоретического знания выражает прежде всего парадигмальное "сечение" последнего, задает его топику и риторику, т.е. определяет релевантные области применения и способы выражения конструируемых на основе развертывания "порождающей" идеи систем понятий (базовых концептов)» [3, с. 509], сконцентрируем локус анализа на эпистемических пространствах деятельностного подхода в высшем педагогическом образовании: парадигме, синтагме и прагматике.

Парадигма деятельностного подхода в высшем педагогическом образовании. Обозначим тезисно ключевые ориентиры современного высшего педагогического образования, соответствующие парадигме деятельностного подхода.

1. Целевая установка на деятельность по непрерывному профессиональному самосовершенствованию. Такая установка предполагает педагогическое сопровождение (на этапе получения высшего педагогического образования) осмысления и принятия будущими учителями ценностной природы педагогической деятельности, формирование потребности в постоянном развитии своего творческого потенциала, обогащение субъективного опыта саморегуляции, конструирование образа «Я», адекватного актуальному и потенциальному уровням профессионального саморазвития. Важную роль в достижении субъектом деятельности цели непрерывного профессионального самосовершенствования играет умение учиться в течение всей жизни. Эффективными в обозначенном контексте признаются акмеологические технологии, специфика применения которых в

работе с будущими педагогами состоит в создании ситуаций успеха, достигаемого в самостоятельной познавательной и исследовательской деятельности, направленной на постижение сущности психолого-педагогического сопровождения развития личности обучающихся.

2. Смыслообразующая подготовка к решению жизненных задач. В качестве значимого результата образовательной деятельности студента – будущего педагога – рассматривается профессионально-личностный смысл как итог интерпретации субъективной связи обучающегося, с одной стороны, и профессиональной педагогической деятельности, с другой [4]. В процессе решения современных педагогических задач особое значение приобретает развитие аналитических способностей субъекта деятельности. Самостоятельность поиска востребованной образовательными реалиями информации получает выраженный статус приоритетности относительно потребления готовых методических указаний [5]. Примером прагматически оправданного технологического обеспечения смыслообразующей подготовки учителя выступает процессно-ориентированное обучение, предоставляющее студентам реальные возможности в определении собственных стилистических предпочтений в организации педагогической деятельности.

3. Персонализация образовательной среды вуза. Парадигмальная основа деятельностного подхода направляет совокупность условий, влияний и возможностей (как сущностных составляющих) образовательной среды подготовки педагогов в русло определения личностной позиции деятельности обучающихся, обеспечения гибкости и лабильности границ и содержательного наполнения образовательного пространства [1]. Являясь неперенным атрибутом современной эффективно функционирующей образовательной среды, персонализация задает необходимость определения степени свободы участников образовательных отношений, развития внутренней подотчетности и ответственности за все осуществляемые ими в образовательном процессе действия. Средовые характеристики проектируются и воплощаются в жизнь таким образом, чтобы способствовать профессиональному самоутверждению студентов во всех видах выполняемой в вузе деятельности, убеждая при этом в реальности их влияния на развитие системы образования в целом.

4. Организация совместной сетевой деятельности. К будущему педагогу традиционно предъявляются повышенные требования в аспекте сформированности гражданской позиции, проявляющейся как на локальном, так и на глобальном уровнях. Совместная сетевая деятельность позволяет ее субъектам становиться частью разнообразных объединений и вносить вклад в общее, интегрированное на основе взаимодополняемости взглядов и убеждений, дело. Развитие организационных навыков способствует качественному переходу на более высокий уровень культуры коммуникаций, которая в последующем будет экстраполироваться в социокультурных особенностях детских сообществ. Вуз консолидирует социальные взаимосвязи общественных институтов и структур, становясь (как минимум, региональным)

центром культуропорождающего образования, открытой системой. Готовность будущих педагогов к смене социально-экономических и профессионально-средовых статусных характеристик, формируясь в результате совместной сетевой деятельности, обеспечивает проявление различных форм мобильности, от академической до профессиональной (как в вертикальном, так и в горизонтальном направлениях). При этом актуализируется адаптивный и интеллектуальный метод управления, обработки информации и выработки стратегий антропологического и экономического развития в частном и общем понимании. Парадигма деятельностного подхода подчеркивает особую роль организации совместной сетевой деятельности будущих педагогов также в контексте формирования навыков продуктивного сотрудничества (с широким применением соответствующей образовательной технологии [2]).

Синтагма деятельностного подхода в высшем педагогическом образовании. Наиболее точно сущностной характеристике синтагмы деятельностного подхода в высшем педагогическом образовании соответствует вывод, сделанный А.М. Медведевым и И.В. Жулановой: это «обеспечение учебной деятельности, основанной на общих способах действия, направленных на освоение культурно-предметной компетентности» [7]. Очевидно, что содержательно понятие «культурно-предметная компетентность» интегрирует (в границах профессиональной компетентности) «культурную» (профессиональную культуру) и «предметную» компетентности. Общий круг формируемых у обучающихся в условиях высшего педагогического образования компетенций определяется во ФГОС, отдельно выделяемого блока «культурно-предметных» компетенций он не содержит. Однако, официальные формулировки компетенций, безусловно, сопоставимы с имеющимся в виду (и принципиально значимым в контексте реализации деятельностного подхода) акцентом на объединении (и соответствующем ему смысловом наполнении) «культурного» и «предметного» компонентов.

Соотнося синтагму деятельностного подхода с традиционным пониманием компетенции как «готовности» и «способности», наиболее важные ожидаемые образовательные результаты его применения можно «разложить» на отдельные составляющие:

- готовность и способность к целеполаганию;
- готовность и способность к прогнозированию;
- готовность и способность к действию;
- готовность и способность к оценке и рефлексии.

Готовность и способность к целеполаганию. Деятельностный подход в высшем педагогическом образовании ориентирует на реализацию в работе со студентами цикла: целеопределение (при котором принципиальное значение приобретает становление методологической культуры обучающихся, формирование футурологически направленного профессионального мышления) – целеудержание (при котором особо актуализируются деятельностные аспекты процесса обучения, зачастую требующие

специального педагогического сопровождения, стимулирования) – целекоррекция (при которой для обучающихся раскрываются их новоприобретенные (более высокого порядка) возможности как субъектов учебно-профессиональной деятельности).

Готовность и способность к прогнозированию. Ключевое значение приобретает формирование у будущих педагогов информационно-прогностической компетенции. В пространстве современной культуры субъект педагогической деятельности должен обладать способностью предвидеть последствия того или иного воздействия, определить перспективы внедрения тех или иных новаций, последствия тех или иных ситуаций взаимодействия участников образовательных отношений.

Готовность и способность к действию. Ввиду широкого формата относимых к профессиональному арсеналу педагогических действий и многогранности процесса подготовки к их осуществлению, принципиальным выступает закрепление в профессиональном сознании учителя установки на их правильность. В качестве регулятивов выполнения конкретных педагогических действий на этапе получения педагогического образования должны быть обозначены (и усвоены обучающимися) критерии правильности: успешность, полезность, эффективность, технологичность, простота, эстетичность, безопасность.

Готовность и способность к оценке и рефлексии. Для обеспечения результативности формирования этой составляющей культурно-предметной компетентности будущих педагогов необходимо усвоение алгоритма анализа любой области профессиональной деятельности, включающего последовательность шагов: выявление в сложившейся педагогической ситуации факторов, потенциально влияющих на эффективность образовательного процесса; самоанализ адекватности собственных возможностей, соответствующих новым проявившимся требованиям образовательной реальности; определение конкретной педагогической задачи, требующей решения в изменившихся условиях; выбор действенной педагогической технологии, эффективной в локусе решения конкретной педагогической задачи.

Прагматика деятельностного подхода в высшем педагогическом образовании. Прагматические аспекты реализации деятельностного подхода в современных условиях высшего педагогического образования отражает его системно-модульная организация, подчиненная ряду принципов, по своей сути соответствующих традиционно выделяемым в дидактических теориях, но имеющих специфику проявления. Остановимся на некоторых из них.

Принцип гуманистического характера образования. В условиях системно-модульной организации образовательного процесса деятельностный подход запускает механизмы утверждения статуса будущего педагога, в соответствии с которым он становится началом, определяющим основные закономерности взаимоотношений субъектов деятельности. Приоритетное значение приобретает собственно субъектность; инициируется смысло-поисковый процесс, обогащающий как личностный, так и педагогический

опыт субъектов. За счет проявления многоплановых тенденций гуманизации системы высшего педагогического образования, амплифицируется образовательная среда вуза, предоставляя дополнительные возможности (насыщаясь) для выстраивания обучающимися индивидуальных образовательных траекторий.

Принцип единства теории и практики. Системно-модульная организация образовательного процесса в современных условиях высшего педагогического образования подразумевает создание и реализацию системы «профессионально-ориентированных модулей», нацеленных на ликвидацию дефицита в подготовке будущих педагогов к практической деятельности. Первый этап освоения модуля – учебно-ознакомительная практика как площадка для «профессиональной пробы» и определения субъективных запросов к деятельности теоретической. Теоретическая деятельность становится вторым этапом освоения модуля, представляя собой изучение дисциплин, входящих в него и интегрированных общим основанием того или иного (будущего) профессионального действия. Третий этап освоения модуля – первоначальное моделирование профессионального действия в рамках разноформатных вариантов организации практической деятельности в вузе. Четвертый этап освоения модуля – апробация профессионального действия в реалиях функционирующего в образовательной организации педагогического процесса (учебная практика) [6].

Принцип познаваемости. В рамках принципа познаваемости деятельностный подход концентрирует внимание на развитии познавательно-профессиональной активности будущих педагогов. При этом системно-модульная организация образовательного процесса обеспечивает реализацию технологии метапредметного действенного взаимодействия в субъект-субъектных отношениях участников образовательных отношений. Она подразумевает задействование компетентностного ресурса (сверхзаданных компетенций) и последующую учебную самореализацию студентов в интерактивных формах. Особое значение в контексте действия принципа познаваемости приобретает становление позитивной мотивации профессиональной деятельности будущих педагогов, эффективности которого способствует персонализация образовательной среды вуза. В целом, технология реализации деятельностного подхода в данном случае (по [9]) включает: мотивацию (самоопределение) к учебной деятельности, актуализацию и фиксирование индивидуального затруднения в пробном действии, выявление места и причины затруднения, построение проекта выхода из затруднения, реализацию построенного проекта, самостоятельную работу с самопроверкой по эталону, включение в систему знаний и повторение, рефлексию деятельности.

Принцип объективности. Объективность системно-модульной организации целостного образовательного процесса в подготовке учителя должна проявить себя в качестве независимой характеристики антропологического способа отображения знания в педагогике. Потому востребованным в структуре профессионально-ориентированных модулей

оказывается деятельность по поиску обучающимися индивидуально предпочитаемых способов верификации и преобразования всего объективного, интериоризированного, в соответствии с личными педагогическими идеалами. Особое значение отражение принципа объективности может найти в дисциплинах модуля, посвященных формированию навыков педагогического оценивания.

В настоящее время продолжается поиск наиболее эффективных образовательных технологий применения деятельностного подхода в подготовке будущих педагогов к развитию личности обучающихся, отвечающих современным общественным реалиям.

Список использованных источников:

1. Алисов Е.А. Психолого-педагогические аспекты сенсорного мировосприятия личности / Е.А. Алисов // Психологическая наука и образование www.psyedu.ru. – 2009. – № 1. – С. 1.
2. Алисов Е.А. Профессионально-ориентированная практика магистрантов в условиях сетевого взаимодействия / Е.А. Алисов // Психолого-педагогический журнал Гаудеамус. – 2015. – № 2(26). – С. 56-63.
3. Всемирная энциклопедия: Философия / Главн. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.
4. Инновационные подходы и технологии в общем и профессиональном образовании / Е.А. Алисов, Е.Н. Корнева, С.А. Кравченко [и др.]; Региональный открытый социальный институт. – Москва-Курск: Московский педагогический государственный университет, 2018. – 226 с.
5. Куракина Е.С. Возможности использования социальных сервисов в условиях информационно-коммуникационной образовательной среды / Е.С. Куракина, Е.А. Алисов // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2017. – Т. 22, № 3(167). – С. 33-38.
6. Марголис А.А. Деятельностный подход в педагогическом образовании / А.А. Марголис // Психологическая наука и образование. – 2021. – № 26 (3). – С. 5-39.
7. Медведев А.М. Деятельностный подход как ориентир современного образования: исходное содержание и риски редукции / А.М. Медведев, И.В. Жуланова // Мир науки. Педагогика и психология. – 2021. – № 2. – URL: <https://mir-nauki.com/PDF/20PSMN221.pdf> (дата обращения: 24.03.2025).
8. Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. – Мн.: Изд. В.М. Скаун, 1998. – 896 с.
9. Сергеева Б.В. Дидактическое обеспечение развития профессионально-познавательной активности будущего педагога начального образования / Б.В. Сергеева: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08: Кубанский гос. ун-т. – Краснодар, 2012. – 24 с.

Особенности использования цифровых технологий в обучении математики у будущих специалистов в сельскохозяйственной сфере

Жаныс Арай Бошанкызы,

Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Российский государственный аграрный университет – МСХА имени К.А. Тимирязева», кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Высшая математика», zhanys@rgau-msha.ru

Мирзоев Махмашариф Сайфович,

Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Московский педагогический государственный университет», доктор педагогических наук, профессор кафедры технологических и информационных систем, sharifmir64@gmail.com

Translated with DeepL.com (free version)

Любая образовательная деятельность строится в соответствии с методами обучения педагога. От них зависит эффективность и усвояемость получения знаний обучающегося. Есть традиционные и современные методы, однако не все понимают в чем состоят их принципы и какие они решают задачи.

Актуальность проблемы

Математика является основой для многих задач, с которыми сталкиваются специалисты в сельском хозяйстве. Например, расчет оптимального количества удобрений, прогнозирование урожайности или анализ экономических показателей требуют глубокого понимания математических методов. Однако студенты аграрных специальностей часто испытывают трудности в освоении математики, что связано с недостаточной связью между теоретическим материалом и его практическим применением.

Цифровые технологии позволяют преодолеть этот разрыв, предоставляя студентам инструменты для визуализации сложных реальных объектов и решения задач. Кроме того, они способствуют развитию таких навыков, как критическое мышление, самостоятельность и креативность, которое в основном не хватает у студентов.

Введение

Современное образование активно интегрирует цифровые технологии в учебный процесс, что особенно актуально для подготовки специалистов в сельскохозяйственной сфере. Математика, как фундаментальная наука, играет ключевую роль в формировании аналитических и логических навыков, необходимых для решения задач в агропромышленном комплексе. Однако традиционные методы обучения часто не учитывают специфику будущей профессии студентов. В этой статье рассмотрим, как цифровые технологии могут быть использованы для повышения эффективности обучения математике, а также приведем пример применения метода мозгового штурма в этом контексте.

Технические возможности современных гаджетов позволяют обеспечивать поддержку имеющихся приложений и доступ в Интернет в любое время и практически в любом месте. Это позволяет также проводить on-line консультации, главное преимущество которых заключается в том, что и преподаватель, и студент, находясь на значительном расстоянии друг от друга, могут решать возникшие в процессе изучения дисциплин проблемы, обсуждать вопросы, да и просто делиться новой учебной информацией, не тратя время на установку и овладение дополнительным программным обеспечением.

Также в процессе обучения, особенно во время лекционных занятий, использование компьютера позволяет излагать новый материал, используя презентации, компьютерные модели, видеофрагменты и т. д. Это позволяет не просто оживить изложение нового материала, но и обеспечить зрительное представление и восприятие того, что трудно воспринимается на простых плоских рисунках. Выплывающие окна, прокручивающиеся 3D модели и др., позволяют более полно представить воображаемую модель. Казалось бы, что такие возможности есть у видеофильмов, однако они лишены той интерактивности, которая дает возможность преподавателю менять параметры изучаемой модели в зависимости от возникающих в процессе обучения вопросов. Это вносит в учебный процесс новые возможности. Также компьютер удобно использовать при решении задач, применяя его для вывода текста на экран, демонстрации разных путей решения одной задачи, а также для проверки ответов и автоматизации расчётов. Разные цифровые технологии трактовались в рамках информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) как инструменты, методы или среды, способствующие обработке, передаче и хранению информации. Информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в процессе обучения существенно повышает его эффективность. При этом, компьютер, соответствующее ему программное обеспечение и педагогические средства не заменяют традиционные, а дополняют их, что позволяет сформировать систему средств обучения, которая будет ориентирована на современные информационные технологии. Это, в свою очередь, создает условия обучения в информационной среде. Проблема использования ИКТ в образовательном процессе вызывает не малый интерес у современных исследователей. Данному вопросу посвящены научные труды А.А. Андреева [8], В. П. Беспалько [40], П.И. Образцова [171], Е.С. Полат [189], И. В. Роберт [212], А.В. Хуторского [261], А.И. Яковлева [275] и др. Анализ изученных источников, позволил выделить основные закономерности. Так, представители педагогической науки утверждают, что одним из основных направлений совершенствования системы образования и, в частности, подготовки специалистов, является поиск таких методов и средств, которые привели бы к наилучшему результату. Информационно-коммуникационные технологии, в этой связи, выступают теми средствами, которые позволяют сделать учебный процесс более совершенным, а также способствуют его дифференциации и индивидуализации. Например, А. И. Яковлев, в своей работе отмечает, что «внедрение информационно-коммуникационных

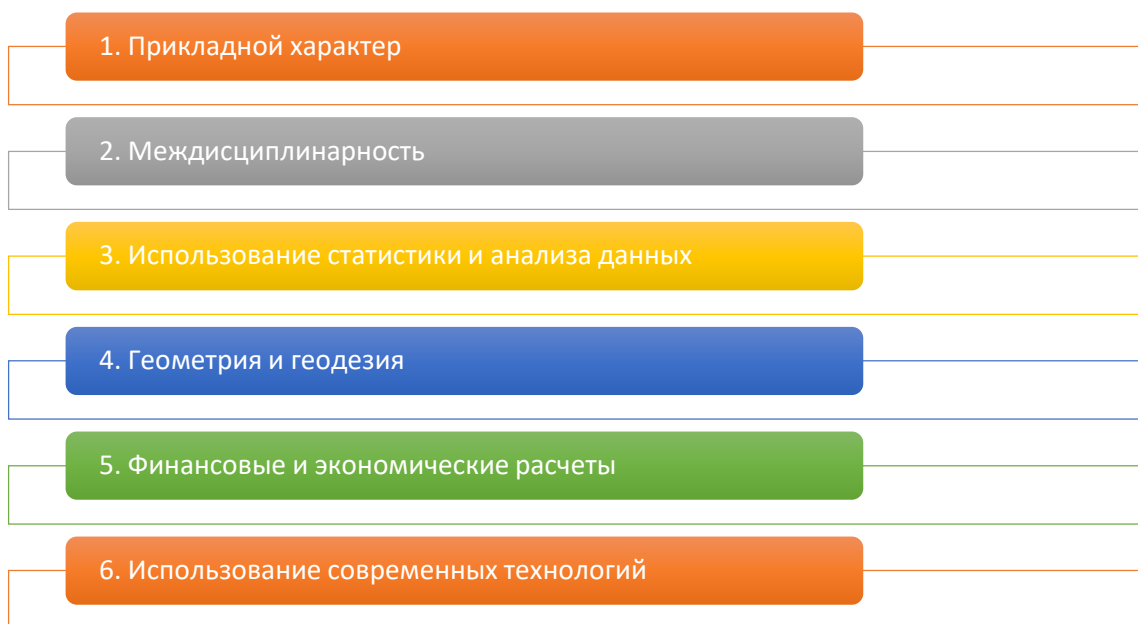
технологий в образовательный процесс существенным образом ускоряет передачу знаний, опыта, который накоплен человечеством не только от поколения к поколению, но и от одного человека к другому» [275].

И. Г. Захарова, обращает внимание на то, что при использовании ИКТ решается ряд задач: «усиление межпредметных связей при решении задач из различных предметных областей; выявление и использование стимулов активации познавательной деятельности; участие в проектной деятельности и реализация собственной образовательной траектории» [89]. П. И. Образцов [171], М. Г. Киселев [108], И. В. Роберт [211], Е.В. Ширшов [270] полагают, что с применением разнообразных компьютерных технологий, за счет их мультимедийности, гибкости, открытости и индивидуализации, эффективность учебного процесса повышается, изменяется характер деятельности студентов и преподавателей. Систематизируя все высказывания педагогов – исследователей, приходим к выводу, что компьютеризация, информатизация, а, следовательно, медиа- и виртуализация образовательного процесса и сферы образования, в целом – это те основополагающие факторы, которые приводят к развитию мировоззренческих идей электронного обучения. На современном этапе, под инновационным обучением, которое предполагает применение компьютерных технологий, понимается такое обучение, при котором можно реализовывать образовательные программы, самостоятельную работу студентов, контроль и др. Считаем, что IT-технологии рассматриваются как средства для достижения образовательных задач. В электронном обучении интерактивность обладает определенной отличительной особенностью – возможностью обучающихся взаимодействовать с ее элементами для получения поставленных образовательных целей. При этом не мало важное значение в электронном обучении, имеет выбор соответствующих педагогических технологий для реализации поставленных учебных задач. «Педагогические технологии не должны сводиться только к использованию новых информационных технологий на базе компьютерной техники и других технических средств повышения эффективности педагогического процесса», отмечает Б.С. Гершунский.

Свою точку зрения на использование компьютера в обучении, выделяя огромные дидактические возможности технических средств, высказывает Г.К. Селевко: «применение данных средств не только значительно преобразует структуру учебного процесса, но и создает небывалые условия для его интенсификации» [219].

Особенности обучения математике в сельскохозяйственной сфере

Обучение математике в сельскохозяйственной сфере имеет свои особенности, поскольку математика здесь применяется для решения практических задач, связанных с земледелием, животноводством, агроинженерией и экономикой сельского хозяйства. Вот основные особенности:

Таким образом, обучение математике в сельскохозяйственной сфере направлено на развитие прикладных навыков, необходимых для эффективного управления сельхозпроизводством.

Основные направления применения математики в сельском хозяйстве:

Роль цифровых технологий в обучении

Цифровые технологии играют ключевую роль в подготовке будущих специалистов, так как они:

- Упрощают визуализацию сложных математических концепций (например, графики, диаграммы, 3D-модели).
- Позволяют проводить эксперименты и анализировать данные в виртуальной среде (например, с помощью программного обеспечения для моделирования).
- Обеспечивают доступ к актуальным данным и инструментам, которые используются в реальной практике сельского хозяйства.

Таким образом, обучение математике в сельскохозяйственной сфере направлено на формирование у студентов навыков, которые позволяют им эффективно решать практические задачи, связанные с управлением производством. Использование цифровых технологий и интерактивных методов, таких как мозговой штурм, делает процесс обучения более engaging и ориентированным на реальные потребности отрасли. Это способствует подготовке специалистов, готовых к внедрению инноваций и повышению конкурентоспособности сельского хозяйства.

Использование цифровых технологий в обучении математике будущих специалистов сельскохозяйственной сферы имеет ряд особенностей, связанных с прикладным характером дисциплины и спецификой аграрных профессий. Рассмотрим ключевые аспекты.

1. Практико-ориентированное обучение
2. Визуализация математических концепций
3. Использование онлайн-платформ и программного обеспечения
4. Адаптивные технологии и индивидуализация обучения
5. Интеграция математического моделирования с агротехнологиями
6. Обучение программированию и анализу данных

В современных агротехнологиях востребованы специалисты, умеющие работать с данными. Поэтому в обучение включают:

- основы программирования на Python и R для анализа данных;
- машинное обучение и Big Data в аграрном секторе;
- работу с сенсорными технологиями и IoT-устройствами.

Вывод

Цифровые технологии делают обучение математике более наглядным, практичным и адаптивным. Их использование помогает будущим специалистам сельского хозяйства применять математические знания в реальных задачах, повышая качество образования и уровень подготовки кадров для аграрной отрасли.

Практическое применение математики в сельском хозяйстве

Одной из ключевых задач в сельском хозяйстве является оптимизация использования удобрений. Студенты могут использовать математические модели для расчета оптимального количества удобрений, учитывая тип почвы и климатические условия. Например, с помощью линейного программирования можно минимизировать затраты на удобрения при максимальной урожайности.

Методические рекомендации

Для успешного внедрения цифровых технологий в обучение математике преподавателям следует:

1. Использовать интерактивные платформы, такие как Moodle или Coursera, для организации дистанционного обучения.
2. Связывать математические задачи с реальными проблемами сельского хозяйства, чтобы повысить мотивацию студентов.
3. Проводить мозговые штурмы и проектные работы, чтобы развивать у студентов навыки критического мышления и работы в команде.

Результаты и выводы

Использование цифровых технологий в обучении математике будущих специалистов в сельскохозяйственной сфере открывает новые возможности для повышения качества образования. Методы, такие как мозговой штурм, помогают студентам не только освоить математические концепции, но и научиться применять их в профессиональной деятельности. Интеграция цифровых инструментов и интерактивных методов обучения способствует формированию компетенций, необходимых для успешной работы в современном агропромышленном комплексе.

Рекомендации

1. Внедрять цифровые технологии постепенно, учитывая уровень подготовки студентов.
2. Использовать междисциплинарный подход, связывая математику с профильными предметами.
3. Поощрять активное участие студентов в учебном процессе через интерактивные методы, такие как мозговой штурм.

Таким образом, сочетание традиционных и инновационных методов обучения с использованием цифровых технологий позволяет готовить высококвалифицированных специалистов, готовых к вызовам современного сельского хозяйства.

Список использованных источников:

1. Андреев, А. А. Цифровые технологии в образовании: тенденции и перспективы / А. А. Андреев. — М.: Издательство «Инфра-М», 2020. — 256 с.
2. Беспалько, В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько. — М.: Издательство «Педагогика», 2018. — 320 с.
3. Гузеев, В. В. Методы и организационные формы обучения / В. В. Гузеев. — М.: Народное образование, 2019. — 198 с.
4. Зимняя, И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. — М.: Логос, 2017. — 384 с.
5. Кларин, М. В. Инновации в обучении: метафоры и модели / М. В. Кларин. — М.: Наука, 2018. — 224 с.
6. Мирзоев М.С., Нижников А.И. и др. Организация различных видов деятельности учащихся при обучении математике и информатике /Монография. -М.: Прометей, 2022. - 208 с.
7. Мирзоев М.С. Шевченко О.К. Современные педагогические технологии в условиях цифровой трансформации образования /Монография - М.: Прометей, 2024.-348 с.
8. Mirzoev M.S., Dzhonmakhmadov I.T., Shevchenko O.K. Technological effectiveness of the results of computer science education in secondary school as a factor of the quality of education in the distance learning system.// 1st International Conference on Technology Enhanced Learning in Higher Education «TELE2021» June23-25,2021.C. 297-300.
9. Патаракин, Е. Д. Сетевые сообщества и обучение / Е. Д. Патаракин. — М.: Издательство «Либроком», 2021. — 180 с.
10. Роберт, И. В. Теория и методика информатизации образования / И. В. Роберт. — М.: Издательство «Академия», 2020. — 320 с.
11. Сластенин, В. А. Педагогика: учебное пособие / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов. — М.: Издательский центр «Академия», 2019. — 576 с.
12. Федоров, А. В. Цифровая трансформация образования: вызовы и возможности / А. В. Федоров // Образовательные технологии и общество. — 2021. — Т. 24, № 2. — С. 45-58.
13. Хуторской, А. В. Современная дидактика / А. В. Хуторской. — СПб.: Питер, 2020. — 480 с.
14. Шаронова, Н. В. Применение цифровых технологий в обучении математике / Н. В. Шаронова // Математика в школе. — 2022. — № 3. — С. 12-18.
15. Щербаков, Р. Н. Интерактивные методы обучения в высшей школе / Р. Н. Щербаков. — М.: Издательство «Высшая школа», 2019. — 210 с.
16. Ясвин, В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. — М.: Смысл, 2018. — 365 с.
17. Dabbagh, N. Online Learning: Concepts, Strategies, and Application / N. Dabbagh, B. Bannan-Ritland. — Pearson, 2020. — 320 p.
18. Jonassen, D. H. Learning to Solve Problems: A Handbook for Designing Problem-Solving Learning Environments / D. H. Jonassen. — Routledge, 2019. — 280 p.

- 19.OECD. Digital Education Outlook 2021: Pushing the Frontiers with Artificial Intelligence, Blockchain and Robots / OECD Publishing. — Paris, 2021. — 250 p.
- 20.Zhanys, A. B., Dautov, A. O., Aktayeva, A. U., & Askarova, A. Zh. (2020). Thinking development and aesthetic education of students in the process of teaching mathematics by example solutions for one problem. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 934(1), 012051. doi:10.1088/1757-899X/934/1/012051

УДК 1.17

Узбекская модель реабилитации и реинтеграции женщин и детей, репатриированных из зон вооруженных конфликтов

Юлдашев Санжар Рузимуродович,
Доцент кафедры «Практическая психология», PhD Юлдашев С.Р.
Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами,
Ташкент, Узбекистан,
psychosphere84@gmail.com

Вооруженные конфликты в Сирии между правительством и незаконными военизированными группировками ИГИЛ, пытающихся создать новое «исламское государство», благодаря успешному распространению их радикально-экстремистских идеологий среди сообществ и людей, исповедующих ислам, привело к тому, что во всем мире наблюдается активная вербовка и вступление к их ряды лиц, выразивших желание поддержать их идеи. Вербовка и привлечение в военные группировки хотя и превалирует среди мужчин, но воздействие радикально-экстремистских идей также не оставила в стороне женщин и детей, которые также являются целевыми группами для осуществления долгосрочных военных стратегий ИГИЛ. Женщины и дети, в большинстве случаев, - члены семей мужчин, вступивших в ряды ИГИЛ.

С 2019 по 2021 год в Республике Узбекистан по инициативе Президента страны были реализованы пять специальных операций по возвращению женщин и детей из зон вооруженных конфликтов, тем самым поддержав призыв Генерального Секретаря ООН Антонио Гуттериша о важности оказания помощи правительствам в разрешении гуманитарного кризиса в Сирии и Ираке. В рамках операций «Мехр -1» (2019 г.) – были возвращены 156 женщин и детей; «Мехр-2» (2019 г.) -64 ребенка, из них 39 мальчиков и 24 девочек; «Мехр-3» (2020 г.) – 25 женщин и 73 ребенка; «Мехр- 4» (2021 г.) -24 соотечественника, в том числе 19 детей; «Мехр-5» (2021 г.) -24 женщины и 69 детей. [1, С.12]

В соответствии с мировыми стандартами, в Узбекистане применяется индивидуальный подход к реинтеграции и реабилитации каждого человека, уделяя особое внимание его возрасту и полу [2].

Существуют общие процессы, минимальные стандарты и ожидания, которые необходимы для получения устойчивых результатов на равной основе, а также для соблюдения прав человека в отношении репатриированных и возвращающихся лиц.

Реабилитацию можно рассматривать как комплекс мер, направленных на оказание поддержки человеку в его переходе от статуса человека, связанного с воинствующими экстремистами и террористами, на статус гражданина/члена сообщества. Реабилитация может проводиться в центрах по месту жительства или сообществах и включает в себя де-радикализацию, психосоциальную помощь, консультирование по вопросам психического здоровья, а также помощь лицам с инвалидностью. Реабилитация часто направлена на интенсивное удовлетворение острых и неотложных потребностей репатриированных и возвратившихся на родину семей.

Реинтеграция распространяется на все категории лиц, которые были связаны с воинствующими экстремистами или террористами. Реинтеграция должна также удовлетворять конкретные потребности и повысить возможности различных категорий реабилитированных лиц (например, инвалидов, категорий, связанных с возрастом человека). Процессы реинтеграции должны основываться на работе с махаллями и учитывать социальные, экономические и политические аспекты, определенные этими махаллями, а также возвращенцами и репатриантами [3].

УНП ООН считает, что комплексные компоненты реабилитации и реинтеграции работают лучше всего. Этот процесс должен основываться на общегосударственном подходе, вовлекать субъектов гражданского общества, избегать стереотипов относительно роли мужчин и женщин, существующих в террористических и воинствующих экстремистских группах, и в дополнение к этому следует уделять особое внимание положению женщин и детей, связанных с воинствующими экстремистскими или террористическими группами [4].

В контексте Узбекистана реабилитация и реинтеграция понимаются как безопасное возвращение женщин и детей в свои махалли, налаживание 'нормальной жизни' и обретение широкой социальной идентичности. Узбекская модель адаптирует индивидуальные модели 'благополучия' с учетом комплексного подхода сообщества. В нем определены пять основных целей: 1) укрепление индивидуального психического здоровья и благополучия; 2) содействие поддержке семьи; 3) содействие успешному получению образования; 4) обеспечение поддержки сообщества; и 5) стабилизация социально-экономических условий. В целом, это можно рассматривать как адаптацию моделей общественного здравоохранения к целям реабилитации и реинтеграции.

Эти цели также поставлены в соответствии с приверженностью Узбекистана соблюдению прав человека, включая права женщин и детей. Общеизвестно, что "гендер" относится к социальным атрибутам, ролям и возможностям, которые ассоциируются с положением мужчины и женщины в обществе [5]. Подходы к реабилитации и реинтеграции, учитывающие

гендерные аспекты, требуют понимания того, что опыт, сильные стороны и уязвимость возвращающихся самостоятельно и репатриированных женщин и детей определяются гендерными нормами как в зоне конфликта, так и в Узбекистане, и что цели, мероприятия и предоставляемые услуги должны отражать их и быть согласованы с целями гендерного равенства в Узбекистане.

Первый этап предусматривает предоставление срочной кризисной (медицинской и психологической помощи) помощи возвращенными лицам с длительностью один месяц в специально подготовленных местах (социально-медицинских учреждениях) с участием специалистов разного профиля. Параллельно проводится работа с членами семей, выразивших готовность принять женщин и детей.

В первом этапе, основной акцент делается на удовлетворение следующих потребностей целевых групп:

- ⇒ санитарные условия
- ⇒ обеспечение одеждой
- ⇒ медицинский осмотр
- ⇒ питание
- ⇒ специализированная поддержка новорожденных/младенцев
- ⇒ религиозное консультирование
- ⇒ образование и оценка его уровня
- ⇒ обзор юридических вопросов
- ⇒ предоставление рекреационных возможностей
- ⇒ культурные мероприятия.

Необходимость первой фазы заключается в том, что, цель данной фазы пресечь социальные риски из числа репатриантов после отправки в места постоянного проживания. На данном этапе обращается внимание на восстановление прав и свобод, документы, удостоверяющие личность и иные документы необходимые для их социализации. Были предусмотрены все необходимые мероприятия по физическому и ментальному здоровью, наличию хронических или других заболеваний.

Перед началом работы с детьми, репатрированными из зон военных конфликтов, не надо забывать тот факт, что мы имеем дело с особенной категорией детей, которые были свидетелями или активно участвовали в боевых действиях, многие имели практику обращения с оружием. Мальчики и девочки, достигшие подросткового возраста, должны были играть взрослые роли, включая ранние браки, подвергаться идеологической обработке и проходить военную подготовку. Дети не могли избежать этой участи, потому как эти действия были структурированы и систематизированы. Что касается мальчиков, то идеологическая обработка и обучение включали в себя обучение идеологии ИГИЛ, а также специальную подготовку военных навыков. Девочек учили готовить, убирать и содержать своих мужей, чтобы они могли быть хорошими женами и матерями. Их обучение вращалось вокруг внутренних проблем, но включало в себя изучение конкретных правил “халифата”, включая то, что они полностью скрывались, оставались скрытыми

и редко выходили из дома. Таким образом, девочки не были подготовлены к получению профессии, и им предлагалось вступать в брак с 9-летнего возраста и “не позднее 16 или 17 лет”. [6, С. 27].

При оказании услуг необходимо учитывать тот факт, что у всех детей школьного возраста отмечается значительная педагогическая запущенность с отсутствием элементарных академических знаний, ограниченностью и религиозной направленностью познаний об окружающем мире. Данная категория детей на каждом этапе школьного обучения испытывает трудности в освоении основных общеобразовательных программ, развитии и социальной адаптации.

При оказании психологической помощи необходимо учитывать, что дети находилась под длительным воздействием множественных психотравмирующих факторов и при этом наиболее важное значение приобретают раннее выявление, психических и поведенческих нарушений, коррекция постстрессовых расстройств, своевременная и полноценная реабилитация и ре-интеграция их в общество.

Второй этап можно обозначить как фазой активной реабилитации через модель «Моя семья».

Фаза активной реабилитации является основным этапом для реинтеграции репатриантов путём установления и развития социальных связей с семьей и с местным социумом в целом. Основное внимание уделяется профессиональному обучению, развитию лидерских и других социально-мобильных качеств, сплочению и консолидации в группах сверстников и психокоррекции агрессивного и других форм девиантного поведения.

Следует отметить, что эффективность программы реинтеграции детей, непосредственно зависит от уровня ресоциализации их родителей, а также лиц их замещающих (опекуны и попечители). В процессе социального мониторинга наблюдалось, что не все родители в том числе опекуны и попечители по своим личным и социальным качествам компетентны в вопросах воспитания и обучению детей, но что был сделан особый акцент.

При первичном наблюдении за прибывшими в реабилитационный центр было обнаружено, что дети испытывали чувство постоянной тревоги, часто страдали от ночных кошмаров, и многие из них проявляли физические признаки тревоги и беспокойства. Хотя дети обладали замечательными языковыми навыками и часто говорили на трех или четырех языках, почти все они имели серьезные пробелы в формальном образовании. Некоторые дети проявляли склонность к жестокой игре или насилию по отношению к сверстникам. Для оценки уровня образования организовали учебные мероприятия (передвижной детский сад и временная школа), а также провели образовательную оценку потребностей и начали развивающие занятия с детьми. Все наблюдения записывались в специально разработанную тетрадь, которая в свою очередь представляет собой портфолио на ребенка для разработки дальнейшего кейс менеджмента при переходе в общеобразовательные школы.

И третий этап – социальная реинтеграция. В данном этапе репатрианты реинтегрируются в общество по «свободному плаванию» без непосредственного вмешательства государственных и негосударственных организаций в их жизнь.

Цель данного этапа – пресечь образование маргинальных групп так называемого «репатрианты», «сирийцы», «экстремисты», а также устранение социально-организационных условий, формирующих у репатриантов иждивенческого настроения (подхода).

Фаза социальной реинтеграции направлена на формирование у репатриантов социально-горизонтальной мобильности и таким образом, сам(а) репатриант(ка), вступив в общественные отношения превращается активного члена социума.

Для этого, работа с репатриантами продолжается путем:

⇒удовлетворения самых неотложных потребностей репатриантов, с которыми они не могут справиться самостоятельно (например, жильё). В остальных случаях – рассматривать потребности репатриантов наравне с потребностями других социально-уязвимых групп женщин и детей в целях пресечения иждивенческого настроения некоторых из них;

⇒активного вовлечения репатриантов в культурно-просветительские мероприятия, проводимые в махаллях, школах;

⇒формирования у женщин-репатриантов модели поведения, построенных на принципах равной с другими гражданами социальной, правовой ответственности перед государством, обществом;

⇒содействия в трудоустройстве, в профессиональном обучении;

⇒формирование правосознания, гражданской ответственности, обучение уважению национальных традиций, обычаев;

⇒обучения навыкам предпринимательства и внедрение практику менторства в начале предпринимательской деятельности со стороны бизнес-тренеров, коучей, психологов, юристов и социальных работников.

Это комплексный и целостный подход и в каждом из этих аспектов могут быть задействованы различные поставщики услуг. Конечным результатом является межведомственное соглашение о предоставлении услуг. Согласованные общие цели и действия по реабилитации и реинтеграции семьи являются общими для всех поставщиков услуг и подтверждаются репатрированной женщиной. Важно отметить, что женщины столкнутся с трудностями при реализации этих планов. Некоторые из этих проблем носят социальный характер, поскольку женщины де-факто являются матерями-одиночками с обязанностями по уходу за детьми и получают минимальную поддержку семьи. Некоторые из них являются эмоциональными и когнитивными трудностями, возникшими из-за травмы, полученной в результате пребывания в зонах конфликтов и прохождение через общественное и личное насилие.

Вопрос репатриации, реабилитации и реинтеграции граждан Узбекистана из зон конфликтов включает в себя многочисленные нюансы,

которые со временем будут только увеличиваться. Некоторые страны Европы и Центральной Азии приняли разные подходы, в то время как другие предпочли не предпринимать никаких усилий по репатриации. Репатриация граждан из зон конфликтов, обеспечение их реабилитации, реинтеграции и различные обоснования, лежащие в основе каждого подхода, продолжают активно обсуждаться во многих государствах. Однако стоит отметить, что узбекистанская модель реабилитации и реинтеграции получила широкое признание на международном уровне.

Список использованных источников:

1. Научный отчет экспертной команды Международного социально-просветительского центра «Баркарор хаёт» по результатам полевого исследования комплексной помощи, оказанной женщинам и детям, возвращенных из зон военных конфликтов в рамках государственных программ ре-интеграции, при поддержке Представительства ЮНОДС в Узбекистане. Ташкент, 2022г.

2. Браун, К. Э. (2019 b), Учет гендерной проблематики, принципы, аспекты и приоритеты для PVE. Организация "ООН-женщины". Нью-Йорк; Организация Объединенных Наций (2019), Ключевые принципы защиты, репатриации, судебного преследования, реабилитации и реинтеграции женщин и детей, связанных с террористическими группами, включенными в список Организации Объединенных Наций. https://www.un.org/counterterrorism/sites/www.un.org.counterterrorism/files/key_principles-april_2019.pdf;

3. Этот текст взят из: основополагающего документа Африканского союза (2018) по проверке, судебному преследованию, реабилитации и реинтеграции. Комиссия по бассейну озера Чад. <https://www.peaceau.org/uploads/annex-3-lcbc-strategy-pillar-paper-screening-prosecution-rehabilitation-and-reintegration.pdf>

4. Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности (УНП ООН) (n/d) Стратегии судебного преследования, реабилитации и реинтеграции. <https://www.unodc.org/unodc/en/terrorism/expertise/prosecution--rehabilitation-and-reintegration-strategies.html>;

5. Офис Специального советника по гендерным вопросам и улучшению положения женщин (2001) Информационный бюллетень: Учет гендерной проблематики: стратегия содействия гендерному равенству. https://www.humanrights.ch/cms/upload/pdf/070822_factsheet1.pdf

6. Репатриация и реинтеграция детей Узбекистана, пострадавших от вооруженных конфликтов в Сирии и Ираке – UNICEF, 2020 год. Аналитический документ.

**ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ
ЛИЧНОСТИ**

БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫ ТҰЛҒАНЫҢ ДАМУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

**THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A FACTOR IN PERSONALITY
DEVELOPMENT**

**«Білім беру ортасы» ұғымының қалыптасу тарихы және жеке тұлғаны
дамытудағы маңызы**

Адилжанов Ардақ Адилгазыевич
8D02206 «Тарих» білім бағдарламасының 2 курс докторанты
Астана Халықаралық университеті, Астана қ., Қазақстан
areke22@mail.ru

Қай уақытта болмасын ғылыми терминология өрісінің маңызды элементтерінің бірі - оның мүмкіндіктері мен жалпы білім берудің тиімділігі мен сапасына әсерін ескеру. Ғылыми терминология ұғымдарының бірі - білім беру ортасы. Оқыту мен тәрбиелеу, даярлаудың міндетті шарты ретінде білім беру және білім беру ортасын үнемі жетілдіру мәселесі шетелдік және отандық ғалымдардың талқылау тақырыбына айналған. Құзыретті, тиімді және мақсатты тәрбие мен оқытуды қалыптастыру және дамыту үшін білім беру ортасын құру үшін хронологиялық шеңберді бөліп көрсете отырып, осы анықтамаға тарихи-теориялық талдау жүргізу қажет.

«Білім беру ортасы» ұғымы бірқатар жергілікті орталарды білдіретін «мектеп ортасы», «отбасылық орта» және т.б. сияқты ұғымдарға тән. Сонымен қатар, оқу, тәрбие және даму процестерін қамтитын білім беру процесінің күрделі құрылымына тән. Бұл білім беру ортасының элементтік құрамын «оқу ортасы», «білім беру ортасы» және «даму ортасы» кіретін жүйе ретінде сипаттауға мүмкіндік береді. Оқыту, тәрбие және даму процестерінің органикалық байланысы, педагогикалық өзара әрекеттесудің кешенді сипаты «оқыту ортасы», «білім беру ортасы», «даму ортасы» ұғымдарының Конвенциясының жоғары дәрежесін білдіреді.

«Білім беру ортасы» ұғымының негізін түсіну үшін осы ұғымның тарихи-теориялық негіздеріне талдау жасайық.

Бірінші кезең. «Білім беру ортасы» ұғымының қалыптасуы мен пайда болуының бастаулары біздің дәуірімізге дейін (б.з.д. 551-479 жж.) [1] пайда болды және одан әрі көптеген өзгерістер мен толықтыруларға ұшырады. Қоршаған ортаның тәрбиелік мүмкіндіктері ежелгі дәуірде қоғамда ескеріле бастады, өйткені қоршаған ортаға бейімделуден оны өз мақсаттары үшін өзгертуге көшу біртіндеп жүрді. Үнемі жинақталған әлеуметтік тәжірибені жеткізу үшін мақсатты түрде ұйымдастырылған орта болған жағдайда ұрпақтар бойына сіңіре алады деп санады. Біздің дәуірімізге дейінгі 531 жылдан бастап ежелгі қытай ойшылы және философы Конфуций [2] өзінің философиялық көзқарастарын тәрбие мен оқытуға бағыттаған кезде, білім берудің негізгі мақсаты тұлғаның рухани өсуін анықтау болды. Конфуций оқушылардың дамуға деген ынтасын ынталандыратын осындай білім беру ортасын дамытып, өмірге әкелді, бұл танымдық белсенділікте көрінді. Мұндай ортада жеке тұлғаның даралығы ашылып, олардың шығармашылық бейімділігі көрінді. Осы нәтижеге қол жеткізу үшін Конфуций [2] диалог,

ашықтық және ынтымақтастық сияқты қарым-қатынас принциптерін белсенді қолданды. Кейіннен Конфуцийдің негізгі идеялары басқа ғалымдар мен ойшылдардың ғылыми еңбектерінде дамыды.

Ежелгі дәуірде гректер адамның жеке басын микрокосмстың бөлшегі ретінде қарастырды, оның қоршаған ортамен және жасанды түрде жасалған әдемі ортамен (храмдар, театрлар, мүсіндер және т.б.) өзара әрекеттесуіне назар аударды. Қоршаған әлеммен байланысқа түсе отырып, адам, гректердің пікірінше, сананы реттеп, ойлау қабілетіне ие болды деді. Барлық танымал білім беру мекемелерінде (Ликей, Академия, Эпикур мектебі және т.б.) құрылған орта үйлесімділік принципіне енген: табиғи ортаның адам жасаған туындылармен үйлесуін алға тартты [1]. Платон алғашқылардың бірі болып тұлғаның қалыптасуына әсер ететін факторлар туралы сөз қозғап, қоршаған орта «идеялар әлемі туралы естеліктерді ояту үшін мейірімді» болуы керек деп есептеді. Оның шәкірті Аристотель [1] адамның дамуына әсер ететін факторларды зерттеуді жалғастырды, олардың арасындағы топтарды бөлді: сыртқы, қоршаған, сезім мүшелері қабылдаған әлем, адамға тән бейімділікті дамытатын ішкі күштер, адамның қабілеттерін мақсатты түрде тәрбиелеу. Осы кезеңде тұлғаның үйлесімді дамуындағы ортаның рөлін теориялық тұрғыдан негіздеу жұмыстары жүргізілді.

Екінші кезең. «Білім беру ортасы» терминін қалыптастырудың екінші кезеңіне «Гуманизм» терминін енгізу жатады. Гуманизм идеялары білім беру ортасын адамның идеалды әлемді жасаушы ретіндегі дамуы тұрғысынан қарастыруға негіз болды [3]. «Гуманизм» призмасы арқылы «білім беру ортасын» қарастыру кезеңі Қайта өрлеу дәуірінде (XIV-XVI ғасырлар) басталды. Осы дәуірдің алғашқы өкілдерінің бірі, оның негізгі идеясы әмбебап білім беру ортасын құру туралы француз ойшылы Жан-Жак Руссо болды [3]. Жан-Жан Руссоның педагогикалық көзқарастарында қоршаған орта тұлғаның оңтайлы өзін-өзі дамытуының шарты ретінде қарастырылды. Оның пікірінше, бастапқыда өзін-өзі дамытудың қолайлы тенденциялары қалыптасқан, бұл тенденциялар табиғатты елемейтін адам үшін табиғи емес әлеуметтік ортаға негізделген қолданыстағы білім беру жүйелерімен басылады. Тиімді білім беру үшін өзінің нақты мүмкіндіктері мен табиғи қажеттіліктері арасында тепе-теңдік орнататын ерекше орта құруды ұсынды [3]. Шынайы гуманистік көзқарастың мысалы ретінде итальяндық дәрігер және тәрбиеші Мария Монтессоридің педагогикасы [4]. Оның көзқарасының құбылысы баланың табиғатына деген сенімге негізделген. М. Монтессори жеке тұлғаның толыққанды дамуы үшін ең қолайлы кәсіби, Әлеуметтік және психологиялық ортаны қамтитын біртұтас ортаны құру идеясын ұсынды. Осындай ортаны құра отырып, білім алушыға көмектесу және оны ынтымақтастыққа итермелеу маңызды, бірақ оны дәріптемеу керек.

Үшінші кезең. Қайта өрлеу дәуірінде «еңбек ортасы» тұжырымдамасы тұрғысынан, «қоршаған орта педагогикасы» теорияларында, жүйелік талдау тұрғысынан, қоршаған орта, құзыреттілік, мәдени-әлеуметтік, әлеуметтік, ақпараттық тәсілдерді қалыптастыру шеңберінде қарастырылды. «Білім беру ортасын» түсіндіру тәсілдері жеткілікті кең теориялық қамтуға ие болды.

Ұсынылған анықтаманы түсіну және түсіндіру үшін оқиғалардың тарихи реттілігі тұрғысынан жүйелеу қажет, өйткені әр түрлі елдерде және әр уақытта «білім беру ортасы» туралы идеялардың өзгеру динамикасы бірдей емес және нақты синхрондаудың болмауымен сипатталады. Христиандық орта ғасырларда күнделікті өмірдегі минимализмімен және ғибадатханалардағы барлық шындық, өзін-өзі тәрбиелейтін христианды тәрбиелеуге ықпал етуі керек деп санап, монастырлық мектептер қоршаған орта қатаң ережелер, реттеу және қатаң жазалау жүйесі негізінде құрылды. XVII ғасырдан бастап ағылшын материалистері және XVIII ғасырдағы француз ағартушылары жеке тұлғаның дамуындағы қоршаған ортаның рөлін ескеру қажеттілігі туралы идеяны қорғады [3]. «Қоршаған орта» термині негізінен әлеуметтік ортаны, ал «қоршаған ортаның әсерінен» жеке тұлғаны қалыптастырудағы әлеуметтік факторлардың рөлін білдірді (К.А. Гельветий, Д. Дидро, Дж. Локк) [3]. Сонымен бірге, өткен философтар әлеуметтік орта деп өзгермейтін, адамның тағдырын өлімге әкелетін нәрсені түсінді, ол өз кезегінде қоршаған орта әсерінің пассивті объектісі ретінде қарастырылды. Ағылшын ағартушысы Дж. Локк жеке тұлғаны қалыптастыру кезінде мақсатты ұйымдастырылған ортаға көп көңіл бөлді. Қоршаған ортаның адамға әсер ету проблемасы Дж. Локк эмпирикалық-сенсуалистік тұжырымдамада, француз ағартушылары К.А. Гельветий мен Д. Дидро арасында пікірталас тақырыбы болды [3].

Өскелең ұрпақты мақсатты тәрбиелеуде ортаны есепке алу идеясы XIX ғасырда отандық және батыстық ғалымдар әлеуметтанушылар мен педагогтардың еңбектерінде айтылды. әлеуметтік-мәдени ортаның мүмкіндіктерін пайдалану арқылы адамның жеке басын қалыптастыру мәселесін зерттеу болды. 1896 жылы «Қоршаған орта адамгершілік тәрбиесінің факторы ретінде» атты мақаласында К.Н. Вентцель балаларға дайын түрде ештеңе ұсынылмауы керек және одан да көп әсер етпеуі керек деп тұжырымдады. Тәрбиешілердің міндеті-қоршаған ортаның зиянды әсерін азайту, ақыл-ой және саналы моральдық іс-әрекетке жағдай жасау және материал беру, балаларды басқалар үшін әрекет ету қажеттілігіне қоюды ұсынды [5]. XVIII ғасырда француз ағартушыларының идеяларын қабылдап, оларды ұлттық негізде жүзеге асыруға тырысты. Соның негізінде құрылған жабық білім беру мекемелері негізінен қоршаған ортаның қолайсыз әсерін шектеуге, орта факторларын күшейтуге бағытталған: педагогикалық қызметті ұйымдастыру, тәрбиеленушілер уақытын ұйымдастыру, кеңістікті ұйымдастыру, жобалау, құрдастары ортасы.

Төртінші кезең. «Еңбек ортасы» тұжырымдамасы тұрғысынан «білім беру ортасы» ұғымының дамуымен сипатталады. XX ғасырдың басы Ресейде білім беру жүйелері дамуына қатысты ғылыми теорияларды қалыптастыруға негізделген педагогика мен білімге деген қоғамдық қызығушылық болды. Сол кездері зерттеушілер мен педагогтар азаматтар мен қоғамның негізгі қажеттіліктеріне жауап беретін мүлдем жаңа мектеп құру қажет деп санады. Негізгі мақсат кәсіптік мектепті өмірмен байланыстыру және мектептің кәсіптік-білім беру бағытын күшейту болды. Осының арқасында «еңбек ортасы» деп аталатын ағым дамыды. И. Е. Лакин [5] теориялық білім мен

олардың практикалық қолданылуының өзара байланысын орнатуға баса назар аударды. Ол теориялық білімнің оқу зертханалары мен шеберханаларда қалыптасқан практикалық дағдылармен байланысы принципін қолданды. Осылайша, оқытуға еңбек дайындығы енгізілетін еді. Н.И. Блонская мен А.Д. Сергеева [5] тәлімгер оқушыға теориялық базаны ғана емес, сонымен қатар практикалық білімді де беруі керек екендігінің маңыздылығын атап өтті. Ұқсас идеяларды орыс ойшылы С.А. Чумаков ұсынды [5]. Автордың пікірінше, мектеп өндіріске негізделуі керек. Мұндай мектепте әртүрлі кәсіптердің негіздерін оқып, алған білімдерін практикада қолдана білуге үйрету керек деп есептеді. Автор теориялық және практикалық оқытудың ұсынылған үйлесімін «біртұтас білім» деп атады.

Бесінші кезең. «Білім беру ортасы» ұғымы қалыптасуының төртінші кезеңі «Қоршаған орта педагогикасы» теориясының пайда болуына қатысты қарастырылады. 1920-1930 жылдары Ресейдегі қоғамдық қажеттіліктер «қоршаған орта педагогикасы» деп аталатын жаңа бағыттың қалыптасуын бастады. Көптеген педагогтар (Н.И.Блонская, А.В.Сергеева, Р.Вендровская, М.Крупенина, В.Н. Шульгин, С.С. Молоджавый және т.б.) білім алушыны қоршап тұрған білім беру ортасының мүмкіндіктерін өзгертуге негізделген тұжырымдаманы әзірледі. Осы тұжырымдаманы әзірлеу кеңестік мектептің маңызды теориялық базасына айналды. Педагог Н.И. Блонская [6] болашақта оны әлеуметтік қызметке дайындайтын адамды қоршаған жұмыс ортасы деп санады. Оқыту мен тәрбиелеудің негізгі құралы физикалық еңбек емес, әлеуметтік жұмыс, мұнда тәрбие мен оқытудың негізгі құралы қол еңбегі емес, әлеуметтік жұмыс болып табылады деді.

Шетелде ХХ ғасырдың басында оқытудың белсенді формалары мен әдістерін іздеуде үйлесімді және белсенді тұлғаны қалыптастыру және дамыту идеясына негізделген білім беру ортасы идеясы ұсыныла бастады. Идеяның негізіне әр баланың жеке дағдыларын дамыту бойынша жұмысты ұйымдастыру, сонымен бірге топта жұмыстарды ұйымдастыру болды. Білім беру ортасы мен оның түрлері пайда болды: идеологиялық, догматикалық, тұтынушылық және кәсіби. Философиялық бағыт-прагматизм «Қоршаған орта педагогикасы» тұжырымдамасының дамуына айтарлықтай әсер етті. Американдық ағартушы ғалым Дж. Дьюи [7] білім беру ортасында еркін білім беру тақырыбын оқыды. Дж. Дьюи білім беру және әлеуметтік ортаның жеке үйлесімділіктің қалыптасуы мен дамуына әсерін талдап, мұғалімнің белсенділігін білім алушының толық жеке өзін-өзі көрсетуі үшін қолайлы жағдайлар жасауға азайтты.

Алтыншы кезең. ХХ ғасырдың 60-жылдарының ортасындағы жүйелік талдау тұрғысынан білім беру ортасы туралы идеялардың дамуымен сипатталады. Бұл кезең И.Е. Лакин [6], С.А. Чумаков [6] және т.б. зерттеушілердің есімдерімен байланысты. Психологиялық зерттеулерде білім беру ортасы жеке тұлғаның қажеттіліктерін қанағаттандыру және осы қажеттіліктерді әлеуметтік құндылықтарға айналдыру мақсатында құрылған конъюнктура деп түсінілді. «Әлеуметтік-мәдени орта» деген ұғым бекітілген, онда ортаның өзі тұтас жүйелік талдаудың объектісіне айналды.

Жетінші кезең. «Білім беру ортасы» ұғымына экологиялық көзқарастың қалыптасуымен сипатталады, XX ғасырдың 70-80 жылдарында белсенді дамыды. Оқытуға және дамытуға қолайлы жағдай жасау үшін білім алушыға белсенді әсер ететін мұғалімнің қызметіне баса назар аударылды. Білім беру ортасын қоршаған ортаға көзқарас тұрғысынан қарастыратын ең танымал өкілдері Ю.С.Мануйлов, Л.И. Новикова болды [6].

Сегізінші кезең. XX ғасырдың 90-шы жылдары білім беру ортасы туралы идеяларды жүйелі талдау тұрғысынан қалыптастыруды және одан әрі дамытуды қамтиды. Білім беру процесінің субъектілері арасындағы өзара іс-қимылдың жаңа нысандары енгізілуде және нәтижесінде білім беру ортасына қатысты жаңа түсініктер қалыптасты. Білім беру ортасын зерттеу келесі тәсілдерді қолдану негізінде жүзеге асырылды: жүйелік, белсенділік, жүйелік-белсенділік, тұлғаға бағытталған. Білім беру ортасы жүйелік және белсенділік тұғырлар тұрғысынан біртұтас құбылыс ретінде Л.С. Выготский және С.Л. Рубинштейн және олардың белсенді ізбасарлары көрнекті ғалымдар қарастырды. Білім алушының оқу білімі, дағдылары мен дағдылары іс-әрекеттің мақсаттары туралы хабардар болу, оны жоспарлау және шындыққа айналдыру, сондай-ақ орындалған жұмысты өз бетінше бақылау, өз қызметін талдау арқылы қалыптасады жеп тұжырымдады [3].

Тоғызыншы кезең. «Білім беру ортасы» оны түсіндірудің бірнеше тәсілдері тұрғысынан қайта қарастырумен сипатталады.

1. Құзыреттілік тәсілі (Е.И. Пургина, С.Л.Троянская: білім алушылардың жалпы және кәсіби құзыреттіліктерін дамыту) [9].

2. Мәдени-қоғамдық көзқарас (С. Ф. Сергеев, ВВ. Сериков: білім беру ортасын білім алушының даму механизмі ретінде зерттеу) [9].

3. Әлеуметтік тәсіл (Е.В. Бондаревская, Т.И. Ерофеева: білім беру ортасын әлеуметтік жүйе ретінде қарастыру) [9].

4. Ақпараттық тәсіл (М.И.Башмаков, С.Н.Поздняков, Н.А. Резник, С.Л.Лобачев, И.В.Роберт: білім беру процесіне ақпараттық технологияларды енгізуге байланысты пәндік ақпараттық ортаны құру) [9].

5. Экологиялық көзқарас (Дж. Гибсон, В.И. Панов: қоршаған әлемнің кішігірім элементтерін үлкен элементтерге енгізетін жүйе) [9].

6. Психологиялық тәсіл (И.А. Баева, Г.М. Андреева, Л.А.Григорович, Т.Д. Марцинковская: білім беру ортасының жеке бөлігін өзінің ішкі болмысының бөлігі ретінде бекіту) [9].

7. Экопсихологиялық тәсіл (В.И. Панов: «адам – қоршаған орта» контекстіндегі білім беру ортасын зерттеу) [9].

8. Жүйелік-синергетикалық тәсіл (И.В.Блауберг, Э.П.Юдин: білім беру ортасын білім беру процесі субъектілерінің әлеуметтік-мәдени ортамен белсенді әрекетін жүйелі ұйымдастырылған кеңістік ретінде зерттеу) [9].

9. Кластерлік тәсіл (С.А. Чумаков: білім беру ортасы зерттеу, оқу және өндірістік потенциалдардың интеграциясы аясында зерттелді) [9].

Тарихи тұрғыдан алғанда қоршаған ортаның адамның дамуы мен қалыптасуына әсері мәселесі философтар мен ғалым-педагогтардың зерттеулерінде жан-жақты қарастырылған.

Кесте 1 - Білім беру ортасын зерттеулерге тарихи шолу

р/с	Зерттеу аймағы	Зерттеушілер
1	Бала тәрбиесіндегі ортаның рөлі мен маңызын талдау тұрғысынан	Ф.А.Дистервег, А.Ф.Лазурский, П.Ф.Лесгафт, Л.Н.Толстой, К.Д.Ушинский, С.Т.Шацкий т.б.
2	Германияда «интеграцияланған», «көрші» мектептер дамыды	Э.Нигермейер, Ю. Циммер
3	АҚШ «қабырғасыз мектептер»	Р.Х. Уолтер, С.Уотсон, Б. Хоскен
4	«Экожүйе мектептері	Дж. Гудлен
5	Францияда «параллель мектеп»	Б.Бло, А. Порше, П.Ферра
6	ХІХ-ХХ ғасырлардағы шетелдік педагогика тарихында қоршаған орта мен тұлғаның өзара әрекеттесу мәселелері	Дж.Адлер, Т.Брамелд, В.Брикман, Г.Винекен, М. Дювергер, Дж. Дьюи, Э.Кинг, Дж. Конанта, П.Кершенштейнер, А.В. Лай, Дж. Лаурейс, П.Наторпп, Э.Нигермейер, А.Оттовей, Х.Рагг, Г.Рерс, Ж.Ж.Руссо, О.Рюле, Г.Спенсер, С. Френе, Дж. Фридман, Ю. Циммер
7	Ресейде 20 жж қоршаған ортаны әлеуметтік тәрбиенің маңызды факторы, ортаның бала тәрбиесіне тікелей әсерін қарастырды	А. А.Богданов, к. н. Вензель, л. с. Выготский, А. К. Гастев, С. Т. Шацкий, Ф. и. Шмидт
8	Қоршаған ортаны тәрбиелеу идеясы «қоршаған орта педагогикасы» теориясында	Н.И.Иорданский, С.Т.Шацкий, В. Н. Шульгин, М.В.Крупенина, А.С.Макаренко, А.Г.Калашников
9	Қазақ жеріндегі алғашқы бастауыш мектептердің ашылуы	Ы.Алтынсарин
10	Қазақстанда оқыту ортасын құрудың әдіснамалық негіздері мен базасы, құралдары туралы	А..Байтұрсынұлы, М. Дулатұлы, А.Бөкейхан, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытұлы. Б. Омаров және ұлттық зиялы қауымның т.б. өкілдері.

XXI ғасырдың басында. әлеуметтену, әлеуметтік бейімделу проблемаларына байланысты зерттеушілердің білім беру ортасын зерттеу бағыты айтарлықтай өсті.

Кесте 2 – білім беру ортасын зерттеу бағыттары [10]

р/с	Зерттеу бағыты	Зерттеушілер
1	Этнопедагогика	Д.Абдуразакова, Г.Н.Волков, Г.Неземковская т.б.
2	Білім беру жүйелерінің жұмыс істеуі, даму тарихы, теориясы мен практикасы	В.А.Караковский, Л.Новикова, Н.Селиванова т.б.
3	Шағын аудан ортасын дамыту	В. Г. Бочарова, М. М. Плоткин және т. б.
4	Мектеп ортасы	Г.А. Ковалев, Е.А. Климов, В.И. Слободчиков, В. А. Ясвин және т. б.
5	Мәдениет мектебі	Т. В. Цирлина
6	Мектептің әлеуметтік-мәдени ортасы	Е.А.Александрова, Н. Б. Крылова, Л. П. Печко
7	Қоршаған орта тәсілі, әлеуметтік орта құрылымы	Е. П.Белозерцев, Р. А. кассина, Ю. С. Мануйлов, А.И. Павленко, И.И. Сулим, Л. Н. Шилова

Білім беру ортасының оқу процестері мен нәтижелеріне әсері ұзақ уақыт бойы зерттеуге қызығушылық тудырады. Алайда, «білім беру ортасы» мағынасын, оның анықтамасында қандай шекаралар болуы мүмкін немесе болуы керек екенін түсіну туралы әртүрлі пікірлер бар. Білім беру ортасын әртүрлі зерттеулерде осы Тұжырымдаманың мағынасын өзара байытуда айтарлықтай жетістіктер болғанымен, оның анықтамалары әлі де әртүрлі және ғылыми тұжырымдамалардың кең ауқымын қамтиды.

Қорыта келгенде, біз «Білім беру ортасы» ұғымының эволюциясын тарихи-теориялық талдауды қолдану негізінде «білім беру ортасы» идеяларының пайда болу және одан әрі даму процесі қалыптасудың тоғыз негізгі кезеңінен өткені анықталды:

- 1) алғашқы идеяларының ежелгі дәуірде пайда болуы;
- 2) гуманизм идеялары негізінде қарастыру;
- 3) «еңбек ортасы» идеяларының негізінде қалыптасуы;
- 4) «еңбек ортасы» тұжырымдамасы тұрғысынан дамыту;
- 5) «қоршаған орта педагогикасы» тұжырымдамасы арқылы қарастыру;
- 6) жүйелі талдау тұрғысынан түсініктерді дамыту;
- 7) қоршаған ортаға көзқарас теорияларында қарастыру;
- 8) білім беру ортасы туралы идеяларды оны жүйелік талдау тұрғысынан қалыптастыру және одан әрі дамыту;
- 9) «білім беру ортасын» оны түсіндірудің бірнеше тәсілдері тұрғысынан қайта қарау. Қалыптастырудың бастапқы кезеңінде білім беру ортасы тәрбиенің шарты болғанын және тек XIX-XX ғасырлардың басында ғана білім берудің негізгі шарты бола бастағанын атап өткен жөн.

Бүгінгі таңда білім беру ортасы синергетикалық өзара әрекеттесуде әрекет ететін оқыту мен тәрбиелеу жағдайларының жиынтығы болып табылады. Білім берудегі тұлғаға бағытталған көзқарас тұжырымдамаларын сапалы жаңа білім беру ортасының қалыптасуының алғышарттары ретінде қарастыруға болады, онда оқыту мен тәрбиелеу білім алушының жеке басын, оның мүмкіндіктерін дамытуға, өзін-өзі тануға, өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған. Бұл тәсіл білім алушының өзі, оның мақсаттары мен қажеттіліктері, оны тұлға ретінде оқыту орталығының болуы.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Пискунов А. И. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в.: учебное пособие. Изд-е 2-е, испр. и доп. - М.: Сфера, 2001. - 512 с.
2. Клепиков В. З. Конфуций - выдающийся педагог Древнего Китая // Педагогика, 2001. - № 3. С. 73-80.
3. Джуринский А. Н. История зарубежной педагогики. - М.: Форум; Инфра-М, 2018. - 118 с.
4. Слободчиков В. И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры // Новые ценности образования: культурные модели школ. 2007. Вып. 7. С. 36-68.
5. Лакин И. Е. Хрестоматия по истории педагогики. - М.: Белый город, 2011. - 216 с
6. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. – М.: Смысл, 2001. – 365 с.
7. Дьюи Дж. Демократия и образование. М.: Педагогика-пресс, 2000. 382 с.
8. Новикова Л. И. Школа и среда. М.: Знание, 2015. 80 с
9. Пургина Е. И. Методологические подходы в современном образовании и педагогической науке: учебное пособие. - Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 2015. - 275 с.
10. Башмаков М. И., Поздняков С. Н., Резник Н. А. Информационная среда обучения. СПб.: Свет, 2007. - 400 с.

ӘӨЖ 159.922

Білім беру ортасы – тұлғаның дамуының негізгі факторы

Айтимова Диляра Айсахановна,
6В01101 – Педагогика және психология ББ 3 курс студенті,
Ғылыми жетекшісі: Касымбекова Гаухар Коккозьевна, аға оқытушы
(аты-жөні, әкесінің аты, дәрежесі)
Астана Халықаралық университеті,

Қазіргі білім беру жүйесінде тұлғаның жан-жақты дамуы маңызды мәселе болып табылады. Білім беру ортасы тұлғаның когнитивтік, эмоционалдық және әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететін басты факторлардың бірі ретінде қарастырылады.

Бала үшін мектеп – әлеуметтік әлемнің негізгі моделі. Дәл осы кезеңде ол қоғамның заңдарын, әлеуметтік рөлдер мен тұлғааралық қатынастарды игеріп, өзіндік дүниетанымын қалыптастырады. Оқушының дамуы тек оқу үдерісімен ғана шектелмей, оның қоршаған ортасына, мұғалімдермен және құрдастарымен қарым-қатынасына да тікелей байланысты. Бұл тұрғыда Л.С. Выготский мен Ж. Пиаже теориялары тұлғаның даму заңдылықтарын түсінуде маңызды рөл атқарады.

Выготскийдің «Жақын даму аймағы» теориясы баланың әлеуетті қабілеттерінің дамуы ересектер мен білікті адамдардың көмегі арқылы жүзеге асатынын көрсетеді. Ал Пиаже теориясы бойынша, тұлғаның танымдық дамуы ассимиляция және аккомодация процестері арқылы жүреді, яғни, бала жаңа ақпаратты қабылдап, оны бұрынғы білім жүйесіне сәйкестендіреді немесе жаңа ұғымдар қалыптастырады.

Сонымен қатар, білім беру жүйесінде инклюзивті білім беру мен заманауи оқыту әдістері маңызды орын алады. ЮНЕСКО-ның Тұрақты даму үшін білім беру (ESD) бағдарламасы әрбір оқушының білім алуға тең құқылы екенін және оқыту процесінің икемді болуы қажеттігін баса айтады. Интерактивті оқыту, жобалық әдістер, сын тұрғысынан ойлау және пәнаралық байланыстарды пайдалану арқылы оқушылардың ойлау қабілетін дамытуға және олардың әлеуметтенуіне ықпал етуге болады.

Осы зерттеу білім беру ортасының тұлғаның дамуына тигізетін әсерін, жас ерекшеліктерін ескере отырып қолданылатын оқыту әдістерін және инклюзивті білім берудің маңызын талдауға бағытталған.

Қазіргі білім беру жүйесінде тұлғаның жан-жақты дамуы маңызды мәселе болып табылады. Бұл дамудың негізгі факторларының бірі – білім беру ортасы. Педагог-психолог мамандығы тұрғысынан білім беру ортасын тиімді ұйымдастыру оқушылардың когнитивтік, эмоционалдық және әлеуметтік дамуына ықпал етеді. Бала үшін мектеп әлеуметтік әлемнің негізгі моделі болып табылады, өйткені дәл сол мектеп жылдарында ересектер өмір сүретін заңдар және осы заңдар шеңберінде өмір сүру тәсілдері (тұлғааралық қатынастар, әлеуметтік рөлдер және т.б.) игеріледі. Сонымен қатар, баланың мектептегі әлеуметтенуі мұғалімдермен жан-жақты әңгімелесу, сабақтар, құрдастарымен араласу немесе көпшілік алдында сөз сөйлеу есебінен емес, мектеп өмірінің ерекше ахуалының арқасында жүзеге асырылатынын атап өтеміз [1].

Әдебиетке сүйенсек, білім беру ортасы – оқушылар мен студенттердің дамуына ықпал ететін физикалық, әлеуметтік, эмоционалдық және ақпараттық жағдайлардың жиынтығы. Выготскийдің айтуынша, баланың әлеуметтік

ортасындағы жағдайға қарай керекті дағдыларды бойна сіңіреді. Баланың екі даму бағыты бар. Біріншісі табиғи жетілу жолымен жүреді, екіншісі мәдениетті, мінез-құлық және ойлау тәсілдерін меңгеруден тұрады. Выготский теориясы бойынша ойлау мен басқа да психикалық функциялардың дамуы бірінші кезекте олардың өзін-өзі дамытуы арқылы емес, баланың «психологиялық құралдарды» пайдалануы арқылы, тіл, жазу, есептеу жүйесі сияқты белгілер-символдар жүйесін меңгеру арқылы жүзеге асырылады. Дамудағы басты көзі басқа адамдармен өзара қарым қатынас жасауы [2].

Баланың дамуында орта негізгі рөл атқарғанымен, оның тағы бір шарты бар. Ол орта баланың эмоционалды, интеллектуалды дәрежесіне сай болуы. Яғни, үш жастағы балаға бір жарым жастағы баладан көрі сөйлеуге қиындықсоғады. Дәл солай біз үш жастағы балаға арифметика, қиын математикалық немесе әдебиеттерді түсіндіру мүмкіндігі аз, ал жеті және одан жоғары жастағы балаға үйрету оңай және мүмкіндігі бар. Алғаш рет оны Выготский өзінің кітабында «Жақын даму аймағы терминін» қолданған. «Жақын даму аймағы әлі пісіп-жетілмеген, бірақ ертең пісіп-жетілетін функцияларды анықтайды, олар әлі бала жасында; даму жемісі емес, даму бүйрегі, даму гүлі деп атауға болатын функциялар, яғни тек қана пісетін нәрсе». баланы дамыту. Выготскийге сәйкес, ЖДА баланың өз бетінше шеше алмайтын, бірақ ересектермен бірге шеше алатын міндеттерінің мазмұнымен анықталады. Бастапқыда ересектердің басшылығымен балаға қол жетімді болған нәрсе оның өз игілігіне (дағдыларына, шеберліктеріне) айналады. Оның болуы ересектердің баланың психикалық дамуындағы жетекші рөлін көрсетеді. Л. С. Выготскийге сәйкес, даму процестері оқыту процестерінен кейін жүреді. Жақын даму аймағы ұғымы даму мүмкіндіктері мен перспективаларын сипаттауға мүмкіндік береді. Оның анықтамасы баланың психикалық дамуын диагностикалау үшін маңызды болып табылады. «Баланың өз бетінше істей алатын нәрседен, ынтымақтастықта істей алатын нәрсеге ауысу мүмкіндігі үлкен немесе аз және ол баланың даму динамикасы мен ақыл-ой қызметінің табыстылығын сипаттайтын ең сезімтал симптом болып табылады» [2]. Солайша білім беру ортасы мен жас ерекшеліктердің ескерілуі тұлға дамуының негізгісі болып табылады.

Тұлға дамуында оның жас ерекшелігін ескеруіне толық тоқталайық. Білім беру ортасында бұл маңызды фактор болып табылады, соған орай барлық материал, әдістер қолданылады. 0-2 жас аралығында бала ойын арқылы танымдық дамуға жағдай жасау керек. 7-11 жас аралығында оқушыларда логикалық ойлау дами бастайды, соған орай салыстыру, жүйелеу, талдау секілді әдістер қолданылады. 11 жас және жоғары абстрактілі ойлау қабілеті дамиды, сондықтан пікірталас, мәселелік тапсырмалар зерттеу әдістері дамиды. Сонымен қатар білім беру ортасындағы екі басты үрдіс – ассимиляция және аккомодация. Ассимиляция - баланың жаңа ақпаратты қабылдауы мен адаптациясы[3]. Мұғалім баладағы бар білімді қолдана отырып жаңа ақпаратты байланыстыру арқылы үйретуі. Мысал: Бала алғаш рет жылқыны көріп, оны үлкен ит деп қабылдауы мүмкін, себебі ол төрт аяқты

жануарларды тек ит ретінде таныған. Тағы бір мысал: бала бұрын барлық үлкендерді "ата-ана" деп қабылдаса, мұғалімін алғаш көргенде де оны "ана" немесе "әке" ретінде түсінуі мүмкін, себебі ол ересектерді солай таниды. Аккомодация - бұл қоршаған ортадағы жаңа ақпаратты қабылдау және олар жаңа ақпаратқа сәйкес келуі үшін бұрын болған схемаларды өзгерту процесі. Бұл қолданыстағы схема (білім) жұмыс істемей тұрғанда және жаңа объектіні немесе жағдайды жеңу үшін оны өзгерту қажет болғанда орын алады. Аккомодация қажет, өйткені адамдар жаңа тұжырымдамаларды, схемаларды, фреймдерді және тағы басқаларды дәл осылай түсіндіруді жалғастырады[3]. Мысал: бала бастапқыда барлық төрт аяқты жануарларды "ит" деп атай алады. Бірақ ол мысықтың иттен өзгеше екенін түсінген кезде, жаңа санат жасап, оны "мысық" деп атай бастайды. Бұл – бұрынғы білімін өзгерту арқылы жаңа ақпаратқа бейімделу (аккомодация) процесі.

ЮНЕСКО-ның Тұрақты даму үшін білім беру (ESD) бағдарламасы инклюзивті білім беру мен заманауи әдістерді дамытуға ерекше көңіл бөледі. Бұл бағдарлама білім алушыларды әлеуметтік, экологиялық және экономикалық мәселелерді шешуге қажетті білім, дағдылар және құндылықтармен қамтамасыз етуді мақсат етеді.

Инклюзивті білім беру ESD-нің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. ЮНЕСКО барлық білім алушыларға, олардың мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне қарамастан, сапалы білім беруді қамтамасыз етуді қолдайды. Бұл әртүрлі әлеуметтік топтар мен мүмкіндіктері шектеулі адамдарды білім беру процесіне толыққанды қатыстыру арқылы жүзеге асады.

Заманауи әдістер ESD аясында оқытудың инновациялық тәсілдерін енгізуді көздейді. Бұл әдістерге мыналар жатады:

- Интерактивті оқыту: Оқушылардың белсенді қатысуын ынталандыратын әдістерді қолдану.

- Жобалық жұмыс: Нақты мәселелерді шешуге бағытталған жобалар арқылы оқыту.

- Пәнаралық байланыс: Әртүрлі пәндер арасындағы байланысты нығайту арқылы кешенді түсінік қалыптастыру.

- Сын тұрғысынан ойлау: Оқушыларды дербес ойлауға және талдауға үйрету.

Бұл әдістер оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытып, оларды өмір бойы білім алуға және тұрақты дамуға үлес қосуға дайындайды.

ЮНЕСКО-ның ESD бағдарламасы арқылы инклюзивті және заманауи білім беру әдістерін енгізу қоғамның тұрақты дамуына және әрбір адамның әлеуетін толық іске асыруына ықпал етеді[4].

Қазіргі білім беру жүйесінде педагог-психологтың рөлі ерекше маңызға ие. Ол оқушылардың эмоционалдық және когнитивтік дамуын қолдап, олардың әлеуметтенуіне ықпал етеді. Педагог-психологтың басты мақсаты – оқушылардың психологиялық саулығын қамтамасыз ету, оқу үдерісіне бейімдеу және олардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, жан-жақты дамуына жағдай жасау.

Педагог-психологтың тұлға дамуына тигізетін ықпалы
Дүйсенова Қ. еңбектерінде көрсетілгендей, педагог-психолог тұлғаның өзін-өзі тануына, ішкі әлеуетін ашуға және эмоционалдық тұрақтылығын сақтауға бағытталған жұмыстар жүргізеді. Бұл үдерісте психодиагностика, түзету және кеңес беру әдістері қолданылады. Қазіргі білім беру психологиясында оқушылардың мінез-құлқы мен жеке ерекшеліктеріне қарай әртүрлі психологиялық қолдау көрсету жолдары қарастырылады[5].

Оқушылардың психологиялық жағдайын бағалау әдістері
Қалиева Г.Қ. зерттеулерінде оқушылардың эмоционалды күйін бағалау және түзету жұмыстарының маңыздылығы атап өтілген. Педагог-психологтар бұл бағытта түрлі әдістерді қолданады:

- Бақылау және әңгімелесу – оқушының мінез-құлқын, қарым-қатынас ерекшеліктерін зерттеу.

- Психологиялық тесттер мен сауалнамалар – оқушының эмоционалды жағдайын, өзін-өзі бағалау деңгейін анықтау.

- Проективті әдістер – сурет салу, әңгіме құрастыру сияқты шығармашылық тапсырмалар арқылы ішкі жан дүниесін зерттеу[6].

Тұлғааралық қарым-қатынасты жақсарту стратегиялары
Мектеп ортасында тұлғааралық қарым-қатынасты жақсарту оқушылардың әлеуметтік бейімделуіне көмектеседі. Бұл үшін педагог-психологтар төмендегідей стратегияларды қолданады:

- Топтық тренингтер – өзара түсіністік пен сенімділікті дамыту.

- Қақтығыстарды шешу әдістері – медиация, позитивті коммуникация және эмпатияны дамыту.

- Ата-аналармен және мұғалімдермен жұмыс – оқушының дамуындағы әлеуметтік ортаның рөлін күшейту.

Жалпы, педагог-психолог білім беру ортасындағы маңызды тұлға болып табылады. Ол оқушылардың психологиялық әл-ауқатын жақсартып, олардың әлеуметтенуіне, өзін-өзі дамытуына және эмоционалдық тепе-теңдігін сақтауға ықпал етеді.

Білім беру ортасы – тұлғаның жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін маңызды фактор. Оқушының когнитивтік, эмоционалдық және әлеуметтік дамуы оның қоршаған ортасымен, оқыту әдістерімен және психологиялық қолдаумен тығыз байланысты.

Зерттеулер көрсеткендей, тиімді білім беру ортасы:

- Танымдық және әлеуметтік дағдыларды қалыптастырады,
- Интерактивті және инклюзивті оқыту әдістерін дамытады,
- Жеке ерекшеліктерді ескере отырып, тұлғалық өсуге ықпал етеді.

Болашақта білім беру ортасын жетілдіру үшін заманауи оқыту технологияларын енгізу, педагогикалық-психологиялық қолдауды күшейту және оқыту мазмұнын оқушылардың жас ерекшеліктеріне бейімдеу қажет. Бұл шаралар тұлғаның үйлесімді дамуына және білімнің сапасын арттыруға ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Роль школы в социализации ребенка | Дефектология Проф
2. Выготский Л.С. *Психология развития ребенка*. – Москва, 1984.
3. Пиаже Ж. *Речь и мышление ребенка*. – М.: Педагогика, 2003.
4. UNESCO. *Education for Sustainable Development* – инклюзивті білім беру және заманауи әдістер.
5. Дүйсенова Қ. Тұлға психологиясы: теория және практика – педагог-психолог қызметінің теориялық негіздері.
6. Қалиева Г.Қ. Қазіргі білім беру психологиясы – педагог-психологтың тұлғаның эмоционалды дамуына әсері.

ӘӨЖ 37.014

Мектеп жасына дейінгі ұйымдағы педагогикалық және психологиялық мәселелер және оны шешу жолдары

Алшынбаева С.Е.

«Айналайын» бөбекжайы КМҚК, Қарағанды, Қазақстан

Эл. пошта: alshynbaevasymbat84@gmail.com

Мектепке дейінгі кезең - баланың дамуының маңызды сатысы. Бұл уақытта балалардың физикалық, психологиялық және әлеуметтік дағдылары қалыптасады. Алайда, мектепке дейінгі ұйымдарда балалар әртүрлі қиындықтарға тап болуы мүмкін. Бұл мәселелер дер кезінде анықталып, шешімін тапса, баланың толыққанды дамуына жағдай жасалады. Мектеп жасына дейінгі ұйымдағы балалар арасында түрлі мәселелер кездеседі. Олардың бірқатары балалардың психологиялық және әлеуметтік дамуына әсер етеді, ал кейбіреулері олардың жеке ерекшеліктеріне байланысты болады.

Алдымен, бейімделу мәселесіне тоқталайық. Жаңа ортаға, жаңа ережелерге үйрену мектеп жасына дейінгі балалар үшін қиын болуы мүмкін. Бұл кезеңде бала ата-анасынан бөлініп, тәрбиешілер мен құрдастарымен қарым-қатынас жасауға дағдылануы қажет. Кейбір балалар бұл процесті оңай қабылдап, тез бейімделсе, басқа балаларда стрессті жағдайлар мен үрей сезімдері пайда болады. Мектеп жасына дейінгі ұйымға алғаш рет барған бала үшін жаңа ортаға бейімделу кезеңі маңызды әрі қиын процесс болуы мүмкін. Бала үйде ата-анасымен бірге болғанда, белгілі бір тәртіппен өмір сүріп, сол ортаның барлық әдеттерімен таныс болады. Алайда, балабақшаға барған кезде оған жаңа адамдармен, жаңа ережелермен және жаңа тәртіппен танысу керек. Кейбір балалар бұл өзгерістерге тез бейімделіп, тез арада жаңа ортаға үйренсе, басқалары үшін бұл кезең ұзақ әрі қиын болады. Бала алғаш рет үйінен алшақта болған кезде үрей мен мазасыздық сезімдері пайда болуы мүмкін. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңына (<https://adilet.zan.kz/kaz>) сүйене отырып, мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандартының талаптарына сай балалардың бейімделуі үшін ата-ананың және тәрбиешінің бірігіп жұмыс істеуі қажет. Ата-ана балаға жаңа ортаның қауіпсіз

әрі қолайлы екендігін түсіндіріп, оған сенім білдіруі керек. Тәрбиеші болса, әр баланың қажеттіліктерін ескеріп, олардың бейімделуін жеңілдететін арнайы әдіс-тәсілдер қолдануы керек.

Сонымен қатар, тілдік даму да маңызды мәселе болып табылады. Кейбір балаларда тілдік дамуы кешігуі мүмкін, бұл олардың қарым-қатынас жасауда қиындықтар туғызады. Тілді дұрыс меңгермеген бала өз ойын толық жеткізе алмай, құрдастарымен және мұғалімдерімен түсініспеушілік жағдайларына тап болуы мүмкін. Тілдік даму мектеп жасына дейінгі баланың дамуының маңызды аспектілерінің бірі болып табылады. Бұл кезеңде бала тілінің дамуы өте қарқынды жүреді. Алайда, әр баланың тілдік дамуында өзіндік ерекшеліктер болады. Кейбір балалар сөздерді ерте меңгеріп, тез сөйлей бастаса, басқалары тілін баяу дамытады. Мұндай балалар тілдік қарым-қатынасқа қиындықтар туғызады. Олар өз ойларын толық жеткізе алмайды, нәтижесінде өзіне деген сенімсіздік пайда болады және әлеуметтік қатынастарда қиындықтарға тап болады. Бұл жағдайды түзету үшін арнайы логопедиялық жұмыс немесе тіл дамытуға арналған бағдарламалар қажет болуы мүмкін. Тәрбиешілер баланың тілін дамыту үшін түрлі ойындар мен жаттығулар ұйымдастыруы тиіс. Ата-аналар да үйде балаға көп сөйлесіп, оның тілін дамытуға көмектесуі қажет. Мектеп жасына дейінгі ұйымдарда ерекше балалар да кездеседі. Ерекше балалар деп физикалық немесе психикалық дамуы өзгеше, арнайы білім мен тәрбиені қажет ететін балаларды айтамыз. Бұл балалардың арасында интеллектуалдық дамуы баяулаған, аутизмге шалдыққан немесе басқа да денсаулық мәселелері бар балалар болуы мүмкін. Мектепке дейінгі ұйымдарда тіл проблемаларының негізгі себептерінің бірі баланың ортасында тілдік ынталандырудың болмауы. Егер бала әр түрлі жағдайларда тілді жеткілікті жиі естімесе немесе сөйлемесе, оның тіл дамуының кешігуі мүмкін. Сондай-ақ, тіл мәселесі оның қарым-қатынас дағдыларын дамытуға көмектесетін ата-аналармен және басқа ересектермен қарым-қатынас жасау мүмкіндігінің болмауына байланысты болады.

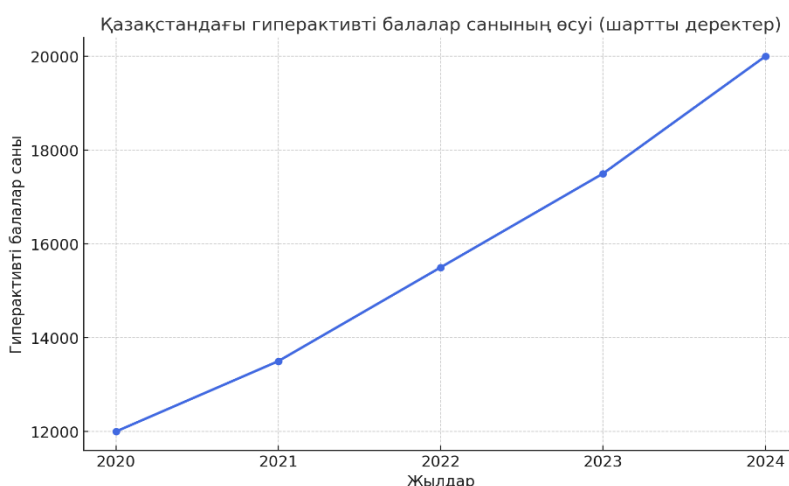
Мектепке дейінгі ұйымдарда тіл мәселесі бала дамуының барлық аспектілеріне кері әсерін тигізетінін атап өткен жөн. Тілді меңгерудің нашарлығы басқа балалармен қарым-қатынаста қиындықтарға әкеледі, сонымен қатар басқа пәндер мен дағдылардың табысты болуына кедергі келтіруі мүмкін.

Мектепке дейінгі ұйымдарда тіл мәселесін шешудің бір жолы - тілді белсенді және жан-жақты қолдануға ықпал ететін тілдік ортаны құру. Ол үшін әртүрлі тілдік ойындар мен іс-шараларды өткізуге, әртүрлі тілдердегі кітаптар мен материалдарды пайдалануға, сондай-ақ ана тілінде сөйлейтіндермен тұрақты қарым-қатынасты қамтамасыз етуге болады.

Балалардың тіл байлығын дамыту үшін қолайлы жағдай жасауда ата-аналар мен ересектердің де рөлі зор. Олар тілді демонстративті қолдануға көбірек көңіл бөлуі, баламен жиі сөйлесуі және баланың тілді қолдануына қолдау көрсетуі және ынталандыруы қажет. Мұндай балалар үшін арнайы педагогикалық бағдарламалар мен тәсілдер қажет. Балабақшадағы тәрбиешілер мен психологтар ерекше балалармен жұмыс істегенде олардың

ерекше қажеттіліктерін ескеріп, оларға жеке күтім мен қолдау көрсетуі керек. Баланың дамуына кедергі келтіретін мәселелерді анықтап, онымен жеке жұмыс жүргізу маңызды. Ерекше балалардың қоғамға толыққанды бейімделуі үшін арнайы дағдылар мен тәсілдер қажет. Сонымен қатар, бұл балалардың дамуына ата-ананың қатысуы да маңызды, өйткені олар баланың жағдайы туралы көбірек біледі және үйде де баламен жұмыс істей алады.

Ерекше балалар мен гиперактивті балалардың да мәселелері бар. Қазақстан Республикасының Бала құқықтары туралы Конвенциясында «Инклюзивті білім беруді дамыту туралы» қаулысында балаларды қолдаудың маңыздылығы атап өтілген болатын (<https://adilet.zan.kz>). Ерекше балаларға қолдау көрсету маңызды, оларды интеграциялау үшін арнайы бағдарламалар мен тәсілдер қажет. Гиперактивті балалар өздерінің эмоцияларын басқаруда қиындықтар туғызып, айналасындағыларға әсер етуі мүмкін, сондықтан оларға арнайы педагогикалық көмектер қажет. Ерекше білім беруді қажет ететін балалар (ЕБҚ) физикалық немесе психологиялық ерекшеліктеріне байланысты жалпы топтағы балалармен бірдей әрекет ете алмауы мүмкін. Оларға арнайы педагогикалық тәсілдер мен жеке көмек қажет. Мұндай балалардың білім алуда артта қалуының алдын алу үшін арнайы бағдарламалар мен инклюзивті білім беру әдістері қажет.

Гиперактивті балалар зейінін ұзақ уақытқа шоғырландыруда қиындық көреді. Олар топтағы сабақтар мен ойындарға толықтай қатыса алмай, басқа балалардың оқу үдерісіне кедергі келтіруі мүмкін. Жалпы алғанда, әлемде гиперактивтілік пен зейін жетіспеушілігі синдромы (ГЗЖС) бар балалар санының артуы байқалады. Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігінің деректеріне сәйкес, аутизм спектрінің бұзылыстары (АСБ) бар балалар саны жылына 13%-ға өсуде. Мұндай балалармен жұмыс істеуде шыдамдылық пен арнайы тәсілдер қажет.

Әлеуметтік дағдылардың дамымауы. Балалар арасында ұжымдық әрекетке қатысу, достық қарым-қатынас орнату, өз сезімдерін білдіру қабілеттері бірдей деңгейде дамымайды. Кейбір балалар ұялшақ болса, басқалары агрессивті әрекет танытуы мүмкін.

Физикалық дамудың кешеуілдеуі. Қозғалыс дағдыларының (жүгіру, секіру, тепе-теңдікті сақтау) дамуы әр балада әртүрлі деңгейде болады. Физикалық белсенділікке қатыса алмау баланың өзіне деген сенімділігін төмендетуі мүмкін.

Психологиялық тұрақсыздық. Балалар эмоцияларын басқаруда қиындық көреді. Сонын нәтижеінде, психологиялық процесстері бұзылысқа ұшырап, мінез-құлықтың өзгеруіне, көңіл-күйдің тұрақсыз болуына әкеледі.

Мәселелерді шешу жолдарына тоқтала кетсем:

1. Бейімделу процесін жеңілдету. Балабақшада «бейімделу бағдарламаларын» енгізу қажет. Бұл бағдарламалар ата-аналармен тығыз қарым-қатынаста жасалып, балаларға жаңа ортаға біртіндеп үйренуге мүмкіндік береді.

2. Тілдік дамуды қолдау. Балалардың тілдік дамуын ынталандыру үшін арнайы логопед мамандарымен жұмыс ұйымдастыру керек. Балаларға арналған ертегілер оқу, тілдік ойындар өткізу тиімді нәтиже береді.

3. Әлеуметтік дағдыларды дамыту. Топтық ойындар мен шығармашылық іс-шаралар арқылы балалардың ұжымда әрекет ету дағдыларын дамытуға болады. Әр балаға жеке көзқараспен қарап, оның әлеуметтік дағдыларын қалыптастыру маңызды.

4. Физикалық дамуға жағдай жасау. Балабақшада спорттық шаралар мен қозғалыс белсенділігіне арналған ойындар ұйымдастыру қажет. Бұл балалардың физикалық дамуын арттырып, олардың денсаулығын нығайтады.

5. Эмоционалдық тұрақтылықты қолдау. Психолог мамандардың қатысуымен балаларға арналған релаксация, арт-терапия және ойын терапиясы сессияларын өткізу керек. Баланың психологиялық жағдайын үнемі бақылауда ұстау қажет. Ойын арқылы оқыту әдістерінің тиімділігі Зерттеулер көрсеткендей, ойын арқылы оқыту мектепке дейінгі балалардың танымдық қабілеттерін арттырады. Бұл әдіс олардың шығармашылық ойлауын дамытып, психологиялық стрессті төмендетуге ықпал етеді.

Музыка терапиясының әсері Музыка терапиясы балалардың эмоционалдық дамуына оң әсер етеді. Музыка тыңдау мен бірге ән айту балалардың сөйлеу дағдыларын жақсартып, әлеуметтік байланыстарын нығайтады. Мектепке дейінгі ұжымда балаларда кездесетін мәселелерді дер кезінде анықтап, кешенді түрде шешу – олардың үйлесімді дамуына ықпал етеді. Балалардың денсаулығы мен психологиялық жағдайы басты назарда болуы тиіс. Бұл бағытта педагогтер, ата-аналар және мамандардың бірлескен жұмысы маңызды рөл атқарады. Бұл мәселелерді жөнудің бірнеше жолдары бар. Біріншіден, педагогикалық кадрлардың біліктілігін арттыруға бағытталған жүйелі курстар мен семинарлар ұйымдастыру қажет. Екіншіден, әр баланың жеке ерекшелігін ескере отырып, білім беру бағдарламаларын икемдеу маңызды. Мектеп жасына дейінгі ұйымдарда ойын арқылы оқыту, топтық және жеке жұмыстар жүргізу – баланың қызығушылығын арттырудың тиімді әдістері болып табылады.

Сонымен қатар, ата-аналармен тығыз байланыс орнату арқылы балалардың дамуын бірлесіп бақылау керек. Ата-аналарға арналған

психологиялық тренингтер мен кеңес беру қызметтерін ұйымдастыру балалардың психологиялық жай-күйін жақсартуға оң әсер етеді. Балалардың психикалық денсаулығын нығайту үшін эмоционалдық қолдау көрсету, олардың жетістіктерін мадақтау, сенімді қарым-қатынас орнату маңызды.

Қорыта айтқанда, мектеп жасына дейінгі ұйымдардағы педагогикалық және психологиялық мәселелер кешенді көзқарасты талап етеді. Бұл мәселелерді шешуде педагогтар, психологтар және ата-аналар бірлесе жұмыс істеуі қажет. Балалардың толыққанды дамуы мен олардың болашақта қоғамға бейімделуі үшін қолайлы жағдай жасау – әрбір білім беру ұйымының басты мақсаты болып табылады. Жас ұрпақтың бақытты және табысты болуы үшін біз білім беру жүйесінде үздіксіз жаңашылдық енгізіп, заманауи әдістерді қолдануға міндеттіміз.

Әр бала - біздің болашағымыз, сондықтан олардың бақытты балалық шағы мен табысты дамуы үшін барынша жағдай жасауымыз қажет. Сонымен қатар, тәрбиешілер мен ата-аналар арасындағы ынтымақтастық – баланың психологиялық тұрақтылығын сақтаудың негізгі шарты. Кешенді тәсілдер мен заманауи педагогикалық әдістер мектепке дейінгі ұйымдарда оң нәтиже береді. Арнайы мамандардың көмегі мен ғылыми зерттеулерге сүйене отырып, әр баланың дамуын қолдау маңызды. Мұндай кешенді шаралар балалардың мектепке дайындығын арттырып, олардың өмірге деген сенімділігін нығайтады. Қоғамның әрбір мүшесі баланың дамуына оң ықпал ете отырып, олардың болашағына үлес қоса алады. Жаңа білім беру бағдарламалары мен озық тәжірибелерді қолдану мектепке дейінгі ұйымдардың жұмысын жетілдірудің тиімді жолы болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарова З.А. Мектепке дейінгі педагогика және психология. Алматы: Білім баспасы. 2019. – 130 б.
2. <https://bilimainasy.kz/>
3. Құлсариева А.Қ. Балабақшада ерекше білім беруді ұйымдастыру. Нұр-Сұлтан: Ұлттық білім академиясы. 2021. – 124 б.
4. Оразбаева Ф.Ш. Тіл дамыту әдістемесі. Алматы: Мектеп баспасы. - 2020.
5. Пірәлиева Г.Б. Инклюзивті білім берудің негіздері. Астана: Педагогика және психология институты. 2018.
6. Мұқашева Л.Ә. Балалар психологиясы. Шымкент: Оқу баспасы. 2022.
7. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>

ӘӨЖ 159.922.7

Бірінші сынып оқушыларының мектепке бейімделуінің психологиялық педагогикалық аспектілері

Ахмедиянова Сабина Болатбекқызы

6B01103 – Педагогика және психология ББ 3 курс студенті,
Ғылыми жетекшісі: Касымбекова Г.К, Астана халықаралық университетінің
аға оқытушысы
Астана Халықаралық университеті, Астана, Қазақстан.
Эл. пошта: akhmediya5@gmail.com

Психологиялық бейімделу - баланың жаңа әлеуметтік ситуацияға енуі ретінде адекватты сипаты дамудың әлеуметтік ситуациясының тұрақтануының негізгі факторы болып табылады. Жаңа әлеуметтік жағдайға тап болған кезде баланың психологиялық бейімделуі оның әлеуметтік жағдайы мен дамуын тұрақтандыруда шешуші рөл атқарады. Мектепке кіру оқушыдан оның барлық қарым-қатынастары мен үміттерін қайта құруды талап етеді. Мектепке психологиялық дайындықпен байланысты мәселелер қазіргі уақытта ерекше назар аударылуда. Баланың жеке даму проблемаларын жеңудің тиімділігі оның оқу процесіне дайындығымен тығыз байланысты. Г.М. Чуткина бейімделу ұғымын баланың жаңа жағдайды тіршілікке араласуы дейді. Ол баланың мектепке психологиялық бейімделуіне баланың отбасындағы тәрбиесі де маңызды орын алатынын қарастырған. Оның ойынша баланың мектепке бейімделуі қиын және ұзақ мерзімді талап ететін процесс.[2]

Бастауыш мектептің негізгі мақсаттарының бірі-баланың бастапқы тұлғасын қалыптастыру және оның қабілеттерін анықтау. Мұны істеу үшін алдымен балаларды мектеп ортасына бейімдеу керек. Бұл әсіресе бастауыш сынып оқушылары үшін өте маңызды, өйткені олар әдеттегі қызметі мен әлеуметтік мәртебесінің өзгеруіне тап болады. Бала жаңа атмосфераға, жаңа мұғалімдер мен құрдастарына бейімделуі керек, бұл 2-3 аптадан алты айға дейін созылуы мүмкін. Мұнда ересектерге, соның ішінде ата-аналарға қолдау көрсету маңызды рөл атқарады. [2]

Бастауыш сынып оқушысының жетекші қызметі оның мотивациясы мен дамуына айтарлықтай әсер ететін оқыту болып табылады. Мектеп өмірінің жаңа жағдайларына бейімделу процесі бірнеше кезеңнен өтеді және балалардың көпшілігі бұл өзгерістермен сәтті күреседі. Дегенмен, кейбір балалар жаңа ортаға сәтті бейімделу үшін қосымша қолдау мен назар аударуды қажет етуі мүмкін. Бастауыш мектеп жастағы мектеп оқушысының жетекші іс-әрекеті оның мінез-құлық мотивтерін елеулі түрде өзгертетін, оның танымдық және адамгершілік күштерін дамытудың жаңа көздерін ашатын - оқу болады. Мұндай қайта өзгеріс процесінің бірнеше кезеңдері бар. Ол, әсіресе, баланың мектеп өмірінің жаңа жағдайларына алғаш енуінде айқын аңғарылады. Балалардың көпшілігі бұған психологиялық жағынан даярланған. Олар мектепке үймен немесе балабақшамен салыстырғанда, бөлек жаңалықтарды күте отырып, қуана барады. Баланың бұл ішкі позициясы екі жағдайда маңызға ие. Алдымен, мектеп өмірінің жаңалығын алдын ала сезіну және қалау баланың сыныптағы мінез-құлық ережелеріне, жолдастарымен ерекше қарым-қатынас нормаларына, күн тәртібіне қатысты мұғалімнің талаптарын жылдам қабылдауға көмектеседі. [1]

Мектеп талаптарына бейімделу процесінде бұзылыстар да орын алуы мүмкін. Оларды дезадаптация деп атайды.

Дезадаптацияның формаларының жіктелуі мектептегі бейімделу процесінің бұзылуына орай мынадай түрде көрінеді :

1. Оқу әрекеттерінің элементтерінің қалыптаспауы;
2. Оқу мотивациясының қалыптаспауы;
3. Мінез-құлқын, зейінін, оқу іс-әрекетін ерікті реттеу қабілетсіздігі;
4. Мектеп талаптарын меңгерудегі қиыншылықтары. [5]

Мектепке келу баладан ойлаудың дамуының қандайда бір деңгейін, қарым-қатынас дағдыларын, мінез-құлқын ерікті реттей алуын талап етеді. Мектептегі адаптациялану деңгейін бағалау төмендегідей блоктардан тұрады:

1. Интеллектуалдық даму көрсеткіші - жоғары психикалық функциялардың даму деңгейінен тұрады: мәлімет, оқуға қабілет баланың ақыл-ой іс-әрекетін өзіндік реттеу қабілеті;

2. Эмоциялардың даму көрсеткіштері - баланың эмоционалдық - экспрессивтік даму деңгейін, олардың жеке тұлғалық өсуін көрсету;

3. Коммуникациялық дағдыларының қалыптасу көрсеткіштері (7 жастағы дағдарысқа байланысты психологиялық қайта құрылуын ескере отырып, өзін-өзі бағалау және тартымдық деңгейін анықтау);

4. Мектеп жасындағы даму кезеңіндегі баланың мектептік сауаттылық деңгейі; [1]

Баланың барлығы өмірлік әрекеттің жаңа жағдайына табысты түрде бірдей-бейімделмейді.

Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қазіргі заманғы зерттеулерде баланың даму процесінде оның дамуын қамтамасыз ететін ерекше көмек түрі (немесе қолдау) ретінде қарастырылады. Мектеп өмірінің барлық кезеңдерінде оқушының толыққанды дамуы екі компоненттен тұрады (М. Р. Битянова) :

- балаға жас дамуының осы кезеңі ашатын мүмкіндіктерді іске асыру;
- оған берілген әлеуметтік-педагогикалық орта ұсынатын мүмкіндіктерді іске асыру.[6]

Балаларды мектепке бейімдеуді психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу білім беру мекемесі әкімшілігінің, психологтың, әлеуметтік педагогтың, сынып жетекшісінің, пән мұғалімдерінің, қосымша білім берудің, тәрбиешінің, тьютордың, отбасының бірлескен жұмысы нәтижесінде жүзеге асырылады. Осы жұмыс аясында келесі жұмыс кезеңдерін бөліп көрсетуге болады:

Бірінші кезең- баланың мектепке түсуі. Ол сәуір айында балаларды мектепке жазумен басталады. Осы кезең шеңберінде:

1. Баланың мектептегі дайындығын анықтауға бағытталған психологиялық-педагогикалық диагностика жүргізу.

Әдетте, диагноз екі компоненттен тұрады.

Біріншіден, баланың психологиялық-педагогикалық дайындық деңгейі туралы жалпы диагноз қойылады (мектепке дейінгі білім беру мекемесінде, сондай-ақ ата-ананың өтініші бойынша мектеп психологы жүргізеді).

Диагностиканы нақтылау күзде, оқуды бастамас бұрын, баланың кейбір дағдыларының қалыптасуын анықтау үшін тиімдірек болады.

2. Болашақ бірінші сынып оқушыларының ата-аналарына топтық және жеке кеңес беру. Ата – аналар жиналысы түріндегі топтық кеңес-бұл ата-аналарға мектеп сабақтарын бастамас бұрын баланың өмірінің соңғы айларын ұйымдастыру туралы пайдалы ақпарат беру тәсілі. Жеке консультациялар, ең алдымен, балалары мектепке дейінгі мекемеде тестілеу процесінде төмен нәтиже көрсеткен және мектепке бейімделуде қиындықтарға тап болуы мүмкін балалардың ата-аналарына арналған.

3. Болашақ бірінші сынып оқушыларының ата-аналарына арналған педагогтардың топтық консультациясы, осы кезеңде осы оқу орнындағы оқыту жүйесі, бағалау нысандары, мектеп өмірінің тәртібі туралы жалпы таныстыру сипатына ие.

4. Диагностика нәтижелері бойынша мектепке дейінгі оқу орны мен мектептің психологиялық-педагогикалық консилиумын өткізу, оның негізгі мақсаты сыныптарды жинақтауға белгілі бір тәсілді әзірлеу және іске асыру болып табылады. [4]

Екінші кезең – балалардың мектепке алғашқы бейімделуі (жарты жылдық), балалар үшін ең қиын және ересектер үшін ең жауапты. Осы кезең шеңберінде:

1. Ересектерді бастапқы бейімделу кезеңінің негізгі міндеттері мен қиындықтарымен, қарым-қатынас тактикасымен және балаларға көмек көрсетумен таныстыруға бағытталған бірінші сынып оқушыларының ата-аналарымен консультациялық және ағартушылық жұмыс жүргізу.

2. Психологтың жекелеген балаларға бірыңғай тәсілді және сыныпқа қойылатын талаптардың бірыңғай жүйесін әзірлеу бойынша педагогтер үшін топтық және жеке консультациялар өткізуі (сыныппен жұмыс істейтін әртүрлі мұғалімдер).

3. Оқытудың алғашқы апталарындағы балаларды диагностикалау және бақылау барысында анықталған оқушылардың жеке ерекшеліктері мен мүмкін болатын ерекшеліктеріне сәйкес бейімделу кезеңінде оқу процесін құруға бағытталған мұғалімдердің әдістемелік жұмысын ұйымдастыру.

4. Бірінші сыныпқа психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру.

Бұл қызмет түрін тьютор, психолог, мұғалімдер жүргізеді. Оны өткізудің негізгі формасы-әртүрлі ойындар. Белгілі бір логикада таңдалған және орындалған олар балаларға бір-бірін тезірек тануға, көңіл-күйді реттеуге, мектеп қоятын талаптар жүйесін іске асыруға, шамадан тыс психикалық стрессті және т.б. реттеуге көмектеседі. Ойын әдістерін қолдана отырып, мұғалім балаға сәтті бейімделуге көмектесе алады. Ойын-балаларды оқу іс-әрекетіне қосудың маңызды құралы, тәрбиелік әсерге эмоционалды жауап беру тәсілі және қалыпты (шамадан тыс жүктемесіз) өмір сүру жағдайлары болып табылады. [4]

5. Баланың дайындығының психологиялық және педагогикалық диагностикасы мектепте оқуда, мұғаліммен және құрдастарымен қарым-

қатынаста, психикалық әл-ауқатта қиындықтарға тап болған мектеп оқушыларының тобын анықтауға бағытталған. Осы кезеңдегі жұмыстың бұл түрінің мақсаты бірінші сынып оқушыларының психологиялық-педагогикалық статусы туралы мектептегі оқуға бейімделу кезеңінің алдын алу және жеңу үшін қажетті ақпарат алу ретінде анықталуы мүмкін. Осы мақсатқа жету үшін келесі тармақтарды шешу қажет: бірінші сынып оқушыларының әлеуметтік-психологиялық бейімделу деңгейін анықтау; бейімделуде қиындықтарға тап болған оқушылар тобын анықтау және мінезін анықтау, әр жағдайда дезадаптация синдромының сипатын анықтау; бейімделу процесінде қиындықтарға тап болған балаларға көмек көрсету жолдарын анықтау; оқушыларды психологиялық педагогикалық қолдаудың жолдары мен тәсілдерін анықтау [5].

Қарастырылып отырған сүйемелдеу кезеңінде баланың психологиялық педагогикалық статусы және оның мектеп талаптарына сәйкестігі туралы ақпарат алудың негізгі әдістері: педагогтар мен ата-аналардың сараптамалық сауалнамалары; балалардың өздерін психологиялық тексеру; жүйелі оқытуға дайындық тұрғысынан баланың педагогикалық тестілеуін өткізу.

6. Бірінші сынып оқушыларының алғашқы бейімделу кезеңінде мұғалімдердің, психологтардың және ата-аналардың іс-әрекетін түсінуге бағытталған аналитикалық жұмыс. Осы жұмыс аясында алдыңғы зерттеулердің педагогикалық құжаттамасы мен материалдарына талдау, педагогикалық консилиумдар, мектепке дейінгі мекеменің педагогикалық ұжымымен сабақтастық мәселелерін талқылау, олардың түлектерін бейімдеу бойынша кездесулер өткізіледі.

Үшінші кезең-мектепке бейімделуде қиындықтарға тап болған бірінші сынып оқушыларымен жүргізілетін психологиялық-педагогикалық жұмысы.

1. Бұл балалармен топтық дамыту жұмысын ұйымдастыру. Мұндай топтық жұмыс мектеп оқушыларының тіркелген шағын тобымен (10 адамнан аспайтын) ойластырылған сабақ жүйесі ретінде құрылады. Мұндай сабақтардың негізгі міндеті балаларда бастауыш мектепте табысты оқу үшін қажетті әмбебап оқу іс-әрекеттерін дамыту болып табылады. Сабақтарды мұғалім де, психолог та өткізе алады.[7]

2. Оқыту мен мінез-құлқында қиындықтарға тап болған оқушылармен топтық психокоррекциялық жұмысты ұйымдастыру (психолог жүргізеді). Бұл мақсатқа келесі міндеттерді іске асыру барысында қол жеткізуге болады:

- балаларда бастауыш мектепте табысты оқу үшін қажетті оқу іс-әрекетінің алғышарттарын дамыту (осы дағдылар мен дағдылардың кешені мектепке психологиялық дайындық ұғымына кіреді);

- балаларда құрдастарымен тұлғааралық қарым – қатынас орнату үшін қажетті әлеуметтік және коммуникативтік дағдыларды және мұғаліммен тиісті рөлдік қатынастарды дамыту;

- балалардың позитивті өзіндік тұжырымдамасы, тұрақты өзін-өзі бағалау және мектептегі мазасыздықтың төмен деңгейі аясында тұрақты оқу мотивациясын қалыптастыру.[7]

Әлбетте, бұл міндеттер біртұтас кешен ретінде қарастырылуы керек, өйткені баланың жеке басына біртұтас әсер ету ғана тұрақты оң өзгеріске немесе белгілі бір психологиялық құбылыстардың қалыптасуына әкелуі мүмкін.

Қорытынды: бірінші сынып оқушыларының мектеп өміріне бейімделу процесі балалардың жаңа оқу жағдайларына, әлеуметтенуге және қоғамдағы күнделікті өмірге бейімделуін талап ететін күрделі және көпжақты процесс екендігі анықталды. Балалардың мектепке сәтті бейімделуінің маңызды факторлары ата-аналардың, мұғалімдердің және құрдастарының, психологтың әлеуметтік қолдауы, оқытудың мақсаттары мен міндеттерін білу, эмоционалды тұрақтылық пен өзін-өзі реттеуді дамыту болып табылады.

Бірінші сынып оқушыларын мектепке бейімдеу-бұл ересектердің мұқият бақылауы мен қолдауын қажет ететін ұзақ процесс. Балалардың мектепке тиімді бейімделуі олардың оқуға деген оң көзқарасын қалыптастыруға, өзін-өзі бағалауды нығайтуға және қоғамда табысты жұмыс істеуі үшін қажетті әлеуметтік дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

Осылайша, бірінші сынып оқушыларының мектепке сәтті бейімделуі үшін олардың әлеуетін, тәуелсіздігі мен әлеуметтенуін дамытуға жағдай жасай отырып, бүкіл оқу процесінде балаларды қолдау және қолдау жүйесін ұйымдастыру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1.Выготский Л.С. Вопросы детской психологии / Л.С. Выготский.- М., 1997.
- 2.Чуткина Г.М. Психологические проблемы общения учителя с подросткам. М., 1984
- 3.Бірінші сынып оқушысының психологиясы/ Махитова А.// Мектептегі психология.- 2008. -№5 20-21б
- 4.«Оқушы–оқушы, арасындағы оң қарым-қатынасы» /Р.В. Овчарова/
- 5.Зимняя И.А. Педагогическая психология. 1999.
- 6.Битянова, М. Р. Адаптация ребёнка в школе: диагностика, коррекция, педагогическая поддержка / М Р. Битянова. – М. : ОЦ «Педагогический поиск»,
7. Давыдов, В. В. Психическое развитие в младшем школьном возрасте / В. В. Давыдов ; под ред. А. В. Петровского). – М. : Просвещение, 1973

ӘӨЖ 372-8

Жасөспірімдердің арасында кездесетін буллингтің алдын-алу бойынша мәселелер

Ахтанова Жадыра Жумағалиевна
Педагог-психолог және педагогика ғылымдарының магистрі,
зерттеуші-педагог

Астана қаласының әкімдігінің
«№111 орта мектеп» КММ
Астана Халықаралық университеті, Астана, Қазақстан.

Мектептегі қарым-қатынас жүйесі жасөспірімнің одан әрі қалыптасуы үшін өте маңызды, сәйкесінше мектептегі зорлық-зомбылыққа (буллинг) ең мұқият назар аударуды қажет етеді, өйткені бұл мектептегі жағдай жасөспірімдердің одан әрі дамуы мен жеке қасиеттерінің қалыптасуын айтарлықтай тоқтатады. Бірақ (буллинг) қорқытудың проблемасы ұзақ уақыт бойы үнсіз қалды, бұл туралы айту әдеттегідей емес, тіпті арнайы ғылыми термин де болған жоқ, өйткені "буллинг" сөзін терминдерге жатқызу оңай болмады. Қорқыту (буллинг) мәселесі әсіресе жасөспірім кезінде өткір болып табылады, өйткені белгілі бір мінез-құлық үлгілерін, "жәбірленушінің" мінез-құлқын игере отырып, жасөспірім оларды өмір бойы ұстана алады. Сонымен қатар, қорқыту жағдайы тек "құрбандарға" ғана емес, "агрессорларға" да теріс әсер етеді, өйткені егер көрінетін агрессия тиімді болса, онда ол болашақта мінез-құлық стилі ретінде бекітілуі мүмкін.

Батыста буллинг мәселесі бірінші мәселе болып табылады. Әсіресе, қорқыту мәселесі Скандинавияда зерттелуде, бірақ бүкіл Еуроодақта бұл мәселені ең жоғары деңгейде шешуде. Ресейде әлі де теориялық деңгейде-буллинг мәселесі өте аз. 1905 жылы К. Дьюкс өз жұмысын жариялады, бірақ проблеманы алғашқы жүйелі зерттеу Скандинавиялық ғалымдарға тиесілі, олардың ішінде: Д.Олвеус, п. п. Хайнеманн, А. Пикас, Е. Роланд. Д. Олвеус бүгінде қорқыту мәселесінің ең беделді зерттеушісі болып табылады. Содан кейін қызығушылық Ұлыбританияда да пайда болды. Британдық тергеушілердің арасында В.Т. Ортон, Д. А. Лейн, Д. П. Таттум, Е. Мунте.

АҚШ-тың мектеп қызметкерлерінің ұлттық қауымдастығы буллингке келесі анықтама берді: бұл бір немесе бірнеше оқушы басқа оқушыға қатысты ауызша немесе вербалды емес мінез-құлықтың динамикалық және қайталанатын үлгілері және қасақана зиян келтіруге деген ұмтылыс, сонымен қатар нақты немесе айқын күш айырмашылығы бар [6]. Е. Роланд [2] "қорқыту құрылымын" сипаттайды. Бұл қуғыншыларды, олардың құрбандарын және сыртқы бақылаушыларды қамтитын әлеуметтік жүйе. Жүйенің әр қатысушысы не болып жатқандығы туралы өз пікіріне ие. Соңғы уақытта зерттеушілердің назарын не болып жатқанына еріксіз куәгерлердің ұстанымы аударды. Олардың өздері тікелей агрессияға ұшырамайды, бірақ өз дәрменсіздігін сезіну нәтижесінде олардың өзін-өзі бағалауы күрт төмендейтіні дәлелденді [2]. Соңғы зерттеулер көрсеткендей, қорқыту тек құрбандар мен агрессорларды ғана емес, сонымен бірге барлық негізгі құбылыстарды қамтитын әлеуметтік құбылыс ретінде қарастырылады [4].

Қорқытудың келесі түрлерін бөліп көрсеткен жөн:

- Тікелей (физикалық және ауызша);
- Жанама (әлеуметтік айыру, өсек, қастандық және т.б.).

Сонымен қатар, тікелей физикалық қорқыту ұлдарға тән, ал жанама және әлеуметтік айыру қыздарға тән [1; 3; 8].

Ұлдар қыздарға қарағанда қорқытуға жиі қатысады [5].

Қорқыту қатысушыларының жеке психологиялық ерекшеліктерін жақсы түсіну үшін олардың қандай позицияларды иеленетінін және қандай рөлдерді атқаратынын түсіну қажет.

Буллингтегі рөлдердің бірнеше жіктелуі бар.

П. Смит пен К. Ананиадтың жіктелуі ең қисынды болып көрінеді [7]:

- «Бастамашы» (қуғыншы),
- «Инициатордың» көмекшісі (қуғыншыға көмектесуге және еліктеуге тырысады),
- «Жәбірленушінің қорғаушысы» (әдетте қорғаушылар сыныптастары арасында ең үлкен беделге ие),
- «Жәбірленуші және бақылаушы» (бейтарап қатысушы).

Девиантты мінез-құлық феномені ретінде буллинг жасөспірімдерде мемлекеттік мектептерде де, ақыл-ойы бұзылған балаларға арналған мектептерде де әлеуметтік маңызды мәселе болып табылады.

Педагогика, психологиялық ғылымдарда буллинг мәселесі шет ел ғалымдары Д. Лейн, С.П. Брэдшоу, Д.Ольвеус және т.б. мән беріп, зерттеулер жүргізген. Қазақстанда бұл мәселенің теориялық негіздемесі әлі де қалыптасқан жоқ деп айтуға болады.

Буллинг әрдайым белгілі бір әлеуметтік контексте орын алады, оны сол қоғамда не кешіреді, немесе ол болашақта қайталануы мүмкін. Әр ортада буллинг әр түрлі сипатқа ие. Бұл ортаға байланысты.

Буллинг мәселесі біздің елімізде де бар, оның үстіне жыл сайын өз ауқымы бойынша өсіп келеді. Әр түрлі форматтағы фильмдер, кітаптар, телехабарлар бұл қиын әлеуметтік құбылысты бейнелейді.

Шынында да, мектептегі қорлау мәселесі отандық зерттеушілермен жеткілікті түрде зерттелмеген, сондықтан оның алдын алу бағдарламалары аз. Ең алдымен топ мүшелерінің ерекшеліктерін ескере отырып, мектеп қоғамдастығындағы қарым-қатынастар жүйесін дамытуға, оның әрбір қатысушысымен жеке жұмыс жасауға, сондай-ақ білім беру ұйымының қызметкерлерін тәрбиелеуге бағытталған шаралар кешені қажет. Сондықтан “Жасөспірімдер арасындағы буллинг” тақырыбы өзекті және іс жүзінде маңызды.

Сондай-ақ, жалпы алғанда буллингке қатысушылар үшін, тек “құрбандар” үшін ғана емес, басқалар үшін де түзету бағдарламасын әзірлеу қажет. Бұл түзету процесінде коммуникативті дағдыларды дамытуға, құндылықтардың жүйелік тақырыбын, өзін-өзі бағалауды қалыптастыруға баса назар аударылады.

Қазақстандық зерттеушілер М.Ө.Насимов, З.К.Шаукенова, С.Х.Барлыбаева әлеуметтік желілер мен оның адамға әсерін, ақпараттық-коммуникативті тәжірибені виртуалдандыру жағдайын, тұлғаның әлеуметтік-мәдени даму сұрақтарына көңіл аударуда. Алайда онлайн-әлеуметтену үдерісіндегі буллинктің алдын-алу мәселесі қазақстандық ғалым-зерттеушілер арасында зерттеу нысанына айналмаған, және де терең, толық зерттеуді қажет ететін мәселе екендігі байқалады, елімізде бұл мәселенің жанама жеке

аспектілері қарастырылғанмен, шешімін таба қоймаған көптеген сұрақтары бар екендігі анықталды. Педагогикалық, психологиялық, әлеуметтану ғылымдарда «киберәлеуметтану» термині өз орнына ие болып келе жатқаны мәлім. Осы тұрғыда онлайн-әлеуметтендіру үдерісі мен қауіпсіз мінез-құлық тәжірибесін қалыптастыру арасында бір қатар қарама-қайшылықтарды байқауға болады. Аталмыш қарама-қайшылықтарды қарастыру негізінде ғылыми зерттеу жұмысын жүргізуге қызығушылық тудырып, тақырып таңдауға себеп болады деп айтуға болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Гуттенбул А. Зорлық-зомбылықтың сұмдық сүйкімділігі. Балалардың агрессивтілігі мен қатыгездігінің алдын алу және олармен күресу. Санкт-Петербург: Акад. жоба, 2000.
2. Лэйн Д. А. мектептегі қорлау (қорқыту) // балалар мен жасөспірімдер психотерапиясы / ред. Д. Лейн мен Э. Миллер. Санкт-Петербург., 2001.
3. Боултон Майкл Дж., Труман Марк, Чау Кэм, Уайтхенд Каролин, Аматия Кишори. Достық пен құрбыларды құрбан ету арасындағы параллель және ұзақ мерзімді байланыстар: Достық араласудың салдары // жасөспірім журналы. 1999. № 22. 461-466 ББ.
4. Коуи х., Бердондини Л. Балалардың бірлескен топтық жұмысқа реакциясы: бұзақылар, құрбандар және кездейсоқ куәгерлер арасындағы құрдастарымен қарым-қатынасты жақсарту стратегиясы // оқыту және нұсқаулық. 2001. № 11. 517-530 ББ.
5. Кирсти Кумпулайнен, Анисгнен Эйла, Хенттонен Ирмели. Қорқытуға қатысатын балалар: психологиялық бұзылулар және қатысуды сақтау // балаларға қатыгездік және қараусыздық. 1999. 23 Том. № 12. 1253-1262 ББ.
6. Селекман Дженис, Весси Джудит А. қорқыту: бұл бұрынғыдай емес // педиатриялық мейірбике дело. 2004. 30 Том. № 3.
7. Смит Питер С., Ананиаду Катерина. Қорқытудың табиғаты және мектептегі араласудың тиімділігі / / қолданбалы психоаналитикалық зерттеулер журналы. 2003. 5 Том. № 2.
8. Вудс Сара, Волке Дитер. Бастауыш мектеп жасындағы балалар арасындағы тікелей және реляциялық қорқыту және оқу үлгерімі // мектеп психологиясы журналы. 2004. № 24. 135-155 ББ.

ӘОЖ 314.1

Түркістан облысы халқының демографиялық өсімін өзге аймақтармен салыстыру

Әбіш Н.Б, М. Байжанова М.С

*Международный университет Астана, г.Астана, Республика Казахстан,
e-mail:nurdauletabish01@gmail.com*

Халық - бұл табиғи және механикалық қозғалысы сияқты демографиялық процестердің әсерінен әр секунд сайын өзгертін жылжымалы жиынтық. Демографиядағы маңызды көрсеткіштер тобының бірі - халықтың табиғи қозғалысы. Халықтың табиғи қозғалысы - тікелей (туу, қайтыс болу) және жанама (некеге тұру және ажырасулар) факторлардың әсерінен халықтың санын, құрамын және құрылымын өзгерту процесі. [1]

Халықтың өсу динамикасын анықтауда, аумаққа баға беруде және демографиялық болжам жасауда туу мен өлім деңгейлері маңызды рөл атқарады. Бірақ туу көрсеткіші мен туылған саны бір емес екенін түсіну керек. Туылғандар саны – белгілі бір уақыт интервалында туылғандардың абсолютті саны болса, туу коэффициенті – бала туылу қарқындылығын көрсететін көрсеткіш. Яғни, белгілі кезеңдегі 1000 адамға шаққандағы тірі туғандар санының халықтың сол кезеңдегі орташа санына қатынасын көрсетеді. Дәл сол сияқты өлім-жітім де кезең бойына өлгендердің санының халықтың орташа санына қатынасын білдіреді. Неке мен ажырасудың жалпы коэффициенті некелескендер мен ажырасқандар санының қатынасымен есептеледі. Халықтың табиғи өсімі мен неке, ажырасулардың динамикасын көруде дәл осы коэффициенттерге сүйенген дұрыс. [2]

Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі Ұлттық статистика бюросының ақпараттарына сай төмендегідей, соңғы 5 жылдың көрсеткіштері берілген кесте құрастырылды.

Кесте 1

ҚР-ның 2020-2024 жылдардағы туу, өлім, табиғи өсім коэффициенттері

Облыстар	Туу коэффициенті					Өлім коэффициенті					Табиғи өсім коэффициенті				
	2020	2021	2022	2023	2024	2020	2021	2022	2023	2024	2020	2021	2022	2023	2024
ҚР	21,73	22,76	23,50	20,57	19,52	7,19	8,60	9,61	6,80	6,56	14,54	14,16	13,89	13,77	12,94
Абай				17,73	16,31				8,94	8,91				8,79	7,39
Ақмола	16,63	16,99	17,50	14,69	13,83	9,91	11,57	12,91	9,11	8,70	6,72	5,41	4,59	5,58	5,15
Ақтөбе	23,40	23,97	24,61	20,92	20,57	6,48	7,84	8,56	6,12	6,23	16,92	16,14	16,05	14,81	14,35
Алматы	24,67	26,30	26,38	23,44	22,13	6,63	7,81	8,84	6,36	6,12	18,04	18,49	17,54	17,08	15,91
Атырау	26,55	27,64	27,81	24,97	23,69	5,63	7,26	7,57	5,19	4,98	20,92	20,38	20,24	19,78	18,69
БҚО	20,06	20,74	21,46	18,28	17,39	8,45	10,09	11,39	8,06	7,87	11,61	10,66	10,07	10,22	9,50
Жамбыл	23,98	25,71	26,63	22,01	21,20	6,55	8,05	9,18	5,98	5,93	17,43	17,65	17,45	16,03	15,24

Жетісу				20, 19	19, 08				7,09	7,12				13,1 0	11,9 9
Қарағанды	16.7 2	17.0 2	17.4 6	14, 81	14, 40	9.74	11.2 5	12.8 4	10,1 1	9,43	6.98	5.77	4.62	4,70	5,01
Қостанай	13.1 5	13.4 7	12.9 7	12, 42	11, 64	10.3 1	12.2 3	14.1 2	10,6 5	10,0 4	2.84	1.24	-1.15	1,76	1,59
Қызылорда	24.2 2	26.9 2	28.8 4	25, 07	23, 88	5.67	7.40	6.96	5,45	5,41	18.5 5	19.5 2	21.8 8	19,6 2	18,3 4
Маңғыстау	29.7 2	30.6 5	31.9 8	28, 53	26, 74	4.44	5.93	6.14	4,05	4,18	25.2 8	24.7 2	25.8 4	24,4 7	22,6 0
Павлодар	15.3 5	15.6 6	15.5 8	14, 10	13, 04	9.80	11.5 8	13.7 9	9,95	9,16	5.55	4.08	1.79	4,15	3,89
СҚО	12.4 6	12.5 9	12.0 2	10, 96	10, 44	12.1 3	13.7 5	15.5 8	11,6 3	11,0 8	0.33	-1.16	-3.54	- 0,68	- 0,61
Түркістан	27.8 7	30.1 7	31.5 8	27, 67	26, 18	5.17	6.34	6.63	4,63	4,74	22.7 0	23.8 3	24.9 5	23,0 4	21,3 7
Ұлытау				20, 74	19, 94				8,91	8,47				11,8 3	11,4 9
ШҚО	15.9 0	16.4 7	16.9 8	12, 96	11, 96	10.3 6	12.0 6	13.8 2	11,5 8	11,0 3	5.54	4.41	3.16	1,38	0,95
Астана қ.	25.9 5	25.4 8	25.9 0	22, 87	21, 13	3.91	5.32	5.75	4,00	3,87	22.0 4	20.1 6	20.1 5	18,8 7	17,2 7
Алматы қ.	18.1 9	18.2 5	18.9 7	16, 94	16, 17	6.49	7.42	9.12	5,73	5,45	11.7 0	10.8 3	9.85	11,2 1	10,6 7
Шымкент қ.	27.8 9	30.0 2	32.3 5	27, 13	25, 70	4.74	6.38	6.76	4,28	4,20	23.1 5	23.6 4	25.5 9	22,8 5	21,4 8
Ескертпе – [3],[4],[5] дерек көзі негізінде автормен құрастырылған															

Туу коэффициенті.

Кестеден көріп отырғанымыздай, туу коэффициентінде Қазақстан Республикасында соңғы 5 жылда тұрақты өсу не кему жоқ. 2020-2021 жылдарда өсу байқалғанымен, 2022-жылдан бастап төмендеп келеді. Бұл, сәйкесінше, Түркістан облысына және өзге де облыстарға қатысты. Туу коэффициенті бойынша, Түркістан облысы Республикада тек Маңғыстау облысына ғана жол береді. Мысалы, 2023 ж. Түркістан облысында 26,18 болса, Маңғыстау облысында 26,74 болған. Сол жылы ҚР-ның туу коэффициенті 19,52 болғанын атап өтер болсақ, бұл 2 облыста, сонымен бірге, Шымкент қаласында (25,7), Қызылорда (23,88), Атырау (23,69), Алматы (22,1), Жамбыл облыстарында (21,2) және Астана қаласында (21,13) туу коэффициенті орташа көрсеткіштен жоғары дегенді білдіреді.

Өлім коэффициенті.

Таңдалып отырған 5 жылдың өлім коэффициенттерін салыстыра отырсақ, ең жоғарғы мәндері СҚО, Қостанай, ШҚО облыстары, ал ең төменгі мәндері Маңғыстау, Түркістан және Қызылорда облыстары екендігі анықталды.

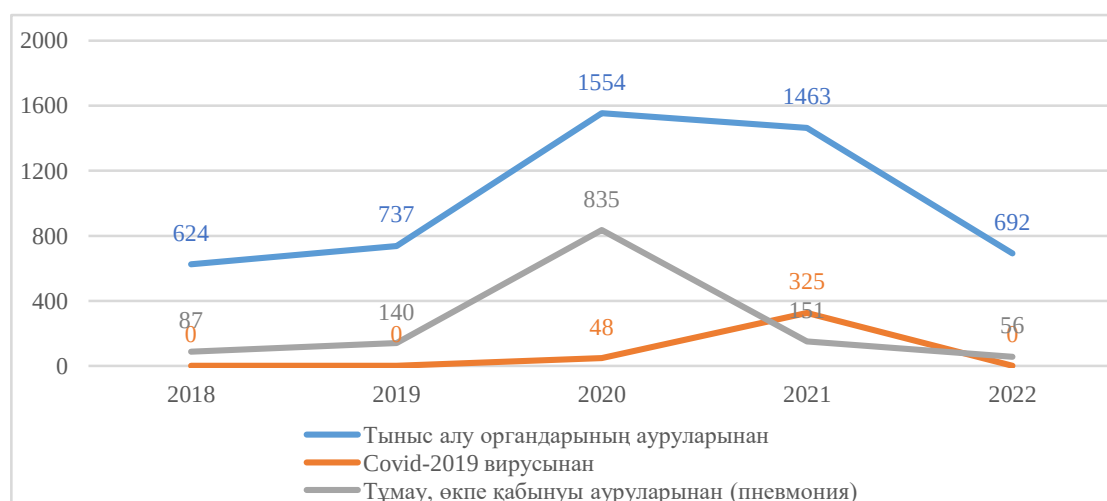
Түркістан облысының өлім коэффициенті – Қазақстан Республикасындағы облыстар арасындағы ең төменгі көрсеткіштердің бірі. Соңғы 5 жылда 8.3%-ға, 10 жылда 35%-ға төмендеген. Бірақ өзгеру динамикасында біркелкі регресс болған деп айту қиын. Өлім коэффициентінің 2020, 2021 – жылдары жоғары мәндерге ие болып, 2021-жылы ең максимальді көрсеткішті көрсеткенін көріп отырмыз. Бұған негізгі себептердің бірі – 2019-жылдың желтоқсан айында Қытайда алғаш анықталған Covid-2019 вирусының Қазақстанға келуі деп айтуға толықтай негіз бар. Себебі Түркістан облысы статистикалық деректерін қарау барысында жекелеген ауру себептерінен қайтыс болғандар санындағы аномалиялық өзгерістер байқалды. Бұл статистиканы келесі кестеден көруге болады. Айта кетер жайт, пандемиядағы өзгерістің анық көрінуі үшін, 2019-2021 жылдар ғана емес, басталмай тұрғандағы және біткеннен кейінгі бір-бір жыл қосымша алынды.

Кесте 2

ҚР-ның 2018-2022 жылдардағы пандемия кезінде жекелеген ауру себептерінен қайтыс болғандар саны

№	Қайтыс болғандардың жеке ауру себептері	2018-жыл	2019-жыл	2020-жыл	2021-жыл	2022-жыл
1	2	3	4	5	6	7
2	Тыныс алу органдарының ауруларынан	624	737	1554	1463	692
3	Covid-2019 вирусынан	-	-	48	325	-
4	Тұмау, өкпе қабынуы ауруларынан (пневмония)	87	140	835	151	56

Ескертпе – [3],[4],[5] дерек көзі негізінде автормен құрастырылған

Ескертпе – [3],[4],[5] дерек көзі негізінде автормен құрастырылған

Сурет 1 2018-2022 жж аралығындағы жекелеген ауру себептерінен қайтыс болғандар саны

Ал жалпы ауру себептерін қарастырар болсақ, Түркістан облысы бүкіл облыстар арасынан:

1. Қан айналымы жүйесінің ауруларынан қайтыс болғандар саны бойынша Қарағанды облысынан (2770) кейін 2-орында;

2. Жаңа ісіктерден қайтыс болғандар саны бойынша да 2-орында (Қарағанды облысынан кейін, 1001);

3. Жазатайым жағдайдан қайтыс болатындар саны бойына 1-орында: оның ішінде өлтіру жағдайларынан Алматы облысынан кейін (52) 2-орында, өзін-өзі өлтіруден және көлік апатынан 1-орында;

4. Инфекциялық және паразитарлық аурулардан өлгендер саны жөнінен Қарағанды облысынан (158) кейін 2-орында.

Табиғи өсім.

Халықтың табиғи өсуі (кемуі) – халықтың табиғи қозғалысы нәтижелерінің көрсеткіші. Ол ағымдағы уақыт аралығындағы туылғандар мен қайтыс болғандар санының айырмашылығын білдіреді. Сәйкесінше, қайсысының мәні үлкен болуына байланысты оң не теріс, яғни өсу не кему болады.

Түркістан облысы Республиканың табиғи өсіміне айтарлықтай оң әсер ететін облыс болып саналады. Себебі, туылғандар саны бойынша Түркістан облысы 2023-жылы ең алғашқы орынға ие болған, және бұл орын тек 2023-жылы ғана емес, көптеген жылдар бойы тұрақты болып келеді. Табиғи өсім 48 307 адам болса, коэффициенті 21,37‰ ие болып, Республика бойынша Маңғыстау облысы (22,60) мен Шымкент қаласынан (21,48) кейінгі ең алғашқы орындардың біріне жайғасты. Ал СҚО, ШҚО, Қостанай, Ақмола облыстары болса табиғи өсімнің минималды немесе теріс мәндеріне ие.

Халық саны артып келе жатқанымен, табиғи өсімнің мәні елімізде жыл санап тұрақты түрде төмендеп келеді. 1-кестедегі табиғи өсім коэффициенттерін салыстыра келе, еліміздің оңтүстік және батыс өңірлеріндегі облыстары мен солтүстік, шығысындағы облыстардағы айырмашылықты байқауға болады. Нақтырақ айтар болсақ, 2020-2021 жылдары оңтүстік және батыс облыстарында табиғи өсім артып, максималды мәнге ие болса, солтүстік пен шығыс облыстарында керісінше, төмендеп, тіпті кей облыстарда теріс мәнге кіріп кеткені анықталып отыр. Бұған көптеген әлеуметтік-экономикалық факторлар арқау бола алады. Соның ішінде, аймақтың әлеуметтік жағдайы, ауруханалар мен медициналық көмек орталықтарының саны мен сапасы, халықтың жас құрамы мен осыған тікелей байланысты болатын некелесу мен ажырасу көрсеткіштері, т.б.

Некелесу мен ажырасу.

Некелесу мен ажырасу статистикасы халықтың табиғи қозғалысының құрылымына кіреді. Себебі, некеге жарамды халықтың некелесуі мен ажырасу процесстері туу мен өмір сүру ұзақтығына тікелей әсер етеді. Бірақ дәл

көрсетеді деп айту қиын. Себебі ресми түрде тіркелген мәлімет пен шын мәніндегі ақпарат сәйкес келмеуі мүмкін. Ресми түрде некеге түскен уақыттың айырмашылық жасауы, ресми тіркелмейтін азаматтық некелер, қандай да бір өзге себептермен тіркелетін некелер мен ажырасулар осының жарқын мысалдары бола алады. Алайда, некелесу мен ажырасу бала туудың салмақты факторы бола отырып, одан да өзге демографиялық құбылыстардың қозғаушы процессі қызметін атқарады [4]. Ал ажырасу, өз кезегінде, некелесуге қайта келетін адамдардың санын анықтайды. Некелесу мен ажырасу статистикасында ажырасу мен некелесудің коэффициенттері маңызды роль атқарады. Ол – 1000 адамға шаққандағы некелесу немесе ажырасу жағдайлары. Төмендегі кестеде Қазақстан Республикасының 2020-2024 жылдардағы некелесу, ажырасу коэффициенттері көрсетілген.

Кесте 3
ҚР-ның 2020-2024 жылдардағы некелесу, ажырасу коэффициенттері

Облыстар	Некелесу коэффициенті					Ажырасу коэффициенті				
	2020	2021	2022	2023	2024	2020	2021	2022	2023	2024
ҚР	7,54	6,87	7,38	6,54	6,07	3,23	2,56	2,54	2,27	2,02
Абай				6,10	5,67				2,34	2,49
Ақмола	6,47	5,83	6,38	6,10	5,65	3,88	3,13	2,76	2,29	1,80
Ақтөбе	7,61	7,29	7,37	6,22	5,88	3,05	2,27	2,68	2,16	1,99
Алматы	6,94	6,27	6,68	7,14	6,64	3,28	2,52	2,43	2,09	1,93
Атырау	7,74	7,54	7,86	6,61	6,11	2,32	2,05	2,11	1,95	1,57
БҚО	7,18	6,78	7,02	6,23	5,63	3,41	2,91	2,68	2,17	2,14
Жамбыл	6,92	6,69	6,52	6,15	5,73	2,78	1,98	2,28	1,78	1,61
Жетісу				6,42	6,19				2,25	1,89
Қарағанды	7,52	6,83	7,20	6,94	6,62	3,91	3,33	3,43	3,21	3,06
Қостанай	6,34	5,48	6,24	6,42	5,97	3,90	3,07	2,80	2,89	2,80
Қызылорда	7,30	7,28	7,19	6,29	5,56	2,59	2,02	2,08	1,71	1,75
Маңғыстау	7,83	7,09	7,72	6,80	6,45	2,49	1,96	1,84	1,77	1,72
Павлодар	6,95	6,48	6,94	6,22	5,88	4,24	3,61	3,51	2,82	2,82
СҚО	6,25	5,37	6,50	6,55	5,87	3,61	3,55	3,28	3,02	2,77
Түркістан	6,97	6,63	6,75	6,34	5,55	1,76	1,31	1,20	0,98	0,89
Ұлытау				6,52	6,76				2,48	2,27
ШҚО	6,76	6,27	6,81	6,33	6,27	3,45	2,90	3,06	3,09	3,14

Астана қ.	10,22	9,13	10,10	8,05	7,46	4,11	3,61	3,54	3,24	2,43
Алматы қ.	9,46	8,13	9,40	6,38	5,96	3,87	2,71	2,64	2,67	2,17
Шымкент қ.	8,03	6,46	7,21	6,12	5,67	2,78	1,87	1,98	1,86	1,33
<i>Ескертпе – [3],[4],[5] дерек көзі негізінде автормен құрастырылған</i>										

Некелесу коэффициентінің ел аумағында салыстырмалы түрде біркелкі таралғанын, әрі жыл санап төмендеп келе жатқанын жоғарыдағы кестеден көріп отырмыз. Алайды, барлық облыстарда 2021 жылы некелесу коэффициенті жоғарылаған. 2019 жылы ең максималды мәнге ие болып, 2023 жылы некелескендер саны үлесінің күрт азайғанын аңғаруға болады. Әйтсе де, жоғары көрсеткіштерімен көзге түсетін облыстар да жоқ емес. Олар: Астана қаласы, Ұлытау, Алматы, Қарағанды, Маңғыстау облыстары. Түркістан облысы 2019 жылы 9 орында болса, 2023 жылы ең соңғы орынға түсіп қалған. Некелесу коэффициентінің бұндай халін облыстың Республикадағы ең жас облыс болуымен де түсіндіруге болады (балалардың үлесі 40,5%). Яғни, некелескендер санының көп болғанымен, жалпы халық санында некеге жарамды болатын ересектермен қатар, балалардың үлесінің басым болуының есебінен 1000 адамға шаққанда некелер саны тым мардымсыз болып қалады. 2024 жылы облыс некелер саны жөнінен тек Астана мен Алматы қалаларына ғана жол беріп отыр.

Республика бойынша салыстырмалы түрде некелесу коэффициенті орташа болғанымен, ажырасу коэффициенті ең төмен облыс Түркістан облысы болып саналады, 2-орында Шымкент қаласы, кейін Жамбыл, Атырау, Маңғыстау, Қызылорда облыстары тіркелген. Статистикалық мәліметтер негізінде ажырасу коэффициентінің Республикада біртіндеп төмендеп келе жатуы - қуанарлық жәйт.

Қорытындылай келе, Түркістан облысының табиғи қозғалысын өзге облыстармен салыстыра келе, мынадай мәселелер анықталды:

1. Туу коэффициентінің, сәйкесінше табиғи өсімнің жыл сайын төмендеп келе жатуы;
2. Қан айналымы жүйесінің ауруларынан, ісіктерден, өзін-өзі өлтіруде, өлтіруден, инфекциялық және паразитарлық аурулардан өлгердер саны бойынша елімізде алғашқы орындарда болуы;
3. Некелесудің төмендеуі.

Осы демографиялық мәселелерді шешу үшін Түркістан облысында және Қазақстанның басқа өңірлерінде мынадай шараларды қолдану ұсынылады:

1. Демографиялық жағдайды жақсартуға байланысты:
 - Отбасыларды қолдауға және балалы болуға бағытталған бағдарламаларды дамыту, мысалы, балалы отбасыларды материалдық қолдау, жас отбасыларға арналған жеңілдіктер, балабақшалар мен мектептерді дамыту.
 - Отбасын жоспарлау, салауатты өмір салты, тамақтану, болашақ ата-аналар мен балалардың денсаулығын сақтау үшін ауруларды ерте

диагностикалау мен алдын алудың маңыздылығы туралы ақпараттық нақандар өткізу.

2. Халықтың денсаулығын жақсартуға байланысты:

- Емдеу мекемелерін қоса алғанда, медициналық инфрақұрылымды дамыту және сапалы медициналық көмекке қол жеткізу.

- Салауатты өмір салтын насихаттау, аурулардың алдын алу және психикалық денсаулықты сақтау бойынша іс-шаралар өткізу.

3. Отбасы және неке институтын нығайтуға байланысты:

- Отбасылық институтты қолдау бағдарламаларын әзірлеу, отбасылық өмірге дайындық курстарын өткізу, ерлі-зайыптыларға кеңес беру, тұрақты отбасылық қатынастарды ынталандыру.

Әрине, бұл шаралар Қазақстанның әрбір өңіріндегі нақты жағдайды ескере отырып қаралуы тиіс және жергілікті халықтың қажеттіліктері мен ерекшеліктеріне қарай бейімделуі мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Долбик-Воробей, Татьяна Александровна. Статистика населения и демография + е Приложение: тесты : учебник / Т.А. Долбик-Воробей, О.Д. Воробьева. — Москва : КНОРУС, 2018. — 314 с. — (Магистратура).

2. Демография и статистика населения : учебник для академического бакалавриата / под ред. И. И. Елисеевой, М. А. Клупта. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2016. — 405 с. — Серия : Бакалавр. Академический курс.

3. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі. Ұлттық статистика бюросы. Қазақстанның 2017-2021жж демографиялық жылнамалығы

4. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі. Ұлттық статистика бюросы. Қазақстан Республикасы халқының табиғи қозғалысы, 2022 жылғы бюллетень.

5. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі. Ұлттық статистика бюросы. Қазақстан Республикасы халқының табиғи қозғалысы, 2023 жылғы бюллетень.

6. Демография: Учебник для вузов 2-е изд., исправленное / В.А. Борисов. - М.: Издательский дом NOTABENE, 1999, 2001. - 272 с.».

ӘӨЖ 373.31

Білім беру жүйесінде оқушылардың зияткерлік шығармашылығын дамыту

Бекмаханбет Назгүл Бекжанқызы

6B01709– Ағылшын тілі және бастауыш сынып мұғалімі ББ

3 курс студенті

Ғылыми жетекші: п.ғ.магистрі, аға оқытушы

Дуйсекова Асель Аманжолкызы
Астана Халықаралық Университеті,
Астана, Қазақстан
bekmakhanbet.nazgul@mail.ru

Қазақстанда білім беру жүйесін гуманизациялау арқылы нарықтық қатынасты қалыптастыру, яғни отандық қызмет салаларын адамзат жағдайына қарай бейімдеу қазіргі күннің талабы. Оның нәтижесі – жаңа сапалы зияткерлі ұлт. Зияткерлі қоғам жолында дамып келе жатқан Қазақстанда бізге жаңаша міндеттер жүктелуде. Қазақстанға ұлтымыздың зияткерлік әлеуетін оятуға және жүзеге асыруға жағдай жасайтын зияткерлік құбылыс қажеттігі соңғы жылдарда аталып келеді.

Елбасы Н.Ә.Назарбев жоғары оқу орындарында (ЖОО) арналған «Қазақстан дағдарыстан кейінгі дүниеде: болашаққа интеллектуалдық секіріс» атты актілік дәрісінде «интеллектуалды ұлт «қалыптастырудың негізгі аспектілерін атап өткен болатын. «Біздің ендігі міндет-қазақстандықтардың, бірінші кезекте жастардың білімділікке, зияткерлікке, Отан мен халқына деген қызмет етуге деген көзқарастарын өзгерту».

Сондықтан да жалпыадамзаттық ізгілікке, ұлттық құндықтарға негізделген руханиятты қоғам құру әрбір өмір тіршілік саласының міндеті. Қазақстандағы зияткерлік қорлардың басты көрсеткіші ретінде білім мен ғылым дамуына ықпал етерлік факторларды, рухани-мәдени құндылықтар мен этикалық нормаларды сақтау, дәріптеу дәстүрге айналғаны абзал. Ұлттың зияткерлік дамуы басты орында тұр. Бұл ретте жалпы білім беретін мекемелердің орны ерекше.

Қазіргі білім беру жүйесінде кіші мектеп жасындағы оқушылардың зияткерлік әлеуетін, қабілеттерін дамыту жолдары көптеген зерттеулерде ерекше зейінге алынған. Осыған орай кіші мектеп жасындағы оқушылардың зияткерлік дамуын арттыру үшін бастауыш мектеп жасынан бастап олардың дербес педагогикалық ерекшеліктерін ескере отырып, оқу-тәрбие процесінде оқушыларды оқытудың маңызы зор.

Оқу тәрбие үрдісінде оқушыларды зияткерлік дамыту мәселелесіне барлық тарихи дәуірде көптеген философтар, педагогтар, психологтар, әлеуметтанушылар ғылым өкілдері үлес қосты. Зерттеу барысында философтар Аристотель, Ж.Баласағұн, әбу Насыр әл-Фараби, әйгілі ақын-жазушылар А.Құнанбаев, Ш.Құдайбердиев, С.Торайғыров, ағартушылар Ы.Алтынсарин, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов және т.б. еңбектерінде тұлғаның ақыл-ойын, ашылмаған мүмкіндіктерін дамыту жайлы идеялар, құнды пікірлер білдіргендері анықталды.

Біз зияткерлік дамуға толық тоқталмастан бұрын, негізгі ұғымдар зият, зияткерлікке кеңінен тоқталуды жөн көрдік. Зият табиғатын түсіндіретін көптеген зерттеулер бар. Оның негізін ерте философиялық ой-пікірлерді ұсынушылардың еңбектерінен табуға болады. Интеллект табиғатының тұлға құрылымындағы маңыздылығы туралы ой тұжырымдар белгілі ойшыл, еңбектері психологияның материалистік сипатына негіз болған Аристотель

көзқарастарында да кездеседі. Аристотель интеллектіні өзіне қалай және қайтіп келіп қалғанын білмесе де, аналогия жасау немесе ой толғау арқылы емес, туа біткен, жаратылыстан біткен қасиеті арқылы әмбебап, ақиқат және қажетті шарттар жөнінде анық мағлұмат алу үшін адамға жағдай жасайтын жан қабілеті ретінде түсіндіреді.

Біз зият теорияларын талдай келе, қазіргі әдебиеттердегі интеллект ұғымының сипаттамасын түйдік. Сонымен, зият:

- оқуға деген жалпы қабілеттелік;
- таным үрдістері мен қызметтерінің жүйесі;
- қоршаған ортаға және өмір сүруге бейімділігінің жетістігін қамтамасыз ететін жалпы ақыл-ой қабілеттілігі;
- іс-әрекет жетістігін негіздейтін, тұлғаның әртүрлі өзекті мәселелерді танып, оларды шешуге деген жалпы қабілеттілігі.

Зияткерлікті дамыту үрдісі адамның ойлауындағы сапалы өзгерістермен, оның зияткерлік дамуының бір кезеңінен екіншісіне көшумен сипатталады. Өзімізге белгілі болғандай, қазіргі кезде зият деп аталған интеллект ұғымы көпмағыналы және ақыл-ой, пайым, түсінік, жады, ес, зерде сияқты ұғымдар арқылы анықталады.

«Зияткерлік» ұғымы (латын тілінен «intellectus» - таным, ұғыну), ойлау қабілеті, рационалды таным деген мағына береді, көне грек ұғымындағы нус («ақыл») сөзінен туындаған. Кейін ұғыну, пайымдау, белгілі- бір нәрсеге жету қабілеттері сөзіне синоним болды.

Кіші мектеп жасындағы оқушылардың зияткерлік дамуы қазіргі күні өзекті мәселе. Көптеген педагогикалық, психологиялық, әдістемелік құралдарды басшылыққа ала отырып, оқушылардың зияткерлік дамуы мектепке дейінгі білім мекемелерінде орын алады. Яғни, 5-7 жас аралығында когнитивтік, сөйлеу, перспективті-моторлы дағдылардың шынайы дамуы көрініс табады. Оқушылардың зиятының дамуын біз мынадай көрсеткіштер арқылы анықтауымызға болады. Олар:

- жасерекшелік динамикасының ақыл-ой операциясы (анализ, синтез, салыстыру, жіктеу);
- жадыны қалыптастыру деңгейі;
- балалардың оқу мазмұнын түсіну деңгейі;

Зерттеуімізді жалғастыра отырып, зияты дамыған тұлға-зияткерлік қабілеттің жоғары деңгейін меңгерген, түйінді күзіреттіліктері, жалпы мәдениеті, патриотизмі мен азаматтығы жоғары қалыптасқан адамның тәрбиелік идеалы деп түсіндіріледі. Яғни зияткерлік даму қазіргі кезде зияткерлік қабілет және зияткерлік әлеует ұғымдарымен қатар жүреді. Неліктен?

Өйткені кіші мектеп жасындағы оқушының зияткерлік дамуы оның ақыл-ой қабілеттерінен көрінеді. Ал оқушының қандай да мақсатқа жетуде қолданылатын мүмкіндіктері, құралдары, білім қорлары зияткерлік әлеует деп аталады. Сол себепті де біз зияткерлік қабілет, зияткерлік әлеует ұғымына тоқталуды жөн көрдік.

Жекелеп оқыту – оқу процесін ұйымдастырудың мына түрлерімен модельдерін қарастырады;

-мұғалім бір ғана оқушымен жұмыс істейді;

-оқушы тек оқу құралдары мен өзара қатынаста (оқулықтар, компьютер, т.б) болады.

Жекелеп оқудың басты жетістігі баланың қабілетіне сай оқу қызметінің желісін, әдісі мен мазмұнын бейімдеуіне мүмкіндік береді.

Білім алушылардың зияткерлік қабілеттерін көре отырып сұрақ туындайды, оқыту жұмысын қалай ұйымдастыру керек, әрбір оқушының бойындағы зияткерлік қабілеттерін арттыратындай. Бұл сұрақтың шешімі және жекелеп оқыту жұмысының негізгі тапсырмаларының бірі болып табылады.

Шындығында оқу процесінде әрбір оқушының жекелеп оқытуды орындау қиын, сондықтан жекелеп оқыту жалпы мектептердің тәжірибесіне өту керек. Енді бастауыш сыныптың зияткерлік қабілеттерін дамытуда оқушыларды жекелеп оқыту әдістемесін тәжірибе барысында қалай жүзеге асырғанымызға толығырақ тоқталуды жөн көрдік. Екінші сыныптың математика мен қазақ тілі пәні бойынша тәжірибе жүргізілді. Бастауыш сынып оқушыларының сабақ барысында мұғалімді тыңдап отырған болып көрінуі бірақ та оқушы ойы басқа жақта болуы мүмкін. Сонымен қатар біз мұғалімдер неге интеллектуалдық деңгейі жоғары оқушыға сабақты бір рет түсіндіргеннен түсініп, қабылдайды деген ой келген шығармыз. Себебі біз күнделікті сабақты бір сарынды өткізіп оқушылардың зияткерлік қабілеттерінің дамуына ықпал жасамаймыз.

Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік қабілеттерін арттыру үшін не жасай аламыз? Ал оны жекелеп оқыту арқылы жүзеге асыру оңай емес.

Оқушылардың зияткерлік қабілеттерін арттыру мақсатында әртүрлі әдістерді пайдаландық. Соның бірі интербелсенді әдістер, бұл әдістің кейбір элементтері, соңғы жылдарды мектеп қабырғасында қолданысқа енуде. Интерактивті әдістердің мәндік ерекшелігі, сипаттамасы – бұл субъектілердің өзара әрекеттестігінің бір бағыттағы белсенділігінің жоғарылығы, қатысушылардың өзара әрекеттестігі, эмоционалдық, рухани бірігуі. Негізінде интербелсенді әдістер жоғары оқу орындарына арналған әдіс деуге болады. Сол әдістерді бастауыш сыныптың оқулықтарындағы тапсырмаларға сәйкес келетіндерін тандап алу керек.

Мысалы, қазақ тілінен 464- жаттығудың (162 б) тапсырмасын «Класстер» әдісі арқылы оқушылар топпен бірлесіп орындады.

1-Топ – Неше? сұрағына жауап беретін сөздерді теріп жазу:

2-Топ – Нешінші? сұрағына жауап беретін сөздерді теріп жазу;

3-Топ – қанша? сұрағына жауап беретін сөздерді теріп жазу.

Тапсырма орындалып болған соң, әр топ бір оқушы шығып жазғандарын оқып, дұрыстығын басқа топтар тексереді.

Сонымен қатар әр тапсырманы орындау барысында оқушылардың интеллектуалдық қабілеттерін дамыту үшін түрлі ойындар ұйымдастырдық.

Жоғарыда келтірілген мысалдардан бастауыш сыныптың зияткерлік қабілеттерін дамытуда жекелеп оқыту әдістемесі өзінің тиімділігін көрсетті және оқыту процесіне енгізу арқылы күтілген нәтижеге қол жеткізуге болады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Білім алушылар тұлғасының интеллектуалды әлеуеті –тұлғаны әлеуметтік-белсенді интеллектуалды шығармашылық әрекетке, өзін іс-жүзінде көрсетуін және өзін-өзі дамытуын оятатын «туа біткен» және « жүре пайда болған» мүмкіндіктерінің өзектілігін қамтамасыз ететін жеке-психологиялық» алдымен ақыл-ой» және тұлғалық ресурстарының «адамның қабілеттері, оның бүкіл өмірі бойында рухани-адамгершілік дамуын қалыптастыру және ары қарай дамыту үдерісі.

Зияткерлік әлеует - мемлекеттің, саланың, тұлғаның зияткерлік, шығармашылық қорының, мүмкіндіктердің, қабілеттерінің жиынтығы.

Оқу-тәрбие үрдісінде зияткерлік әлеует келесі жайттардың:

-Зияткерлік әлеуетті тұтынушы субъектінің «білім беру ісінде оқытушы, студент),

-зияткерлік әлеуетті дамытуға ықпал ететін нысандардың (оқулық, студент, оқушы, т.б.),

-білім алушы мен оқытушы арасындағы зияткерлік әлеуетті теңестіретін құралдар, тәсілдер, механизмдердің,

-оқу-тәрбие үрдісінде зияткерлік ықпалдастықты жетілдіруге мүмкіндік жасайтын субъект пен объект арасындағы кері байланысты қалыптастыратын талаптар мен мүмкіндіктердің болуын талап етеді.

Зияткерлік әлеует білім мен іскерліктің, дағды мен дәйектеудің даму деңгейлері, дәрежелері және оларды адамның практикалық қызметінде жүзеге асыру қабілеттері.

Сонымен қорыта келе кіші мектеп жасындағы оқушылардың зияткерлік дамуы күрделі әрі көп қырлы мәселе болып табылады. Осы бағытта тек бастауыш сынып мұғалімдері емес, сонымен жалпы білім беру жүйесінің барлық мамандарында осы сапаны дамытудың жолдарын айқындап, зияткерлік дамудың көрсеткіштері және оларды зерттеуді әдістемелік жағынан қамтамасыз ету тұрғысынан жалғасын табуы қажеттілігі бар деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы «Интеллектуалды ұлт-2020». 17 қаңтар, 2014 ж. –Астана.

2. Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесінде ұлттың интеллектуалды әлеуетін дамыту Тұжырымдамасы, Абай атындағы ҚазҰПУ –нің Хабаршысы, «Педагогика ғылымдары сериясы», №4 (36). 2012, 3-12 б.

3. Т.Н.Жүндібаева.Жалпы білім беретін қазақ орта мектебінің бастауыш сыныптарындағы оқу тәрбие процесін гуманизациялауда оқушыларды жекелеп оқытудың педагогикалық негіздері-Алматы,2007.

4. Б.А.Тұрғынбаева. Болашақ мұғалімдердің әлеуетін дамыту: кәсіби шығармашылық жолында. Монография. -Алматы, 2012 ж. -316 б.

5. А.М.Шамшиева. Жекелеп оқыту – бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік қабілеттерін арттыру құралы ретінде. Магистрлік диссертация. -- Алматы, 2015. -74 бет.

ӘОЖ 371.39

Білім беру ортасы мен оқыту әдістемесі: жаратылыстану пәнін үйретуде заманауи технологиялардың ықпалы

Болатова Арай Жумкеевна
Бастауыш білім беру бөлімінің биология пәнінің оқытушысы
Биология ғылымының магистрі
Астана халықаралық университетінің Педагогикалық колледжі,
Астана, Қазақстан.
bolatova_1977@mail.ru

Жаңа ғасырда білім беру жүйесіне үлкен өзгерістер мен жаңартулар енгізіліп, оқу үдерісіне инновациялық технологиялар мен әдістемелер белсенді түрде қосылуда. Осы тұрғыда, білім беру ортасының сапасы мен оқыту әдістемесі маңызды рөл атқарады.

Бастауыш мектепте жаратылыстану пәндерін ағылшын тілінде оқыту, оқушыларды ғылыми ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған тиімді тәсілдердің бірі болып табылады. Атап айтқанда, KLILL әдісін пайдалану білім беру үдерісін жаңғыртуға және жаратылыстану пәндеріндегі түсініктерді тереңдетуге мүмкіндік береді.

KLILL әдісі — білім беру процесіне тың жаңалық енгізетін бірегей әдіс. Ол келесі бес маңызды компонентке негізделген:

1. **Knowledge (Знание)** – ғылыми фактілер мен ұғымдарды меңгеру.
2. **Learning (Обучение)** – оқушылардың ақпаратты өздігінен зерттеу және оны өңдеу дағдыларын дамыту.
3. **Innovation (Инновации)** – жаңашыл әдістер мен технологияларды қолдану арқылы пәнді қызықты ету.
4. **Leadership (Лидерство)** – топтық жұмыс, көшбасшылық дағдыларын дамыту.
5. **Language (Язык)** – ағылшын тіліндегі ғылыми терминологияны меңгеру.

Бастауыш сыныптарда жаратылыстану пәндерін ағылшын тілінде оқыту, балалардың тек ғылыми білімдерін ғана емес, сонымен қатар тілдік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. KLILL әдісі осы процесті жүйелі түрде жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

1. **Knowledge (Знание):** Оқушылар ғылыми ұғымдарды ағылшын тілінде меңгере отырып, оларды терең түсінеді. Мысалы, жаратылыстану пәндерінде «photosynthesis» (фотосинтез), «ecosystem» (экожүйе),

«biodiversity» (биологиялық әртүрлілік) сияқты маңызды ұғымдарды зерттеу кезінде оқушылар тек сөздің мағынасын емес, оның қолданылуын да үйренеді.

2. **Learning (Обучение):** KLILL әдісі бойынша оқыту оқушылардың ақпаратты өздігінен іздеу, зерттеу және оны талдай білу дағдыларын қалыптастырады. Ағылшын тілінде ғылыми ұғымдарды меңгеру арқылы балалар ақпаратты ағылшын тілінде жеткізе біледі. Мысалы, балаларға «Why do plants need sunlight?» (Өсімдіктерге неге күн сәулесі қажет?) сұрағына жауап беру тапсырмасы берілсе, олар өсімдіктердің фотосинтез процесі туралы ағылшын тілінде толық жауап бере алады.

3. **Innovation (Инновации):** Заманауи білім беру технологияларын қолдану балалардың оқу үдерісіне қызығушылығын арттырады. Мультимедиялық ресурстар, онлайн зертханалар, виртуалды тәжірибелер мен қосымша бағдарламалар оқушыларға ғылыми тәжірибелер мен зерттеулер жүргізуге мүмкіндік береді. Оқушылар онлайн платформалар арқылы ағылшын тілінде жаратылыстану тәжірибелерін жасай алады.

4. **Leadership (Лидерство):** Топтық жұмыс арқылы балалар көшбасшылық дағдыларын дамытуда. Олар өздерінің пікірлерін ағылшын тілінде білдіріп, топпен жұмыс істей отырып, зерттеу нәтижелерін түсіндіреді. Мысалы, топтар экожүйелер туралы зерттеу жүргізіп, өз нәтижелерін ағылшын тілінде қорғап, пікірталас ұйымдастырады.

5. **Language (Язык):** Ағылшын тіліндегі ғылыми терминологияны игеру балалардың тілдік дағдыларын арттырады. Жаратылыстану пәндеріндегі ағылшын тіліндегі терминдер арқылы балалар ғылыми ойларын нақты және дұрыс жеткізуге үйренеді. Мысалы, «photosynthesis», «pollination» (тозаңдану), «habitat» (тіршілік ортасы) сияқты терминдер оқушылардың тек тілін емес, ғылыми ойлау қабілеттерін де дамытады.

Мысалдар мен ұсыныстар

1. **Эксперимент «Өсімдіктердің жарыққа әсері» (Innovation және Learning):** Бұл эксперимент балаларға өсімдіктердің жарыққа қалай әсер ететінін көрсетеді. Оқушылар тәжірибе жасап, ағылшын тілінде нәтижелерін сипаттап, әрбір кезеңін түсіндіреді. Олар жарықтың өсімдіктердің өсуіне әсерін түсіндіру үшін «light», «growth», «photosynthesis» сияқты терминдерді қолданады.

2. **Зерттеу «Жануарлар мен өсімдіктердің өзара байланысы» (Knowledge және Language):** Оқушылар жануарлар мен өсімдіктер арасындағы өзара байланысты зерттейді және ағылшын тілінде баяндама жасайды. Олар «food chain» (тағам тізбегі), «predator» (жыртқыш), «prey» (күрбан) терминдерін қолдана отырып, ғылыми концептілерді ағылшын тілінде түсіндіреді.

3. **Топтық жұмыс «Экосистема» (Leadership және Language):** Оқушылар экосистеманың түрлі түрлерін зерттеп, топ болып жұмыс істейді. Әр топ ағылшын тілінде өз зерттеуін қорғайды және экосистеманың ерекшеліктерін түсіндіреді. Бұл жұмыс олардың топтық жұмыстағы көшбасшылық дағдыларын, сондай-ақ ағылшын тіліндегі ғылыми сөйлеу дағдыларын дамытады.

KLILL әдісін енгізу бойынша ұсыныстар:

Интерактивті және мультимедиялық құралдарды пайдалану: Мультимедиялық материалдар, ағылшын тіліндегі ғылыми бейнемазмұндар мен онлайн ресурстар оқушыларға жаратылыстану пәндерін үйрету барысында қызығушылықтарын арттырады. Бұл әдістер балаларға ғылыми тәжірибелер мен зерттеулерді нақты көрсетуге мүмкіндік береді.

Зерттеу дағдыларын дамыту: Оқушыларды өздігінен ғылыми зерттеу жүргізуге, ақпаратты іздеуге және оны сыни тұрғыдан талдауға бағытталған тапсырмалар мен жобалар берілсе, олардың зерттеу дағдылары дамиды.

Топтық жұмыс: Оқушылардың лидерлік дағдыларын дамыту үшін топтық жұмыстар ұйымдастыру қажет. Әр топ өз зерттеуін ағылшын тілінде баяндап, өз пікірін қорғайды. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын және тілдік дағдыларын дамытады.

Ағылшын тілінде ғылыми ұғымдарды меңгеру: Оқушыларға ағылшын тіліндегі ғылыми терминдер мен ұғымдарды үйрету үшін пән аралық байланыстарды пайдалану қажет. Мысалы, ағылшын тілін жаратылыстану пәндерімен интеграциялау арқылы балалар ғылыми ойларын ағылшын тілінде дәл және нақты жеткізуді үйренеді.

Қорытындылай келе KLILL әдісі арқылы жаратылыстану пәндерін ағылшын тілінде оқыту бастауыш сынып оқушыларының ғылыми ойлауын, тілдік дағдыларын және сын тұрғысынан ойлау қабілеттерін дамытады. Бұл әдіс білім беру үдерісіне жаңашылдық енгізіп, балалардың ғылыми зерттеу дағдыларын, топтық жұмыстағы көшбасшылық қасиеттерін дамытады. Ағылшын тіліндегі ғылыми терминология мен жаңа технологияларды қолдану арқылы оқушылар жаратылыстану пәндерін терең меңгереді және болашақта ғылыми мәселелерді шешуге қабілетті болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Сүлейменова, Р.Қ. Инновациялық білім беру технологиялары: теориясы мен практикасы. – Алматы: "Жібек жолы", 2019. – 185 б.
2. Кенжебаева, А.К. Жаратылыстану пәндерін оқыту әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 210 б.
3. Нұрмолда, Д.Б. Ағылшын тілін оқытуда жаңа әдістер мен технологиялар. – Астана: "Білім", 2018. – 150 б.
4. Мажитов, Р.М. Заманауи білім беру: теориялық негіздер мен практикалық аспектілер. – Алматы: "Қазақ университеті", 2021. – 230 б.
5. Айтқожа, Н.Қ. Білім беру ортасы және оның ықпалы. – Алматы: "Мектеп", 2022. – 175 б.
6. Төлегенова, З.Қ. Бастауыш мектепте ағылшын тілінде жаратылыстану пәндерін оқыту әдістемесі. – Алматы: "Рауан", 2021. – 190 б.
7. Джонсон, Д. & Смит, М. (2019). *Educational Methods and Innovation in Science Teaching*. New York: Academic Press.
8. Thomas, P., & Green, H. (2018). *Integrating Language and Science Education: A Global Perspective*. London: Routledge.

**Тарих сабағында тұлғаның тарихи сана-сезімін қалыптастырудағы
инновациялық әдістер мен тәсілдер**

Бужиева Гулназ Кубайдуллаевна,
«№ 25 ЖОББМ» КММ, тарих және география пәндері мұғалімі
Абай облысы Семей қаласы, Қазақстан Республикасы
gbuzhieva@mail.ru

Тарих сабағында оқушылардың тарихи сана-сезімін қалыптастыру - бүгінгі күннің ең маңызды мәселелерінің бірі. Әсіресе, жаһандану мен ақпараттық технологиялардың дамыған уақытында жастардың тарихи танымдық деңгейін жоғарылату, оларды өткен тарихты дұрыс бағалай білуге тәрбиелеу маңызды. Бұл міндетті орындау үшін дәстүрлі әдістер мен инновациялық тәсілдерді үйлестіре отырып, тарих сабағында оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру қажет. Заманауи оқыту әдістері оқушыларға тарихи оқиғаларды жан-жақты талдауға, оларды тарихи контексте бағалауға мүмкіндік береді. Тарих сабағында тұлғаның тарихи сана-сезімін қалыптастырудың инновациялық әдістері сан алуан.

Сыни ойлау – оқушының тарихи оқиғалар мен фактілерді, сондай-ақ оларды әртүрлі көзқарастармен бағалай алу дағдысын қалыптастыруға бағытталған әдіс. Тарих сабағында сыни ойлау әдісін пайдалану арқылы оқушылар түрлі тарихи мәселелерді талдап, өз пікірлерін нақты әрі дәлелді түрде қорғауға үйренеді. Сонымен қатар, олар тарихқа қатысты маңызды сұрақтарға жауап іздей отырып, қоғамдық және әлеуметтік мәселелерді терең түсінеді.

Жобалық әдіс арқылы оқушылар тарихты тек оқулықтан емес, зерттеу және талдау арқылы біледі. Тарих сабағында жобаларды орындау оқушыларға әртүрлі тарихи кезеңдер мен оқиғаларды терең зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, олардың өз пікірлерін ашық айтуына, тарихи материалдарды талдау мен бағалауға үйретеді.

Интерактивті әдістер мен ойындар тарих сабағына қызығушылықты арттырып, оқушыларды белсенді қатысуға тартады. Мысалы, "Тарихи рөлдік ойындар" немесе "Дебаттар" арқылы оқушылар белгілі бір тарихи кезеңнің куәгері сияқты ойнап, сол уақыттағы адамдардың көзқарастары мен әрекеттерін түсінуге мүмкіндік алады. Бұл әдіс тұлғаның тарихи сана-сезімін қалыптастырып қана қоймай, олардың командалық жұмыс дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Тарих сабағында қолданылатын әдістер мен ойындардың түрлері оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға және олардың тарихи білімін тереңдетуге көмектеседі. Мұндай әдістер мен ойындар оқушыларды жан-жақты дамытуға бағытталған және тарихи оқиғаларды, процестерді,

тұлғаларды дұрыс түсінуге ықпал етеді. Төменде тарих сабағында қолданылатын негізгі әдістер мен ойындардың түрлері келтірілген:

Рөлдік ойындар

- Мазмұны: Оқушылар тарихи оқиғалардың қатысушыларының рөлдеріне еніп, сол кезеңдегі адамдардың көзқарастарын, ойларын, әрекеттерін талқылайды.

- Мақсаты: Оқушылардың тарихи кезеңдерді тереңірек түсініп, сол кезеңдегі адамдардың көзқарастары мен сезімдерін түсінуіне көмектеседі.

- Мысал: "Тарихи тұлғаға рөлдер беру" ойыны, мысалы, Ұлы Отан соғысы кезеңінің қатысушыларына рөлдер беру.

Дебаттар

- Мазмұны: Оқушылар екі топқа бөлініп, тарихи оқиға немесе тұлға жөнінде өз пікірлерін білдіреді, бір-бірімен пікір таластырады.

- Мақсаты: Оқушыларды сыни ойлауға, дәлелдер келтіруге, өз пікірін қорғауға үйретеді.

- Мысал: "Қазақстанның тәуелсіздігін жариялау қажет пе еді?" деген сұрақ бойынша пікірталас өткізу.

Интерактивті карта пайдалану

- Мазмұны: Тарихи карталарды қолданып, оқушылар белгілі бір тарихи оқиғаларды, жерлерді картада көрсетеді.

- Мақсаты: Географиялық білім мен тарихи оқиғаларды байланыста қарастыру, кеңістіктік ойлауды дамыту.

- Мысал: Қазақ хандығының картасын жасау және оның даму кезеңдерін анықтау.

Тарихи квест ойындары

- Мазмұны: Оқушыларға тапсырмалар беріледі, оларды орындау арқылы тарихи деректер мен фактілерді табуға, шешімдер қабылдауға тырысады.

- Мақсаты: Оқушыларды белсенді түрде ізденуге, тарихи білімді терең игеруге баулиды.

- Мысал: Оқушыларға тарихи тұлға немесе оқиға туралы сұрақтар қойылып, оларды табуға бағытталған квест ұйымдастыру.

Тарихи рөлдік фильмдер немесе көріністер көрсету

- Мазмұны: Тарихи оқиғаларды бейнелейтін фильмдер немесе қойылымдар көрсету.

- Мақсаты: Тарихи оқиғаларды көрнекі түрде қабылдауды жеңілдетеді, оқушыларға сол кезеңдердің атмосферасын сезіндіреді.

- Мысал: "Аманат" фильмін көрсетіп, 1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліс туралы талқылау.

Тарихи зерттеу жобалары

- Мазмұны: Оқушылар белгілі бір тарихи оқиға немесе тұлға туралы зерттеу жүргізіп, оны сынып алдында ұсынады.

- Мақсаты: Зерттеу дағдыларын дамыту, оқушылардың өз бетінше жұмыс істеу қабілетін арттыру.

- Мысал: Қазақ хандығының құрылу тарихы туралы зерттеу жасау.

Хронологиялық ойындар

- Мазмұны: Тарихи оқиғаларды хронологиялық тәртіппен орналастыру.
- Мақсаты: Оқушыларға тарихи оқиғалар мен процестердің арасындағы байланысты түсіндіру.

- Мысал: Ұлы Отан соғысының маңызды оқиғаларын хронологиялық тәртіппен орналастыру.

Тарихи кроссвордтар мен викториналар

- Мазмұны: Оқушыларға тарихи тақырып бойынша кроссвордтар немесе викториналар беріледі.

- Мақсаты: Оқушылардың тарихи білімін тексеру және ойын арқылы оларды тереңдету.

- Мысал: Тарихи тұлғалар мен оқиғаларға қатысты викторина ұйымдастыру.

Тарихи эссе жазу

- Мазмұны: Оқушылар белгілі бір тарихи оқиға немесе тұлға туралы эссе жазып, өз пікірлерін білдіреді.

- Мақсаты: Оқушылардың жазбаша сөйлеу дағдыларын дамыту, оларды өз ойларын жүйелі түрде білдіруге үйрету.

- Мысал: "Тәуелсіздік жолындағы күрес" деген тақырыпта эссе жазу.

Бұл әдістер мен ойындар тарих сабағын қызықты әрі тиімді етеді, оқушылардың білімдерін тереңдетіп, тарихи сана-сезімін қалыптастыруға ықпал етеді.

Цифрлық технологиялар арқылы оқушылар тарихты тек кітап беттерінен ғана емес, түрлі мультимедиялық құралдар мен виртуалды экскурсиялар арқылы да үйренеді. Мысалы, виртуалды тарихи музейлер мен көрмелер оқушыларға әлемнің маңызды тарихи ескерткіштерін және олардың маңызын тереңірек зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқушылардың тарихи білімдерін көрнекі түрде дамытуға көмектеседі, олар өткеннің маңызды аспектілерін нақты мысалдармен түсінеді. Мысалы: Ұлы Жібек жолы бойындағы тарихи ескерткіштерге виртуалды экскурсия жасау

Тарих сабағында тарихи сана-сезімді қалыптастырудың тиімділігі неде?

Ең бастысы, тарих сабағында инновациялық әдістер мен тәсілдерді қолдану оқушылардың тарихи сана-сезімін қалыптастыруда айтарлықтай тиімді. Бұл әдістер оқушылардың тарихқа деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, оларды терең әрі сындарлы түрде ойлауға, өзіндік пікір қалыптастыруға ынталандырады. Сонымен қатар, оқушылардың өткенді дұрыс түсінуі, тарихи оқиғаларды ұлттық және әлемдік контексте бағалауы қоғамның мәдени-рухани дамуына зор ықпал етеді.

Тарих сабағында тұлғаның тарихи сана-сезімін қалыптастыру – бұл кешенді процесс, ол тек оқушының білімін ғана емес, оның тұлғалық дамуын да қамтиды. Инновациялық әдістер мен тәсілдер тарих пәнінің мазмұнын тереңдетіп, оқушыларды өз ойларын жүйелі түрде жеткізе білуге, тарихи оқиғаларды талдап, оларды қазіргі заманмен байланыстыра білуге үйретеді. Сондықтан, бүгінгі мектеп мұғалімдері тарих пәнін оқытуда тек дәстүрлі әдістерді ғана емес, заманауи технологияларды да қолдануы тиіс. Бұл

оқушылардың танымдық қабілеттерін арттырып, олардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қожахметова, Н. Б. Тарих пәнін оқытудағы инновациялық әдістер. Алматы: "Білім" баспасы, 2018.
2. Байболов, А. М. Қазіргі білім беру жүйесіндегі тарих сабағында сыни ойлау әдісін қолдану. Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2020.
3. Артемьева, И. В. Интерактивті әдістер мен ойындардың тарих сабағында қолданылуы. Мәскеу: Академия, 2019.
4. Әбдірасылова, Г. М. Цифрлық технологиялар арқылы тарих пәнін оқыту: мүмкіндіктер мен мәселелер. Тараз: ТарМУ баспасы. 2021.

ӘОЖ 159.95

Қарым-қатынастағы манипуляциялық технологиялар

Ерсұлтан Шұғыла Қайратқызы

6B01101 – Педагогика и психология ББ 2 курс студенті,

Ғылыми жетекшісі: Турарова Г. У.

Астана Халықаралық университеті

Астана, Қазақстан.

Эл. пошта: Shugyla.ersultan@gmail.com

Қарым-қатынас – адамдар арасындағы ақпарат алмасу, өзара түсіністік пен байланыс орнату процесі. Қарым-қатынас адамның өмірінде ерекше рөл атқаратын әлеуметтік құбылыс болып табылады. Адамдар өз ойларын, сезімдерін және тәжірибелерін бөлісіп, қоғамда өз орнын табады. Алайда, қарым-қатынас адамның әлеуметтік және жеке өмірінде түрлі теріс әсерлерге де алып келуі мүмкін, оның ішінде манипуляция сияқты психологиялық ықпал ету құралдары да бар. Қарым-қатынас манипуляциясы – адамның басқа адамдарға психологиялық әсер етуі, оларды өз мақсаттарына жету үшін басқаруы.

XX ғасырдың басында әр түрлі білім салаларының өкілдері теориялар мен доктриналарды, содан кейін манипуляция технологияларын құруға айтарлықтай үлес қосты:

- А. Грамши гегемониясы туралы ілімі (1891-1937),
- М. Хайдеггердің философиялық көзқарастары (1889-1976) (үстем тап пен төменгі әлеуметтік топтардың қарым-қатынасы);
- гипноз мен суггестияның физиологиялық табиғатын ашатын И. П. Павловтың жоғары жүйке қызметі туралы ілімі (1849-1936),
- В.М. Бехтеревтің (1857-1927) жаппай сендіру құбылыстарын зерттеуі,
- З. Фрейдтің психоанализі (1856-1939), атап айтқанда адамның мінез-құлқын психологиялық бағдарламалау теориялары;

- Э. Дихтер, В. Пакардтың әлеуметтанулық зерттеулері (тауарларды жарнамалау және саяси қызмет);
- К. г. Юнгтің (1875-1961) ұжымдық бейсаналық туралы ілімі (манипуляциядан психологиялық қорғаныс);
- Д. Уотсонның бихевиоризмі (1878-1958), Ф. Скиннердің кибернетикалық әкімшілік теориясы (1904-1990);
- А. Мольдің мәдениеттің социодинамикасы (БАҚ);
- Д. Карнеги (1888-1955), Э. Шостром (адамдардың тұлғааралық қарым-қатынасы) [1].

Бүгінгі таңда сананы манипуляциялаудың ең танымал әдістері – суггестивті ісер ету және нейро-лингвистикалық бағдарламалау болып табылады.

Манипуляция – бұл жеке тұлғаның немесе адамдар тобының басқа адамдарды өз мақсаттарына жету үшін саналы түрде бақылап, олардың сезімдерін, ойларын немесе әрекеттерін басқару [2]. Манипуляторлар өз мақсаттарына жету үшін психологиялық әдістер мен техникаларды қолданады. Бұл әдістер әр түрлі формада болуы мүмкін: эмоциялық манипуляция, ақпараттық манипуляция, қорқыту, кінәлі сезім туғызу, психологиялық қысым көрсету және тағы басқа [3].

Манипуляцияның белгілері өте нәзік болуы мүмкін, бұл оның құрбандарының оны дереу байқап, тануына қиындық тудырады. Манипуляторлар көбінесе құрбандарының әлсіз тұстарын табады, оларды эмоционалды түрде осал етеді және белгілі бір шешімдер қабылдауға мәжбүрлейді. Әдетте манипуляторлар бұл процессте адамды өз еркімен әрекет етуге итермелемейді, оның орнына оның санасын баяу бақылауға алады [4].

Манипуляцияның теріс әсерлері де бар. Манипуляциядан зардап шеккен адам, әдетте, өзін-өзі төмен бағалауға, психологиялық тұрғыдан әлсіреуге және өзіне сенімсіздік сезімін сезінуге бейім болады. Оның шешім қабылдау қабілеті бұзылып, ол өз пікірін қорғай алмайтын жағдайға ұшырайды. Бұл ұзақ уақыт бойы адамның эмоционалдық тұрақтылығына әсер етіп, оның психологиялық әлсіздігіне алып келеді. Манипуляцияның құрбаны болған адам, көбінесе, өзінің шекараларын дұрыс анықтай алмай, манипулятордың ықпалына түсе береді [5].

Манипуляцияның құрбаны психологиялық тұрғыда күйзелістерге ұшырайды, оның нәтижесінде өмірдің басқа аспектілеріне де теріс әсер етуі мүмкін. Мұндай адам өзін әлсіз, кемсітілген және жалғыз сезінеді, ол өз құқықтары мен еркіндіктерін қорғауда қиындықтарға тап болады [6].

Манипуляциядан қорғанудың ең тиімді тәсілі – өзін-өзі тану, психологиялық дағдыларды дамыту және манипуляцияның әдістерін тану қабілетін арттыру. Адам манипуляцияның белгілерін байқап, оған қарсы тұра алады. Бұл үшін тұлғаның психологиялық сауаттылығын арттыру, оның эмоциялық интеллектін дамыту, өзінің ішкі сезімдерін және реакцияларын түсіну маңызды. Манипуляцияны танудың және оған қарсы тұрудың алғашқы қадамы – бұл адам өзінің жеке шекараларын анықтап, оларды қорғау [7].

Әлеуметтік және мәдени контекст те манипуляциядан қорғануда маңызды рөл атқарады. Кейбір жағдайларда, әсіресе жұмыс орнында немесе отбасында, манипуляция қалыпты қарым-қатынас әдісі ретінде қабылдануы мүмкін. Мысалы, жұмыс орындарында, әсіресе жоғары деңгейде, манипуляцияны басқарушылық стилінің бір бөлігі ретінде қолдану кездеседі. Мұндай жағдайларда манипуляциядан қорғану үшін адамның өз құқықтары мен міндеттерін жақсы түсінуі, сондай-ақ шекараларын анық біліп, оларды қорғай алуы қажет [8].

Манипуляциядан қорғану үшін арнайы білім алу, психологиялық тренингтер мен курстарға қатысу өте пайдалы. Бұл дағдыларды дамыту арқылы адам өзінің психологиялық әлсіздігін жеңіп, манипуляторлардың әсерінен қорғай алады.

Қарым-қатынас манипуляциясынан қорғану мәселесі қазіргі қоғамда өте өзекті болып табылады. Манипуляция көбінесе адамдардың психологиялық әлсіздігін пайдаланып, олардың еркіндігін шектейді. Бұл процесстің нәтижесінде, адам өзін-өзі төмен бағалап, өз шешімдерін қабылдауға қабілетсіз болып қалуы мүмкін. Бұл жағдайлардың көбісі жұмыс орнындағы немесе отбасыдағы күш теңсіздігінен туындайды [9].

Қоғамдық және мәдени нормалар да манипуляцияның кең таралуына ықпал етеді. Кейбір мәдениеттерде манипуляцияны қолдану қалыпты жағдай ретінде қарастырылуы мүмкін. Бұл, әсіресе, отбасы қарым-қатынасында жиі кездеседі. Манипуляцияның құрбандары көбінесе оны қабылдап, қарсы тұруды қиын санайды, себебі олар өздерінің әлеуметтік және мәдени шеңберінде қалыптасқан нормаларға сәйкес әрекет етеді [10].

Сонымен, қарым-қатынас манипуляциясынан қорғану – адамның психологиялық және әлеуметтік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін өте маңызды. Бұл процесс адамның өзін-өзі тануына, шекараларын қорғауына, және психологиялық дағдыларын дамытуына негізделген. Манипуляцияның құрбаны болмау үшін адамның манипуляцияны тану қабілетін арттыруы, өзінің психологиялық күшін қорғауы және қоғамдағы мәдени нормаларға сын көзбен қарауы қажет. Сондай-ақ, манипуляциядан қорғанудың тиімді жолы – бұл өзінің ішкі әлемінің қауіпсіздігін сақтап, өмірдегі қиындықтарға белсенді түрде жауап беру.

Әдебиеттер тізімі

1. Аврускина Е. Б. Представления европейских ученых о манипулятивном подходе в общении в разные культурно-исторические периоды. С. 263-270. КиберЛенинка. [https://cyberleninka.ru › article › predstavlenie-evropey...](https://cyberleninka.ru/article/view/predstavlenie-evropey...)

2. Левин, И. И. (2005). Психология общения. М.: Издательство "Академия".

3. Петрова, И. В. (2008). Манипуляция в межличностных отношениях. Психологические аспекты. М.: Наука.

4. Харрис, Р. (2013). Манипуляция в отношениях: как распознать и избежать манипуляторов. СПб.: Питер.

5. Зиглер, Р. (2010). Психология влияния: методы и стратегии манипуляции. М.: Альпина Паблишер.

6. Смит, Дж. (2007). Эмоциональная манипуляция и как с ней бороться. М.: Вече.

7. Джонсон, Р. (2011). Личная граница: как защищать свои права в отношениях. М.: Эксмо.

8. Григорьева, Т. В. (2015). Социальная психология: теория и практика. М.: Высшая школа экономики.

9. Лангмейер, Я., & Пехтель, В. (2013). Психология межличностных отношений. М.: Когито-Центр.

10. Фрэнк, П. (2009). Психология социальной манипуляции: как распознать манипулятора и защититься. М.: Речь.

ОӘЖ 351.21

Оқушылардың оқылым дағдысын дамыту мәселелері

Есентай Алуа Тимурқызы

6B01301 - Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі ББ

4 курс студенті

Ғылыми жетекші: п.ғ.магистрі, аға оқытушы

Дуйсекова Асель Аманжолқызы

Астана Халықаралық Университеті,

Астана, Қазақстан

asel_duisekova@mail.ru

Қазіргі кезеңде ақпарат ағынының ұлғаюымен және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану аясының кеңеюімен адамның көзқарасына енетін және кейде тұтастай алғанда қоғамның да, жеке тұлғаның да қажеттіліктеріне сәйкес келмейтін ақпаратты игеру процесі байқалады. Қалыптасқан жағдайда білім беру жүйесі уақытпен бірге жүруі керек және әртүрлі дереккөздерден сенімді ақпарат ала алатын, оны толық түсінетін жеке тұлғаны тәрбиелеуі керек. Осыған байланысты оқушылардың оқылым дағдыларын қалыптастыру мәселесіне ерекше назар аударылады. Өйткені ол оқу көкжиегін кеңейтеді, ақыл-ой қабілеттерін, қиялын дамытуға қолайлы жағдай жасайды, әртүрлі салалардағы шығармашылық белсенділікке ықпал етеді, нәтижесінде тұлға жоғары білімді игеріп үйлесімді дамиды.

XXI ғасыр – білім, ғылым, технология ғасыры. Жаһандану қарқын алып, адам ресурстары басты капиталға айналған уақытта құндылықтар өзгеріп жатыр. Сондай өзгерістердің бірі – кітап оқуға деген қызығушылықтың төмендеуі, жастардың кітапты ұялы телефон, гаджеттермен алмастыруы. Осыған орай сұраныстың өзгеруіне қарамастан, ел ертеңі болар жас ұрпақтың кітап оқуға деген көзқарасын өзгерту қажет. Ол үшін оқырманның оқылым

дағдыларын жақсарту механизмдерін жетілдіріп, Оқылым стратегияларын меңгертіп, оқу барысында тиімді қолдануға жол ашу керек.

Бастауыш мектеп оқушысының оқылым дағдыларын қалыптастыру процесінде мұғалімге оның жас және жеке ерекшеліктерін білу, физиологиялық, психологиялық және лингвистикалық даму деңгейлерін ескеру қажет.

Қазақ тілі пәні – бастауыш мектептің негізі оқу пәні, оның мақсаты бастауыш сыныпта оқушыны сөз өнері әлемімен таныстыру, тілдік дағдыларды, сөйлеу мәдениетін дамыту, сөздік қорын кеңейту мен байытуда, сөйлеуді ауызша және жазбаша түрде қабылдау, көркем шығарма авторының идеясын түсіну, оқыған материал бойынша өз пікірін, көзқарасын білдіру.

Ғаламтор ресурстарынан Отандық және шетелдік балалар әдебиетінің көрнекті өкілдерінің шығармаларын оқу өнермен қарым-қатынасқа деген қызығушылық пен қажеттілікті тәрбиелей отырып, оқушылардың қоршаған әлем, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар туралы түсініктерін кеңейтеді, эстетикалық тәжірибе атмосферасын құра отырып, ақыл мен жүректің жұмысын оятып, адамзаттың рухани мұрасын игеруге баулиды. Көркем әдебиетті сөз өнері ретінде қабылдау әдеби оқудың негізі болып табылады.

Оқу – ақпарат алудың негізгі әдістерінің бірі. Сондықтан толық оқу дағдысын игеру оқушылар үшін барлық пәндер бойынша мектепте оқудың маңызды шарты болып табылады. Оқу іс-әрекеттің ерекше түрі ретінде баланың ақыл-ой, эстетикалық және сөйлеу дамуына үлкен мүмкіндіктер береді. Бұдан бастауыш мектеп оқушыларының оқу дағдыларын дамыту және жетілдіру бойынша мақсатты жүйелі жұмыс жасау қажеттілігі туындайды.

Оқушылардың оқылым дағдыларын дамыту – байланыстырып сөйлеу дағдылары мен тілдік дағдыларды қалыптастыру және бақылау құралы бола алады, өйткені:

- оқушылардың оқылым дағдыларын дамыту тілдік және сөйлеу материалдарын игеру процесін оңтайландыруға мүмкіндік береді;
- лексика мен грамматиканы, тыңдауды, жазуды және ауызша сөйлеуді бақылауға арналған коммуникативті-бағытталған тапсырмалар жазбаша мәтіндер мен нұсқаулар негізінде оқушылардың оқылым дағдысының дамуына тікелей ықпал етеді [1].

Оқушылардың оқылым дағдысын дамытудың мақсаты: оқушыны оқуға қызығушылық танытатын саналы оқырман ретінде қалыптастыру; оқылатын мәтінмен немесе балалар кітабымен жұмыс істеу тәсілдерін меңгертіп, адамгершілік-эстетикалық және азаматтық құндылықтарын қалыптастыру болып табылады.

Бастауыш сыныптарда оқушылардың саналы оқу шеберлігіне көп көңіл бөлінеді. Оның барысында жұмыстың әртүрлі аспектілеріне, соның ішінде ақпараттық, семантикалық және идеологиялық тұрғыдан түсінуге қол жеткізіледі. Егер оқушы не туралы оқығанын түсінбесе, оқу процесінің мәні жоғалады. Мәтінді түсіну бірнеше деңгейде жүзеге асырылады. Алдымен олар не айтады, содан кейін олар айтқандай, яғни сөздердің астарында жасырылған

ойлар, байланыстар, қатынастар, себептер мен салдарлар, содан кейін шығарманың көңіл-күйін, автордың кейіпкерлер мен оқиғаларға қатынасын, сондай-ақ не және қалай жазылғанына деген өзіндік көзқарасын білу, мәтіндегі негізгі ойды анықтай алу жатыр.

Демек, саналы оқу іс-әрекеті өз кезегінде, оқудың техникалық жағын игерусіз мүмкін емес: оның формаларын, түрлері мен тәсілдерін игеру; оқылатын мәтінді дұрыс түсіну және мағынасын ұғыну.

Оқу процесі екі өзара байланысты аспектілерден тұрады: семантикалық және техникалық, визуалды және дыбыстық-есту-сөйлеу механизмдерін қамтиды. Дамыған нысандарда оқу процесі оның техникалық жағы шеберлік сияқты автоматты режимде жұмыс істейтін етіп жүреді. Бақылау саналы деңгейінде жүзеге асырылады. Семантикалық жағы оқылатын мәтіннің мазмұнын өңдеумен және игерумен байланысты күрделі шеберлік ретінде көрінеді. Оқылым дағдысының сана мен экспрессивтілік сияқты сипаттамаларын дамыту еркін сөйлеу мен дұрыстықты, яғни оқудың техникалық жағын дамытумен тығыз байланысты.

Семантикалық жағы оқылымды түсінуді, ассимиляциялауды, есте сақтауды қамтамасыз етеді. Техникалық жағы оқу тәсілін, дұрыстығын, мәнерлілігін, жылдамдығын немесе оқу қарқынын қамтиды. Бұл компоненттердің әрқайсысы семантикалық жағына бағынады. Оқу техникасын құрайтын компоненттердің әрқайсысының оқу процесіне әсер ететін өзіндік ерекшеліктері бар. оқушылар үшін оқу процесі – бұл күрделі, өте қиын процесс, оның элементтері бір-бірімен өте нашар байланысып қана қоймай, сонымен бірге тәуелсіз, өзіндік қиындықтарға ие. Оқытудағы сәттіліктің кілті - баланың қабылдау, есте сақтау, ойлау және сөйлеу сияқты маңызды танымдық процестерін дамыту.

Саналы оқу дағдыларын сәтті игеру үшін мұғалім сыныпта белгілі бір жұмыс режимін қамтамасыз етуі керек:

- оқу жаттығулары күнделікті болуы керек;
- оқуға арналған мәтіндерді таңдау кездейсоқ болмауы керек, бірақ балалардың психологиялық ерекшеліктері мен мәтіндердің әдеби ерекшеліктерін ескере отырып жүргізілуі керек;
- қате оқудың алдын-алу үшін жүйелі жұмыс жүргізілуі керек;
- оқу кезінде жіберілген қателерді түзетудің тиісті жүйесі жұмыста қолданылуы керек;
- бірнеше сатыдан тұратын өзін өзі оқуға үйрету арнайы ұйымдастырылуы керек: сыбырлап оқу, оқылғанның дыбыссыз артикуляциясы, «тыныш оқу» (ішкі сөйлеу тұрғысынан), өзі үшін оқу. Оқу іс-әрекеттің ерекше түрі ретінде оқушылардың ақыл-ой, эстетикалық және сөйлеу дамуы үшін өте үлкен мүмкіндіктер ұсынады.

Түсініп оқу - оқушылардың оқылған мәтіннің мазмұнын және негізгі идеяны толық түсіну.

Мәнерлеп оқу мен түсініп оқу – шығарманы түсініп, кейіпкерлерінің ішкі әлемін ұғынуды жүзеге асырады. Оқу сапасы дегеніміз – әр түрлі интонациясы, жақсы дикциясы бар оқырман автордың шығармада қойған

негізгі идеясы мен сезімдерін білдіріп, жеке көзқарасы мен көркем образдың сұлулығын, эмоционалды мазмұнын баса көрсетеді. Мәнерлеп оқу дағдыларын қалыптастыру үшін жұмыстың мазмұнына байланысты келесі талаптарды орындау қажет:

- тыныс белгілерін сақтау;
- үзілістерді пайдалану;
- логикалық стрессті қолдану;
- қарқынның өзгеруі;
- ритмді анықтау;
- дауыс биіктігінің өзгеруі (жоғарылауы немесе төмендеуі), тон, дыбыс, интонация деп аталады [3].

Оқушылардың оқылым дағдысының қалыптасуын растайтын негізгі компоненттер:

1) оқу техникасы (бір жағынан, олардың визуалды бейнелері арасындағы байланыс негізінде, екінші жағынан, акустикалық және сөйлеу моторикасы негізінде сөздерді дұрыс және тез қабылдау және дыбыстау);

2) мәтінді түсіну (оның мағынасын, мазмұнын түсіну).

Бұл екі компонент те бір-бірімен тығыз байланысты, ал бастауыш сынып оқушыларының оқуды үйрену процесінде мәтінді түсінуге үлкен мән беріледі, өйткені техниканы жетілдіре отырып, оқуды түсіну жеңілдейді.

Бастауыш сынып сабақтарда білім алушыларда қалыптасатын оқылым дағдыларына түсінумен тығыз байланысты визуалды, сөйлеу-есту және сөйлеу-мотор анализаторлары қатысады. Оқылым дағдыларын меңгеру бойынша білім алушылармен жүргізілетін мұғалімнің жұмысы тілдің ерекшеліктерін, қасиеттері мен ережелерін меңгеруге, сондай-ақ грамматиканы, орфографиялық және пунктуациялық ережелерді білуге бағытталу қажет. Оқу процесінде келесі талаптарға жауап беретін мәтіндерді таңдауға көп көңіл бөлінуі шарт:

- тәрбиелік құндылығы;
- ойын-сауық, сюжеттің динамикасы;
- шығармалардың тақырыптық әртүрлілігі;
- мәтін мазмұнының білім алушылардың жасына және қызығушылықтарына сәйкестігі.

Қазақ тілі сабақтарында мәтінді түсініп оқу үшін:

- мәтінді дауыстап, толығымен, бөліктерге, рөлдерге, абзацтарға, дайын жоспарға сәйкес, қысқартылған оқу қолданылады;
- мәтін бойынша жоспар құру;
- негізгі ойды білдіретін, қиялды немесе шындықты бейнелейтін мәтінді тауып оқу.

Сабақта оқушылардың шығармашылық қиялын дамыту үшін оқудың келесі түрлері жүзеге асырылады:

- сюжетті суретпен жұмыс;
- сұрақтарға жауап беру немесе сұрақ құрастыру;
- кейіпкердің сыртқы келбетін, мінез-құлқы мен іс-әрекетін, сезімдері мен көңіл-күйін сипаттау және т.б. [4].

Бастауыш сынып аясында мұғалім белгілі бір жұмыс режимін қамтамасыз еткен жағдайда аналитикалық кезеңнен автоматтандыруға дейін өтуге болады:

- 1) күнделікті оқуға жаттығу;
- 2) бастауыш сынып оқушыларының әдеби ерекшеліктері мен психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, оқу үшін мәтіндерді іріктеуге;
- 3) қате оқудың алдын алу бойынша тұрақты жұмыс жүргізу;
- 4) оқу кезінде жіберілген қателерді түзетудің орынды жүйесін қолдану;
- 5) бірнеше кезеңнен тұратын: сыбырлап оқу, оқылатынды дыбыссыз артикуляциялау, «тыныш» оқу (ішкі сөйлеу тұрғысынан), өзіне өзі оқу.

Оқушылардың оқылым дағдыларын қалыптастыру үшін мұғалім сабақта төмендегідей түрлі жаттығуларды қолданады.

1. Артикуляциялық гимнастика. Дыбыстарды дұрыс айту және айқын дикцияны дамыту үшін келесі жаттығуларды әр түрлі қарқынмен (баяу, жылдам) және дыбыс күшімен (сыбырлап, тыныш, қатты) қолдануға болады:

2. Логикалық соққы сөзін таба білу жаттығуы.

3. Дұрыс және еркін оқуды қалыптастыруға арналған жаттығулар:

- бір әріппен ерекшеленетін екі сөзді оқу;
- графикалық келбетке жақын сөздер тізбегі;
- байланысты сөздер тізбегі.

4. Оқудың мәнерлілігін қалыптастыруға арналған жаттығулар.

- әр түрлі дауыс ырғағымен оқу;
- эмоцияларын жеткізу.

5. Саналы оқуды қалыптастыруға арналған жаттығулар.

- Сөздерді шектеулі уақыт аралығында оқу;
- Оқу, синоним сөздерді табу және түсіндіру;
- Сөздерді топтарға бөлу;
- Сөздікпен жұмыс (мәтінде кездесетін таныс емес сөздерді түсіндіру);
- Мәтінді оқытып, негізгі ойды анықтату.

Сабақтарда әртүрлі жаттығуларды қолдану оқушылардың оқуға деген қызығушылығы мен қажеттілігін тәрбиелеуге ықпал етіп, өз қабілеттеріне сенімді болуға және сәтті оқуға мүмкіндік береді. Оқу мақсаттары жүйесін іске асыруға және оқылым дағдыларын қалыптастыруда оң нәтижелерге қол жеткізуге көмектеседі.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде әр мұғалім оқыту мазмұнын жаңартуға ұмтылады және өз сабақтарына заманауи технологиялар элементтерін қосады. Бұл уақытты қажет етеді. Балаларды оқыту, тәрбиелеу және дамытудағы оқытудың маңыздылығын түсіне отырып, сабақтарда оқыту сапасын арттыру жолдарын іздейміз.

Оқушыларға қазақ тілінен тілдік дағдыларды қалыптастыруда ең алдымен айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым әрекеттеріне баса назар аудару керек. Оқушылардың сөйлесім әрекеті арқылы мәдениетаралық қатысым құралы ретінде меңгерту. Оқушылардың сыни тұрғыдан және ойлау дағдыларын қалыптастыру. Бала тілінің дұрыс дамуына баса назар аударған жөн.

Оқушылар айтылым, жазылым, тыңдалым, оқылым дағдыларын дамыту арқылы тілді еркін игеріп, қарым-қатынасқа түсе алады. Алған білімдерін өмірде қолдануға бейімделеді. Оқушылардың оқылым дағдысын дамыту үшін мұғалім түрлі әдіс-тәсілдер қолданылады.

Сондықтан қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісінің технологияландыру мәселесі басты орынға қойылып отыр. Егер әр педагог өзі таңдаған әдістемелік жолын тың идеяларға негіздей алатын болса, жаңашыл педагогтар шеберлігі арқылы оқушылардың оқуға деген ынтасы мен қызығушылығы одан әрі артатыны сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Әдістемелік нұсқау хат 2021-2022 жыл//Әдістемелік нұсқау хат әдістемелік көмек 2021-2022 оқу жылының ерекшеліктері туралы.
<https://bilimdiler.kz/adistemelik/31485-adistemelik-nuskau-hat-2021-2022-zhyl.html>

2 Сарыбаев.Х.Ш. Қазақ тілі методикасының кейбір мәселелері. – Алматы: ОПБ, 1956. - 145 б.

3 Ахметова М.К. Суреттеу мәтінінің құрылымы (қазақ көркем прозасының материалы бойынша) филол. ғыл. канд... дисс.: 10.02.02. –Алматы, Абай атындағы АлМУ, 2002. - 145 б.

4 Молдабеков Қ. Лингвостатические исследование казахских текстов для младших школьников: дисс... канд пед. наук: 13.00.01. – Алматы, 1985. - 218 б.

УДК 371.13/16

Личность педагога как ключевой фактор образовательной среды

Жазыкбаева Айтолкын Нурлановна,
преподаватель дошкольной педагогики и частных методик
Педагогического колледжа международного университета Астана, магистр
дошкольного обучения и воспитания.

В современном образовательном процессе личность педагога играет решающую роль в формировании благоприятной среды для обучения и воспитания. Учитель не только передает знания, но и становится образцом для подражания, формирует мировоззрение учащихся, способствует их эмоциональному и социальному развитию. От профессиональных и личностных качеств педагога во многом зависит уровень мотивации, успеваемости и психологического комфорта детей.

Значение личности педагога в образовательной среде

Образовательная среда – это совокупность условий, в которых осуществляется обучение и воспитание. Важнейшим элементом этой среды является педагог, который:

- Определяет стиль общения в классе.

- Создает эмоциональный климат, влияющий на мотивацию учащихся.
- Выступает носителем моральных и этических норм.
- Оказывает поддержку в процессе личностного роста каждого ученика.

Профессиональные и личностные качества педагога

Для успешной работы в образовательной среде педагог должен обладать рядом качеств:

1. **Профессиональная компетентность** – глубокие знания по предмету, владение методами преподавания, способность адаптировать материал под возрастные особенности учеников.
2. **Эмпатия и эмоциональный интеллект** – умение понимать чувства и потребности учащихся, создавать атмосферу доверия и поддержки.
3. **Коммуникативные навыки** – способность находить общий язык с детьми, родителями и коллегами.
4. **Креативность и гибкость** – готовность применять инновационные методы обучения, находить нестандартные решения.
5. **Лидерские качества** – умение вдохновлять, мотивировать и вести за собой.
6. **Высокая стрессоустойчивость** – способность сохранять спокойствие и уверенность в сложных ситуациях.

Влияние педагога на развитие личности ученика

Учитель оказывает значительное влияние на личностное развитие учеников. Важны такие аспекты, как:

- **Формирование ценностей и моральных принципов.** Педагог служит примером для подражания, закладывает основы этического поведения.
- **Развитие самостоятельности и критического мышления.** Грамотный педагог не просто передает знания, но и учит анализировать, делать выводы, принимать решения.
- **Поддержка индивидуальности.** Хороший учитель видит потенциал каждого ученика и помогает раскрыть его способности.

Роль педагога в создании позитивного образовательного климата

Ключевая задача учителя – создать комфортную и мотивирующую среду, где ученики чувствуют себя уверенно и защищенно. Для этого важно:

- Поддерживать уважительное и доброжелательное отношение к ученикам.
- Учитывать индивидуальные особенности детей.
- Поощрять инициативу и самостоятельность.
- Развивать сотрудничество и командную работу.

Заключение:

Личность педагога – это один из самых значимых факторов образовательной среды. Его знания, ценности, манера общения и подход к обучению формируют мировоззрение учеников и влияют на их дальнейшее развитие. Поэтому важно, чтобы педагог постоянно совершенствовался, развивал личные и профессиональные качества, создавая тем самым благоприятные условия для становления личности каждого ребенка.

Список использованной литературы:

1. Выготский Л. С. Психология развития ребенка. – М.: Педагогика, 1984.
2. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2002.
3. Гальперин П. Я. Введение в психологию. – М.: МГУ, 2000.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Смысл, 2005.
5. Подласый И. П. Педагогика. – М.: Владос, 2017.

ӘӨЖ 30-304

Мәдениетаралық қарым-қатынас және жеке тұлғаның әлеуметтік дамуы

Захай Арнагул, мәдениеттану магистрі
Астана халықаралық университетінің Педагогикалық колледжі,
Астана, Қазақстан
arnagul.zahay@mail.ru

Барлық әлеуметтік-саяси салаларда болып жатқан интеграция және жаһандану үдерістерін сипаттайтын қазіргі әлем көптеген адамдар, социумдар, мемлекеттердің өзара әрекеттестігіне ықпал ететін «ашық қоғам» ұғымымен тығыз байланысты. Бұл шынайылық коммуникативтік өріс пен адам өмірінің әртүрлі салаларындағы тұлғаралық, этносаралық және мәдениаралық белсенді коммуникацияның айтарлықтай кеңеюіне соқтырмай қоймады. Белгілі психолог Дэвид Мацумотоның пікірінше, жалпы қарым-қатынастың өзі бұл – «адамдар арасында болатын білім, идея, ой-пікір, ұғымдар (концептілер) мен эмоциялар алмасу» деген сөз. Сөз жоқ, бұл алмасу жеке адамдарда, тұтас әлеуметтік немесе этникалық ұжымдарға тән менталитетте, әдет-дағдыда, салт-дәстүрде, тілдік айырмашылықтардағы сәйкессіздіктермен айқындала алатын қандай да бір қиындықтарсыз болмайды.

Ғалымдардың қарастырып жүрген мәселелерінің шеңбері өте кең: мәдениет, мәдениаралық коммуникация, тұлғаралық коммуникация, этносаралық коммуникация, кросс-мәдени коммуникация, толеранттылық т.б. ұғымдардың анықтамасын, адамның ойлаумен (танымы), мәдениетпен және тілмен байланысын зерттеу, вербалды және бейвербалды ұлттық қарым-қатынас құралдарының, мінез-құлықтың этникалық стереотиптерін, сәйкестіліктің түрлерін, гендерлік стереотиптерді, айырмашылықтарды және т.б. анықтау мен сипаттау.

«Мәдениетаралық қарым-қатынас» термині тар мағынасында әдебиетте 1970 - жылдары пайда болды. Сол кезге қарай мәдениетаралық қатынас жағдайларында коммуникативтік сәтсіздіктер мен олардың салдарын зерттейтін ғылыми бағыт та жасақталды. Соңынан мәдениетаралық қарым-қатынас ұғымы аударма теориясы, шет тілдерді оқыту, салыстырмалы културология, контрастивті прагматика және басқа салаларға тарады. Қазір мәдениетаралық қарым-қатынас саласындағы ғылыми зерттеулер тілдік

қызметте мәдени шартты айырмашылықтарына және солардың салдарларына душарласқан адамдардың мінез – құлқына бағыт бұрған. Коммуниканттардың ахуалдық тілді іс - әрекеттерді айту және түсіндіру кезіндегі мәдени айырмалары сипаттау зертеу нәтижелері болды. Әуел бастан бұл зерттеулер үлкен қолданбалы мәнге ие болып, кросс - мәдени әсерлікті дамыту жөніндегі практикалық сабақтар (тренингтер) үшін сандаған жасалымдарда пайдаланылды. Мәдениетаралық қарым-қатынас қоғамдық феномен ретінде XX ғасырдан бастап «экзотикалық» аталатын мәдениеттер мен тілдерге қатысты ғылыми орта мен қоғамдық санада қалыптасқан мүддемен идиологиялық жағынан бекіген соғыстан кейінгі әлемнің практикалық сұраныстарынан туған. Практикалық сұраныстар көптеген елдер мен аймақтардың қарқынды экономикалық дамуының, технологиядағы революциялық өзгерістердің, осыған байланысты экономикалық қызметін жаһандануының салдарынан шыққан. Нәтижесінде әлем елеулі тарыла бастады әр түрлі мәдениет өкілдерінің арасындағы ұзақ байланыстың тығыздығы мен қарқындылығы мейлінше өсіп, одан әрі ұлғаюда. Экономиканың өзімен қоса білім, туризм, ғылым, кәсіби және әлеуметтік мәдениет арқылы коммуникацияның аса маңызды аймақтарына айналды.[1] Бұл практикалық сұраныстар қоғамдық санадағы өзгерістермен, бірінші кезекте гуманитарлық және қоғамдық ғылымдарда евроцентристік жолдан постмодернистік бас тартумен қолдау тапты. Әлем мәдениетінің саналуандылығының шексіз құндылығын мойындау, отарлаушылық мәдени саясаттан бас тарту, дәстүрлі мәдениеттер мен тілдердің басым көпшілігінің омырылуға бейімділігі мен жойылып кету қаупін сезіну тиісті пәндердің жер шары халықтарының бір – біріне қызығушылығының адамзат тарихындағы жаңа феноменіне сүйене отырып, буырқана дамуына әкелді.

Мәдениетаралық қарым-қатынас зерттеулерінде психологиялық, социологиялық және лингвистикалық бағыттарды бөліп қарауға болады. Бұлай бөлу зерттеу объектісіне, сондай-ақ қолданылған әдістемеліктерге қатысты. Мәдениетаралық қарым-қатынас саласында жұмыс істейтін социологтар осы ғылым үшін дәстүрлі әлдеқандай жолмен іріктеліп алынған респонденттер топтарында сауалнама жүргізу әдісін қолданады. Сауалнамалары адамдардың мінез құлқында қалыптасқан құнды ұстанымдар мен дағдыларды анықтауға бағытталған.[2] Негізінен жұмыс орнындағы, іскерлік қатынастағы және бизнестегі мінез-құлық қарастырылады. Бұл әлеуметтік зерттеулердің іс жүзінде, бірінші кезекте қазіргі транснационалдық корпорацияларда қолданылады. Әлеуметтанушылардың белгілі бір мәдениет топтарына тән және олардың қадір тұтатын мінездері туралы мәліметтердің жиынтығының негізінде тиісті практикалық ұсыныстар жасалынып, арнайы мәдениетаралық тренингтер түрінде өткеріледі. Сауалнама жүргізудің келесі объективті аймақтары: ақпарат алмасу, әріптестермен қарым-қатынас, шешімдер қабылдау, шиеленісті жағдайлардағы мінез-құлық, басшыға көзқарас, жұмыс пен жеке өмірдің байланысы, инновацияға көзқарас. Зерттелген мәдени шартты мінез-құлық стереотиптерінің көп бөлігінің Хофстеде енгізген мәдениет параметрлеріне көтерілуінің мүмкін екендігі

белгілі. Сондықтан мұндай жұмыстар көбінесе сол параметрлердің кейбір нақты ортада қалай болатынын тексеру сипатында жүргізіледі: сол уақыт кезеңіне, зерттелуші топтың, көбіне бірге жұмыс істейтін екі немесе одан көп мәдени топтың жасына қатысты өзгерістер зерттеледі. Ауқымды әлеуметтік мәселелер мигранттардың әлеуметтік бейімделуімен, шағын ұлттардың дәстүрлі мәдениетін сақтауымен немесе жоғалтуымен және тағы сол сияқтылармен байланысты.

Әлеуметтік даму процесі адамның қоғамдағы қарым-қатынасын, өзін-өзі тануын, тұлғалық құндылықтарды қалыптастыруды қамтиды. Қазіргі жаһандану дәуірінде мәдениетаралық қарым-қатынас маңызды дағдылардың бірі ретінде танылып отыр. Мәдениетаралық қарым-қатынас жеке тұлғаның әлеуметтік дамуына, оның қоғамдағы рөліне, өзара түсіністікке және түрлі мәдениеттер арасында үйлесімділікке қол жеткізуіне мүмкіндік береді. Осы мақалада мәдениетаралық қарым-қатынастың жеке тұлға дамуына әсері мен оның қоғамдағы маңызы қарастырылады.

Мәдениетаралық қарым-қатынас – әртүрлі мәдениеттердің өкілдері арасындағы өзара түсіністік пен ынтымақтастық орнату процесі. Бұл өзара қарым-қатынас бір-бірінің мәдениетіне, дәстүрлеріне, тілдеріне деген құрмет пен сыйластықты қажет етеді. Мәдениетаралық қарым-қатынас тек ақпарат алмасумен шектелмей, әр түрлі әлеуметтік, этикалық, және психологиялық аспектілерді қамтиды. Бұл процесс адамдардың бір-бірімен өзара әрекеттесуін жақсартып, олардың танымдық шеңберін кеңейтеді.

Мәдениетаралық қарым-қатынастың жеке тұлғаға әсері ерекше. Жеке тұлға қоғаммен, мәдениетпен және басқа адамдармен қарым-қатынаста дамиды. Мәдениетаралық қарым-қатынас жеке тұлғаның мәдени құндылықтар жүйесін қалыптастыруға, өзінің әлеуметтік рөлін тануға ықпал етеді. Бұл қарым-қатынас барысында адам өзін басқа мәдениеттермен салыстыра отырып, өзінің мәдени ерекшеліктерін де анықтай алады. Мәдениетаралық қарым-қатынас жеке тұлғаның көпұлтты қоғамда үйлесімді өмір сүруіне, тілдік, мәдени және этникалық айырмашылықтарды мойындап, қабылдауға, сонымен қатар өз мәдениетіне деген құрметті арттыруға көмектеседі. Осылайша, мәдениетаралық қарым-қатынас тұлғаның жалпы білімін, мәдениетке деген көзқарасын, толеранттылығын және әлеуметтік жауапкершілігін арттырады.

Мәдениетаралық қарым-қатынас және әлеуметтік даму бағыты ерекше назар аударуды қажет етеді. Әлеуметтік даму дегеніміз – адамның қоғамдағы орнын, өзара әрекеттесуін және әлеуметтік шеңберде өзін қалай сезінетінін анықтайтын процесс. Мәдениетаралық қарым-қатынас осы процестің ажырамас бөлігі болып табылады. Әлеуметтік қарым-қатынастар адамның өзін қоғамның белсенді мүшесі ретінде сезінуіне ықпал етеді, сондай-ақ әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын қалыптастырады. Мәдениетаралық қарым-қатынас адамның әлеуметтік және эмоционалдық интеллектісін дамытуға мүмкіндік береді.

Қазіргі заманғы қоғамда түрлі мәдениеттер мен этникалық топтар арасындағы өзара әрекеттесу қарқынды дамып отыр. Әр адам өзінің

мәдениетін сақтай отырып, басқа мәдениеттермен ынтымақтастықта болуға, мәдени айырмашылықтарды түсінуге және қабылдауға дайын болуы керек. Бұл оның әлеуметтік ортада белсенді болуына және әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етуге көмектеседі.

Мәдениетаралық қарым-қатынас арқылы әлеуметтік дағдыларды дамыту қалай жүзеге аспақ? Мәдениетаралық қарым-қатынас барысында жеке тұлға өзінің коммуникативтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік алады. Әр түрлі мәдени ортада жұмыс істеп, қарым-қатынас жасаған кезде адам өзіне жаңа әлеуметтік дағдыларды меңгереді. Бұл дағдыларға тыңдау қабілеті, басқа адамның көзқарасын түсіну, конфликттерді шешу әдістері, басқа мәдениеттерге деген ашықтық пен толеранттылықты қамтиды.

Мәдениетаралық қарым-қатынас әлеуметтік дағдыларды дамытумен қатар, тұлғаның өзіндік бағасын да арттырады. Адам басқа мәдениеттер мен ұлт өкілдерімен тең дәрежеде қарым-қатынас жасай отырып, өзінің мәдени және әлеуметтік маңыздылығын сезінеді. Бұл оның өз қоғамында белсенді рөл атқаруына көмектеседі.

Мәдениетаралық қарым-қатынас – қазіргі қоғамдағы маңызды дағды болып табылады. Ол жеке тұлғаның әлеуметтік дамуына, көпмәдениетті ортада үйлесімді өмір сүруге мүмкіндік береді. Мәдениетаралық қарым-қатынас барысында адам өзінің мәдени ерекшеліктерін және басқа мәдениеттермен ортақ тіл табу дағдыларын дамытады. Бұл оның тұлғалық дамуына және әлеуметтік ортада өз орнын табуына ықпал етеді. Қазіргі заманда мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын дамыту өте маңызды, себебі ол қоғамдағы бейбітшілік пен келісімді нығайтуға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Б. А. Бейсенова. «Мәдениетаралық қарым-қатынас және әлеуметтік даму». Алматы, 2019.
2. Ж. А. Құдайбергенова. «Жеке тұлға және мәдениетаралық қарым-қатынас». Астана, 2020.
3. Г. А. Муканова. «Мәдениетаралық коммуникация және оның мәні». Шымкент, 2018.
4. В. С. Яковлева. «Әлеуметтік дағдылар және олардың дамуы». Мәскеу, 2017.
5. О. И. Шапошникова. «Мәдениетаралық қарым-қатынас дағдылары». Санкт-Петербург, 2021.

УДК 37.04.378

Образовательная среда как фактор развития профессионального бэкграунда будущего педагога: теоретические аспекты

Игибаева Айнагуль Курмашевна
доктор педагогических наук, профессор

Акитпаева Нургуль Кенжебековна
сеньор-лектор, магистр педагогических наук
НАО«Восточно-Казахстанский университет им.С.Аманжолова»
эл. почта: aiko-53@mail.ru, nakitbaeva@mail.ru

Термины «образовательная среда» и «профессиональный бэкграунд» в современной психолого-педагогической теории и практике показывают новые подходы к проектированию образовательного процесса и направлению воспитания обучающихся всех уровней образования, а также выбор и разнообразие возможностей.

В настоящее время проблема конструирования образовательной среды разрабатывается, обсуждается и изучается, о чем свидетельствуют многочисленные публикации в периодических изданиях на психолого-педагогическую тематику. В то же время данную проблему не следует рассматривать без формирования всесторонне развитой личности с востребованным профессиональным бэкграундом.

Понятие «бэкграунд» сравнительно недавно используется в современной науке. Возможностей передачи англоязычного слова «бэкграунд» на русский язык может быть множество. Так, в «Психологическом словаре» (Москва. Владос.2007), бэкграунд определяется следующим образом:

(background – англ.) – 1. Коллективный жизненный опыт человека в том его виде, в каком этот опыт относится к выполнению людьми некоторых заданий или к их работе.

2. Общая окружающая обстановка, предшествующая наступлению некоторого события.

3. Любой вторичный, т. е. не главный и не основной сенсорный стимул (общий сенсорный фон).

4. Совокупность объектов, событий и обстоятельств, не находящихся в данный момент времени в центре внимания человека, таких, например, как те, которые имеются в виду в выражении «фигура и фон» [1].

В других источниках можно встретить и иные определения, которые имеют большую схожесть в содержании. Так, некоторые исследователи понятие «бэкграунд» определяют как уровень образования, эрудиции и в целом, культурный уровень человека; умудренность опытом и т.д. Системообразующим элементом образовательной среды, как фактора формирования профессионального и личностного бэкграунда будущего педагога должно выступать субъект-субъектное взаимодействие всех участников образовательного процесса.

По нашему мнению, профессиональный бэкграунд будущего педагога формируется в условиях конкретной образовательной среды, способствуя становлению и социализации конкретного индивида. Именно в образовательной среде вуза будущий педагог накапливает социально-профессиональный опыт, развивает определенные метанавыки, соответствующие современным реалиям в системе образования.

Анализ теоретических подходов к проблеме образовательной среды выявил неоднозначность ученых в определении данного понятия, его модели, представленной в нижеследующей таблице.

Таблица 1 - Модели образовательной среды

Название модели	Автор	Содержание
Эколого-личностная модель	В.А.Ясвин	Понятие «образовательная среда» обозначает «систему влияний и условий формирования личности по заданному образцу, а также возможностей для ее развития, содержащихся в социальном и пространственно-предметном окружении»
Коммуникативно-ориентированная модель	В. В. Рубцов	Образовательная среда понимается как форма сотрудничества (коммуникативного взаимодействия), создающая особые виды общности между учащимися и педагогами, а также между самими учащимися.
Антрополого-психологическая модель	В. И. Слободчиков	В основе базового понятия выступает совместная деятельность субъектов образовательного процесса. В качестве основных параметров образовательной среды рассматриваются ее насыщенность (ресурсный потенциал) и структурированность (способ ее организации).
Экопсихологический подход	В. И. Панов	Исходным основанием модели экопсихологической образовательной среды служит представление о том, что психическое развитие человека в ходе его обучения следует рассматривать в

		контексте системы «человек — окружающая среда».
Студентоцентрированная образовательная парадигма	Менлибекова Г.Ж	В условиях такой парадигмы педагогическое взаимодействие базируется на совместной деятельности педагогов и студентов на основе сотрудничества и поддержки в совместной творческой деятельности, открытости общения и способствует индивидуализации как «фундаментального феномена общественного развития человека»
Концептуальная модель единой системы управления процессом смешанного обучения путем определения критериев оценки оптимальной образовательной среды	С.М.Бахишева, Е.В.Тихонюк, З.Г.Мухтар, С.Кинжекова, А.М.Кемешова	Технологическое и административное сопровождение процесса смешанного обучения в сфере высшего образования в Казахстане.

Как видно из таблицы, содержание понятия «образовательная среда» имеет разную трактовку в научной среде. Однако данные подходы недостаточно отражают внутренние и внешние взаимосвязи относительно рассматриваемой проблемы.

В связи с вышеизложенным, возникает вопрос – какая модель наиболее приемлема и как образовательная среда вуза влияет на развитие личности, профессиональных компетенций будущего педагога? Какие отрицательные или положительные тенденции могут иметь место в данном процессе? Какие условия необходимы для развития профессионального и личностного бэкграунда будущего педагога?

По нашему мнению, образовательную среду следует рассматривать с позиции системно-структурного подхода, субъектных отношений и открытости. Это в свою очередь в педагогическом процессе обеспечивает безопасность, гарантируя достижение целей обучения с одной стороны, а с другой, автономность даёт студентам возможность самостоятельно решать вопросы обучения, формируя них чувство ответственности и инициативы, лидерства, креативности. Рассматривая рефлексивный процесс в образовательной среде, можно отметить, что взаимодействуя со сверстниками, преподавателями и, погружаясь в учебные программы, студенты получают

обратную связь о своих мыслях, убеждениях и поведении. Это позволяет им усвоить уроки о себе и окружающем мире, что ведёт к личностному росту.

Взаимодействие, происходящее в образовательной среде, формирует «социальное Я», оказывая воздействие на межличностную динамику. Будущие педагоги приобретают такие важные навыки, как эмпатия, сотрудничество и разрешение конфликтов. Они также формируют более чёткое понимание своих личных границ и учатся уважать границы других субъектов образовательной среды, что очень немаловажно в современных условиях.

Катализатором роста профессионального и личностного бэкграунда будущего учителя могут быть и трудности. Столкновение с трудностями в учёбе, социальные конфликты или личные проблемы, их преодоление способствуют развитию стойкости, адаптивности и навыков решения проблем.

Все эти факторы свидетельствуют о том, что нынешняя роль учителей в образовании в XXI веке выходит за традиционные рамки образования, требуя новых трансформаций в их профессиональной подготовке. Современные учителя играют ключевую роль в развитии у учащихся soft skills, критического мышления, креативности, лидерства, умения работать в команде, формирования эмоционального интеллекта и т.д. В быстро меняющемся мире, где успех в профессиональной деятельности зависит не только от образования, но и от умения адаптироваться к новым обстоятельствам, новые метанавыки приобретают все большее значение. Все вышесказанное актуализируют вопросы образовательной среды в педагогическом вузе. Преподаватель становится главным посредником между студентами и информацией, которую следует не только усвоить, но и критически осмыслить и уметь применить на практике.

В современных реалиях очень важно учитывать и динамическую изменчивость образовательной среды. Субъект-субъектные отношения требуют непосредственного включения будущих учителей в проектирование и функционирование образовательной среды. Такой процесс будет способствовать развитию опыта моделирования студентами ожидаемых результатов пребывания в образовательной среде с учетом конкретных ситуаций.

Сама структура образовательной среды очень многослойна и многофакторна, начиная от внешних социокультурных условий и заканчивая содержанием образовательного процесса. Все данные факторы и условия взаимосвязаны, они дополняют, обогащают друг друга и влияют на каждого субъекта образовательной среды. В этой связи сегодня актуализируется высказывание Л. С. Выготского о том, что «единой среды не существует в реальной действительности. Она распадается на ряд более и менее самостоятельных и изолированных друг от друга кусков, которые могут быть предметом разумного воздействия человека, как ничто другое» [2].

Образовательная среда, являясь подсистемой социокультурной среды жизнедеятельности человека, как педагогический феномен обладает совокупностью социальных, культурных, а также специально организованных психолого-педагогических условий, в результате взаимодействия которых с индивидом происходит становление личности, ее мировосприятия. Каким же требованиям должна соответствовать образовательная среда вуза педагогической направленности? Какие критерии являются достаточно репрезентивными и как их оценивать? Вопросов много - ответы неоднозначны.

История казахстанского высшего педагогического образования свидетельствуют о позитивных и негативных тенденциях в подготовке будущего учителя. Но ничего неизменного нет. Поэтому, опираясь на положительный опыт, мы должны стремиться создать такую образовательную среду для подготовки будущих учителей, которая бы соответствовала бы запросам всех субъектов образовательного пространства.

Мы понимаем, что образовательный процесс в педагогическом вузе сегодня связан не только с участием в нём определенного набора социальных институтов: детских садов, школ, колледжей или университетов. Он представлен как интегратор между настоящим и будущим, как экосистема, как составной элемент экономики, а образование как человеческий капитал.

Основываясь на представленных выше определениях и добавляя идеи Майкла Ханнана и Джона Фримена, мы можем говорить о том, что экосистема педагогического вуза представляет собой объединения разнообразных субъектов и средств обучения. Университет, позиционируя себя как интегратор экосистемы «может стать мостиком в новую цивилизацию» для каждого из их субъектов [3].

В связи с введением и реализацией нового поколения образовательных стандартов, вопросам анализа, проектирования и организации образовательной среды придаётся огромное значение. Роль педагога заключается не только в передаче знаний, умений и навыков, сколько в организации соответствующей образовательной среды, опираясь на личностный потенциал обучающегося и используя соответствующие технологии обучения.

Таким образом, для развития профессионального и личностного бэкграунда будущего педагога необходимо создание жизненно важных для индивида ситуаций, условий и оказание практической поддержки обучающим. Это предполагает перенос акцентов на воспитательную, развивающую функции образования, на становление в процессе обучения личности будущего специалиста, его гармоничное духовное и нравственное развитие. В этом плане требуют более глубокого осмысления те педагогические условия, которые представлены в рекомендованных ГОСО-2025.

Список литературы:

1. «Психологический словарь». - Москва. Владос. 2007
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология / под ред. В. В. Давыдова. — М.: Педагогика, 1991. — 480 с.

3. Кролевецкая Е. Н., Михайлова Д. И., Шеховская Н. Л. Оценка влияния структурных компонентов образовательной среды вуза на становление будущего педагога. Ж.Педагогика. Вопросы теории и практики. 2022. Том 7. Выпуск 6

4. С.М.Бахишева,Е.В.Тихонюк, З.Г.Мухтар, С.Кинжекова, А.М.Кемешова Единая среда смешанного обучения:казахстанский контекст. Ж.Образование и наука.Т.26.№6(2024)

5.Менлибекова Г.Ж. Студентоцентрированный подход как методология высшего образования. Сборник материалов Пятого Центрально-азиатского международного форума «Обеспечение качества высшего образования: мировые тенденции и региональные аспекты» (Нур-Султан, 2021).

ӘӨЖ 7.091

Сахна тілі арқылы тұлғаның өзін-өзі тануы және шығармашылық дамуы

Имангазинов Баглан Садыкович
«Театр өнері және өнертану» факультеті,
«Музыкалық драма және қуыршақ театр өнері» кафедрасының
Педагогика ғылымының магистрі, сахна тілі пәнінің аға оқытушысы
Қазақ ұлттық өнер университеті,
Астана,Қазақстан
baglan.imangazinov@mail.ru

Білім беру саласында студенттердің шығармашылық қабілеттерінің дамуына айрықша мән беріледі. Бұл контекстің ішінде сахна тілі пәнінің маңызы ерекше. Сахна тілі тек театр өнерін ғана емес, студенттердің тұлғалық дамуы мен өзін-өзі тануына, сонымен қатар шығармашылық әлеуетін арттыруға да құрал болып табылады. Бұл зерттеуде сахна тілі пәні арқылы студенттердің тұлғалық өзін-өзі тануын және шығармашылық дамуын қалыптастырудың теориялық негіздері мен оларды іске асыру бойынша практикалық жасудылар қарастырылады.

Сахна тілі студенттерге өз ішкі дүниесін ашу, сезімдерін және эмоцияларын тереңдеп анықтап, сыртқа шығаруға мүмкіндік береді. Актерлік өнерінің дағдыларын игеру арқылы студенттер өз психологиялық және эмоциялық жағдайларын тереңірек түсінеді және оларды басқару шеберлігін дамытады. Сондықтан сахна тілінің маңызы ерекше, себебі ол тұлғаның ішкі әлемін ашқанда, оның психологиясын жақсы түсінуге көмектеседі. Тіл үйрену процесінде дауысты басқару, дұрыс тыныс алу және сөздің құрамын дұрыс айту, сонымен қатар түрлі образдарды тудыру — бәрін біріктіріп студенттің жалпы дамуына және оның шығармашылық қабілетінің дамуына үлкен әсер етеді.

Сахна тілі пәнінің теориясы студенттерге дауыс қою мен сөйлеу техникасының негіздерін үйретеді. Сахна тілінің басты мақсаты — студенттің өзіне деген сенімділігін арттыру, оның эмоцияларын, сезімдерін дұрыс жеткізе білуін қамтамасыз ету. Бұл үдеріс актерлік шеберлікке негізделіп, студенттің бойындағы шығармашылық қабілеттің дамуына жол ашады. Теориялық тұрғыда сахна тілін меңгеру дауыстың диапазонын кеңейту, тыныс алуды дұрыс ұйымдастыру, сөздің мағынасын дәл жеткізу сияқты дағдыларды қамтиды. Алайда, ең бастысы — бұл үдеріс студенттің өзіндік дүниетанымын кеңейтіп, шығармашылық тұрғыдан дамуына жағдай жасайды.

Сахна тілін меңгеруде практикалық тапсырмалар маңызды рөл атқарады. Бұл тапсырмалар студенттерге өз эмоцияларын, ойларын нақты және айқын жеткізуге көмектеседі. Сахна тілінің практикалық жаттығулары тұлғаның психологиялық және шығармашылық дамуына ықпал етеді.

Тыныс алу мен дауыс жаттығулары (Эмоционалды тұрақтылықты дамыту) Студенттерге тыныс алу және дауыс қою жаттығуларын орындау ұсынылады. Мысалы, студенттер "диафрагмалық тыныс алу" әдісін қолдану арқылы дауысын ұзақ уақыт бойы тұрақты сақтауға үйренеді. Бұл жаттығу дауыс амплитудасын кеңейтіп, оқушылардың эмоциялық күйін басқаруға мүмкіндік береді. Практикалық түрде бұл жаттығу студенттерге сахнада ұзақ уақыт сөйлегенде немесе эмоциялық жағынан қиын рөлдерді орындағанда өздерін бақылауға мүмкіндік береді.

Артикуляция жаттығулары (Сөздің айқындығын арттыру) Сахна тілі студенттерінің сөздерді анық айтуы үшін артикуляциялық жаттығуларды орындауы қажет. Мысалы, студенттерге «қызық», «құрғақ» сынды дыбыстарды жиі қайталау тапсырмалары беріледі. Бұл жаттығулар олардың сөйлеу шеберлігін арттырады, сөйлеу кезінде дыбыстардың анық естілетінін қамтамасыз етеді. Осы арқылы студенттер өздерінің жеке сөздік қорын арттырып, сыртқы дүниеге өз ойларын дұрыс жеткізе алады.

Эмоцияны сөзбен жеткізу (Тұлғалық дамуға ықпал ету) Студенттерге белгілі бір монологты немесе диалогты әртүрлі эмоциялармен орындау тапсырмасы беріледі. Мысалы, олар «куанған», «ренжіген», «қатты қорыққан» және т.с.с. эмоцияларды әртүрлі дауыс ырғағымен және дене қимылдарымен көрсетуі керек. Бұл тапсырма студенттердің эмоциялық интеллектін дамытуға, әр түрлі жағдайларда өзін қалай ұстау керектігін түсінуге көмектеседі. Әр эмоцияның сахнадағы рөлін терең түсіну студенттердің өз сезімдерін тануға және оларды сыртқа шығара білуге мүмкіндік береді.

Рөлдерді орындау (Шығармашылық дамуды қамтамасыз ету) Студенттер белгілі бір рөлдерді ойнау арқылы шығармашылық дағдыларын дамытады. Мысалы, Шекспирдің «Гамлет» пьесасындағы Гамлеттің рөлін орындау кезінде студент тек мәтінді жаттап қана қоймай, кейіпкердің ішкі әлемін түсініп, оның күйін сезінуі қажет. Рөлдік ойындар тұлғалық дамуды ілгерілетуге ықпал етеді, себебі әрбір рөлдің психологиясы мен ерекшеліктері студенттің ойлау қабілетін кеңейтеді.

Шығармашылық дамудың маңызы

Сахна тілі арқылы шығармашылық даму тек техникалық дағдыларды меңгерумен ғана шектелмейді. Студенттердің шығармашылық қабілеттері олардың эмоциялық интеллектісін арттырады, өз ойларын нақты жеткізе білуге үйретеді.

Шығармашылық дамудың маңызды аспектісі — бұл тұлғаның дүниетанымын кеңейту, өз сезімдері мен эмоцияларын басқаруды үйрену. Сахна тілінің көмегімен студенттер өздерінің тұлғалық қасиеттерін аша алады, сондай-ақ өздігінен шығармашылық жұмыстар жасауға, сыртқы әлемге әсер етуге қабілетті бола алады.

Қорытындылай келе сахна тілі пәні студенттердің шығармашылық дамуына ықпал ететін, тұлғаның өзін-өзі тануына көмектесетін маңызды білім саласы болып табылады.

Теория мен практика ұштасқан жағдайда, сахна тілі пәні студенттердің ішкі әлемін терең түсінуге, өз сезімдерін дәл жеткізуге және шығармашылық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді.

Өртүрлі практикалық тапсырмалар мен жаттығулар арқылы студенттер дауысты дұрыс қоюды, эмоцияларды білдіруді, рөлдерде ойнауды үйренеді, осылайша олардың жеке тұлғалық дамуында үлкен жетістіктерге қол жеткізеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Жанпейісова, А. М. Сахна тілінің негіздері. – Алматы: «Жібек жолы», 2018. – 220 б.
2. Сейтқазиева, Н. Т. Актерлік шеберлік: дауысты қою мен сөйлеу техникасы. – Алматы: «Қазақ университеті», 2020. – 180 б.
3. Мажитов, Р. М. Театр өнері және сахна тілінің дамуы. – Алматы: «Білім», 2017. – 210 б.
4. Кокарева, И. Г. (2019). Сахна өнерінің психологиясы: теориялық және практикалық аспектілер. Санкт-Петербург: Невский университет.
5. Гошко, И. И. (2018). Актерлық шеберлік және сахна тілі. Москва: Высшая школа.
6. Nadezhda, I. P., & Petrov, A. L. (2017). The Language of the Stage: A Guide for Theater Arts Students. London: Routledge.
7. Артюхов, О. В. Теория и практика актерского мастерства. – Москва: Театральное издательство, 2020.

ӘӨЖ 373.1

Мектепке дейінгі ұйымда заттық дамытушы ортаны ұйымдастыру маңызы

*Иргебаева А.Е., педагогика және арнайы пәндер оқытушысы
Астана халықаралық университетінің
Педагогикалық колледжі,
Астана қаласы*

Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың сапасын арттыру, баланы жан-жақты дамыту педагогтардың алдында тұрған негізгі міндеттердің бірі.

Балалардың дамуындағы маңызды факторлардың бірі – олардың қабілеттерін қалыптастыруға қолайлы жағдайлар жасау болып табылады. Баланы жан-жақты дамытудың тиімді жолдарының бірі, бала қабілетін арттыратын қолайлы заттық кеңістік дамытушы ортасын ұйымдастыру, құру болып табылады. Заттық-кеңістік дамытушы ортаны құруда міндетті түрде әр жастағы балалардың жеке ерекшеліктері мен қабілеттерін қызығушылығын ескеруіміз қажет,

Заттық-кеңістіктік дамытушы орта – балаға заттар мен ойыншықтарға еркін қолжетімділікті және немен айналысатынын өз бетінше таңдауын, өз идеяларын іске асыру мүмкіндігін қамтамасыз ететін, балалардың бастамасын қолдау үшін жоспарланған әртүрлі материалдары бар ортаның болуы.

Мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеудің басты мақсаты балаларда эмоционалдық жайлылық пен психологиялық қорғаныс сезімдерін ояту болып табылады. Балабақшада балаға өзін жақсы көретіндігін және қайталанбас жеке тұлға екендігін сезінуі маңызды. Сондықтан, тәрбие үдерісі жүретін орта қажетті және маңызды болып табылады. Білім беру ортасы ұғымы – психологиялық және педагогикалық ұғымдардың қалыптасуы үшін қазіргі таңда маңызды ұғымдардың бірі ретінде белсенді түрде дамытылуда. Осы жерде психологтармен айқындалған қанағаттану мен дамудың негізгі қажеттіліктері мен мүмкіндіктері аса маңызды: физиологиялық қажеттіліктер; қауіпсіздіктегі қажеттіліктер; топтық нормалар мен идеалдарды меңгерудегі қажеттіліктер және т.б. Тәрбиелеу үдерісі екі бағыт бойынша жүзеге асырылады. Бірінші жағынан, тәрбиеші балалардың оны қоршаған (балабақшадағы, отбасындағы) адамдар туралы түсінігін байытады, олардың іс-әрекеттерін, сезімін түсінуге, оларға эмоционалдық ықыластылығын білдіруге көмектеседі. Екінші жағынан, тәрбиеші балаға өз сезімдері мен уайымын ұғынуға көмектеседі, бала өзінің әлеміне енуі үшін өзіндік тәжірибеге ие болады. Баланың дамуындағы қажетті жағдай оның психологиялық жай-күйі ғана емес, сондай-ақ оның физикалық дамуы мен денсаулығының нығаюы болып табылады. Ол үшін топтың заттық-дамытушы ортасы балаларға ойнау және жеке қосалқы топтармен сабақ өту мүмкіндіктерінің есебімен ұйымдастырылады, ал құралдар мен ойыншықтар балалардың еркін қозғалуына кедергі жасамауы тиіс.

Тәрбиешінің міндеті – балаларға қолайлы жағдай жасау, ұтымды қозғалыс тәртібін ұйымдастыру, әртүрлі белсенді іс-әрекеттер мен демалыстың жүйелі алмасуымен баланың жалығуының алдын алу. Заттық-дамытушы ортаны қажетті құраммен толтыру және құрастыру. Тек осы мақсат-міндеттер орындалған кезде ғана, мектеп жасына дейінгі баланың қалыпты дамуын, шығармашылық белсенділігін қамтамасыз етуге деген мүмкіндік артады.

Әрбір баланың қайталанбастығы мен бірегейлігін ескеру, оның жеке қызығушылығы мен қажеттіліктеріне қолдау көрсету педагогтарға тәрбиелеу

мен оқытуда жеке әдісті жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Оның шарттарының бірі мектепке дейінгі ұйымдарда дамытушы кеңістікті құру болып табылады.

Заттық-дамытушы орта – мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпыға міндетті үлгілік бағдарламасының талаптарына сай баланың рухани және физикалық бейнесінің дамуын функционалдылығын модельдейтін бала ісәрекетінің материалдық объектілері мен құралдарының жүйесі.

Заттық-дамытушы ортаны құруда келесідей қағидаттарды басшылыққа алу қажет:

- ортаның жартылай функционалдылығы: заттық-дамытушы орта көптеген мүмкіндіктерді ашып, тәрбиелеу-білім беру үдерісінің барлық құраушыларын қамтамасыз етуі тиіс, осы мағынада көпсалалы болуы тиіс;

Заттық-кеңістіктік дамытушы орта – бұл бала әрекеттерінің материалдық нысандар жүйесі, балалардың әртүрлі әрекет жасауды қамтамасыз ететін әлеуметтік және заттық құралдардың тұтастығы. Балабақшада заттық кеңістіктік дамытушы ортаны ұйымдастыру барысында мектепке дейінгі ұйым педагогтарының барлығының қызметі қажет. Себебі ойыншықтардың алуандығы бала дамуының негізгі шарты болып табылмайды. Педагогтар орта құру барысында ең алдымен оның дамытушы сипатына мән беру керек. Заттық әлем балаға белсенді және жан-жақты әрекеттерде қажеттіліктерін іске асыруын қамтамасыз етуі тиіс.

Баланың дамуы – тәрбиелеу мен оқыту үрдісі барысында, ересектермен және құрдастармен алуан түрлі формадағы педагогтар ұйымдастыратын белсенді қарым-қатынаста, мазмұндық әрекеттерде іске асырылады. Баланың айналасында, ол өмір сүретін және білім алатын арнайы заттық дамытушы ортасы құрылады. Бұл ортада мектепке дейінгі жастағы бала өз физикалық қызметтерін дамытады, сезімталдық қабілеттерін қалыптастырады, өмірлік тәжірибе жинайды. Егер ортада жанында мәдени-танымдық дамудың жоғары деңгейі бар балалар болса, онда олар шығармашылық импровизацияға айналдырып, қызық модельдер, көріністер құрастыра алады, немесе керісінше, егер онда сенсорлық тәжірибенің даму деңгейі төмен балалар болса, онда ортада шоғырланған элементтік көріністер оларға дәл солай сәтті нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Қоршаған ортаның балаға әсер етудің нәтижесі оның бұл ортадағы белсенділігімен түсіндіріледі. Мектепке дейінгі ұйымның педагогикалық үдерісін ұйымдастыру баланың тек топтық бөлмеде емес, бүкіл балабақша бойынша еркін қозғалуын қарастырады. Балалардың кеңістік пен уақытты еркін үйрену қабілеті оларға мектеп өмірінің ерекшеліктеріне бейімделуге көмектеседі. Ерте жастағы балалар тобында заттық-кеңістіктік дамытушы ортаны құру баланың жан-жақты дамуы, жетекші әрекет түрлерін дамыту үшін маңызды шарты: заттық және сюжеттік-бейнелі ойындар, танымдық және жемісті әрекеттер болып табылады. Балабақшада заттық-дамытушы ортаны ұйымдастыру барысында мектепке дейінгі ұйым педагогтарының күрделі, көп жоспарлы және жоғары шығармашылық қызметі қажет. Мақсатқа бағытталып ұйымдастырылған заттық-дамытушы орта баланың үйлесімді дамуы мен тәрбиеленуінде маңызды рөл атқарады. Құрылған эстетикалық орта мектеп жасына дейінгі балаларда қуаныш сезімін

оятып, балабақшаға деген жағымды эмоционалдық қатынасты, оған бару ниетін тудырады, жаңа әсерлері мен білімдерін байытады, белсенді шығармашылық қызметке шақырады, балалардың зияткерлік дамуына көмектеседі. Баланы қоршаған дамытушы ортада бала да өзінің заттық әлемінде шығармашыл бола алатындай мүмкіндік туғызу керек, сонда ғана ересектермен, құрдастармен өзара әрекеттестік үдерісінде өзінің жеке басының тұлғалық-дамытушы шығармашылығы қалыптасады.

Үлгілік бағдарламаның мақсатында айқындалған әр баланың қызығушылығын, ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, жалпы адами және ұлттық құндылықтар негізінде оларды толыққанды дамыту мен әлеуетін ашу үшін мектепке дейінгі ұйымның ойын бөлмелерін, дәліздерін балалардың қызығушылығы бойынша заттар мен ойыншықтарға еркін қол жетімді дамытушы орталарға бөлу маңызды.

Мектепке дейінгі ұйымда баланың танымдық қызығушылықтары мен қажеттіліктерін ескеріп, қол жетімді заттық дамытушы арнайы орта жабдықтау арқылы білуге құмар, дербес, жаңа нәрсені қызығушылықпен қабылдайтын, әлемді танып білуге құштар тұлға қалыптастырамыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Балаларды ерте жастан дамытуға арналған заттық-дамытушы ортаны ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2015ж.
2. Аралбаева Р. К. Мектепке дейінгі педагогика,- Алматы 2012ж
3. Виноградова Н.А. Интерактивная предметно-развивающая среда детского сада: учебник. — М.: Перспектива, 2011. — 123 с.
4. Жиенбаева С.Н. «Мектепке дейінгі педагогика.» Оқу куралы./- Алматы, Альманах, 2018.- 269 б.

ӘӨЖ 37.06

Жеке тұлғаны шығармашылыққа баулу

Каржауова Ақерке Алматовна

6B01709— Ағылшын тілі және бастауыш сынып мұғалімі ББ

3 курс студенті

Ғылыми жетекші: п.ғ.магистрі, аға оқытушы

Дуйсекова Асель Аманжолқызы

Астана Халықаралық Университеті,

Астана, Қазақстан

almatovna2005@gmail.com

Қазіргі таңдағы әлеуметтік – экономикалық талап – тілектерге сай рухани бай, білімді, шығармашыл тұлға тәрбиелеу қажеттігі ерекше туындап тұр. Өмір талабына сай тұлға тәрбиелеудің ерекшелігі оның үздіксіз жүргізілу қажеттілігінде. Тұлғаның шығармашылығын дамыту адамның кішкентай кезінен бастап есейген кезіне дейін жүреді. Үздіксіз білім беру жүйесіне

рухани бай, жоғары мәдениетті және мәдени құндылықтарды бағалай алатын тұлға қалыптастыруға бағытталған әлеуметтік институттар енуі керек [1].

Адам тұлға болып тумады, қалыптасады. Адамның дамуы – ішкі және сыртқы жағдайлардың әсерлерімен қалыптасатын күрделі, ұзақ мерзімді, қарама – қайшылықты үрдіс. Тұлғаның қалыптасуы мен дамуы үш факторға: тегі, ортасы және тәрбиеге тығыз байланысты. Өзін қоршаған ортамен қатынасы арқылы адамның табиғи мәні ашылып, жаңа қасиеттері қалыптасады. Тәрбиенің сапасы тәрбиешінің тәрбие жұмысы мақсатты, жүйелі, кәсіби шеберлікпен жүргізуіне байланысты. Өзін қоршаған ортамен қатынасы арқылы адамның табиғи мәні ашылып, жаңа ортамен қатынасы арқылы адамның табиғи мәні ашылып, жаңа қасиеттері қалыптасады.

Тәрбиенің сапасы тәрбиешінің тәрбие жұмысын мақсатты, жүйелі, кәсіби шеберлікпен жүргізуіне байланысты. Адам әлеуметтік жүйеде тәрбиеленіп, дамиды, қоғамда болып жатқан іс - әрекеттерге көзқарасы қалыптасады, нығаяды.

Тұлға – біртұтас жүйе. Біртұтас жүйе ретінде адам өзін - өзі дамытып отырады. Педагогикалық негізгі мақсаттарының бірі – тұлғаны біртұтас жүйе ретінде тәрбиелеу. Тұлға – сана иесі шығармашыл адам – жасампаз тұлға өзін, айналасын, қоғамды жаңартып отырады.

Қ. Платонов тұлғаның төрт құрылымын айқындайды. Әлеуметтік жағдайына сәйкес мазмұндық белгілері, тәжірибесі, болмыстық көрінісі ретінде тұлғаның психикалық үрдістерінің жеке ерекшеліктеріне байланысты болмысты бейнелейді. Өмірде үйренген қасиеттерінен гөрі туа біткен қасиеттері басым болып табылады, биопсихикалық құрылым[2].

Біз тұлғаны толыққанды жүйе деп есептесек, оның психикалық қасиеттері негізгі орынды алады. Бұл жүйе табиғи қасиеттері мен қоғамдық тәжірибені меңгеру барысында дамиды. Тұлғаның тұтастығы мен бірлігі әр алуан және қарама – қайшылықтардың жиынтығы болып табылады.

Тұлға жеке оқиғалар ғана емес, қоғамдық өмірдегі маңызды оқиғаларға да байланысты. Әсерленіп, ашылады. Соған сәйкес туындайтын көзқарас пен іс - әрекет те әр алуан болады. Тұлға іс - әрекеті, өзіне және айналасына қарым – қатынасы арқылы шығармашылық қабілетке айналдырудың, осы әрекетке педагогикалық басшылық студия маңызы зор.

Жүйенің басты мақсаттарының бірі – баланы оқыта отырып, жалпы дамыту, еркіндігін қалыптастыру, өз бетінше ізденуге, шешім қабылдауға дағдыландыру, жеке қасиеттерін ескеру, басшылыққа алу, әрі қарай ұштау, тұлғалыққа бағыттау.

Шығармашылық бағыттың дамуы адамның өзін тұлға сезіну мен айналасына өзіндік көзқарасы болуына байланысты, шығармашылық бағыттың дамуына денсаулығы, психикалық қызметінің дамуы, негізгі шарты - әлеуметтік даму жағдайы негіз болады.

Баланың шығармашылық қасиеті кішкентайынан көріне бастайды, себебі, шығармашылық – бала дамуының қалыпты жағдайы.

Алайда шығармашылыққа бейімділік, бірте – бірте жоғала бастайды, ол балаға да, қоғамға да кері әсер етеді. Шығармашылықпен тұрақты және

саналы айналысатын және өз мүмкіндігін жүзеге асыра алатын адам өмір талабына, өзгермелі еңбек шартына, өзін - өзі тәрбиелеуге, өзін - өзі жетілдіруге тез бейімделеді.

Шығармашыл адам жаңашыл, ізденімпаз болады, өмірі қызық, мақсаттарын жүзеге асыру барысында өз жолын өзі ашып, кедергілерді жеңе алады, үздіксіз алға жылжып отырады.

И. Павлов «Мақсатқа ұмтылған, бір мақсаттан соң екінші мақсат қойып отырған адамның өмірі қызық әрі күшті болады. Өзінің өмірдегі мақсатына ұмтылудың арқасында өмірі жаңарып, мақсат рефлексі қалыптасады... бұл рефлексінің мәні мақсатқа ұмтылуда» деген[3].

Психологтар адам бойындағы биологиялық және әлеуметтік бастауды төртке бөледі:

- адамның темпераменті, жас және жыныстық ерекшеліктері;
- адамның психологиялық әрекеттері мен жағдайын қамтитын қалыптасқан қасиеттері.
- әлеуметтік деңгейі, тұлғаның тәжірибесі. Бұл жерде биологиялық жағынан әлеуметтік жағының рөлі басым;
- тұлғаның іс - әрекетінің, мақсатының бағыты. Ол тікелей әлеуметтік жағдайға байланысты. Әрбір бөлік бірін – бірі дамытып отырады.

Шығармашылық бағыт төртінші бөлікке кіреді. Тұлғаның қалыптасуы алдыңғы үш бөлікті дамытады, жан – жақты дамыған әлеуметтік тұлғаны қалыптастырады. Ал шығармашылық бағыттағы адамның қажеттілігі, қызығуы, идеяларды мақсаттарын жүйелейді, айқындайды. Шығармашыл тұлға шығармашылық іс - әрекетте болады, іс - әрекеттің барлық түрінде шығармашылықпен дамиды.

Балалық кезеңде шығармашылық бағыт оқу – тәрбие үрдісінде тиімді дамиды. Нәтижесінде баланың білімі, белгілі бір қабілеттері артады. Ол әр алуан жолмен, әсіресе, эстетикалық тәрбие құралдары арқылы жүзеге асады.

Эстетикалық тәрбие педагогикалық үрдіс ретінде оқушының болмысқа және өнерге көзқарасын қалыптастырады. Болмыс пен өнер адам өмірінде үлкен роль атқарады.

Сонымен шығармашыл тұлға болу – дүниені тану және жаңарту арқылы тұлғаның болмысқа көзқарасын айқындауы болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы 2007ж.
2. Айқынбаева Г.Қ. «Қазақстандағы мектепке оқушыларды даярлау мәселелері: Педагогика» 2006 №4.
3. Базаралиева Ғ.Т. «Мектепке дейінгі бастауыш білім беру мазмұнының ерекшеліктері» Білім – Образование 2007 №2.

УДК 37.091.3

Оқыту ортасы жеке тұлға ретінде қалыптастырушы фактор

Касымжанова Бейсехан Абильевна, қазақ тілі мен әдебиет пәні мұғалімі
«ДАНА» жалпы білім беретін жекеменшік мектебі
Алматы облысы, Қазақстан
Beisi75@mail.ru

"Білім беру – бұл тек білімді беру ғана емес, ол адамның санасын қалыптастыратын үрдіс." – Альберт Эйнштейн.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі жеке тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Оқыту ортасы оқушының әлеуметтік, психологиялық және интеллектуалдық дамуына әсер етіп, оның болашақта қоғамға бейімделуіне негіз болады. Білім беру ортасының сапасы оқушының шығармашылық қабілеттерін дамытуды, оның өз бетімен шешім қабылдауын және жеке көзқарасын қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Бұл мақалада оқыту ортасының жеке тұлғаны қалыптастырудағы рөлі кеңінен қарастырылады.

1. Оқыту ортасының маңызы

Оқыту ортасы – бұл білім беру мекемелерінде қалыптасатын әлеуметтік, психологиялық және материалдық жағдайлардың жиынтығы. Оның құрамына:

- Физикалық орта (сынып жабдықтары, технологиялар, оқу материалдары, эргономикалық жағдайлар); [2]
- Әлеуметтік орта (мұғалімдер мен оқушылар арасындағы қарым-қатынас, топтық жұмыс, мәдени әртүрлілік); [3]
- Психологиялық орта (мотивация, ынталандыру және қолдау жүйесі, психологиялық жайлылық, оқушының өзіндік бағасы) кіреді. [4]
- Білім беру ортасы оқушының өзін-өзі дамытуына, шығармашылық ойлауына және зерттеушілік қабілеттерін жетілдіруге жағдай жасауы тиіс.

2. Жеке тұлғаның қалыптасуындағы оқыту ортасының рөлі

Оқыту ортасы келесі аспектілер арқылы жеке тұлғаның қалыптасуына ықпал етеді:

1. Когнитивті даму – жаңа білім мен дағдыларды игеру, аналитикалық ойлау; [2]
2. Эмоционалды интеллект – өз эмоцияларын түсіну және басқару, стресске төзімділік; [4]
3. Әлеуметтік дағдылар – топпен жұмыс жасау, ынтымақтастық, коммуникативтік қабілеттерді жетілдіру; [3]
4. Мәдени және этикалық құндылықтар – қоғамдағы мінез-құлық нормаларын игеру, толеранттылық пен жауапкершілік қалыптастыру; [1]
5. Өзіндік даму мен шығармашылық қабілеттер – өзін-өзі танып білу, өзін-өзі жетілдіру және креативті ойлау мүмкіндіктерін кеңейту. [2]

"Мұғалім мәңгілікке әсер ететін адам. Оның ықпалы қай жерде тоқтайтынын ешкім айта алмайды." – Генри Адамс.

3. Оқыту ортасын жетілдіру жолдары

Білім беру ортасын тиімді ұйымдастыру үшін келесі факторлар ескерілуі қажет:

1) Оқу үдерісінде инновациялық технологияларды пайдалану – сандық платформалар, мультимедиялық құралдар, виртуалды зертханалар; [2]

2) Ынтымақтастық пен қолдау мәдениетін дамыту – мұғалімдер мен оқушылар арасындағы ашық қарым-қатынас, әр оқушыны жеке тұлға ретінде қабылдау; [3]

3) Оқушылардың қызығушылығын арттыруға бағытталған әдістерді қолдану – проблемалық оқыту, жоба әдістері, белсенді оқыту стратегиялары; [4]

4) Жеке тұлғаның ерекшеліктерін ескеретін білім беру тәсілдерін енгізу – инклюзивті білім беру, сараланған оқыту; [1]

5) Психологиялық жайлылықты қамтамасыз ету – қолайлы эмоционалды атмосфера қалыптастыру, оқушылардың өзін-өзі бағалауына көмек көрсету. [5]

4. Оқыту ортасының заманауи талаптарға сай болуы

Білім беру ортасы қазіргі заманғы талаптарға сай болуы үшін келесі критерийлерге назар аудару қажет:

- Бейімделгіштік – өзгермелі жағдайларға икемділік, заманауи білім беру әдістеріне сай болуы;

- Технологиялық қолжетімділік – оқыту процесіне цифрлық технологияларды енгізу;

- Жеке тұлғаның дамуына бағытталған тәсілдер – оқушылардың қабілеттері мен қызығушылықтарына сәйкес оқыту бағдарламаларын жасау;

- Халықаралық стандарттарға сәйкестік – PISA, TIMSS сияқты халықаралық білім сапасын бағалау көрсеткіштері бойынша жоғары нәтижеге жетуге ұмтылу.

5. Психологиялық аспектілердің маңызы

Оқыту ортасының психологиялық аспектілері оқушылардың эмоционалды тұрақтылығын, ынтасын және өзін-өзі бағалау деңгейін анықтайды. Төмендегі кестеде оқыту ортасының психологиялық факторларының негізгі элементтері мен олардың әсері көрсетілген:

Психологиялық фактор	Әсері
Мотивация	Оқушының оқу процесіне деген қызығушылығын арттырады
Қолдау жүйесі	Өзін-өзі бағалау мен сенімділікті дамытады
Эмоционалды тұрақтылық	Стресті төмендетіп, тиімді оқуға ықпал етеді
Қауіпсіздік сезімі	Оқушының өзін еркін сезінуіне және белсенді болуына мүмкіндік береді

Қатынастар	Мұғалімдер мен оқушылар арасындағы оң қарым-қатынастар оқу нәтижелерін жақсартады

6. Интерактивті оқыту әдістері және олардың әсері

Интерактивті оқыту әдістері оқушылардың белсенді қатысуын қамтамасыз етіп, олардың шығармашылық және танымдық қабілеттерін дамытады. Ең тиімді әдістер мыналар:

Дебаттар мен пікірталастар – оқушылардың өз көзқарасын білдіруге, дәлелдеме жасауға үйретеді;

Жоба әдісі – оқушылардың зерттеу қабілеттерін арттырады;

Кейс-стади – нақты жағдайларды талқылау арқылы проблемаларды шешу дағдыларын дамытады;

Геймификация – ойын элементтерін қолдану арқылы оқыту қызықты әрі тиімді өтеді

"Маған айтып беріңіз – мен ұмытып қаламын. Маған көрсетіңіз – мен есімде сақтаймын. Мені қызықтырыңыз – мен үйренемін." – Бенджамин Франклин.

7. Оқыту ортасының психологиялық аспектілері

Психологиялық факторлар оқушылардың мотивациясы мен өзін-өзі дамытуына айтарлықтай ықпал етеді. Қолайлы психологиялық орта:

- Оқушының өзін-өзі бағалауына көмектеседі;
- Оқу процесінде стресс деңгейін төмендетеді;
- Жан-жақты қолдау көрсетіп, ынталандыру тудырады;
- Құндылықтар мен моральдық қағидаларды қалыптастыруға ықпал

Қорыта келгенде оқыту ортасы – жеке тұлғаның дамуына ықпал ететін негізгі факторлардың бірі. Оның сапасын арттыру арқылы

оқушылардың жан-жақты дамуына қол жеткізуге болады. Білім беру ортасын жақсарту тек білім беру мекемелерінің міндеті емес, сонымен қатар қоғамның, ата-аналардың және оқушылардың белсенді қатысуын талап ететін үдеріс. Сондықтан оқыту ортасын жетілдіруге бағытталған кешенді шараларды жүзеге асыру – білім сапасын арттырудың және болашақ ұрпақты бәсекеге қабілетті ету жолдарының бірі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев, Н.Ә. (2018). "Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру". Алматы: Өрлеу.
2. Vygotsky, L.S. (1978). "Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes". Harvard University Press.
3. Педагогическое значение социальной среды в теории Джона Дьюи
тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 13.00.01, кандидат педагогических наук Карпачева, Наталия Викторовна.
4. Жан Пиаже — Избранные психологические труды
5. Образование преобразует жизнь людей, ЮНЕСКО.

УДК 7-78

Роль аккомпанемента в музыкальном обучении на баяне: техники и подходы

Кузяев Родион Рамильевич

Преподаватель музыкальных дисциплин, магистр музыкально
инструментального искусства

Педагогический колледж Международного университета Астана

Астана, Казахстан

30.rodion.89@gmail.com

На языке актера и режиссера, искусство – это передача чувств посредством образов. И, если мы, в конечной точке, воспринимаем создание аккомпанемента, как передачу чувств слушателю, - данный процесс можно назвать «искусством».

Умение создавать аккомпанемент - это знание многих теоретических и практических принципов, без которых невозможно целостно осознавать процесс.

Аккомпанемент играет важную роль в музыкальном обучении, поскольку он развивает у студентов навыки ансамблевого исполнения, чувство ритма, гармонии и музыкальной выразительности. На баяне, как на многоголосом инструменте, аккомпанемент может быть представлен различными способами - от простых гармонических структур до сложных аранжировок, которые требуют от исполнителя высокой степени музыкального мастерства. Аккомпанемент помогает студентам понять

музыкальную форму, ее структуру и выразительные возможности. В этом контексте важно рассмотреть основные подходы и техники, используемые при обучении аккомпанементу на баяне.

Один из самых распространенных способов аккомпанирования — гармонический аккомпанемент, который включает в себя сыгрывание аккордов с использованием левой руки. Этот метод широко используется в классической и народной музыке. Техника игры аккордами и арпеджио помогает развить чувство гармонии и музыкальную память.

Полифонический аккомпанемент предполагает использование многоголосия, когда левая рука исполняет самостоятельную мелодию или фрагменты другой голосовой партии, создавая тем самым более сложную структуру. Это требует от исполнителя хорошего технического мастерства и способности держать равновесие между основным и аккомпанирующим голосом.

В ритмическом аккомпанементе акцент делается на точности и выразительности ритма. В этом случае левая рука может исполнять ритмическую основу композиции, в то время как правая рука выполняет мелодическую линию. Этот метод часто используется в джазе, поп-музыке и современной музыке, где важен акцент на ритм и темп.

В различных музыкальных стилях используются специфические элементы аккомпанемента, такие как характерные ритмические фигуры или определенные гармонические последовательности. Например, в фольклорной музыке часто используются простые, но выразительные аккорды, в то время как в классической музыке аккомпанемент может включать сложные гармонии и аранжировки.

Аккомпанемент в музыке — это сопровождение. Мы аккомпанируем: вокалисту, инструменталисту, танцору. Работу с вокалистами разделяем на три направления: народное, эстрадное, академическое. Аккомпанемент инструменталисту мы также разделяем на эти три направления. Говоря об аккомпанементе танцу, отмечаем: фольклорную бытовую хореографию, народную хореографию, классическую хореографию, эстрадные и балльные танцы.

При осуществлении аккомпанемента важно:

1. Понимать особенности жанра произведения.
2. Использовать гармонические и мелодические обороты, которые соответствуют жанру.
3. Применять артикуляцию и приемы игры, характерные жанру.
4. Уметь сочинять вариации, обработки, аранжировки.
5. Уметь транспонировать.
6. Уметь читать с листа.
7. Уметь играть по гармонической цифровке аккордов.
8. Обладать чуткостью, слушать солиста.
9. Держать темп (особенно в аккомпанементе танцу и хоровым коллективам).

Какие подходы к обучению аккомпанементу на баяне?

1. Поэтапное освоение аккомпанемента

Важно, чтобы студенты начали с простых аккомпанементов и постепенно усложняли их. Первоначально они могут работать с гармоническим аккомпанементом, а затем переходить к более сложным техникам, таким как полифония и ритмические акценты. Такое поэтапное освоение помогает студентам уверенно развивать свои навыки и уверенность при исполнении.

2. Интеграция аккомпанемента в общий музыкальный процесс

Аккомпанемент не должен восприниматься как отдельная дисциплина, он должен быть интегрирован в общую музыкальную программу. Важно, чтобы студенты не только играли аккомпанемент, но и осознавали его роль в контексте музыкального произведения. Это может быть достигнуто через анализ произведений, разбор различных музыкальных стилей и акцент на ансамблевое исполнение.

3. Использование технологий для совершенствования аккомпанемента

В последние годы активно используются различные цифровые платформы и программы, которые помогают студентам совершенствовать свои навыки аккомпанемента. Например, использование специальных приложений, позволяющих выстраивать гармонические структуры или ритмические пульсации, может значительно улучшить процесс обучения.

Аккомпанемент является важным инструментом в музыкальном обучении на баяне, способствующим развитию у студентов не только технических, но и музыкальных навыков. С помощью различных техник аккомпанемента можно эффективно развивать чувство гармонии, ритма и музыкального выражения. Важно использовать поэтапный подход в обучении и интегрировать аккомпанемент в общий музыкальный процесс, что поможет студентам стать более уверенными исполнителями и развить их музыкальное мышление.

Использованная литература

1. Дмитриева, Н. В. "Техника и методы аккомпанемента на баяне." - М., 2015.
2. Левина, Л. И. "Основы аккомпанемента на клавишных инструментах." - СПб., 2017.
3. Иванова, М. С. "Роль аккомпанемента в музыкальном обучении." - Казань, 2018.
4. Сидорова, Т. П. "Музыкальное воспитание и аккомпанемент в классе баяна." - Екатеринбург, 2019.
5. Шмидт, В. А. "Техники аккомпанемента на баяне: Теория и практика." - Новосибирск, 2020.

УДК 37.015.3

Современные методы организации процесса развития личности в образовании

Кулназарова Клара Уралбаевна
студент 2 курса, ОП 6В01101 – Педагогика и психология
Научный руководитель: Кударова Назгуль Абильбековна
PhD, ассоциированный профессор,
Международный Университет Астана,
Астана, Казахстан
nazgul.kudarova@mail.ru

Психология личности нового времени развивается стремительно, предлагая множество концепций, теорий, методик и направлений. Однако, несмотря на значительный прогресс, личность человека остается во многом неизученной, а природа человеческого поведения – загадочной. Люди различаются по своим привычкам, дисциплине, воспитанию и жизненным установкам, поэтому изучение личности требует индивидуального подхода.

В современном мире психология личности решает две ключевые задачи:

- помочь человеку достичь внутренней гармонии и удовлетворенности жизнью. Это включает в себя самопознание, осознание своих желаний, целей, потенциала и умение адаптироваться к внешним условиям;
- объяснить причины человеческого поведения. Понимание мотивов, эмоциональных реакций, особенностей характера и способов взаимодействия с окружающим миром позволяет не только анализировать личность, но и корректировать поведенческие модели.

Личность – это не просто индивидуальные качества человека, а результат его взаимодействия с окружающей средой. Воспитание, культура и социальные условия оказывают огромное влияние на формирование личности. Человек развивается в коллективе, учится коммуницировать, адаптироваться и достигать целей в рамках социума. Социальное взаимодействие способствует превращению индивида в полноценную личность, осознающую свою природу, свои сильные и слабые стороны. Однако этот процесс познания и самосовершенствования продолжается на протяжении всей жизни, проходя через различные этапы развития.

Таким образом, психология личности помогает не только понять себя, но и раскрыть внутренний потенциал, формируя гармоничное восприятие мира и собственных возможностей.

А.Г. Асмолов о современных методах организации личностного развития в образовании. А.Г. Асмолов подчеркивает важность системного подхода к личностному развитию, при котором индивидуальные черты и социальное окружение взаимодействуют, формируя рост человека. Этот подход подчеркивает необходимость понимания того, как личностные и социальные факторы влияют на развитие. Он выступает исходя из биогенетического, социогенетического и персоногенетического анализа в образовательную практику. Этот метод позволяет проводить многогранное

исследование личностного развития с учетом биологических, социальных и индивидуальных факторов, которые способствуют росту учащегося.

А.Г. Асмолов подчеркивает важность целенаправленной деятельности в образовании, предполагая, что целенаправленное участие в учебной деятельности способствует личностному развитию. Такой подход побуждает учащихся ставить личные цели и добиваться их, развивая чувство самостоятельности и ответственности.

Он также обсуждает роль социальной среды в формировании личностного развития, утверждая, что образовательные учреждения должны способствовать взаимодействию, росту и обучению. Это подчеркивает важность совместной и поддерживающей учебной среды. А.Г. Асмолов подчеркивает необходимость применения рефлексивных практик в образовании, когда учащимся предлагается размышлять о своем опыте и процессах обучения [1]. Такая рефлексия имеет решающее значение для развития самосознания и навыков критического мышления, необходимых компонентов личностного развития.

Э.Х. Эриксон о современных методах организации личностного развития в образовании. Э.Х. Эриксон подчеркивает важность развития идентичности в образовательном процессе. Он считает, что образование должно способствовать исследованию и экспериментированию, позволяя учащимся формировать свою идентичность посредством различного опыта и взаимодействий. Это согласуется с идеей о том, что личностное развитие – это динамичный процесс, на который влияют социальные условия. Он утверждает, что личностное развитие происходит на разных этапах, каждый из которых характеризуется определенными вызовами и задачами. Методы обучения должны быть разработаны с учетом этих этапов развития, обеспечивая соответствующую поддержку и возможности для роста: на каждом уровне. Такой подход гарантирует, что образовательные практики будут соответствовать психологическим потребностям учащихся.

Э.Х. Эриксон подчеркивает роль социальных отношений в развитии личности. Он утверждает, что современные методы обучения должны способствовать созданию условий для совместного обучения, в которых учащиеся могут взаимодействовать со сверстниками, развивая социальные навыки и эмоциональный интеллект, необходимые для личностного роста. Он выступает за включение рефлексивных практик в образование, поощряя и критически относиться к своему опыту и процессам обучения. Это размышление жизненно важно для развития самосознания и понимания своего места в мире, что является важнейшими аспектами личностного развития. Э.Х. Эриксон подчеркивает необходимость создания благоприятной образовательной среды, способствующей личностному росту [2]. Он считает, что преподаватели должны создавать условия, в которых учащиеся чувствуют себя в безопасности, могут самовыражаться и раскрывать свою индивидуальность, способствуя более глубокому личностному развитию.

М.М. Безрукий о современных методах организации личностного развития в образовании. М.М. Безрукий подчеркивает необходимость

комплексного подхода, учитывающего различные аспекты личностного развития, включая когнитивные, эмоциональные и социальные аспекты. Эта точка зрения поддерживает образовательные методы, которые объединяют эти элементы для воспитания всесторонне развитых личностей. Он подчеркивает важность понимания возрастных изменений в деятельности мозга и когнитивных функциях. Образовательные практики должны быть адаптированы к этим этапам развития, обеспечивая соответствие методов возрасту и зрелости учащихся.

М.М. Безрукий отмечает, что организация учебной среды играет решающую роль в личностном развитии. Создание благоприятных и стимулирующих условий может повысить способность учащихся эффективно взаимодействовать с новой информацией и усваивать ее. Он выступает за стратегии активного обучения, которые поощряют к активному участию в процессе обучения. Такое вовлечение важно для развития критического мышления и навыков решения проблем, которые жизненно важны для личностного роста. М.М. Безрукий предполагает, что современные методы обучения должны включать в себя результаты нейробиологии, чтобы лучше понимать, как учащиеся учатся и развиваются [3]. Такая интеграция может привести к разработке более эффективных стратегий обучения, учитывающих неврологическое развитие учащихся.

Общий вывод о современных методах организации личностного развития в образовании: современные методы образования должны уделять приоритетное внимание инклюзивности, обеспечивая всем учащимся, независимо от их физических или когнитивных способностей, равный доступ к возможностям обучения. Это включает в себя использование адаптивных технологий и стратегий обучения, которые учитывают разнообразные потребности, создавая среду, в которой каждый ученик может преуспевать. Необходим комплексный подход к личностному развитию, включающий когнитивные, эмоциональные и социальные аспекты.

Такая перспектива поощряет образовательные практики, которые воспитывают всесторонне развитых личностей, подготавливая их к различным жизненным вызовам. Поощрение активного участия в учебном процессе имеет решающее значение. Методы, способствующие вовлечению, такие как совместные проекты и практические занятия, помогают развить критическое мышление и навыки решения проблем, которые жизненно важны для личностного роста. Важно адаптировать образовательные практики к возрастным изменениям когнитивных функций. Понимание этапов развития учащихся позволяет разрабатывать более эффективные стратегии обучения, соответствующие их текущим возможностям. Использование результатов нейробиологии в методах обучения может улучшить понимание того, как учащиеся учатся и развиваются. Этот научный подход может привести к разработке более эффективных стратегий, учитывающих неврологическое развитие учащихся, что в конечном итоге улучшит результаты обучения.

Список использованных источников

1. Асмолов А.Г. Психология личности: Культурно-историческое понимания развития человека. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 367 с. URL:http://library.lgaki.info:404/2019/Асмолов%20А.%20Г_Психология%20личности.pdf

2. Эриксон Э. Детство и общество. – СПб.: Лениздат, 1996. – 432 с. URL:https://psychoanalysis.by/wpcontent/uploads/2018/04/detstvo_i_obshestvo.output.pdf

3. Безруких М.М. Психофизиология развития ребенка. – М.: Педагогика, 2000. – 288 с. URL: <https://irzar.ru/wp-content/uploads/2023/10/111.pdf>

УДК 376.24

Психолого-педагогические аспекты развития личности в условиях инклюзивного образования.

Кушергалиева Айбарша Нурсайновна
Атырауский гуманитарный колледж имени К.Дутбаевой.
Преподаватель русского языка и литературы
Город Атырау, Казахстан
kushergalieva.a@mail.ru

Современный мир стремится к созданию равных возможностей для всех, независимо от их индивидуальных особенностей. Инклюзивное образование стало важным шагом на пути к такому обществу, так как оно позволяет каждому ребенку учиться в комфортных условиях, независимо от его физических, психических или социальных особенностей.

Я глубоко убеждена, что инклюзивное образование не только способствует социальной справедливости, но и играет ключевую роль в формировании полноценной личности. Ведь личностное развитие – это не просто набор знаний, а формирование характера, уверенности в себе, способности к коммуникации и адаптации в обществе.

В данной статье я хочу подробно рассмотреть основные аспекты развития личности в условиях инклюзивного образования и показать, почему эта система важна не только для детей с особыми образовательными потребностями, но и для всего общества в целом.

1. Социальная адаптация и коммуникативные навыки

Одним из важнейших аспектов развития личности является способность к социальной адаптации. Человек живет в обществе, и умение взаимодействовать с окружающими во многом определяет его успех. Инклюзивная среда создаёт условия, при которых дети с разными особенностями учатся взаимодействовать друг с другом, развивают коммуникативные навыки и способность к эмпатии.

В таких классах формируется атмосфера сотрудничества. Дети с особенностями развития чувствуют поддержку со стороны сверстников, а

другие ученики учатся быть более терпимыми и внимательными. Это способствует не только развитию личных качеств, но и созданию дружеских связей.

Пример: исследования показали, что дети, обучающиеся в инклюзивных классах, демонстрируют более высокий уровень социальной адаптации и меньше склонны к дискриминации по отношению к людям с ограниченными возможностями.

2. Развитие уверенности в себе и самооценки

Каждый ребенок нуждается в признании, поддержке и ощущении собственной значимости. В инклюзивной среде формируется уважительное отношение к каждому ученику, что помогает детям развивать здоровую самооценку.

Если ребенок с особенностями ощущает, что его принимают, что он не является изгоем, он становится более уверенным в себе. Это особенно важно, так как заниженная самооценка часто становится причиной пассивности, тревожности и даже депрессивных состояний.

В инклюзивном образовании используются индивидуальные подходы, позволяющие детям достигать успехов в обучении на своём уровне. Это укрепляет их веру в себя и свои возможности.

Пример: дети, обучавшиеся в инклюзивных классах, чаще проявляют инициативу и активность во взрослой жизни, так как привыкли к поддержке и пониманию со стороны окружающих.

3. Когнитивное и академическое развитие

Многие считают, что инклюзивное образование мешает обычным детям развиваться, но это заблуждение. Напротив, в таких условиях все ученики учатся более эффективно, поскольку учителя применяют индивидуальные методы обучения, учитывающие потребности каждого ребенка.

Адаптивные образовательные программы, использование современных технологий, применение различных методик – всё это делает процесс обучения более продуктивным. Важно понимать, что когнитивное развитие – это не просто запоминание информации, а способность анализировать, решать задачи, критически мыслить.

Исследования показывают, что дети, обучающиеся в инклюзивной среде, демонстрируют более высокий уровень когнитивных способностей, так как сталкиваются с разными точками зрения и учатся мыслить шире.

4. Воспитание толерантности и эмпатии

Инклюзивное образование способствует формированию толерантности и эмпатии у всех учеников. Когда дети с раннего возраста учатся взаимодействовать с людьми, отличающимися от них, они становятся более терпимыми и понимающими.

Толерантность – это не просто способность принимать другого человека, а умение видеть его сильные стороны, уважать его мнение и чувства. В инклюзивной среде дети учатся помогать друг другу, проявлять заботу и поддержку.

Пример: в странах, где инклюзивное образование активно внедряется, наблюдается снижение уровня агрессии среди подростков, так как они с детства привыкают к многообразию людей и воспринимают различия как норму.

5. Подготовка к взрослой жизни и карьере

Образование – это не только учебники и оценки, но и подготовка к будущей жизни. В инклюзивной среде дети приобретают важные навыки, которые пригодятся им в дальнейшем:

- Умение работать в коллективе
- Гибкость мышления
- Приспособляемость к разным условиям
- Навыки разрешения конфликтов

В современном мире ценятся не только профессиональные знания, но и так называемые «soft skills» – коммуникативные навыки, способность к сотрудничеству, эмпатия. Всё это развивается в инклюзивной среде.

Пример: многие успешные компании сегодня отдают предпочтение кандидатам, которые обладают высоким уровнем социальной адаптивности и умеют работать в команде.

6. Роль педагогов и общества в развитии личности в инклюзивной среде

Для успешного развития личности в инклюзивной среде важна работа педагогов. Учитель должен не только передавать знания, но и создавать поддерживающую атмосферу, где каждый ученик чувствует себя комфортно.

Кроме того, важную роль играет общество. Родители, учителя, администрация учебных заведений и государственные структуры должны работать совместно, чтобы создать условия, в которых инклюзивное образование будет эффективным.

Пример: в странах Скандинавии активно развиваются программы поддержки инклюзивного образования, что положительно влияет на уровень социализации детей с особыми потребностями.

7. Психологическое благополучие и эмоциональная устойчивость

Развитие личности невозможно без формирования эмоциональной устойчивости и психологического благополучия. В условиях инклюзивного образования дети учатся справляться со стрессами, преодолевать трудности и формировать позитивное отношение к жизни.

Когда ребенок чувствует, что его принимают и поддерживают, он становится более эмоционально устойчивым. Он учится выражать свои эмоции конструктивно, понимать чувства других людей и формировать здоровые межличностные отношения.

Кроме того, в инклюзивных школах часто работают психологи и специалисты по коррекционной педагогике, которые помогают детям развивать эмоциональный интеллект и справляться с возможными трудностями.

Пример: исследования показывают, что дети, обучающиеся в инклюзивной среде, реже сталкиваются с проблемами тревожности и

социальной изоляции, так как с детства привыкают к открытой и поддерживающей среде.

8. Развитие критического мышления и креативности

Инклюзивное образование не только способствует академическому развитию, но и стимулирует развитие критического мышления и творческих способностей. Когда в одном классе учатся дети с разными взглядами, опытом и способностями, они обмениваются идеями, находят нестандартные решения и учатся видеть мир с разных точек зрения.

Современные методы инклюзивного обучения предполагают использование разнообразных форматов занятий: групповые проекты, ролевые игры, дискуссии, творческие задания. Всё это развивает у детей способность анализировать информацию, находить нестандартные решения и адаптироваться к разным ситуациям.

Пример: в странах, где инклюзивное образование активно поддерживается, отмечается более высокий уровень творческой активности среди выпускников, так как они привыкли к многообразию мнений и нестандартному подходу к решению задач.

9. Влияние инклюзивного образования на общество

Инклюзивное образование играет важную роль не только в развитии личности конкретного ребенка, но и в формировании толерантного и гуманного общества. Когда люди с детства привыкают к тому, что все разные и у каждого есть свои сильные стороны, они вырастают более открытыми и доброжелательными.

В странах, где инклюзивное образование активно внедряется, снижается уровень социальной изоляции людей с инвалидностью, уменьшается дискриминация и улучшается общий уровень общественного взаимодействия.

Кроме того, инклюзивное образование формирует у молодого поколения понимание того, что каждый человек ценен независимо от его физических или ментальных особенностей. Это способствует развитию социальной ответственности и взаимопомощи.

Пример: многие волонтерские и благотворительные организации формируются выпускниками инклюзивных школ, так как они с детства привыкают к культуре поддержки и помощи нуждающимся.

Развитие личности – это многогранный процесс, в котором важную роль играет образовательная среда. Инклюзивное образование не только обеспечивает академические знания, но и помогает детям развивать уверенность в себе, коммуникативные навыки, толерантность, эмоциональную устойчивость и креативное мышление.

Я убеждена, что инклюзивное образование – это не просто методика, а важный шаг к созданию более справедливого и гуманного общества. Оно помогает каждому ребенку раскрыть свой потенциал, вне зависимости от индивидуальных особенностей, и учит нас всех быть более добрыми, понимающими и открытыми к окружающему миру.

Важно понимать, что успех инклюзивного образования зависит не только от школы, но и от общества в целом. Родители, учителя,

государственные структуры и даже сами ученики должны работать вместе, создавая атмосферу уважения и поддержки. Только так можно достичь гармоничного развития каждого ребенка и общества в целом.

Инклюзивное образование также открывает новые возможности для всего образовательного процесса. Оно способствует внедрению инновационных методов обучения, более индивидуальному подходу и развитию системы поддержки учащихся. Это не только улучшает качество образования, но и делает его более гибким, адаптивным и эффективным.

Я надеюсь, что в будущем инклюзивное образование станет повсеместной нормой, а не исключением. Каждому ребенку, независимо от его возможностей, должно быть предоставлено право на качественное обучение, дружеское окружение и перспективы для развития. Ведь только тогда мы сможем создать мир, в котором ценится каждая личность, где главными принципами являются уважение, равенство и взаимопонимание.

Список литературы

1. Выготский Л. С. Психология развития ребенка. — М.: Эксмо, 2004.
2. Занков Л. В. Обучение и развитие. — М.: Педагогика, 1975.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Смысл, 2005.
4. Ахметова, Д. З. Инклюзивное образование как педагогическая инновация /под научной редакцией Д. З. Ахметовой. Ка-занский инновационный университет (ИЭУП). — Казань: Изд-во «Познание» Казанского инновационного университета, 2021. — 220 с.
5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. — СПб.: Питер, 2012.
6. Смирнова Е. О. Социальная психология детства. — М.: Педагогика, 2005.
7. Флоренская Т. А. Инклюзивное образование: теория и практика. — М.: ВЛАДОС, 2017.
8. Астафьева О. Н. Развитие инклюзивного образования в России: проблемы и перспективы // Вестник образования. — 2019. — №4. — С. 22-30.
9. Федорова Н. В. Психологические аспекты инклюзивного образования. — СПб.: Речь, 2018.
10. Педагогическая поддержка ребенка в образовании: учебное пособие для студ. высш. уч. завед. / под ред. Сластенина В. А., Колесниковой И.А. —М.: Издательский центр «Академия», 2006. —240 с. ISBN 5-7695-2169-4

ӨӘЖ 37.012.7

Дүниетану пәні арқылы оқушылардың тұлғалық қасиеттерін дамыту

Қара Әсел Бейсенбайқызы
Астана халықаралық университетінің педагогикалық колледжі
Астана, Қазақстан

Қазақстан Республикасының егемендік алған алғашқы жылдарынан бастап білім беру ісіне баса назар аударылуда. Білім беру барысында балалардың тұлғасын жан-жақты жетілдіруге, олардың танымдық әрекетін дамытуға, ой-санасын қалыптастыруға ерекше мән берілуде.

Бала бойындағы асыл қасиеттердің көзін ашып, оны қоғамның белсенді мүшесі етіп дайындауда, білім беру және тәрбиелеуде жеке тұлғаны дамыту қатар жүргізілгенде ғана өз дәрежесінде жүзеге асады. Осыған байланысты білімнің мазмұнын, оқыту әдістері мен тәрбиені ұйымдастыру нысандарын жетілдіруді нақтылай түсу қажеттелігі туындайды.

Адам бола білу – ең биік қасиет. Оған тек жаны, тәні сау ұрпақтың ғана қолы жетеді. Сондықтан адамды адам ете түсетін қасиеттерді ашып көрсету, яғни тұлғаны дамыту заман талабына айналып отыр.

Жаңа туған нәресте «адам» деп аталғанымен, «тұлға» деген атқа ие бола алмайды. Себебі, қандай да болмасын бір іспен айналысатын, азды-көпті өмір тәжірибесі, білім мен дағдысы, икемі, дүниетанымы, сенімі мен талғам-мұраты, бағыт-бағдары бар адамды тұлға деуге болады.

Тұлға – жеке адамның өзіндік адамгершілік, әлеуметтік, психологиялық қырларын ашып, адамды саналы іс-әрекет иесі және қоғам мүшесі ретінде жан-жақты сипаттайтын ұғым. Адамның әлеуметтік қасиеттерінің жиынтығы, қоғамның даму жемісі және белсенді қызмет ету мен қарым-қатынас орнату арқылы жеке адамды әлеуметтік қатынастар жүйесіне енгізудің жемісі.

Жеке тұлға деп жекелік психикалық қасиеттері дамыған, әлеуметтік ортада өмір сүруге және қарым-қатынас жасауға қабілеті қалыптасқан адамды айтамыз.

Жеке тұлғаның ең маңызды белгілері – оның саналылығы, жауапкершілігі, бостандығы, қадір-қасиеті, даралығы. Даралық бір адамның басқа бір адамнан, бір тұлғаның басқа бір тұлғадан айырмашылығын, оның ешкімге ұқсамайтынын, өзіне тән ерекшелігі бар екенін сипаттайды. Даралық, әдетте адамның мінезі мен темпераментінің ерекше белгілері, шығармашылық қызмет әрекеті мен қабілеттілігінің өзгешелігі арқылы ерекшеленеді.

Жеке тұлғаның ерекшелігі дегеніміз – ол оның өзіне тән мінез-құлқындағы, іс-әрекетіндегі, көзқарасындағы ерекшелігімен даралануы.

Адам тұлға болып өзіндік ерекшелігімен бірден дүниеге келмейді. Әрбір жеке тұлғаны қалыптастыру, тәрбиелеп жетілдіру қажет. Адамның жеке қасиеттері өмір жолында дамып қалыптасатын болғандықтан жеке тұлғаның «дамуы» мен «қалыптасуы» ұғымдарының мәнін ашу педагогика үшін маңызды. Бастауыш сынып (7-10 жас) оқушылары педагогикалық тұрғыдан ерекше көңіл бөлуді талап етеді. Біріншіден, педагог бұл жастағы баланың тұңғыш рет мектеп табалдырығын аттап, әлеуметтік ортамен жаңа қатынастарға түсіп отырғанын есінде ұстауы тиіс. Бұл төменгі сынып оқушыларының өмірін жаңа жағдаймен толықтырады. Сөйтіп, жаңа ортамен өзара қарым-қатынас жасау үрдісінде оның мінез-құлқы, еркі, оқуға деген қызығушылығы мен танымдық қабілеті дамиды. Екіншіден, тәрбиешіге бұл

жастағы баланың анатомиялық-физиологиялық ерекшеліктерін білу аса қажет. Солардың кейбіреуін атайтын болсақ: бұл кезеңде физиологиялық тұрғыдан алғанда, 7-10 жастағы оқушыларда негізінен бас сүйегі қатайды, тұтастай алғанда қаңқаның қатаюы жалғаса береді. Ми салмағының артуы, жүйке жүйесінің жетілуі, екінші сигналдық жүйенің (сөйлеу) қарқынды дамуы байқалады, сөздік қоры көбейеді, тежелуден қозудың басым болушылығы, ойдың нақты бейнелі түрі және естің болуы, елестетудің айқындығы, білуге құмартушылық, жеңіл сенушілік, еліктеушілік, ерік үрдісінің дамуы сезіледі, моральдық санасында императивтік (бұйырушылық) элементі, өз құрбыларының мінез-құлқындағы кемшіліктерге қатты әсер ету және өзіне сын көзбен қарамауы басым болады.

Психиканың дамуы «жаңа құрылым» деп аталатын қызмет түріндегі жүйелі оқу сияқты жаңа сапалық ерекшеліктердің пайда болуына байланысты ойын қызметтің шешуші түрлерінің бірі болып қала береді, келесі сынып ұжымына ауысқанда ойын балалардың мінез-құлқында ерекше ізін қалдырады.

Үшіншіден, оқу үрдісі баланың жеке басына, оның назарына, есіне, ойлау жүйесіне әсер етіп, тұлғаның психикалық даму деңгейі мен үнемі өсіп отыратын талаптар арасындағы қайшылықтардың тууына себепкер болады [1].

Мектепке келген алғашқы күннен бастап балалардың өз құрбыларына, педагогтарға, оқуға, табиғи ортаға деген қарым-қатынасы қалыптасады, алғашқы дағдылар мен әдеттер пайда болып, кейін оқушының мінез-құлық стилін және оның мектеп ұжымындағы орны мен бағытын айқындайды.

Бастауыш сынып оқушылары көп әсерленгіштігімен, басқаға назар аударар білушілігімен біршама ерекшеленеді. Сондықтан оларды оқыту үрдісімен және сабақтан тыс кездегі бірлестікте өткізілетін тартымды жұмыстармен қызықтыра білудің маңызы зор. Жеті жастағы бала әдетте тәрбиелік ықпалға тез көндігеді.

Тәрбие – қоғамның негізгі қызметтерінің бірі, жеке адамды мақсатты, жүйелі қалыптастыру үрдісі, аға ұрпақтың тәжірбиесін кейінгі буынға меңгертіп, олардың сана-сезімін, жағымды мінез-құлқын дамытушы. Тәрбиенің мақсаты адам бойында ізгілік, инабаттылық қасиеттерін және тіршілікке қажетті дағдылар қалыптастыру болып табылады.

Тәрбие беру жүйесінде дүниетану пәнінің мүмкіндігі мол. Тұтас алғанда дүниетану К.Д.Ушинский ұлы тәрбиеші деп атаған табиғатты зерттейді. «Балалардың табиғатқа нақтылы сезімін ояту дегеніміз – ең игілікті, жан сезімін тәрбиелейтін ықпалдардың бірін қоздыру». «Дүниетану» пәні бастауыш сыныптарда оқытылады. Пәннің ерекше мәнге ие болу себебі ол – барлық жаратылыстану пәндерінің, оның ішінде биология, география, химия, экология пәндерінің бастамасы болғандықтан, сол пәндер бойынша элементарлық білім негізі қаланады. Бала дүниеге келгеннен кейін өзін қоршаған барлық дүниені тануға талпынады. Бастауыш сынып бүлдіршіні – белсенді дүниетанушы. Сондықтан осы пәнді оқыту арқылы оқушы тұлғасын тәрбиелеуге басты назар аударылады [2].

Дүниетану пәнін оқу барысында қоршаған табиғаттың бірлігі мен алуан түрлілігі, оны қорғау туралы қарапайым білім алады, Отанымыздың табиғат көріністерімен танысады, адам ағзасы туралы жалпы түсінік алады, оның негізінде әрбір адамның өмірінде соншалықты қажет болатын гигиеналық дағдылар қалыптасады. Пәннің маңызы мұнымен шектелмейді. Мектептегі дүниетану пәннің негізгі идеясы өлі және тірі табиғат компоненттерінің арасындағы байланыстарды ашу және анықтау, табиғаттың барлық компоненттерінің айтарлықтай дәрежеде табиғатты пайдаланумен және соған сәйкес табиғатқа ұқыпты қарауға тәрбиелеумен байланысты болатын адамдардың еңбек әрекетінің әсерін түсіндіру болып табылады.

Оқушыларға дүниетануды оқып үйрену барысында еңбек тәрбиесін беру мынадай бағыттарда жүргізіледі:

1. Табиғат байлықтарын пайдалануға байланысты адамның еңбек әрекетін көрсету. Бұл көрсету экскурсия, серуен, жеке бақылаулар кездерінде жүзеге асырылуы мүмкін.

2. Табиғат қорғау шараларын: сыныпты, мектеп ауласын, мектепке жақын жатқан көшелерді көгалдандыру; өсімдіктерді күту; мектеп үлескісінде қамқорлыққа алынған бақтағы жұмыс; жабайы өсімдіктердің тұқымын жинау, құстарға, аңдарға жем дайындау және оларды қосымша азықтандыру кезіндегі қоғамға пайдалы жұмысқа оқушыларды қатыстыру.

3. Балаларды еңбек әрекетінің қоғамдық маңыздылығын көрсету арқылы еңбек адамын сыйлауға дағдыландыру.

4. Еңбек тәртібін сақтауды, еңбекқорлыққа, тапсырмаларды орындауда жинақылыққа және дәлдікке машықтандыруды, оларға шығармашылықпен қарауды, тапсырмаларды орындау үстінде тәртіп ережесін сақтауды, жұмыс орнын реттеп ұстауға бағытталған еңбек тәртібін дұрыс ұйымдастыру. Балалар игерген іскерлігін, дағдысын, әдетін, келешекте еңбек әрекетіне пайдалана алады.

5. Жергілікті жерде, тәжірибелік жұмыстар атқаруда, сондай-ақ сабақтарда практикалық жұмыстар мен тәрбиелер орындау кезінде еңбек іскерліктеріне қалыптастыру.

Сондай-ақ, тірі табиғатты оқып үйрену жалпы педагогиканың негізгі құрамдас бөлігі ретінде қарастырылып оқушыларға эстетикалық тәрбие беру жолдарын шешуге мүмкіндік береді. Табиғат адамды рухани байытады, онымен қарым-қатынас жасау адамдардың жоғары моральдық қасиеттерінің қалыптасуына жағдай жасайды. Нағыз әсемдік табиғатта болатыны белгілі, ал мұғалімнің міндеті балаға оны көре білуге көмектесу, бағалай білуге және көргенін пайдалана білуге үйрету болып табылады.

Дүниетану сабақтарында оқушыларға адамгершілік тәрбиесін беру жөнінде де көптеген жұмыс жүргізіледі. Дүниетануды оқып үйренуде оқушылармен жүргізілетін жұмыстың барлық түрлері: тілектестік, әділдік, достық, жолдастық, ұжымшылдық, ортақ іске жеке бастың жауапкершілігі сияқты қасиеттерді қалыптастыру тәсілдерін қамтуы тиіс [3]. Бұл тұрғыдан алғанда оқушылардың өзін әр қилы жақтарынан көрсетуіне экскурсияларда мол мүмкіндіктер бар. Бұл жерде кейбір оқушылардың мінез-құлқындағы

өзімшіл нышандарды, бір-бірін ұнатпаушылығын, тәртіп нормаларын орындамауын аңғаруға болады. Мұғалімнің міндеті – мұндай теріс қылықтарды дер кезінде байқау, ең бастысы – жағымсыз көріністердің алдын алу.

Мұғалімнің оқушыларды табиғатты сүйе білуге, ұқыпты қарауға және оны пәрменді қорғауға дағдыландыру жөніндегі жұмысы өте маңызды. Сүйіспеншілік дегеніміз сезім саласы, сондықтан мұғалімнің күш-жігері оқушының сезімін дамытуға бағытталуы тиіс. Егер мұғалімнің өзі табиғатты шын сүйе білсе және оған ұқыпты қараса, онда ол бұл сезімдерін өзінің шәкірттеріне де дарыта алады. Бастауыш сынып оқушылары өте байқағыш және мұғалімнің сөзі мен ісіне сезімтал болатындығын атап айтқан жөн, олар жақсыны тез байқайды және мұғалімге еліктейді.

Бастауыш сынып оқушысы үшін мұғалім қашан да еліктейтін үлгі болып табылады. Оқушы барлық істе мұғалімге ұқсағысы келеді. Озат мұғалімдердің тәжірибесі осындай қызығушылықты тәрбиелік жұмысқа пайдалана отырып, үлкен нәтижелерге жетуге болатынын көрсетеді. Егер бастауыш сыныпта дүниетану пәні педагогикалық тұрғыдан сауатты ұйымдастырылған болса, онда оқушылардың бойында еңбексүйгіштік, ұқыптылық, шыдамдылық, жауаптылық, қиындықты жеңе білушілік сияқты ерік сапаларын дамытуға болады деп есептейміз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Жарықбаев Қ. Жалпы психология. – А., 2004.
2. Бастауыш мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру әдістемесі. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013.
3. Оспанов Л. Табиғаттануды оқыту және бала тәрбиесі. – А: Мектеп, 1985.

ӘОЖ 159.99

Мектеп жасына дейінгі балалардың психологиялық жарақат алудың қауіптілігі

Қуаныш Ақ Бөпе Қуанышқызы

6B01201 - Мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу ББ 2 курс студенті

Ғылыми жетекшісі: Нигметжанова Г.К – п.ғ.м., аға оқытушы, Астана

халықаралық университеті, Астана, Қазақстан

Астана Халықаралық Университеті

Психологиялық жарақат-бұл эмоционалды тепе-теңдікті бұзатын, өмірге қауіп төндіретін қауіпті, таң қалдыратын оқиға. Бала 18 жасқа дейін жарақат алады. Психотробты стресстен ажырату маңызды. Стресстік жағдайлар адамды барлық жерде және туғаннан бастап күтеді. Ол ойын алаңына шықты, бейтаныс жерде, бейтаныс адамдар арасында, мен үлкен итті

бірінші рет көрдім, анам түскі асқа дейін кәмпит жеуге тыйым салды-мұның бәрі эмоционалды немесе психологиялық шиеленіспен бірге жүреді, балаға стресс болады және осындай кішкентай нәрседен психологиялық жарақат туындай бастайды.

Психотробума-бұл баланың жеңе алмайтын ауыр теріс әсер ететін және оған күш пен ішкі ресурстар жеткіліксіз болатын психикалық дерт. Ол жағдайға өздігінен бейімделе алмайды, оған түсініктеме таба алмайды және өзін тыныштандыра алмайды. Кез келген құбылыстың себептері бар. Психикалық жарақат балалар психикасына жойғыш әсер ететін бірқатар жағдайлар мен оқиғалардың әсерінен жиі қалыптасады. Жарақаттың жеңу үшін оны тудыратын оқиғаларды түсіну керек. Ересектердің балаға деген мұқият көзқарасы балалардың психикалық жарақатының дамуын алдын алуға көмектеседі. Егер ата-ана тарапынан бақыланса, кішкентай адамның ішкі әлеміне жойқын әрекет ретінде қауіпті емес. Тіпті жас кезінде де сезімталдық, балалардағы өмірлік тәжірибе әртүрлі, сондықтан олар травматикалық оқиғаларды әртүрлі жолдармен бастан кешіреді. Дегенмен, психотробоманың ең тән белгілерін – физиологиялық және психологиялық деңгейде анықтауға болады.

Физиологиялық белгілері: Ұйқы проблемалары. Бала үлкен қиындықпен ұйықтайды, тыныш ұйықтай алмайды, түнде жиі оянады, қорқынышты түстерге шағымданады. Жүректің тез соғуы. Бұлшықет кернеуі. Аздап физикалық белсенділікпен де шаршаудың жоғарылауы. Мазасыз, жүйке мінез-кұлқы. Өнімділіктің төмендеуі.

Психологиялық белгілер: Көңіл-күйдің кенеттен өзгеруі. Қысым көрген күймен бірге жүретін кінә сезімі және баладан жиі естілетін сөз тіркестері: "мұның бәрі мен үшін", "егер Мен болмасам, бәрі жақсы болар еді". Мазасыздықтың жоғарылауы. Мұны қайталанатын әрекеттер, барлығынан жасырынуға тырысу, басқа жаққа қарауға деген ұмтылыс дәлелдейді. Дисперсия, зейіннің төмендеуі. Баланы үнемі алаңдатады.

Егер бала немесе жасөспірім кезінде бала ата-анасының бірін жоғалтса, бұл оның психикалық саулығына әсер етеді. Мұндай бала алаңдаушылықтың зардабын шегеді, әлем оған қауіп төндіретіндей сезімде болады. Балалық шақтағы жақын адамның өлімі ең үлкен қасірет. Бала ұзақ уақыт бойы ата-анасы оны әдейі тастап кетті деп санауы мүмкін, тіпті айналасындағылардың қамқорлығы үшін ренжиді. Жақын туысының қайтыс болуына ұшыраған бала әлемде өзін өте жалғыз және қорғалмаған сезінеді. Балалардың психотробумаларын бөлуге болады: Жоғалту жарақаттары. Бала өте жақын болған жақын адамның қайтыс болуы нағыз трагедияға айналады, оны бастан кешіру және ұмыту өте қиын. Бала өзін-өзі жауып, басқалардан оқшаулай алады, қарым-қатынасты тоқтатады, болған жағдайға өзін кінәлі деп санайды. Психотерапевттің араласуынсыз сіз жасай алмайсыз.

Ересектердің зорлық-зомбылығымен байланысты жарақаттар. Олар абсолютті дәрменсіздік сезімін қалдырады, әділеттілікке сенуден айырады, өздерінің физикалық және психологиялық шекараларын құруға кедергі келтіреді, үнемі қорқыныш пен қайталануды күтуге мәжбүр етеді. Сонымен

қатар, ересектердің бұл зорлық-зомбылық әрекеттері жақсы ниетке ие болуы мүмкін: ата-аналар ұлының нағыз ер адам болып өсуін армандады, қызына "ең жақсысын" тіледі және тәрбиелік мақсатта өтініштер мен шағымдарды елемеді, дауысын көтерді, физикалық жазаларға жүгінді. Балалық шағында көп ауырған балалар өзін әлсіз және еріксіз тіршілік ретінде қабылдауға үйренеді. Ол ересек адам бола отырып, сауығудың маңызды белгілерін біле отырып, өз ағзасына сенімсіздікпен қарауды жалғастырады. Сонымен қатар, мұндай тұлғаның болашағы мен мүмкіндіктері қорқынышқа негізделеді. Жиі адамдар бала кезіндегі ауыр ауру салдарынан кез келген сауықсыздық көріністеріне жалпы қорқынышпен қарайды. Сондықтан біреуге тәуелді, тым мазасыз тұлға қалыптасады, ол өмірінде болған барлық нәрселерге жауапкершілікті өзіне қабылдай алмайды.

Өкінішке орай, балалардың қалаулары тек бақытты және әдемі болуы мүмкін. Егер балаға қандай да бір зорлық-зомбылық жасалса, онда бұл оны кейіннен өмірге мұқият және сенімсіз қарауға мәжбүр етеді. Физикалық жоспардағы зорлық-зомбылықпен күресуге, ашушандықты және агрессивті болуға мәжбүрлейді. Табиғатта жұмсақ бала елеулі қиындықтарға тап болғанда, айналасындағыларға құрметпен қарауды тоқтатады. Ол өзінің ішкі жағдайына назар аударады, кезекті жауыздан құтылуға осылай тырысады.

Психологиялық зорлық-зомбылық тұлғаны үнемі ықтимал қауіп-қатерлерді іздеуге және олардан аулақ болуға итермелейді. Нәтижесінде адам өзіне деген сенімдерін, мүмкіндіктерін жоғалтады, бақытты болашаққа сенбейді. Егер бала кезінен айналасындағылардың мазақтарымен мен ескертулерін естуге үйренсе, онда ол өзіне жаман қарауды бастайды. Мұндай адам оны ұнатпайтын қандай да бір жағдайды өзгертуге ұмтылуы екіталай. Тіл тигізу балалар психикасына түзетілмейтін зиян келтіреді: бала мазасыз болып қалыптасады.

Жиі балалар ересектердің оларға әділетсіз қарым-қатынасының куәсі болады. Ата – аналардың ажырасуы-психологиялық жарақаттың қалыптасуының ең жиі себебі. Бала бір ата-анасының отбасынан кетуді сатқындық ретінде қабылдайды. Кейіннен ол құрдастарымен адал сенімді қарым-қатынас құру өте қиын болады. Ересек адамның сатқыншылығы оған ешкімге сенуге болмайтынын көрсетіп отырғандай, тіпті ең жақын адамдар алдай алады екеніне дәлел ретінде қарайды. Жақын адамның отбасынан кету күйзеліс ретінде қабылданады.

Барлық балалар ата-ана қамқорлығын және көңілін толық сезінбейді. Осындай балалар да бар, оларды ата-анасы жақсы көрмейді. Ата-ана зейінінің жетіспеушілігі сыртқы жақсы отбасыларда да болуы мүмкін. Бала өзіне берілген және оған ұнамайтын нәрсеге өте қанағаттанбаушылықты сезінеді. Барлық балалар, жасына қарамастан, өздерін қажетті және сүйікті сезінгісі келеді.

Балалар психикасы қатыгездік, зорлық-зомбылық немесе немқұрайлылық көріністеріне тез жауап бере бастайды. Ең алдымен, баланы қорқыныш сезімдері алаңдатты. Азап ойлар оны ұзаққа қалдырмайды, әрбір ыңғайлы жағдайда қайтарылады. Бала өмірдің көріністеріне қуанудың орнына

әрбір қадамды тексеріп, күмәнданады. Ол бірте-бірте оның жағдайын басқаратын өз қорқыныштарының кепіліне айналады. Қорқыныштың көмегімен психика жаңа жағымсыз ақпараттың басып кіруінен қорғалады, сананы жарақаттайтын уайымдардан қорғайды.

Дүрбелең шабуылдар-бұл әрқашан жүйке жүйесінің шамадан тыс жүктелуі мен сарқылуы нәтижесі. Біздің санамыз қуатты компьютер сияқты қосымша профилактикалық күтімді қажет етеді. Әйтпесе, ол өмірдің жарақаттанған сәттеріне үнемі «тәуелді» болады. Адам тым көп алаңдаушылық пен түңілу жиналған кезде, қорғаныс жүйесі оны түпкілікті сарқылудан қорғауға тырысады. Кішкентай баламен де осылай болады. Кез келген бұзылулардың түзету мүмкіндігі таусылған кезде пайда болады.

Осылайша, психикалық жарақат, кез келген жағдайда, елеулі салдары бар. Мұндай күйзеліс ұзақ түзетуді қажет етеді. Оның алдын алу оңайырақ, содан кейін салдарын түзетуге тырысуға қарағанда, балалар өміріндегі реніштері мен күйзелістері жадында өшпес із қалдырады және оны жою өте қиын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Тарабрина Н.В. Практикум по психологии посттравматического стресса. М.: 2007.
2. Гельмут Ф. Дети разведенных родителей: между травмой и надеждой. М.: 2015.
3. Дозорцева Е.Г. Психологическая травма у подростков с проблемами в поведении. М.: 2014.
4. Щербатых Ю. В. Психология стресса и методы коррекции. М.: 2006.
5. Магомед-Эминов М.Ш. Экстремальная психология. 2-М- 2007.
6. Патнем Ф.В. Диагностика и лечение расстройства множественной личности. М.: 2008.
7. Попов Ю.В., Вид В.А. Современная клиническая психиатрия. М.: 2008.
8. Прохоров А.О. Психология неравновесных состояний. М.: 2008.
9. Психиатрический тезаурус часть 1. Психические расстройства и расстройства поведения. М.: 2009.
10. Решетников Д. Уфимская катастрофа: особенности состояния, поведения и деятельности людей. М.: 2009.

УДК 159.99

Как влияет, нарушение привязанности в раннем возрасте на психику ребенка?

Луговкина Виолина Николаевна

Студент 3 курса, 6В01201 Дошкольное обучение и воспитание

Научный руководитель: Нигметжанова Гульназым Кудайбергеновна,
магистр педагогики и психологии, ст.преподаватель

Международный Университет Астана,

Введение

Привязанность — это устойчивая психологическая связь между ребенком и значимыми взрослыми, которая оказывает большое влияние на его развитие, эмоциональное благополучие и способность выстраивать отношения с окружающими. [1] Теория Джона Боулби и исследования Мэри Эйнсворт показывают, что надежная привязанность формирует уверенность и умение выстраивать отношения, тогда как её нарушения приводят к эмоциональным и поведенческим проблемам. И также нужно понять может ли окружающая действительность повлиять на уже сформировавшуюся привязанность ребенка.

Согласно теории привязанности Джона Боулби, данная связь играет ключевую роль в эмоциональном и социальном становлении ребенка. Формирование привязанности происходит через взаимодействие младенца и взрослого и основывается на трех главных факторах: удовлетворение потребностей ребенка; позитивное взаимодействие; признание его значимости.

Формирование детско-родительской привязанности проходит несколько стадий:

1. Стадия недифференцированной привязанности (1,5 – 6 месяцев) – младенец начинает выделять мать среди других взрослых, но может успокоиться в объятиях любого, кто о нем заботится. В этот период ребенок не делает различий между людьми и одинаково реагирует на всех: следит взглядом, улыбается, тянется.

2. Стадия специфической привязанности (7 – 9 месяцев) – формируется устойчивая первичная привязанность к матери. Ребенок начинает тревожиться при разлуке с ней, настороженно относится к незнакомым людям.

3. Стадия множественных привязанностей (11 – 18 месяцев) – на основе сложившейся связи с матерью ребенок начинает устанавливать эмоциональные отношения и с другими близкими людьми. Однако мать остается "надежной базой", к которой малыш возвращается во время исследовательской активности. [2]

После двух лет, ребенок четко различает знакомых и незнакомых, узнает родных на фотографиях, может назвать членов семьи и объяснить, кем они ему приходятся. Здоровая привязанность способствует формированию уверенности и самостоятельности у ребенка, помогает ему чувствовать себя в безопасности и активно исследовать окружающий мир. Однако при недостаточной чуткости взрослого и нехватке эмоционального контакта могут возникнуть нарушения привязанности.

Мэри Эйнсворт, известный исследователь в области привязанности, выделила несколько типов привязанности: надёжный, тревожно-амбивалентный (также известный как тревожно-устойчивый), тревожно-избегающий и дезорганизованный. Эти стили формируются в раннем детстве

и оказывают значительное влияние на эмоциональное и социальное развитие человека. Типы привязанности:

Надёжный тип привязанности: Дети с надёжной привязанностью используют родителя как «безопасную базу» для исследования окружающего мира. Они спокойно взаимодействуют с незнакомцами в присутствии родителя, огорчаются при его уходе и радуются при возвращении. Взрослые с таким типом привязанности обычно обладают высокой самооценкой, легко устанавливают доверительные отношения и чувствуют себя комфортно в близости с другими людьми.

Тревожно-амбивалентный тип привязанности: Дети с этим типом привязанности проявляют настороженность к незнакомцам, даже в присутствии родителя. Они сильно расстраиваются при уходе родителя и демонстрируют амбивалентное поведение при его возвращении, сочетая стремление к близости с сопротивлением. Во взрослом возрасте такие люди могут испытывать повышенную тревожность в отношениях, бояться быть покинутыми и нуждаться в постоянном подтверждении любви и преданности со стороны партнёра.

Тревожно-избегающий тип привязанности: Дети с этим типом привязанности избегают близости с родителем, мало проявляют эмоций при его уходе и возвращении. Они могут не искать утешения у родителя и не демонстрировать предпочтения между ним и незнакомцем. Взрослые с тревожно-избегающей привязанностью часто избегают близких отношений, стремятся к независимости и могут испытывать трудности с выражением эмоций.

Дезорганизованный тип привязанности: Этот тип был добавлен позже исследователями и характеризуется противоречивым поведением детей: они могут приближаться к родителю, но при этом избегать контакта, проявлять замешательство или страх. Часто такой тип привязанности формируется в условиях жестокого обращения или пренебрежения. Во взрослом возрасте это может приводить к трудностям в построении стабильных и доверительных отношений, а также к проблемам с эмоциональной регуляцией. [2]

Пример из практики подтверждает влияние привязанности на поведение ребёнка. Так, наблюдался ребёнок, который при уходе родителей сильно и долго плакал, а после дневного сна часто искал их. Если он не находил родителей, то начинал плакать. При этом ребёнок был общительным и открытым, но в присутствии незнакомых людей испытывал замкнутость и стеснение. Это иллюстрирует особенности поведения при тревожной привязанности и подчеркивает значимость обеспечения ребёнка чувством безопасности и защищённости.

Окружающая действительность в тот или иной момент времени способно повлиять на уже сформировавшуюся привязанность подтверждением являются такие обстоятельства как стрессовые ситуации, например, если кто-то или что-то напугало ребёнка, когда родителя не было рядом. Теперь в его сознании отсутствие важного взрослого связано с опасностью. В такие случаи формируется болезненная привязанность. Или

другой пример, когда родитель слишком опекает ребёнка, полностью лишая самостоятельности и внушая, что без него ребёнок не может существовать. Ребёнок легко усваивает эту установку, особенно если другие члены семьи не принимают достаточного участия в его воспитании. И так надёжный тип привязанности перерастает в чрезмерная привязанность. Что в дальнейшем сказывается на психическое состояние, ребенок боится окружающего мира, не имеет собственного мнение и нерешителен в ситуациях, когда нужно принять какое-либо решение. Нарушения привязанности в раннем возрасте оказывают значительное влияние на психику ребенка, приводя к различным эмоциональным и поведенческим и психологическим проблемам.

Эмоциональная нестабильность. Дети с нарушенной привязанностью часто демонстрируют повышенную тревожность, страхи, агрессию или, напротив, эмоциональную холодность. Они могут испытывать трудности в саморегуляции эмоций, что приводит к импульсивным и непредсказуемым реакциям. Исследования показывают, что эмоциональная дисрегуляция в детском возрасте связана с более поздними психопатологиями, включая проблемы с гневом и дистрессом.

Склонность к агрессивному или замкнутому поведению. Недостаток эмоциональной поддержки со стороны взрослого может привести к формированию агрессивных или замкнутых форм поведения. Агрессивные дети стремятся компенсировать нехватку внимания через конфликтные ситуации, а замкнутые — избегают контактов с окружающими. Дети с дезорганизованным типом привязанности часто не чувствуют доверия к миру, склонны к агрессии и не способны контролировать свои эмоции.

Трудности в установлении социальных контактов. Отсутствие базового доверия к миру затрудняет взаимодействие ребенка со сверстниками и взрослыми. Такие дети либо чрезмерно насторожены и недоверчивы, либо, наоборот, проявляют навязчивость, не умея выстраивать здоровые отношения. Нарушение привязанности приводит к трудностям в формировании доверительных отношений, социальной изоляции и одиночеству.

Формирование неадекватных моделей поведения. Ребенок, не имеющий устойчивой привязанности к взрослому, может копировать деструктивные способы взаимодействия, использовать манипуляции, демонстрировать протестное или демонстративное поведение. При психологическом сближении такие дети становятся непослушными, дерзкими; гнев выражается через истерики, манипуляции, агрессивное поведение.

Снижение когнитивной активности. Эмоциональный дискомфорт мешает концентрации внимания, снижает познавательный интерес, что затрудняет процесс обучения и освоения новых навыков. Дети, испытывающие материнскую депривацию, часто сталкиваются с отставанием в речевом развитии, а также в развитии мелкой моторики и мимики.

Понимание этих последствий подчеркивает важность раннего выявления и коррекции нарушений привязанности для обеспечения здорового психического и социального развития ребенка.

Связь нарушений привязанности с девиантным поведением.

Исследования показывают, что дети с реактивным расстройством привязанности часто проявляют раздражительность, замкнутость, избегают взаимодействия с другими детьми и отказываются от физического контакта. Они могут демонстрировать агрессивное поведение или, наоборот, чрезмерную пассивность, что затрудняет их социальную адаптацию

Дети, испытывающие материнскую депривацию, часто сталкиваются с трудностями в установлении социальных связей, что может привести к девиантному поведению. Они могут проявлять агрессию, замкнутость, избегать социальных взаимодействий или, наоборот, быть чрезмерно общительными в неуместных ситуациях. Такие поведенческие отклонения связаны с отсутствием стабильной привязанности и недостатком эмоциональной поддержки в раннем возрасте

Заключение

Привязанность играет важную роль в развитии ребенка, влияя на его эмоции, поведение и социальные отношения. Надежная привязанность формирует уверенность и самостоятельность, тогда как её нарушения приводят к тревожности, агрессии, замкнутости и проблемам с общением. Окружающая среда и воспитательные ошибки могут изменить уже сформировавшуюся привязанность, что негативно сказывается на психическом здоровье ребенка. Раннее выявление и коррекция таких нарушений помогают создать эмоциональную стабильность и способствуют гармоничному развитию личности.

Список литературы

1. Влияние типа привязанности на развитие личности малыша | Дефектология Проф [privyazannost.pdf](#).
2. Пилягина Г. Я., Дубровская Е. В. Нарушения привязанности как основа формирования психопатологических расстройств в детском и подростковом возрасте // Мистецтво лікування. — 2007. — № 6. — С. 71–79.
3. Бадина Н.П. Психологическая помощь ребенку, пережившему психическую травму: Методические рекомендации для педагогов-психологов ОУ. – Курган, 2005. – 63 с.
4. Перевод с английского Н.Г.Григорьевой и Г.В.Бурменской Общая редакция и вступительная статья кандидата психологических наук Г.В.Бурменской МОСКВА 2003

Современные технологии преподавания русского языка и литературы

Магазова Жанар Максutowна-учитель русского языка и литературы
Гуманитарный колледж имени К.Дутбаевой,
г.Атырау, Казахстан Zhanar.mag@mail.ru

В эпоху цифровых технологий образование стремительно меняется. Современные подходы к преподаванию русского языка и литературы уже невозможно представить без использования цифровых инструментов. Традиционные методики дополняются интерактивными платформами, мультимедийными ресурсами и адаптивными технологиями, что делает процесс обучения более эффективным и увлекательным.

В условиях цифровой трансформации возникает необходимость интеграции современных средств обучения, включая нейросети, в процесс преподавания русского языка и литературы. На уроке русского языка и литературы для студентов 1 курса Гуманитарного колледжа имени К.Дутбаевой города Атырау с казахским языком обучения были использованы нейросети как часть образовательного процесса, что позволило расширить возможности преподавания и вовлеченности учеников.

Цифровизация и искусственный интеллект в образовательном процессе

Одним из ключевых направлений в современной методике преподавания является цифровизация образовательного процесса. Введение цифровых платформ, интерактивных приложений и нейросетевых технологий значительно изменяет подходы к преподаванию. Нейросети, как одна из форм искусственного интеллекта, позволяют персонализировать обучение, анализировать уровень знаний студентов, предлагать индивидуальные задания и корректировать образовательные траектории в зависимости от потребностей каждого студента. На уроке была использована нейросеть для анализа лексических и стилистических особенностей стихотворений Лермонтова, что позволило студентам не только глубже понять произведения, но и получить интерактивную обратную связь. Современные исследования показывают, что использование нейросетей в образовании способствует улучшению когнитивных процессов у студентов. Исследование Мишиной Т.В. [3, с. 223-240] показало, что студенты, обучающиеся с применением технологий искусственного интеллекта, демонстрируют на 20% более высокие результаты на итоговых тестах по русскому языку и литературе по сравнению с теми, кто обучается традиционными методами. Кроме того, нейросети помогают развивать критическое мышление и креативные навыки, поскольку студенты получают возможность анализировать текст и работать с ним на более глубоком уровне.

Геймификация как инструмент мотивации

Важной тенденцией является также использование геймификации в обучении. Игра, как элемент образовательного процесса, повышает мотивацию студентов и вовлеченность в учебный материал. На уроке по лирике Лермонтова была применена техника "поэтического квеста", где студенты, решая различные задания, погружались в текст произведений поэта, анализируя его образы и звуковые конструкции. Это позволило не только укрепить у них знания, но и развить их навыки работы в группе, критического анализа и решения творческих задач.

Исследования в области образовательной геймификации подтверждают, что игра помогает улучшить

усвоение материала, так как способствует активному вовлечению студентов в учебный процесс [1, с. 46]. Включение элементов игры в уроки русского языка и литературы позволяет студентам на практике применять теоретические знания, улучшая их восприятие и запоминание.

Дифференциация и индивидуализация обучения

Современные подходы к преподаванию русского языка и литературы требуют применения дифференцированного подхода. В группе, где уровень владения русским языком может быть разным, особенно в группах с казахским языком обучения, индивидуализация уроков становится необходимостью. Применение нейросетей и цифровых платформ позволяет учителю подстраивать задания под уровень каждого ученика. На уроке было проведено разделение группы на подгруппы по уровню знаний, что позволило каждому студенту работать в комфортном для него темпе и уровне сложности. Исследования педагогов подтверждают, что «индивидуализация и дифференциация учебного процесса способствуют более успешному усвоению материала и улучшению академических показателей» [2, с. 48]. Это особенно важно в школах с многоязычным составом учащихся, где уровень владения русским языком может значительно различаться.

Интеграция искусственного интеллекта в гуманитарные дисциплины

Одним из главных вызовов в преподавании русского языка и литературы является необходимость сохранить гуманитарную сущность предметов при внедрении цифровых технологий. Однако, как показывает опыт использования нейросетей на уроке, искусственный интеллект может органично вписываться в процесс преподавания литературы, помогая учащимся глубже анализировать тексты, понимать их контекст и символику. Например, нейросеть предлагала студентам сопоставлять различные стилистические приемы, используемые Лермонтовым, с произведениями других авторов, что способствовало более глубокому пониманию литературных тенденций эпохи. Кроме того, использование нейросетей способствует развитию навыков работы с информацией и анализа данных, что является важным компонентом в образовательных стандартах XXI века. Современные методики преподавания русского языка и литературы должны учитывать этот аспект и способствовать формированию цифровой грамотности у студентов, помогая им ориентироваться в большом потоке информации и критически ее осмысливать.

Влияние нейросетей на развитие языковых навыков

Использование нейросетей также оказывает положительное влияние на развитие языковых навыков учащихся. В ходе урока по творчеству Лермонтова, нейросеть предлагала студентам различные варианты перевода отдельных фраз и предложений, что позволило студентам лучше понять их многозначность и культурные особенности. Это является особенно актуальным в группах с казахским языком обучения, где важно поддерживать билингвизм и развивать навыки владения как русским, так и казахским языками. Исследования в области применения нейросетей для развития

языковых навыков [4, с. 69] показали, что использование таких технологий способствует более быстрому усвоению лексики и грамматики, а также помогает учащимся лучше понимать контексты употребления тех или иных слов и выражений

Внедрение нейросетей в образовательный процесс, особенно в таких дисциплинах, как русский язык и литература, открывает новые возможности для обучения. Опыт проведения урока для студентов первого курса показал, что использование нейросетевых технологий помогает не только улучшить понимание и анализ произведений, но и развить критическое мышление и языковые навыки студентов. Современные тенденции в методике преподавания русского языка и литературы требуют гибкого подхода, который сочетает в себе как традиционные методы, так и новейшие технологии, помогая ученикам успешнее адаптироваться в условиях цифровой эпохи.

Список литература

1. Блинова Е.Ю. Геймификация в образовании: новые подходы к обучению. – М.: Просвещение, 2022. – 323 с.
2. Ковалев В.А. Дифференциация и индивидуализация учебного процесса в условиях многоязычных школ. – СПб.: Наука, 2021. – 129 с.
3. Мишина Т.В. Искусственный интеллект в преподавании литературы. – Вестник педагогических наук, 2023, No 2. – С. 223-240.
4. Сидорова И.Л. Применение нейросетей для развития языковых навыков у школьников. – Казанский педагогический журнал, 2023, No 4. – С. 128-145.

ӘӨЖ 376.81

Бастауыш сыныптың оқу үдерісінде ұлттық ойындарды пайдаланудың ерекшеліктері

Мекенбай Жанна Кайратқызы

6B01709– Ағылшын тілі және бастауыш сынып мұғалімі ББ

3 курс студенті

Ғылыми жетекші: п.ғ.магистрі, аға оқытушы

Дуйсекова Асель Аманжолқызы

Астана Халықаралық Университеті,

Астана, Қазақстан

zhanna.mekenbay@mail.ru

Еліміздегі экономикалық жағдайдың сан алуандығына қарамастан жас ұрпаққа білім беруді әлемдік деңгейге көтеру, оларды жалпы орта білім алуға түгел қамтуға басты назар аудару жолында жасалынып жатқан батыл қадамдар

болашағымыздың жарқын, ұрпағымыздың білімді азамат болуының алғы шарты.

Еліміздің тәуелсіздігінің арқасында халыққа білім беру саясатының бүгінгісі мен ертеңгісі жаңа көзқарас тұрғысынан талданды және оны реформалаудың құқықтық негізі қаланды. Атап айтқанда ел Конституциясынан бастау алған «Білім туралы» Заң, «Қазақстан Республикасы бастауыш білімінің» Мемлекеттік стандарты сияқты құжаттар [1].

Бұл мемлекеттік құжаттарда ұлттық мектептерде оқыту ісін жаңа талаптарға сай жетілдіру, оқушылардың ана тілінде сөйлеп, өз ойын жеткізу дағдыларын жаңа сатыға көтеру, оқыту барысында ұлттық ерекшеліктерді ескеру қажеттігіне баса назар аударыла бастады [2].

Қазіргі мектептердегі жұмыстың негізгі мазмұны құрылып жатқан қоғамның жоғары құндылығы адам деп танылып, заң жүзінде солай жарияланып, барлық педагогикалық құралдар мен халықтық педагогиканың мұраларын жеке адам тәрбиесіне пайдалануға зор мән берілген.

Оқыту үдерісінде халық педагогикасының құрамды бір бөлігі - ұлт ойындарын пайдаланудың маңызы жөнінде жазылған еңбектерде аз емес. Олардың қатарында Қ.Б.Жарықбаевтың, С.Қ.Қалиевтың, С.А.Ұзақбаеваның, Р.Қ.Төлеубекованың, Е.Сағындықовтың жұмыстарын жатқызуға болады. Бұл еңбектерде ұлттық ойын элементтерін бастауыш оқыту үдерісінде пайдалану мәселесінің кейбір жақтары қарастырылған.

Халқымыздың тарихи мәдени мұраларының түрлері сан алуан солардың қай-қайсы болмасын адамға, соның игілігіне қызмет етуге бағытталған.

Осындай аса құнды мәдени игіліктердің бірі - ұлт ойындары. Бүгінде ойынды халық педагогикасының құрамды бір бөлігі деп тегін айтпаса керек, адам баласы жасаған жеті кереметтің қатарына сегізінші етіп осы ойынның аталып жүруі де жайдан – жай емес.

Халқымыздың ұлы перзентінің бірі заманымыздың аса көрнекті жазушысы М.О.Әуезов: «Біздің халқымыздың өмір кешкен-ұзақ жылдарында өздері қызықтаған алуан ой өнері бар. Ойын деген менің түсінігімше көңіл көтеру, жұрттың көзін қуантып, көңілін шаттандыруға ғана емес, ойынның өзінше бір мағыналары болған» – деп тегіннен айтпаса керек [3].

Бастауыш мектептен бастап сабақ кезінде немесе сабақтан тыс кезінде баланы ұлттық ойын арқылы өмірге тәрбиелеу осы үздіксіз үдерістің жалғасы.

Бастауыш сынып оқушыларының білуге деген ынтасымен мүмкіндіктерін толық пайдалану және оларды оқу-тәрбиелеу үдерісінде үздіксіз дамыту, сабақ барысында алған білімдерін практикада қолдану дағдыларын қалыптастыру үшін сабақтарда ұлттық ойын элементтерін пайдалануды іске асырудың орны ерекше.

Бүгінгі таңда еліміздің түкпір-түкпірінде халыққа білім беру саласында адал еңбегімен алға шығып, жас ұрпақтарды оқытып, оларды тәрбиелеуде игі істерді жүзеге асырып келе жатқан ұстаздарымыз қаншама. Олардың бәрі де оқу-тәрбие үдерістерінде ұлттық ойын элементтерін қолдануда әріптестерінің

озық та, үлгілі тәжірибелерін тиімді пайдаланып, кейінгі артынан ілесіп келе жатқан жас ұстаздарға, мұғалімдерге мұра етіп қалдыруда.

Ұлттық ойын - ойын арқылы іске асатын, оқыту әдістемесі болып табылып, екі түрде қарастырылады: ойын сабақ және дидактикалық ұлттық ойындар. Бірінші түрінде басты рөл тәрбиешіде, ол баланың сабаққа деген қызығушылығын арттыру үшін әр түрлі ойын амалдарын пайдаланады, жарыс элементтерін қосуды, тағы басқа ойын элементтерін қосу арқылы әр түрлі сұрақтармен, нұсқаулармен, түсіндірмелермен байланысты. Ойын сабақ көмегімен мұғалім тек қана нақты білім бермейді, олардың ойын қалыптастырып, ойнауға үйретеді. Ал дидактикалық ұлттық ойында, оқушыларға тапсырмалар жұмбақ түрінде, сұрақтар түрінде беріліп, сабақта қоршаған орта жайлы білімдері кеңейтіледі. Дидактикалық ұлттық ойын баланы жан - жақты етіп тәрбиелеуде зор қызмет атқарады. Оның ішінде негізгі қызметі: ақыл-ой тәрбиесінде зор қызмет атқарады. Дидактикалық ұлттық ойын мазмұнына қарай білімділік, тәрбиелік, көрнекілік, сөздік, іс - әрекеттік міндеттер атқарылады. Сондықтан да өзіне тән әдістемелік жолдары бар:

1. Дидактикалық ұлттық ойындарды өткізгенде мұғалім ойын мақсатын сақтай отырып, балаларды оқытады. Бұл үшін алдымен мұғалімнің өзі көңілді, қызықты ойынға ықыласпен араласып, қуаныш сезімінде болуы керек.

2. Дидактикалық ұлттық ойынды ұйымдастыруда мұғалім алдымен ойынға баланы қызықтырарлықтай мүмкіндік жасап, сол негізде баланың ақыл-ой белсенділігін арттырады.

3. Мұғалім белгіленген ережені орындауда қатаң талап қоюы керек. Бұл баланы талапты орындауға, ережені бұзбауға үйретеді.

4. Егер барлық бала ойынға белсенді түрде қатынасқанда ғана ұжымның дидактикалық ұлттық ойынның алдына қойған мақсатына жете алады.

Дидактикалық ұлттық ойында білім беру мен оқыту бір-бірімен тығыз байланыста бірлікте жүргізіледі.

Бастауыш сынып оқушыларының білуге деген ынтасы мен мүмкіндіктерін толық пайдалану және оларды оқу үдерісінде үздіксіз дамытып отыру, сабақ барысында алған білімдерін практикада қолдану дағдыларын қалыптастыру үшін сабақтарда дидактикалық ұлттық ойын элементтерін пайдаланудың орны ерекше.

Сабақта тиімді қолданылған ойын элементтері – мұғалімнің түсіндіріп отырған материалын оқушылардың аса зор ілтипатпен тыңдап, жемісті, сапалы меңгеруіне сенімді көмекші бола алады. Себебі, бастауыш сыныптағы оқушылар жас ерекшеліктеріне байланысты ондай ойынға өте ынталы келеді. Балалар тез серігіп, тапсырманы жылдам, дәл орындайтын болады [4].

Сабақ үстінде ойын элементтерін орынды, оқылып отырған тақырыпқа лайықты, баланың білімін ұштай түсінуіне пайда келтірерліктей етіп жүргізу мұғалімнің шеберлігіне байланысты.

Дидактикалық ұлттық ойын – балалардың білімді игеруін, ақыл-ой қызметін дамытып, өз ара қарым - қатынас жасауда жеткен жетістіктері дәрежесінің көрсеткіші.

Дидактикалық ұлттық ойында көрнекілікті мұғалімнің сөзін, балалардың іс - әрекеттерін, ойыншықтары мен ойын құралдары, заттар мен суреттер тағы басқаларды дұрыс ұштастыру қажет екенін ескеру қажет.

1. Балалар ойнайтын және ойынның, материалдың орталығы болып табылатын заттар.

2. Заттарды және олармен не істеу керек екенін бейнелейтін заттардың неге арналғанын, негізгі белгілерін, материалдардың қасиетін анық көрсететін суреттер.

3. Ойын әрекеттерін және ойын ережелерін орындауды нақты көрсетіп және сөзбен түсіндіру.

Дидактикалық ұлттық ойындар сабақ уақытында өтетіндіктен оқу жүйесіне санасады.

Демек, ұлттық ойынға алынатын дидактикалық материалдардың оқулықтағы тақырыптармен үндес келуі білімділік, тәрбиелік тұрғыдан оң нәтиже берері сөзсіз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Білім беру туралы заңы. Алматы 1997
2. Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінің тұжырымдамасы. Қазақстан мұғалімі. 1993. 9-сәуір.
3. М. Әуезов Әдебиет тарихы Алматы, 1992.
4. Төтенаев Б. Қазақтың ұлттық ойындары. Алматы: Рауан, 1991.

ӘӨЖ 378

Жоғары оқу орындары түлектерiнiң кәсiби бейiмделуi

Мукажанов Нурлан Какенович

8D010300 – Педагогика және психология ББ 1 курс докторанты

Ғылыми жетекші: Жиенбаева Сайра Нағашбаевна п.ғ.д, профессор

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Астана, Қазақстан

knm8989@mail.ru

Бүгінгі таңда, күнделікті өмірдің қарқынды өзгерістерімен экономикалық, цифрлық қарқынды даму заманында студенттеріміздің заманауи тұрғыда дұрыс бейімделуі негізгі мақсат болып табылмақ.

Университеттегі оқу жағдайларына бейімделу бірінші курс студентін оқу процесіне қосудың маңызды шарттарының бірі болып табылады. Студенттерді университет ортасына бейімдеу мәселесі өзекті болып табылады, өйткені бейімделу процесі қанша уақытқа созылатынына студенттердің жетістіктері, сондай-ақ олардың кәсіби қалыптасу процесіне де байланысты.

Бірінші курс студенттерінің ЖОО-да оқуға бейімделуін жеделдету және жетілдіру мақсатында: студенттердің жаңа ортаға, жоғары мектептің

құрылымына, ондағы оқыту мазмұнына, оның талаптарына, міндеттеріне танымдық-ақпараттық бейімделуі үшін жағдай жасау; таңдалған мамандыққа оң көзқарасты қалыптастыру үшін ЖОО-дағы кәсіптік даярлықтың мазмұнымен таныстыру қажет.

Сонымен қатар жан-жақтан келген студенттердің өздеріне таныс емес жаңа ортаға тез бейімделіп кетуі үшін қолдаулар мен арнайы психологиялық жұмыстар жүргізілуі қажет.

Білім беру ортасы адамның өмірлік ортасының бөлігі болып табылады, ал психологиялық қауіпсіздік оның маңызды мәселеге айналатын психологиялық сипаттамаларының бірін білдіреді.

Білім беру ортасының құбылысын қарастыру білім беруді әлеуметтік өмір саласы ретінде, ал қоршаған ортаны білім беру факторы ретінде қазіргі түсінумен байланысты позициялардан жүзеге асырылады. Оқу орнының білім беру ортасы адамның өмірлік ортасының бөлігі болып табылады. Оқу мекемелер қауіпсіздік субъектілері болып табылады және білім беру ортасындағы тұлғаның психологиялық қауіпсіздігін зерттеудің маңыздылығы бұл мекеме, оның ішінде жас ұрпақ, ересектер мен отбасы өздерінің жергілікті қауіпсіздік жүйесін оқыту мен тәрбиелеу арқылы да, даму міндеттерін шешу арқылы да құра алады. Осылайша, білім беру ортасы кез-келген қоғамның негізі болып табылады, сондықтан оның барлық қатысушылары өздерін қорғалған сезінуі маңызды.

Білім беру жүйесінің барлық деңгейлеріндегі білім беру мақсаттарының, құндылықтардың және инновациялық өзгерістердің өзгеруі жағдайында денсаулық пен жеке қауіпсіздік мәселелері өте өзекті болып отыр. Оның субъектілерінің жеке және кәсіби дамуы үшін қажетті психологиялық – педагогикалық жағдайлар жасалған ЖОО-ның жайлы білім беру ортасын құру жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде білім беру процесінің сапасын қамтамасыз етудің маңызды факторы болып табылады.

Жақсы ортаның маңызды белгісі қандай? И. А. Баеваның пікірінше, мұндай белгі білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігі болуы мүмкін [1, 48-бет].

"Қауіпсіздік" ұғымы-бұл құбылыс, онсыз адамда, әлеуметтік ұйымда, қоғамда, экономикада, оданда көп мемлекетте қалыпты дами алмайды [1, б.50].

Адамның жеке басының қалыпты дамуы мен өмір сүруі үшін қауіпсіздік қоршаған орта жағдайы ретінде де, ішкі сезім ретінде де қажет. Қауіпсіздік қажеттілігі адамның қажеттіліктерінің иерархиясында негізгі болып табылады (А.Маслоу), оның ішінара қанағаттандыруынсыз тұлғаның үйлесімді дамуы, тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруына қол жеткізу мүмкін емес [3].

Қауіпсіздік жағдайын әр түрлі адамдар әрдайым ұқсас жағдайларда әр түрлі жолмен субъективті түрде бастан кешіретінін мойындау керек. Көбінесе тұтастықтың бұзылуына, тұрақты күйдің өзгермейтіндігіне әкелетін қауіпсіздіктің жоғалуы жүйенің бұзылуын білдірмейді, белгілі бір жағдайларда оның дамуында серпіліс, оның қоршаған ортамен өзара әрекеттесуінің жаңа жағдайларын тудыратын сипаттамалардың сапалық өзгеруі, демек, Т.М. Краснянская және қауіпсіздік [2, 32-бет].

Психологиялық қауіпсіздік ұғымын қарастыра отырып, зерттеушілер орыс, ағылшын, француз және неміс тілдерінің академиялық түсіндірме сөздіктерін талдап, қоғамдық санада "қауіпсіздік" ұғымы қауіптің жоқтығымен емес, адамның күйімен, сезімімен және тәжірибесімен, сенімділікпен байланысты екенін анықтады. Демек, психологиялық қауіпсіздік, ең алдымен, адамның өзін-өзі сезінуіне, оның өзінің қауіпсіздігі мен қауіпсіздігін бағалауына негізделген және адамның психологиялық денсаулығын сақтауға бағытталған.

Психологиялық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздіктің құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады және әлеуметтік қауіпсіздік санатына кіреді. Адамның мінез-құлқын және оның тұлғааралық қарым-қатынастарының сипатын анықтайтын тұлға мен қоршаған ортаның қауіпсіздігіне төнетін қатерлер туралы идеялар контекстінде апаттар мен жанжал жағдайлары теориясында жеткілікті терең зерттелген [5].

Бірінші курс студенттерінің университетке бейімделу процесін зерттеуде әдетте келесі негізгі қиындықтар ерекшеленеді: кешегі оқушылардың мектеп ұжымынан кетуімен байланысты жағымсыз тәжірибелер, оның өзара көмегі мен моральдық қолдауы; кәсіпті моральдық таңдаудағы белгісіздік, оған психологиялық дайындықтың жеткіліксіздігі; мінез-құлық пен қызметті психологиялық өзін-өзі реттей алмау; өмір мен өзіне-өзі қызмет көрсетуді реттеу, дағдылардың болмауы өзіндік жұмыс [6, б. 45]

Жоғары оқу орнында оқытудың бастапқы кезеңі кейде қалыптасқан идеялардың, оқушының әдеттерінің түбегейлі бұзылуымен, мінез-құлқы мен қызметін өзгерту және қайта құру қажеттілігімен байланысты. Көптеген студенттер жаңа тұлғааралық ортаға алғаш рет тап болған кезде шиеленіс, белгісіздік, оқшаулану, ішкі ыңғайсыздық сезімін сезінеді.

Студенттердің университетте оқуға бейімделуінің өзіндік ерекшеліктері бар. Жастардың жоғары оқу орындарының білім беру жүйесіне кіруі, олардың студенттің жаңа әлеуметтік мәртебесін алуы олардан өздерінің жаңа мәртебесіне барынша сәйкес келуге мүмкіндік беретін жаңа мінез-құлық тәсілдерін әзірлеуді талап етеді. Университеттегі студенттердің әлеуметтік бейімделуі: оқу процесінің мазмұнына, жағдайына және ұйымдастырылуына бейімделу, оқу жұмысында дербестік дағдыларын дамыту және әлеуметтік-психологиялық бейімделу – жеке тұлғаның топқа бейімделуі, онымен қарым-қатынас деп түсінілетін кәсіби бейімделу болып бөлінеді. Жоғары оқу орындарында бірінші курс студенттерін оқыту процесі әлеуметтік ортаның өзгеруіне байланысты психикалық процестер мен күйлердің үлкен динамикасымен сипатталады. Атап айтқанда, жастардың едәуір бөлігінде оқу орнына түсу студенттік мәртебенің жаңашылдығынан, референттік топтың болмауынан, шиеленістен және үлкен оқу жүктемесінен туындаған дезадаптациямен қатар жүреді. Мұның бәрі бірінші курс студентінен жаңа ортаға және өмірдің сапалы жаңамағына сәтті ену үшін өз мүмкіндіктерін айтарлықтай жұмылдыруды талап етеді.

Студенттің жеке ерекшеліктерін білу, оның негізінде оны жаңа қызмет түрлеріне және қарым-қатынастың жаңа шеңберіне қосу жүйесі құрылады, бейімделу синдромын болдырмауға, бейімделу процесін психологиялық тұрғыдан ыңғайлы етуге мүмкіндік береді.

Студенттердің табысты жұмысының негізгі шарты-ол үшін университетте оқудың жаңа ерекшеліктерін игеру, ішкі ыңғайсыздық сезімін жояды және жанжал мүмкіндігін болдырмайды. Студенттердің, әсіресе бірінші курс студенттерінің басты мәселесі-жалғыздық. Мектептердің білім алушыларымен, жоғары оқу орындары мен жоғары оқу орындарының студенттерімен ауызша жүргізілген қысқаша аэробатикалық сауалнамалар барысында біз жалғыздықтың қандай да бір түрде көптеген адамдар бастан кешіретін өмірлік жағдай екенін анықтадық. Барлығы 200-ден астам адам осындай сауалнамалармен қамтылды және олардан алынған нәтижелер жалғыздық мәселесі кез келген жас санатында бар екенін көрсетеді. Саны жалғыздықты жиі сезінетін респонденттер мектеп оқушылары арасында 20% - дан колледж студенттері арасында 40% - ға және жоғары оқу орындарының студенттері арасында 55% - ға дейін артады. Осылайша, өздерін жалғыз деп санайтын адамдардың ең көп саны жоғары оқу орындарының студенттері арасында байқалады. Сонымен, жалғыздық студенттер мен ересектер арасында үлкен проблема болып табылады. Мектепті бітіргеннен кейін ұлдар мен қыздардың объективті әлеуметтік жағдайы, олардың әлеуметтік және тұлғааралық байланыстарының құрылымы өзгереді. Балалық шақтағы достар көбінесе алыс және басқа қалаларда жаңа өмір бастайды. Оқуды бастаған көптеген студенттер алғаш рет ата-анасынан бөлек тұрады. Олар өз отбасыларының эмоционалды қолдауынан ғана емес, сонымен бірге отбасында қалыптасқан әдеттегі бұйрықтарды тудыратын сенімділік сезімінен де айырылады. Кейбір жаңадан бастаушылар үшін отбасымен байланыс сирек кездесетін телефон қоңырауына немесе хатқа байланысты болуы мүмкін. Мектепті бітіргеннен кейін құрдастарымен қарым-қатынас пен эмоционалды қарым-қатынастың үзілуі көптеген адамдар үшін орны толмас болып шығады.

Жаңа жағдайларға бейімделу кезеңі қаншалықты тез және сәтті өтетіндіктен, студент жаңа құрдастар қоғамына қаншалықты сәтті қосыла алады, яғни. оның алдында туындаған өмірлік жағдайды қаншалықты ауыртпалықсыз жеңе алады, сондықтан ол жалғыздық мәселесін шеше алады. Студенттердің оқу процесіне бейімделуі 2-ші оқу семестрінің аяғы мен 3 - ші оқу семестрінің басында аяқталады.

Сәтті тапсырылған бірінші сессия бірінші курс студенттерінің бейімделу кезеңі сәтті өтті деп болжайды. Бірінші курс студенттерінің оқуға бейімделу тиімділігін арттыруға байланысты мәселелерді шешуде академиялық топтардың кураторларына маңызды рөл беріледі.

Сәтті бейімделу үшін белсенді позицияны көрсету қажет, ол тек мұғалімде ғана емес, сонымен бірге студентте де болуы керек, яғни бірлескен іс-әрекет болуы керек. Студент өзі үшін белгілі бір білім беру мақсатына жетудің жолдары мен жолдарын тауып, таңдауы керек, ал мұғалім бұл үшін жағдай жасауы керек.

Бірінші курста жас жігіттің оқуға, болашақ кәсіби қызметке деген көзқарасы қалыптасады, "өзін-өзі белсенді іздеу" жалғасуда. Тіпті орта мектепті сәтті бітірген студенттер де бірінші курста бірден өз қабілеттеріне сенімді бола алмайды. Бірінші сәтсіздік кейде бұл көңілсіздікке, перспективаны жоғалтуға, иеліктен шығаруға, пассивтілікке әкеледі. Зерттеу нәтижелері студенттің мамандық туралы түсінік деңгейі (барабар – жеткіліксіз) бейімделумен тікелей байланысты екенін көрсетеді.

Қорытындылар. Сонымен, бірінші курс студенттерінің ЖОО-да оқуға бейімделуін жеделдету және жетілдіру мақсатында: студенттердің жаңаға танымдық-ақпараттық бейімделуіне жағдай жасау қажет жоғары мектептің қоршаған ортасына, құрылымына, ондағы оқыту мазмұнына, оның талаптарына, өз міндеттеріне; оңды қалыптастыру үшін ЖОО-дағы кәсіптік даярлықтың мазмұнымен таныстыру таңдалған мамандық бойынша қарым-қатынас; бірінші курс студенттерінің топтарын ішкі интеграциялау процестеріне ықпал ету және осы топтарды басқа факультет пен институт курстарының студенттерімен біріктіру; студенттерді жоғары мектептегі оқу жұмысының жаңа формалары мен әдістеріне дайындау. Осылайша, бұл психологиялық зорлық-зомбылықсыз микроәлеуметтік ортаны қамтамасыз ететін, оның анықтамалық маңыздылығын анықтайтын, жеке және сенімді қарым-қатынастың негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыратын, адам мен әлеуметтік орта арасындағы динамикалық тепе-теңдікті анықтайтын білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігі тұлғаның психикалық денсаулығын жақсарту.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Баева И.А. Психологическая безопасность в образовании: Монография. – СПб.: Издательство «СОЮЗ», 2002. – 271 с. 369
2. Краснянская Т.М. Безопасность человека: психологический аспект: учебное пособие / под ред. А.В. Непомнящего. Ставрополь: ЗАО Пресса, 2005. – 216 с.
3. Маслоу А. Мотивация и личность. – СПб., 2001. – 478 с.
4. Осипов П.Н. Инновационная воспитательная деятельность в техническом вузе: учебнометодическое пособие для системы переподготовки и повышения квалификации преподавателей высшей школы. – Казань: РИЦ «Школа, 2007. – 224 с.
5. Тимерьянова Л.Н. Обеспечение психологической безопасности образовательной среды: учебнометодическое пособие. – Уфа: ИРО РБ. – 77 с.
6. Чиркина С.Е., Ахмеров Р.А., Бажин К.С., Царева Е.В. Основы формирования психологически безопасной образовательной среды: учебнометодическое пособие. – Казань: Издательство «Бриг», 2015. – 136 с.

Колледждің білім беру ортасы болашақ педагогтің кәсіби құзыреттілігін дамыту факторы ретінде

Мұратқызы Арман

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 2 курс докторанты
Астана қ, 010008, Қазақстан Республикасы

Akhmetova_05@mail.ru

Қазіргі білім берудің даму тенденциялары болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың шешуші факторы ретіндегі білім беру ортасының рөлі артты.

Қазіргі педагогикалық теория мен практикада «білім беру ортасы» терминін қолдану білім беру процесін жобалаудың жаңа тәсілдерімен және білім беру мекемесін білім алушылардың білім беру маршрутының әртүрлі мүмкіндіктері мен таңдауларының кеңістігінде ұйымдастырумен тығыз байланысты. Бұл білім алушыларға кәсіби қызмет саласында өзін-өзі анықтауға, ал педагогтарға қазіргі қоғамдағы жас мамандардың табысты әлеуметтенуіне жағдай жасауға толық мүмкіндік береді.

Білім беру ортасын ұйымдастыру проблемасы бүгінде психологиялық-педагогикалық тақырыптағы мерзімді басылымдардағы көптеп расталған талқылау мен зерттеулер жалғасуда. Сонымен бірге, бұл проблема кәсіби маңызды құзыреттерге ие маманның жан-жақты тұлғасын қалыптастырудан тыс қарастыруға болмайды. Мұндағы жеке фактор басты рөл атқарады.

Білім беру ортасы - бұрыннан қалыптасқан тарихи әсерлер мен білім алушының жеке басын қалыптастыруға және дамытуға бағытталып құрылған педагогикалық іс-әрекет пен жағдайлардың үйлесімі [1]. Білім беру ортасы адамның, әлеуметтік топтың, ұйымның білім беру кеңістігінің ажырамас бөлігі [2].

Білім беру ортасы мәселесін зерттеуге XX ғасырдың соңында ең елеулі үлес қосқан В.В. Рубцов болды [3]. Оның еңбектерінде компьютерлік оқыту құралдарын пайдалану негізінде білім алушылар мен педагогтардың білім беру ортасындағы оқу-кәсіптік қызметін педагогикалық тұрғыдан орынды ұйымдастырудың тұжырымдамалық модельдері ұсынылған. Білім беру ортасының жетекші сипаттамасы - бұл білім алушылар мен педагогтер арасындағы және білім алушылардың өздері арасындағы қарым-қатынастың ерекше түрлерін жасайтын ынтымақтастық формасы. Қауымдастықтың бұл түрлері білім алушыларға белгілі бір қоғамдастықта қабылданған өмірлік нормаларды, ережелер мен көзқарастарды, соның ішінде оқу және өндірістік қызмет тәсілдерін, білімдерін, дағдыларын беруді қамтамасыз етеді.

Әр түрлі зерттеушілердің білім беру ортасының құрылымын анықтаудың әдіснамалық тұғырлары бір-бірінен біршама ерекшеленеді. Барлық авторлардың пікірінше, білім беру ортасы көп компонентті құрылымға ие, олар келесідей құрылымдық компоненттерден тұрады:

- 1) ақпараттық, әлеуметтік және технологиялық: О.Ю. Мондонен [4];
- 2) әлеуметтік, кеңістіктік пәндік және психодидактикалық: Г.Ю. Беляев [4]; кеңістіктік - семантикалық (өмір сүру кеңістігін архитектуралық –

эстетикалық ұйымдастыру; символдық кеңістік), мазмұндық-әдістемелік (білім беру мазмұны; білім беруді ұйымдастырудың әдістері мен нысандары);

3) білім беру ортасындағы әртүрлі мүмкіндіктер жүйесінде белсенділік компоненті білім беру ортасы субъектінің қызмет кеңістігі ретінде анықталады, кейбір жағдайларда іс – әрекет ұғымы қоршаған орта ұғымымен бірлесе анықталады: «іс-әрекет - бұл адамның қоршаған ортамен белсенді өзара әрекеттесуі, оның барысында саналы түрде қойылған мақсаттарға қол жеткізу» [4].

4) коммуникациялық ұйымдастырушылық (білім беру ортасы субъектілерінің ерекшеліктері, әлеуметтік мәртебелері мен рөлдері; қарым-қатынас және оқыту стилі; ұйымдық жағдайлар): Ю.Н. Кулюткин және С.В. Тарасов [4];

5) білім беру ортасының құрылымдық компоненттерін анықтаудағы ұқсастық тұғыры қазіргі уақытта білім беру ортасының құрылымдық компоненттеріне сәйкес келетін үш секцияны құрайды: «Заманауи білім беру технологиялары» (технологиялық немесе белсенділік компоненті, сондай-ақ ішінара әлеуметтік - байланыс компоненті – жайлы мектепке арналған жаңа мұғалім); «Білім беру мекемелерін материалдық-техникалық жарақтандыру» (пәндік немесе пәндік-кеңістіктік компонент), «Оқу және дамытушы орта» (ақпараттық, ақпараттық-мәдени, мазмұнды әдістемелік компонент) [4];

6) пәндік кеңістіктік (кеңістіктік ортаны құру, оқу және басқа да үй - жайлардың жабдықталуы, санитарлық-гигиеналық талаптарға сәйкестігі) және ақпараттық-мәдени ортаны ұйымдастыру (кітапхана, медиатека, оқу-әдістемелік материалдар жиынтығы): И. М. Лебеденко [4];

7) әлеуметтік-байланыс (аумақтың әлеуметтік-мәдени ерекшеліктері; білім алушы өзара әрекеттесетін мекемелер мен ұйымдар; микросоциумдар), ақпараттық (нормативтік-құқықтық кеңістік; білім беру мекемесінің құрылымы; көрнекілік және жарнама құралдары; жеке бағытталған әсерлер), пәндік (кеңістікті физикалық ұйымдастыру, пайдаланылатын заттар және жабдықтар; білім алушы енгізілген қызметтің ерекшелігі; санитарлық-гигиеналық жағдайлар): В. А. Ясвин [4];

8) кеңістіктік-пәндік, әлеуметтік және технологиялық, ал соңғы компоненттің мазмұны алғашқы екеуінің арасындағы байланыстарды құрайды, яғни қоршаған ортаның даму мүмкіндіктерін педагогикалық қамтамасыз ету: В. А. Карпов және В. А. Ясвин [4];

9) функционалдық тұрғыдан білім беру ортасы білім алушы өмір сүретін алдын-ала берілген шындық ретінде қарастырылады, сол арқылы оның өмір салты қалыптасады және болашақ маман ретіндегі жеке басы дамиды: В.А. Ясвин, Ю.С.Мануилов және т.б. [4];

10) білім беру ортасын психологиялық-педагогикалық тұрғыдан қарастыруды В.А. Ясвин ұсынды. Өзінің анықтамасына сәйкес дамушы әсерге ие болу үшін білім беру ортасы білім беру процесінің барлық субъектілерінің (білім алушылар, педагогтер) өзін-өзі дамыту мүмкіндіктері кешенін қамтамасыз етуі керек. Бұл кешен дизайнға, модельдеуге және сараптамаға жататын жағдайлар мен факторлардың жиынтығы ретінде қарастырылады [4].

«Білім беру ортасы» педагогикалық категориясын анықтаудың көптеген әдіснамалық тұғырлары білім алушыларды сүйемелдеу, олардың жеке дамуын сапалы ұйымдастырудың маңыздын айқындайды.

Белгіленген тұғырларды салыстырмалы талдау білім беру ортасының үш негізгі компонентін қамтитын белгілі бір инвариантты бөлігін анықтауға мүмкіндік береді:

Біріншіден, материалдық (пәндік-кеңістіктік) орта;

Екіншіден, әлеуметтік орта (ақпараттық, мәдени, психологиялық компоненттерді қоса алғанда);

Үшіншіден, алдыңғы екеуін біріктіретін, белсенділік компоненті (технологиялық және әдістемелік).

В.А. Ясвин білім беру ортасының құрылымдық компоненттерін ажыратты [5]:

- кеңістіктік жағдайлардың гетерогенділігін (гетерогенділік пен күрделілік), олардың функционалдық аймақтарының үйлесімі, икемділігін (өзгерту мүмкіндігі), басқарылуы, символдық функциясы, даралануы мен шынайылығын (өмір көріністерінің үйлесімділігі) қамтамасыз етуі тиіс кеңістіктік-пәндік компонент (сабақтар мен көмекші қызметтерге арналған үй-жайлар, тұтастай алғанда ғимарат, іргелес аумақ және т.б.);

- барлық субъектілердің (педагогтер, білім алушылар, ата-аналар, әкімшілік өкілдері және т.б.) тұлғааралық қарым-қатынастармен өзара түсіністігі мен қанағаттануын қамтамасыз ететін әлеуметтік компонент, оның ішінде рөлдік функциялар мен бір-біріне деген құрмет, барлық субъектілердің басым болатын жағымды көңіл-күйі, олардың бірлігі мен саналылығы, беделі;

- психодидактикалық компонент, білім беру процесі психологиялық мақсаттарға негізделген және оқыту мақсаттары, мазмұны мен әдістері білім алушылардың психологиялық, физиологиялық және жас ерекшеліктеріне сәйкестігін қамтамасыз ететін оқыту мазмұны мен әдістері.

Осылайша, В.А.Ясвин әзірлеген білім беру ортасының моделі экологиялық сана психологиясында және жеке тұлғаны тәрбиелеу педагогикасында дамыған табиғи ортаны қабылдауды, оған байланысты зерттеу логикасы білім беру ортасының білім кеңістігіне көшу арқылы құрылған. Бұл бір жағынан жеке тұлғаның өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндігін қамтамасыз ететін тіршілік ету ортасы ретінде қоршаған орта туралы түсінік. Екінші жағынан оның негізгі ұғымдары: білім алушының мүмкіндігі, қажеттілігі, бірін-бірі толықтыруы, тұлғасы.

Зерттеушілер В.А. Ясвин және В.А. Карпов білім беру ортасын ұйымдастырудың келесі принциптерін тұжырымдайды: кешенділік және гетерогенділік; жеке сәйкестік; білім беру ортасының өзекті әлеуетіне бағдарлану [5].

Г.Ю.Беляев жүргізген талдау негізінде көптеген зерттеушілер білім беру ортасының келесідей жалпы белгілерін анықтады [6]:

- 1) білім беру ортасы әрқашан белгілі бір әлеуметтік-мәдени (тарихи-педагогикалық) контексте әлеуметтік институт ретінде өмір сүреді;

2) білім беру ортасы әрдайым білім беру қызметінің әр түріне, нақты білім беру мекемелеріне, жекелеген оқу топтарына, педагогтерге және т. б. тән әр түрлі, кейде өзара эксклюзивті сападағы жергілікті орталардың түрлері мен түрлерінің әртүрлілігін қамтиды;

3) жеке тұлғаны дамыту, әдетте, бір мезгілде бірнеше білім беру (әлеуметтік-мәдени) орта жағдайында жүзеге асырылады;

4) білім беру мекемесінің және балалар мен ересектер қауымдастығының (қауымдастық) білім беру ортасы ашық сипатта болады және өмір сүру сапасы, тіршілік ету ортасының сапасымен байланысты әлеуметтік-мәдени ортаның элементі ретінде әрекет етеді;

5) білім беру ортасы тек шарт ретінде ғана емес, сонымен бірге білім беру (әлеуметтік құбылыс ретінде), оқыту (бірлескен педагогикалық іс-әрекеттің пәні ретінде) және даму (жеке тұлғаны, қауымдастықты қоғамға айналдыру процесі ретінде түсініледі) құралы ретінде де әрекет ете алады.

Әдетте, «білім беру ортасы» ұғымын педагогтар мен психологтар баланы оқыту, тәрбиелеу, дамыту және әлеуметтендіру тек педагогтың тәрбиелік және дамытушылық әрекеттерінің әсерінен ғана емес, ол баланың жеке психологиялық ерекшеліктеріне байланысты. Осы әрекеттердің тиімділігі, білім алушының оқуы мен дамуы сияқты, әрдайым белгілі бір кеңістіктік-пәндік, тұлғааралық, әлеуметтік-мәдени жағдайларда қатар жүруі, осы педагогикалық әсердің нәтижесінде оқу мен дамуға ықпал етуі. Оқу-тәрбие процесі әрдайым белгілі бір әлеуметтік және кеңістіктік-пәндік ортада жүреді, оның сапасы сөзсіз осы процеске қатысушылардың дамуы мен қалыптасуына және тұтастай алғанда осы процестің тиімділігіне әсер етеді.

Осы білім беру ортасының болашақ педагогтарды даярлаудағы маңызы зор. Себебі, білім беру ортасы негізінде болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттіліктері дамиды. Кәсіби құзыреттілік деп - адамның қоршаған ортаның міндеттері мен қиындықтарына тез бағдарлануға және бейімделуге, қарым-қатынас орнатуға және байланыс орнатуға, жоғары еңбек тиімділігін көрсетуге және алға қойылған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін мінез-құлық дағдылары мен үлгілерінің, тұлғааралық қатынастардың ерекшеліктері мен жеке қасиеттерінің кең ауқымын [7]. Жоғары деңгейде дамыған кәсіби емес құзыреттер адамға қоршаған ортаның міндеттері мен сын-қатерлеріне тез бағдарлануға және бейімделуге, қарым-қатынас орнатуға және байланыс орнатуға, жоғары еңбек тиімділігін көрсетуге және алға қойылған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Педагогикалық колледж түлектері тез өзгертін әлемде кәсіби қызметке дайын болуы керек, қоршаған ортаның қолда бар жеке мүмкіндіктері мен әлеуетін анықтау, құру және іске асырды үйренулері қажет. Сондықтан педагогикалық колледждің білім беру ортасы кәсіби (негізгі, әмбебап) құзыреттерге ие, өзін-өзі жүзеге асыруға және қоғамдағы жауапты мінез-құлыққа қабілетті тұлғаның үйлесімді дамуына ықпал етеді. Білім алушыны нақты педагог, колледж мамандыққа бағыттай отырып оқытады десек, колледждің білім беру ортасы білім алушыларға жүйелі әсер етеді. Бұл

тұрғыда білім беру ортасы - бұл педагогикалық жағдайлардың жиынтығы (сыртқы және ішкі), адамның өзін-өзі анықтау мүмкіндігін ашатын таңдау, жеке тұлға ретінде өзін-өзі бейнелеудің өзгеруі, өзін қоғамда және мәдениетте табу және орнығу.

Ортаның барлық компоненттері өзара байланысты және бірін-бірі толықтырады. Білім алушыны педагогикалық колледждің білім беру ортасына ендіру болашақ мамандықты таңдауда және одан әрі кәсіби қалыптасуда, шығармашылық қабілеттерін ашуда, өзін-өзі дамытуда және өзін-өзі жетілдіруде хабардар болуға ықпал етеді.

Педагогикалық колледждің білім беру ортасының компоненттері білім алушылардың кәсіби құзыреттілігін дамыту факторы ретінде бірнеше компоненттерден тұрады.

Кесте 1 – Білім беру ортасының компоненттері [7]

р/с	Компоненттер	Мазмұны
1	Әлеуметтік компонент.	Білім беру процесінің барлық субъектілері (білім алушылар, педагогикалық құрам, әкімшілік, жұмыс берушілер, ата-аналар және т.б.) арасындағы өзара іс-қимылды сипаттайды. Мұнда әлеуметтік серіктестермен тығыз қарым-қатынас орнатуға басымдық беріледі. Жүйе құраушы элемент: студент, оның мотивтері, мақсаттары, мүдделері, мүмкіндіктері, жеке ерекшеліктері мен артықшылықтары.
2	Технологиялық компонент (дидактикалық).	Негізгі кәсіби білім беру бағдарламасының мазмұнын, оқыту стилін, дәстүрлі және заманауи білім беру технологияларын қолдану. Білім алушы (оқу, қоғамдық пайдалы, шығармашылық, спорттық, ғылыми-зерттеу) кіретін және оның жеке әлеуетін барынша толық іске асыруға және кәсіби емес құзыреттердің кең спектрін дамытуға мүмкіндік беретін қызмет түрлері. Болашақ мұғалім педагогикалық қызмет түрлерінен өтуі қажет.
3	Кеңістіктік-пәндік компонент.	Білім беру үдерісін материалдық жарақтандыру (ғимарат, жиһаз, ұйымдастыру техникасы, жабдық, мамандандырылған аудиториялар, компьютерлік бағдарлама). Мұнда оқу орнының дамып келе жатқан инфрақұрылымы – инновациялық орталықтар, зертханалар, ұжымдық пайдалану орталықтары және т.б. білім беру процесіне қосылуы маңызды.

Біздің ойымызша, білім беру ортасына келесі сипаттамалар тән:

1. Ортаның ашықтығы – білім алушылардың жеке қажеттіліктеріне, сыртқы білім беру ортасымен өзара әрекеттесуіне байланысты оны кеңейту мүмкіндігі. Оның ішінде, ортаның ашықтығы білім алушыларға білім беру процесінің стейкхолдерлері сұраныстарына бағдарланған вариативтік оқыту мүмкіндігін қамтамасыз ету.

2. Білім беру ортасының өзгергіштігі - ашықтықпен тығыз байланысты. Аудиториялық және аудиториядан тыс жұмыста білім беру нәтижелеріне қол жеткізу үшін білім алушының білім беру ортасына барынша толық енуге ықпал ететін әртүрлі нысандарды, әдістерді, технологияларды және құралдарды пайдалану. Вариативтілік оқытуға қажетті жеке білім беру траекториясын құруға мүмкіндік береді, сонымен қатар нақты нәтижелерді анықтау және жоспарлау арқылы өздігінен қозғалуға мүмкіндік береді.

3. Ортаның артықтығы - мүмкіндіктердің соншалықты үлкен және кең таңдауын болжайды, олардың барлығын бір уақытта пайдалану мүмкін емес, тек әрбір білім алушының үлкен жетістікке және ең жоғары нәтижеге қол жеткізуіне мүмкіндік беру.

4. Ортаның реттілігі - қатысушылардың өзара қарым-қатынас жүйесін, бірлескен білім беру өмірінің дәстүрлерін немесе оның құрылымын қамтиды. Осылайша, бір жағынан, білім беру ортасы қамтушы орта, екінші жағынан жеке тұлғаның ерекшеліктеріне, өмірлік мақсаттарына, мотивтеріне, құндылық бағдарларына сүйене отырып құрушы орта. Сонымен қатар, білім беру ортасы осы сипаттамаларға ие болса, онда ол студенттің кәсіби құзыреттілігін дамытуға көбірек мүмкіндік береді.

Білім беру саласындағы кәсіби стандарттарды талдауға, еңбек функциялары мен қажетті дағдылар мен білімдерді сипаттауға сүйене отырып, болашақ мұғалімдер барлық кластерлерден (әлеуметтік құзыреттер, ойлау және интеллект, коммуникативтік құзыреттер, цифрлық құзыреттер, өзін-өзі бақылау) қалыптасқан кәсіби емес құзыреттерге ие болуы керек.

Олай болса, қазіргі педагогикалық колледждің білім беру ортасы болашақ мамандарға жүйелі әсер ете отырып, дайындықтың барлық бағыттарындағы болашақ маманның құзыреттілігін дамытудың маңызды факторларының бірі. Педагогикалық колледжде оқудың максималды тиімділігі үшін көп компонентті білім беру ортасы (әлеуметтік, технологиялық, кеңістіктік-пәндік компоненттер) ашықтық, өзгергіштік, артықтық және реттілік сияқты сипаттамаларға ие болу. Білім алушы білім беру ортасына кірген кезде оның кәсіби және жеке дамуы үшін оның талаптарын, мүмкіндіктері мен құралдарын түсінеді және меңгереді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Баева И.А. Психологическая безопасность в образовании: монография. - СПб.: СОЮЗ, 2002. - 271 с.

2. Пономарев, Р. Е. Образовательное пространство / Р. Е. Пономарев. – Москва : МАКС Пресс, 2014. – 100 с.

3. Головлева С.М. Компоненты образовательной среды субъектно-ориентированного типа педагогического процесса // Ярославский педагогический вестник. – 2015. – № 4.С. 18–22.

4. Пургина Е. И. Методологические подходы в современном образовании и педагогической науке: учебное пособие. Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 2015. 275 с.

5. Пуйман С.А. Образовательная среда как фактор развития личности и совершенствования подготовки будущих специалистов // Мастерство online [Электронный ресурс]. – 2019. – 4(21).

6. Башмаков М. И., Поздняков С. Н., Резник Н. А. Информационная среда обучения. СПб.: Свет, 2007. 400 с.

7. Пургина, Е. И. Методологические подходы в современном образовании и педагогической науке : учеб. пособие / Е. И. Пургина ; Урал. гос. пед. ун-т. - Екатеринбург, 2015. - 275 с.

ӘОЖ 371.315.7(574)

Ғылым мен білім жүйесіндегі инновациялар: дамудың жаңа жолдары

Мұхтар Дилназ Мұхтарқызы

ББ:-6В01709 – “Ағылшын тілі және бастауыш сынып мұғалімі”, 4 курс
студенті

Ғылыми жетекшісі: Аналбекова Карлығаш Тураровна

Астана Халықаралық Университеті

Астана қаласы, Қазақстан

dilnazmukhtar@mail.ru

Қазіргі таңдағы ғылым мен білім жүйесіндегі инновациялар қоғамның дамуына елеулі әсер етуде. Жаһандық өзгерістер, технологиялық жетістіктер мен жаңа білім беру әдістері ғылым мен білімнің келешегін айқындауда маңызды рөл атқарады. ХХІ ғасырда білім беру жүйесі тек ақпарат беру құралы ғана емес, сонымен қатар адамзаттың болашағын қалыптастыруда басты факторға айналып отыр. Цифрландыру, жасанды интеллект, білімді жекешелендіру және онлайн оқыту сияқты жаңа әдістер білім беру үдерісін айтарлықтай өзгертіп, инновациялық әдістер мен технологияларды қолдануды үйретті. Ғылым мен білім саласындағы осы өзгерістер мен жаңалықтар мемлекеттер мен ұлттардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруда маңызды рөл атқарады. Қазақстанның білім беру жүйесіндегі инновациялық реформалар, цифрлық білім беру платформалары мен жаңа ғылыми зерттеу бағыттары білім сапасын арттыру мен ғылыми ізденістерді жаңа деңгейге көтеруге бағытталған.

Цифрландыру білім беру саласының дамуының негізгі көзі болып табылады. Ол бұрын-соңды адамзат баласы бастан кешпеген жаһандық әлемнің жаңа құралдары. Қазіргі таңда бұл технологиялар даму үстінде.

Мысалы, елімізде пандемия кезіндегі болған қашықтықтан онлайн форматта оқу арқылы әртүрлі платформалармен жұмыс жасадық. Яғни, Zoom, Quizlet, Kahoot, Teams, Skype секілді жаңаша платформалар. Бұл платформалар оқуды толықтай игеруге, қызықты тапсырмалар жасауға, бейнабаян арқылы сабақ түсіндіруге, уақытты үнемдеуге арналған. Бүгінгі таңда тұжырымдамалық түрде білім беру жүйесі негізгі үш бағыт бойынша жүргізілуде: білім беру үдерісін цифрландыру, цифрлық білім беру контенті, білім беруді басқаруды цифрландыру. Қазақстанда мектептік білім беруді цифрландыру оны реформалау үрдісіндегі басты тенденциялардың бірі болып табылады. Білім алушыларға оқытудың жаңа формаларын қолдану, оқу материалдарын интернет арқылы алу, белгілі бір тақырыптар бойынша ақпаратты қайта қарау мүмкіндігі туды. Қашықтан оқыту мен онлайн курстар қазіргі заманның талабына сай білім алу жолдарын барынша кеңейтті. Бұл жүйе әсіресе қазіргі жастар мен жұмыс істейтін адамдарға, сондай-ақ шалғай аудандарда тұратындарға қолайлы. Онлайн оқыту арқылы оқушылар өз уақыттарын тиімді басқаруға мүмкіндік алады. Сонымен қатар, «Coursera», «Udemy», «edX» сияқты платформалар арқылы әлемнің үздік университеттерінен білім алу мүмкіндігі пайда болды. Мұндай жүйелер білімді демократияландыруға жол ашады, өйткені олар бүкіл әлем бойынша кез келген адамға білім алу мүмкіндігін береді [1].

Бейімделген оқыту — оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес оқыту тәсілдерін өзара үйлестіріп, жеке тұлғалық бағдарлама құруға мүмкіндік беретін инновациялық әдіс. Бұл әдіс студенттің оқу қарқынын, қабілетін және қызығушылығын ескере отырып, арнайы бағдарламалар ұсынады. «Knewton» сияқты платформалар бейімделген оқыту жүйесін іске асыруда белсенді жұмыс істеуде. Дэвид Н. Перкинс бейімделген оқыту әдісін білім беру процесінде қолданудың тиімділігін зерттеген ғалым. Оның пікірінше, бейімделген оқыту әр оқушының жеке қажеттіліктері мен қызығушылықтарына негізделіп ұйымдастырылады. Бұл әдіс оқушылардың оқу стиліне, қабілеттеріне және мотивациясына сәйкес бейімделіп, олардың танымдық даму деңгейін жақсартуға ықпал етеді [2].

Инновациялық әдістер ғылыми білімнің дамуына елеулі әсер етеді, себебі олар жаңа технологиялар мен әдістерді енгізу арқылы зерттеулердің сапасы мен тиімділігін арттырады. Цифрландыру мен ақпараттық технологиялар, мысалы, жасанды интеллект пен машиналық оқыту әдістері ғылыми зерттеулерді жылдамдатты, деректерді өңдеуді жеңілдетті. Бұл жаңа құралдар ғылымның түрлі салаларында жаңа білімдер алуға және инновациялық шешімдер қабылдауға ықпал етеді. Қазіргі уақытта елімізде «Bilimland», «Moodle», «Kundelik.kz» сияқты онлайн білім беру платформалары кеңінен қолданылады. Бұл платформалар оқу процесін жеңілдетіп, мұғалімдер мен оқушылар арасында тиімді байланыс орнатуға мүмкіндік береді.

Қазақстанның білім беру жүйесінде жаңартылған білім беру мазмұны енгізіліп, оқушылардың оқу бағдарламалары халықаралық стандарттарға жақындатылды. Бұл реформа оқушыларды білім алу процесінде белсенді

түрде қатысуға және олардың сыни ойлау қабілеттерін дамытуға бағытталған. Оның ішінде критериалды бағалау жүйесі енгізіліп, көптілді білім беру жүйесі қарастырылған. Яғни, оқушыларды көптілді үйрену арқылы халықаралық оқу орындарынан білім ала алады [3].

Сонымен қатар, XXI ғасыр білім беру заманында STEM жүйесі қолданысқа еніп жатыр. STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) — бұл ғылым, технология, инженерия және математика салаларын қамтитын білім беру жүйесі. STEM оқыту әдістері оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, сыни ойлау дағдыларын, сондай-ақ нақты әлемдегі мәселелерді шешу үшін қажетті ғылыми және техникалық білімдерді дамытуға бағытталған. Осы әдістің басты мақсаты — оқушыларға теориялық білімді ғана емес, сонымен қатар осы білімді практикада қолдану дағдыларын үйрету. Бұл оқыту әдісі оқушылардың математикалық және ғылыми дағдыларын жақсартып, инженерлік ойлау мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Қазақстанда STEM білім беру жүйесін дамыту үшін бірнеше арнаулы мектептер мен бағдарламалар енгізілуде. Олардың ішінде Алматы қаласында ашылған STEM мектебі бар. Бұл мектепте робототехника, 3D модельдеу, бағдарламалау және басқа да ғылыми пәндер бойынша арнайы курстар жүргізіледі. Мұнда оқушылар ғылым мен техниканы практикалық тұрғыдан меңгеріп, өз жобаларын жүзеге асыруға мүмкіндік алады. STEM білім беру — бұл болашаққа бағдарланған білім беру жүйесі, ол оқушыларды тек ғылыми біліммен ғана емес, сонымен қатар осы білімді өмірде қолдану дағдыларымен де қамтамасыз етеді [4].

Қорытындылай келе, цифрландырудағы негізгі мақсат – бәсекеге қабілеттілікті арттыру, оқу-тәрбие процесін жеделдету және жеңілдету, балаларға, ұстаздарға, ата-аналарға жүктемені азайту. Ең бастысы – білім беру сапасын арттыру. Жас ұрпақ халықаралық деңгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде жасанды интеллект және ауқымды деректер жасау саласында бәсекеге қабілетті болуға тиіс. Мемлекет басшысы атап көрсеткендей, елді цифрландыру – бұл мақсат емес, бұл – Қазақстанның абсолюттік артықшылыққа қол жеткізу құралы. Сондықтан қазіргі ғылым мен білім жүйесіндегі инновациялар – заманауи оқыту кілті деп есептеймін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абдуллаев, С. К. (2018). «Цифрлық білім беру: теориясы мен тәжірибесі». Алматы: Абай университеті.
2. Perkins, D. N. (2009). «Making Learning Whole: How Seven Principles of Teaching Can Transform Education». Jossey-Bass.
3. Әбдіғалиева, Ш. М. (2020). «Үш тілді білім беру және оның жаңа көзқарастар», Нұр-Сұлтан: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия университетінің баспасы.
4. Толыбекова, М. Н. (2022). Қазіргі білім беру мен оқытудың әдіснамасы. Алматы: ҚазҰУ баспасы.

Эмоционалды интеллект және тұлға

Нигметжанова Г.К - педагогика және психология магистрі, аға
оқытушы

Астана халықаралық университеті, Астана қ, Қазақстан

Эмоционалды интеллектінің ғылыми психологиядағы алғашқы және анағұрлым танымал моделін 1990 жылы Питер Сэловей мен Джон Мэйер ұсынды, олар «эмоциялық интеллект» терминіне анықтама берген алғашқы зерттеу жұмыстарын жариялады, сондай-ақ, оны өлшеу әдістемесін ұсынды (EQ). Бұл модельдің алғашқы нұсқасы 1990 жылы ұсынылған болатын.

Олар эмоционалды интеллектіні «өзінің және басқалардың сезімдері мен эмоцияларын қадағалай білу, оларды ажырата білу және осы ақпаратты ойлау мен әрекеттерді бағыттау үшін қолдана білу қабілеті» ретінде анықтады.

1997 жылдан бастап қана эмоциялық интеллектіні эксперименталды зерттеу басталды. Арнайы тренингтер мен дамыту топтары жанұялық климатты, тұлға аралық қарымқатынасты реттей бастады, яғни эмоциялық интеллект іс жүзінде нәтиже бере бастады. Г. Гарднер мен П. Сэловей ұсынған эмоциялық интеллект ұғымы мыналарды қамтиды:

- ✓ өзіндік эмоцияларды тану
- ✓ эмоцияларды басқара алу
- ✓ өзіндік мотивация
- ✓ өзге адамдардың эмоциясын тани білу

Эмоциялық интеллект деңгейі жоғары тұлғалар өз және өзгенің эмоциясын түсінетін, эмпатияға бейім, қарым-қатынаста эмоцияны басқара алатын болғандықтан әлеуметте адаптацияланған әрі мақсаттарына жете алатын индивид ретінде көрінеді.

Ата-ана тәрбиесінде эмоциялық интеллектінің алатын орнының маңызды тұстарын және бала дамуында эмоциялық интеллектінің рөлін зерттеу арқылы отбасындағы психологиялық жағдайды позитивті өзгерту біздердің маңызды мақсаттарымыздың бірі. Қазіргі зерттеулердің бір сыпырасы эмоция мен интеллект арасындағы өзара байланысты зерттеуге бағытталған. «Эмоционалды интеллект» психологиядағы жаңа бағыттардың біріне кіреді.

Эмоционалды интеллект (ЭИ) академиялық салада жетекші орын алады.

Ал сезім аймағы тұлғаның қабілетіне, зейініне, есте сақтауына, оқуға қабілетіне, қарым-қатынас жасауға және физикалық пен ақыл-ой денсаулығына ықпал етеді. ЭИ дамыған адамдар басқа адамдармен келісе алады, шешім қабылдай алады және жағымсыз жағдайларға дұрыс жауап бере алады

Невролог Антонио Дамасио (Antonio Damasio) өз зерттеуінде: эмоцияларға жауап беретін мидың зақымдалған бөліктері бар науқастарды зерттей отырып, олардың шешім қабылдау қабілетін жоғалтатынын анықтады. Тіпті қарапайым таңдау да күрделі: мысалы науқастар түскі асқа не

жеуге болатынын шеше алмайды: тауық немесе ет. Яғни, таңдау жағынан қиындыққа ұшырайды.

Белгілі болғандай, эмоциялар адамдарға шешім қабылдау үшін қажет. Таңдау логикалық дәлелдерге негізделген болса да, олардың артында әлі де сезімнің бар екенін көрсетеді.

Эдвард Бернейс тұжырымдауынша З.Фрейдтің «Психоанализге кіріспе» кітабынан Бернейс адамдар эмоционалды және иррационалды екендігі туралы идеяларын қабылдап, бейсаналық тілектерге және эмоцияларға әсер ету жолдарын іздей бастады.

Льюис Терман 1928 жылы IQ деңгейі жоғары балалардың өмір жолын зерттеуді ұйымдастырды. Олар өмірде нақты жетістіктерге жету арқылы өздерінің артықшылықтарын дәлелдейді. Стэнфорд университетінде Л.Терман бастаған зерттеу әлі де жалғасын тауып келеді.

Терман выборкасына енген IQ деңгейі жоғары адамдар кейіннен әртүрлі қызметпен айналысты: олардың арасында жүзу бассейнін тазалаушы, жалған құжат жасағаны үшін сотталған адам, дәрігерлер, заңгерлер.

Бір қызығы, жас Уильям Шокли де тестен өтеді, бірақ оның IQ жеткілікті болмай выборкаға енбей қалады. Алайда кейіннен ол Нобель сыйлығының лауреаты болып, тіпті IQ деңгейінен асып, «вундеркиндрдің» қатарына қосылады.

Менса клубының парадоксы

Интеллектіні өлшеу проблемасының парадоксалды иллюстрацияларының бірі Менса клубымен байланысты. 1946 жылы Ұлыбританияда құрылған бұл клуб үміткерлерден Стэнфорд – Бинет тесті немесе басқа да беделді интеллект тесті бойынша IQ деңгейі жоғары адамдар кіреді (тек 2%). Бұл клубта миллионерді де кездестіруге болады, жұмыссыз, профессор, қосалқы жұмысшы және т.б қарапайым адамдар.

1968 жылы Терман выборкасындағы жоғары интеллект деңгейіндегі адамдар өмірде жетістікке жете алмау себептерін түсіндіру үшін зерттеу жүргізді. Терманмен бірге жұмыс істеген Мелита Оден сол жылдардағы бұрынғы Терман вундеркиндртерінің арасында 100 «ең аз табысты» (наименее успешных) тұлғалар деп атап өтті.

Менса парадоксы

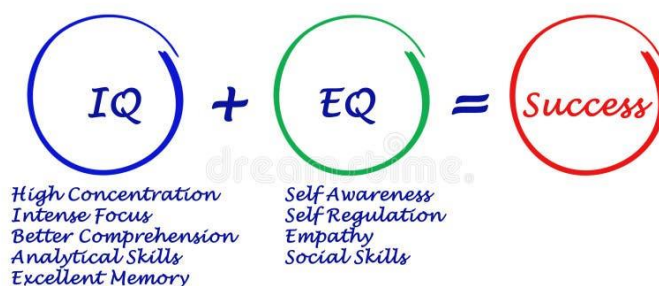

EQ жоғары деңгейдегі белгілер

Эмоционалды интеллект деңгейі жоғары адамдар:

- ✓ Эмоционалды сөздік қоры бай;
- ✓ Өзге адамдар жайынша қызығушылығы жоғары;
- ✓ Өзгерістерге ашық және оны қабылдау;
- ✓ “Жоқ” деп сыпайы түрде айта алуы;
- ✓ Марапатты күтпей-ақ бере алуы;
- ✓ Өз өміріне риза және ләззат алады;
- ✓ Ұйқысы қанады;
- ✓ Өзінің көңіл-күйінің бұзылуына жол бермейді;
- ✓ Бір істен екінші іске жылдам ауыса алады;
- ✓ Жетістікке, жетілу процесіне аса қатты тырыспайды.

Эмоционалды интеллектісі дамыған адам іс-әрекетке немесе эмоцияға емес, себеп-салдарға реакция жасайды. Бұл оған критиканы дұрыс қабылдауға, басқа адамдарды түсінуге және оларға адекватты реакциямен жауап беруге көмектеседі.

1 қадам. Тану және білу. Саналы түрде ұғыну

Не істеймін (не істей аламын)?

Нені сезінемін, (нені сеземін)?

Жаттығу үшін күн сайын белгілі бір уақытта эмоционалды жағдайды бақылауды бастаған жөн, ол үшін телефонға «сіз өзіңізді қалай сезінесіз?» немесе эмоциялар күнделігін жасау, онда күн сайын жұмыс нәтижелерін жазып отыру. Күні бойы қандай эмоцияларды сезінетініңізді, сол эмоциялардың не себеп болғанын қадағалау, көңіл-күйдің жалпы фонын қадағалау.

Сіз таңдаған уақытта фактілерді жазу: бүгінгі күні қандай күшті эмоциялар есте қалды, олар қандай сәттерде пайда болды. Осы эмоцияларды сезіну кезінде денеде қандай сезімдер пайда болғанын, сол сәтте қандай ойлар келгенін жазу? Кез — келген эмоция-бұл белгілі бір гормонның бөлінуімен сәйкес келеді. Сондықтан сезімнің денеде қай жерде пайда болатынын бақылау маңызды.

Жағдаят. факт	Ойлар	Физикалық сезім	Эмоция

2 қадам. Өзге адамның эмоциясын тану, білу

Біз басқа адамдардың эмоцияларын білу дағдыларын жетілдіреміз. Ол үшін басқа адамның вербалды емес мінез-құлқына назар аударып, эмпатия дағдыларын дамытуға болады. Егер қарым-қатынас жақын адаммен орын алса,

онда өз болжамын жасайды: «сіз өзіңізді қалай сезінесіз?» немесе «менің ойымша, сіз қазір бір нәрсеге ренжідіңіз» деген болжам жасау.

Тәжірибе "үнсіз теледидар"

Әлі көрмеген көркем фильмді қосып, дыбысты өшіріңіз. Қимылдарды, мимиканы, кейіпкерлер кеңістігінде орналасуды бақылап, қазір қандай эмоцияларды сезініп жатқанын ойластырып, біраз уақыт кино көріңіз. Бұл өте қызықты процесс. Егер сіз көркем фильмді осылай көруді ұнатпасаңыз, теледидарлық пікірталастарды немесе жаңалықтарды қараңыз. Дыбысты өшіріп, таныс фильмнің үзіндісін және бейтаныс адамның үзіндісін қараңыз. Бақылау процесінде қандай айырмашылық бар?

Сюжетті білу «вербалды емес» эмоциялармен салыстыруға кедергі келтіре ме немесе көмектеседі ме? Әр түрлі жанрдағы фильмдерді салыстырыңыз. Әр түрлі мәдениеттердегі вербалды емес мінез-құлықтың ұқсастығы мен айырмашылығы неде? Белгілі актерлер ойнайтын фильмді және сериалдарды қараңыз. Актерлердің вербалды емес көріністерін кейбір репортаж бағдарламасындағы нақты адамдармен салыстырыңыз.

3 қадам. Эмоцияны басқару және бақылау

Көбінесе біз басқарудың жалғыз тәсілі-бұл эмоцияларымызды басу. Алайда, эмоцияларды түбегейлі басу мүмкін емес, олар басқа жағдайда бұзылады («жинақталған» деп аталады) немесе психосоматикалық фонда пайда болады (мысалы, бас ауыра бастайды). Кішкентай балаларға «ұлдар жыламайды», «жақсы қыздар мұны істемейді» және т.б. сондықтан көпшілігіміз қоғамға сәйкес эмоцияларымызды басуға дағдыланғанбыз.

Эмоцияларыңызды басқарудың басқа жолдары бар. Олардың көпшілігі бізге белгілі: тыныс алу, серуендеу, физикалық белсенділікпен айналысу. Сіздің эмоцияларыңызды басқарудың тиімді әдістерінің бірі-вербализация-сіздің жағдайыңызды дауыстап сипаттау

Тәжірибе «эмоционалды тепе-теңдік» сіз үшін маңызды жеке немесе іскерлік қатынастарды таңдаңыз. Жеке қарым-қатынас үшін бірнеше күннен бір аптаға дейінгі кезеңді еске түсіру жеткілікті, бизнес үшін бір-екі айдан көп уақыт алған дұрыс. Парақты тік сызықпен екіге бөліңіз, сол жақ бағанды «+», оң жақ бағанды «—» деп белгілеңіз. Сол жақ бағанға сіздің ұпайыңыздың күйін жақсартқан барлық әрекеттеріңізді (серіктесіңіздің көңіл — күйін жақсартқан әрекеттер) оң жақ бағанға керісінше нашарлатқан дағдайды жазыңыз. Осы кезеңде осы қарым-қатынастағы эмоционалды тепе-теңдік жағдайына қалай әсер еткеніңізді қараңыз. Сіз оны жақсартта алдыңыз ба немесе кем дегенде сол деңгейде сақтай алдыңыз ба? Немесе оң жақ бағандағы әрекеттер саны көңілсіз түрде басым бола бастайды ма? Эмоционалды интеллект (EQ) — бұл өзіңіздің эмоцияларыңызды позитивті түрде анықтау, пайдалану, түсіну және басқару қабілеті, мысалы, стрессті жеңілдету, қиындықтарды жеңу және қақтығысты басу. Сондай-ақ, бұл қабілет басқа адамдардың эмоционалды күйін тануға мүмкіндік береді. Эмоционалды интеллекттің дамуы тұлғаның туғаннан басталады, яғни нәресте кезінде бала ананың күлкісі мен көз жасын ажыратады. Бұл эмоционалды интеллекттің қалыптасуының бастауы болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1 Андреева И.Н. Понятие и структура эмоционального интеллекта / И.Н. Андреева // Социально-психологические проблемы ментальности. — Смоленск: СГПУ, 2004. — с. 22-26.

2 Майер Г. Психология эмоционального мышления / Г. Майер // Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления. — М.: Изд-во МГУ, 1981. — с. 123-129.

3 Савенков А.И. Эмоциональный и социальный интеллект, как предикторы жизненного успеха / А.И. Савенков // Вестник практической психологии образования. — 2006. — 1. — с. 16-18.

ӘӨЖ 37.031.2

Еліміздегі оқу сауаттылығы

Нұрланқызы Айбибі

1 курс студенті, ОБ 6В01502 – Биология

Ғылыми жетекші: Сабантаева Гүлсан Советказықызы

Астана Халықаралық Университеті,

Астана, Қазақстан.

Эл. пошта: aqtamaqnurlanqyzy@gmail.com

Мақала мәтіні: Мақалада Қазақстанның оқу сауаттылық статистикасы бойынша ең соңғы орында болу себептері мен оның шешу жолдары және салдары көрсетілген. Бұл еліміздегі ең үлкен проблемалардың бірі болып саналады. Жедел түрде шешілмеген бұл мәселе болашақта үлкен мәселелерге ұласуы әбден мүмкін.

Оқу сауаттылық деңгейі бойынша Қазақстан әлемде 61-орында. 2015 жылы көрсеткіш жоғарырақ еді. 2015 жылы тізімде 53-орында тұрдық. Мұндай мәліметті бүгін сенатор Нариман Төреғалиев келтірді.

Елдің білім беру саласына жыл сайын бюджеттен 865 млрд теңге бөлінсе де сауаттылық деңгейі төмендеп келеді. Оның үстіне соңғы 3 жылда бюджеттен қаралатын қаржы көлемі 3 есе ұлғайды. Соған қарамастан білім беру саласы әлем елдері арасында ақсап тұр. Иә, бюджет бөліне берсін, алайда бұл оқу сауаттылық деңгейін көтермесе бұдан не ғайбыл.

Оқу сауаттылығы төмен болу себептері

Қазақстанның оқу сауаттылық деңгейі бойынша соңғы орындарда тұру себебі, кітап оқу әдеті халық арасында қалыптаспаған. Бұл әдетті бірінші отбасында қалыптастыру керек. Өйткені “Отан-отбасынан басталады”. Дастархан басына жиналған жанұя кітапты, шығарманы, өнерді емес, кешегі тойдың қалай өткенін, еттің қандай дәмді болғанын талқылайды. Ондай отбасында өскен бала қалайша кітапқа құмар болмақ?

Оқу сауаттылығы бойынша елдер мен аймақтардың нәтижелерін салыстыру

ЭЫДҰ елдерінің орташа көрсеткішінен статистикалық тұрғыдан жоғары

ЭЫДҰ елдерінің орташа көрсеткішінен статистикалық тұрғыдан айырмашылығы жоқ

ЭЫДҰ елдерінің орташа көрсеткішінен статистикалық тұрғыдан төмен

№

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

Сингапур

Ирландия*

Жапония

Корея

Қытай Тайбэйі

Эстония

Макао (Қытай)

Канада*

АҚШ*

Жаңа Зеландия*

Гонконг (Қытай)*

Аустралия*

Ұлыбритания*

Финляндия

Дания*

Польша

Чехия

Швеция

Швейцария

Италия

Аустрия

Германия

Бельгия

Португалия

Норвегия

Хорватия

Латвия*

Испания

Франция

Израиль

Мажарстан

Литва

Словения

Вьетнам**

Нидерланд*

Түркия

Чили

Словакия

Мальта

Сербия

Грекия

PISA 2022 оқу сауаттылығы бойынша орташа балл

543

516

516

515

515

511

510

507

504

501

500

498

494

490

489

489

489

487

483

482

480

480

479

477

477

475

475

474

474

474

473

472

469

462

459

456

448

447

445

440

438

PISA 2018-ге қарағанда орташа балдағы өзгерістер

-7

-2

12

1

13

-12

-15

-13

-1

-5

-25

-5

-10

-30

-12

-23

-2

-19

-1

5

-4

-18

-14

-15

-23

-3

-4

N/A

-19

3

-3

-4

-27

N/A

-26

-10

-4

-11

-3

1

-19

ЭЫДҰ бойынша орташа көрсеткіштен төмен

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

Исландия

Уругвай

Бруней-Даруссалам

Румыния

Украина аймақтары (27-нің 18-і)

Қатар

БАӘ

Мексика

Коста-Рика

Молдова

Бразилия

Ямайка*

Колумбия

Перу

Черногория

Болгария

Аргентина

Панама*

Малайзия

Қазақстан

Сауд Арабиясы

Кипр

Таиланд

Моңғолия

Гватемала

Грузия

Парагвай

Баку (Әзірбайжан)

Сальвадор

Индонезия

Солтүстік Македония

Албания

Доминикан Республикасы

Палестинска әкімшілігі

Филиппиндер

Косово

Иордания

Марокко

Өзбекстан

Камбоджа

PISA 2022 оқу сауаттылығы бойынша орташа балл

436

430

429

428

428

419

417

415

415

411

410

410

409

408

405

404

401

392

388

386

383

381

379

378

374

374

373

365

365

359

359

358

351

349

347

342

342

339

336

329

PISA 2018-ге қарағанда орташа балдағы өзгерістер

-38

3

21

1

N/A

12

-14

-5

-11

-13

-3

N/A

-4

8

-16

-16

-1

15

-27

-1

-17

-43

-14

N/A

5

-6

3

-24

N/A

-12

-34

-47

10

N/A

7

-11

N/A

-20

N/A

8

Рейтингтің көшін бастап, "Оқымысты ұлт" болып, Сингапур тұр. Жыл сайын оқылатын кітаптар саны 17, екінші орында – Ирландия, үшінші орында – Жапония. Қытай мемлекеті 5-ші орында екен, жылына 11 кітап оқиды. Жалпы, өркениеті дамамыған Америка Құрама Штаттары рейтингте 9-ші орында екен. Қазақстан кітап оқымайтын ел атанып барады. Қазақстанның көрсеткіші бойынша жыл сайын оқылатын кітаптар саны 2.77, ал бір жылда кітап оқуға жұмсалатын саған саны 65. Кітап аз оқылатын қоғам қандай болады?

- * Адамдардың жалпы білім деңгейі мен ой-өрісі дамымаған
- * Ғылым мен технологиялар салаларында инновацияларға биімділік төмен.
- * Тарих пен ұлттық мұраларды зерттеуге құлықсыздық байқалады.

* Бос уақытты көбінесе әлеуметтік желілерде, ойындарда немесе телевизорлық бағдарламаларды көрумен өткізеді.

* Жалған ақпаратты ажырата алмау, сенімсіз декекөздерге сүйену.

* Қоғамның білімсіздігі экономикалық баяу дамуына әсер етеді.

Кітап оқу сапасы мен деңгейінің төмендігін кітапханаға келушілер санынан да байқай аламыз:

Өткен жылы Қасым-Жомарт Тоқаев кітап оқу сауаттылығы деңгейін арттыру қажеттігіне баса назар аударған болатын, деп хабарлайды ҚР премьер-министрінің ресми порталы. Президент бұл мәселеде жаңғырту мен цифрландыруды қажет ететін кітапханалар маңызды рөл атқаруы тиіс екенін атап өтті. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев биылғы Ұлттық құрылтайда: «Біз ең алдымен жастарды кітап оқуға баулуымыз керек. Сонда жаппай кітап оқитын ұлтқа айналамыз. Тәуелсіздік кезеңінде елімізде кітапхана ісі кенжелеп қалды. Тоқсаныншы жылдардағы аласапыран уақытта мыңдаған кітапхана жабылды. Миллиондаған кітап қорынан айырылды. Соңғы жылдары жағдайды түзеу үшін әрекет жасалып жатыр. ...Кітапхана – мемлекеттің, ұлттың негізгі жады. Сондықтан кітапхана ісін дамытуға бейжай қарауға болмайды. Кітап оқырманға қолжетімді болуы керек. Жалпы, бұл саланы жетілдіру үшін басқа да ауқымды шараларды қолға алу қажет», деді. PISA халықаралық зерттеуі бо-йынша, оқушының оқу сауаты төмен болса, қаржылық, математикалық, шығар-ма-шылық, ақпараттық-технологиялық сұрақтарға да дұрыс жауап беруі екіталай. Яғни адамның білім-білігінің өзегінде кітап оқу дағдысы тұрады. Кітап оқудың пайдасы көп: адамның көкжиегін кеңейтіп, ойлау қабілетін шыңдайды, тілдік қорын молайтып, эмоциялық зердесін дамытады. Ал мемлекеттің басты капиталы саналатын адамның білім-білігі оның өз өмірінің сапасына ғана әсер етіп қоймайды, сондай-ақ қоғамның рухани-мәдени, саяси-экономикалық жаңғыруы жолында да шешуші рөл ойнайды.

Осы мәселені шешудегі басты қарастырылатын нәрсе - процесстің жылдам әрі шығынсыз болуы. Ең алғашқы қарастырған шешім ол: Әр отбасының өзіне жауапкершілік алуы. Өз ұрпағының болашағы үшін

жауапкершілік алуы. Біз 10 отбасына зерттеу жүргіздік. Зерттеу нәтижесі бойынша қай үйде кітап қоры көп сол отбасындағы балалар оқуға өте қызыққан, тез ойланып, тез жазып бастаған және зерек ойлайтын балалар болып қалыптасты. Бұл нені білдіреді? Баланың кітапқа қызығушылығы отбасында басталуы керек және оған ата анасы мен үйдегі кітап қоры әсер етеді. Бала бәрібір көргенін жасайды. Егер ата анасы көп кітап қорын жинап көрінетін жерге қойып қойса, өздері баланың сөзінше кітап оқыса ол баланың міндетті түрде кітапқа қызығушылығы оянады. Яғни, отбасында кітап оқып, оны бір-бірімен талқылауды дағдыға қалыптастырған кезде оқу сауаттылығы бойынша алдыңғы тізімдерден көрініп, әлемдік орнымызды көрсете аламыз. Кітап оқитын елдің болашағы зор. Бұл нәрсені дағдыға айналдыру үшін көптеген насихаттардан бөлек, ай сайын қарқынды түрде жарыстар мен жүрделер ұйымдастырылуы керек. Баланың өміріндегі басты ұстазы – ата-анасы. Психолог мамандар баланың үш айлық кезінен бастап ата-анасына кітапты дауыстап оқып, ән айтып, кітаптардағы суреттерді көрсетуге кеңес береді. Суреттері бар кітапты оқыған кезде атын атап, суретті нұсқасаңыз, бала сөз бен суреттің өзара байланысын ұғады. Сондай-ақ, кітаптағы әрбір кейіпкердің дауысын, қимыл-әрекетін көрсетіп отырып оқыту керек. Мәселен, қасқырдың қалай ұлитынын, иттің қалай үретінін, түлкінің қулығын сомдасаңыз, бала ойына сөздер мен жануарлар қатар елестейді. Баланы кітап оқуға мәжбүрлемей, керісінше, қызықтыра білу керек.

Оқу сауаттылығын арттыру – еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының маңызды бөліктерінің бірі і. Оқу сауаттылығы тек білім деңгейін ғана емес, қоғамның мәдениетін, ғылыми әлеуетін және инновациялық қабілетін де қалыптастырады. Кітап оқу мен оқу дағдысын дамыту, әсіресе жастар мен балалар арасында, еліміздің болашағына айтарлықтай ықпал етеді. Бұл үшін тек мектептерде ғана емес, барлық деңгейдегі білім беру жүйесінде үздіксіз жұмысты қажет етеді. Оқу сауаттылығын арттыру үшін жүйелі әрі кешенді жұмыстарды жүзеге асыру қажет. Жаңа технологияларды қолдана отырып, оқу үдерісін жетілдіру, мектептерде оқушыларды қызықтыратын жобалар мен іс-шаралар ұйымдастыру, отбасы мен мектеп арасындағы ынтымақтастықты нығайту, қоғамдық насихаттау шараларын күшейту – осының бәрі оқу сауаттылығының жоғары деңгейіне жету үшін маңызды қадамдар. Қазақстанның болашағы кітап оқитын, сауатты әрі интеллектуалды қоғамда. Бұл мақсатқа жету үшін оқу мәдениетін дамытуға, әсіресе балалар мен жасөспірімдерге кітап оқуды ынталандыруға бағытталған іс-шараларды жиі өткізу керек. Оқу сауаттылығын арттыру арқылы біз өзіміздің халықаралық деңгейдегі орнымызды нығайтып, әлемдегі бәсекеге қабілетті елдер қатарына қосыла аламыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Білімді ел журналы/ “Баланы кітап оқуға баулудағы ата-ананың үлгісі” атты мақала/ Үміт Мархабайқызы Құттыбай
2. “Қазақ” газеті “Елімізде оқу сауаттылығы төмендеп кеткен” атты мақаласы

3. Ranking.kz сайты “ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАР ОҚИДЫ: 2021 ЖЫЛ СОҢҒЫ БІРНЕШЕ ОНЖЫЛДЫҚТА КІТАПХАНАҒА БАРУ БОЙЫНША РЕКОРДТЫҚ ЖЫЛ БОЛДЫ” мақаласынан статистикалық мәліметтер

ӘОЖ 37.022

Қоғам мен ғылымның интеграциясы негізінде оқушыларды адамгершілік құндылықтарға тәрбиелеу мүмкіндіктері

Омарова С.М.

П.ғ.м., аға оқытушы

Астана Халықаралық Университеті

Астан, Қазақстан.

Қоғам – белгілі бір қатынастардың жүйесі болғандықтан, әрбір адамның мінез-құлқы мен рухани-адамгершілік тәрбиесінің қасиет-сапалары осы қатынастар жүйесін нығайтумен анықталады.

Тәуелсіздікке ие болған Қазақстан Республикасының даму бағыты өркениеттілікке негізделеді. Қазіргі өркениеттілік бағыт қоғамның интеллектуалдық, ұлттық, экономикалық тұрғыдан интеграциялық негізде дамуы, ең алдымен әрбір жеке тұлғаның ғасырлар сынынан мүдірмей сақталып келген ең құнды адамгершілік тәрбиесінің қасиет-сапаларын меңгерумен, тәрбиелеумен шешіледі.

Әрбір жаңа ұрпақ өмірге қадам басқанда қоғамда өзіне дейін қалыптасқан қатынастарға тап болады. Бұларға еңбек қатынастары, экономикалық, құқықтық, халықаралық қатынастар, отбасындағы, ұжымдағы қатынастар жатады.

Адамгершілік тәрбиесінің өзіндік ерекшелігі қоғамдағы адамдардың адамгершілік бет-бейнесімен, жалпы адамзаттық адамгершілік сана, әрбір жеке тұлғаның өзіндік адамгершілік санасы және әрбір адамның өзіндік мінез-құлқы өзгешелігімен айқындалады.

Адамгершілік тәрбиесінің ереже нормалары әлеуметтік-мәдени ортаның барлық саласына және жеке тұлғаның өзіндік жеке өміріне тікелей қатысты, оның өзіндік ерекшеліктерімен байланысты. Адамның адамгершілік тәрбиесінің қасиет-сапалары, сол қасиет-сапалардың көмегімен және әрбір адамның әлеуметтік-мәдени ортадағы барлық кез-келген іс-әрекеті ретке келтіреді және бағаланады.

Біз өзіміздің зерттеуіміздің барысында адамгершілік тәрбиесі жалпы жеке тұлғаның тұтастай дамуында барлық басқа тәрбиелердің (еңбек, ақыл-ой, эстетикалық, экологиялық, экономикалық, құқықтық, дене тәрбиесі т.б.) табиғи өзегі болатындығына ерекше мән беру керек.

Қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдайда болашақ мамандарды рухани-адамгершілікке тәрбиелеудің мүмкіндіктерінің бірі нарық экономикасына негізделген еңбек болып табылады.

Адамдардың қоғамдағы нарық еңбегі әлеуметтік-мәдени мәні бар іс-әрекет және қоғамдық ортада адамның еңбек технологиясы, мәдениеті, оның саны мен сапасы жеке тұлғаның өзіндік еңбек әрекетіне деген шынайы ең құнды адамгершілік көзқарасы, санасы, адамгершілікке тәрбиелеудің қасиет-сапасымен бағаланады. Еңбек - жеке тұлғаның, әлеуметтік ортадағы борышы мен міндетін және нарық экономикасы жағдайында өзінің жеке басын жақсарту құралы ғана емес, сонымен қатар қоғам алдындағы құнды адамгершілік парызы болып саналады.

Болашақ жастардың өз елінің болашақ тағдырынаң құнды азаматтық, адамгершілік, жауапкершілік сезіммен қазіргі қоғамның өркениеттілік идеясын жүзеге асыруда, қоғам алдында тұрған міндеттерді шешуде бүгінгі күндегі туындап отырған қиындықтарға қарамастан, өзін ең жоғары рухани-адамгершілік болмыс-бітімімен нақтылы іске жұмылдырып, еңбектің әр саласында араласуды қажет етеді.

Қазақстандық ғалымдар білім мен тәрбие беруді дамытуда интеграциялық, гуманитарлық және педагогикалық процесс, оның ынтымақтастығы, әлеуметтенуі жалпы адамзаттық адамгершілік құндылық тенденцияларына ғылыми, теориялық, әдіснамалық негізде әр қырынан зерттеу жүргізіледі.

Адамгершілік қасиет жалпы адамзаттық құндылықтың негізі, ол үнемі басқа адаммен қарым-қатынасқа бағытталған. Мұнда адамның дүниені қабылдауы өзіндік ерекшелікпен сипатталады, дүниені қабылдау басқа адамды қабылдау деген ұғымды білдіреді.

Бұл адаммен қарым-қатынас жасауда ол адамға құрметпен қарау, қоғамның өзіндей тең құқықты мүшесі деп сыйлау, достық ықыласты білдіру адамгершілік құндылық болып танылады. Сондықтан болашақ мамандарды құнды рухани-адамгершілік қасиеттерге тәрбиелеу оқу тәрбие процесінде олардың адамгершілік санасын, адамгершілік сезімін дамытуды және адамгершілік мінез-құлықтың әдет-дағдысын қалыптастыру бір-бірімен байланысты жүзеге асырылып отыру қажет.

Қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдайда оқушыларды адамгершілік құндылықтарға тәрбиелеудің бірі - интеграцияланған білім.

Бүгінгі таңда оқыту мен тәрбие беруісін қоғамның жаңару бағытына сай еліміздің экономикалық, экологиялық, этномәдени ерекшеліктерін ескере отырып, адамгершілік құндылық негізде құрудың аса қажеттілігі айқындалды.

Оқушылардың ең құнды адамгершілік тәрбиенің меңгеруіне ықпал жасайтын бірнеше мүмкіндіктер бар.

Жоғары дәрежеде интеграцияланған жеке тұлғаны қалыптастыруда шешуші мүмкіндіктің бірі – отбасы.

Қай заманда, қай елде болса да отбасы адамзат ұрпағына ететін ықпалы мен әсерін өмірдегі басқа ешнәрсенің күшімен салыстыруға болмайды.

Әрбір әлеуметтік құбылыстың қызмет ету мәнін саралау арқылы мәдениеттің анықтамасын береді. Мәселен, Э.Тэйлордың тұжырымы бойынша «адам қабілеті игерген білімнің жиынтығы, діни сенім, өнер,

парасаттылық, заң, салт-дәстүр, әдет-ғұрып т.б. мәдениеттің аясына жатақызады [1].

Отбасы күрделі қоғамдық құбылыс. Қоғамдық ортаның шағын бір бөлігі ретінде балаға өмірінде мамандық таңдауға ықпал жасап, жолдама береді, көзқарасының әдет-ғұрпының іргетасын қалайды. Еліміздің өміршеңдігі отбасы жағдайымен тығыз байланысты.

Отбасы – адам баласы тарихи дамуының барысында қалыптасқан және үздіксіз дамып келе жатқан әлеуметтік категория. Ол – алғашқы қауымдық құрылыстың ыдырау кезінде пайда болған әлеуметтік топ және шаруашылық негіздерінің бірі, әрқашан қоғаммен оның көп салалалы қатынастарымен, рухани байлығымен тығыз байланыста өмір сүрген. Әрине, қоғамнан, өзін қоршаған табиғи-жағрапиялық орталықтан тыс отбасы жасалмайды. Жер шарын мекендеген халықтардың отбасы, сол халықтың отбасылық тарихы, сол халықтың даму жолынан ажырамайды. Қазақ халқының отбасы да сондай, болып келеді.

Отбасы тәрбиесі ата-аналар ықпалымен жүзеге асатын қоғамдық тәрбиемен ұштас болып келеді. Ол қоғаммен, бүкіл қоғамдық қатынастар жүйесімен тығыз байланыста бола тұрса да, отбасындағы адамдардың белгілі дәрежедегі өзіндік дербестігі, әлеуметтік тұрғыдан әр түрлі деңгейдегі адамдық қасиет-сапалары, өмірлік бағдар-мүдделері әр түрлі ерекшелігімен сипатталған. Сонымен қатар, отбасы өмір материалдық және рухани-адамгершілік тәрбие процестермен ерекшелінеді, сондай-ақ әр түрлі шаруашылық, кәсіби, тұтыну қатынастары оның материалдық жағын құраса, ал отбасының рухани жағын құқықтық, адамгершілік, туысқандық және психологиялық қатынастарды құрайды.

Жоғарыдағы айтылған ойлардан қазіргі кезде отбасы тәрбиесінің өзекті мәселесінің бірі отбасының адамгершілік тәрбиесі болып табылады.

Соңғы жылдары, отбасыларда ажырасу сияқты келеңсіз жағдайлардың орын алуы, жас-болашақ маман тәрбиесіне немқұрайлы қарау, тастанды балалар деп аталатын топтың пайда болуы және отбасында бала санының азаюы, жалғыз басты аналардың көбеюі, толық отбасының барған сайын азаюы, экономикалық тұмыс-тіршілік күнелтудің, отбасын асыраушылық табыстың азаюы барған сайын белең алуда. Мұның өзі ең алдымен отбасы мүшелерінің бір-біріне деген адамгершілік қарым-қатынастың құлдырауы, өз тарапынан болашақ маманға деген аналық-аталық мейірімділік көзқарастың және отбасының тәрбиелік мүмкіндігінің төмендеуіне әкеліп соқтырады.

Сонымен қатар, қоғамда орын алып отырған экономикалық дағдарыс, адамгершілік құндылықтардың жойылуы, отбасының әлеуметтік, материалдық жағдайының құлдырауы, отбасының өмірлік дүниетанымының өзгеруіне әкелсе, отбасындағы жас өспірімнің өмірлік бағдарындағы өзінің мақсат-мүдделеріне деген сенімсіздіктің туындауына және адамдық қасиет-сапаларды бағаламаудың, өздерінің өміріне немқұрайлы қарауы, адамгершілік құндылықтардан азғындыққа ұшырауына әкеледі. Бүгінгі күннің мұндай ақиқатты жағдайларына социологтардың, демографтардың, психологтардың зерттеулері дәлел. Ғалым-зерттеуші Г.А.Уманов «қиын»

балалар проблемасын зерттеу барысында, оның себептерінің бірі ретінде – әке-шешесінің маскүнемдігі, әкесіздік, бақылаусыздық, орынсыз қаталдық, ұрып-соғу екендігін анықтады [2].

Адамгершіліктәрбие беруді әр қырынан Қазақстандық көптеген зерттеуші ғалымдар қарастырған. Мәселен, В.А.Ким көп ұлтты мектеп жағдайындағы адамгершілік тәрбиесін ұлттық қарым-қатынас негізіне талдау жасаса, әр этикалық топтың ерекшеліктеріне байланысты адамгершілік құндылық мінез-құлық, дағдылардың ұлттық қарым-қатынастағы алатын орнын ғылыми, педагогикалық тұрғыдан дәлелдеген [3].

Зерттеуші Э.А.Орынбасарова адамгершілік тәрбие проблемасының тарихи дамуын ХІХ ғасырдың 60 жылдарымен ХХ ғасырдың 90 жылдары аралығындағы теориялық идеялармен негіздеп қарастырған [4].

Қазіргі қоғамның күрделі процесі және әлеуметтік шындықтың сұраныстары отбасындағы адамгершілік тәрбиесіне әлеуметтік, психологиялық, педагогикалық тұрғыдан талдау жасау қажет екендігіне көзіміз жетіп отыр.

Осыған орай оқушыларға адамгершілік тәрбие беруде отбасылық, мүмкіндіктер өзара сүйіспеншілікке, ашық, еркін сенімді, ізгілік қарым-қатынасқа, ұлттық дәстүрлерге, мәдениетті, өнегелі мінез-құлыққа құрылуы ғылыми интеграциялық, педагогикалық негізде құрылуы керек деп есептейміз.

Отбасындағы адамгершілік құндылық негізінде тәрбие берудің әлемдік деңгейге көтеріліп өркениетті елдердің осы бағыттағы танылған тәжірибелерін, атап айтқанда, еуропалықтардың білімпаздығы, американдықтардың әрекеті, ауқымды қимылы, жапондықтардың ынта-жігері, сезімталдық пен ұқыптылығы, немістердің тәртібі мен еңбекқорлығы, тиянақтылығы т.б. елдерде ұғымды іс-әрекеттерін, өнегелерін өз еліміздегі отбасы тәрбиесіндегі ғасырлар бойы жинақталған ұлттық дәстүрлерімен интеграцияланғаны бүгінгі әлеуметтік дамудың заңдылығының бірі деп айтуға болады.

Қазақстандықтардың келесі ұрпағы, тәуелсіз мемлекеттің мұрагерлері жан-жақты, жарасымды болып өсуі отбасымен тікелей байланысты. Алайда, қазіргі отбасы әлеуметтік жағынан қолдау таппай, көптеген қиындықтарға кездеседі.

Бүгінгі таңда көптеген отбасылары өзінің күші мен уақытын отбасының және балаларының материалдық жағын қамтамасыз етуге жұмсаса, ал рухани-адамгершілік дамуы мен жетілуіне уақыттары қалмайды.

Әлеуметтанушылардың зерттеуі бойынша, жұмыс жасайтын аналар бала тәрбиесіне тәулігіне 16 минут, ал жексенбі күндері 30 минут уақыт бөле алады екен. Ата-аналардың көпшілігінің балаларымен рухани-адамгершілік қарым-қатынаста болу (бірге кітап оқу, бірге отырып теледидар көруі, театрға баруы т.б.) мүмкіндігі мүлде жоқ деуге болады.

Осы орайда жастарды отбасында тәрбиелеудегі орын алып отырған кемшіліктер: отбасындағы экономикалық жағдайдың төменгі деңгейде болуы (еңбекақының аздығы, өмір сүруге қажетті тұрмыстық заттардың жоқтығы); оқушылардың дұрыс өсіп жетілуіне, денсаулығына қажетті тағамдардың

жеткіліксіздігі, қоғамдық өмірдегі мәдениеттің құлдырауы; отбасының психологиялық тұрғыдан болашаққа сенімсіздігі (жұмыстан шығып қалам деген қорқыныш, ауруға ұшырап қалам деген қорқыныш, нерв жүйесіне ықпал жасайтын келеңсіз жағдаяттар т.б.) бүгінгі таңда, әсіресе, аналарға екі жақты ауыртпалықтың түсуі - бір жағынан жұмысы болса, екінші жағынан отбасына қамқорлық жасау; отбасының әлеуметтік тұрмыстық, адамгершілік қарым-қатынастың бұзылуынан ажырасудың барған сайын орын алуда.

Жоғарыда орын алған отбасы тәрбиесіндегі қиыншылықтар, қарама-қайшылықтарға әлеуметтік, педагогикалық тұрғыдан талдау жасағанымызда, оның шығу себебі: тек қана қоғамда орын алған дағдарыстар, келеңсіз құбылыстардан ғана емес, олар кейбір отбасыларындағы халықтық мәдениетті, өз халқының ұлттық дәстүрін бағаламаудан, қажетсінбеушіліктен туындайды, сонымен қатар оқушылардың болашақ өміріне мән бермеушіліктен, жауапсыздықтан екенін байқаймыз.

Осыған байланысты отбасы тәрбиесінде орын алып отырған проблемалардың бірі - отбасындағы адамгершілік тәрбиесі. Бұдан біз жалпы адамзаттық құндылықтарды, жаңа адамгершілік қасиет-сапаларды орнықтыру, халықтың ғасырлар бойы жинақтаған адамгершілікке негізделген салт-дәстүрлер мұрасын отбасы тәрбиесінің өзегіне алынуы қажет деп есептеледі. Жалпы халықтың да дамуының негізі отбасы күйзеліске ұшыраған жағдайда жалпы адамзаттық апаттың белгісі болып саналады. Сондықтан, бұндай қатерлі жағдайды болдырмау халықтың даналығынан нәр алумен тікелей байланысты.

Жалпы адамзаттық адамгершілік тәрбиесіндегі адами құндылықты жетілдіру бірнеше факторлармен, жүйемен атап айтқанда:

Біріншіден, дәстүрлер, қоғам өміріндегі жалпы құндылықтар, адамгершілік тәрбиедегі мінез-құлықтың үлгілері, саясат, идеология мәселелерімен байланысты анықталады.

Екіншіден, ғылымның, білімнің және тарихтағы тәрбие, білім жүйелері өз алдында жеке-жеке оқшауланып, адамның адамгершілік құндылық қасиет-сапаларын жақсарта алмайды.

Бүгінгі нарық экономикасының талабына, қазіргі заманның даму барысына сәйкес қоғамды да, ғылымды да, адамгершілік тәрбие мен білім беруді де, сонымен қатар, отбасында, мектепте әрбір жеке адамды адамдандыру идеясына негіздеу керек.

Осы ретте адамгершілік құндылықтарға тәрбиелеудің әлеуметтік жағдайында жағымды, жайлы болуы ғана талап етілмейді, бағдарлы ықпалы ең алдымен әрқайсысының белсенді іс-әрекеттерімен байланысты болуымен шешіледі. Сондықтан, тәрбие процесінің нәтижелілігінің, тиімділігінің артуы, барлық әлеуметтік, мәдени, қоғамдық мекемелердің іс-әрекеттерінің бірлігімен, интеграциялануымен сабақтас болуы керек.

Қоғам жеке тұлғаның өзара қарым-қатынасының үйлесімділік тенденциясына бағытталған қоғамның жаңаруы, әр саладағы жеке меншіктердің дамуы, жалпы адамзаттық құндылықтар арқылы адамның барлық өмір саласын ретке келтіру, тәрбие, білім беру жүйесін

демократияландыру мен гуманизациялау проблемаларының өте баяу асырылуы объективті және субъективті көптеген қарама-қайшылықтар мен қиындықтардың туындауынан болады. Осы қиындықтардың болу себептерінің бірі - көптеген отбасыларының адамгершілік жағынан тұрақсыздығы, ең құнды адамгершілік дәстүрлерді, қасиет-сапаларды жоғалту, оқушының жеке тұлғалық қалыптасуына отбасының тәрбиелік ықпалының төмендеуі, кейбір отбасыларында мүлде болмауы.

Мәселен, тәжірибеде өмірде кейбір оқушының сабақты өте жақсы оқуы, жеке пәнге деген ерекше қабілеті, ерекше дарындылығы болғанымен, адамдармен, өз құрбы-құрдастарымен, оқушылармен қарым-қатынасында мәдениетсіздік, тұрпайы мінез-құлық, менмендік т.б. жағымсыз қасиеттер көрсететіндер де кездеседі.

Қазіргі кезде оқушылардың адамгершілік құндылықтарға тәрбиелеуді - интеллектуалды, тәрбиелі, білімді деңгейде іске асыру қажет. Өйткені, халық мәдениетін табиғи түрде бейімдендіретін бұрынғы әлеуметтік орта қазір жоқ.

Оқушыларды адамгершілік құндылықтарға тәрбиелеудегі ізгі мақсат этномәдени білім беру арқылы мағлұматтар ғана беру емес, олардың ұлттық құндылықтарының талабын өтеу, адамгершіліктің құндылықтардың айрықша адами қасиетіне дағдыландыру, ұлттық рухта тәрбиелеу.

Оқушыларды адамгершілік құндылықтарға тәрбиелеу жүйесіндегі негізгі ұстанымдар педагог маманды рухани байытумен қатар алған білімдерін шығармашылық іс-әрекетте қолдана білуіне бағытталады, жан-жақты дамытуға әсер етеді, адамгершіліктің ұлттық сипатымен қатар тәрбиелеу мен сапалы білім берушілік функциясын түсінуге үйретеді.

Адамгершілік құндылықтарға тәрбиелеу бағыттарының мақсатының бірі халықтық педагогика, этномәдени білім беру, халықтық мұра құндылықтары арқылы болашақ маманның іс-әрекетін, дағдыларын, ұлттық талғамын, елжандылығын қалыптастыру.

Оқушы тұлғасы интегративті негізде, әлеуметтік-мәдени ортада қоғамның да адамдардың да бір-бірімен адамгершілік құндылықтары бірлестікте қалыптасады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Тейлор Э. Первобытная культура. М.: 1989. – 18 с.
2. Уманов Г.У. Бала бақыты. – Алматы, 1979. – 280 б.
3. Ким В.А. Методолгические и теоретические основы процесса нравственного воспитания учащихся многонациональных школ. Дисс... д.п.н – Алматы. 1992 – 340с.
4. Урунбасарова Э.А. Становление и развитие теории нравственного воспитания школьника Казахстана. (60-е г.г. XIX в.-90-е г.г. XX в.) – Алматы, 1999. – 270 с.

Жеткіншектердің оқу мотивациясының ерекшеліктері

Сағынбаева А.Н.

«6B01103 – Педагогика и психология» ББ, 2 курс білім алушысы

Ғылыми жетекшісі: Турарова Г.У., аға оқытушы

Астана Халықаралық университеті,

Астана, Қазақстан.

Эл. пошта: akmerye.nurgisakzy@mail.ru

Қазіргі білім беру жүйесінде жеткіншектердің оқу мотивациясы маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Жеткіншектік кезең – адамның тұлғалық қалыптасуындағы ең күрделі әрі маңызды кезеңдердің бірі. Бұл уақытта балалардың қызығушылықтары өзгеріп, жаңа әлеуметтік орталарға бейімделу үдерісі жүреді. Осы өзгерістер олардың оқу процесіне деген көзқарасына да айтарлықтай әсер етеді. Кейбір оқушылар білім алуға құштарлық танытса, енді бірі оқуды мәжбүрлі міндет ретінде қабылдайды. Жеткіншектердің оқу мотивациясына түрлі факторлар ықпал етеді. Олардың ішінде ішкі мотивация (танымдық қызығушылық, өзін-өзі дамытуға ұмтылыс) және сыртқы мотивация (бағалар, ата-ананың немесе мұғалімдердің қысымы, құрдастардың пікірі) маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, мұғалімдердің оқыту әдістері, мектептегі атмосфера, бағалау жүйесі және оқыту материалдарының мазмұны да жеткіншектердің оқу процесіне деген ынтасына әсер етеді. Оқу мотивациясының төмендеуі жеткіншектердің үлгеріміне, өзін-өзі бағалауына және болашақ кәсіби бағдарлануына кері әсерін тигізуі мүмкін. Сондықтан олардың білім алуға деген ынтасын арттыру – білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі. Бұл мақалада жеткіншектердің оқу мотивациясының ерекшеліктері, оған әсер ететін факторлар және мотивацияны арттырудың тиімді жолдары қарастырылады.

Жеткіншектердің оқу мотивациясы тақырыбы бойынша отандық және шетелдік зерттеулер бұл мәселенің көпқырлылығын және оның білім беру жүйесіндегі маңыздылығын көрсетеді.

Отандық зерттеулер:

«Жоғары оқу орындарындағы студенттерде эмоциялық интеллекті мен жетістікке жету мотивациясының өзара байланысы» атты мақалада Б.Е. Сабырбай және әріптестері студенттердің эмоциялық интеллектісі мен олардың жетістікке жету мотивациясы арасындағы байланысты зерттеген. Зерттеу нәтижелері эмоциялық интеллектінің жоғары деңгейі студенттердің оқу белсенділігі мен академиялық үлгеріміне оң әсер ететінін көрсеткен [1]. «Студенттердің оқу мотивациясының гендерлік ерекшеліктері» атты зерттеуде Б.К. Каирова және әріптестері студенттердің оқу мотивациясындағы гендерлік айырмашылықтарды талдаған. Зерттеу нәтижелері ер және әйел студенттердің оқу мотивациясында айтарлықтай айырмашылықтар бар екенін анықтаған [2].

«Білім алушылардың жетістікке жету мотивациясына әсер ететін факторлар» мақаласында Г. Ертуқешева және әріптестері студенттердің

жетістікке жету мотивациясына әсер ететін ішкі және сыртқы факторларды зерттеген. Мақалада мотивацияның психологиялық теориялары қарастырылып, студенттердің оқу үлгеріміне мотивацияның әсері талданған [8].

Шетелдік зерттеулер:

«Оқушылардың оқу мотивациясы: теориялық және практикалық аспектілер» атты еңбегінде Дж. Брунер оқу мотивациясының когнитивтік аспектілерін қарастырып, оқушылардың білім алуға деген ынтасын арттыру жолдарын ұсынған.

«Өзіндік анықтау теориясы және оқу мотивациясы» атты зерттеуінде Э. Деси және Р. Райан ішкі мотивацияның маңыздылығын атап өтіп, оқушылардың автономиясы мен құзыреттілігін арттырудың оқу мотивациясына әсерін талдаған.

«Оқу мотивациясының мәдениетаралық салыстырмалы зерттеуі» атты жұмысында Х. Стефан және әріптестері әртүрлі мәдениеттердегі оқушылардың оқу мотивациясындағы айырмашылықтарды зерттеп, мәдени факторлардың мотивацияға әсерін анықтаған.

Бұл зерттеулер жеткіншектердің оқу мотивациясына әсер ететін факторлардың күрделілігін және олардың білім беру процесіндегі рөлін көрсетеді. Отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері оқу мотивациясын арттыру үшін кешенді тәсілдің қажеттілігін және әртүрлі факторларды ескерудің маңыздылығын айқындайды.

Жеткіншектік кезең – адамның танымдық және тұлғалық дамуының күрделі кезеңдерінің бірі, сондықтан бұл уақытта оқу процесіне деген ынтаның өзгеруі жиі кездеседі. Мақалада ішкі және сыртқы мотивацияның айырмашылықтары, әлеуметтік ортаның, мұғалімнің рөлінің, оқыту әдістерінің маңызы қарастырылады. Сонымен қатар, оқу мотивациясын күшейтуге арналған тиімді әдістер ұсынылады.

Ұсынылатын ұсыныстар:

- Оқу процесін қызықты әрі интерактивті ету: Бұл ұсыныс оқушылардың мотивациясын арттыру үшін нақты мақсаттарды анықтау және оқу ортасын өзгерту [3].

- Геймификация, рөлдік ойындар, топтық жұмыс және практикалық тапсырмаларды қолдану: Бұл әдістер оқушылардың оқу мотивациясын арттыруға бағытталған түрлі жаттығуларды қамтитын «Тренинг: Оқу мотивациясын дамытуға арналған жаттығулар» мақаласында ұсынылған [4]. Оқушыларға оқу процесіне белсенді араласуға мүмкіндік беру: Бұл ұсыныс оқушылардың оқу мотивациясын зерттеу әдістері туралы айтылған «Оқушының оқу мотивациясын мұғалімдердің зерттеуі» мақаласынан алынған [5].

- Оқушылардың ішкі мотивациясын дамыту: Бұл ұсыныс оқушылардың мотивациясын дамытуға бағытталған әдістерді сипаттайтын «Мотивацияны ынталандырушы әдістер»[5].

- Бағалау жүйесін жетілдіру (стандартты бағалардан мотивациялық кері байланысқа көшу): Бұл ұсыныс бағалау үдерісінің қорытындысы және

кері байланыстың сапалы ақпараты туралы айтылған Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің диссертациясынан алынған[6].

- Оқушыларға өз қызығушылықтарына сәйкес оқу материалдарын таңдауға мүмкіндік беру: Бұл ұсыныс оқушылардың оқу мотивациясын зерттеу әдістері туралы айтылған «Оқушының оқу мотивациясын мұғалімдердің зерттеуі» мақаласынан алынған [7].

- Құрдастар арасындағы ынтымақтастықты нығайту: Бұл ұсыныс оқушылардың оқу мотивациясын арттыруға бағытталған түрлі жаттығуларды қамтитын «Тренинг: Оқу мотивациясын дамытуға арналған жаттығулар» мақаласында ұсынылған [4].

- Мұғалім мен ата-ананың қолдауын арттыру: Бұл ұсыныс оқушылардың мотивациясын дамытуға бағытталған әдістерді сипаттайтын «Мотивацияны ынталандырушы әдістер»[5].

- Білімді өмірмен байланыстыру: Бұл ұсыныс оқушылардың оқу мотивациясын арттыруға бағытталған түрлі жаттығуларды қамтитын «Тренинг: Оқу мотивациясын дамытуға арналған жаттығулар» мақаласында ұсынылған[4].

Бұл ұсыныстар жеткіншектердің оқу мотивациясын арттыруға көмектесіп, олардың білімге деген құштарлығын дамытуға ықпал етеді.

Жеткіншектердің оқу мотивациясы – олардың білім алудағы ынтасы мен қызығушылығын анықтайтын маңызды фактор. Бұл мотивацияның деңгейі мен сипаты олардың академиялық жетістіктеріне, өзін-өзі бағалауына және болашақ кәсіби бағдарлануына тікелей әсер етеді [1].

Сонымен, жеткіншектердің оқу мотивациясы олардың болашақ жетістіктеріне тікелей әсер ететін маңызды факторлардың бірі. Бұл мотивация көптеген ішкі және сыртқы факторларға байланысты қалыптасады. Егер оқу процесін қызықты, практикалық және тұлғаға бағытталған етіп ұйымдастырсақ, жеткіншектердің білімге деген құштарлығын арттыра аламыз. Бұл міндетке жету үшін ата-аналар, мұғалімдер және бүкіл қоғам бірлесіп әрекет етуі қажет. Тек сонда ғана біз жеткіншектерді саналы, білімді және өз болашағына сенімді азамат ретінде тәрбиелей аламыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Сабырбай, Б.Е., Айкинбаева, Г.Қ., & Кошкун, Х. (2024). Жоғары оқу орындарындағы студенттерде эмоциялық интеллекті мен жетістікке жету мотивациясының өзара байланысы. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Педагогика. Психология. Социология сериясы, 147(2), 588–605.

2. Каирова Б.К., Ибраева Р.Ж., & Саткангулова Г.Ж. (2021). Студенттердің оқу мотивациясының гендерлік ерекшеліктері. Вестник КГПИ, 2021 №1-2.

3. <https://tryengineering.org/>

4. <https://92.alschool.kz/oushylara/2762-trening-ou-motivacijasyn-damytua-arnalan-zhattyular.html>

5. <https://stud.kz/referat/show/109892>

6. <https://www.kaznpu.kz/docs/doctoranti/r/dissertation.pdf>
7. <https://stud.kz/referat/show/65231>
8. Ертукешева Г. (2022). Білім алушылардың жетістікке жету мотивациясына әсер ететін факторлар. ОҚМПУ ғылыми журналы.

УДК 159.99

Влияние эмоционального насилия на психическое развитие ребенка в дошкольном возрасте

Сағынғали Жансая Нұрғалиқызы

Студент 3 курса, 6B01201 Дошкольное обучение и воспитание

Научный руководитель: Нигметжанова Гульназым Кудайбергеновна, магистр педагогики и психологии, ст.преподаватель

Международный Университет Астана,
Астана, Казахстан.

Эл. почта: zhan.zhansaya2004@gmail.com

Введение

В процессе обучения и практики в детских садах я все чаще сталкиваюсь с вопросами, касающимися психологического благополучия детей. Особенное беспокойство вызывает проблема эмоционального насилия, которая, к сожалению, остается незаметной для многих родителей и педагогов.

Дошкольный возраст – это период, когда ребенок активно познает мир, учится понимать себя и окружающих, формирует базовые представления о любви, заботе и безопасности. Однако если в этот важный период он сталкивается с эмоциональным насилием – криками, унижением, игнорированием его чувств – это может привести к серьезным последствиям для его психического развития.

Эта статья посвящена исследованию влияния эмоционального насилия на детей дошкольного возраста. Я собрала мнения ведущих психологов, анализ научных исследований и практические рекомендации для педагогов и родителей. Надеюсь, что эта работа поможет глубже понять проблему и найти пути ее предотвращения.

Что такое эмоциональное насилие?

Эмоциональное (психологическое) насилие – это систематическое воздействие на психику ребенка, которое приводит к формированию у него чувства страха, неполноценности, тревожности или подавленности. Оно включает в себя такие действия, как унижение, запугивание, манипуляции, игнорирование, пренебрежение и завышенные ожидания. В отличие от физического насилия, эмоциональное насилие часто остается незаметным, но его последствия могут быть столь же разрушительными.

История изучения эмоционального насилия

Понятие эмоционального насилия появилось в психологии сравнительно недавно. Впервые оно стало предметом исследований в середине XX века, когда ученые начали изучать влияние родительского стиля воспитания на психическое развитие детей. В 1980-х годах Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) признала эмоциональное насилие одной из форм жестокого обращения с детьми. С тех пор было проведено множество исследований, подтверждающих, что эмоциональное насилие может оказывать долгосрочное влияние на личность ребенка, его самооценку и способность к социализации.

Формы эмоционального насилия

Специалисты выделяют несколько форм этой проблемы:

- **Оскорбления и унижение.** Ребенка подвергают вербальной агрессии: грубым словам, насмешкам, обидным прозвищам. Его критикуют и высмеивают в присутствии других людей, что разрушает самооценку. Постоянные оскорбления могут привести к формированию негативного образа себя и снижению уверенности в своих силах.

Пример: Учитель на глазах у всего класса говорит ребенку: *«Ты опять ничего не понимаешь! Когда же ты наконец начнешь думать головой?»* Это подрывает самооценку и формирует у ребенка убеждение в собственной несостоятельности.

- **Эмоциональное безразличие.** Родители или опекуны не проявляют интереса к жизни ребенка, не поддерживают его, не уделяют внимания его чувствам и успехам. Ребенок испытывает дефицит тепла, заботы и любви, что приводит к ощущению ненужности. Отсутствие эмоционального отклика от взрослых формирует у ребенка страх перед выражением своих эмоций и снижает его способность к эмпатии.

Факт: Исследование UNICEF (2021) выявило, что дети, воспитывающиеся в условиях эмоционального безразличия, в 2–3 раза чаще страдают от тревожных расстройств и проблем с социализацией.[1]

- **Отвержение.** Взрослые демонстрируют ребенку, что он мешает, не нужен или раздражает их. Его могут прогонять, избегать общения, всячески показывая свое нежелание принимать его в семье или коллективе. Такое поведение может привести к чувству одиночества и неспособности устанавливать доверительные отношения в будущем.

Пример: Родители открыто говорят ребенку: *«Мы тебя вообще не планировали, ты только мешаешь нам жить»*. Они избегают общения с ним и минимально участвуют в его жизни.

- **Запугивание и давление.** Ребенок постоянно находится в страхе из-за угроз, наказаний или требований, которые он не может выполнить в силу своего возраста. Такая атмосфера приводит к тревожности и эмоциональному истощению. Постоянный страх может повлиять на развитие стрессоустойчивости и повысить риск возникновения психосоматических заболеваний.

Пример: Родители угрожают ребенку: «Если ты не будешь хорошо учиться, мы отдадим тебя в интернат» или «Я тебя больше любить не буду». Это формирует постоянное чувство страха и тревожность.

•Ограничение свободы. Взрослые лишают ребенка общения со сверстниками, запрещают ему выходить на улицу, навязывают полную зависимость. Иногда эта форма дополняется физическим насилием — запиранием в помещении или наказаниями за нарушение запретов. Изоляция может привести к задержке социального развития и трудностям в адаптации в коллективе.

Пример: Родители запрещают ребенку выходить на улицу, общаться со сверстниками, контролируют каждый его шаг. Он находится в изоляции, не умеет устанавливать контакты.

Влияние на психическое развитие дошкольника

Психологи и педагоги отмечают, что эмоциональное насилие оказывает серьезное влияние на когнитивное, эмоциональное и социальное развитие ребенка. Рассмотрим основные последствия.

1. Нарушение формирования самооценки

Профессор психологии Йельского университета Джеймс Грин утверждает, что у детей, подвергшихся эмоциональному насилию, формируется заниженная самооценка. Ребенок начинает воспринимать себя недостаточно хорошим, недостойным любви и внимания. Это может привести к неуверенности в себе и социальной изоляции. [2] Л.С. Выготский в своей работе «Психология развития ребенка» подчеркивал, что самооценка формируется в процессе взаимодействия с окружающими, а постоянное негативное подкрепление может приводить к стойким нарушениям в развитии личности ребенка.[3]

2. Развитие тревожности и депрессивных состояний

Исследования, проведенные в Гарвардском университете, показывают, что дети, подвергшиеся эмоциональному насилию, чаще страдают от тревожных расстройств и депрессии. Это связано с хроническим стрессом, который нарушает нормальную работу нервной системы. Дети, испытывающие постоянное давление, могут становиться замкнутыми, боязливыми и неуверенными в своих силах. [4] Т. Бауэр в своей работе «Эмоциональное насилие в детстве: последствия и пути преодоления» отмечает, что пережитое в раннем возрасте эмоциональное насилие может привести к длительным последствиям в психическом развитии, включая повышенный уровень тревожности и склонность к депрессивным состояниям во взрослом возрасте.[5]

3. Проблемы в социальном взаимодействии

Эмоциональное насилие формирует у ребенка негативное восприятие себя и окружающих. По мнению российского психолога Л.Ф. Обухова, такие дети могут испытывать трудности в установлении дружеских отношений, демонстрировать агрессию или, наоборот, излишнюю пассивность. [6]

4. Нарушение эмоционального интеллекта

Эмоциональный интеллект (EQ) включает способность распознавать и управлять своими эмоциями, а также понимать чувства других людей. Дети,

подвергшиеся эмоциональному насилию, часто не могут адекватно выражать эмоции, что мешает им адаптироваться в коллективе.

5. Проблемы в когнитивном развитии

Исследования нейропсихологов показывают, что постоянный стресс из-за эмоционального насилия может негативно влиять на развитие мозга ребенка. Это приводит к снижению концентрации внимания, ухудшению памяти и трудностям в обучении.

Долгосрочные последствия

Последствия эмоционального насилия не ограничиваются только детским возрастом. Многие взрослые, пережившие в детстве эмоциональное насилие, сталкиваются с:

- Низкой самооценкой и неуверенностью в себе
- Трудностями в построении доверительных отношений
- Склонностью к депрессивным и тревожным расстройствам
- Проблемами в адаптации к обществу

Ю.Б. Гиппенрейтер в своей книге «Общаться с ребенком. Как?» отмечает, что последствия эмоционального насилия могут сохраняться на протяжении всей жизни, влияя на способность взрослого человека строить здоровые отношения и ощущать себя полноценной личностью. Она подчеркивает важность осознания этой проблемы и своевременной работы с пережитыми травмами через поддержку близких и профессиональную помощь. Автор также подчеркивает, что уважительное общение с ребенком, внимание к его переживаниям и создание атмосферы доверия являются ключевыми факторами в предотвращении эмоционального насилия.[7]

Как предотвратить эмоциональное насилие?

Предотвращение эмоционального насилия начинается с осознания проблемы. Родители, воспитатели и педагоги должны:

- Осознавать важность эмоциональной поддержки
- Использовать методы позитивного воспитания
- Уважать чувства и потребности ребенка
- Не сравнивать ребенка с другими в уничижительной форме
- Научиться контролировать собственные эмоции и избегать криков и угроз

Заключение

После изучения этой темы я окончательно убедилась, насколько важно уделять внимание эмоциональному состоянию детей. Эмоциональное насилие в дошкольном возрасте – серьезная проблема, последствия которой могут проявляться на протяжении всей жизни человека. Оно негативно влияет на психическое развитие ребенка, формируя у него неуверенность, тревожность, депрессивные состояния и проблемы в социальной адаптации.

Я считаю, что понимание этой проблемы и активная работа по ее предотвращению должны стать приоритетом для всех, кто занимается воспитанием и обучением детей. Родители и педагоги должны осознавать, что даже незначительные, на их взгляд, слова и поступки могут нанести ребенку серьезную психологическую травму.

Я как будущий педагог, должны стремиться создавать безопасную, поддерживающую атмосферу, наполненную уважением и любовью. Ведь только в условиях эмоциональной безопасности ребенок сможет вырасти уверенной, эмоционально устойчивой личностью. Надеюсь, что моя работа поможет внести вклад в осознание этой важной проблемы и в формирование более внимательного отношения к детскому эмоциональному благополучию!

Список литературы

1. UNICEF. The impact of emotional neglect on children's development. — 2021.
2. Грин Дж. Эмоциональный интеллект у детей: как помочь ребенку справляться с эмоциями. — М.: Альпина Паблишер, 2019.
3. Выготский Л. С. Психология развития ребенка. — М.: Педагогика, 1984.
4. Harvard Center on the Developing Child. Early Childhood Adversity and Toxic Stress. — 2019.
5. Бауэр Т. Эмоциональное насилие в детстве: последствия и пути преодоления. — СПб.: Питер, 2020.
6. Обухова Л. Ф. Возрастная психология: Развитие ребенка от рождения до совершеннолетия. — М.: Высшая школа, 2017.
7. Гиппенрейтер Ю. Б. Общаться с ребенком. Как? — М.: АСТ, 2022.

УДК 159.923.4

Современная проблема темперамента в дифференциальной психологии

Сатанов Саид Саятулы
студент 1 курса, ОП «6В01101 Педагогика и психология»,
Научный руководитель: Кударова Назгуль Абилябековна,
PhD, ассоциированный профессор
Международный Университет Астана,
Астана, Казахстан.
nazgul.kudarova@mail.ru

В статье изучается проблема темперамента в современной дифференциальной психологии. Рассматриваются современные методы исследования темперамента.

Постановка проблемы: в современной психологии встречаются недопонимания и сложности в определении типа темперамента личности.

Цель: рассмотреть современные концепции темперамента и объяснить проблему использования этих концепций в дифференциальной психологии.

Изложение основного материала: темперамент (от лат. *Temperamentum* – надлежащее соотношение частей, соразмерность) представляет собой характеристику индивида, связанную с динамическими особенностями его

психических процессов и состояний, такими как интенсивность, скорость, темп и ритм психологической реакции. Важными компонентами темперамента являются активность и эмоциональность, которые встречаются в большинстве теорий и классификаций. Активность отражает степень энергии, быстроты или медлительности поведения, а эмоциональность связана с особенностями эмоций, чувств и настроений, их качественными характеристиками, такими как знак (положительный или отрицательный) и модальность (радость, печаль, гнев, страх и т. Д.).

Современные исследования темперамента в дифференциальной психологии направлены на изучение его биологических основ, взаимодействия с личностными характеристиками и влияния на поведение. Некоторые ключевые проблемы и направления исследований включают:

1. Генетические и нейробиологические основы темперамента. Современная дифференциальная психология активно изучает влияние генов и работы нервной системы на формирование темперамента. Исследования показывают, что темперамент связан с активностью различных нейромедиаторов (дофамина, серотонина, норадреналина), а также с особенностями работы лобных долей мозга и лимбической системы.

2. Темперамент и личность. Одним из актуальных вопросов является граница между темпераментом и личностными чертами. Хотя темперамент считается врожденной характеристикой, а личность – более гибкой и подверженной социальным влияниям, исследования показывают, что эти две сферы тесно взаимосвязаны.

3. Темперамент в детском возрасте. Исследования в детской психологии выявляют, что темперамент проявляется с рождения и остается относительно стабильным, но может видоизменяться под воздействием среды. Например, дети с высоким уровнем реактивности могут стать более эмоционально устойчивыми благодаря воспитанию.

4. Темперамент и стрессоустойчивость. Важной проблемой является влияние темперамента на способность человека справляться со стрессом. Например, холерики и меланхолики могут быть более подвержены стрессу, тогда как флегматики и сангвиники обладают большей эмоциональной стабильностью.

5. Темперамент и профессиональная деятельность. Вопрос о влиянии темперамента на профессиональные предпочтения и успешность остается актуальным. Например, экстраверты чаще выбирают профессии, связанные с общением, а люди с высоким уровнем нейротизма могут испытывать трудности в стрессовых условиях.

6. Изменяемость темперамента. Современные исследования рассматривают возможность изменения темперамента в течение жизни. Хотя он считается относительно стабильным, доказано, что длительное воздействие среды, стресс и тренировки саморегуляции могут повлиять на проявления темперамента.

Таким образом, проблема темперамента в дифференциальной психологии продолжает оставаться актуальной, так как затрагивает вопросы

индивидуальных различий, психофизиологии и адаптации человека к окружающей среде [1].

Темперамент можно рассматривать как устойчивое сочетание психодинамических свойств, проявляющихся в поведении и деятельности, а также как его органическую основу. Существует три основных подхода к объяснению сущности темперамента, из которых два исторические. Первый подход (гуморальный) связывал состояние организма с балансом различных жидкостей, что привело к выделению четырёх типов темперамента: сангвинического, холерического, меланхолического и флегматического (предложены Гиппократом и Галеном); этот термин используется до сих пор. Второй подход (конституциональный) основывается на различиях в физической конституции тела, строении его частей и тканей (теории Э. Кречмера, У. Шелдона и других). Третий подход связывает темперамент с деятельностью центральной нервной системы. И.П. Павлов выделил три основные характеристики нервной системы – силу, уравновешенность и подвижность процессов возбуждения и торможения – и на основе их комбинаций предложил четыре типа темперамента: 1) сильный, уравновешенный, подвижный; 2) сильный, уравновешенный, инертный; 3) сильный, неуравновешенный; 4) слабый. Первому типу соответствует сангвиник, второму – флегматик, третьему – холерик, а четвертому – меланхолик. Исследования Б.М. Теплова и В.Д. Небылицына показали, что структура нервной системы сложнее, и комбинаций свойств гораздо больше, чем предполагалось ранее. Тем не менее, эти четыре типа темперамента остаются наиболее обобщёнными и могут быть использованы для изучения индивидуальности [2].

В XX веке развития теории темперамента продолжили такие ученые, как Ганс Айзенк, который предложил двухфакторную модель темперамента (экстраверсия и нейротизм), и Дж. Д. Грей, который связал темперамент с системой реакции на вознаграждения и наказания. Эти теории служат важной основой для дальнейших исследований в области дифференциальной психологии.

Методы исследования темперамента: психометрические методы – методы определения темперамента, которые в дифференциальной психологии подразумевают собой использование психометрических инструментов.

Примером таких инструментов является опросник Айзенка (Eysenck Personality Questionnaire), который включает шкалы для измерения экстраверсии и нейротизма. Этот инструмент позволяет оценивать темперамент с использованием числовых показателей и категориальных шкал.

Нейропсихологические и физиологические методы – методы, такие как функциональная магнитно-резонансная томография (фМРТ) и электроэнцефалография (ЭЭГ), позволяют исследовать нейрофизиологические основы темперамента. Исследования показывают, что различные типы темперамента могут быть связаны с активностью различных областей мозга, таких как префронтальная кора, лимбическая система и

стриатум, что подтверждает нейробиологическую основу индивидуальных различий [3].

Кроме того, исследование биологических маркеров темперамента, таких как уровень гормонов (например, кортизола, дофамина), также становится важным направлением в современных исследованиях. Это позволяет делать выводы о связи между темпераментом и физиологическими реакциями организма на стресс и внешние стимулы.

Проблемы в изучении темперамента: основной проблемой темперамента в современной дифференциальной психологии является чрезмерное очертание границ между типами темперамента. Стоит понимать, что, когда человека относят к, например, флегматическому типу темперамента – это не означает, у данного человека нет качеств других типов темперамента. Человека относят к флегматическому типу подразумевая, что качества данного, флегматического, типа в нём преобладают и развиты в большей степени нежели качества остальных трёх типов. Каждый индивид имеет в себе качества всех четырёх типов, однако степень их проявления и развития отличается. Из этого могут следовать различные проявления одного и того же темперамента в различных комбинациях. Например, у человека могут быть высоко развиты холерические качества и в тоже время не сильно отставать по уровню развития меланхолические качества – данный человек будет значительно отличаться от того, у кого так же будут преобладать холерические качества, но уже в комбинации с не менее развитыми флегматическими качествами [4].

Взаимосвязь темперамента с другими личностными характеристиками – разграничение темперамента и других личностных характеристик, таких как психотип, акцентуация характера, интеллектуальные способности и прочее. Хотя темперамент рассматривается как врожденная и стабильная составляющая личности, его проявления могут зависеть от взаимодействия с другими факторами, что делает сложным определение его четких границ.

Вывод: Темперамент представляет собой стабильную, врожденную характеристику личности, определяющую динамические особенности психических процессов и состояний, такие как интенсивность, скорость и ритм реакции. Он влияет на поведение и эмоциональные реакции, но не определяет содержательные аспекты личности. Несмотря на исторические подходы к классификации темперамента, современные исследования подтверждают его биологическую основу, связь с деятельностью нервной системы и индивидуальными различиями. Темперамент относительно устойчив, однако его проявления могут варьироваться в зависимости от взаимодействия с другими личностными характеристиками и внешними факторами.

Список использованных источников

1. Федота А.А. Формирование характера. взаимосвязь характера и темперамента // Уральский научный вестник. – 2023. – Т. 9, № 3. – С. 248-253.

2. Павлов И.П. – полное собрание сочинений. Издание второе дополнительное. Том 1. Изд-во АН СССР 1951. С. 197.
3. Айзенк Г. Ю. – Типы личности и их измерение. 2000 г.
4. Грей Дж. Д. – Нейропсихология тревожности. Изд-во Oxford University Press, 2000 г.
5. Теплов Б.М. – Психология личности. М.: Наука 2003 г.
6. Небылицын В. Д. Темперамент. Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. М.: Изд-во МГУ, 1982. С. 153-159

ӘОЖ 159.99

Жеткіншектерде көшбасшылықты дамыту

Сейдулла Аяулым Ибадуллақызы
6B01101 – Педагогика и психология ББ 2 курс білім алушысы
Ғылыми жетекшісі: Турарова Г.У., аға оқытушы
Астана Халықаралық университеті,
Астана, Қазақстан.
ayaulym.seydulla.05@gmail.com

Жеткіншектік кезең – жеке тұлғаның дамуындағы маңызды кезеңдердің бірі. Осы жаста адамдар әлеуметтік өзара әрекеттестікке белсенді түрде қатыса бастайды, өзін-өзі тану және жеке қабілеттерін дамытуға ұмтылады.

Көшбасшылық қасиеттердің қалыптасуы тұлғаның өзін-өзі жетілдіру, қоғамға оң ықпал етумен және ұжымда белсенділік танытуымен тығыз байланысты. Сонымен қатар, жеткіншектердің көшбасшылық қабілеттерін дамытуда эмоциялық жағдайы мен ортасының қолдауы маңызды рөл атқарады [1].

Көшбасшылықтың негізгі қасиеттері:

1. Сенімділік – өзіне және өз идеяларына сену, басқалардың да сеніміне ие болу.
2. Жауапкершілік – қабылданған шешімдер мен олардың салдары үшін жауап бере білу.
3. Коммуникативтілік – өзгелермен тиімді қарым-қатынас орната алу, өз ойын анық жеткізу.
4. Шешім қабылдау қабілеті – күрделі жағдайларда тез әрі дұрыс шешім қабылдай білу.
5. Төзімділік және табандылық – қиындықтарға мойымай, көздеген мақсатқа ұмтылу.
6. Эмоционалдық интеллект – өз эмоцияларын басқара алу және өзгелердің сезімдерін түсіне білу.
7. Ұйымдастырушылық қабілет – адамдарды бір мақсатқа жұмылдырып, олармен тиімді жұмыс істей білу.

8. Шығармашылық ойлау – жаңа идеяларды ойлап табу және тың шешімдер ұсыну.

Көшбасшылық – өзгермелі және дамитын дағды. Егер адам бойында бұл қасиеттер толық болмаса, оларды жаттығу, тәжірибе және өзін-өзі дамыту арқылы қалыптастыруға болады [2].

Көшбасшылықтың маңызы

Психологиялық және педагогикалық зерттеулер көшбасшылықтың жас ерекшелігіне сай дамитынын көрсетеді.

Отандық ғалым Қ.Б. Жарықбаев көшбасшылықты тұлғаның өзін-өзі дамытуы мен әлеуметтік ортаға бейімделуінің маңызды факторы ретінде қарастырады. Ғалымның пікірінше, жеткіншектердің көшбасшылық дағдылары мектеп пен отбасындағы тәрбие үдерісінде қалыптасады, ал мұғалімдер мен ата-аналар балалардың өзіндік пікірін білдіруіне, бастамашыл болуына жағдай жасауы керек.

Тағы бір қазақстандық зерттеуші А.А. Бейсенбаев көшбасшылық қабілеттерді дамытуда ұжымдық жұмыстар мен белсенді оқыту әдістерінің маңыздылығын атап көрсетеді. Оның зерттеулері бойынша, топтық іс-әрекеттер арқылы жеткіншектер ынтымақтастықты, жауапкершілікті және өз ойын еркін жеткізуді үйренеді.

Шетелдік ғалымдардың зерттеулері де бұл мәселенің маңыздылығын көрсетеді. Америкалық психолог Дэвид МакКлелланд өзінің мотивация теориясында көшбасшылықтың жетістікке жетуге деген ішкі құлшыныспен тікелей байланысты екенін көрсеткен. Оның зерттеулері бойынша, жеткіншектер өздеріне нақты мақсаттар қойып, оларды жүзеге асыру жолдарын іздеген сайын көшбасшылық қабілеттері арта түседі.

Ал ресейлік ғалым Л.С. Выготскийдің мәдени-тарихи даму теориясы бойынша, бала өзінің әлеуметтік ортасымен тығыз қарым-қатынас орнату арқылы көшбасшылық дағдыларын меңгереді. Егер жеткіншек мектепте, отбасында және достарының арасында қолдауға ие болса, ол өзіне сенімді болады, бастамашылдық танытып, жауапкершілік алуға бейімделеді.

Жалпы алғанда, көшбасшылық – өмірдің түрлі салаларында жетістікке жету үшін қажет дағды. Жеткіншек шақта бұл қасиетті дамыту олардың болашақта өз ісіне сенімді, жауапкершілігі жоғары, қоғамда белсенді азамат болуына ықпал етеді. Сондықтан мектеп пен отбасы бірлесе отырып, балалардың көшбасшылық қабілеттерін дамытуға бағытталған жағдай жасауы қажет [1,6.7].

Көшбасшылықтың негізгі түрлері

Көшбасшылық әртүрлі салаларда, әртүрлі деңгейде көрініс табады. Жалпы алғанда, көшбасшылықтың екі негізгі түрі бар:

1. Формалды көшбасшылық

Формалды көшбасшылық – адамның ресми түрде белгілі бір лауазымға немесе қызметке тағайындалып, топ ішінде жетекшілік етуі. Бұл жағдайда көшбасшының рөлі ұйымның құрылымына негізделеді және ол белгілі бір міндеттер мен жауапкершіліктерді орындайды.

Формалды көшбасшылықтың мысалдары:

– Сынып президенті – оқушылардың атынан шығып, мектеп іс-шараларына қатысатын, оқушылар мен мұғалімдер арасында байланыс орнататын тұлға.

– Спорт командасының капитаны – команда мүшелерін ынталандырып, оларға бағыт-бағдар беретін және жаттықтырушымен бірлесіп жұмыс істейтін ойыншы.

– Жастар ұйымының басшысы – белгілі бір жобаларды басқарып, топ мүшелерін белсенді жұмысқа тартатын адам.

– Компанияның бас директоры (СЕО) – ұйымның жалпы стратегиясын анықтап, жұмыс процестерін тиімді басқарушы көшбасшы.

2. Бейресми көшбасшылық

Бейресми көшбасшылық – адамның ешқандай ресми лауазымы немесе міндеті болмаса да, топ ішінде идеяларымен, бастамаларымен ерекшеленіп, басқаларға ықпал ете алуы. Бейресми көшбасшылар көбінесе өздерінің харизмасымен, білімімен, тәжірибесімен немесе ерекше дағдыларымен ерекшеленеді.

Бейресми көшбасшылықтың мысалдары:

– Қоғамдастықтағы белсенді адам – белгілі бір мәселені шешу үшін бастама көтеріп, адамдарды жұмылдыра алатын тұлға.

– Топтағы идея генераторы – шығармашылық ойлары мен ерекше шешімдері арқылы айналасындағы адамдарды шабыттандыратын адам.

– Құрдастар арасындағы беделді адам – өзінің әрекеттері арқылы басқаларға үлгі болатын, құрдастары оның пікіріне құлақ асатын тұлға.

– Ғылыми немесе шығармашылық саладағы көшбасшы – белгілі бір салада өз білімімен және тәжірибесімен ерекшеленіп, басқаларды дамуға ынталандыратын адам.[3]

Бейресми көшбасшылардың негізгі күші олардың табиғи харизмасы, сенімділігі және идеяларының құндылығы арқылы көрінеді. Олар адамдарды шабыттандырып, көзқарастарын өзгертеді және белгілі бір әрекеттерге итермелейді

Жеткіншектердің көшбасшылық қасиеттерін дамытудың жолдары

Жоғарыда аталған зерттеулерге сүйене отырып, жеткіншектердің көшбасшылық қабілеттерін дамыту үшін келесі әдістер ұсынылады:

1. Мектептегі көшбасшылық бағдарламалары – арнайы жасақталған бағдарламалар жеткіншектерге көшбасшылықты іс жүзінде үйренуге мүмкіндік береді.

2. Эмоционалды интеллектті дамыту – жеткіншектерге эмоцияларын басқаруды және басқалармен тиімді қарым-қатынас жасауды үйрету көшбасшылықтың маңызды аспектісі болып табылады.

3. Қоғамдық қызмет және волонтерлік жұмыстар – қоғамдық жобаларға қатысу арқылы жеткіншектер жауапкершілікті үйренеді және өз қабілеттерін дамытады.

4. Құндылықтарға негізделген көшбасшылық – жеткіншектердің жеке мақсаттары мен моральдық құндылықтарын ескере отырып, олардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыру қажет [4].

Осылайша, көшбасшылықты қалыптастыру жеке тұлғаның ғана емес, бүкіл қоғамның дамуына әсер етеді. Жас көшбасшылар өздерінің жауапкершілігін сезініп, қоғамға пайдалы болуға ұмтылады. Сондықтан мектептерде, жастар ұйымдарында және қоғамдық қызметтерде жеткіншектердің көшбасшылық дағдыларын дамытуға ерекше көңіл бөлінуі тиіс

Жалпы, жеткіншектердің көшбасшылық қабілеттерін дамыту – ұзақ мерзімді инвестиция. Ол болашақта саналы, белсенді және жауапкершілікті азаматтарды қалыптастыруға көмектеседі. Бұл үдерісте ата-аналар, мұғалімдер және қоғам бірігіп, жас ұрпақтың көшбасшылық әлеуетін ашуға қолдау көрсетуі қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1.Жарықбаев Қ.Б. Психология. – Алматы: Білім, 2008.https://lib.kaznu.kz/jarykbai_psychology
- 2.Бейсенбаев А.А. Оқушылардың көшбасшылық қабілеттерін дамыту әдістері. – Алматы: Ғылым, 2015.https://nauka.kz/leadership_methods
- 3.Выготский Л.С. Педагогическая психология. – Москва: Педагогика, 1991.https://psychlib.ru/vygotsky_psychology
- 4.МакКлелланд Д. The Achieving Society. – Princeton, NJ: Van Nostrand, 1961. <https://archive.org/details/achievingociety>
- 5.Левин К. A Dynamic Theory of Personality. – New York: McGraw-Hill, 1935. <https://archive.org/details/dynamictheoryofpersonality>
- 6.Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – Москва: Прогресс, 1996.
- 7.Дьюи Дж. Демократия и образование. – Москва: Педагогика, 2000.

ӘӨЖ 159.9(574)

Ұйымдағы тұлғаның қалыптасуы мен дамуы

Сейлханова Б.К.

Педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы
«Өскемен жоғары медицина колледжі» ШЖҚ КМК
Өскемен, Қазақстан
Seylhanova1981@mail.ru

Ұйымның табысты қызметі ондағы адамдардың кәсіби және тұлғалық дамуымен тығыз байланысты. Тұлғаның қалыптасуы мен дамуы – бұл тек кәсіби дағдыларды меңгеру ғана емес, сонымен қатар жеке қасиеттерді дамыту, мінез-құлық үлгілерін жетілдіру, және ұйымның құндылықтарына сәйкес келуді қамтамасыз ету процесі. Тұлғаның қалыптасуы мен даму үдерісі оның үш компонентін қарастырғанда түсінікті: детерминант, кезеңдері және тұлғаның сипаттары.

Тұлға детерминанты - бұл тұлғаның қалыптасуын және дамуын анықтайтын факторлар тобы. Көпшілігі зерттелген детерминанттар: биологиялық, әлеуметтік және мәдени болып жіктеледі. Биологиялық (мұрагерлік, гендік, физиологиялық) факторлар тікелей және жанама түрде әсер етеді. Ал әлеуметтік факторлар (ата-ана, отбасы, достар, көршілер, Мен - тұжырымдамасы, архетипер), сонымен бірге адам тұлғасын анықтайды. Әлеуметтік фактордың әсері адам ересек жасқа жеткен кезде, әлеуметтену үдерісі жұмыс орнында және әлеуметтік рөлдер адамдық тұлғаға, оның қабылдауы мен тәртібіне әсер етуі тоқтатылмайды.

Мәдениет факторы әлеуметтік-мәдени ортаның кеңдігімен ерекшеленеді және тұлғаға әсер ететін және оның құндылық иерархиясын, әлеуметтік серпінін қалыптастыратын сипат береді. Құндылықтардың басымдылықтары, себептері, тәртіптің пішіндері (айталық, ынтымақтастық, күндестік), билікке қатынас, жыныстық рөлдегі стереотиптер өзгереді және жеке-жеке елдерде ажыратылады. Тұлғаға, сонымен қатар, жағдайдың факторы ықпал етеді. Олар бейнемен тұлғаның құралымына шешуші әсер етеді немесе оның жасырын сипаттарын айқындайды, ол тек айрықша жағдайда ғана көрсетіледі (айталық, кездейсоқ батырдың ісі, қылмыстар).

Кезең бойынша тұлға даму концепциясының негізгі жақтаушылары - З. Фрейд, Э. Эриксон психоәлеуметтік дағдарыстың ауысуы деп анықтама береді; А. Маслоу и К. Роджерс - қажеттіліктерді өзектендіру ретінде; Ж. Пиаже - ақыл-ой дамуының кезеңдері ретінде; Ш. Бюлер - интенцияның (мақсат, қажеттілік) дамуы және өздігінен саналы таңдау жасау; А.В. Петровский - әлеуметтік ортамен интеграция және ену үдерісі ретінде; В.И. Слободчиков – адамдық субъектінің рефлексия арқылы адам болуын қарастырады.

Әлеуметтену - бұл әлеуметтік тәжірибені жеке тұлға арқылы жетілдіру, осы арқылы нақты тұлға қалыптасады. Диалектикалық адаптация бірлігі, интеграциялар, өздігінен дамуы әлеуметтену үдерісінде қоршаған ортамен қарым-қатынасы адамның бүкіл өмірінің ең тиімді тұлға дамуы. Саналы түрде, сонымен қатар саналы емес түрде тұлғаның дамуы әртүрлі өзгермелі кезеңдердің кризистерімен белгіленді (ұйымға кірерде «мәдени және ұйымшылдық шок» және т.б.).

К. Арджиристың «Жетілмегендіктен жетілуге» үлгісі тұлғаны қалыптастыруда әртүрлі қағидалар мен модельдердің қатарына, психологтармен дайындалған, тұлғаның дамуына арналған негізгі модель бар, ұйымшылдық тәртіпті қалыптастыруға арналған арнайы ұйымшылдық орта үшін К. Арджиристың дайындаған моделі. Ол адамдарға жұмыс істейтін моделді ұсынды, өзіне тұлға дамуының сатылары ретінде енгізген, сонымен қатар оның сипаттамалары (тұлғаның қараудағы тәртіппен сәйкес келмейтін латентті ерекшелігі). К. Арджириспен келісе отырып, адамдық тұлға кез келген жаста даму үстінде (саналы және саналы емес түрде) сатыдан сатыға қарай емес, әр түрлі кезеңде және әр түрлі аспектіде кішкентайдан ересекке айналу жағдайында айналады, сәйкесінше субъективті мағынада ерекшеленетін тұлғаға байланысты жеті түрлі негізгі параметрімен

ерекшеленеді. (кесте 1). К. Арджиристың көзқарасынша, адамдардың алған тәжірибелеріне байланысты және өз жұмысына деген сенімділіктен, ересек жасқа жеткен адамның параметрлеріне сәйкес келуімен сипатталады (әртүрлі деңгейдегі белсенділік, тәуелсіздік, әртүрлілі тәртіп үлгісі және т.б.)

Кесте 1. К. Арджиристың «жетілмеуден жетілуге» үлгісі

«Ересек емес жас» сипаттамалары	«Ересек» жас сипаттамалары
Енжарлық	Белсенділік
Тәуелділік	Тәуелсіздік
Мінез-құлық үлгісінің шектеулігі	Мінез-құлық үлгісінің әртүрлілігі
Көне қызығушылықтар	Терең қызығушылықтар
Қысқамерзімді болашақ	Ұзақмерзімді болашақ
Бағыну жағдайы	Басымдылық ету жағдайы
Төменөзіндік сана	Терең қызығушылықтар

Тұлғаның ерекшелік ұстанымына тәсілдеме - белгілі бір бейнеде өзін кең жинақталған диспозициямен алып жүруді ұсынады, яғни ол әр түрлі уақытта кең спектрлі жағдайларда адамның мінезінде байқалады. Ерекшеліктерді үш белгіде сипаттауға болады: жиілікте, қарқындылықта және жағдайдың диапозонында.

Жоғарыда келтірілгендерден бөлек, тұлғаның дамуы мен қалыптасу процесін көрсететін басқада теориялық әдістер бар, мысалы, бесфакторлық тұлға үлгісі. Жеке тұлғаның көптеген тұжырымдамасы мен сипаттамаларын саралай отырып, оның негізгі бес параметрін бөліп көрсетіп, "Үлкен бестік" (кесте 2) деген атауды алған.

Кесте 2. «Үлкен бестікті» құрайтын тұлға ерекшеліктерінің факторлары (O- C-E-A-N)

Осы фактор бойынша жоғары баға алғандардың мінездемесі	Мінез-құлыққа байланысты ерекшеліктердің сипаттамасы	Осы фактор бойынша төмен баға алғандардың мінездемесі
Нейротизм (N)		
Эмоционалды, жуас емес, жүйкесі тозған, өзіне сенбейтін, өзіне жауап бере алмайтын	Эмоционалды икем мен икемсіздікті өлшейді. Шындықтан алшақ ойлар және шындықтағы адекватсыз әрекеттер, жағымсыз әсерлерге (дистрессстерге) іліккіш, тым құштарлық пен серпіліске бейім жеке тұлғаларды теңдестіреді	Жуас, бос, әсершіл емес, шыдамды, сенімді, өзіне разы
Экстраверсия (E)		

Көпшіл, белсенді, сөзшен, адамдарға бағытталған, оптимисті, көңіл көтеруді сүйетін, жұмсақ	Тұлғааралық әрекеттердің қарқындылығын және кеңдігін, белсенділік деңгейін, сыртқы стимуляцияға қажеттік, өмірге шаттану қабілеттілігін өлшейді.	Ұстамды, ойы айқын, жарқын, іске бағытталған, тыныш, компанияда еленбейтін
Жаңа тәжірибені игеруге дайындық (О)		
Әуесқой, үлкен шығармашылық қасиетке ие, біртума, дәстүрлі емес, бай қиялымен	Жаңа тәжірибені белсенді іздеуді және оның өзіндік құндылығын тануды, басқаға деген шыдамдық, оған деген тосын және зерттеу қызығушылын өлшейді	Шарттылықпен байланысты, төмен рухта, шектеулі қызығушылықтармен көркем және аналитикалық ақыл- ой жүйесі таяз
Тілектестік (А)		
Қайырымды, тілектес, сенгіш, қызметшіл, кеңпейіл, алдағыш, бірбеткей	Ойдағы, сезімдегі және іс-әрекетіндегі есіркеуден бастап дұшпандықтың сан алуандығында адамдардың басқа адамдарға қарым-қатынас сапасын өлшейді	Арсыз, дөрекі, күдік тудыратын, кекшіл, аяусыз, ашуланшақ, өзгелерді алдап арбайтын
Саналылық (С)		
Ұйымшыл, тәртіпті, берік, ынталы, ұқыпты, педанттық, жинақы, атаққұмар, кайсар	Мақсатты тәлімде жеке тұлғаның ынталану және ұйымшылдық деңгейін өлшейді. Сенімді және талапқой адамдарды селқос және ұқыпсыздармен салыстырады.	Мақсатсыз, сенімсіз, жалқау, жайбырақат, ұқыпсыз, селқос, ынжық, рақатты сүйюші

«Үлкен бестік» факторларының әр қайсысында 6 өзгеше қырларды атап көрсетті (аса айқын компоненттер, «Үлкен бестік» жинақталған факторынан құралады), яғни оларды тиісті шкаламен бағалайды (кесте 4) Тұлға ерекшеліктері саласындағы мамандар «Үлкен бестік» көрсеткіштері бойынша адамды жеке бағалау шамамен 30 жастан кейін тұрақты болып қалады деп атап көрсетеді. Бұл жасқа дейін бағалаудың айтарлықтай өзгерістерімен өсуі мүмкін, кейбір психологтарға былай тұжырымдауға болады «зияткерлік пен физикалық өсуге тәріздес, тұлға ерекшеліктерінің өзіндік толық есею нүктесі бар. Тұлғаның дамуы өмір сүрудің үшінші он жылдығында аяқталмайды».

Осы үлгі мынадай салаларда тиімді пайдалануға болады: кәсіптік бағдар, тұлғаға диагноз қою, ұйымдастырушылық мінез-құлық (ҰМҚ), ұйымдасу жағдайларында және физикалық мінездемелермен қабілеттіліктер және негізгі бес мінездеменің бірлескен қызметпен тығыз байланысты болғандықтан қызмет функциялары және міндеттемелерін орындауда табысқа ықпал жасайды.

Қортындылай келе адам тұлғасы әртүрлі факторлардың нәтижесінің әсерінен қалыптасады және дамиды, объективті және субъективті, табиғи және қоғамдық, ішкі және сыртқы, адамның санасы мен жігеріне байланысты тәуелсіз және тәуелді, кездейсоқ жасайтын немесе белгілі бір мақсатқа байланысты жасайтын әрекеттер. Осымен қатар адам белсенді емес болмыс ретінде түсіндірілмейді. Ол өзіндік қалыптасу және дамуының субъектісі ретінді шығады.

Мақсатқа бағытталған тұлғаның қалыптасуы мен дамуы ғылыми ұйымшылдық тәрбие ретінде қамтамасыз етеді. Тәрбиені заманауи ғылыми түсіндіру тұлғаны қалыптастыру және дамыту үдерісі нәтижесінде педагогикалық идеялармен ұзақ мерзімді қарсы күресумен бірікті. Орта ғасыр кезеңінде ғана авторитарлық тәрбие теориясы қалыптасты, қазіргі заманда да әртүрлі формада қалыптасуын жалғастыруда.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Абульханова К.А., Васина Н.В. Психология и педагогика. Учебное пособие. М.: Изд-во «Совершенство», 1998.
2. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. – М.: Наука, 1980.
3. Аверин А.В. Психология личности.: СПб., 200.
4. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания, 1977.
5. Божович Л.Н. Избранные психологические труды: проблемы формирования личности /Под ред. Д.Н.Фельдштейна – М.: Междунар.пед.акад., 1995.
6. Брушлинский А.В. Проблемы психологии субъекта. – М.: ИПРАН, 1994
7. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М., 1996.
8. Годфруа Ж. Что такое психология: в 2-х т., - т.1, ч. 2, гл. 4 / Пер. с фр. Н.Н.Алипова; под. ред. Г.Г.Аракелова – М.: Мир, 1996.
9. Знаков В.В. Духовность человека в зеркале психологического знания и религиозной веры. Вопросы психологии, 1998, № 3, с. 104-114.
10. Ковалев А.Г. Психология личности. – М.: Просвещение, 1965.
11. Кон И.С. В поисках «Я». – М.: Политиздат, 1984.
12. Кречмер Э. Строение тела и характер – М.: Педагогика-Пресс, 1995 (библиотека зарубежной психологии).
13. Лазурский А.Ф. Избранные труды по психологии. – М., 1997.

Бастауыш сынып оқушыларының жеке тұлғасын қалыптастырудың педагогикалық мәселелері

Смаилова Тоғжан Рақымжанқызы

6B01709– Ағылшын тілі және бастауыш сынып мұғалімі ББ

3 курс студенті

Ғылыми жетекші: п.ғ.магистрі, аға оқытушы

Дуйсекова Асель Аманжолқызы

Астана Халықаралық Университеті,

Астана, Қазақстан

2005togzhan@gmail.com

Қазақстан Республикасының әлемдік өркениетке кіруі, нарықтық қоғамға өту жағдайында халықтың ғасырлар бойы жинақтаған жалпы адамзаттық құндылықтар мұрасына ден қоюы адамгершілік, ізгілік үдерістердің айқын көрінісіне айналуға. Бұл мәселе, соңғы жылдар ішінде ғалымдардың зерттеу объектілеріне айналуымен қатар, мектеп мұғалімдерінің тәжірибесінде бастауыш мектеп оқушыларын жеке тұлға етіп қалыптастыруда олардың қасиеттерін жан-жақты дамыту басты нысанаға алынған [1].

Жеке тұлға өзіндік құндылық. Оның тұлғалық қасиетінің дамуы мен қалыптасуы мектепте оқыту мен тәрбиелеудің басты мақсаты болуы керек. Бұл жөнінде ежелден – ақ ұлы ойшылдарымыз Әл – Фараби, Ж. Баласағұн, А.Құнанбаев ерекше толғанған, сондықтан ғұламалардың еңбектерінде адамның жеке басын, қабілеттерін дамытуды үнемі мәселе ретінде көтеріп отырған Д.Кішібеков, Р.Н.Нұрғалиев жеке тұлғаның дамуы – қоғамдық қатынастардың нәтижесі деген философиялық тұжырым жасаған.

Қазақ этнопедагогикасында, оқушының жеке тұлғасын қалыптастыру үшін, ол күн сайын жанұя мүшелері арасындағы ең жарасымды, ең әділетті қарым – қатынастардың куәсі болуы қажет. Жанұя мүшелері бір – бірімен тату – тәтті, өзара түсінікте болса, одан адамгершілік пен әділеттің, көрінісі айқын сезіліп тұрады. Жанұяның бірлігі мен ынтымақтастығы оның құрамындағы адамдардың бір – біріне деген қамқорлығынан, тіпті бірыңғай саяси көзқарасты ұстануымен, соған орай, ерлі – зайыптылық және ата – ананың сезімін терең түсіне білулерінен байқалады.

«Жеке тұлға» ұғымы психологтардың көзқарасы бойынша, жеке организм-жеке адам тұлғасы. Бұл саналы іс-әрекет объектісі. Тұрақты және әлеуметтік маңызды қасиеттерге байланысты, жеке адам-қоғам мен ұлттың бірлескен мүшесі, жеке тұлға өзіндік сана мен қоғамдық сананың пайда болуына байланысты қалыптасады [2].

Кеңес дәуірі педагогикасында жеке тұлғаны қалыптастыру арнайы бағытталған және көбінесе жобалау пәні ретінде ғана қарастырылады.

Соның салдарынан отандық мектептердегі біржақты көзқарас, оқу-тәрбие үрдісін тек ынтымақтастық ретінде түсінетін ұғым әлі жойылып біткен жоқ, педагогтар мен оқушылардың жеке тұлғалық өзара қарым-қатынасын зерттеуге Я.С.Выготский, С.Л.Рубинштейн, Б.Г.Ананьев, А.Н.Леонтьев,

А.Г.Ковалев, Г.С.Костюк, А.В.Петровский, А.И.Божович, И.С.Кон және т.б. жеке тұлға теориясын дамытуға айтарлықтай үлес қосты. Отандық психологтар мен педагогтардың көпшілігінің пікірлері бойынша, адамдық индивидтің генетикалық детерминтелген сапасы – жеке тұлғаның даму жағдайында және биологиялық қабілетте үлкен рөл атқарады. Бұл ретте адам биологиясының жануарлар биологиясынан айтарлықтай айырмашылығы бар, сондай-ақ адамға тән арнаулы адамдық қажеттілігі туа пайда болады. Оған қарым-қатынас қажеттілігі жатады және қажеттілік жеке тұлғаның өзі болып саналу мүмкіндігін естен шығаруға болмайды.

Тәжірибелі ұстаздарға белгілі, психологиялық жағынан расталған мынадай қағида бар. Баланың сыныпқа келген алғашқы күнінен-ақ оған оқушының сабақтағы, жанұядағы және қоғамдық орындардағы мінез-құлық ережелерін айқын да, нақты мағынада түсіндіру керек. Балаға оның жана көзқарасын, міндеттерін және құқығын бұрынғы ол әдеттенген жағдайлардан айырмашылығын дереу түсіндіру керек. Жаңа ережелер мен нормаларды сөзсіз орындауды талап ету – бастауыш сынып оқушысына орынсыз қаталдық жасау емес, мектепке баруға даярланған балалардың өз түсініктеріне сәйкес, олардың тіршілігін ұйымдастыруы қажетті шарт болып табылады.

Бастауыш сынып оқушысының жеке басына тән қасиетінің дамуында «Мен» деген ұғымның мәні жатады. Бала өзін білген соң құрбыларына қарағанда бәлендей тізімде қандай орын алатынын ойлап, қайткенде жақсы орынға ие болсам деп арман етеді. Бұл жағдайда баланың өзінің қандай орын алғысы келетіні туралы бағасы мен құрбыларының, не үлкендердің ол жөніндегі бағасы арасында үлкен алшақтық болғаны жақсы. Егер бастауыш сынып оқушысының өзі жөніндегі бағасы, құрбыларының бағасынан асып кетсе, мұндай баланы мақтаншақ деп атайды. Керісінше оның өзі жөніндегі бағасы өзгелердің оған беретін бағасына төменге түседі, осындай баланы кішіпейіл дейді. Кіші оқушы өзінің ісіне, не мінезіне әлі сын көзбен қарай алмайтын болғандықтан, оның өзі жөніндегі бағасы, әдетте өзгелердің бағасынан жоғары дәрежеде келеді [3].

Бастауыш сынып оқушысының жеке басына тән қасиеттерді тек «Мен» деген сала тұрғысынан бағалап қоймай, тиісті мөлшерлерге қалайша бағынады, мінезі, ерік жігері қандай, ашуланғыш не сабырлы келе ме, өсімдікті ажыратудағы талғамы және өзгелермен қатынасы қандай екендігін қарастыратын болсақ, бастауыш сынып оқушысына қойылатын талаптарды мөлшер немесе норма деп атайды. Балада мектепке келмей тұрып, нені істеуге болатынын не болмайтынын әбден жақсы біледі. Мектепке кіргеннен кейін, бұрын орындап көрмеген міндеттерді игере білуі тиіс. Мысалы, сабаққа кешігіп, не берілген тапсырманы орындамай келуге болмайды. Тапсырманы орындамаса, сол сияқты мектепке таза киініп келмесе немесе тәртіп бұзса, бұл «нормаларды» бұзуға жатады. Әуелгі кезде осыған үйрене алмай қиналатын болады. Бірақ, бірте бірте міндеттерді орындауға үйрене бастайды. Бұл мөлшерлерді норма дейтін себебі осыларды орындау дәлелденген және дәстүр болып кеткен.

Бастауыш сынып оқушыларындағы басты қажеттілік - оқушы болу. Ол сыртқы пішіні мен оқуда озат болу ниетімен, оқушыны мінез-құлқымен, «мектеп оқушысын» алдымен мұғалімнің, содан соң құрбыларының тануымен, сыныптағылармен бірге болуға талаптанумен айқындалады.

Оқушының тұлғалық бейнесі осы міндетті өтудің көрінісі. Бұл жаста баланың бойында өзін оқушы сезіну, жақсы үлгеруші, қолынан бәрі келетін «екінші» немесе «үшінші» оқушысымын деген мақтаныш сезімі билейді. Жеке басының тұлғалық дамуының мүмкіндіктері: Оқудағы таңдаулар бұл сапалы білімді, оқу қызметін түсінуді қалыптастыру, қарым- қатынасқа, бірлескен оқу қызметіне сапалы түрде бірінші кезең ретінде қарау, қол жеткен табысты нығайту.

Бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық қасиеттерінің бірі – оның интеллектуалдық мәдениетін қалыптастыру болып табылады. Балалардың интеллектуалдық мәдениетін қалыптастыруда мынадай міндеттерді шешу арқылы жүзеге асады:

Оқушылардың пәндерге қызығуға, алған білімдерін өмірде қолдана білуге тәрбиелеу;

Табиғат құбылыстарын және өмірді дұрыс қабылдай білуге тәрбиелеу. Балаларды бірінші сыныптан бастап, мектепте алған білімінің өмірлік қажеттілігін түсіндіре білуге үйрету қажет, олардың оқуға ынтасын арттыру, сабақ үстіндегі белсенділігін қалыптастыру орынды; әр оқушыны сыныптың жалпы шараларына қатысуға, сыныпта және үйде тапсырмаларды үнемі орындауға бағыттап отыру керек [4].

Өнегелі жанұяда ғана тәрбиелі ұрпақ өсіп жетілетіндіктен, бүгінгі қоғамның біршама қиындық туғызып отырған өтпелі кезеңінде бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық қасиеттерін дамытуда ең алдымен, жанұя жағдайының ықпалы үлкен екендігі белгілі. Бүгінгі таңда жанұя тәрбиесін жақсарту, ондағы бала мен ата-аналар қарым-қатынасын ізгілендіру мәселесі мемлекеттік тұрғыда маңызды орынға көтеріліп отыр.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының азаматтарының мінез-құлқын қалыптастыру тұжырымдамасы. "Егемен Қазақстан", 1995.
2. Қазақстан Республикасының гуманитарлық білім беру тұжырымдамасы. "Егемен Қазақстан", 1994. 20-тамыз.
3. Қазақтың тәлімдік ой-пікір онтологиясы. I-том. Қ. Жарықбаев және т.б.- А., 1994.
4. Әбенбаев С.Ш. Тәрбие теориясы және әдістемесі.- А., Дарын, 2004.

ӘӨЖ 378.

Танымдық ойын –экологиялық тәрбие беру құралы

Сұлтанәлі Еркежан Талғатқызы

6B01301 – «Ағылшын тілі және бастауыш сынып мұғалімі» ББ 3 курс
студенті,

Ғылыми жетекшісі: *С.Қ.Қожаева п.ғ.к., доцент*

Астана Халықаралық университеті,

Астана, Қазақстан.

talqatqz.e@mail.ru

Ойынды бала дамуының қайнар көзіне айналдыру, оның негізгі рөлін дұрыс танумен, әр түрлі ойындардың өзіндік ерекшеліктерін, ішкі заңдылықтарын түсінісуге, соған сай оқу-тәрбие процесінде ойын әрекетін орынды қолдану жолдарын болашақ ұстаздарға үйретумен байланысты. Ойын мұғалімдік мамандыққа нәтижелі даярлауға мүмкіндік береді. Тәрбиеге жаңашылдық көзқарас - жеке тұлғаға тұлғалық және іс-әрекеттік қатынас талаптарына орай, тәрбие процесінің тиімділігін арттырудың шешуші тетігі, ол субъектінің, оқушының даралық қасиеттерін қалыптастыруды көздейді.

Мектеп оқушыларын оқытудың нәтижелілігі, берілетін білімді саналы игертудің алғы шарты оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың маңызды факторы білім, білік, іскерлік пен дағдыларды қалыптастыру мен дамытудың көзі, жеке тұлғаның ақыл-ойын, танымдық процестерін жетілдірудің, әлеуметтендіру мен жан-жақты тәрбиелеудің көрсеткіші ретінде бағаланатын оқыту процесі баланың жас және дара психологиялық ерекшеліктеріне сәйкестендіре дамыту мәселесін ойын-әрекеті, оның ішінде дидактикалық ойын категорияларымен өзара қатынасын бөлек қарастырып, арнайы сөз етуді қажет етеді.

Ойын – бала әрекетінің бір түрі, адамзат мәдениетінің қазынасы. Ұлы педагогтар, ғалымдар баланы тәрбиелеудегі ойын рөлін жоғары бағалаған. Бала ойын арқылы өмірге енеді, табиғатпен, қоршаған ортамен қарым-қатынасқа түседі, еңбек ете білу дағдысы қалыптасады. Ойын - баланың көңілін өсіріп, ойын сергітіп қана қоймай, сонымен қатар, оның таным-түсінігін де арттырады. Балалар ойын үстінде бір-бірімен тез тіл табысып, жақсы ұғысады, ептілікті, сергектікті өз бойларында қалыптастырып, тапқырлықты үйренеді. Тапқыр, алғыр, шымыр да епті, қайратты болуды армандамайтын бала жоқ. Демек, ойынның өзі балаға білімнің, тәлімнің қайнар көзі сияқты ықпал етеді, танымын жетілдіреді. Адамның ертеден келе жатқан салт-санасын, тұрмыс-тіршілігін, еңбек дағдыларын балалар ойынынан көруге болады. Тіпті, ұмытыла бастаған салт-дәстүр түрлері де елес беріп тұрады. Аң аулаудан бастап, бүгінгі допты қағып ойнауға дейінгі аралықта қаншама тарихи сабақтастық жатыр.

В.А. Сухомлинский: “Ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз, шығармашылықсыз, фантазиясыз толық мәндегі ақыл-ойы, тәрбиесі болмайды”, - деп санайды [1, 89]. Бала ойын үстінде дүние танудағы өз мүмкіншілігін сезінумен қатар, айналасындағы адамдар мен олардың әрекетіне көңіл аударады, заттың ішкі мазмұнын білгісі келеді, бұл оның қызығушылығын оятады. Балалардың қиялын, ойлауын, сөйлеуін дамыту

үшін ойынның үлкен мәні бар. Балалар ойынына үлкендер жетекші болмайынша, олардың әрекеттік мазмұны өзінің мақсатына жете алмайды.

В.А. Сухомлинский: “Ойын дегеніміз – ұшқын, білуге құмарлық пен еліктеудің маздап жанар оты”, - деп дидактикалық ойындардың психологиялық, педагогикалық негізін дәл сипаттайды [1,152].

Ойын мәселесіне психологтар мен педагогтардың өз назарын, ежелден-ақ, аударғанымен, тек ХІХ ғасырдың аяғында ғана, ойын арнайы зерттеу пәніне айналды. К.Гроосқа дейін итальян оқымыстысы Д.А. Колоцца балалар ойыны туралы материалдарды жүйеге келтіріп, ойынның педагогикалық, психологиялық маңызын ашуға әрекет жасады. А.Громбах, Д.А.Колоцца орыс тілінде жарық көрген “Балалар ойыны, олардың психологиялық және педагогикалық мәні” еңбегінің алғы сөзінде (1909 жылы): “К.Гроос бала ойынының жұмбағын шешіп, табиғатын ашпағанмен, ойынның жұмбақ екендігін мойындатты”, -деп К.Гроос еңбектерінің рөлін бағалайды. Мұнымен келіспей болмайды. Өйткені күні бүгінге дейін ойын жұмбағы толық шешілген жоқ. Ғалым-психологтар К. Гроос, Э. Клапаред, А. Диваев, У. Бонтендаик, Р. Гаупп, В. Штерн, Н.Д. Виноградов, В.П. Вахтерев ойын теориясын құрастырып, ойын проблемасын көтеріп, іс-әрекеттің маңызды түрі ретінде, оның теориялық, әдіснамалық негізін ашты. К.Гроос “Баланың рухани өмірі” деген еңбегінде бала ойынының биологиялық тұжырымдамасын терең дамытқанымен, ойынның өзге процестерімен, әсіресе, оқу-тәрбие процесімен психологиялық байланысын, ойын барысында бала психологиясын дамытудағы орнын ашып көрсете алмады.

Ойын мәселесінің кең, жан-жақты, салалы зерттелуі, ойынды топтастыру, жүйеге келтіру, жинақтау, дамыту, ойын түрлері, технологиясы, әдістері көптеген ғылымдар саласында: әлеуметтік, этнопедагогикалық, философиялық, педагогикалық, психологиялық, дидактикалық, т.б. тұрғыдан қарастырылғандығына қарамай, әлі толық шешімін таппаған.

Дидактикалық-танымдық ойынның жай қарапайым ойындардан ерекшелігі, олардың мәнді белгілерінің болуында. Олар мыналар:

- нақты қойылған оқыту мақсаты мен соған сәйкес оның педагогикалық нәтижесі дәлелденуі мүмкін;
- оқу-танымдылық бағыттылығымен сипатталатындығы;
- айқын түрде бөліп көрсетуге келетіндігі .

Ойын тәсілдері мен ойындық жағдаяттар тәрбие процесін ұйымдастырған уақытта негізінен мынандай бағыттарда жүреді: оқушылардың алдына дидактикалық мақсат ойын міндеттері түрінде қойылады; оқу әрекеті ойын ережесі мен тәртібіне бағынады; оқу материалы оның құралы ретінде қолданылады; оқу әрекетіне жарыс байқау элементтері енеді де, жақсы мағынасындағы бәсекелестік рух береді, әрі жарыс түрінде өтетіндіктен дидактикалық міндет ойындық міндетке айналады; тапсырманың жемісті жетістікпен орындалуы ойын нәтижесімен байланыстырылады [2, 44].

Қазіргі кезеңде тәрбиенің нәтижелілігін, оқушылардың белсенділігін арттыру, оқыта отырып тәрбиелеу принципін жүзеге асыру мектепте ойын әрекетін төмендегідей жағдайларда қолдануға ықпал етеді:

- оқу пәні бойынша тақырыпты, тіптен, тұтас тарауды, негізгі ұғымдарды меңгеру үшін дербес технология ретінде;
- неғұрлым кең, ауқымды технологияның бөлшегі ретінде (кейде аса мәнді);
- оқу жұмысы, не сабақ ретінде, болмаса оның бөлшегі түрінде (кіріспе, жаңа сабақты түсіндіру, бекіту, жаттығу, бақылау);
- сыныптан тыс жұмыс технологиясы ретінде (“Елім-ай” ойын-экспедициясы, “Атамекен” операциясы, ұжымдық шығармашылық іс, іскерлік ойын) [2, 43].

Экологиялық ойындар

Оқушылардың экология пәніне қызығушылығын дамытуда, экологиялық білімін, танымын, ойлауын, сана-сезімін қалыптастыруда экологиялық ойындардың орны ерекше.

Экологиялық ойын – бұл экологиялық тәрбие беру формасы, қатысушылардың іс-әрекетінің ерекшелігін ашуға негізделген, жоғары себепкерліктің деңгейін ынталандырушы, қызығушылықты, эмоционалды сезімді оятып, бірлескен қызметке ынталандырушы, қосылып іс-әрекет жасауға, шығармашылық іске негіз.

Жарыс түрінде өтетін экологиялық ойындар:

1. Байқау (конкурс) – аукцион емес түрінде ұйымдастырылады.

Алдын-ала оқушыларға тақырыптық сұрақтар мен тапсырмалар жүйесі беріледі. Олармен жарысқа қатысушылар танысады. Байқауға қатысушылар кез-келген проблемаға (“Адам және табиғат”, “Мен және әлем”, “Су қоймаларының өмірі”, т.с.с.) байланысты өз пікірлерін ортаға салады. Жүргізушіден біліктілік, сәйкестілік талап етіледі, тақырып алдын ала жарияланады. Байқау - аукционда сатылатын, ойналатын затты, берілетін сыйлықты (мысалы, сөреге Қазақстан табиғаты мен жәндік, жан-жануарларының бейнесі бар открыткаларының жиынтығын) қояды. Жыртқыш шіркейлерді атап шығу ұсынылады.

2. Жобалар - проект байқауы.

Табиғатты қорғау жөніндегі жобалар байқауы. Алдын-ала проблемалық сұрақтар қойылады. Жоғарғы сыныптарға “Қалдықсыз технология”, орта сыныптарға “Мектептің табиғатты келесі жылғы қорғауы” акциясының бағдарламалары. Келісім бойынша жобаға 2-3 адам немесе жеке 1 адам қатынасады. Дайындық мерзімі берілуі немесе экспромды түрде өтуі мүмкін. Жобаларды қорғау ғылыми орталығының қызметі сахналандырылады. Сахналық көріністе сын, сықақ, пародия элементтерімен бірге жеңіл, зілсіз әзіл-сықақ айтылып, еркіндік жағдайында жүргізіледі, регламентті сақтай отырып: баяндамаға – 7 мин., жарыс сөзде: жақтаушылар мен қарсыластар, оппоненттер сөйлеуіне – 5 мин., аудиториядан пікір айтуға – 2 мин-ке дейін уақыт беріледі. Қазылар алқасы өте жақсы жобаларды анықтап, жеңімпазды белгілеп, марапаттайды.

3. Кроссворд, сөзжұмбақ - тізбелер байқауы.

Экологиялық тақырыптардағы кроссвордтар байқауына қатысушыларды үлкен көлемді сөздік және энциклопедиялық әдебиеттерді қарауға апарады. Сайыс жеңімпаздары мектептік “Ғажайып алаң” немесе

“Экологиялық білгіштер” және бүкіл мектеппен жарысуға “Не?”, “Қайда?”, “Қашан?” ойындарына қатыса алады.

“Ғажайып алаң” ойынын қайталау жұмысын өткізуде не сыныптан тыс жұмыстарда пайдалануға болады. Ойынға қатысушы оқушылар бір немесе әр сыныптан жеребе тастау арқылы таңдап алынады. Ойынға қажетті құралдарды былай дайындауға болады:

Пластинканың ортасындағы тесігіне шегемен ағаш бақан орнатылады, екі стрелкасы пластинканың үстіне орналасқан тұтқасымен жалғастырылады, оны айналдырғанда стрелка қозғалады, оның шеңберіне салынған белгінің қайсысына тоқталуына байланысты жүргізуші уақытылы хабарлап, ойынды жалғастырады. Ойында жасырылған сөзді қашан анықтағанша ойын жалғасады. Көгілдір экрандағы “Ғажайып алаң” ойынының барлық шарты орындалады. Жеңімпаздар сыйлықтар алады.

4. Марафон байқауы өткізу әдітемесі.

Қатысушылар кеден, станцияларының – этаптарынан (“Тоғай”, “Орман”, “Көл”, “Зоопарк”, “Өзен”, т.б.) тарауларымен өтеді. Әр кеденде, станцияда оқушылар тапсырмаларды орындайды, сұрақтарға жауап береді. Соған байланысты балл жинайды не жетондар түрінде алады. Көп балл алған қатысушылар тобы жеңеді. Жеңімпаздарды жеке сынақта анықтауға болады. Марафон байқауы жарысына өз тілектері бойынша бірнеше топ, не командалардың қатысуына болады. Жарыс көлемді өтетіндіктен, бірнеше кезеңнен тұратын болғандықтан, бәрін бақылай алмайтын көрермендерге ыңғайсыз болмас үшін, кемшілікті жою үшін, бұл байқауды көңілділер, тапқырлар, білгіштер сайысы күйінде өткізсе де болады. Ондай жағдайда 2 команда жарысады - қатысушылар саны шектеулі келеді.

5. Экологиялық викторина.

Экологиялық байқаулар және мейрамдар викторинасыз өтпейді. Викторинаны құрастыру кезінде мына сұрақтарға көңіл бөлу керек: “Неге?”, “Қандай бейнемен?”, “Немен түсіндіруге болады?” – яғни сұрақтар себеп-салдар мен нәтижелі қатынастардың ізденісі болатындай, экологиялық өзара байланыстарды ашатындай оқушылардың эрудициясына ғана емес, логикалық ойлауына тірелетін өзекті, келелі сұрақтар болуы керек.

Рөлдік экологиялық ойындар:

Экологиялық ойынның бұл түрі ойын арқылы экологиялық іс-әрекеттің әлеуметтік мазмұнын модельдеуге негізделген: экологиялық проблемаға сәйкес алынған рольдер, қарым-қатынастар жүйесін, т.с.с. жобалайды. Рөлдік (сюжетті) ойындар елестету жағдайының шарттарын сахналық көрініс түрінде бейнелейді, ал қатысушылар белгілі бір рөлдерді ойнайды. Бұл ойындар нақты өмірде кездесетін ақиқат шындыққа жақындататындай болады.

Рөлдік ойындар өткізу алдын-ала нақты дайындықты талап етеді. Болашақ “мамандар” өздерінің кәсіби біліктілігін арттыру мақсатына сәйкес білім, іскерлік саласындағы мәселелерді көтереді. Ойын кезінде ұятқа қалмау үшін, қарастырылатын тақырып бойынша көптеген зерттеу, ізденіс, өз бетінше дайындық жұмыстарын жүргізеді.

6. “Космостық экспедиция” ойыны, шарты түрінде, жерге ғарыштан келген “ғалымдар” тобымен кездесу ретінде өтеді. Ойын шарты бойынша олар біздің планетамыздың биосферасы туралы есеп дайындайды. Экспедиция мүшелеріне Жер адамдарымен ешқандай қатынасқа түсуге болмайды. Олар тек жер туралы әдебиет пен өздерінің бақылауларын пайдалана алады. “Экспедиция құрамына” зоологтар, ботаниктер, геологтар, физиктер, химиктер, өлкетанушылар, тарихшылар, теңіз бен мұхитты зерттеушілер және палеонтологтар, т.б. кіреді. Ғарыш және жер туралы білімін кеңейтуде бұл ойынның берері көп.

7. “Экологиялық экспертиза” ойыны экологиялық экспертизаны целлюлозды комбинат құрылысының жоспарын, мелиоративті канал немесе белгілі жердегі, мектеп орналасқан аймақтағы атомдық электростанция құрылысының жоспарына сараптау жүргізеді. Бұл мәселе төңірегінде “экологтар” топтарының арасында пікір-талас болады: биологтар, химиктер, медиктер және “өндірісшілер” тобы: инженерлер, құрылысшылар, экономистер арасында бір-бірімен ой бөлісу, пікір алмасу жүреді. Өз пікірлерін сонымен бірге “әлеуметтанушылар”, “психологтар”, “педагогтар” да айтуы керек. Өндірістің берері мен экологиялық жағдайға тигізер зиянды әсері сарапқа салынады.

8. “Соттық үрдіс” ойыны экологиялық құқықтану білімдерін, құқықтық тәрбие беру негізін меңгеруге бағытталған. Соттық үрдіс завод әкімшілігін экологиялық қате жібергені үшін кінәлайды (өзенді улау). Қатысушылар: судья, айыптаушы прокурор, қорғаушы, кінәлілер, айыпкер куәгерлер, эксперттер.

Әрине, айтылған ойындарды жоғары сыныптарды оқытуда, студенттерді, мұғалімдерді оқытуда қолдануға болады. Олар жақсы ұйымдастырып өткізуді және уақыттың жеткілікті берілуін талап етеді.

9. “Табиғаткент қалашығы” ойыны.

Бұл ойынға жоғары, орта сынып оқушылары және де педагогтар қатыса алады. Дайындық процесін “Табиғаткент” қалалық кеңесі реттейді, басқарады. Қалада төмендегідей мекемелер қызмет етеді.

1. Қалалық орталық гүлзар, ботаникалық бақша. Өсімдіктер туралы ойын-викторина.

2. Зоопарк. Жануарлар туралы ойын-викторина.

“Ең, ең, ең...” сөзімен басталатын атауларды табу.

3. Сурет галереясы. Табиғат тақырыбына арналған суреттермен танысу.

Ертегілер алаңы. Кезбе театр. Сахналанған көріністер, ертегілер кейіпкерлері табиғат туралы жұмбақтар, ребустар, сөзөрім, сөзтізбе шешеді және көріністер мен фокустар көрсетеді.

4. Концерттік зал. Табиғат тақырыбына арналған музыкалық шығармалар, проза, тақырыптар айту.

5. Суретшілік-фото салоны. Суреттердің, фотографиялардың көрмесі. Ең үздік тылсым табиғат сырын бейнелеген көрініс. Жануарлар “сөйлейді”.

6. Кітапхана. Табиғат туралы кітаптар көрмесі. Викторина.

7. Табиғат үйі. Көрнекілік ретінде, плакаттар, фото суреттер пайдаланылып, табиғат туралы баяндамалар жасау. Бұл ойын жазғы балалар демалысын мәнді өткізуге арналған, мұнда мерекелік жарнамалар ілінеді. Көше мен аудандардың аты көрсетілген көрсеткіштер қойылады. Мекемелер өзінің жарнамалары мен хабарларын іледі. Көркем әдеби шығармаларда кездесетін жер-су атаулары кең пайдаланылады. Шақыру қағазын алған қонақтар мекемелерге келіп, олардың шараларына қатысады. Ойын көпшілікке арналған мерекемен, қорытынды шығарумен бітеді.

Имитациялық экологиялық ойындар:

1. “Арал” – жер бетіндегі экожүйенің моделі. Экожүйенің құрылымын және қызмет ету ережелері құрастырылады. Жеке элементтердің бәсекелестік заңдары; бұзылғаннан кейінгі экожүйенің құрылуы және ағзалар биомассасының ауытқу заңдары; қоректену тізбектерінің бірлігі және ағзалардың биомассасының пирамидалық ережесі көрсетіледі. Ойынға 3-6 адам (жоғарғы сынып оқушылары, студенттер) қатысады, ойын 30 мин аралығында жүреді.

2. “Экологиялық лингвистика” ойынына ересектер ден бастап мектеп жасына дейінгі балалар қатыса алады. Ойын табиғат пен адамның өзара қатынасын көрсететін лингвистикалық жүйе бейнелерін, тілді меңгеруге көмектеседі. Табиғи процестердің адам қатынасының әсерінен шеккен зардабының әлеуметтік-психологиялық аспектілерін ашады, әрі тіл дамытуға ықпалын тигізеді. Бұл салада қазақ ақын-жазушыларының экологиялық тақырыптағы шығармаларын, өлең-жырларын кең қолдануға болады. Көркем шығармалардан үзінді оқу...

3. “Экологиялық кубиктер” қазіргі жағдайларда қандай өсімдіктер мен жануарлардың түрлері өмір сүре алатынын анықтай алуға, шын болып жатқан экологиялық факторлардың жиынтығын бейнелеп, бөліп көрсетеді. Кубиктер қабырғаларында экологиялық факторлар белгіленген, айналдырып лақтырғанда, олардың кездейсоқ түсуі табиғи ортаның параметрлерін береді.

4. “Зоогеография” ойыны жануарлардың қоршаған ортаның жағдайына байланысты таралу тәуелділігін көрсетеді: “біз орман ішімен келе жатырмыз” – ойынында орман ішілік маршрут пен серуендеуге имитация жасалады; “жолдағы хикаялар” – табиғат аясында өзін қалай ұстау ережелерін бекітеді.

5. “Экологиялық жобаны құрастырушы” ойыны табиғат қорғау талаптарын ескере отырып, қалаларды жобалау, жаңа территорияларды меңгеру туралы елес береді. Ойын алаңында картоннан жасалған ормандар, алқаптар, үйлер, көпірлер, өткелдер, заводтар, өнеркәсіп орындары т.б. пайда болады. Қатысушылар жобалаудың әр түрлі варианттарына талдау жасайды. Бұл ойын түрін студенттер мен оқушылар ойнай алады: олар 1-3 топтарға бірігіп, әр топта 2-7 адамнан құралады. Әр ойын 1-2 сағаттан 40-50 сағатқа дейін созыла алады.

6. Компьютерлік имитациялық ойындар.

Алғаш рет АҚШ-та экологиялық тәрбие беруде пайдаланылды.

“Strateger - 1” ойыны табиғат қорғау, әлеуметтік сфера, ауыл шаруашылық, өндіріс, энергетика, демография – осылардың арасындағы өзара

байланысты көрсетеді. Ойын 40 сағатқа созылуы мүмкін, ойын студенттер мен эколог мамандар үшін жасалған.

Ойын арқылы адам баласы қоғамдық тәжірибені меңгереді, психикалық қасиеттері мен танымдық ерекшеліктері қалыптасады. Ойын баланың түрлі қасиеттерін дамытады. Ойын балалар үшін оқу да, еңбек те және айналадағы дүниені танудың тәсілі де болады. Қандай болмасын, әйтеуір бір нәрсеге, ең бастысы, баланы мұқияттылыққа, еңбектенуге, жолдасымен ынтымақта болуға үйретеді.

Ойын, оның түрлерін, қолдану формасы мен әдістері туралы кең қарастыруды, мектепте ойынды қолданудың тиімділігінің критерий-өлшемдерін айқындауды, оларды іс-тәжірибеде пайдалану жолдары жан-жақты көрсетуді біз өзімізге мақсат тұтқан жоқпыз. Біз ойынның кейбір түрлеріне ғана тоқталып өттік.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Сухомлинский В.А. О воспитании. Москва: Политиздат, 1973, -272 с.
2. Кожаева С.К. Тәрбие теориясы Астана. ЕНУ баспасы.2012.
3. Ахметов Н., Хайдаров Ж. Теория и технология игры. Алматы: Республиканский издательский кабинет. –1998, -295с.
4. Борисова Н.В. Новые технологии обучения. Деловые игры (Методическое пособие). Москва, 1991, -116с.
5. Вербицкий А.А. Деловая игра как метод активного обучения Современная высшая школа. 1982, №3. С. 139-141.
6. Дерябь С.Д., Ясвин В.А. Экологическая психология и педагогика. - Ростов на Дону: Издательство "Феникс". -1996. -480с.
7. Кавтарадзе Д.Н. Обучение игра. Введение в активные методы обучения. Москва: Издательство "Флинт", 1998, -191с.;
8. Кавтарадзе Д.Н. Имитационные игры в экологическом образовании // Биология в школе, 1990, №3. с.322-324.
9. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике. Рига: Педцентр "Эксперимент", 1995, -176с.
10. Ковалев В.Т. Дидактические игры на уроках математики. Москва: "Просвещение", 1990, -77с.
11. Мухамбетова С.К. Педагогика және педагогикалық технологиялар. Ақтөбе, 2001. –120 б.
12. Пидкасистый П.И., Хайдаров Ж.С. Технология игры в обучении и развитии. Учебное пособие. Москва: Российское педагогическое агентство, 1990, -268с.

ӘӨЖ 378.5:371. 4:154.4

Бастауыш сынып оқушыларына эстетикалық тәрбие берудегі халықтық педагогиканың ролі

Үсенова Анель Қалижанқызы

6B01301 – «Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» ББ 4 курс
студенті,

Ғылыми жетекшісі: С.Қ. Қожаева п.ғ.к., доцент

Астана Халықаралық университеті,

Астана, Қазақстан.

anel.usenova.0404@mail.ru

Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында "Жоғары білім берудің мақсаты - жеке тұлғаның сапалы жоғары білім алуға деген мүдделерін қанағаттандыру әрбір адамға оқытудың мазмұнын, таңдауға кеңінен мүмкіндік беру" делінген. Осыған орай болашақ маманға кәсіби білім беру арқылы рухани-эстетикалық дамуындағы рөлін терең зерттеуді қажет етеді. Сондай қажеттіліктердің бірі - қазақ қолданбалы өнеріндегі кеңістік пен уақыт ұғымдары негізінде эстетикалық тәрбие беру мүмкіндіктерін болашақ маманның игеруі. Ұрпақтан-ұрпаққа дәстүрлі жалғасын тапқан бабалар мұрасы тек шеберлік пен іскерлікті игеру ғана емес, адамзаттың әлемді рухани-эстетикалық тануының "заттанған" көрінісі. Халықтың рухани бәйтерегі - қазақ қолданбалы өнеріндегі кеңістік пен уақыт ұғымдарында эстетикалық тәлім-тәрбие жатқанына көз жеткіземіз.

Қоғамның даму жағдайында эстетикалық тәрбие жеке тұлғаның үйлесімді дамуын қалыптастыруда адамгершілік тәрбиесінен кейін маңызды орын алады. Эстетика адамның өмірі мен іс-әрекеті, тәжірибесімен органикалық байланыста болып келеді. Сондықтан тұлғаның жан-жақты үйлесімді дамуында әрбір адамның өз өмірін «әдемілік заңы» бойынша құруға тырысуы қажет.

«Эстетика» грек сөзі. Сезім, түйсік деген мағынаны білдіреді. Олай болса эстетика – өмірді сезім арқылы танып, білудің негізгі жолы. Эстетикалық талғамы биік, сезімтал адам еңбектегі әдемілікті, табиғаттағы, өнердегі сұлулықты танып, оны сүйе, қастерлей білетін болады. В. Г. Белинский: «Сезімнің әсемдігі адамгершіліктің құнды жағы... Онысыз, бұл сезімсіз, данышпан да, талант та, ой да жоқ. ... Эстетикалық сезім – ізгілік негізі адамгершілік негізі» - деп түсіндірген. М. Горький эстетика дегеніміз – болашақтың этикасы деген тұжырым жасайды. Эстетика ұғымын тұңғыш рет ғылымға енгізген неміс философы (рационалист) Александр Баумгартен (1714-1762 ж.) болады. Ол өзінің «Эстетика» атты еңбегін 1750 жылы басып шығарады. Осы кезден бастап «Эстетика» ұғымы жаңа ғылым атауы ретінде қалыптасты. А. В. Луначарский эстетикалық тәрбиенің мәнін аша келе, эстетика саласынан қайсыбір өнерді қарапайым түрде оқыту деп түсінуге болмайтынғын, керісінше, олардың сезім мүшелері мен шығармашылық қабілеттеріне жүйелі түрде әсер ететін оқуды, одан оқушылардың ләззат алып, оны өздері жасай білу мүмкіндіктерін дамыту деп түсіну керектігін айтқан. Еңбек пен ғылым саласынан берілген білімде эстетика қамтылмаса, онда сол білімнің жансыздығы деп есептеген.

Эстетикалық тәрбие беруде адам сезімін тәрбиелеу мәселесі көпжақты факторлармен шешімін табады, соның ішінде өнер басты рөл атқарады. Өнер

арқылы адам өзінің шынайы көңіл күйін білдіреді, өнердің өзінен үйрене отырып, оның қиын күрделі тілін түсіне білуге ұмтылады, рухани жан дүниесін эстетикалық талап тұрғысынан тәрбиелейді. Өнердің құндылығы сонда, ол адамның адамгершілік дамуына бағытталған. Нағыз әсем өнер ғана адам жанына рухани азық болады, адамның адамгершілік сезімін молайтады. Өнердің бастау бұлағы – сурет салу өнері. Тамыры тереңге кеткен өнер атаулы өзінің нәрін сурет өнерінен алады. Сондықтан сурет салуды үйрену – жас ұрпақтың танымдық ой-өрісінің кеңеюіне, өнер әлемін тануына апарар жол болып табылады. Бүгінгі таңда өскелең ұрпаққа қазақ қолөнер кәсіпшілігі де эстетикалық тәрбие беруде тиісті құралы болып отыр.

Тұрмыстық заттар мен құралдарын әшекейлеуде қолөнер кәсібі, зергерлік өнер дамып, эстетикалық мәні бар өнер шығармаларына айналып отыр. Сонымен бірге шаруашылық және сәндік қажеттерге арналған, әрбір үйден табылатын алуан түрлі заттар балалар мен жастардың эстетикалық және көркемдік талғамын қалыптастырып, адам қолымен жасалған әсемдікті түсінуге, зергердің өзіндік ерекшелігі, ойын қайталанбас бірегейлігін, нәзік талғамы мен ғажап шеберлігін білуге үйретті. Мұның бәрі жеткіншек ұрпақтың эстетикалық сезіміне оң әсерін тигізеді. Балаларды ерте бастан еңбекке, мысалы, алуан түрлі өнер бұйымдарын жасауға тарту, балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып ой-өрісіне, шеберлігі мен дағдысына талапты күшейту қазақтың халықтық педагогикасының жеткіншек ұрпаққа еңбек тәрбиесін беру жөніндегі негізгі міндетіне айналды. Балаларды еңбекке тәрбиелей отырып, ата-аналар оларды тек өзі үшін ғана емес, жалпы игілік үшін еңбек етуге, еңбекке құрметпен карауға, еңбек процесінің әсемдігін, эстетикалық қуаныш-ләззатын сезініп, түсіне білуге үйретті. Сонымен бірге, еңбекке бұлай араластыру көркемдік және эстетикалық талғамдарды, көзқарастарды, нанымдарды ерте өршітуге, халықтың мәдени және адамгершілік мұрасына қамқор көзқарасты қалыптастыруға жәрдемдесті. Қазақтардың қолданбалы өнері негізінен тұрмысты әшекейлеу үшін пайдаланғаны белгілі. Оның ішінде ең көп тарағаны – ою-өрнек өнері. Ою-өрнек ісі тым ерте заманнан бастап-ақ қолөнердің барлық түріне ортақ әсемдеп, әшекейлеудің негізі болып келеді. Б.Әлмұхамбетовтың кандидаттық диссертациясында бейнелеу өнері мен ою-өрнек жайлы сөз қозғалған болатын. Ол ауылдық мектептердің IV—VII сынып оқушыларын ұлттық бейнелеу өнері құралдарымен эстетикалық тұрғыдан тәрбиелеудің мазмұны мен әдістемесін жасауға және осының негізінде олардың эстетикалық тәрбиесін жетілдіруге арналған. Бұл жұмыста автор көркем эстетикалық даму кездерін егжей-тегжейлі қарастырып, ою-өрнектің өзіндік ерекшеліктерін, жіктелуін, композициялық заңдылықтардың форма тузуі және өзіндік ерекшеліктерін зерттеп, халық дәстүрлері негізінде бейнелеу өнер сабақтарының циклын жасайды. Шынайы әсемдік және көркемдік талғамымен ерекшеленетін халықтың сәндік қолданбалы өнерінің эстетикалық мүмкіндіктері үлкен екенін атап айту ләзім. Халық жасаған осынау өнер халық игілігі болып табылады. Ол өзінің көркемдік құндылығын күні бүгін де жоғалтқан жоқ. Өнер арқылы тәрбие беру жүйесінде музыка мен театр ерекше маңызға

ие. Халықтың ауызекі шығармашыларынан нәр алмаған, еңбектерінде тәрбиенің халықтық ізгі идеялары көрініс таппаған қазақ ағартушылары, ғалымдары, ақын-жыраулары жоқ деуге болады. Олардың ішінде аты әлемге жайылған Әл-Фарабидің шоқтығы ерекше биік тұрады. Ол өзінің ғылыми-педагогикалық шығармаларында имандылық-адамгершілік тәрбиені қарастыра келіп, халық музыкасы арқылы эстетикалық тәрбие беруге ерекше маңыз берді. Оның сөзімен айтқанда, халықтық музыка тәрбие қызметін, тыңдаушылардың эмоциялық қабылдауын күшейтудің таптырмас құралы болып табылады. Қажығанда және тарыққанда олардың көңіл күйін көтереді. Халықтық музыка «...жақсы көңіл күйге, адамгершілік тәрбиеге жәрдемдеседі, тепе-теңдікті жоғалтқандардың мінез-құлқын сабасына түсіреді және әрі кемеліне келтіреді... Бұл музыка тән сұлулығы үшін де пайдалы, өйткені тән ауырған кезде жан да сезеді... Сондықтан тән сауықса жан да сауығады, осындай ықпал жасайтын дыбыстардың арқасында оның күш-қайраты қалыпқа келіп, оның субстанциясына бейімделеді». Эстетикалық тәрбиені дамытуда халықтық музыкалық шығармашылық елеулі рөл атқарғаны және әлі де атқара беретіні даусыз. Бұл тұрғыдан алғанда М. Х. Балтабаевтың жұмысы-көңіл қоюға тұрарлық еңбек. Онда қазақтың халықтық музыкалық шығармашылығы жоғары оқу орындарындағы вокальды аспаптық ансамбльге қатысушыларға көркемдік-эстетикалық тәрбие беру құралы ретінде қарастырылып, студент жастарды тәрбиелеудегі халықтық-музыкалық шығармашылықтың рөлі мен орны белгіленеді, оның өзіндік ерекшелігі анықталып, Қазақстан жоғары оқу орындарының музыка бөлімдерін ұйымдастырудың толып жатқан проблемаларын кешенді түрде шешу жолдары көрсетіліп, олар жергілікті жерлердегі көркемөнерпаздар ұжымдарының білікті жетекшілерін даярлау мен қайта даярлау мәселесін шешу және халықтық музыкалық шығармашылықтың потенциалдық мүмкіндіктерін жан-жақты пайдалану үшін негіз ретінде қарастырылды. Әсем ән әуені, тамаша музыка сазы адамдардың жан дүниесін жадыратып, көңіл-күйін сергітеді, ой-өрісін байыта түседі. Жалпы музыка әуені адамдарға алғаш дүниеге келген күндерінен бастап-ақ зор әсер етеді. Өйткені, ол жан дүниесінің азығы іспеттес, сондықтан ол эстетикалық тәрбиенің негізгі бір басты саласы боп саналады. Музыка тілмен жеткізе алмайтын адамның тереңде жатқан нәзік сезімінің құралы. Атамыз Абай «Құлақтан кіріп бойды алар, әсем ән мен тәтті күй» - десе, Л. Н. Толстой «Жақсы музыка – көңіл-күйдің, жан сезімінің шежіресі» деген екен. Келесі кезекте жас ұрпақтың көркемдік танымын қалыптастыруда, арман-қиялын дамытуда көркем әдебиет шығармаларын оқудың да игі әсері мол. Халықтық педагогика мұралары бүгінгі күнде әдебиеттану ғылымының бір тарауы фольклористика саласында көп зерттеліп жүр. (М. Әуезов, С. Сейфуллин, С. Мұқанов, Е. Исмаилов, Ә. Маррулан, Ә. Қоныратбаев, Ә. Тұрманжанов, М. Рабдуллин, С. А. Қасқабасов т. б.). ғалымдардың еңбектерінде қазақ әдебиетінің даму жолдары тарихи тұрғыдан баяндалып, қазақ әдебиетінің жанрлары, олардың өзіндік ерекшеліктер сөз болады, көркемдік қасиеттерге талдау беріледі, әсіресе қазақ ауыз әдебиетінің халықтары туралы мәселеге көңіл бөлінеді және т. б.

Зерттеулердің бәрі дерлік балалардың тәрбиесіне, соның ішінде эстетикалық тәрбиесіне әдебиет пәні арқылы көмегін тигізіп отыр. Солардың ішінен кейінгі жылдары жарық көрген Ш. Ұлыбековтың еңбегін атауға болады. Автор мұнда қазақ әдебиетінің үлгілері арқылы халықтың әсемдік, сұлулық жайындағы түсініктерін ашуға талпынады. Халық мұрасы өзінің небір әсем сырымен өмірлік қазынасымен «қазіргі заман өнерімен үндесіп, оның соңғыларын эстетикалық бағалылығын айқындай түсуге көмектеседі»,— деп тұжырымдайды.

Эстетикалық тәрбиенің қалыптасып, дамуына қазақтың ауызекі поэтикалық және музыкалық шығармашылығы (мақал-мәтелдер, ертегі, аңыз-әңгімелер, жұмбақтар, жаңылтпаштар, эпос, жыр, терме, айтыс, ән-күйлер) орасан зор рөл атқарды және атқарып та отыр. Ұрпақтан ұрпаққа мирас болған оның таңдамалы үлгілері өскелең ұрпақты тәрбиелеудің таптырмас құралына айналды. Проза, поэзия арқылы бар жақсылықты сезініп, әдемілік пен жақсы істің әсерінен эстетикалық санасы, талғамы артады, шығармашылық қабілеттерін шыңдауға мүмкіндік туғызады. Қазіргі көркемдік-эстетикалық бағдарын айқындауда, талғам түсінігін дамытуда әдеби-көркем шығармаларының тигізер пайдасы зор. Эстетикалық тәрбие үрдісінде көрме залдары мен мұражайлардың да атқаратын рөлі ерекше. Тұлғаның эстетикалық көзқарасын, дүниетанымы мен мұратын бірлікте қамтамасыз ету жүйесіндегі баспасөз, радио, кино, көгілдір экран және кітапхана саласындағы жұмыстардың атқарып отырған қызметінің орны айрықша. Мәдениет ошақтарының бұл түрлері бүгінгі таңда жастардың жан-жақты жетілуінде айрықша мәнге ие болуда. Сондықтан өскелең ұрпаққа тәлім-тәрбие беруде, соның ішінде эстетикалық тәрбиеде оның құндылықтарына айырықша мән беріп, оларды тиімді пайдалану, ұлттық ерекшелікке сай ондағы жұмыстардың бағыттары мен мазмұнын жаңартып отыру қоғамның, мемлекеттік саясаттың маңызды бір саласына айналып отыруы қажет. Эстетикалық тәрбие өз ішіне эстетикалық көңіл шарпулары (эмоция) мен бағамдарын туындататын болмыстың әсем нысандары мен олардың қасиеттеріне бағытталған тәрбие жұмыстарының формалары мен әдістемелік жұмыстар түрлерін қамтиды. Эстетикалық тәрбие және білім алудағы мақсатар: тұлғаның өнер мен қоршаған болмыс нысандарын қабылдау, игеру және бағалау дайындығын дамыту; көркем өнер, рухани және дене шынықтыру мәдениеті саласында шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру. Эстетикалық тәрбие тұлғаның әсемдікті тануға орайласқан санасын (сезім, бағамы, талғамдары, ұғымдары, мұраттары, құндылықтары мен көзқарастары), оның қасиеттерін, бағалау – эстетикалық қатынастарын және олардың әрекет-қылық пен мінезде, өз қалаулары мен іс-әрекеттеріндегі (қабылдауында, бағалауында, шығармашылық қызметтестік пен өзіндік жасампаздық, сезіне жауапқа келуінде, талдауда) көрінісін ашуға, анықтауға бағытталған. Қазіргі заман жағдайларына орай аса маңыздылары ретінде эстетикалық тәрбиенің келесі бағыттары алға тартылуда: көркем өнерлік білімді үздіксіз дамыту; оқушылардың ән-күй мәдениетін қалыптастыру, театрға байланысты тәрбие мен білім беру, көркем әдебиеттік қабілеттер дарыту және дамыту, т.с.с.

Эстетикалық тәрбиенің міндеті – жас ұрпақты өмірдің барлық салаларындағы: адамның өмірі мен тұрмысындағы, еңбектегі, көркемөнердегі және табиғаттағы сұлулық пен әсемдікті көре білетін, ұға білетін, бақылау алатын және оларды өзі де жасай алатын азамат етіп тәрбиелеу. Ол үшін жас жеткіншектер сауатты, терең білімді болуы керек. Эстетикалық тәрбие тәрбиенің басқа салаларымен де тығыз байланысты. Ол еңбек, ақыл-ой, адамгершілік, дене шынықтыру, т.б. тәрбие түрлерімен ұштасып жатады. Оқушыға оқылатын құбылыстың әсемдік сырын ашпай тұрып, оған білім беру, адам дене құрылыс мүшелерін танытып алмай дене тәрбиесін беру мүмкін емес. Олай болса, эстетикалық тәрбие жеке тұлғаның адамгершілік сезіміне, рухани дамуына ықпал етеді. Оның жаман әдеттен бойын аулақ ұстауына, көркем әдебиет оқуын, жаман әдеттен бойын аулақ ұстауына, көркем әдебиет оқуын, музыкалық шығармаларды түсіне білуіне негіз болады. Сондықтан, эстетикалық тәрбие адам баласына өмірдегі, табиғаттағы, өнердегі, еңбектегі, адамдар арасындағы қарым-қатынасқа бар жақсылықты, әдемілік пен әсемділікті түсіне білуге, көре білуге, қабылдай білуге, тіпті соны өзі адам игілігіне жасай білуге үйретуді, жаттықтыруды және соған қабілетті болу дағдыларын меңгертуді көздейді.

Кезінде Л.Н.Толстой әрбір адамның бойында көркемдік шығармашылығына қатысты әртүрлі қажеттіктің болатындығына, соны міндетті түрде дамытып, тәрбие мақсатына қолдану туралы ойын айтса, К. Д. Ушинский – «барлық балалар бірі қалмастан әуесқой - суретші» - десе, В. А. Сухомлинский «әрбір бала – ақын» деп жазған. Эстетикалық тәрбие теориясы мен практикасын талдауға халық ағарту ісінің көрнекті қайраткерлері А.В.Луначарский, Н.К. Крупская, А.С. Макаренко, П. П. Блонский, С. Т. Шацкий, В. Н. Шацкая, А. И. Бурова секілді өкілдері қатысты. Сол сияқты қазақтың ағартушы- демократтары Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаев және т.б. ақын-жырау, жазушыларымыз халқымыздың рухани дамуына өлшеусіз үлес қоса отыра, эстетикалық тәлім-тәрбиенің маңызына ерекше мән берген.

Эстетикалық тәрбиенің қалыптасуы мен дамуы халықтың сан ғасырлық тарихымен, тыныс-тіршілігімен, тұрмыс-салтымен және мәдениетімен тығызбайланысты екені мәлім. Басқа халықтар сияқты, қазақ халқының да өзіндік -әлеуметтік-экономикалық тарихы және тұрмыс-салты қазақтардың материалдық-рухани мәдениетіне, тұрмысы мен діни көзқарасына өз әсерін тигізіп, өзіне тән тіршілік салтын қалыптастырып, тәрбиемен халықтық дәстүрлерін өмірге әкелді.

Сонымен эстетикалық тәрбие табиғаттағы, өнердегі, еңбектегі, өмірдегі ең жақсыны қабылдайтын, одан ләззат алатын жеке тұлға қалыптастырады. Эстетикалық тәрбие адамды дүниедегі әдемілік атаулыны бағалай білуге үйретеді, өнер шығармаларын тануға, қастерлеуге баулиды. Эстетикалық тәрбиенің өзіне тән міндеттері бар. Олардың бірі – эстетикалық сезімді және эстетикалық қабылдауды тәрбиелеу. Әдемілікті сезу үшін, оны түсіну үшін ең алдымен бейнелеу өнері, музыка және ән саласынан әрбір адамда білім болуы керек.. Білімді адам сұлулықты бағалай біледі, түсінеді. Эстетикалық

тәрбиенің қалыптасуы мен дамуы халықтың сан ғасырлық тарихымен, тыныс-тіршілігімен, тұрмыс-салтымен және мәдениетімен тығызбайланысты екеніне көз жеткіздік.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Омарғазина Б. Т. Өнер тәрбиелейді. – Алматы, 1997ж.
2. Әбенбаев С. Ш. Оқушы жастарға эстетикалық тәрбие беруді жетілдіру.
3. Бабаева С. Б., Оңалбек Ж. К. Жалпы педагогика: Оқулық. – Алматы: «Заң әдебиеті», 2008. – 288б.
4. С.Қ.Қожаева Тәрбие теориясы мен әдістемесі: Оқу құралы. – Астана: ЕҰУбаспасы, 2013, - 352б.
5. М.Жұмабаев. Педагогика. - Алматы, 1992.
6. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы.
7. С.Қ.Қожаева Педагогика Астана. ЕНУ баспасы 2010ж.

ӘӨЖ 37-37.02

Бастауыш мектептегі дидактикалық әдістер мен тәсілдердің жеке тұлғаны қалыптастырудағы рөлі

Хаменова Динара Кайржановна, п.ғ. магистрі
Астана халықаралық университетінің Педагогикалық колледжі,
Астана, Қазақстан
hamenova_d@mail.ru

Қазір әлем күн сайын емес, сағат сайын өзгеруде. Барлық салада жаңа міндеттер мен тың талаптар қойылуда. Күллі әлем бүгінде төртінші өнеркәсіптік революцияның есігін айқара ашты. Жылдам бейімделу және жаңа технологияларды меңгеру, проблемаларды шешу және сыни тұрғыдан ойлау, тиімді қарым-қатынас пен ынтымақтастық, халықаралық командаларда жұмыс істеу, STEM, «Цифрлық аборигендердің» - альфалардың пайда болуы.

Әрине, бұл жаһандық толқынның шаңында қалып кетпеу үшін біздің де мұғалімдер озық тәжірибе мен білімді еркін меңгерген сапалы маман болуы шарт. Өйткені қазіргідей өте жылдам қарқынмен өзгеріп отырған мына заманда заманауи білім мен технологияны еркін меңгермеген ел бұл толқынның ағысына ілеспей, шетке шығып қалары сөзсіз.

Қазақстандағы білім беру жүйесінде соңғы жылдары жүргізіліп жатқан реформалар жаңа оқу бағдарламаларының тиімділігін арттыруға бағытталған. Жаңартылған білім беру мазмұны жеке тұлғаға бағытталған оқыту жүйесін қалыптастыруға мүмкіндік беретін негіз болып табылады. Бастауыш мектеп - оқушының жеке тұлға болып қалыптасуына алғашқы негіз қаланатын кезең. Білім беру мазмұнының жаңартылуы мұғалімдер мен оқушылардың арасындағы өзара қарым-қатынасты, оқу үдерісінің тиімділігін арттыруға жол ашады.

Қазіргі дидактикалық жүйеде оқытудың мәні оқушыларға дайын білімді беру немесе қиындықтарды өз бетінше жеңу немесе оқушылардың өз бетінше ашылуымен шектелмейді. Ол педагогикалық басқарудың өзіндік бастамасымен және дербестігімен, мектеп оқушыларының белсенділігімен негізделген үйлесімімен ерекшеленеді. Қазіргі дидактикалық концепцияны бағдарламаланған, проблемалық оқыту, дамыта оқыту (П.Гальперин, Л.Занков, В.Давыдов), гуманистік психология (К.Роджерс), когнитивтік психология (Брунер), педагогикалық технология және т.б. ынтымақтастық педагогикасы. Осы заманауи тәсілдердегі оқытудың міндеттері тек білімді қалыптастыруды ғана емес, сонымен қатар оқушылардың жалпы дамуын, олардың интеллектуалдық, еңбек, көркемдік дағдыларын, оқушылардың танымдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз етеді. Педагогикалық ынтымақтастық – бұл өзара түсіністік, бір-бірінің рухани әлеміне ену, осы іс-әрекеттің барысы мен нәтижелерін ұжымдық талдау негізінде балалар мен мұғалімдердің бірлескен дамытушылық іс-әрекетінің гуманистік идеясы.

Жаңартылған білім мазмұны жағдайында бастауыш мектепте не өзгеруде? Оқулық контенті, сабақ құрылымы, сабақтағы әдіс, форма, тәсіл, үй тапсырмасын ұйымдастыру, нәтиже: мазмұннан-құндылыққа, бағалау жүйесі, пәнаралық интеграция. Альфа балалары үшін білім өзі жасау және тәжірибе алу арқылы алынады.

Өз тәжірибемізде бастауыш сыныпта оқытудың осы түрін үнемі қолданудамыз. Кез келген пәнді үйретудің әдістемелік негізі 5 компоненттен тұрады. Олар: мақсат, мазмұн, әдістер, қажетті құрал-жабдық пен оқыту формасы. Оқушыларды жеке тұлға етіп қалыптастыру үшін оны жан-жақты дамытуда олардың дербес ерекшеліктерін ескеру қажет. Жаңартылған білім мазмұнының ерекшелігі

- Пән мазмұнының спиральді қағидатпен берілуі;
- Блум таксономиясы бойынша оқу мақсаттарының иерархиясы;
- Бір білім беру аясындағы және пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру мақсатында «ортақ тақырыптардың» берілуі;
- Оқу үдерісін ұзақ мерзімді, орта мерзімді және қысқа мерзімді жоспарлар арқылы ұйымдастыру;
- Оқытудың тәрбиелік әлеуетін арттыру, оқушының адамгершілік-рухани қасиеттерін қалыптастыру;
- Білім беру деңгейлері аралығында пән бойынша сабақтастықты ескеруге мүмкіндік беретін толық оқу курсы бойынша педагогикалық мақсат қою;
- Бөлімдердің мазмұны мен ұсынылған тақырыптардың уақыт талабына сәйкес келуі, әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруға назар аударылуы;
- Оқудағы жүйелі-әрекеттік ұстаным (оқушының білім алу үдерісіне белсене қатысуы).

Жаңартылған білім беру мазмұнының бастауыш мектеп дидактикасындағы басты ерекшелігі қандай болмақ?

Жаңартылған білім беру мазмұнының басты ерекшелігі - оқушының жеке тұлғасын дамытуға, оның шығармашылық әлеуетін ашуға бағытталуы. Бұл мазмұн оқушыларға тек теориялық білімді емес, практикалық дағдыларды, әлеуметтік және эмоциялық интеллектілерін дамытуды көздейді. Сонымен қатар, оқу үдерісінде оқушының білім алу тәсілдері, яғни оның сыни ойлауын, зерттеу дағдыларын қалыптастыру мақсат етілген. Жаңартылған мазмұн оқушыларды өз пікірін білдіру, шығармашылық жұмыстарды орындау, топта жұмыс істеу сияқты дағдыларды дамытуға бағытталған. Бұл мазмұн бойынша оқыту әдістері оқушының жеке қызығушылықтары мен қабілеттерін ескере отырып ұйымдастырылады, сол арқылы олардың өзіндік көзқарастары мен дүниетанымдары қалыптасады.

Бастауыш сыныпта білім беру - баланың оқу процесіне алғашқы қадамдарын қалыптастыратын маңызды кезең. Бұл кезеңде оқытудың сәттілігі оқытушының кәсіби біліктілігіне, әдістемелік шеберлігіне және оқу бағдарламасын дұрыс ұйымдастыруына тікелей байланысты. Дегенмен, мұғалімдер оқыту барысында бірқатар қиындықтарға тап болады: пәндік әдістемелік, жалпы педагогикалық (1-кесте).

1-кесте

Бастауыш мектеп пәндерін оқытудағы типтік қиындықтар

Пәндік	Әдістемелік/технологиялық	Жалпы педагогикалық
- Математика, физика және жаратылыстану пәндері бойынша жеткіліксіз білім. - Ғылыми құбылыстар мен процестерге негізделген ақпаратты қолжетімді ұсыну. *Бөлімдерге мақсаттар мен күтілетін нәтижелерді қою *Зерттеуді жоспарлау және жүргізу	- Оқушылардың логикалық және ассоциативті ойлау, талдау және қорытынды жасау дағдыларын дамыту әдістері. - Каллиграфия дағдыларын дамыту әдістемесі *Сөйлеу дағдыларын дамыту әдістемесі *Оқытуға қызығушылықты арттырудың тиімді формалары мен әдістері •Мәтінмен жұмыс істеу дағдыларын дамыту әдістері *Тәжірибелерді, модельдерді көрсету және қашықтықтан практикалық жұмыстарды жүргізу дағдылары.	*Дидактикалық ресурстарының жетіспеушілігі (карта, глобус, пайдалы қазбалар және т.б.). • Балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, барлық бөлімдер үшін қосымша материалдың шектеулігі *Кәсіби дайындықтың әлсіздігі * Үздіксіз кәсіби дамудың жоқтығы * Психологиялық аспектілер

Дидактикалық әдістер мен тәсілдердің жеке тұлғаны қалыптастырудағы рөлі ерекше. Дидактикалық әдістер мен тәсілдер оқушының білімін жүйелендіріп, оның дербестігін арттыруға ықпал етеді. Жобалық әдіс,

шығармашылық тапсырмалар, пікірталастар және топтық жұмыстар сияқты әдістер оқушылардың өз пікірін айту, шешім қабылдауға қатысу және басқа адамдармен тиімді коммуникация орнату дағдыларын қалыптастырады. Осы арқылы оқушылардың тұлғалық даму деңгейі жоғарылайды.

Жаңартылған білім беру мазмұнында сыни ойлауды дамыту үшін түрлі әдіс-тәсілдер қолданылады. Мысалы, проблемалық жағдайларды талқылау, оқушылардың өз ойларын дәлелдеп, пікір алмасуы, кейс-стадилер мен зерттеу жұмыстары сыни ойлаудың қалыптасуына ықпал етеді. Бұл дағдылар оқушыларды күрделі мәселелерді шешуде шығармашылықпен жұмыс істеуге үйретеді, сондай-ақ олардың өз пікіріне сенім арттыруға мүмкіндік береді.

Жаңартылған мазмұн негізінде бастауыш сыныптарда цифрлық құралдарды қолдану жеке тұлға қалыптастыруға ерекше әсер етеді. Цифрлық құралдар мен технологияларды қолдану оқушылардың білім алуға деген қызығушылығын арттырады, олардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Оқу платформалары, интерактивті қосымшалар мен ойындар арқылы оқушылар тек теориялық білімді ғана емес, сонымен бірге практикалық дағдыларды да игереді. Цифрлық технологиялар оқушылардың өз бетінше жұмыс істей алу қабілеттерін дамытуға көмектеседі, сонымен қатар олардың қазіргі заманғы ақпараттық қоғамда қажетті дағдыларды меңгеруіне ықпал етеді.

Заманауи бастауыш мектеп дидактикасы жеке тұлғаға бағдарланған оқытуға негізделген. Жаңартылған білім беру мазмұнында оқушының жеке тұлғасын қалыптастыру басты мақсаттардың бірі ретінде қарастырылады. Бұл мақсатқа жету үшін оқу үдерісінде оқушылардың қызығушылығы мен қабілеттеріне сәйкес тапсырмалар, жобалар мен тақырыптар таңдалып, оқушының оқу белсенділігін арттыратын әдістер қолданылды. Мысалы, топтық жұмыс, зерттеу әдістері, жобалық тапсырмалар арқылы оқушылардың өз бетімен білім алу қабілеттері дамытылады.

Жаңартылған мазмұнды білім беру бағдарламасында оқушыларды сыни ойлауға, шығармашылық шешімдер қабылдауға баулу басты орын алады. Бұл әдіс-тәсілдер оқушылардың тек білім ғана емес, сонымен қатар олардың жеке тұлғалық дамуын, өз пікірін білдіру және қорғай білу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқушылардың күрделі мәселелерді шешуде шығармашылықпен жұмыс істеуге дағдылануына жағдай жасалады.

Бастауыш сынып оқушыларының өздігінен білім алу дағдыларын дамыту аса маңызды. Жаңартылған мазмұн бойынша оқытуда оқушыларға тек дайын білімді берумен шектелмей, оларды ізденушілікке, зерттеушілікке баулу көзделеді. Бұл өз кезегінде оқушылардың өз бетінше оқу және зерттеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Осылайша, оқушыларға өз идеяларын шығармашылықпен іске асыруға, оқу үдерісіне белсенді қатысуға жағдай жасалады.

Қазіргі кезеңде оқыту технологияларын қолдану өз жемісін беруде. Цифрлық технологиялардың кеңінен қолданылуы оқу үдерісін жаңартуға мүмкіндік береді. Оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыру үшін

интерактивті тақталар, мультимедиялық материалдар, оқу платформалары мен онлайн ресурстар пайдаланылады. Бұл технологиялар оқушыларға өз білімдерін түрлі тәсілдермен көрсетуге, кең ауқымдағы материалдармен танысуға мүмкіндік береді.

Жеке тұлғаны қалыптастыруда қолданылатын дидактикалық әдістер мен тәсілдерге жобалық, қызығушылықты арттыру, дифференциация мен дараландыру әдіс-тәсілдері қолданылуда.

Жобалық әдіс оқушылардың топтық жұмыс істеу, өзара пікір алмасу, проблемаларды бірлесе шешу қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Бұл әдіс балаларды ортақ мақсатқа жетуге ынталандырып, олардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастырады.

Жаңартылған бағдарламада оқушының қызығушылығын арттыру үшін ойын элементтерін, зерттеу жұмыстарын және шығармашылық тапсырмаларды енгізу қарастырылған. Бұл тәсіл оқушылардың білімге деген қызығушылығын оятып, олардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді.

Жеке тұлғаға бағытталған оқыту үдерісінде дифференциация мен дараландыру маңызды рөл атқарады. Оқушылардың оқу қабілеттері мен деңгейлеріне қарай тапсырмалар беріліп, әрбір оқушының жеке ерекшеліктеріне назар аударылады. Бұл әдіс балалардың жеке қажеттіліктерін ескеріп, оларға тиімді білім беру мүмкіндігін арттырады.

Жаңартылған білім беру мазмұны бастауыш мектептің оқу жүйесін жаңа деңгейге көтерді. Оқу процесінде жеке тұлғаға бағытталған, шығармашылықты дамытатын әдіс-тәсілдер мен инновациялық технологиялар қолданылуы оқушылардың жеке қабілеттерін ашып, олардың саналы тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Жаңартылған білім беру мазмұнындағы басты мақсат - білім мен тәрбие арқылы оқушылардың өмірлік дағдыларын дамыту, олардың өзіндік ойлау және шешім қабылдау қабілеттерін арттыру.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Ж. С. Тұрғынбаева, Ә. А. Сауранбаев. «Жаңартылған білім беру мазмұны және педагогикалық
2. И. Г. Мамыраев. «Бастауыш мектепте білім беру: Теория мен тәжірибе». Астана, 2019.
3. Г. М. Көпбасарова. «Дидактикалық жүйе және оқыту әдістемесі». Шымкент, 2018.
4. А. М. Исаев. «Қазақстан мектептеріндегі білім беру жүйесіндегі жаңашылдықтар». Алматы, 2021.
5. Б. С. Өсербаев. «Бастауыш білім беру: теориялық және практикалық негіздер». Қарағанды, 2017.

Роль современных тенденций обновления содержания начального образования в совершенствовании личности

Хасенова Айжан Ислямовна докторант PhD,
Педагогический колледж Международного университета Астана,
Астана, Казахстан
ayzhan.khasenova@mail.ru

Введение

Одно из направлений в реформировании современной государственной политики в Республике Казахстан на современном этапе получило название «обновление». Обновление предполагает качественное положительное изменение в чем-то или чего-то, замену устаревших элементов, звеньев, ведущую к улучшению при сохранении базы, сохранении лучших образцов прошлого, восстановлении прежних элементов. Другими словами, обновление — это замена устаревших элементов новыми, более современными, актуальными, без замены фундаментальных основ.

Сегодня школа динамично меняет свой облик. Это связано, прежде всего, с серьезными переменами в казахстанском образовании.

Перед учителями встают проблемы: «Как учить в век информатизации?», «Как повысить качество, как знания, полученные на уроках, помогут ученику стать конкурентоспособной личностью?»

Обновление дидактики в начальном образовании является крайне важным, поскольку оно направлено на адаптацию учебного процесса к современным вызовам и требованиям общества. Обновленная дидактика способствует более гибкому и индивидуализированному обучению, развивает критическое мышление и предоставляет учащимся навыки, необходимые для успешной адаптации в современном обществе.

Проблематика исследования заключается в том, что старые методы обучения могут быть устаревшими и неспособными полноценно учитывать технологический прогресс, разнообразие культур, а также индивидуальные потребности и способности учащихся. В связи с этим важно рассмотреть, какие изменения в образовательных стратегиях могут наилучшим образом подготовить детей к современной динамичной среде, содействуя их успешной адаптации и развитию ключевых компетенций.

Проблема обновления дидактики в начальном образовании актуальна во многих странах, включая Казахстан, и стала более явной в последние десятилетия. В настоящее время в Казахстане уже проделана большая работа, направленная на адаптацию системы образования под глобальные вызовы. Но так как данное направление государственной политики является системным и поэтапным, эта работа продолжается. В условиях быстрого технологического развития и изменяющегося общественного контекста, традиционные методы обучения могут стать недостаточными для полноценной подготовки учащихся. В Казахстане наблюдается стремление к адаптации образовательных методов

к современным вызовам, включая разработку новых подходов к обучению, интеграцию современных технологий и учет потребностей разнообразных групп учащихся. Однако, несмотря на некоторые усилия в этом направлении, существуют такие препятствия, как недостаточная подготовка педагогов, неоднородность в доступе к современным образовательным ресурсам и необходимость более системного внедрения инноваций в образовательный процесс [3,26].

Системный подход позволил детально рассмотреть образовательную систему начального образования в Казахстане. С помощью этого научного подхода дидактические теории, стратегии обучения и система начального образования были изучены с точки зрения комплексных взаимосвязей, где каждый элемент влияет на общий результат. Исследование дидактических теорий с системной точки зрения позволило выявить теоретические основы и подходы, используемые в образовательной системе Казахстана.

В ходе исследования был проведен опрос. Выборка состояла из 71 человека, среди которых было 12 учителей младших классов, все они были женщинами, средний возраст – 43,8 лет, 26 родителей учеников младших классов из которых 17 – женщины, 9 – мужчины, средний возраст – 32,1 года, и 33 учеников младших классов, среди которых 15 – девочки, 18 – мальчики, средний возраст детей составил 7,6 лет. Каждой из групп респондентов были заданы вопросы согласно приведенных ниже категорий. Респонденты должны были дать оценку согласно предложенным утверждениям, однако также имели возможность дать расширенный ответ и предоставить собственные мысли и предложения касательно учебного процесса.

Вопросы для учителей младших классов:

1. Каков уровень вашей удовлетворенности текущей системой образования в младших классах, где 1 – очень неудовлетворен(а), 5 – очень удовлетворен(а)?

2. На сколько часто вы используете современные образовательные технологии в своей практике, где 1 – редко, 5 – постоянно?

3. Оцените эффективность внедрения дополнительных педагогических методик для поддержки разнообразных стилей обучения, где 1 – неэффективно, 5 – очень эффективно.

Вопросы для родителей учеников младших классов:

1. На сколько вы удовлетворены текущей образовательной средой вашего ребенка, где 1 – очень неудовлетворен(а), 5 – очень удовлетворен(а)?

2. Как бы вы оценили необходимость изменений в учебной программе начальной школы вашего ребенка, где 1 – необходимы кардинальные изменения, 5 – все отлично?

3. Оцените влияние современных технологий на образование вашего ребенка, где 1 – негативное влияние, 5 – положительное влияние.

Вопросы для учеников младших классов:

1. На сколько вам нравится учиться в школе, где 1 – совсем не нравится, 5 – очень нравится?

2. На сколько некоторые уроки вам кажутся сложными, где 1 – все очень сложные, 5 – все уроки очень легкие?

3. Если бы вы могли выбирать, что бы вы хотели узнать или как бы вы хотели учиться в школе, где 1 – предпочел бы не учиться вовсе, 5 – был бы очень заинтересован.

С помощью метода синтеза полученная в ходе исследования информация была объединена, что позволило сформулировать конкретные рекомендации по улучшению дидактики начального образования.

Результаты

В начальных школах Казахстана учебный процесс организован в соответствии с государственными стандартами. Цель начального образования – формирование образовательного пространства для гармоничного развития личности учащихся, включая развитие знаний, критического мышления, исследовательских навыков и работу с информационно-коммуникационными технологиями, а также развитие языковых и коммуникативных навыков.

Система образования в Казахстане обладает несколькими сильными сторонами. Прежде всего, она предлагает разнообразные предметы, охватывающие различные образовательные области, такие как язык и литература, математика, естествознание, общество, технология и искусство, а также физическая культура, что обеспечивает комплексное развитие учащихся и дает возможность выбирать свои сильные стороны. Система четко определяет ожидаемые результаты обучения для каждой образовательной области и предмета. Такой подход помогает стандартизировать образовательный процесс и предоставляет ясные цели для учащихся, учителей и родителей.

Тем не менее у настоящей системы образования также есть свои слабые места. Стандартизация, хотя и полезна для обеспечения качества образования, может привести к упущению индивидуальных потребностей учащихся. Система оценок и экзаменов может вызывать высокий уровень стресса. Недостаточное внимание уделяется развитию критического мышления и решению проблем, а некоторые аспекты учебных программ могут быть слишком теоретическими, не обеспечивая достаточного взаимодействия с реальными вызовами. Также стоит отметить недостаточное развитие сферы ИКТ (информационно-коммуникационных технологий) в образовательной системе. Образовательный опыт не всегда полноценно обогащается за счет применения современных технологий из-за ограниченного доступа к ним, что сокращает возможности учащихся в получении разносторонних знаний и эффективном развитии цифровых навыков, так как некоторые образовательные учреждения и педагоги не всегда обладают достаточной компетентностью и ресурсами для полноценного использования ИКТ в обучении. Для успешной реализации современного образовательного процесса также требуется постоянное обновление кадров и методик.

Опрос, проведенный среди различных участников образовательного процесса, был призван выявить их мнения и предложения относительно текущего состояния начального образования в Республике Казахстан. В

результате, были получены разносторонние ответы, отражающие специфику восприятия образования разными группами участников. Например, результаты опроса учителей начальных классов.

Учителя младших классов

В ходе опроса учителей младших классов были выявлены актуальные показатели их восприятия образовательной среды. В среднем, уровень удовлетворенности системой образования был оценен как относительно высокий – 3,8 балла из 5 возможных, а большинство учителей (7 из 12) выразили удовлетворенность оценкой 4 и выше, что свидетельствует о достаточно положительном общем восприятии текущей образовательной системы. Учителя в среднем оценили использование современных технологий на уровне 3,7 балла, что указывает на умеренное использование технологий в учебном процессе, хотя некоторые учителя оценили этот аспект крайне положительно, что может указывать на разность доступа к современным технологиям в разных школах и даже классах в рамках одних образовательных учреждений. Оценки учителей по эффективности дополнительных методик составили в среднем 4 балла, что указывает на тот факт, что учителя в целом считают дополнительные методики довольно эффективными в поддержке разнообразных стилей обучения учащихся. (рисунок 1).

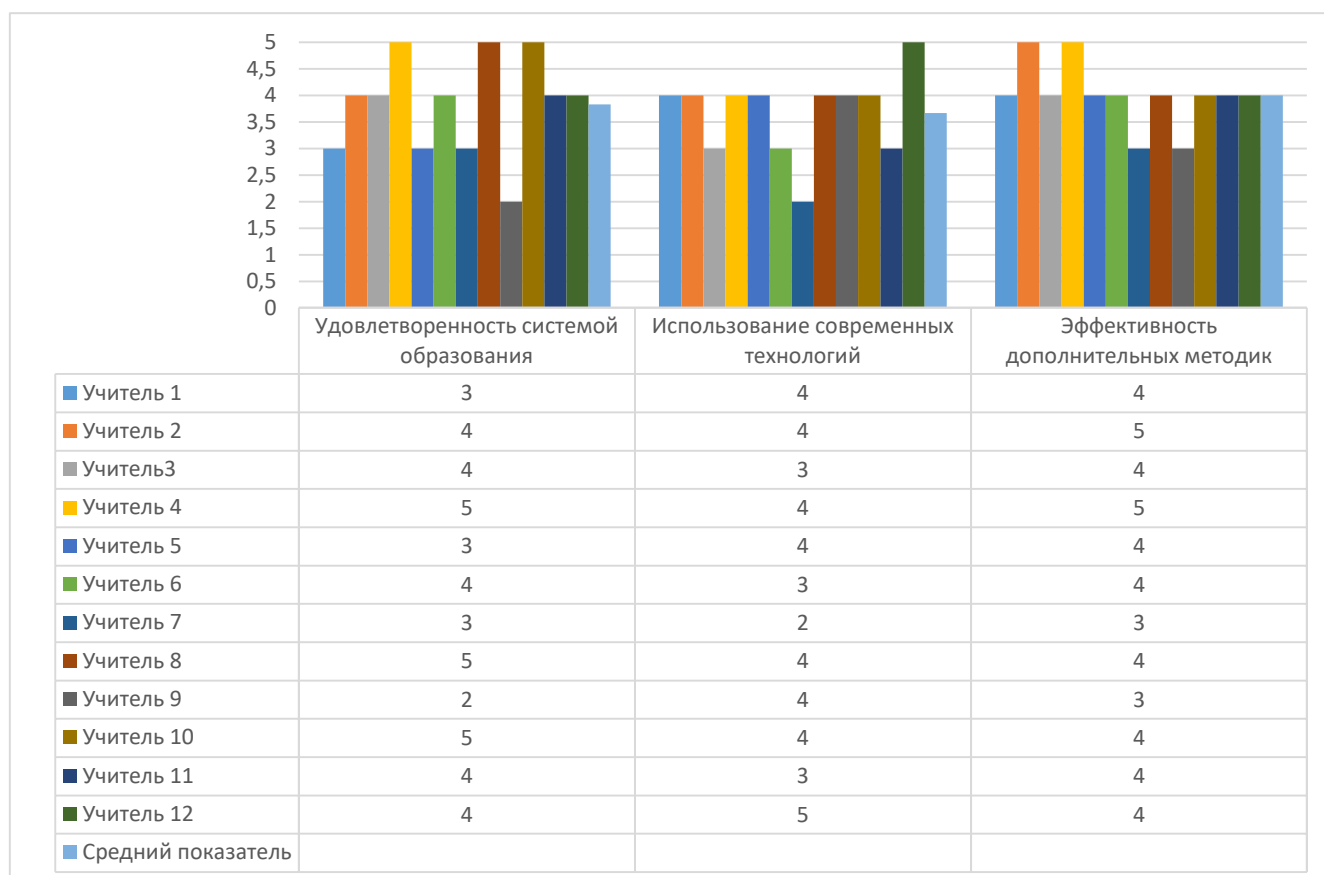

Рисунок 1. Числовые показатели опроса учителей младших классов.

Источник: составлено автором

В открытых ответах также звучали предложения о дополнительных обучающих программах для более эффективного обучения определенным предметам, таким как математика. Одна из опрошенных учительниц высказала свое мнение о том, что система образования обеспечивает хороший базовый уровень, но нужны дополнительные средства для более интересного обучения. Другая учительница подчеркнула важность современных технологий, поскольку – отличный инструмент, но иногда педагогам не хватает специализированных программ для преподавания математики. Также было выражено мнение относительно дополнительных методик, поскольку они действительно помогают разнообразить обучение, особенно при работе с детьми, имеющими трудности.

Таким образом, учителя младших классов в целом положительно оценили имеющуюся образовательную систему. Они также активно используют технологии, и признают важность дополнительных методик для успешного обучения.

Обновление дидактики начального образования в Республике Казахстан рекомендуется реализовывать путем комплексной методологии, ориентированной на развитие различных аспектов обучения:

Интерактивные методы обучения;
Использование информационно-коммуникационных технологий;
Дифференцированный подход;
Развитие навыков критического мышления и творческой активности;
Обучение социальным навыкам и гражданской ответственности;
Акцент на обучении в области STEM.

Выводы

Проведенное исследование позволило сделать несколько важных заключений относительно современного состояния образования в начальных классах Республики Казахстан. Рассмотрение классических и современных дидактических подходов, а также разбор основных положений системы образования младшей школы РК продемонстрировало актуальность структурных изменений, особенно в интеграции современных педагогических подходов и технологий для обеспечения высококачественного образования, соответствующего требованиям современного общества.

Развитие личностных качеств вместе с навыками широкого спектра является основой для привития учащимся базовых ценностей образования: «казахстанский патриотизм и гражданская ответственность», «уважение», «сотрудничество», «труд и творчество», «открытость», «образование в течение всей жизни». Обновление содержания начального образования позволит раскрыть вклад учебного предмета в воспитание учащегося как субъекта и своего учения, и межличностного общения.

Список литературы

1. Abduxamidov, S., Abduxamidova, N. 2023. Effectiveness of using didactic games in primary education. *Pedagog republican scientific journal*, 6(2), 532-535. <https://bestpublication.org/index.php/pedg/article/download/3795/3650>
2. Appendix 1 to the order of the Minister of Education of the Republic of Kazakhstan dated August 3, 2022 No. 348, 2022. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031#z20>
3. Kambatyrova, A., Assylbekova, B., Goodman, B. 2022. Primary School English Language Education in Kazakhstan. Policy, Preparation, and Practice. In: Zein, S., Butler, Y. (eds.), *English for Young Learners in Asia. Challenges and Directions for Teacher Education*. London: Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003016977-4/primary-school-english-language-education-kazakhstan-assel-kambatyrova-bayan-assylbekova-bridget-goodman>
4. Karimova, G., Ishanov, P., Sarzhanova, G., Odintsova, S., Abildina, S. 2023. Digital transformation of knowledge and learning content in educating English language to primary school children. *International Journal of Knowledge and Learning*, 16(4), 374-394.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ТҮЛҒАНЫ ДАМУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF PERSONALITY DEVELOPMENT IN INCLUSIVE EDUCATION

ӘӨЖ 376

**Мүмкіндігі шектеулі балалары бар әйелдердің ресурстық жағдайы
және отбасы ішілік қарым-қатынас**

Амангельдинова Дильназ Сериковна
7M03101 – Психология 2 курс магистранты,
Ғылыми жетекшісі: Ладзина Наталья Алексеевна, профессор,
психология ғылымдарының докторы
Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті
Өскемен, Қазақстан.
damangeldinova6@gmail.com

«Отбасы» ұғымы біздің қоғам үшін өте маңызды құрамдас болып табылады. Біріншіден, отбасы маңызды функцияны - репродуктивті жүктеген әлеуметтік институт. Екіншіден, отбасы дегеніміз – мақсаттары мен міндеттері ортақ, туысқан адамдар қауымдастығы. Сондай-ақ, отбасы – бұл баланың және оның ата-анасының өмірі ғана дамып қоймай, сонымен қатар әртүрлі адамгершілік құндылықтары қалыптасатын, адамдарға дұрыс көзқарас қалыптасатын және тұлғааралық байланыстардың табиғаты туралы идеялар пайда болатын микроқоғам екенін есте ұстаған жөн. Отбасында бала қоғамдық өмірге араласады, мінез-құлық нормаларын, ойлау тәсілдерін, тілін меңгереді. Бұдан біз мүмкіндігі шектеулі балалар үшін әсіресе ата-аналарымен жақсы

қарым-қатынас орнату қажет екенін түсінуге болады, өйткені олар үшін олар ақпарат пен қоғаммен байланыстың бірден-бір көзі бола алады. Бұдан шығатыны, мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған отбасыларда туындайтын мәселелерді жедел және жылдам анықтау және шешу қажет, өйткені оларды неғұрлым өнімді әлеуметтендіру қажет. Отбасында «ерекше» баланың пайда болуы ауыр жағдайды тудыратынын бәріне белгілі: бұл қарым-қатынастардың сипатын және әдеттегі өмір салтын өзгертеді. Мысалы, Е.А. Савина өз кітабында уақыт өте келе ата-ананың күйзелісі ата-ананың балаға деген пессимизміне байланысты ғана артуы мүмкін екенін айтады. Мысалы, өзінің физиологиялық ерекшеліктеріне байланысты бала мен қоғам арасындағы өзіндік көпір болып табылатын ата-анаға үнемі ерекше талап қояды. Егер қандай да бір себептермен отбасы баланың ауруын жеңе алмаса, алаңдаушылық пен кінә сезімін дамыту процесі басталады [1]. Т.М.Кожановтың сөздерін талдай отырып, біз мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған отбасыларда балалардың дұрыс әлеуметтенуін бұзатын ата-ана мінез-құлқының мүлдем басқа түрлерін жиі байқауға болатынын түсінуге болады. Мысал ретінде баланың санадан тыс «бас тартуы» келтірілген. Ол балаға қызығушылықтың болмауы және жеткіліксіз көңіл бөлінуден көрінеді. Психологиялық бас тартуға ерекше назар аударылады, бұл баланы «өзгеше», ол «махаббатқа лайық емес» деп ойлайды. Осының салдарынан балалардың көңіл-күйі төмен, өзін-өзі бағалауы төмен, пассивтілік пайда болады. Көптеген ересектер өз баласына деген бейсаналық сезімді және шектен тыс аяушылықты сезінеді. Олар ол үшін бәрін жасауға тырысады, бұл балалардың еркіндігін шектейді [2]. Мүмкіндігі шектеулі балалар өздерінің ерекшеліктеріне байланысты қоғамға енжар түрде қосылады және мұндай жағдайларда ата-аналардың бұл мінез-құлық стратегиясы бәрін қиындатады. Сондай-ақ, Е.А. Ольхина өз жұмысында баланың кемшілігін жасырын мойындамау тақырыбын ашады. Бұл ата-аналардың баланың дамуын олардың жеке немесе әлеуметтік стандарттарына сәйкес реттеуге деген ұмтылысында пайда болуы мүмкін. Олар қандай да бір ерекше жетістіктермен бұзушылықтардың орнын толтырғысы келеді, сондықтан олар баланың қабілеттері мен мүмкіндіктерін ұмытады [3].

Зерттеу жұмыстарында В.М. Волкова және Е.В. Хлыстова, олар қоршаған ортаның басым белсенділігіне байланысты қанағаттанбауды анықтады. Мүмкіндігі шектеулі жасөспірім балалар ересектер осы ортаның бір бөлігі ретінде өздерінің тәжірибесін және ішкі әлемін түсінбейді деп санайды. Дағдарыс көріністерімен және махаббат туралы негізсіз талаптармен өз бетінше күресу қабілетсіздігі қажетсіз шектеулер мен тыйымдардан туындаған алаңдаушылықтың, депрессияның және күйзелістің күшеюіне ықпал етеді [4].

В.В.Ткачева отбасылық кеңес беру процедурасы кезінде отбасылардың қандай мәселелермен маманға жүгінетінін атап өтеді. Төменде мәселелердің тізімі келесідей беріледі:

- баланы оқытудағы қиындықтар;
- бала тәрбиесімен байланысты мәселелер;

- кұрдастарымен қарым-қатынас мәселелері;
- баланың жақындарымен тұлғааралық байланыстары, оларға деген қатынасы;
- білім беру ұйымдары қызметкерлерінің баланың мүмкіндіктерін жете бағаламауы;
- мүмкіндігі шектеулі баланың ата-анасының біреуінің салқындық танытуы, кейде тіпті оны материалдық жағынан қолдаудан бас тартуы;
- мүмкіндігі шектеулі баланың ата-анасының сау балаларымен салыстыруы.

Материалдық әл-ауқат пен күнделікті өмірдегі мәселелер, қаржылық қиындықтар мен тұрғын үй мәселелері мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған отбасылардың басты қиындықтары болып табылады. Олар азық-түлік, киім-кешек, жиһаз және тұрмыстық техника сатып алуда жиі қиындықтарға тап болады. Сонымен қатар, мұндай балалар үшін қарапайым тұрғын үй әрқашан қолайлы емес; көп жағдайда олар үшін төленетін арнайы құрылғылар мен әртүрлі қызметтер жоқ [5]. Маңыздылығы бойынша екінші орынды балаларды оқыту және тәрбиелеу арқылы оңалту мәселелері алады. Олардың көпшілігі аптасына кемінде бес күн отбасынан бөлек тұратын арнайы интернаттық мекемелерде білім алады. Бұл отбасы мен тәрбие үрдісі арасындағы байланыстың бұзылуына әкеліп соғады, бұл өз кезегінде баланың отбасынан алшақтауына және отбасының баланың мәселелері мен қажеттіліктерінен оқшаулануына әкеледі. Сондай-ақ, егер отбасы баланы үйде қалдыруды шешсе, оның барлық мүшелері үшін баланың қоғаммен қарым-қатынасындағы қиындықтарды үнемі жеңумен байланысты қиын және ұзақ кезең басталады. Кешенді медициналық көмек пен әлеуметтік қызметтерді алу мәселелер тізімінде үшінші орында тұр. Мүмкіндігі шектеулі балалар үшін әрбір баланың жеке қажеттіліктерін ескеретін медициналық, психологиялық, педагогикалық, кәсіби, әлеуметтік, тұрмыстық, құқықтық және басқа да бағдарламаларды қамтитын ерте, кезеңді, ұзақ мерзімді және кешенді медициналық-әлеуметтік оңалту қажет. Негізгі мақсат – балаларды кейінгі білім алу және өз бетінше жұмыс істеу үшін моторикаға және әлеуметтік дағдыларға үйрету. Мүмкіндігі шектеулі балаларды оңалту және тәрбиелеу мекемелері туралы, сондай-ақ әлеуметтік қызметтердің жұмысы туралы отбасылар арасында хабардарлықтың төмендігі үлкен мәселе болып табылады. Отбасылар сондай-ақ құқықтық тәуелсіздікте қиындықтарды бастан кешіреді, олар сенетін артықшылықтарды білмейді және тез өзгертін заңнаманы басқаруда қиындықтарға тап болады. Мүмкіндігі шектеулі балалары бар отбасылардың мәселелерін қоғам әрқашан түсіне бермейді, тек аз ғана бөлігі басқалардан қолдау алады. Бұл ата-аналардың балаларын театр, кино және т.б. сияқты түрлі мәдени шараларға апара алмауына әкеліп соғады, нәтижесінде бұл балалар туғаннан бастап қоғамнан толығымен оқшауланады. Сонымен, теориялық зерттеу нәтижелері көптеген әлеуметтік-психологиялық мәселелердің бар екенін және олардың өте өзекті және маңызды екенін көрсетеді [6].

Мүмкіндігі шектеулі балалары бар әйелдердің әлеуметтік жағдайын анықтайтын бірнеше негізгі фактор бар:

Экономикалық қиындықтар: Көптеген аналар толыққанды жұмыс істей алмайды, өйткені олардың көп уақыты балаларына күтім жасауға кетеді. Нәтижесінде, олардың табысы азайып, экономикалық тәуелділік артады.

Мемлекеттік көмек: Қазақстанда мұндай отбасыларға жәрдемақылар, арнайы бағдарламалар мен оңалту орталықтары қарастырылғанымен, олардың тиімділігі кейде жеткіліксіз болуы мүмкін. Көп жағдайда, ата-аналарға берілетін материалдық қолдау баланың қажеттіліктерін толық өтеуге жеткіліксіз.

Қоғамдық стереотиптер: Әлеуметтік ортаның түсіністік танытпауы мен кемсітушілік жағдайлары аналардың психологиялық жағдайына кері әсер етеді. Көптеген аналар қоғамдағы әлеуметтік оқшаулану мәселесіне тап болады, бұл олардың өзін-өзі бағалауына және эмоционалдық жағдайына кері әсер етеді.

Мүмкіндігі шектеулі баланың дүниеге келуі отбасы мүшелерінің қарым-қатынасына үлкен өзгерістер енгізеді. Зерттеулер көрсеткендей, мұндай жағдайларда отбасылардағы күйзелістің деңгей жоғары болып, ажырасу ықтималдығы артады. Дегенмен, дұрыс қолдау мен түсіністік болған жағдайда, бұл қиындықтар жеңілдетіліп, отбасы мүшелері арасында тереңірек эмоционалды байланыс қалыптасуы мүмкін. Анасы көбіне өзін кінәлі сезініп, баласына көбірек көңіл бөлу арқылы өз қажеттіліктерін екінші орынға қояды. Бұл оның психологиялық денсаулығына теріс әсер етеді. Мұндай жағдайларда аналар күйзеліс қаупіне ұшырауы мүмкін. Ерлі-зайыптылар арасындағы қарым-қатынаста өзгерістер болуы мүмкін. Көп жағдайда әкелер өздерін шарасыз сезініп, отбасыдан алыстап кетуі мүмкін. Ал керісінше, кейбір отбасыларда әкелер қолдау көрсетіп, қарым-қатынас одан әрі нығаяды. Мұндай жағдайларда ерлі-зайыптылардың өзара түсіністігі мен эмоционалды қолдауы маңызды рөл атқарады. Отбасының кеңейтілген мүшелері (әжелер, аталар, бауырлар) кейде қолдау көрсеткенімен, кейде түсіністік танытпай, керісінше анаға психологиялық қысым көрсетуі мүмкін. Отбасы мүшелерінің қолдауы ата-ананың күйзеліс деңгейін төмендетуге көмектеседі.

Осы уақытқа дейін мүмкіндігі шектеулі баласы бар отбасылардағы мұндай қарым-қатынастың толық ауқымды зерттеулері жеткіліксіз. Бұл мәселені зерттеу дамуында ерекше бала тәрбиеленетін отбасылардағы қарым-қатынас ерекшеліктерін анықтауға және ерекше баланың туылуының неке қатынастарының динамикасына тигізетін әсерін зерттеуге мүмкіндік береді. Мүмкіндігі шектеулі баласы бар отбасылардағы тұлға аралық өзара әрекеттесу мәселесін зерттеу осындай отбасы мүшелеріне арналған психокоррекциялық іс-шаралардың әдістерін анықтау және ұсыныстар әзірлеу мүмкіндігін ашады, бұл зерттеудің таңдалған бағытын жаңартады [3]. Бұл мақсатқа қол жеткізу бірқатар міндеттерді жүзеге асыру арқылы жүзеге асты:

1. Мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған отбасылардағы жанұя ішілік қарым-қатынастар сипаты мен ерекше баланы қамтитын отбасылардағы қарым-қатынас ерекшеліктерін салыстыру жүргізілді.

2. Мүмкіндігі шектеулі баланы оның отбасы мүшелерінің қабылдау ерекшелігі оның жынысы мен аурудың ауырлық дәрежесін ескере отырып айқындалады.

3. Мүмкіндігі шектеулі баласы бар отбасылардағы ерлі-зайыптылар арасындағы қарым-қатынасты құру мәселесі денсаулығында ақауы жоқ балаларды тәрбиелеп отырған отбасылармен салыстырғанда зерттелді.

4. Ата-аналардың өздерінің баланың ауруымен ауыратын жанұя ішіндегі жағдайға қатынасы талданады.

5. Мүмкіндігі шектеулі баланың пайда болу фактісінің отбасы ішілік атмосфераға әсері оның жағдайының ауырлығы мен ауытқулардың сипатын ескере отырып қарастырылады [7].

Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі балаларды қорғау және олардың құқықтарын қамтамасыз ету бірнеше заңнамалық актілермен реттеледі:

1. *«Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі адамдарды әлеуметтік қорғау туралы» Заңы* – бұл заң мүмкіндігі шектеулі адамдарды, соның ішінде балаларды, әлеуметтік қорғаудың негізгі принциптері мен механизмдерін анықтайды.

2. *«Баланың құқықтары туралы» Заңы* – мүмкіндігі шектеулі балалардың құқықтарын қорғауды және олардың тең мүмкіндіктерге ие болуын қамтамасыз етеді.

3. *«Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексі»* – әлеуметтік қорғау саласындағы негізгі ережелерді, соның ішінде мүмкіндігі шектеулі балаларды қолдау шараларын қамтиды. Сонымен қатар, Қазақстан 2015 жылы БҰҰ-ның «Мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың құқықтары туралы конвенциясын» ратификациялады. Бұл құжат мүмкіндігі адамдардың, соның ішінде балалардың, құқықтарын толық қамтамасыз етуге бағытталған.

Қазіргі таңда мүмкіндігі шектеулі балалары бар аналарды қолдау бағытында бірқатар мемлекеттік және үкіметтік емес ұйымдар жұмыс істейді. Олардың ішінде:

Мемлекеттік жәрдемақылар мен жеңілдіктер: Бұл әлеуметтік көмек белгілі бір дәрежеде қаржылық қысымды азайтады. Алайда, жәрдемақылардың мөлшері кейде отбасының нақты қажеттіліктерін толық қамтамасыз ете алмайды.

Оңалту орталықтары мен арнайы білім беру мекемелері: Мұндай мекемелер балалардың физикалық және интеллектуалды дамуына көмектеседі. Бірақ бұл мекемелердің қолжетімділігі кейбір өңірлерде шектеулі болуы мүмкін.

Психологиялық көмек және қолдау топтары: Мұндай қызметтер аналардың психологиялық жағдайын жақсартуға бағытталған. Арнайы мамандармен кеңесу ата-аналарға күйзеліс деңгейін төмендетуге және баламен дұрыс қарым-қатынас орнатуға көмектеседі.

Қоғамдық қабылдауды жақсарту: Әлеуметтік саясат пен БАҚ арқылы инклюзивті қоғам құру маңызды. Мүмкіндігі шектеулі балалар мен олардың

отбасыларына қатысты қоғамдағы көзқарасты өзгерту үшін бұқаралық ақпарат құралдары мен білім беру бағдарламалары маңызды рөл атқарады.

Мүмкіндігі шектеулі балалары бар әйелдердің әлеуметтік жағдайы мен отбасы ішіндегі қарым-қатынасы – күрделі әрі маңызды мәселе. Бұл аналар экономикалық, психологиялық және әлеуметтік қиындықтарға тап болып, көбінесе қоғамнан оқшауланып қалады. Олардың өмір сапасын жақсарту үшін мемлекет тарапынан әлеуметтік бағдарламаларды жетілдіру, қаржылық көмек көлемін арттыру және медициналық қызметтердің қолжетімділігін қамтамасыз ету қажет [8].

Сонымен қатар, отбасындағы қарым-қатынасты нығайту үшін ерлі-зайыптылардың өзара түсіністігі мен қолдауы өте маңызды. Әкелердің белсенді атсалысуы, жақын туыстардың көмегі ананың психологиялық жүктемесін азайтуға көмектеседі. Қоғамның мүмкіндігі шектеулі балаларға деген көзқарасын өзгерту, инклюзивті орта қалыптастыру арқылы ғана аналардың өмірін жеңілдетуге болады.

Қорытындылай келе, мемлекет, қоғам және отбасы бірігіп әрекет еткенде ғана мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған аналарға қолайлы жағдай жасалып, олардың қоғамдағы орны нығая түседі. Инклюзивті әрі әділетті қоғам құру – баршамыздың ортақ міндетіміз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Савина Е. А. Психологическая помощь родителям в воспитании детей с нарушениями развития / Е. А. Савина // М.: Владос. — 2008. — 224 с.
2. Кожанова Т. М. Роль семьи в социализации детей с ограниченными возможностями здоровья / Т. М. Кожанова // Современные проблемы науки и образования. — 2013. — № 4. — С. 189.
3. Ольхина Е. А. Особенности детско-родительских отношений в семьях, воспитывающих детей с нарушениями зрения / Е. А. Ольхина // Специальное образование. — 2006. — № 7. — С. 34–39.
4. Волкова В. М. Взаимосвязь стиля семейного воспитания и проявлений тревожности у детей подросткового возраста с нарушением слуха / В. М. Волкова, Е. В. Хлыстова // Специальное образование. — 2013. — № 1. — С. 33–39.
5. Ткачёва В. В. Семья ребенка с ограниченными возможностями здоровья: диагностика и консультирование / В. В. Ткачева // М.: Национальный книжный центр. — 2014. — 160 с.
6. Абдуллаева, Ш.Қ. (2018). Мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік және психологиялық мәселелері. – Алматы: «Жалын» баспасы.
7. Дуйсенова, Н.К., Сейсенова, Ш.Т. (2019). Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған ерте әлеуметтік көмек: теория мен практика. – Астана: Қазақ университеті баспасы.
8. Әбдіғұлов, Н.Т. (2017). Отбасылық қарым-қатынастар және олардың психологиясы. – Алматы: Рауан баспасы.

Аутизм спектрі бұзылыстары бар балаларға логопедиялық көмек көрсету

Аршабаева Саида Саясатовна

6B01901 – «Дефектология» 2 курс студенті,

Ғылыми жетекшісі: Турымтаева Бибинур Ержановна, Психология және коррекциялық педагогика кафедрасының сениор-лекторы, педагогика ғылымдарының магистрі

Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қаласы, Қазақстан
arshabaevaa22@gmail.com

Аутизм спектрі бұзылыстары (АСБ) – орталық жүйке жүйесінің дамуындағы күрделі бұзылыстар тобы, оның негізгі белгілері әлеуметтік өзара әрекеттесудегі, коммуникациядағы қиындықтар және стереотиптік мінез-құлық болып табылады [1, 76]. Аутизмі бар балалардың көпшілігінде сөйлеу тілінің дамуы тежелген немесе мүлдем қалыптаспаған. Сондықтан логопедиялық көмек көрсету бұл балалардың қоғамға бейімделуінде маңызды рөл атқарады. Қазіргі уақытта логопедиялық көмек көрсету тәсілдері әртүрлі әдістемелер мен технологияларды қамтиды, оның ішінде визуалды қолдау құралдары, альтернативті коммуникация, моторика жаттығулары және ойын терапиясы сияқты тәсілдер қолданылады [2, 34]. Бұл мақалада АСБ бар балаларға арналған логопедиялық жұмыстың теориялық негіздері, сөйлеу дамуының ерекшеліктері және тиімді әдістері қарастырылады.

Аутизм спектрі бұзылыстары бар балалардың сөйлеу дағдылары әртүрлі деңгейде дамиды. Бұл ерекшелік олардың когнитивті және әлеуметтік дамуымен, сондай-ақ нейробиологиялық факторлармен тығыз байланысты. Кейбір балаларда сөйлеу қабілеті мүлдем қалыптаспайды, бұл олардың қоршаған ортамен ауызша қарым-қатынас жасау мүмкіндігін шектейді. Мұндай балалар көбінесе альтернативті коммуникация құралдарына, яғни ым-ишара, пиктограммалар, визуалды карточкалар немесе арнайы құрылғылар арқылы қарым-қатынас жасауға сүйенеді. Бұл тәсілдер олардың қарым-қатынас қажеттіліктерін қанағаттандыруға көмектеседі, алайда ауызша сөйлеуді толық алмастыра алмайды. Сөйлеу дағдысы ішінара қалыптасқан балаларда да өзіне тән ерекшеліктер кездеседі. Олардың бірінде эхолалия құбылысы жиі байқалады. Бұл баланың басқа адамның айтқан сөздерін механикалық түрде қайталау үрдісі, ол дереу немесе белгілі бір уақыт өткен соң орын алуы мүмкін. Эхолалия кейбір балалар үшін қарым-қатынастың алғашқы сатысы ретінде қарастырылса да, оның жиі және мағынасыз қайталануы тілдік дамудың тежелуіне алып келеді. Кейбір балаларда сөйлеу бар болғанымен, олардың интонациясы дұрыс қалыптаспайды. Олар сөйлемдерді монотонды немесе керісінше, шамадан тыс эмоциямен айта алады, бұл айналасындағы адамдар үшін олардың айтқандарын түсінуді

қиындатады. Интонацияның бұзылуы көбіне сөйлеудің ритмі мен дауыс мәнерлілігінің жеткіліксіздігімен сипатталады. Мұндай балалар сөйлемдегі логикалық екпінді дұрыс қоя алмауы мүмкін, нәтижесінде олардың айтқандары түсініксіз немесе мағынасыз болып көрінуі ықтимал. Грамматикалық қателіктер де жиі кездесетін құбылыс. Аутизм спектрі бұзылыстары бар балалар кейде сөздерді орынсыз қолданады, сөйлем құрылымын бұзады немесе сөздерді байланыстыруда қиындықтарға тап болады. Олардың сөздік қоры жас ерекшелігіне сай дамымауы мүмкін, кейбірі белгілі бір тақырыпқа ғана қызығушылық танытып, сөйлеуінде сол тақырыпқа байланысты сөздерді ғана қолдануы ықтимал. Осылайша, олардың сөйлеу деңгейі айтарлықтай ерекшеленіп, әр балада әртүрлі сипат алады. [3, 112].

Аутизм спектрі бұзылыстары бар балалардың көпшілігінде вербалды коммуникацияның жеткіліксіздігі байқалады. Бұл олардың сөйлеу арқылы қарым-қатынас жасауына кедергі келтіреді, себебі тілдік өңдеу, сөйлеу әрекетін бастау және оны белгілі бір контексте қолдану қабілеттері шектеулі болуы мүмкін. Мұндай балалар жиі сұрақтарға жауап беруде қиындықтарға тап болады. Олар сұрақты түсінбеуі немесе оған сәйкес жауап таба алмауы мүмкін. Кейбір жағдайларда сұраққа жауап беру үшін қосымша уақыт қажет, ал кейде жауап толық берілмейді немесе мағынасыз болады. Бұл құбылыс олардың ақпаратты өңдеу жылдамдығының төмендігімен және әлеуметтік коммуникацияны түсінудің күрделілігімен байланысты. Сөйлеуді түсінудегі қиындықтар да жиі кездеседі. АСБ бар балалар айтылған ақпаратты тура мағынасында қабылдауға бейім келеді, сол себепті метафоралар, астарлы сөздер немесе эмоцияны білдіретін сөздер олар үшін түсініксіз болуы мүмкін. Мысалы, «аспаннан алма жауды» деген тіркес олардың санасында тікелей мағынада қабылдануы ықтимал, себебі олар тілдік оралымдардың астарлы мәнін ажыратуда қиындық көреді. Бұл ерекшелік олардың күнделікті қарым-қатынаста сөздер мен сөйлемдердің мағынасын дұрыс түсінуіне кедергі жасайды. Диалог жүргізу де АСБ бар балалар үшін үлкен мәселе болуы мүмкін. Олар әңгімені бастау, оны қолдау және сәйкесінше аяқтау сияқты негізгі коммуникативтік дағдыларды игеруде қиындықтарға тап болады. Кейбір балалар әңгімені тек өзіне қызықты тақырыптар төңірегінде ғана жүргізеді және сұхбаттасушының пікіріне мән бермейді. Бұл жағдай қарым-қатынастың біржақты болуына әкеліп, олардың әлеуметтік ортада түсініспеушілікке ұшырауына себеп болады. Вербалды емес коммуникацияның дамымауы да айтарлықтай қиындық туғызады. АСБ бар балалар жесттерді қолдануда, мимика арқылы эмоция білдіруде немесе көзбен байланыс орнатуда ерекшеленеді. Көптеген балалар әңгімелесушінің көзіне қараудан қашады, бұл олардың әлеуметтік өзара әрекеттесу қабілетінің әлсіздігін көрсетеді. Мұндай балаларда қарым-қатынас барысында қол қимылдарын немесе бет әлпетінен көрінетін эмоцияларды қолдану шектеулі болуы мүмкін, бұл оларды айналасындағы адамдардың эмоцияларын түсінуде әлсіз етеді. Осылайша, олардың қарым-қатынас жасау қабілеті сөйлеудің ғана емес, жалпы әлеуметтік өзара әрекеттесудің барлық деңгейлерінде белгілі бір шектеулерге тап болады. [4, 89].

Сөйлеу тілінің дамуын тежейтін факторлар әртүрлі биологиялық, психологиялық және әлеуметтік аспектілерге байланысты болады. Ғалымдардың зерттеулері бойынша, аутизм спектрі бұзылыстары бар балалардың сөйлеу дамуына әсер ететін бірнеше негізгі фактор бар. Біріншіден, олардың тілдік өңдеудегі нейробиологиялық ерекшеліктері маңызды рөл атқарады. Ми құрылымдарының сөйлеуді өңдеу аймақтарындағы ауытқулар, атап айтқанда Брока және Вернике аймақтарының белсенділігінің төмендеуі, сөйлеу дамуының тежелуіне алып келеді. Бұл ерекшеліктер баланың естіген ақпаратты дұрыс өңдей алмауына, сөйлеу құрылымдарын меңгерудегі қиындықтарға себепші болады [5, 54].

Екіншіден, әлеуметтік қарым-қатынасқа деген қызығушылықтың төмендігі АСБ бар балалардың сөйлеуін дамытуды қиындатады. Көптеген балалар табиғи түрде ата-аналарымен, құрдастарымен қарым-қатынас жасауға ұмтылады, бұл олардың сөйлеуін дамытуға ықпал етеді. Алайда, аутизм спектрі бұзылыстары бар балаларда әлеуметтік байланысқа деген қажеттілік әлсіз болуы мүмкін немесе мүлде байқалмайды. Бұл олардың сөйлеу тілін үйренуіне кедергі келтіреді, себебі қарым-қатынасқа деген ішкі мотивация қалыптаспайды.

Үшіншіден, стереотипті әрекеттер мен қызығушылықтардың басым болуы сөйлеу дағдыларының дамуына кері әсер етеді. Мұндай балалар белгілі бір іс-әрекеттерді қайталауға, бір тақырыпқа шектен тыс назар аударуға бейім келеді. Бұл ерекшелік олардың жаңа ақпаратты, соның ішінде сөйлеу элементтерін меңгеруін қиындатады. Олар белгілі бір дыбыстарға, сөз тіркестеріне немесе сөйлемдерге үйреніп, оларды қайталай береді, бірақ жаңа сөздерді меңгеруге немесе оларды қолдануға қызығушылық танытпайды.

Төртіншіден, қоршаған ортаның сөйлеу дағдыларын дамытуға жеткілікті ықпал етпеуі де маңызды факторлардың бірі болып табылады. Ата-аналардың, мұғалімдердің және логопедтердің қолдауы болмаған жағдайда, баланың сөйлеу қабілеті қажетті деңгейде дамымауы мүмкін. Кейбір ата-аналар бала сөйлемеген жағдайда, оның қажеттіліктерін түсініп, сөйлеусіз әрекет етуге бейімделеді, бұл баланың сөздік қорын дамытуға кері әсер етеді. Сөйлеу арқылы қарым-қатынас жасаудың қажеттілігі болмаған жағдайда, бала өз ойларын білдіруге тырыспайды, бұл оның сөйлеу дағдыларының дамуын тежейді.

Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, сөйлеу дамуын тежейтін осы факторларды ерте кезеңде анықтап, логопедиялық түзету жұмыстарын жүргізу арқылы аутизм спектрі бұзылыстары бар балалардың қарым-қатынас дағдыларын дамытуға болады. Логопедиялық жұмыс барысында баланың когнитивтік және әлеуметтік дағдыларын дамытуға баса назар аудару қажет, өйткені бұл факторлар сөйлеу дамуының негізін қалыптастырады. [5, 54].

Баланың коммуникативті дағдыларын дамыту, сөйлеу әрекетін ынталандыру және альтернативті коммуникация құралдарын енгізу логопедиялық жұмыстың басты мақсаты болып табылады. Аутизм спектрі бұзылыстары бар балалар визуалды ақпаратты жақсы қабылдайтындықтан,

суреттер, карточкалар, пиктограммалар, коммуникативтік күнтізбелер сияқты құралдар кеңінен қолданылады.

Альтернативті және қосымша коммуникация (AAC) әдістері

- PECS (Picture Exchange Communication System) – баланың суреттер арқылы сөйлеуді үйренуіне көмектеседі.

- Makaton әдісі – сөйлеуді жеңілдету үшін ым-ишара және жазбаша белгілер қолданылады.

- Қолмен таңбалау әдістері – қолмен жазу немесе арнайы символдарды пайдалану арқылы коммуникацияны дамыту [4, 90].

Логопедиялық ойындар, интерактивті әдістер сөйлеу әрекетін белсендіруде тиімді. Ойын барысында баланың зейіні мен қарым-қатынасы дамып, жаңа сөздерді үйренуіне мүмкіндік туады.

АСБ бар балаларда сөйлеу аппаратының бұлшықеттерінің әлсіздігі байқалуы мүмкін, сондықтан арнайы артикуляциялық гимнастика жүргізу маңызды. Бұл әдіс баланың дыбыстарды дұрыс айтуына және сөйлеу координациясын дамытуға ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, аутизм спектрі бұзылыстары бар балаларға логопедиялық көмек көрсету – кешенді және ұзақ мерзімді жұмыс. Бұл балалардың сөйлеуін дамыту үшін визуалды қолдау, альтернативті коммуникация әдістері, ойын терапиясы және артикуляциялық гимнастика сынды әдістер тиімді болып табылады. Логопедиялық түзету нәтижесінде балалардың қарым-қатынас жасау қабілеті жақсарып, әлеуметтік ортаға бейімделу мүмкіндігі артады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Оразбаева, Ф. Ш. Тілдік қатынас негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 220 б.
2. Әбдіғалиева, Г. А. Логопедия негіздері. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020. – 315 б.
3. Левина, Р. Е. Аутизм және сөйлеу терапиясы. – Москва: Педагогика, 2017. – 198 с.
4. Соколова, И. В. Коммуникативті бұзылыстарды түзету. – Санкт-Петербург: Питер, 2019. – 245 с.
5. Васильева, Е. А. Логопедиядағы инновациялық әдістер. – Екатеринбург: Урал университеті баспасы, 2021. – 289 с.

ӘӨЖ 159.99

Инклюзивті сыныпта бастауыш сынып оқушыларының эмоционалдық интеллектін дамыту

Асқарбекқызы Маржан

6B01709- «Ағылшын тілі және бастауыш сынып мұғалімі» ББ 3курс
студенті

Ғылыми жетекшісі: Султанбекова А.Ж-аға оқытушы
Астана Халықаралық университеті,
Астана, Қазақстан.
askarbekkyzymarzan@gmail.com

Қазіргі білім беру жүйесінде инклюзивті білім беру маңызды бағыттардың біріне айналды. Инклюзивті сыныпта әртүрлі қабілеттері бар балалар бірге білім алады, бұл олардың әлеуметтік бейімделуіне және тұлғалық дамуына оң әсер етеді. Дегенмен, мұндай сыныптарда оқушылардың академиялық білімінен бөлек, олардың *эмоционалдық интеллектін* (EQ) дамыту да маңызды.

Эмоционалдық интеллект – адамның өз эмоцияларын түсінуі, басқара алуы және басқалардың сезімін ұғына білу қабілеті. Бұл дағды оқушылардың қарым-қатынас жасауына, қиындықтарды жеңуіне және оқуда табысты болуына көмектеседі. Осы мақалада бастауыш сыныптағы оқушылардың эмоционалдық интеллектін дамыту жолдары қарастырылады.

Инклюзивті сынып және эмоционалдық интеллект ұғымы

Инклюзивті сынып – әрбір баланың мүмкіндіктеріне қарамастан, бірдей білім алуына жағдай жасалған орта. Мұнда ерекше қажеттіліктері бар балалар (ерекше білім беруді қажет ететін оқушылар) мен жалпы білім беретін бағдарламамен оқитын балалар бірге оқиды. Мұндай ортада балалар тек академиялық білім ғана алып қоймай, өзара қарым-қатынас орнатуды, жанашырлық пен төзімділікті дамытады.

Ал *эмоционалдық интеллект* ұғымын алғаш рет американдық ғалым Дэниел Гоулман енгізген. Оның айтуынша, эмоционалдық интеллект мыналардан тұрады[1]:

- *Өзін-өзі тану* – өз эмоцияларын түсіну және оларды дұрыс білдіру қабілеті.
- *Өзін-өзі басқару* – эмоцияларды бақылау және оларды дұрыс бағыттау.
- *Мотивация* – өзіне және өз күшіне сеніммен қарау.
- *Эмпатия* – басқалардың сезімдерін түсіну және оларға жауап беру.
- *Әлеуметтік дағдылар* – қарым-қатынас орнату және топта жұмыс істей білу.

Инклюзивті сыныптағы балалардың эмоционалдық интеллектін дамыту олардың мектеп өміріне тез бейімделуіне және өздерін жайлы сезінуіне көмектеседі.

Бастауыш сынып оқушыларының эмоционалдық интеллектін дамыту әдістері

Эмоционалды сөздік қалыптастыру

Балалар эмоцияларды түсініп, оларды дұрыс сипаттай алуы керек. Сондықтан мұғалімдер оқушыларға эмоция атауларын үйретуі маңызды. Мұны келесі әдістер арқылы жүзеге асыруға болады[2]:

- *"Эмоция дөңгелегі" әдісі* – түрлі эмоцияларды сипаттайтын суреттер мен сөздерді пайдалану.

• *Күнделікті рефлексия* – сабақтың соңында балалар өз сезімдерін сөзбен немесе сурет арқылы білдіреді.

Эмпатияны дамыту

Эмпатия – өзге адамның сезімдерін түсіну және оған жанашырлық білдіру қабілеті. Инклюзивті сыныпта эмпатия қалыптастыру маңызды, өйткені оқушылар әртүрлі қажеттіліктері бар балалармен бірге оқиды.

• *Рөлдік ойындар* – балаларға белгілі бір жағдайды ойнап көру арқылы басқалардың сезімін түсінуге мүмкіндік беру.

• *Ертегілер мен әңгімелерді талдау* – кейіпкерлердің эмоцияларын талқылау арқылы оқушылар басқалардың сезіміне тереңірек үңіле алады.

Өзін-өзі басқару және эмоцияларды реттеу дағдылары

Балалар өз эмоцияларын бақылап, оларды дұрыс бағыттауды үйренуі керек. Бұл әсіресе стресстік жағдайларда өте маңызды.

• *"Тыныс алу жаттығулары"* – балаларға сабыр сақтауға және күйзелісті жеңуге көмектеседі.

• *"Күнделік жүргізу" әдісі* – балаларға өз эмоцияларын жазбаша немесе сурет арқылы білдіру мүмкіндігін береді.

Әлеуметтік дағдыларды дамыту

Инклюзивті сыныпта қарым-қатынас орнату маңызды, себебі балалар әртүрлі жағдайлардан келген және түрлі қажеттіліктері бар.

• *Командалық ойындар мен топтық жобалар* – оқушыларға бірге жұмыс істеуді және бір-бірін түсінуді үйретеді.

• *"Комплименттер шеңбері" әдісі* – оқушылар бір-біріне жағымды сөздер айту арқылы өзара сыйластықты арттырады[3].

Инклюзивті сыныпта эмоционалдық интеллектті дамыту буллингтің алдын алуға қалай көмектеседі?

Буллинг (қорқыту, мазақ ету, психологиялық қысым көрсету) – мектеп оқушылары арасында жиі кездесетін проблема. Бұл құбылыс әсіресе инклюзивті сыныптарда өзекті, өйткені ерекше қажеттіліктері бар немесе өзгешелігі бар балалар кейде құрдастарының түсініспеушілігіне тап болуы мүмкін[4].

Эмоционалдық интеллектті дамыту буллингінің алдын алудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Себебі эмоциялық интеллекті жоғары балалар өз сезімдерін ғана емес, басқалардың эмоцияларын да түсініп, агрессияны басқара алады және қақтығыстарды бейбіт шешуге ұмтылады.

1. Эмпатияны арттыру

Егер сыныпта мүгедектігі бар бала болса, эмоционалдық интеллектті дамыған сыныптастар оны мазақтаудың орнына, оған көмектесуге дайын болады.

2. Өзін-өзі басқару және агрессияны бақылау

Кейбір балалар буллингке агрессиясын басқару қабілеті төмен болғандықтан барады. Эмоционалдық интеллектті дамыту арқылы балалар ашу-ызаны бақылауды үйренеді, жанжалдарды конструктивті түрде шешуге бейімделеді.

Мысал: Сабақта қателескен оқушыны келемеждеудің орнына, эмоционалдық интеллекті жоғары бала оны қолдап, «Бұл ештеңе емес, бәріміз де қателесеміз!» деп айтуы мүмкін.

3. Өзін-өзі бағалау мен сенімділікті арттыру

Буллинг көбінесе өзін сенімсіз сезінетін балалар арасында жиі кездеседі. Эмоционалдық интеллекті жоғары балалар өз эмоцияларын басқара алады және сыртқы қысымға қарсы тұрады, өздерін төмен сезінген сыныптастарына қолдау білдіре алады, басқаларға өзіне деген сенімділікті қалыптастыруға көмектесуге тырысады.

Мысал: Егер бір оқушы басқалардан ұялып, өз ойын айта алмаса, эмоционалдық интеллекті дамыған достары оны қолдап, ортаға қосуға тырысады.

4. Қарым-қатынас мәдениетін жақсарту

Эмоционалдық интеллект дамыған ортада балалар бір-бірімен сыпайы сөйлесуді, өзара құрмет көрсетуді және жанжалдарды бейбіт жолмен шешуді үйренеді. Мұндай сыныптарда қорлау, мазақтау және қысым көрсету азаяды. Балалар арасында сенімділік пен достық қарым-қатынас күшейеді, өзара көмек көрсету мәдениеті қалыптасады.

Мұғалімнің рөлі

Мұғалім – оқушылардың эмоционалдық интеллектін дамытуда басты тұлға. Ол келесі принциптерді ұстануы керек:

- *Қолдау көрсету* – әрбір баланы тыңдап, түсіністік таныту.
- *Эмоцияларды білдіруге мүмкіндік беру* – балалар өз сезімдерін ашық айтуға қорықпауы керек.
- *Төзімділік пен ынтымақтастықты үйрету* – барлық балалар бір-бірін құрметтеуге және көмектесуге дағдылануы қажет.

Эмоционалдық интеллекті дамыған оқушылар басқа оқушылардың сезімдерін түсінеді, эмпатия танытады, олар достық қарым-қатынастарды оңай құра біледі, кикілжіңдерді бейбіт шешуге тырысады. Инклюзивті ортада эмоционалдық интеллекттің дамуы балалардың бір-бірін қабылдауына көмектеседі. Олар өзгелердің ерекшеліктерін түсінуді және құрметтеуді үйренеді. Оларға шынайы сезімдерін білдіруді үйренеді, топтық жұмыс пен ынтымақтастыққа дағдыланады, басқалардың ерекшеліктеріне төзімділікпен және ашықтықпен қарай білетін болады[6].

Қорытынды

Инклюзивті сыныпта эмоционалдық интеллекті дамыту – тек ерекше қажеттіліктері бар оқушылар үшін ғана емес, барлық балалар үшін маңызды процесс. Эмоционалды интеллекті жоғары балалар өз эмоцияларын дұрыс басқарады, басқалармен жақсы қарым-қатынас жасайды және өмірдегі қиындықтарға төтеп бере алады.

Осы бағытта мұғалімдер арнайы әдістерді қолданып, балаларды эмоцияларын дұрыс түсінуге және оларды реттеуге үйретуі қажет. Тек осылай ғана инклюзивті білім беру шынайы нәтижелерге қол жеткізе алады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Гоулман, Д. (1995). *Эмоциональный интеллект: Почему он может значить больше, чем IQ*. Нью-Йорк: Bantam Books.
2. Выготский, Л.С. (1986). *Мышление и речь*. Москва: Педагогика.
3. Колесникова, И.А., & Антонова, Т.В. (2020). *Инклюзивное образование: теория и практика*. Москва: Просвещение.
4. Берковиц, Л. (2007). *Агрессия: причины, последствия и контроль*. Москва: Академия
5. Құсайынова, М., & Баймолдина, Г. (2021). *Бастауыш сыныпта эмоционалдық интеллектті қалыптастыру әдістері*. // Педагогика және психология журналы, №3, 45-52 б.
6. Cobb, C., & Mayer, J. D. (2000). Emotional intelligence: What the research says. *Educational Leadership*, 58, 14-18. [Reprinted in Duffy, K. G. (Ed.). *Annual Editions: Psychology 02/03 (32nd Edition)*, pp. 113-117. Guilford, CT: McGraw-Hill/Duskin].

ОӘЖ: 37.013.46 045

Болашақ педагог-психологтарды медиаресурстар арқылы кәсіби қызметке даярлау ерекшелігі

Ахметова Айгуль Аргиновна
Докторант, 6D010300 – Педагогика және психология,
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті
Астана, Қазақстан
aigul-a-78@mail.ru

Қазіргі заманғы педагогикалық білім беру жүйесінде цифрлық технологиялар мен медиаресурстар оқыту сапасын арттыруда маңызды рөл атқарады. Педагог-психологтарды кәсіби даярлау үдерісінде медиаресурстарды пайдалану олардың кәсіби құзыреттілігін жетілдірумен қатар, практикалық дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі таңда жоғары оқу орнында білім алушылардың педагогиканың жаңа бағыты медиабілім беру тұрғысынан кәсіби-тұлғалық даярлығы болуы шарт, ал «медиабілімді тұлға» болуы сандық технология дәуірінің талабы. Медианың тұлға дамуына тигізетін ықпалының артуына байланысты жоғары білім беруді ақпараттық технологиялар мен бұқаралық коммуникация құралдарынсыз жүзеге асыру мүмкін емес. Болашақ педагог - психолог өзінің кәсіби қызметінде медиаресурстарды қолдануға дайын болуы керек, ал педагогикалық оқу орындарында оларды осы бағытта мақсатты түрде дайындауы қажет.

Президентіміз Қасым Жомарт Тоқаевтың 2023 жылғы Жолдауында көрсетілген «мемлекеттік саясаттың бағыттарына сәйкес білім беру саласындағы стратегиялық міндеттердің бірі – Қазақстанды IT-елге айналдыру, болашақ ұрпаққа медиасауаттылық дағдыларын меңгеру

қажеттігін» атап өткен болатын [1]. Сондықтан болашақ педагог-психологтардың білімін арттыруда ақпараттық және медиатеchnологияларды тиімді пайдалану дағдыларымен қамтамасыз ету өзекті мәселе. Педагогтар тек білімді ғана емес, сонымен қатар, ақпаратты дұрыс талдай білетін, өз білімін үнемі жаңартып отыруға қабілетті болуы қажет.

Қазақстан Республикасының білім беруді дамытуға арналған мемлекеттік бағдарламасында кәсіби мамандарды даярлаудың сапасы мен деңгейін жақсарту, кәсіби білім берудің мазмұнын жаңарту, бәсекеге қабілеттілікті арттыруға, жаһандық озық үрдістер жағдайында кәсіби білім беру жүйесін жаңғыртуға, болашақ мұғалімдердің біліктілігін арттыруға бағытталған [2]. Бұл педагогтар мен білім алушылардың қабілеттерінің даму деңгейіне байланысты екендігі де белгілі. Сондай-ақ болашақ педагог қызметінің жетістігі қалыптасқан кәсіби құзыреттер, жеке қасиеттер мен мүдделер, өзін-өзі тәрбиелеуге деген ұмтылысы, уақыттың жаңа сын - қатерлеріне жауап беру қабілеті тәрізді көптеген компоненттерден тұратынын да ескеруіміз керек.

Бүгінгі күнге дейін медиабілім беру, студенттердің ақпараттық сауаттылығын қалыптастыру мәселелері әртүрлі бағытта зерттеліп, қарастырылды. Осы уақытқа дейін ресейлік ғалымдар тарапынан масс-медияның аудиовизуалды (О.А.Баранов, Ю.И.Божков, Е.А.Бондаренко, В.А.Возчиков, Н.В.Гончарова, Ю.Н.Усов, А.В.Федоров және т.б.) және интеграциялық (А.А.Журин, Л.С.Зазнобина, Н.П.Рыжих және т.б.) медиабілім мәселелерін қарастырған ғылыми зерттеу жұмыстары орындалды. Сонымен қатар, оқытуда экрандық құралдарды қолдану ісі (Н.В.Змановская, Н.А.Леготина және т.б.), баспасөз материалдары негізіндегі медиабілім (Е.Л.Вартанова, Е.В.Мурюкина және т.б.), фотография (Н.Ф.Хилько), радио (Г.Я.Власкина және т.б.), телекөрсетілім және видео (С.Н.Пензин, А.В.Шарилов), жарнама (Е.А.Столбникова), музыка (Т.Ф.Шак), компьютерлік жүйелер (В.В.Гура, Е.С.Полат), медиабілім берудің тарихы (А.А.Новикова, А.В.Федоров, А.В.Шарилов, И.В.Челышева және т.б.) сияқты бірқатар бағыттары бойынша зерттеу жұмыстары жүргізілген. Болашақ мамандардың ақпараттық технологияларды қолдануға дайындығын, ақпараттық мәдениетін қалыптастыруды отандық ғалымдар А.Сағымбаева, Е.Ы.Бидайбеков, Д.М.Жүсіпалиева, К.М.Беркімбаев, Б.Т.Кенжебеков, Б.А.Досжанов, Г.У.Сыздықбаева, А.Т.Чакликова және т.б. әр тараптан қарастырған. Ал ғалымдар Г.К.Нұрғалиева, С.С.Құнанбаева, А.А.Жолдасбеков, А.А.Әмірбеков, Е.А.Абуов және Д.М.Джусубалиева өз зерттеулерінде білімді ақпараттандырудың түрлі қырларын зерттеген. Аталған ғалымдардың зерттеу жұмыстарында білім беру жүйесінде медиа сауаттылықты арттыру, медиа тұтынушыларды сыни тұрғыдан ойлауға үйрету, ақпараттық қоғамда медианың рөлін түсіну және оның білім беру саласындағы әсері және т.б. мәселелер нақтыланған.

Медиаресурстардың көмегімен жүзеге асырылатын медиабілім берудің өзектілігі ғалымдардың зерттеулерінде төмендегідей сипатталады. А.В.Федоров: «Медиабілім беру дүниетанымдық ұстанымдар негізінде

заманауи әдістер мен технологияларды (коммуникативтік құзыреттілікті, аудиовизуалды және ақпараттық сауаттылықты қалыптастыру) қолдануға мүмкіндік беретін педагогикалық жүйе ретінде (сыни ойлауды дамыту, әртүрлі байланыс арналары арқылы берілетін ақпараттық ағындар негізінде өз тұжырымдамаларын әзірлеу) әрекет етеді» [3, 234]. В.Запеева: «Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, бүгінде білім берудің классикалық моделі ескіре бастайды. Заманауи технологиялардың қарқынды дамуы жас ұрпаққа заманауи бұқаралық коммуникация құралдары арқылы байланыс орнатуға және білім алуға мүмкіндік береді. Негізгі білім беру ресурсы адам үшін қажетті білім көлемі емес, өз білімін өз бетінше толықтыра білу, оны беруге дайын болу, білімнің жаңа түріне айналдыру, келіп түсетін ақпараттың жылдам ағымында бағдарлай білу» [4, 295]. Берілген тұжырымдардан шығатын қорытынды, оқу үдерісінде медиаресурстарды пайдалану оқыту сапасын арттыруға, білім алушылардың оқу ынтасының деңгейін көтеруге, есте сақтау, ойлау, зейін және т.б. когнитивтік қабілеттерін дамытуға, іс жүзінде алған білімдерін қолданумен сипатталатын іскерліктерді, дағдыларды және болашақта қолданылатын құзыреттіліктерді қалыптастыруға көмектеседі.

Д.С.Чабыкинаның пікірінше, білім беру қойылған мақсаттарға жету үшін әр түрлі медиаресурстар қолданылады. Олардың ішінде мыналарды ажыратуға болады:

1. Техникалық құралдар – компьютерлер, планшеттер, мобильді құрылғылар, проекторлар, интерактивті тақталар және сабақтарда қолдануға болатын басқа құрылғылар.

2. Бағдарламалық құралдар – қашықтықтан оқыту жүйелерін, интерактивті тақталарға арналған бағдарламалық құралдарды және мультимедиялық ресурстарды, бейнелер мен дыбыстық жазбаларды және т.б. жасауға және өңдеуге арналған басқа қосымшаларды қоса алғанда, медиа білім беру үшін қолданылатын бағдарламалық қамтамасыз ету.

3. Ақпараттық құралдар – жергілікті және ғаламтор желісінде қол жетімді әртүрлі электрондық білім беру ресурстары.

4. Әдістемелік құралдар – мұғалімдер медиабілім беру сабақтарын ұйымдастыруда қолданатын әртүрлі нұсқамалық, әдістемелік және оқу материалдары [5].

Бұл ресурстар білім беру үдерісінде мақсаттарға жету үшін пайдаланылатын құралдар, технологиялар мен әдістер кешені ретінде қарастырылады. Олардың тиімділігі когнитивті ғылым, педагогика және білім беру технологиялары саласындағы зерттеулермен дәлелденген.

Қазіргі таңда медиаресурстар тек ақпарат көзі ғана емес, сонымен қатар адамның когнитивтік үдерістеріне ықпал ететін күшті құралға айналды. Когнитивті теория медиаресурстар арқылы берілетін ақпараттың адам санасында қалай қабылданып, сақталып, қолданылатынын түсінуге көмектеседі. Когнитивті тәсіл оқу үдерісінде әртүрлі оқыту құралдарын қолдануды көздейді және білім алушыларға берілетін ақпараттың сапасын да айтарлықтай жақсартатын тиімді шешімдер ұсына алады. Бұл теорияның

негізінде адам санасы ақпаратты белсенді түрде өңдейді деген тұжырым жатыр. Сол себепті, медианы тиімді жасау үшін когнитивті механизмдерді білу маңызды деп санаймыз.

Ричард Е. Мейердің мультимедиялық оқытудың когнитивті теориясы білім беру саласында өте кеңінен қолданылатын және маңызды теориялардың бірі ретінде қарастырылады. Ол жасаған теорияға сәйкес, адамдар жеке сөздерден гөрі суреттер мен сөздер қатар жүргенде тереңірек білім алады және бұл оның жасаған қағидаларының бірі [6, 47]. Бұл теория мультимедиа құралдарын (мәтін, сурет, видео, дыбыс т.б.) қолдану арқылы оқытуда адамның когнитивті (ақыл-ой) үдерістерін қалай тиімді басқаруға болатынын түсіндіреді. Яғни мультимедиялық оқытудың когнитивті теориясы бойынша, ақпараттың визуалды және вербалды комбинациясы оқушылардың материалды жақсы меңгеруіне ықпал етеді.

Р. Е. Мейер мультимедиялық оқытудың келесідей қағидаларын жасаған [7].

- Үйлесімділік қағидасы – адамдар артық ақпарат енгізілген материалдан гөрі енгізілмеген материалды жақсырақ игереді.

- Белгілер қағидасы – маңызды ақпаратты ерекшелік отырып ұйымдастырғанда адамдар материалды жақсы меңгереді.

- Артықшылық қағидасы – адамдар график, дыбыстау және сол дыбыстау баспаға шығарылған мәтін қоса алғаннан гөрі, тек график пен дыбыстаудан жақсырақ білім алады.

- Кеңістіктегі сыбайластық қағидасы – бір-біріне сәйкес келетін суреттер мен сөздер бөлек бетте немесе экранда орналасқаннан гөрі жақын орналастырылғанда адамдар материалды жақсырақ меңгереді.

- Уақыт сыбайластығының қағидасы – бір-біріне сәйкес келетін суреттер мен сөздер бірінен соң бірі келгеннен гөрі, қатар келген материалды адамдар жақсырақ меңгереді.

- Сегменттік қағидасы – мультимедиялық сабақ біртұтас блок түрінде емес сегменттерге жіктелген бөліктермен берілгенде тиімдірек болады.

- Алдын ала дайындау қағидасы – адамдар мультимедиялық хабарламадан тиімді білім алады, егер олар сол хабарламаның құрамына кіретін кілттік компоненттердің сипаттамаларымен және атауларымен алдын ала таныс болса.

- Модальдік қағида – адамдар график пен басып шығарылған мәтіннен гөрі, график пен оны ауызша түсіндіргенде жақсырақ білім алады.

- Мультимедиа қағидасы – адамдар жеке сөзден гөрі сөз бен суреттен жақсырақ білім алады.

- Дауыс қағидасы – адамдар мультимедиялық хабарламадан жақсырақ білім алады, егер сол хабарламадағы сөздер машиналық дауыспен емес, жағымды адамның даусымен дыбысталса.

- Бейне қағидасы – адамдардың мультимедиялық презентациядан жақсы білім алу үшін сөйлеушінің бейнесі басынан соңына дейін экранда тұруы маңызды емес.

- Тұлғалық қағидасы – адамдардың мультимедиялық презентациядан жақсы білім алу үшін сөздер формальдық түрде емес, еркін әңгіме түрінде болуы керек.

- Интерактивтік қағидасы – адамдар презентацияның жылдамдығын реттей алса, білімді жақсырақ меңгереді.

- Жеке даралық қағидасы – келесі ретті сақтау 1) мультимедиялық презентация білімі жоғары білім алушылардан гөрі, білімі төмен білім алушыларға арналғаны жөн; 2) мультимедиялық презентация білімі жоғары білім алушыларға дайындаған жөн.

Мейердің атап көрсеткен мультимедиялық оқыту қағидалары болашақ педагог-психологтарға білім беру үдерісін ғылыми негізде ұйымдастыруға, ақпаратты тиімді жеткізу мен өңдеуді қамтамасыз етуге, сондай-ақ әр түрлі оқушылардың когнитивтік ерекшеліктерін ескере отырып, оқу материалының сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Осы қағидаларды кәсіби қызметте қолдану арқылы білім алушылардың жетістіктерін арттырып, оқыту үдерісін заманауи талаптарға сай жетілдіре алады.

Сонымен, білім беру контекстінде медиаресурстар оқу үдерісін қолдау және жақсарту үшін пайдаланылатын сандық мазмұн мен материалдарды білдіреді. Бұл ресурстар әртүрлі формада болуы мүмкін және студенттерді мультимедиялық ортаға тартуға және оқытуға арналған.

Біздің ойымызша, медиаресурстардың болашақ педагог-психологтардың кәсіби даярлығына әсері көпқырлы және заманауи білім беру үдерістерімен тығыз байланысты. Олар төмендегідей:

- практикалық дағдыларды дамыту;
- теориялық білімді меңгеруді жеңілдету;
- өзін-өзі дамыту және үздіксіз білім алу;
- қашықтықтан жұмыс жасау дағдыларын дамыту;
- сенсорлық және когнитивті қабілеттерді дамыту;
- сыни ойлау мен шығармашылық қабілеттерді дамыту;
- эмоционалды интеллект пен коммуникативтік қабілеттерді дамыту;
- кейс-әдіс және проблемалық оқыту арқылы кәсіби мәселелерді шешу және т.б.

Қорытындылай келсек, болашақ педагог-психологтарды медиаресурстар арқылы кәсіби қызметке даярлау – бұл заманауи білім беру жүйесінің маңызды компоненті, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен цифрлық құралдарды білім беру үдерісіне тиімді енгізу негізінде жүзеге асырылады. Медиаресурстардың қолданылуы, біріншіден, болашақ мамандардың ақпараттық мәдениетін арттыруға, екіншіден, олардың когнитивтік және тәжірибелік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Осылайша, медиаресурстар арқылы кәсіби даярлық жүйесі студенттердің тұлғалық және кәсіби дамуында жаңа мүмкіндіктерді ашады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. «Ädiletті Qazaqstannyñ ekonomikalyq bağdary» Memleket bassysy Qasym-Jomart Toqaevtyñ 2023 jylğy 1 qyrküiektegi Qazaqstan halqyna Joldauy [in Kazakh]

2. Білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Кіру режимі: URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/dosc/P1900000988>

3. Федоров А.В. Медиаобразование: вчера и сегодня. М.: Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2009. 234 с.

4. Запевалина О.В. Массмедиа и современная система образования. Журналистика и медиаобразование. 2008: сб. трудов III Международной научно-практической конференции: в 2т. Белгород: БелГУ 2008; Т. I: 295 – 299 с.

5. Чабыкина, Д.С. Использование медиаресурсов в процессе медиаобразования / Д.С. Чабыкина // Образовательная среда: теория и практика: материалы IV Международной научно-практической конференции, Астрахань, 28 мая 2021 года. – Астрахань: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Астраханский государственный университет», 2021. – 60-64 с.

6. Mayer, R. E. (2005a). Cognitive Theory of Multimedia Learning. In R. E. Mayer (Ed.), The Cambridge Handbook of Multimedia Learning (pp. 31-48). New York: Cambridge University Press.

7. Mayer, R. E. (2009). Multimedia learning (2nd ed). New York: Cambridge University Press.

ӘОЖ 37.033

Ақыл-ой кемістігі бар білім алушылармен жұмыс жасаудағы экологиялық тәрбие берудің мазмұны

Басболатова Д. К

7M01901 – Дефектология ББ 2курс магистранты

Ғылыми жетекшісі: пс.ғ.к., қауымдастырылған профессор Ауренова М.Д.

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ.,

Қазақстан,

dinara_basbolatova@mail.ru

Қазіргі уақытта жалпы және арнайы педагогикада жеке тұлғаның экологиялық мәдениетін дамыту мен қалыптастырудың экологиялық тәрбиесінде жаңа тәсілдер іздестірілуде.

Негізгі міндет – балалардың экологиялық дүниетанымын қалыптастыру. Бұл мәселе білім беру үдерісінде де көрініс табады. Адамның адамгершілік тәрбиесі мен оның тәрбиесінің негізі, ең алдымен, адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынас болып табылады. Экологиялық тәрбие мен білім беру заманауи білім берудің өзегіне айналуға.

Мектеп жасы баланың бойында экологиялық мәдениеттің негіздерін дамытуға қолайлы, оған табиғи алғышарттар ықпал етеді: қоршаған әлемді, ең алдымен табиғатты зерттеуге танымдық бағыттылық, жалпыадамзаттық құндылықтар мен мінез-құлық нормаларын белсенді меңгеру. Бұл кезеңде де бала қоршаған ортаға саналы көзқарасын қалыптастырады, өзін қоршаған ортадан ажырата бастайды; қоршаған ортаға эмоционалды-құндылық қатынасы дамиды. Табиғатпен қарым-қатынас жасау қажеттілігі қазіргі замандағы адамның маңызды қажеттіліктерінің бірі болып табылады және оны мектепте қалыптастыру қажет. Экологиялық тәрбие беру, сөздің кең мағынасында – балалардың іс-әрекеттің белсенді субъектісі ретіндегі қоршаған табиғи және әлеуметтік ортамен жан-жақты қарым-қатынасы, оның барысында олар тұлға ретінде жетіледі [1].

Ақыл-ой кемістігі бар баланың жеке басын қалыптастыруда табиғат ерекше рөл атқарады, өйткені табиғат баланы өмірінің алғашқы күндерінен бастап қоршап келеді. Балалар табиғатты белсенді тануға деген ұмтылысын ертерек көрсетеді, ол өзінің түрлі-түсті, үнемі өзгеріп отыратын әлемінің арқасында өзіне тартады. Бұл балаға көптеген жарқын әсерлер береді, қуанышты эмоцияларды оятады, әлі танылмаған және бейтаныс нәрселерді зерттеуге мәжбүр етеді. Тірі және жансыз табиғатпен танысқанда оқушылардың бақылау, зейін, есте сақтау қабілеттері дамиды. Оқушылар әртүрлі объектілерді салыстыруды, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын бөліп көрсетуді, алдымен мұғалімнің көмегімен, содан кейін өз бетінше қарапайым себеп-салдарлық байланыстарды орнатуды үйренеді. Табиғат объектілері мен құбылыстарын бақылау, олармен болып жатқан өзгерістерді салыстыру арқылы табу, алынған материалдарды жалпылау оқушылардың ойлау қабілетін түзетуге ықпал етеді.

Ақыл - ой кемістігі бар оқушылар жаратылыстану пәндері бойынша білімдері мен дағдыларын меңгеруде қиындықтарға тап болады, алған білімдерін практикалық іс-әрекетте толық және өз бетінше пайдалана алмайды. Ең жиі кездесетін бұзушылықтарға ақыл-ой операцияларының тұрақсыздығы, жалпылаудың әлсіздігі, айырмашылық белгілерін оңай ажырату және ұқсастық белгілерін ажыратудағы қиындықтар, объектінің ерекше белгілерін ажыратудағы қиындықтар, объектілерді заңсыз сәйкестендіру жатады. Тәуелсіз салыстыру, инертті ойлау, «тұтқырлық» және пайымдаулардың сәйкессіздігі, өзара қарым-қатынасты қалыптастырудағы қиындықтар жатады. Жалпылаудың бұзылуы басқа ойлау процестерінің талдау, синтез, абстракция, салыстырудың төмендігімен күрделене түседі [2].

Түзету мектебінің оқушылары игеретін табиғат пен қоршаған әлем туралы білім, басқа типтегі мектеп оқушыларының білімімен салыстырғанда, оқытылатын материал көлемі жағынан шектеулі, ұсынылған ақпараттың құрылымы мен мазмұны, себеп-салдарлық байланыстарды ашу тереңдігі жағынан жеңілдетілген. Ақыл– ой кемістігі бар балалар мектепке барар кезде белгілі бір өмірлік тәжірибе ретінде табиғат заттары мен құбылыстары туралы алғашқы түсініктер жинақтайды. Өз бетінше алған білімдері мен түсініктері, әдетте, қанағаттанарлықсыз, бұрмаланған, шындықты толық көрсетпейді. Бұл

білімдер бастауыш білім беру үдерісінде нақтыланады, кеңейтіледі және тереңдетіледі, сол арқылы негізгі жаратылыстанудың-ғылыми түсініктері қаланады.

Экологиялық тәрбие бойынша жүйелі жұмыс жүргізу барысында ақыл-ой кемістігі бар оқушыларда келесідей қиындықтар туындайды: оқушылар жаратылыстану пәндерінің маңызды белгілерін ажырата алмайды, жалпылай және жүйелеу жоқ болады, елеусіз және өзгермелі белгілерді ажыратпайды. Көбінесе олар табиғи нысандардың немесе заттардың атауларын қате жаттап, жаңғыртады, өз бетінше атаулар ойлап табады; объектінің атаулары мен оның бейнесін қате байланыстыру; белгілі бір затты белгілі бір ұғымға қате жатқызу орын алады. Бүгінгі таңда экологиялық білім берудің мазмұны бай және алуан түрлі және оны оқу пәндері аясында да, сыныптан тыс жұмыстарда да қолдануға болады.

Ақыл - ой кемістігі бар оқушыларға экологиялық тәрбие берудің табыстылығы материалдың мазмұнын дұрыс таңдауға, оның нақты құрылымына, әдіс-тәсілдердің адекватты таңдалуына, оқушылардың жеке сезімдік тәжірибесіне сүйенуіне, тәрбиенің өмірмен байланысына, сондай-ақ мұғалімнің оқушылардың интеллектуалдық және психикалық ерекшеліктерін қалай ескеретініне байланысты, білім берудің түзету-дамытушылық бағыты жүзеге асырады. Экологиялық білім берудің жетістігі көп жағдайда табиғат объектілеріне деген қызығушылық пен зейіннің қаншалықты ынталандырылатынына, қоршаған әлемді тереңірек тануға және экологиялық іс-әрекеттің барлық түрлерінде жетілдіруге деген ұмтылыстың дамуына байланысты болады. Сондықтан мұғалімнің бірінші және басты міндеті – алдымен мектеп оқушыларын объектіге қызықтыру, содан кейін ғана ол туралы айту, зерттеу, оның мәні мен қоршаған дүниедегі байланыстарын ашу. Оқытудың бастапқы кезеңдерінде балалар ауа-райын, табиғат тіршілігіндегі маусымдық өзгерістерді, олардың өсімдіктерге, жануарларға, адамдарға әсерін бақылайды, олардың аражігін ажырата білуге үйренеді, ауа райы күнделіктері мен күнтізбелері жүргізіледі [3].

Ақыл-ой кемістігі бар бастауыш сынып оқушыларына экологиялық тәрбие беру күрделі, ұзақ процесс болып табылады. Экологиялық тәрбие бастауыш мектепте оқудың барлық кезеңінде, дамудың әр түрлі жас кезеңдерінің ерекшеліктерін, оқушылардың жеке және типологиялық ерекшеліктерін ескере отырып үздіксіз жүргізілуі керек.

Ақыл-ой кемістігі бар бастауыш сынып оқушылардың танымдық іс-әрекетінің, эмоционалды-ерікті саласының және мінез-құлқының ерекшеліктері арнайы (түзету) оқу орнында экологиялық тәрбие процесін едәуір қиындатады. Әртүрлі ауырлық дәрежесіндегі ақыл-ой кемістігі бар балалар себеп-салдарлық тәуелділіктерге негізделген және мұндай балалардың қабылдауы қиын болып келеді. Сол себепті белгілі бір экологиялық категориялар мен ұғымдарды меңгеруін талап ететін табиғат заңдылықтарын түсінуге негізделген экология сияқты күрделі, көп қырлы ғылымды толық көлемде зерттей алмайды.

Ақыл-ой кемістігі бар бастауыш сынып оқушыларына экологиялық тәрбие беру және білім беру процесінде бұқаралық мектеп үшін экологиялық білім беру әдістемесі тиімсіз болады. Өйткені мұндай бағдарламаларда баланың жеке ерекшеліктері мен экологиялық және табиғаттану білімінің қалыптасу деңгейі ескерілмейді. Сонымен қатар экологиялық тәрбие беру барысында ақыл-ой кемістігі бар балалардың танымдық іс-әрекетінің ерекшеліктері ескерілмейді, бұл оқыту процесін де, белгілі бір білімді, дағдыларды игеру процесін де қиындатады. Бұл оқушыларға экологиялық тәрбиелеу процесі арнайы ұйымдастырылған түзету-педагогикалық әсер ету контекстінде қарастырылады. Оның басты мақсаты жас ерекшеліктеріне сәйкес және жеке даму ерекшеліктеріне байланысты табиғаттың элементтері мен құбылыстарын түсінуге негізделген экологиялық-саналы мінез-құлықты қалыптастыру, сондай-ақ оларды табиғатты қорғау дағдылары мен табиғи ресурстармен өзара әрекеттесу тәсілдерін игеруге және түсінуге байланысты практикалық қызметке тарту болып табылады.

Ақыл-ой кемістігі бар бастауыш сынып оқушыларына экологиялық тәрбие беру-бұл экологиялық сипаттағы бұрын алынған білім деңгейін ескерусіз мүмкін емес күрделі процесс. Сонымен қатар, бұл жалпы білім беретін мектептің әдістерінен түбегейлі ерекшеленетін оқытудың арнайы әдістері арқылы жүзеге асырылатын интеграцияланған процесс. Мұндай түзету-педагогикалық әсердің нәтижесі білім мен дағдылардың белгілі бір жүйесін, қарапайым экологиялық идеяларды, сондай-ақ қоршаған орта объектілеріне және оқушының күнделікті өміріне экологиялық және саналы қатынасты қалыптастыру жүзеге асырылады [4].

VIII типтегі арнайы (түзету) мекемелердің оқу жоспарында «Экология» немесе «экологиялық тәрбие» пәні дербес пән ретінде ұсынылмаған. Экологиялық білім алудың негізі жаратылыстану циклінің пәндері болып табылады: қоршаған әлем, биология және география, ал оқушылар жүйелік білімді тек орта мектепте ала бастайды. Бұл ретте жаратылыстану курстарының негізгі міндеті тірі және жансыз табиғаттың нақты объектілері мен құбылыстары туралы қарапайым мәліметтерді хабарлау, жекелеген табиғи құбылыстар, адам мен табиғат арасындағы өзара байланысты түсіндіру, табиғат пен қоғамның өзара іс-қимылы туралы диалектикалық-материалистік көзқарастарды қалыптастыру, табиғатқа жүйелі байқаулар жүргізу нәтижесінде оқушылардың жеке тәжірибесін байыту болып табылады. Яғни нақты өмірде қолдануға болатын қажетті практикалық дағдылармен қаруландырады. Бұл міндеттерді білім беру мен экологиялық мәдениетті тәрбиелеудің бастапқы кезеңінен бастап қою керек. Өйткені мұндай білімнің үздіксіздігі мен сабақтастығы қоршаған орта жағдайында ақыл-ой кемістігі бар баланың үйлесімді дамуы мен жұмыс істеуін оңтайландыру үшін қажетті шарт болып табылады. Ақыл-ой кемістігі бар балалардың жаратылыстану циклі мен экологиялық білім беру пәндерін одан әрі зерделеу үшін арнайы бағдарламалық сабақтар өткізіледі. Ақыл-ой кемістігі бар балаларда қоршаған әлеммен байланысты білімі аз болғандықтан табиғат объектілері мен құбылыстары жайлы ақпарат пропедевтикалық болып табылады. Мектепке

дейінгі жаста алынған табиғат туралы негізгі идеялар мен білім, әдетте, үзінді ретінде атап айтқанда белгілі бір дәрежеде бұрмаланған және шындықты толық емес көлемде көрсетеді. Мұндай жағдайларда бастауыш мектептің міндеті бастауыш білім беру процесінде осындай білімді түзету, нақтылау, кеңейту болып табылады. Бұл болашақта экологиялық түсініктер мен ұғымдарды дамытуға және игеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар экологиялық тәрбиенің мектеп оқушыларының жеке басын қалыптастыруға әсері зор [5].

Б.Б. Прохоров айтуынша, баланың танымдық іс-әрекетін (логика, ойлау, сөйлеу, қабылдау, зейін және т. б.) дамыту үшін қоршаған табиғатты зерттеудің маңызы зор. Өйткені табиғат туралы білім баланың ақыл-ойының табиғи қажеттіліктеріне толығымен жауап береді. Олардың қызығушылығының алғашқы көріністерін қанағаттандырады, ойлаудағы логиканы дамытады, ақыл-ойды жаттықтырады, көрнекілікке ықпал етеді және логикалық ұғымдарды практикалық игеруге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, ғалымдар аталған процесті оңтайландыруға бағытталған нақты әдістемелік әзірлемелерді ұсынады. Алайда, мұндай әдістемелік ұсыныстарға және VIII типтегі арнайы (түзету) мектеп үшін экологиялық білім беру жүйесін әзірлеуге келетін болсақ, бүгінде олар өте аз. Дамуында ауытқулары бар балаларды экологиялық тәрбиелеу мәселесінің маңыздылығын жетекші отандық дефектологтар да атап өтті. В.И. Воробьев, В.Г. Зубарев, Ж.Е. Оразбаев, Б.К. Тупоногов, М.В. Улемаев және басқалардың практикалық әзірлемелері мен жарияланымдарында зағиптар мен нашар еститін балалардың жаратылыстану циклінің пәндерін оқытуға арналған мәліметтер бар. Экологиялық сипаттағы білімнің практикалық көрінісі В.В. Воронкова, Л.В. Кмытук, Т.М. Лифанова, Е.Х. Соломина, Э.В. Якубовскаяның VIII типтегі арнайы (түзету) мекемелері үшін әзірленген жұмыс және оқу бағдарламаларында көрсетілген.

Ақыл-ой кемістігі бар баланы экологиялық тәрбиелеу барысында әлеуметтік ортаның рөлін жоққа шығаруға болмайды. Сонымен, қоршаған ортаға ұқыпты қарау, табиғатты қорғау дағдылары отбасы мен балабақшада, мектепте, жақын табиғи және әлеуметтік-мәдени ортада қолайлы әлеуметтік жағдайлар болған кезде ғана қалыптасады. Ақыл-ой кемістігі бар бала табиғатпен қарым-қатынас процесінде айтарлықтай қиындықтарға тап болады. Сонымен қатар, ақыл-ой кемістігі бар балаларға табиғаттың әсем әсерін түсіну қиын. Балалар қоршаған әлемді адамгершілік-эстетикалық тәжірибелермен бірлікте білуге ұмтылмайды, тек оның жеке элементтерін және объектілік қатынас тұрғысынан қабылдайды. Интеллектуалды дамудағы ауытқулар табиғи объектілермен қарапайым мінез-құлық нормаларын сақтаған кезде блокатор ретінде әрекет етеді, балалар іс-әрекетті ұйымдастырған кезде оған жағымсыз әсерлерден аулақ болуға тырыспайды (мысалы, гүлдер жыртылады, жәндіктер басылады және т.б.). Ақыл-ой кемістігі бар балалар табиғатқа басқа адамдар тарапынан теріс көзқараспен жанашырлық танытпайды, сонымен қатар оның сұлулығынан ләззат алуға және сезінуге шамалы қабілетті болады.

Ақыл-ой кемістігі бар бастауыш сынып оқушыларына сабақтан тыс жұмыстарда экологиялық тәрбие беру бір ғана сынып-сабақ жүйесінің әрекетімен шектелмей, керісінше, оқушыларды қоршаған ортаны қорғауға және зерттеуге бағытталған түрлі практикалық іс-әрекетке тартып, мейлінше табиғатпен, ұстаздарымен, бір-бірімен қарым-қатынасын кеңейте түскен дұрыс. Сондықтан да ақыл-ой кемістігі бар бастауыш сынып оқушыларына экологиялық тәрбие беруде сабақтан тыс жұмыстардың мүмкіндіктерін жан-жақты пайдалану тиімді нәтижеге қол жеткізбек [6].

Мектепте сабақтан тыс жұмыстардың негізгі міндеттері келесідей:

- балалардың жеке басының дамуына, денсаулығын нығайтуына, кәсіптік бағдарын айқындауына, шығармашылық еңбегіне, өзінің қабілеттерін іске асыруына қажетті жағдайларды қамтамасыз ету;
- балаларды қоғам өміріне бейімдеу;
- олардың бос уақытын мазмұнды ұйымдастыру;
- өскелең ұрпақтың сана-сезімін, жалпы мәдениетін, салауатты өмір салтын қалыптастыру;
- балалардың табиғи ресурстарды үнемді пайдалануға тәрбиелеу, оларды табиғатты қорғауға тарту;
- экологиялық білім жөніндегі бағдарламаны жүзеге асыру;
- экология және табиғатты қорғау салаларындағы ғылыми өндірістік шараларға қызығушылығын қалыптастыру.

Экологиялық мәдениетті қалыптастырудың жалпы мақсаты барлық сабақтардың алдында, әсіресе жаратылыстану циклі пәндерінің алдында тұр. Ақыл-ой кемістігі бар балаларға қатысты келесі мәселелерді шешу туралы айтуға болады:

1. Табиғатпен дұрыс қарым-қатынас жасауға көмектесетін жаратылыстану ғылымдары мен қоғамдық білімдерді меңгеру және сіңіру.
2. Адамдар мен табиғат әлеміне құндылық қатынасын қалыптастыру, табиғаттағы мінез-құлық нормалары мен ережелерін саналы түрде сақтау.
3. Табиғатпен қарым-қатынас жасау қажеттілігін, қоршаған ортаны тануға деген ұмтылысты дамыту.
4. Қоршаған ортаға, оның қазіргі және болашақтағы жағдайына белсенді-позитивті қатынасты қалыптастыру.
5. Қоршаған ортаны эстетикалық қабылдау.
6. Табиғатты тиімді пайдаланудың практикалық дағдыларын меңгеру, табиғатты жақсарту және қорғау бойынша дұрыс шешімдер қабылдау.

Ақыл-ой кемістігі бар балалардың экологиялық тәрбиесін күшейту қажет. Экологиялық тәрбиені күшейту мектеп реформасының маңызды талабы болып табылады. Бүгінгі таңда жоғарыда айтылғандай, бұл қазіргі заманғы экологияның ұсыныстарынан туындайтын маңызды талап заңнамалық сипатқа ие [7].

Жалпы алатын болсақ, ақыл-ой кемістігі бар балаларды экологиялық тәрбие беруде танымдық ойындар мен сабақтан тыс іс-шаралар маңызды рөл атқарады, олардың мақсаты қоршаған орта туралы білімдерін толықтыру және табиғатқа жауапкершілікпен қарау деңгейін арттыру болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Агузарова И.Г. Экологическое воспитание младших школьников условиях национальной школы : Дис. . канд.пед. наук / И.Г. Агузарова. - Владикавказ, 2004. 163 с.
2. Алексеев С.В. Экология: наука и область образования: методические рекомендации/С.В. Алексеев. СПб:Кримас, 2014. С. 32 - 37
3. Бекбаева З.Н., Шертай А.Қ. Зияты зақымдалған балалардың өзін-өзі ұстау дағдысын әлеуметтік-тұрмыстық бағдарлау пәні арқылы қалыптастыру // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Специальная педагогика». – 2021. - №2(65). – С.52-59.
4. Основы олигофренопедагогики: учеб. пособие для студ. сред. учеб. заведений / В.М. Мозговой, И.М. Яковлева, А.А. Ерёмина. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 224 с.
5. Изтелеуова Л.И. Место и роль коррекционного образования в системе межличностных отношений детей с нарушением интеллекта [Электронный ресурс] // Наука и реальность. - 2022. - № 4 (12). - С. 8–13
6. Гамаюнова А.Н. Уроки естествознания в специальной (коррекционной) школе VIII вида / А.Н. Гамаюнова // Воспитание и обучение детей с нарушением развития. 2003. - N3. - С. 20-31
7. Афанасьева Р.А. Умственное воспитание дошкольников с нарушениями интеллекта в процессе ознакомления с явлениями и объектами неживой природы: Дисс. канд. пед. наук / Р.А. Афанасьева. М., 1996. 159 с.

ӘОЖ: 376.4

Психикалық дамуы тяжелген мектепке дейінгі балалардың сөздік қарым-қатынас құралдарының ерекшеліктері

Бекбосынова А.А., Ауренова М.Д.
С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті,
Өскемен қ., Қазақстан
bekbossynova23@mail.ru

Толыққанды қарым-қатынасты қалыптастыру әсіресе дамуында ауытқулары бар балаларға қатысты өте өзекті болып келеді. Психикалық дамуындағы жеңіл ауытқулардың көбін педагогтар мен психологтар «психикалық дамудың тежелуі» ретінде сипаттайды.

Психикалық дамудың тежелуі - жалпы психиканың немесе оның жекелеген қызметтерінің дамуының уақытша артта қалу синдромы, ағзаның әлеуетті мүмкіндіктерін іске асыру қарқынының баяулауы, көбінесе мектепке түсу кезінде анықталады және жалпы білім қорының жеткіліксіздігімен, ойының шектеулілігімен, ойлаудың жетілмегендігімен, зияткерлік мақсатқа

бағытталуының төмендігімен, ойынға қызығушылықтарының басым болуымен көрінеді.

Психикалық дамуы тежелген балалардың эмоционалды-ерікті саласының жетілмегендігі олардың мінез-құлқының қалыптасуының өзіндік ерекшелігін және тұлғалық ерекшеліктерін анықтайды. Коммуникациялық байланыс саласы зардап шегеді. Коммуникативті белсенділік деңгейі бойынша балалар қалыпты дамып келе жатқан балалардан артта қалады.

Психикалық дамуы тежелген балаларда қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруда күрделіліктер кездеседі. Коммуникативтік аймағының жетілмегендігі қарым-қатынас үрдісін қамтамасыз етпейді, сәйкесінше, танымдық іс-әрекеттің дамуына да ықпал етпейді. Мұндай балаларда сөйлеу түрлері өте баяу қалыптасып, бекітіледі, сөйлеу шығармашылығында тәуелсіздік жоқ; оларда тұрақты фонетикалық дамымау, зат есімдердің сөйлеудегі үстемдігі, іс-әрекеттерді, белгілер мен қатынастарды білдіретін сөздерді жеткіліксіз қолдану, сөйлеу белсенділігінің төмендеуі, сөйлеу қарым-қатынасының жадаулығы байқалады.

Басқалармен қарым-қатынас орнату үшін сөздердің жеткілікті үлкен қорына ие бола отырып, психикалық дамуы тежелген балалар іс жүзінде сөздік коммуникацияны жүзеге асыруы төмен, өйткені үйренген сөйлеу құралдары қарым-қатынас қажеттілігін қанағаттандыруға арналмаған. Осылайша, тұлғааралық қатынастарды орнату үшін қосымша қиындықтар туындайды.

Эмоционалды-ерікті (органикалық психикалық инфантилизм) және танымдық белсенділіктегі ең тұрақты және айқын бұзылулары церебральды-органикалық шығу тегі бар психикалық дамудың тежелуінде байқалады. Психикалық дамуы тежелген балалардың сөзді дыбыстауының бұзылуы қалыпты дамыған балаларға қарағанда әлдеқайда жиі кездеседі. Көбінесе артикуляциялық күрделі дыбыстар бұзылады: ысқырық, сонор, ызың.

Психикалық дамуы тежелген балалардың көпшілігінде дыбыс айтылуының бұзылуы артикуляторлық аппараттың құрылымдық ақауларымен байланысты болуы да мүмкін.

Кез-келген мектепке дейінгі білім беру мекемесі жұмысының негізгі бағыттарының бірі - күнделікті, оқу және мәдени өмірдегі өзекті өмірлік міндеттерді сөз арқылы шешу қабілеті ретінде балаларда коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру болып табылады. Барлық балаларда сөздік қарым-қатынас құралдары өздігінен қалыптаспайды, олардың көпшілігі логопедиялық көмекті қажет етеді, оның аясында лексикалық, грамматикалық және фонетикалық-фонологиялық сөйлеу құралдарын қалыптастыру бойынша мақсатты жұмыс жүргізіледі.

Сөздік қарым-қатынас құралдарын қалыптастырудағы ең айқын қиындықтар сөйлеудің дамымауында көрінеді, негізгі симптом немесе баланың дамуының жалпы дамымауы (СТЖД) және психикалық дамудың тежелуі (ПДТ) сияқты бұзылған дамудың кең таралған түрлерінің белгілері ретінде байқалады және қарастырылады.

Бастапқыда қарастырылып отырған санаттағы балалардың сөйлеуін зерттеу негізінен олардың сөйлеу қиындықтарының сыртқы көріністерін

зерттеумен шектелді. Психолінгвистикалық идеяларды логопедия ғылымы мен практикасына көшіру зерттеудің бүкіл қабатын тудырды, онда СТЖД және ПДТ бар балалардың сөйлеуінің сыртқы көріністері тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар сөйлеуді түсіну мен қалыптастырудың терең механизмдері тұрғысынан да талдана бастады.

Қазіргі уақытта СТЖД бар мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін зерттеу саласында көптеген арнайы зерттеулер жүргізілді. Зерттеушілер мұндай балалар ана тілін лексикалық, грамматикалық және фонетикалық-фонологиялық құралдардың жетіспеушілігінен туындаған қарым-қатынас құралы ретінде меңгеруде ерекше қиындықтарға тап болатынын атап өтті, бұл сөйлемді құрастыруда, тыңдаушыға дұрыс жеткізе алуда айқын кемшіліктерге әкелетінін Г.В. Бабина [1], Г. С. Гуманная [2], Г. И. Грилкова [3], Н. С. Жукова [4], Р. И. Лалаева [5], Р. Е. Левина [6], Л. В. Лопатина [7], Т. В. Туманова [8], Т. Б. Филичева [9], Л. Б. Халилова [10] және т. б. ғалымдар өздерінің зерттеулерінде атап өтті.

ПДТ бар мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін зерттеу нәтижелері көптеген авторлардың еңбектерінде көрсетілген. Г.Б. Ибатова, Г.М. Коржова «Дамуында түрлі ауытқулары бар балалардың сөйлеу тілі дамуының ерекшеліктері» атты оқу құралында психикалық дамуы тежелгендікте сөйлеу тілі бұзылыстарының таралған сипаты «спецификалық ассимиляция»: бала артикуляциясы және дыбысталуы бойынша жуық дыбыстардан құралған сөзді дұрыс айта алмайтынын атап өтеді. Сонымен бірге, авторлар балалар дыбыстарды естіп ажыратуда қиналатынын, сөзді қабылдауы және ритмін қайталауы бұзылғанын, дыбыстық талдау және жинақтау бұзылыстары тұрақты, сөздегі дыбыстардың кезектілігін, санын белгілеу, сөздегі дыбыстардың орнын сәйкестендіруде балалар қиындықтарға кездесетінін, ПДТ балалардың сөйлеу моторикасының жеткіліксіз, әсіресе тілдің қимылдарында анық көрінетіні, тіл қимылдары нақты емес, балалар берілген қалыпта тілді ұстап тұруда, бір артикуляциялық қалыпта екіншіге ауысуда қиналатынын, сөздігінің негізгі сипаты шектеулігі және нақты еместігін, сөздігінде көбінесе зат есім, етістіктер бар екенін, сын есімдерді меңгеруі қиын екенін, заттарды сипаттағанда бір сипаттамада орта есеппен екі – үш сын есімді қолданатынын көрсетті.

Жиі қолданатындары түс, пішін, мөлшерді білдіретін сын есімдер, ал сирек қолданатындары баға беру сипатындағы сын есімдер. Нақты мағынадағы сөздер мен жалпылама сөздер арасындағы байланыстың шектеулілігі білінеді. Сөйлеу тілінің лексикалық жағының ерекшеліктері тілдің антонимдік және синонимдік құралдарының жеткіліксіз қалыптасуында, белсенді сөздіктен енжар сөздігінің аздығы байқалады. Сөз қорын белсенділеу қиындатылған. Психикалық дамуы тежелген балалардың сөйлеу тілінің грамматикалық құрылымы да жетілмеген. Балалар септік формаларды шатастырады оны қолданғанда қателер жібереді, сөйлеу тілінде типтік грамматикалық формалар қолданады.

Сөйлеу тілінде сөйлемдердің жәй құрылымдары көбірек. Жайылма сөйлемдерді қолданғанда балалар сөздердің орнын бұзып, оған стереотипті,

адекватсыз сөз тіркестерін қосады. Психикалық дамуы тежелген балаларда байланыстырып сөйлеуінің логикалық құрылымы бұзылған. Екіншілік бөліктерде тоқталып, маңызды логикалық бөлікті тастап кету, жағдайлардың кезектілігін айту бұзылыстары, бір тақырыптан екіншіге ауысу байқалады. Психикалық дамуы тежелген балалардың жазуында спецификалық қателер байқалады. Оларды топтарға бөлуге болады пайда болу себептерін ескеріп. Олар дыбыс айту және фонематикалық қабылдаудың қалыптасыпауынан болған қателер; дыбыстық талдаудың дамымауымен байланысты; сөйлеу тілінің лексика – грамматикалық жағының жеткіліксіз дамуымен байланысты; кеңістіктік түсініктерінің жетілмеуі; қолдың моторлық икемсіздігімен байланысты қателер т.б.

Психикалық дамуы тежелген балалардың сөйлеу тілі дамуының ерекшеліктері бір қалыпты емес: бір балада фонетикалық – фонематикалық бұзылыстар, екіншілерінде лексика – грамматикалық бұзылыстар болады.

Психикалық дамуы тежелген балалардың сөйлеу тілі дамуына бағытталған түзету жұмыстары мазмұны заттық әрекеттер болып табылатын ойындардың толыққанды өткізілуін қамтамасыз етеді. Негізгі мазмұны адамдар арасындағы қарым-қатынас болып табылатын ойындарға көшу өте қиын. Балалар әлеуметтік және коммуникативті құзыреттіліктің белгілі бір деңгейін талап ететін рөлдік мінез-құлықты құруда қиындықтарға тап болады. Қарым-қатынас әлемін балалар үстірт, қарапайым, көбінесе жеткіліксіз түрде меңгерген.

Сонымен, психикалық дамудың тежелуі танымдық іс-әрекет үрдістерінің біркелкі қалыптаспауымен, сөйлеу мен ойлаудың дамымауымен, сондай-ақ эмоционалды-ерікті салада бұзылулардың болуымен сипатталады. Психикалық дамудың тежелуі эмоционалды-ерікті жетілмегендіктен де көрінеді. ПДТ балалар қалыпты дамыған балалардан ерекшеленеді, өйткені оларда сөйлеу, моториканың дамуы кешеуілдейді, эмоционалды-ерік саласы дамымайды, көңіл-күйдің жиі өзгеруі, алаңдаушылықтың жоғарылауы, ойын әрекетінің басым болуы, өнімділіктің төмендеуі, тез шаршау, әлеуметтік мінез-құлықтың бұзылуы байқалады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Бабина Г.В. Слоговая структура слова: обследование и формирование у детей с недоразвитием речи: учебно-методическое пособие / Г.В. Бабина, Н.Ю. Сафонкина. - М.: Книголюб, 2005. - 96 с.
2. Гуменная Г.С. Психолого-педагогическая типология детей с недоразвитием речи / Г.С. Гуменная // Теория и практика коррекционного обучения дошкольников с речевыми нарушениями. / Под ред. Л.И. Беляковой. - М.: Прометей, 1991. - С. 41-72.
3. Жаренкова Г.И. Понимание грамматических отношений детьми с общим недоразвитием речи // Школа для детей с тяжелыми нарушениями речи. - М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. - С. 103-111.

4. Жукова Н.С. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников: кн. для логопеда / Н.С. Жукова, Е.М. Маслюкова, Т.Б. Филичева. - 2-е изд., перераб. - М.: Просвещение, 1990. -239 с.
5. Лалаева Р.И. Формирование лексики и грамматического строя у дошкольников с общим недоразвитием речи / Р.И. Лалаева, Н.В. Серебрякова-СПб.: Союз, 2001. - 224 с.
6. Левина Р.Е. Разграничение аномалий речевого развития у детей // Дефектология. - 1975.-№2. -С. 12-16.
7. Лопатина Л.В. Логопедическая работа по развитию интонационной выразительности речи дошкольников: Учебное пособие / Л.В. Лопатина, Л.А. Позднякова. - СПб.: НОУ «СОЮЗ», 2006. -151 с.
8. Туманова Т.В. Формирование словообразовательной компетенции дошкольников и младших школьников с общим недоразвитием речи: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.03. / Туманова Татьяна Володаровна.-М., 2005. - 45с.
9. Филичева, Т.Б. Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста: практ. пособие /Г.Б. Филичева, Н.А. Чевелева. - 4-е изд. - М.: Айрис-пресс, 2007. - 224 с.
10. Халилова, Л.Б. Траектория взаимодействия психолингвистики и современной логопедии в рамках научно-исследовательского пространства // Вестник МГПУ: научный журнал Московского городского педагогического университета, серия «Педагогика и психология». - М.: ГОУ ВПО МГПУ. - 2012.-№3 (21). - С. 121-128.
11. Дамуында түрлі ауытқулары бар балалардың сөйлеу тілі дамуының ерекшеліктері. Оқу құралы./Г.Б. Ибатова, Г.М. Коржова –Алматы: Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университет, 2010. – 50 б.

ӘОЖ: 376.37

Психикалық дамуы тежелген мектепке дейінгі балалармен жүргізілетін логопедиялық жұмыс ерекшеліктері

Бекбосынова А.А., Ауренова М.Д.
С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті,
Өскемен қ., Қазақстан
bekbossynova23@mail.ru

«Психикалық дамудың тежелуі» (ПДТ) ұғымы орталық жүйке жүйесі аздап органикалық немесе функционалды бұзылған, сондай-ақ ұзақ уақыт депривацияға (қолайсыз әлеуметтік ортада) ұшыраған балаларға қатысты қолданылады. Бұған эмоционалды-ерік саласы жетілмеу және таным әрекетінің дамымауы тән болып табылады. ПДТ балаларда танымдық қызығушылығының жеткіліксіз көрінуі жадысының бұзылуы, есту және көру түйсігінің жетіспеушілігі, нашар қозғалуымен үйлеседі. Қол буындары

қозғалуының кішкене дифференциалдануы жабыстыру, сурет салу, құрастыру, жазу әрекетінің нәтижесіне теріс ықпал етеді.

Психикалық дамуы тежелген балалар дамуындағы тежелудің көріну деңгейіне және себептерінің әртүрлілігіне байланысты біртекті топқа жатпайды. Т.А.Власов, М.С.Певзнер, К.С.Лебединский т.б. жүргізген клиникалық және психологиялық зерттеулер балалардың психикалық тежелуін төрт топқа бөлуге мүмкіндік берді: конституционалды, психогенді, соматогенді, церебралдыорганикалық пайда болуы [1].

ПДТ жоғары оқушылаарында тіл жетіспеушілігі байқалады, дыбыс шығаруының бұзылуы, сөздік жетіспеушілігі, логико-грамматикалық құрылыстың қиын меңгеруі. Кей балаларда фонетико-фонематикалық қабылдаудың жетіспеушілігі, есту-сөйлеу есінің төмендеуі байқалады. Осы балалар сөйлеу қозғалыс қызметінде қиыншылықтар көреді.

ПДТ бар мектеп жасына дейінгі оқушылармен түзету логопедиялық оқу мақсаттары:

- жалпы және қол моторикасын дамыту жетілдіру;
- артикуляциялық моториканы дамыту мен жетілдіру (статикалық динамикалық ұйымдастыру қозғалысы; қозғалысты ауыстыру; көлем, екпін, тонус, кординация);
- есту түйсігін, зейінін дамыту;
- ырғағын дамыту;
- дыбыс шығару білімі мен дағдысын қалыптастыру;
- оқшауланған дыбыс бұзылуын түзету, дыбыстың буында, сөзде, сөз тіркестерінде, сөйлемде, байланыс тілінде автоматтандыру;
- дыбыстарды дифференциалдау; дыбыс
- буын құрылысының бұзылуын түзету;
- тілдің лексикалық және грамматикалық тәсілін жетілдіру;
- байланыс тіл бұзылуын дамыту [2].

Дайындық кезеңінде сенсомоторлық деңгейде тіл даму болжамын психофизикалық қалыптасуын толтырады, ПДТ бар мектеп жасына дейінгі балаларға база құрылады. Балалардың тіл бұзылуын түзету, жалпы, қол, тіл моторикасын дамытуда жұмыс өткізу, есту, көру түйсігін, зейін, есте сақтау, ырғағын дамыту, дыбыс шығару білімі мен дағдысын қалыптастыру қажет. Қозғалыстың бұзылуын түзету жұмыс жүйесін анықтағанда ПДТ балаларда жеке тұлға жетілмеуін ескеру қажет, сондықтан балаларға әр жаттығуларды ойын түрінде ұсыну керек.

Ұсақ саусақ моторикасын дамытудың маңызды бөлігі – саусақ жаттығулары. Саусақ жаттығулары эмоционалды, балабақшада және үйде, кез-келген бос уақытта өткізуге болады. Олар қызықты, баланың тілінің, шығармашылық қабілетінің дамуына әсер етеді. Балалар саусақ жаттығуларын үлкендердің артынан қайталағанда, саусақ моторикасын дамытады. Сол арқылы қол шапшандығы дамиды, өз қимылдарын басқаруы, белгілі іс-әрекетке зейіні тұрақтанады.

Саусақ жаттығулары дегеніміз – қандайда бір ұйқасты оқиға, не ертегіні саусақтар арқылы ойнап шығару. Көптеген саусақ жаттығулары екі қолдың да

қозғалысын талап етеді, ол өз кезегінде баланың «оң», «сол», «жоғары», «төмен» сияқты ұғымдарды түсінуіне көмегін тигізеді. Бұл жаттығулардың баланың шығармашылығын дамытуда да маңызды. Егер бала қандайда бір «саусақ жаттығуын» меңгерсе, ол міндетті түрде басқа да тақпақтар мен әңгімелерге саусақ жаттығуларын ойлап табуға тырысады. Бір жастан екі жасқа дейін балалар «саусақ жаттығуларын» бір қолмен орындағанда жақсы қабылдайды [1, б. 26].

Қол және қол саусақтарының сезімтал моторикасын жетілдіру мен дамыту жұмысын үш бағытпен өткізу қажет:

- 1) саусақ гимнастикасы;
- 2) дәптермен жұмыс-элементарлы графикалық дағдыны дұрыстау;
- 3) әртүрлі заттарды қолданып қол және қол саусақтармен жаттығу жасау [2, б. 74].

Саусақ гимнастикасын сабақтың басында немесе ортасында физминутка түрінде 3-5 минут өткізу. Қол саусақтарын сергітуден бастайды: қолды жұдырыққа түйіп және саусақтарды сергіту. Кейін қол мен саусақтарына бос жаттығу («Мысықты сипалау», «Көңілді бояушы»). Соңынан қол саусағын бір жүйеде ұстау («қоян», «сақина», «ешкі» және т.б.). Кейін балалар бірінен соң бірі қозғалыс жаттығуларды жасайды («Саусақтар амандасады», «Қоян-сақина», «Алақан-жұдырық» және т.б.). Графикалық жұмыс альбом дәптермен жұмыс жасап балаларды жазуға үйретеді. Графикалық жаттығу түрлері: толқындар, кемпірқосақ, түтіндер салу; гүл немесе заттардың жетіспейтін бөліктерді салу; қалыпты айналдыра салу; альбомдағы суреттерді бояу. Саусақтар мен қолға арнап әртүрлі заттармен жаттығулар жасау: түймені салу мен ағыту; аяқ киім бауын тағу; мозайка, құрастырғыштармен жұмыс және т.б. болып табылады.

Тілдің фонетикалық жағы ПДТ бар мектеп жасына дейінгі балаларда әртүрлі бұзылулармен машақаттанады: дыбыс қатарын дұрыс айтпайды, тілде қолданылатын дыбыстың бұзылулары нақты емес, бір дыбысты басқа дыбыспен ауыстыру. Сонымен қатар жалпы артикуляциясының бәсеңі байқалады, артикуляциялық бұлшықет тонусы төмен болады. Балаларда дыбыс шығару бұзылулар суреттемесінің байқалуына: дыбыстың жоқ болуы, дыбыстың бұрмалауы, дыбысты ауыстыру мен араластыру кіреді. Мектепке барар кезде көптеген ПДТ балаларда дыбыс шығару кемістіктері байқалады (араластыру-ауыстыру), (араластыру-бұрмалау). Мұндай дыбысты араластыру фонематикалық қабылдаудың бұзылулары мен баланың артикуляциялық дыбыстың бақылауы бәсең екені мүмкін [2, б. 75].

Ұсақ саусақ моторикасын дамытатын ойындар мен жаттығулар өте көп. Олар шартты түрде топтарға бөлінеді. Қол, қолдың білезік және саусақтарының қозғалысының дамуына оң әсер ететін заттық ойындар, яғни ойыншықтармен, кез-келген заттармен өткізіледі. «Мозайкалар», «конструкторлар» – аталған материалдар саусақтардың белсенді қозғалысына әсер етеді. Мозайкада ұсақ бөліктерден толық сурет құрап шығару мақсаты тұрады. Ойын барысында бала бөлшектермен қозғалыс жасайды, байқағыштық, төзімділік, табандылық пайда болады.

Моншақтармен ойын: екі қолдың да бағдарлауын арттырады. Балаға тізуге арналған бау және әр түрлі теңдіктегі, әр түрлі диаметрлі моншақтар беріледі. «Көз-қол» бағдарлауын жетілдіреді. Бұл ойында тек қол ісмерлігі ғана емес, сенсорлық (түс, көлем, пішін) қабілетті дамиды. Баулармен ойындар – сенсомоторлық бағдарлауды, ұсақ моториканы, жазықтықта бағдарлауды, «жоғары», «төмен», «оң», «сол» ұғымдарын игеруіне жәрдемдеседі, тілді дамытады, зейіннің тұрақтандырады, қол белсендігін, икемділігін арттырып, қолды босаңсытады.

Сонымен қатар, қысқыштармен ойналатын ойындар өте нәтижелі. Ол баланың ұсақ моторикасын дамытады, ақыл-ойының, тілінің дамуына зор ықпал етеді. Түрлі-түсті қатты қағаздардан дөңгелектер жасап, сондай түсті қысқыштарды қыстырса, гүлдер пайда болады [1, б. 27].

Психикалық дамуы тежелген балалармен жүргізілетін түзету және логопедиялық әсер күрделі және сонымен бірге сараланған болуы қажет.

Түзетушілік-логопедиялық әсерді саралау баланың клиникалық сипаттамасын, жеке психологиялық ерекшеліктерін, оның психикалық қызметінің ерекшеліктерін, жұмыс қабілеттілігін, дамымау деңгейін және сөйлеу бұзылыстарының механизмдерін ескере отырып жүзеге асырылады.

Түзету жұмыстары барысында логопед балалардың ақыл-ой және сөйлеу әрекеттерін ұйымдастыра білуі, оң мотивация тудыруы, ПДТ балалардың танымдық белсенділігін барынша арттыруы, әртүрлі әдістер мен тәсілдерді қолдануы, олардың жақын даму аймағында балаларға тиімді көмек көрсетуі маңызды.

ПДТ мектеп жасына дейінгі балалармен сөйлеу бұзылуларын түзету бойынша логопедиялық жұмыстардың мазмұны мен әдістері бірқатар ерекшеліктермен анықталады:

1. Сабаққа жағымды және қызығушылық танытуға, логопедпен белсенді сөйлеу және эмоционалды байланыста болуға ұмтылуға бағытталған бала үшін қызықты ойын жағдайларын енгізе отырып, дайындық сабақтарын өткізу.

2. Логопедиялық сабақтарда танымдық белсенділігі өте жоғары тапсырмалардың түрлерін қолдану қажеттілігі. Логопедиялық жұмыста көрнекі материалдың жеткілікті мөлшерін пайдалану қажет.

Қарапайымнан күрделіге біртіндеп көшу принципіне сүйенумен қатар, тапсырмаларға шоғырланушылық танымдық белсенділікті ынталандыратын әдісті қолданған жөн.

3. ЗПР-мен ауыратын мектеп жасына дейінгі балаларға ұзақ уақыт психикалық стрессті қажет етпейтін және практикалық қызметке жиі ауысу жағдайында болатын жұмыстың күрделілігі мен көлемі бойынша қол жетімді тапсырмаларды ұсыну ұсынылады.

4. ПДТ мектеп жасына дейінгі балаларда тапсырмалардың орындалу дәлдігіне сөйлеу бақылауын күшейту үшін іс-әрекетті сөйлеуді жоспарлауды, логопедтің түсініктемесімен немесе баланың өз сөйлеуімен үйлесетін жаттығуларды орындауды, жұмыс нәтижелерін қорытынды талдауды қолдану қажет.

5. Іс-әрекеттердің мәнділік иерархиясын дамыту, яғни олар берілген мақсатқа жету үшін тапсырмаға белсенді бағдарлауды қажет етеді.

ПДТ балалардың ұсынылған тапсырмаларды түсінудегі қиындықтары жеңі мақсатында келесі қадамдарды қарастырған жөн:

- материалдың құрылымы мен әрекетін міндетті түрде қарастыру;
- материалда бағдарларды, ал іс-әрекетте оның жеке қозғалыстарының реттілігін таңдау;
- тапсырманы бірнеше рет қайталау;
- бір іс-әрекетті орындауды көздейтін қарапайым нұсқауларды ұсыну;
- бірнеше талаптары бар нұсқаулықты пайдалану, іс-қимылдар реттілігін сөйлеу арқылы айту, оның дұрыс орындалуын кезең-кезеңімен тексеру.

6. ПДТ балалардың тапсырмаларды орындау бөлігінде:

- бастапқыда баяу және әрекеттердің толық орындалуын қадағалау;
- көрсетілімге және ауызша нұсқауларға сүйену;
- баланың жасалған әрекеттің дұрыстығы мен қателігін түсінуі (логопед баланың қателігін міндетті түрде талдауы қажет);
- логопедтің ынталандыруы, ескертуі және бағыттаушы көмегі (жұмыс жағдайларын өзгерту, тапсырманы орындамас бұрын баланың назарын ұйымдастыру, жетекші сұрақтар, ұқсастықтар, қосымша көрнекі материалдар және т.б.), сондай-ақ баланың өтініші бойынша көмек көрсету маңызды.

ПДТ мектеп жасына дейінгі балаларда сөйлеудің бұзылуын жеңу бойынша логопедиялық жұмыстың тиімділігі көбінесе ақаудың механизмдері мен құрылымын, сөйлеу және сөйлеу емес үрдістердің қалыптасу деңгейін, сондай-ақ психикалық дамуы тежелген балалардың жеке психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, түзету және логопедиялық әсердегі сараланған және кешенді тәсілмен анықталады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Зайнуллина А.А. Мектеп жасына дейінгі психикалық дамуы тежелген балалармен жүргізілетін түзету жұмыстары. – Орал, 2020. – 70 б.

2. Тусип К.Е. Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, «Арнайы педагогика» сериясы №4(71), 2022 ж. - Б. 72-76

ӘОЖ 376.37

Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеті жағдайында сөйлеу дамуы тежелген ерте жастағы баланы тәрбиелеп отырған отбасына педагогикалық қолдау көрсету

Бодық Қ.М

Ғылыми жетекшісі: философия докторы (PhD) Баймухамбетова Б.Ш
С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ.,
Қазақстан

Кіріспе. Ерте жастағы балалардың сөйлеу дамуы — олардың жалпы психологиялық, когнитивтік және әлеуметтік дамуының негізгі көрсеткіштерінің бірі. Сөйлеу қабілетінің қалыптасуында ауытқулардың, атап айтқанда, сөйлеу дамуының тежелуі (СДТ) баланың эмоционалдық және интеллектуалдық дамуына, сондай-ақ қарым-қатынас жасау дағдыларының қалыптасуына кері әсер етуі мүмкін. Ерте кезеңде анықталған сөйлеу дамуының ауытқулары түзетілмеген жағдайда, бұл мәселе мектеп жасындағы оқыту және әлеуметтік бейімделу процесіне елеулі кедергілер тудырады.

Сөйлеу дамуы тежелген балаларды тәрбиелеп отырған отбасылар үшін педагогикалық қолдаудың маңызы ерекше. Себебі отбасы — баланың алғашқы және ең жақын әлеуметтік ортасы. Ата-аналардың арнайы педагогикалық және психологиялық білімінің жеткіліксіздігі баланың дамуындағы ауытқуларды уақытында байқауға және түзетуге мүмкіндік бермейді. Сондықтан психологиялық-педагогикалық түзету кабинеті мамандарының отбасымен жұмыс істеуінің негізгі мақсаты — ата-аналарға әдістемелік және практикалық көмек көрсету, сөйлеу дамуын жетілдіруге бағытталған түзету-дамыту шараларын үйлестіру болып табылады.

Зерттеудің өзектілігі сөйлеу дамуы тежелген балалар санының артуымен, сондай-ақ ата-аналардың бұл мәселеге қатысты ақпараттануының және қолжетімді ресурстардың шектеулілігімен анықталады. Осы тұрғыда, түзету кабинеті жағдайында отбасыларға педагогикалық қолдау көрсету — баланың сөйлеу және жалпы дамуындағы қиындықтарды жеңудің тиімді жолы болып табылады.

Әдістер мен материалдар. Зерттеу барысында кешенді әдістер қолданылды, олар сөйлеу дамуы тежелген балалармен және олардың отбасыларымен жұмыс істеу тәжірибесіне негізделді. Сөйлеу дамуының тежелуі мен оны түзетудің теориялық аспектілерін зерттеу үшін отандық және шетелдік әдебиеттер қарастырылды. Сонымен қатар, психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің жұмысын реттейтін құжаттар мен нұсқаулықтар зерттелді.

Ғылыми жұмысты зерттеу кезінде эмпирикалық әдістер қолданылып, балалардың сөйлеу ерекшеліктері мен ата-аналардың тәрбиелеу стилін бағалау мақсатында бақылау жүргізілді. Сұхбат және сауалнама ретінде ата-аналармен және мамандармен жүргізілген сұхбаттар мен сауалнамалар арқылы мәселенің өзектілігі мен шешу жолдары анықталды. Сондай-ақ, сөйлеу деңгейін анықтау мақсатында арнайы диагностикалық құралдар (тесттер, анкета, бақылау карталары) қолданылды.

Өз кезегінде, зерттеу үшін пайдаланылған материалдарға балалардың сөйлеу қабілетін диагностикалау құралдары, түзету-дамыту сабақтарының бағдарламалары, ата-аналармен жұмысқа арналған әдістемелік нұсқаулықтар және сауалнама парақтары жатады. Сонымен қатар, зерттеу объектісі ретінде психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің базасында тіркелген 2-4

жас аралығындағы сөйлеу дамуы тежелген балалар мен олардың ата-аналары алынды.

Талқылау мен нәтижелер. Сөйлеу дамуы тежелген балалардың танымдық, эмоционалдық және әлеуметтік дағдыларының қалыптасуы баяу жүреді. Олар көбінесе қарым-қатынас жасау кезінде қиындықтарға тап болады. Сөйлеу қабілетінің бұзылуы танымдық дамуды да тежейді, себебі тіл ойды жеткізудің негізгі құралы болып табылады.

Әлемдік деректерге сүйенсек, сөйлеу бұзылыстары бар балалардың үлесі әр елде әртүрлі болғанымен, бұл мәселе бүкіл әлемде өзекті. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының (ДДҰ) мәліметтері бойынша, мектепке дейінгі жастағы балалардың шамамен 5-8%-ында сөйлеу дамуының бұзылыстары анықталады. Америка Құрама Штаттарында сөйлеу дамуы тежелген балалардың санының артуы арнайы білім беру жүйесін күшейту қажеттілігін туғызды (ASHA, 2020).

Қазақстандық деректерге сәйкес, 2023 жылғы статистика бойынша логопедиялық көмекке жүгінетін балалар саны жыл сайын артып келеді. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің мәліметінше, сөйлеу бұзылыстары бар балалардың 6-8%-ы психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттеріне немесе арнайы логопедиялық сыныптарға барады. Бұл көрсеткіш ата-аналардың сөйлеу қабілеті тежелген балаларды түзету қажеттілігін түсіне бастағанын көрсетеді.

Түзету кабинеттерінде сөйлеу қабілеті тежелген балаларға арналған жұмыс кешенді түрде жүргізіледі. Бұл әдістің негізгі артықшылығы — әр баланың ерекшеліктеріне сәйкес жеке жоспар құру. Түзету кабинеттерінің жұмысы мынандай негізгі бағыттарды қамтиды:

- **Диагностика және бағалау:** Баланың сөйлеу қабілетінің деңгейін анықтау үшін арнайы тесттер мен әдістемелер қолданылады. Қазақстанда "Қазақ тіліндегі сөйлеу бұзылыстарын диагностикалау әдістемесі" кеңінен қолданылады (Д.Қ. Құрманалина, 2018).

- **Түзету-дамыту сабақтары:** Жеке және топтық сабақтар арқылы балалардың артикуляциялық аппаратын дамыту, сөздік қорын байыту және фразалық сөйлеуді жетілдіру жүзеге асырылады. Әлемдік тәжірибеде қолданылатын визуалды және ойын әдістері Қазақстандағы түзету кабинеттерінде де кеңінен пайдаланылады.

- **Ата-аналармен жұмыс:** Ата-аналарды түзету жұмыстарына тарту арқылы олардың бала тәрбиесіндегі ролін күшейту жүзеге асырылады.

Зерттеушілердің пікірі бойынша, ата-аналар бала тәрбиесінде басты рөл атқарады. Ресейлік ғалымдар Е. Л. Розова мен Л. С. Волкова (2020) логопедиялық жұмыс тиімділігінің 70%-ы ата-аналардың бала тәрбиесіне белсенді қатысуына байланысты екенін атап өтті. Қазақстандық зерттеушілер арасында М.Ж. Мұқанова ата-аналардың педагогикалық сауатын арттырудың маңыздылығын ерекше атап өтеді.

Зерттеу барысында 50 ата-ананың арасында сауалнама жүргізілді. Балалары 2-4 жас аралығындағы сөйлеу дамуы тежелген бұл ата-аналар түзету кабинеттеріне тұрақты түрде жүгінген. Сауалнама екі негізгі блокқа бөлінді:

1. Баланың сөйлеу дамуы туралы ата-аналардың хабардарлығы:
 - Ата-аналардың 75%-ы баласының сөйлеу дамуы мәселелерін өз бетімен шеше алмайтынын мойындады.
 - 68%-ы логопедтің кәсіби көмегіне жүгінудің маңыздылығын атап өтті.
 - Ата-аналардың 55%-ы бала тәрбиесіне жеткілікті уақыт бөле алмайтынын мойындады.
2. Түзету кабинеттерінің тиімділігіне баға:
 - 85%-ы түзету кабинеті ұсынған кеңес беру мен сабақтарды тиімді деп есептеді.
 - 90%-ы мамандар ұсынған әдістемелерді үй жағдайында қолданғанын және олардың оң нәтиже бергенін атап өтті.
 - 80%-ы баласының сөйлеу қабілетінде айтарлықтай ілгерілеу болғанын айтты.

Сауалнама нәтижелері ата-аналар мен мамандар арасындағы тығыз қарым-қатынастың балалардың сөйлеу дамуына оң әсерін тигізетінін көрсетті. Сұхбат барысында ата-аналар көбінесе түзету жұмыстарының нақты жоспарлануы мен жүйелі түрде ұйымдастырылуын жоғары бағалады.

Әлемдік тәжірибеде, логопедиялық жұмыс пен ата-аналарға кеңес беру біртұтас жүйе ретінде қарастырылады. АҚШ пен Еуропа елдерінде ата-аналар үшін арнайы тренингтер мен семинарлар жиі ұйымдастырылады. Бұл тренингтерде оларға баланың сөйлеу қабілетін дамыту әдістері үйретіледі. Қазақстанда бұл бағыт енді ғана дамып келеді. Мәселен, Алматы және Астана қалаларындағы түзету кабинеттері ата-аналармен онлайн және офлайн форматтағы консультацияларды жиі ұйымдастырады.

Қазақстандық тәжірибеде ерекше назар баланың ана тілінде сөйлеуін дамытуға бағытталған. Түзету кабинеттерінде қазақ тіліндегі арнайы әдістемелер қолданылады. Мысалы, "Қазақ тіліндегі сөйлеу бұзылыстарын түзету бағдарламасы" ата-аналарға қолжетімді және баланың сөйлеу дағдыларын ана тілінде дамытуға ықпал етеді.

Сөйлеу дамуы тежелген балаларға арналған түзету жұмыстарының тиімділігі тек мамандардың ғана емес, ата-аналардың да белсенді қатысуына байланысты. Қазақстандық және әлемдік тәжірибе көрсеткендей, кешенді тәсілдерді қолдану арқылы балалардың сөйлеу қабілетін жақсарту мүмкін. Сауалнама нәтижелері ата-аналардың көпшілігінің түзету кабинеттеріне оң көзқараспен қарайтынын және балаларының сөйлеу дағдыларында елеулі прогресс байқағанын растайды.

Қорытынды. Сөйлеу дамуы тежелген ерте жастағы балалардың сөйлеу қабілетін дамыту және әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ету үшін кешенді түзету жұмыстары ерекше маңызға ие. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің қызметі балалардың сөйлеу деңгейін арттыруда жоғары тиімділікке ие. Ата-аналарды түзету процесіне белсенді қатыстыру арқылы бұл нәтижелерді айтарлықтай жақсартуға болады.

Қазақстандық және әлемдік тәжірибелерді салыстыра отырып, ата-аналармен жұмыс істеудің келесі маңызды тұстарын атап өтуге болады:

- Ата-аналарға арналған тренингтер мен консультациялар олардың педагогикалық сауатын арттырып, бала тәрбиесінде сенімділігін нығайтады.

- Мамандар ұсынған әдістемелерді жүйелі түрде қолдану баланың сөйлеу қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

- Сауалнама нәтижелері ата-аналардың 90%-ының түзету кабинеттерінің жұмысына қанағаттанатынын және оның тиімділігін жоғары бағалайтынын көрсетті.

Сонымен қатар, Қазақстандағы түзету кабинеттерінің тәжірибесі отандық білім беру жүйесінде ерекше орын алады. Қазақ тіліндегі әдістемелер мен бағдарламалардың қолданылуы балалардың ана тілінде сөйлеу қабілетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Бұл бағыттағы жұмысты одан әрі жетілдіру және өңірлік деңгейде дамыту қажет.

Қорытындылай келе, сөйлеу дамуы тежелген балаларға арналған түзету жұмыстары мен ата-аналарға көрсетілетін педагогикалық қолдау бала дамуына оң әсер етеді. Болашақта осы бағытта зерттеулер мен тәжірибелік жұмыстарды күшейту, ата-аналар мен мамандардың ынтымақтастығын нығайту маңызды. Бұл тек сөйлеу бұзылыстарын жеңуге ғана емес, сондай-ақ балалардың толыққанды дамуына мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Выготский Л. С. (1982). О развитии высших психических функций. Москва: Издательство «Педагогика».

2. Лурия А. Р. (1962). Основы нейропсихологии. Москва: Издательство «Медгиз».

3. Глозман Ж. М. (2009). Нарушения речевой функции у детей: диагностика и коррекция. Санкт-Петербург: Речь.

4. Гальперин П. Я. (1997). Развитие мышления и обучения в детском возрасте. Москва: Издательство «Просвещение».

5. Мухина В. С. (2011). Возрастная психология: феномены, развитие, закономерности. Москва: Академия.

6. Петрова В. А. (2015). Педагогическая поддержка родителей в условиях логопедической работы. Москва: ВЛАДОС.

7. Құрманалина, Д. Қ. (2018). Қазақ тіліндегі сөйлеу бұзылыстарын диагностикалау әдістемесі. Алматы: Қазақ университеті.

8. Мұқанова М. Ж. (2020). Логопедиялық қызмет көрсетудің педагогикалық аспектілері. Астана: Елорда.

9. Розова Е. Л., & Волкова, Л. С. (2020). Логопедия: современные подходы к коррекционной работе. Санкт-Петербург: Речь.

10. ASHA (2020). American Speech-Language-Hearing Association: Annual Report on Speech Disorders in Children. Retrieved from <https://www.asha.org>.

11. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. (2023). Қазақстандағы арнайы түзету кабинеттерінің статистикасы. Астана: БҒМ баспасы.

12. Бехтерев В. М. (2000). Психика и жизнь. Москва: Наука.

13. Печора Е. В. (2018). Методы коррекции речи у детей раннего возраста. Москва: Владос.

14. Төреқұлова Г. Т. (2019). Балалардың сөйлеу тілін дамытудағы инновациялық технологиялар. Алматы: Нұр-пресс.

15. Хватцев М. Е. (2004). Логопедия: основы теории и практики. Санкт-Петербург: Союз.

ӘОЖ: 376.4

Психикалық дамуы тежелген балаларда сөйлеудің грамматикалық құрылымын қалыптастыру

Бөкеш Ж., Стельмах С.А.

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті,

Өскемен қ., Қазақстан,

e-mail: bokechJ@mail.ru

Бүгінгі күні балалардың сөйлеу тілін меңгеруі келесі ғылым шеңберлерінде өте өзекті мәселелердің бірі болып табылады: лингвистика, психология, логопедия және т.б. Сөйлеу іс-әрекеті күрделі көп деңгейлі қызметтік жүйе, оның құрылымына бір-бірімен өзара тәуелді және бірін-бірі өзара шарттайтын фонетикалық, семантикалық, грамматикалық, лексикалық құрамдар енеді. Мектепке дейінгі балалардың сөйлеу тілін зерттеген көптеген ғалымдар, сөйлеу іс-әрекетінің аталған құрамдастары өзара әрекет барысында сөйлеу тілінің қалыптасуы мен дамуына және мектепке дейінгі кезеңнің соңында грамматикалық құрылымның дамуына әсер етеді [1, б. 128]:

- синтаксис (тілдік құралдарды дамыту үдерісін, қарапайым және күрделі сөйлемдерді құрастыру дағдыларын қалыптастыруға үшін негіз қаланады);

- морфология (біріккен сөздерді, жұрнақ, жалғауларды дұрыс пайдалану жүйесі қалыптасады);

- сөзжасам (сөзжасам құралдары мен әдістерін молайту үдерісі жүреді).

Психикалық дамуы тежелген балаларда сөйлеу тілін қалыптастыратын үдерістер балалардың бұзылыстарымен шартталған ерекшеліктерге ие болады.

Түзету педагогикада «ПДТ» ұғымын дамудың теңгерімінсіз және психикалық даму үдерісінің баяулығымен шартталатын дизонтогенездің «шекаралы» түрі ретінде анықтайды [2, б. 303].

Л.С. Выготский мектепке дейінгі психикалық дамуы тежелген балалардың негізгі ерекшеліктері ретінде сөздік қарым-қатынас қажеттілігінің төмендігін, қоршаған орта жайлы елестердің шектелуін, қызығушылықтардың кемшілігін, тілдік байланыстардың әлсіздігін көрсетеді. Мектепке дейінгі психикалық дамуы тежелген балалардың грамматикалық санаттар мен түрлерін меңгеру мүмкіндіктері шектелген. Балалар тілді қалыптастыру мен меңгеру үдерісінде бірнеше кезеңдерден өтеді. Бірінші кезең - сөздер номинативті қызметті атқарады, заттардың атауы. Екінші кезең, кіші мектеп

жасы мен мектепке дейінгі кезеңді қамтиды, сөздердің морфологиялық және лексикалық құрылымын меңгеру үдерісі жүзеге асады. Бұл кезеңге тән сипат нақты заттар мен оларды атаудың өзара байланысы болып табылады немесе бұл зат басқа заттармен өзара әрекет түрінде белгілейді. Үшінші кезең - абстрактілі жалпылау, онда кейбір сөздер ерекше қызметтерді игере отырып, белгілі бір тақырыпты да, дерексіз санаттар жүйесін де анықтайды.

Баланың грамматикалық құрылымды меңгеру үдерісі өзінің психологиялық және психофизиологиялық табиғаты бойынша өте күрделі және ми асты қыртысының аналитикалық-синтетикалық қызметтерімен байланысты болып келеді. Сөйлеу тілінің грамматикалық жағына ие болу үдерісі абстрактілі-логикалық ойлаудың қалыптасуымен тығыз байланысты болып келеді. Өз кезегінде, грамматиканың абстрактілі қызметінің қалыптасуы сөйлеуді қалыптастыру үшін де, жоғары психикалық функцияларды дамыту үшін де аса маңызға ие [3, б. 152-156].

Сөйлеу тілінің грамматикалық құрылымын бала біртіндеп, дербес, ересектердің сөздеріне еліктеу негізінде, қарым-қатынас жасау барысында және тілді практикада әртүрлі қолдану арқылы меңгереді. Сөйлеу тілінің қалыпты дамуында мектепке бару кезінде балалар морфологияның және синтаксистің негізі заңдылықтарын біледі. Бала тек қана қарапайым сөйлемдерді ғана емес, сонымен бірге күрделі сөйлемдердің көптеген құрылымдарын құрастыра алады. Психикалық дамуы тежелген балалардың сөйлеу тілінің грамматикалық құрылымының қалыптасуы өзіндік ерекшеліктерге ие, сөйлеудің бұзылыстары мен психикалық дамудың басқа жақтарының бұзылыстары арасындағы тығыз байланыс өзіндік ерекшеліктерді шарттайды. Психикалық дамуы тежелген мектепке дейінгі балаларда сөйлеумен тығыз байланысты жоғары психикалық функциялардың қызметінің дамуы төмен: еске сақтау, зейін, ойлау. Зейін көлемі мәнді деңгейде зардап шегеді, тұрақсыздығы байқалады, ауысу мүмкіндіктері шектелген. Сөйлеу бұзылыстары көріністерінде де, басқа таным үдерістерінің дамуында да біркелкі еместілігі анықталады [4, б. 5-7].

Психикалық дамуы тежелген әрбір бала сөйлеу тілінің бұзылыстарына ие және логопед маманының көмегін қажет етеді. Психикалық дамуы тежелген мектепке дейінгі балалардың сөйлеу тілінің грамматикалық құрылымын қалыптастыру, тіпті арнайы ұйымдастырылған жағдайлардың өзінде де көптеген қиындықтарға ие болады. Бұл ең алдымен грамматикалық мәндер абстрактілі және көптеген сөйлеу ережелерін қамтитындығымен шартталады. Сөздерді өзгерту, сөзжасам, сөйлем құрау психикалық дамуы тежелген балаларда сөйлеуі қалыпты дамыған балалардағы сияқты бірізділікпен қалыптасады, бірақ айырмашылық меңгерудегі баяу қарқындылықтың болуы, сөйлеудің морфологиялық және синтаксистік жүйелерінің, семантикалық құрылымдардың дамуындағы дисгармония, жалпы сөйлеу тілінің дамуындағы бұрмаланушылықтың болуы [5].

Психикалық дамуында тежелуі бар мектеп жасына дейінгі балалармен түзету-тәрбие жұмыстары баланың жеке типологиялық және психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып құрылуы керек. Егер баламен жұмыс ересек

мектеп жасына дейінгі жастан басталса, онда онымен жұмыс жасауда түзету және дамыту міндеттері бірдей орын алады. Психикалық дамуы тежелген ересек мектеп жасына дейінгі балалармен логопедиялық жұмысты ұйымдастырудың негізі сөйлеудің грамматикалық құрылымын жан-жақты және жүйелі түрде тексеру болып табылады.

Логопед жұмысының негізгі мақсаты баланың психофизикалық күйіне мақсатты әсер ете отырып, баланы қазіргі қоғамға әлеуметтік бейімдеу болып табылады. Баланың моторикасын дамытудың өте маңызды екенін атап өткен жөн. Жалпы моториканы дамытуға арналған жаттығулар ағза жүйелерінің қызметтік деңгейін жоғарылатуға бағытталған, баланың қозғалысының сапалары мен қабілеттерін, әсіресе күшін, икемділігін және жылдамдығын дамыту қажет. Ұсақ моториканың дамуы баланың мектепте оқуға дайын екенін көрсететін көрсеткіштердің бірі болып табылады. Қол және саусақтың нақты қозғалыстарын жүзеге асыра алу дағдылары жазу тілі дағдыларын меңгеруде талап етіледі. Сондықтан баланы мектепке дайындау кезінде оны жазуға үйрету емес, қолдың ұсақ бұлшықеттерін дамыту маңызды [6, б. 79].

Педагогикалық үдерісті құру қағидаларының маңыздылығын атап өту қажет, психикалық дамуы тежелген балалар үшін әрбір баланың білім алудағы қажеттіліктерін қамтамасыз ететін жеке-сараланған қағида маңызды. Мектеп жасына дейінгі психикалық дамуы тежелген балалармен жеке және топтық жұмыс жасаудың ең тиімді тәсілі дидактикалық ойындар болып табылады. Ойындардың көмегімен психикалық дамуы тежелген балалар дамыту бағдарламасында қарастырылған және мектепте ары қарай оқу үшін қажетті білімдерді қолжетімді және қызықты түрде меңгере алады [7, б. 1755].

Сонымен бірге, психикалық дамуы тежелген мектепке дейінгі балалардың сөйлеуінің грамматикалық құрылымын дамыту мақсатында тиімді дидактикалық ойындар мен жаттығуларды таңдау маңыздылыққа ие. Балалармен дамыту жұмыстарында «Үлкен-кішкене», «Санау», «Бір сөзбен ата», «Қатарды жалғастыр», «Бөлшектер бойынша тану», «Сөйлемді аяқтау», «Артық сөз» және т.б. ойындарды пайдалану тиімділікке әкеледі. Психикалық дамуы тежелген мектепке дейінгі балаларда түзету жұмыстарының табыстылығы үшін келесі бағыттарды есепке алу керек:

- ауытқушылық даму құрылымы және психикалық дамудың тежелуінің түрі;
- физикалық денсаулығы туралы ақпарат;
- отбасындағы жағдай.

Сонымен қорытындылай отырып, психикалық дамуы тежелген мектепке дейінгі жастағы балалармен сөйлеудің грамматикалық құрылымын дамытуға арналған педагогикалық түзетушілік жұмыстардың дер кезінде және мақсатқа бағытталуы бұзылыстарды түзетуге және екінші ретті бұзылыстардың алдын алуға жағдай жасайды деп айтуымызға болады. Арнайы ұйымдастырылған жағдайларда психикалық дамуы тежелген мектепке дейінгі балаларда сөйлеудің грамматикалық құрылымын меңгеру дағдылары мен икемділіктерінің оң динамикасы байқалады, бірақ оқу үдерістеріне қабілеттілік деңгейінің төмендігі қалады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Степанова, О. А. Логопедическая работа в дошкольном образовательном учреждении. Организация и содержание / О. А. Степанова. - М.: Форум, 2018. - 128 с.
2. Лалаева, Р. И. Нарушения речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Р. И. Лалаева, Н. В. Серебрякова, С. В. Зорина. - М.: Гуманитар. изд. центр «ВЛАДОС», 2019. – 303 с.
3. Кирюхина, Д. П. Особенности грамматического строя речи детей старшего дошкольного возраста с задержкой психического развития / Д. П. Кирюхина, М. Я. Добря // Педагогика и психология: актуальные вопросы теории и практики: материалы VII Междунар. науч.-практ. конф.- Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2016. - С. 152–156.
4. Антонова, Л. Н. Практика коррекционно-развивающей деятельности шестилетних детей с нарушениями речевого и психического развития / Л. Н. Антонова // Молодой ученый. - 2016. - № 5.6. - С. 5–7.
5. Прудникова, О. Ю. Коррекция лексико-грамматического строя речи у детей дошкольного возраста с ОНР III уровня с использованием традиционных и современных логопедических технологий [Электронный ресурс] / О. Ю. Прудникова.
6. Борякова, Н. Ю. Коррекционно-педагогическая работа в детском саду для детей с ЗПР: метод. пособие / Н. Ю. Борякова, М. А. Касицына. - М.: ТЦ Сфера, 2017. - 79 с.
7. Гвоздева, О. М. Использование дидактической игры для развития речи детей дошкольного возраста / О. М. Гвоздева // Научно-методический электронный журнал «Концепт». - 2016. - Т. 11. - С. 1751–1755.

ӘОЖ: 376.37

Психикалық дамуында тежелуі бар мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеу тілінің грамматикалық қатарының даму ерекшеліктері

Бөкеш Ж., Стельмах С.А.

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті,
Өскемен қ., Қазақстан,
e-mail: bokechJ@mail.ru

Психикалық дамудың тежелуі (ПДТ) – бұл баланың психикалық функциялары мен дағдыларының қалыптасуы мен дамуындағы бұзылыс, тұтастай алғанда психикалық даму нормасынан немесе оның кез-келген жеке функцияларының артта қалуы. ПДТ тұжырымдамасына психикалық дамымау (немесе баяу даму), сондай-ақ баланың эмоциялық-ерік аймағының бұзылуы,

интеллектуалды өсудің тежелуі, танымдық белсенділіктің бұзылуы кіреді. ПДТ балалар ойын әрекеттерін көбірек ұнатады, олардың ойлауы ұзақ уақыт жетілмеген, көбінесе олардың интеллектуальды деңгейі құрдастарына қарағанда әлдеқайда төмен. Алайда, ПДТ диагнозы клиникалық емес және жоғарыда аталған барлық ауытқулар толығымен қайтымды. Жалпы даму барысында бала тілдік қатынас құралдарын біртіндеп игереді: оның сөздік қорының (лексикалық құрылымының) жинақталуы, әр түрлі формалар мен сөз тіркестерінің (грамматикалық құрылым) жүйесінің қалыптасуы жүреді. Сөйлеудің грамматикалық құрылымы сол және басқа қасиеттерді біріктіре отырып, лексикалық және грамматикалық қасиеттердің бірлігімен сипатталады [1].

Грамматикалық жүйені меңгерудің күрделілігі мен біртіндеп қалыптасуы бірнеше себептермен түсіндіріледі: жас ерекшеліктері, сөйлеудің морфологиялық және синтаксистік құрылымдарын меңгеру заңдылықтары, грамматикалық жүйенің күрделілігі, әсіресе морфология, психикалық дамуы тежелген балалардағы психикалық үрдістердің біркелкі қалыптаспауы [2].

Сөйлеудің грамматикалық құрылымын қалыптастыру мектеп жасына дейінгі балалардың ойлауын жетілдірудің маңызды шарты болып табылады, өйткені ана тілінің грамматикалық формалары «ойлаудың материалдық негізі» болып табылады. Грамматикалық құрылым - бұл баланың интеллектуалды дамуының айнасы.

Логопедияда «сөйлеу онтогенезі» ұғымы адамның сөйлеуін қалыптастырудың алғашқы сөйлеу актілерінен бастап ана тілі қарым – қатынас пен ойлаудың толыққанды құралына айналатын идеалды күйге дейінгі барлық кезеңін, ал «сөйлеу дизонтогенезі» ұғымы сөйлеуді дамытудағы ауытқуларды білдіреді [3].

Балаңыздың сөйлеу дамуының деңгейін дұрыс бағалау үшін баланың сөйлеу дамуының қалыпты жағдайымен танысу қажет. Бұл жағдайда норма ұғымы өте шартты, барлық балалар үшін сөйлей бастайтын нақты жас жоқ, көп нәрсе баланың жеке басына байланысты [4].

Сөйлеудің қалыпты қалыптасуы үшін ми қыртысы мен баланың сезім мүшелерінің (есту, көру, жанау) белгілі бір жетілуі қажет, баланың психофизикалық денсаулығы өте маңызды. Сөйлеудің қалыптасуына ең көп таралған аурулар, жұқпалы аурулар, жарақаттар, аллергия, аденоидтар, отит, асқазан-ішек жолдарының аурулары әсер етеді - олар баланың денесін әлсіретеді, ақыл-ой белсенділігін төмендетеді.

ПДТ бар балаларда сөйлеудің баяу дамуы, оның сапалық ерекшелігі және сөйлеу бұзылыстарының кең таралуы байқалады. Оларда импрессивті және экспрессивті сөйлеу бұзылыстары бар, олар өздігінен ғана емес, сонымен қатар рефлексивті сөйлеудің де кемшілігі бар [5].

Бұл балалардың экспрессивті сөйлеуі дыбыстық айтылымның бұзылуымен, сөздік қорының нашарлығымен, сөйлеудің грамматикалық құрылымының жеткіліксіз қалыптасуымен, аграмматизмдердің болуымен сипатталады (Н. Я.Борякова, Е. В. Мальцева, Е. С. Слепович, Е. Ф. Соботович, Р. Д. Тригер, с. Г. Шевченко және т. б.). ПДТ бар балалардағы сөйлеу

ақауларының құрылымы өте өзгергіш, сөйлеу патологиясының әртүрлі белгілерінің үйлесуімен сипатталады [6].

Әр түрлі авторлар ғылыми еңбектерінде ПДТ бар балалардың сөйлеу ақауларын жіктеуге тырысады. Е. В. Мальцева 3 топты анықтайды.

Бірінші топ - оқшауланған кемістігі бар балалар, оларда дыбыстардың тек бір тобының дұрыс айтылмауы кездеседі. Бұзушылықтар артикуляциялық аппараттың құрылымындағы ауытқулармен, сөйлеу моторикасының дамымауымен байланысты.

Екінші топ - айқын фонетикалық және фонемалық бұзылулары бар балалар. Дыбыстық айтылымдағы ақаулар 2-3 фонетикалық топтарды қамтиды және негізінен фонетикалық жақын дыбыстарды алмастыруда көрінеді. Есту дифференциациясының бұзылуы және дыбыстарды фонемалық талдау байқалады [7].

Үшінші топ - сөйлеудің барлық аспектілері жүйелі дамымаған балалар (ЖСТД). Фонетикалық және фонемалық бұзылулардан басқа, сөйлеудің лексикалық-грамматикалық жағын дамытуда айтарлықтай бұзушылықтар бар: шектеулі лексикалық дифференциация, сөйлемдердің қарапайым синтаксистік құрылымы, аграмматизм.

ПДТ бар балалардағы сөйлеу дамуының бұзылуының тән белгілерінің бірі-сөйлеу әрекетін жеткіліксіз реттеу, іс-әрекеттерді ауызша айту қиындықтары және сөйлеуді жоспарлау функцияларының жеткіліксіз қалыптасуы байқалады [8].

Экспрессивті сөйлеу деңгейінде күрделі, көп сатылы нұсқаулықтарды, логикалық және грамматикалық құрылымдарды түсінуде қиындықтар туындайды. Балалар сюжеттің мазмұнын жасырын мағынада түсінбейді, мәтіндердің мазмұнын қабылдау және түсіну қиын.

Балалардың сөздік қоры шектеулі. Олардың сөйлеуінде сын есімдер мен сан есімдер сирек кездеседі, ал етістік сөздігі тарылған. Балалардың 7-8 жасында жалғасатын жаңа сөзді іздеу кезеңінде әдеттегіден кешірек болатын көп уақытты қажет ететін үрдістерді жеңу қиын.

Сөйлеудің грамматикалық құрылымы бірқатар ерекшеліктермен де ерекшеленеді. Балалар сөйлеуде бірқатар грамматикалық категорияларды іс жүзінде пайдаланбайды, бірақ егер біз сөздің грамматикалық формаларын қолданудағы және грамматикалық құрылымдарды қолданудағы қателер санын салыстыратын болсақ, онда екінші типтегі қателер басым болады. Балаға ойды егжей-тегжейлі сөйлеу хабарламасына аудару қиын, дегенмен ол суретте немесе оқылған әңгімеде көрсетілген жағдайдың семантикалық мазмұнын түсінеді және мұғалімнің сұрақтарына дұрыс жауап береді [9].

Сөйлеу механизмдерінің жетілмегендігі сөйлемдердің грамматикалық құрылымындағы қиындықтарға әкеледі. Балалар шағын мәтінді қайталай алмайды, сюжеттік суреттер сериясынан әңгіме құра алмайды, визуалды жағдайды сипаттай алмайды, ал шығармашылық әңгіме оларға қол жетімді емес. ПДТ-де сөйлеу тілінің дамымау ақауының құрылымында болуы арнайы логопедиялық көмекті қажет етеді [10].

Жоғарыда айтылғандардан ПДТ-дегі сөйлеу бұзылыстары күрделі және сонымен бірге сараланған сипатқа ие екенін атап өтуге болады. Психикалық дамуы тежелген балалардағы сөйлеу бұзылыстарының жоғары таралуы оларды одан әрі терең зерттеу және түзету шараларының тиімділігін арттыру жолдарын анықтау қажеттілігін тудырады.

Сонымен, жоғарыдағыларды тұжырымдай отырып, психикалық дамуы тежелген мектеп жасына дейінгі балалардың нақты өздеріне ғана тән болатын психологиялық-педагогикалық сапалары бар деп қорытынды жасауға болады. Оларда қарым-қатынас пен сөйлеуді қалыптастыру мен дамыту үшін қажетті барлық алғышарттар жеткіліксіз қалыптасқан.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Сардарова Ж.И., Исаева Т.А. Мектеп жасына дейінгі психикалық дамуы тежелген балалардың сөйлеу тілінің лексика-грамматикалық жағының ерекшелігі. Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, «Арнайы педагогика»сериясы №1 (68) 2022 ж. – С. 61-66
2. Венгер Л. А. Психология / Л.А. Венгер, В.С: Мухина. – М.: Просвещение, 1988. – 210 с.
3. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Л.С. Выготский //Вопросы психологии. – 1966.- № 6. –62-76 с.
4. Жуковская Р.И. Игра и ее педагогическое значение / Р.И. Жуковская. – М.: Педагогика, 1975. – 128с.
5. Лаврова Г.Н. Играем, растем, развиваемся. Обучение детей дошкольного возраста с ограниченными возможностями здоровья сюжетно-ролевой игре / Г.Н.Лаврова – Челябинск: Цицеро, 2010. – 195с.
6. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. – 4-е изд. / А.Н. Леонтьев. – М.: Изд. МГУ, 1981. – 465с.
7. Лебединская К.С. Задержка психического развития / К. С. Лебединская / Хрестоматия: Детская патопсихология. – М., 2000. –110 с.
8. Менджерицкая Д. В. Воспитателю о детской игре: Пособие для воспитателя детского сада / Под ред. Т.А.Марковой. – М.: Просвещение, 1982.- 128с.
9. Михайленко Н.Я. Организация сюжетной игры в детском саду / Н.Я. Михайленко, Н.А. Короткова. – М.: Гном, 2000.- 115с.
10. Михайленко Н.Я. Как играть с ребенком / Н.Я. Михайленко, Н.А. Короткова.– М.: Педагогика, 1990. – 160с.

ӘОЖ 372.461.2

Ақыл – ой кемістігі бар бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын дамытуда ойын технологиясының рөлі

Давлатова Г.Э.

7М01901 – Дефектология ББ 2 курс магистранты

Ғылыми жетекші: философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор
Баймухамбетова Б.Ш.

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ.,
Қазақстан,
galiyadavlatova@mail.ru

Бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын дамыту қажеттілігіне байланысты жалпы қолданылатын сөздердің лексикасын құру мәселесі туындайды. Бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын дамыту үшін сөзбен жұмыс істеуге қойылатын негізгі талаптарды, сөздерді семантизациялау тәсілдерін және сөздік-семантикалық жаттығуларды қарастырған жөн. Әдетте, бірінші сыныпқа келетін ақыл – ой кемістігі бар бастауыш сынып оқушыларының сөздік қоры нашар, логикалық ойлауы дамымаған, еске сақтау қабілеті төмен болады. Бұл оқушылардың ауызша және жазбаша тілде өз ойларын дұрыс және дәл жеткізуге үйрету үшін сөздік қорын дамыту бойынша жүйелі жұмыс жүргізу қажет.

Жаңа сөз оқушылардың сөздігіне енуі үшін жаңа сөздің лексикалық мағынасымен танысу талдау, синтез, жалпылау операциялары негізінде жүзеге асырылуы керек.

Сөздерді таңдағанда келесі критерийлерді ескеру қажет:

1. сөздің практикалық маңыздылығы;
2. сөздің танымдық және сөйлеу әрекетіндегі рөлі;
3. сөзді қолдану жиілігі;
4. бағдарламалық материалды зерттеуге байланысты оны оқушылар сөйлеуінде үнемі қолдану;
5. сөздің семантикалық қол жетімділігі — сөзбен көрсетілген құбылыстың мәнін түсіну қабілетін ескеруді талап ететін критерийі.

Мектепте сөздік қорын қалыптастыру сөздің мағынасын, оның лексикалық, грамматикалық, фонетикалық және орфографиялық белгілерін, ауызша және жазбаша тілде сөздер мен фразеологиялық айналымдарды стилистикалық тұрғыдан дұрыс және белсенді қолдануды игеру қарастырады [1].

Ақыл – ой кемістігі бар балаларға арналған арнайы білім беру мекемесіндегі сөздік жұмысының маңызы ерекше. Ақыл – ой кемістігі бар бастауыш сынып оқушыларының сөздік қоры кедей, монотонды, дәл және мәнерлі емес екендігі бәрімізге мәлім. Сөздікте қарапайым нақты сөздер басым. Жалпы лексикаға қатысты пассивті сөздіктегі сөздер өте аз. Ақыл-ойы кемістігі бар оқушылардың сөйлеуінің лексикалық жағының негізгі кемшіліктерін ескере отырып, сөздік жұмысын қалыптастырудың негізгі міндеттері қарастырылған:

1. Оқушыларды жаңа сөздермен және тұрақты сөз тіркестерімен жүйелі түрде таныстыру. Жұмыс қоршаған шындықты байқауға, оқушылардың табиғат пен қоғам туралы түсініктерін кеңейтуге байланысты жүргізіледі.
2. Ақыл – ой кемістігі бар оқушыларға оны есте сақтау үшін жаңа сөзді бірнеше рет қайталауды қажет етеді. Сондықтан бір сабақта кездескен сөзді

оқушылар басқа сабақтарда қолдануы керек.

3. Белсенді қолданылатын сөздер санының өсуі байқалады, олардың мағынасын оқушылар жақсы және дәл түсінеді.

Ақыл – ой кемістігі бар бастауыш сынып оқушыларында сөздік қорын қалыптастыру процесіне қойылатын талаптар төмендегідей:

1. Оқу уақытының бірлігіне арналған сөздердің көлемі сақталуы тиіс. Материалдарды жеткізуде бөлшектеп, шағын қадамдар принципін ұстану керек.

2. Жаңа сөздерді контексттік түсіндіруге ұмтылу қажет. Сөздерді нақты есте сақтау процесі, егер олар тақырыптық топтарға біріктірілсе немесе сөйлемге енгізілсе, әлдеқайда тиімді болады.

3. Сөздерді таныстыру процесі барлық анализаторлардың жұмысына негізделуі керек. Мұғалім жаңа сөзді міндетті түрде оқиды ал оқушылар есту арқылы қабылдайды. Содан кейін оқушылар белсенді түрде көрнекі немесе ауызша құралдарды қолдана отырып, оның мағынасын талдайды. Әрі қарай оқушылар сөзді тағы бір рет оқиды.

Лексикадағы жұмыстың бастапқы кезеңі сөздің мағынасын түсіндіру болып табылады. Сөзді күнделікті сөйлеуге енгізу үшін жаттығу жүйесі, сөзді үнемі қайталау, оны әртүрлі контексттерге қосу қажет. Лексиканы белсендіру кезінде табиғи жағдайларды сақтау маңызды болады. Лексика бойынша жұмыс тілдің грамматикалық, фонетикалық және басқа жақтарымен тығыз байланысты болуы керек. Жаңа сөзді оның әр түрлі грамматикалық формаларын қолданбай, айтылуының дұрыстығын игеру мүмкін емес. Тілдің барлық аспектілері бойынша жан-жақты жұмыс жасамай және белгілі бір сөздерге қатысты зерттелген грамматикалық материалды үнемі қолданбай, жаңа ақпарат балалардың есінде сақталмайды немесе тез ұмытылады [2].

Сөздік жұмысты дұрыс ұйымдастыру үшін тапсырмаларды нақты ұсыну және талаптарды сақтау ғана емес, сонымен қатар оқушылардың сөздік қорын дамытудың негізгі көздерін, сондай-ақ жаңа сөздерді игеру кезеңдерін ұсыну қажет. Оқушылардың сөздігі бірінші кезекте бейімделген негізгі жалпы білім беру бағдарламасын іске асыратын арнайы білім беру мекемесінің бағдарламасымен, әртүрлі пәндер бойынша оқулықтармен, оқуға арналған кітаптармен, сыныптан тыс және мектептен тыс іс-шаралармен, оларды өткізу жүйесімен, өз бетінше оқумен, басқалармен қарым-қатынаспен және т.б. анықталады.

Оқушылар жаңа сөздерді біртіндеп үйренеді. Оқушы алдымен сөзді белгілі бір контексте ғана түсінеді. Бұл кезеңде оқушыларда осы сөзбен белгіленген пән немесе құбылыс туралы әлі нақты түсінік жоқ. Оқушылар оқу кезінде жалпы мағынаны игереді және сөздің мағынасын болжайды. Оқушы содан кейін мәтіндегі сөзді дұрыс және бөлек түсінеді. Ол оның мағынасын сурет немесе басқа көрнекі құралдар арқылы түсіндіре алады, бірақ бұл сөз белсенді түрде қолданылмайды, ол әлі де пассивті сөздік қорында болады. Оқушы соңында, өз сөзінде жаңа сөзді, соның ішінде оны әртүрлі грамматикалық формаларда біртұтас мәлімдеменің бөлігі ретінде дұрыс

қолданатын сәт келеді. Бұл кезеңде оқушы сөздің бір емес, екі немесе үш мағынасын білуі мүмкін.

Ақыл – ой кемістігі бар оқушылармен сөздік жұмыс дұрыс ұйымдастырылмаған болса, оқушылар пәннің мағыналарын білмейді, сөздерді мағынасыз түрде қолдана бастайды. Сөздік жұмыс сабақтың барлық түрлерінен өтуі керек. Әрбір дерлік сабақта оқушылардың санасына белгілі бір сөздің мағынасын жеткізу міндеті туындайды. Түсіндірілетін сөз әр түрлі контекстке енгізілуі керек, тек осы жағдайда ол оқушылардың сөйлеуіне енеді деп болжауға болады. Егер сабақта тиісті сөйлеу жағдайлары жасалса, одан да жақсы, онда оқушы осы сөзсіз ойды дұрыс тұжырымдайды және жауап бере алады.

Түсініксіз сөздерді бөліп көрсету және нақтылау мақсатында оқушылардың назарын мәтінге аудару маңызды рөл атқарады. Сабақтарда «мәтіннен бейтаныс сөздерді табыңыз» ізпеттес тапсырмалар жиі орындалуы керек. Бірақ арнайы білім беру мекемесінде осындай тапсырмалар бере отырып, оқушылар бұл сөздерді әрдайым көре алмайтындығын және оларды бөліп көрсете алмайтындығын есте ұстаған жөн. Сондықтан, сабаққа дайындалу кезінде мұғалім түсіндіруді қажет ететін сөздерді белгілейді.

Жаңа сөзді түсіндірудің бірнеше әдісі бар:

1. Табиғи затты сыныпта көрсету немесе экскурсия, серуендеу және т.б. кезінде бақылау;
2. Макетті, мүсінді көрсету кезінде оның қасиеттерін, ерекшеліктерін, мақсаты мен белгілерін түсіндіру керек;
3. Тақырып бойынша сурет қарау;
4. Синонимді, антонимдерді (жақсы — жаман, батыр — қорқақ) таңдау арқылы сөздерді түсіндіру;
5. Сөздердің мағынасын талдау, туыстық сөздерді таңдау, сөзжасамдағы жаттығулар арқылы түсіндіру;
6. Заттың немесе құбылыстың логикалық анықтамасы;
7. Заттың немесе құбылыстың қысқаша ауызша сипаттамасы;
8. Дерексіз және жалпыланған ұғымдарды (ар-ождан, достық, адалдық, мақтаныш) бейнелейтін сөздер қорын кеңейту мақсатында өмірден алынған мысалдар мен фактілерді талдау [3].

Осылайша, ақыл – ой кемістігі бар бастауыш сынып оқушылардың сөздік қорын дамыту оның белсенділенуімен, яғни олардың сөйлеуінде жаңа үйренген сөздерді қолдануымен тығыз байланысты болуы керек. Оларға көмектесу үшін арнайы әдістерге жүгіну керек. Баланың жаңа заттармен, құбылыстармен, әрекеттердің белгілерімен танысуының нәтижесінде оның сөздік қоры дамиды. Баланың қоршаған әлемді игеруі сөйлеу емес, сөйлеу әрекеті процесінде жүреді. Жаңа сөз баланың сөздігіне енуі үшін сөздің мағынасымен танысу талдау, синтез, жалпылау операциялары негізінде жүруі керек. Ақыл – ой кемістігі бар оқушылардың сөздік қорын дамыту оның жандануымен тығыз байланысты болуы керек, сондықтан оқушылардың өз сөзінде жаңадан үйренген сөздерді қолдануы керек.

Бүгінгі таңда осы санаттағы балаларға логопедиялық сабақтарды ұйымдастыруда ойын технологияларын қолдану маңызды рөл атқарады.

Ойын - бұл мағыналы өнімсіз әрекеттің бір түрі. Мұндағы мотив оның нәтижесінде емес, процестің өзінде жатыр.

«Ойын технологиясы» ұғымы көптеген ғылымдардың, соның ішінде педагогика, психология, әлеуметтану, логопедия және басқалардың пәні болып табылады.

«Технология» сөзі грек сөзінен шыққан «techne» – өнер, шеберлік, білік және «logos» – ғылым деген мағынаны білдіреді. Сөзбе-сөз алғанда «технология» - шеберлік туралы ғылым. Қазіргі ғылым «технология» терминін білім беру процесін оқыту, емдеу, басқару технологиясы сияқты комбинацияларда қолданады.

Сөздікті дамыту процесінде ақыл – ой кемістігі бар бастауыш сынып оқушыларында жұмыс кезінде ойын технологиясының әртүрлі түрлері қолданылады. Оларға: оқыту, пәндік, іздеу, заттармен және онсыз, танымдық, коммуникативті, жұмыс үстелі, компьютерлік және басқалар жатады.

Т.М.Михайленко ойын технологиясының феномені ойын-сауық, демалыс бола отырып, оқуға, шығармашылыққа, терапияға, адами қарым-қатынас түрінің моделіне және еңбектегі, тәрбиедегі көріністерге айнала алатындығында екенін атап өтті. Ал ойын технологиясы келесі жағдайларда қолданылады:

- оқу пәнінің тұжырымдамасын, тақырыбын және тіпті бөлімін игерудің тәуелсіз технологиялары ретінде;
- неғұрлым кең технологияның элементтері ретінде;
- сабақ технологиясы немесе оның фрагменті ретінде (кіріспе, түсіндіру, бекіту, жаттығу, бақылау) ;
- сабақтан тыс жұмыс технологиясы ретінде.

Ақыл – ой кемістігі бар бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын дамыту бойынша жұмыста ойын технологиясының түрлерін таңдау кезінде сөз, сөздің семантикалық мағынасы туралы қазіргі заманғы психолінгвистикалық және лингвистикалық идеяларды ғана емес, сонымен қатар онтогенездегі лексиканың қалыптасу ережелері мен заңдылықтарын, ақыл – ой кемістігі бар оқушылардағы лексиканың ерекшеліктерін ескеру қажет [4].

Сондай-ақ, логопедиялық жұмысты ұйымдастырған кезде лексика мен сөзжасам, сөзжасам процестерінің дамуы арасындағы тығыз байланысты ескеру маңызды. Ойындар мен жаттығуларда грамматикалық ережелерді нақтылау үшін тапсырмаларды қолдану керек. Сөздік қорды дамытуда логопедиялық жұмыс процесіне бағытталған жаттығуларды қосу керек:

1. Ассоциацияларды дамыту: пиктограммаларды, көрнекіліктің басқа құралдарын қолдануға болады.

2. Заттарды суреттер бойынша топтастыру, ұқсастықтар бойынша суреттерді орналастыру;

3. Бірқатар суреттерден немесе заттардан артық / жетіспейтінді іздеу.

Сөздік қорды дамыту сабақтарында балалардың пассивті сөздігі нақтыланады және ауызша сөйлеу практикасы жүргізіледі.

Т. М. Михайленко ойын технологияларын таңдау келесі бағыттар бойынша жүреді деп санайды:

1. дидактикалық мақсат оқушылардың алдына ойын тапсырмасы түрінде қойылады;
2. оқу әрекеті ойын ережелеріне бағынады;
3. оқу материалы оның құралы ретінде пайдаланылады, оқу іс-әрекетіне дидактикалық тапсырманы ойынға аударатын жарыс элементі енгізіледі;
4. дидактикалық тапсырманы сәтті орындау ойын нәтижесімен байланысты болады.

Ақыл – ой кемістігі бар бастауыш сынып оқушыларына өткізілетін сабақтарда дидактикалық ойын ең танымал болып табылады. Дидактикалық ойындар - бұл оқу ойындары түрінде ұйымдастырылатын оқу сабақтарының бір түрі. Бұл ойындар белсенді оқытудың бірқатар принциптерін жүзеге асырады және ережелердің, ойын қызметінің тұрақты құрылымының және бағалау жүйесінің болуымен ерекшеленеді. Дидактикалық ойындар - белсенді оқыту әдістерінің бірі.

Дидактикалық ойын оқу құралы ретінде де әрекет етеді. Бұл білім алу, дағдыларды қалыптастыру көзі. Айта кету керек, ойынның бұл түрі оқушылардың танымдық қызығушылықтарын оятуға және қолдауға, оқу материалының көрнекілігін жақсартуға, осылайша оны қол жетімді етуге, сондай-ақ өзіндік жұмысты күшейтуге және оны жеке қарқынмен жүргізуге мүмкіндік береді. Бұл көп қырлы, күрделі педагогикалық құбылыс. Оқытуда ойын әдісі, оқыту нысаны, тәуелсіз ойын әрекеті және баланың жеке басын тәрбиелеу құралы екендігіне назар аудару керек [5].

Баланы жаңа сөзбен таныстыру үшін заттармен дидактикалық ойындарды қолдануға болады. Заттар ретінде әртүрлі ойыншықтар, мүсіндер, табиғи материалдар болуы мүмкін. Сюжеттік-дидактикалық ойындар таңдалған бағытқа сәйкес оқушыларды әртүрлі кейіпкерлерге айналдыруға болады. Бұл «дүкен», «дәріхана», «дәмхана», «сұлулық салоны» сияқты зерттелетін лексикалық тақырыпқа сәйкес келетін ойындар болуы мүмкін.

Ақыл – ой кемістігі бар бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын дамыту жүйесінде үстел үсті-баспа дидактикалық ойындары маңызды рөл атқарады. Олар мазмұны, оқу міндеттері, дизайны бойынша әр түрлі және балалардың қоршаған әлем туралы түсініктерін нақтылауға және кеңейтуге, білімді жүйелеуге және жаңа сөздердің мағынасын білуге, ойлау процестерін дамытуға көмектеседі. Ауызша дидактикалық ойындар оқыту мәселесін шешу процесі ойлау тұрғысынан, идеялар негізінде және көрнекілікке сүйенбестен жүзеге асырылатындығымен ерекшеленеді. Бұл ойындардың ішінде әзілдермен, жұмбақтармен байланысты көптеген халықтық ойындар бар. Дидактикалық ойынның мазмұны бағдарламаға енгізілген лексикалық тақырыптарды көрсетуі керек, оны бала өзінің жасына және түзету жұмыстарының кезеңіне сәйкес аяқтап, игеруі қажет.

Логопедиялық сабақтарда ойын технологиясын келесі формаларда қолдануға болады:

1. рөлдік ойын түрінде;
2. ойын тапсырмаларын қолдана отырып, бүкіл сабақты ойын түрінде ұйымдастыру (мысалы, сабақ-жарыс, сабақ-саяхат);
сабақтың белгілі бір кезеңінде ойынды пайдалану [6].

Жалпы қорытындылайтын болсақ, сөздік қор ауызша қарым-қатынас мәселелерін шешу барысында сөйлеуді жүзеге асырудың ең жақсы нұсқасы ретінде қарастырылады. Сөздік қоры сөздердің қолданылу көлемімен, дәлдігімен, сондай-ақ олардың қолданылу белсенділігімен сипатталады. Баланың сөздік қоры әңгіме, дәйекті және егжей-тегжейлі баяндау дағдыларын қалыптастыруға және дамытуға айтарлықтай әсер етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Добромислов В. А. Развитие речи в связи с изучением грамматики [Текст] / В. А. Добромислов. — М.: Просвещение, 2011. — 64 с.
2. Зикеев А.Г. Развитие речи учащихся специальных образовательных учреждений / А.Г Зикеев – М.: Академия 2012.– 200 с.
3. Леонтьев А.А. Принципы психологического развития ребенка и проблемы умственной недостаточности [Текст] // Проблемы развития психики. - М.: Просвещение, 2015. – 279 с.
4. Кругликов В.Н., Платонов Е.В., Шаранов Ю.А. Деловые игры и другие методы активизации познавательной деятельности [Текст] - СПб: П-2, 2006. – 189 с.
5. Лапп Е.А. Организация логопедической работы в специальной (коррекционной) школе VIII вида. Учебное пособие. - СПб., 2013.- 264 с.
6. Парамонова Л. Г. Нарушения речи у учащихся вспомогательной школы и пути их коррекции [Текст] // Обучение во вспомогательной школе. — М.: МГПУ, 1999 – 213 с.

ӘОЖ 37.042.2

Аутизм спектрі бұзылған балалардың ата-аналарының ерекшеліктері

Жумабаева М.Р.

7М01901 – Дефектология ББ 2 курс магистранты

Ғылыми жетекшісі: пс.ғ.к., қауымдастырылған профессор Ауренова М.Д.

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ.,
Қазақстан,

@Zhumabayeva-02@mail.ru

Соңғы жылдардағы көптеген зерттеулер аутизмі спектрі бұзылған балаларды тәрбиелеп отырған отбасылар мен олардың ата – аналарының ерекшеліктеріне назар аударылуда.

Аутизммен ауыратын балаларды тәрбиелейтін отбасыларға тән айырмашылықтардың бірі - ата-аналар баланың эмоционалды реакциясын көрмейді, бұл жағдайды әсіресе аналар өте қиын сезінеді. Бала жас кезінен бастап ата - ананың эмоциялық хабарламасына жауап бермейді. Бұл балалар сирек күледі және көзіне қарамайды, оған қолын созбайды және қолында болуды ұнатпайды. Ол көзқарас пен бағытқа бағдарланбайды, мақтау мен мақұлдамауға әрең жауап береді, оны тыныштандыру және жұбату, қызықтыру, назар аудару, онымен ойыннан ләззат алу қиын. Кейде тіпті ұзақ уақыт бойы анасын басқа адамдардан ажыратпайды, оған қарым - қатынаста көрінетін артықшылық бермейді. Анасы баланың эмоционалды күйіне жауап бере алмайды, ол кез-келген жағдайда оны тыныштандыра алатындығына сенімді емес. Сондықтан мұндай аналар депрессияға, тітіркенуге, эмоционалдық сарқылуға бейім болып келеді. Аутизммен ауыратын баланың ата-анасы оның ерекше дамуына байланысты үнемі қиындықтар мен шектеулерді бастан кешіреді, көбінесе бейтаныс адамдарға ғана емес, жақын адамдарға да моральдық қолдау көрсетпейді. Кейде отбасының, атасы мен әжесінің аға буыны баланың нашар тәрбиеленгеніне ұзақ уақыт сенеді, өйткені ата - анасы оған тиісті көңіл бөлмейді, оны қабылдамайды, онымен аз сөйлеседі, кітаптар мен ойыншықтарға үйренбейді, амандасуға және қоштасуға үйретпейді, тұрмыстық дағдыларды үйренбейді. Ата-аналардың ерекше мінез-құлқын көбінесе баланың өзі анықтайтынын аз адамдар түсінеді, олар оның қажеттіліктеріне жеткілікті түрде жауап бере отырып, оның ерекшеліктеріне бейімделуге мәжбүр болады [1].

Айналасындағыларды түсінбеудің тікелей салдары, әдетте, ата - аналардың өздері, ең алдымен, аналардың мәжбүрлі «аутизациясы» болып табылады. Айыптауды сезініп, олар тіпті ең жақын адамдармен байланыста болудан аулақ бола бастайды, қоғамдық орындарда пайда болуын шектейді, басқа балалар болған кезде баламен ойын алаңдарында көрінбеуге тырысады. Қонаққа барудың қиындығы туыстарымен және достарымен қарым-қатынасты тарылтады.

Дамуында ауытқушылықтың кез-келген түрі бар балалардың аналары эмоционалды бұзылуларға алғашқы үміткерлер ретінде қарастырылады, өйткені ауыр мүгедектігі бар бала дүниеге келген отбасы психотравматикалық жағдайда болады. Бұл жағдай ана үшін маңызды құндылықтарға әсер етеді, оның негізгі қажеттіліктерін бұзады.

Р.Ф.Майрамянның айтуынша, баланың интеллектуалды жеткіліксіздігі туралы есеп аналардың 65,7% -. өткір эмоционалдық бұзылулар, суицидтік ниеттер мен әрекеттер, аффективті-шок және истерикалық бұзылулар тудырады. Болашақта ұзаққа созылған психикалық стресс зерттелген аналардың 54% - әртүрлі психосоматикалық бұзылулардың пайда болуына әкеледі. Уақыт өте келе ата-ананың күйзелісі азаймайды, тіпті артуы мүмкін, бұл балаға күтім жасау қажеттілігімен және оның болашағына қатысты ата-аналық пессимизммен байланысты болады. Алайда, ата-аналардың күйзелісі өзара қолдау көрсететін қарым-қатынастары бар отбасыларда аз болады. Көптеген авторлар дамуында қатты бұзылған баланың туылуынан туындаған

дағдарысты жеңе алмаған отбасылардың ыдырауының жоғары ықтималдығын көрсетеді. Р. Ф. Майрамян интеллектісі бұзылған баласы бар тексерілген отбасылардың 24,5 % - ы ерлі-зайыптылардың науқас баланың туылуына жауапты деген өзара айыптауларына байланысты ажырасқанын жазады [2].

В.В. Ткачеваның зерттеуіне сәйкес, аутизм спектрі бұзылған балаларды тәрбиелеп отырған отбасыларда болатын сапалы өзгерістер бірнеше деңгейде көрінеді: психологиялық, әлеуметтік, соматикалық.

Психологиялық деңгей өткір және одан әрі созылмалы стресспен сипатталады. Ол ата-аналардың психикасына қатты деформациялық әсер етеді. Отбасында қалыптасқан өмірлік стереотиптердің күрт өзгеруі орын алады. Баланың туылуына байланысты үміттер бір сәтте бұзылады. Жаңа өмірлік құндылықтарды табу ерлі-зайыптылармен ұзақ уақытқа созылады.

Әлеуметтік деңгейдегі өзгерістер әлеуметтік байланыстар мен кәсіби мәртебенің тарылуына қатысты болады. Бұл санаттағы отбасы байланыссыз, таңдамалы болады. Ол өзінің таныстарының шеңберін тарылтады және аномальды баланың жағдайының ерекшеліктеріне, сондай-ақ ата-аналардың жеке көзқарастарына байланысты туыстарымен қарым-қатынасты шектейді. Дәл осындай себептерге байланысты науқас балалардың аналары өз баласына күтім жасау үшін таңдаған мамандықтары бойынша жұмыстан кетеді немесе жалақысы төмен, біліксіз, көбінесе үйде жұмыс істейді.

Ата-аналардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олар баланың жағдайына әр түрлі әсер етеді. Аутизм спектрі бұзылған баланы тәрбиелеу және оқыту ата-аналардан үлкен шыдамдылық пен табандылықты талап етеді. Олар баласының бәрі сияқты емес екенін білгеннен кейін, есеңгіреп қалады. Не істеу керектігін және қалай өмір сүру керектігін білмейді. Сонымен қатар, оның бүкіл болашағы нәрестені қалпына келтіру процесіне қаншалықты тез қосылатынына байланысты болады.

АСБ бар балаға деген ата-ана қатынасы өзінің спецификасымен ерекшеленеді. Науқас балаға деген қатынастың өзіндік шарттары мен күтулерін өзгерту қиын тапсырма, себебі баланың биологиялық және эмоционалды статусын өзгерту мүмкін емес. АСБ бар балалардың анасы мен жанұясында психотравмалық жағдай орын алады. Бұл жағдай ана үшін маңызды құндылықтарды және базалық қажеттіліктерді фрустрациялайды [3].

Көптеген авторлардың пікірінше, АБС бар балалардың дүниеге келуі дағдарыс туғызады, бұл жанұяның құлауына әкеліп соғады.

Кез-келген аномалды дамуы бар балалардың дүниеге келуі ерлі-зайыптыларға қайғы әкеледі. Осы кезде ана шамадан тыс баланың тәрбиесімен шұғылданады. Ал осы уақытта әкесі физикалық немесе эмоционалды жағдайдан оқшау болады. Демек, жанұяда мұндай баланың болуы, жанұяның қалыпты даму циклінен өтуге мүмкіндік туғызбайды.

Аномалды баланың дүниеге келуі және оны тәрбиелеуде ата-анада негативті реакция комплексі мен уайымдар, стресс пайда болады. Көптеген зерттеушілердің пікірлері бойынша, дамуында ауытқушылығы бар балаға деген ата-ананың қатынасын қалыптастыруға әсер етеді.

Бірінші кезеңде - ата-ананың реакциясы келесі жағдайларда шок, абыржу, мүсәпірлік, қорқыныш сезімдерінде көрінеді. Ата-ана толымсыздық сезімін сезіне отырып, өзіне мынадай сұрақ қояды: «Неліктен бұл жағдайға мен тап болдым?». Ата-аналар ештеңе түсінбейді, естімейді. Олар сұрақтарға жауап береді, басын изейді, бірақ оларға не айтылғанын есіне алмайды. Олардың ақыл-ойы, сезімі, жады өшірілген. Олар қалайтын жалғыз нәрсе-кету және ешкімді көрмеу.

Зерттелінушілер екінші кезеңді немесе фазаны негативизм және теріске шығару ретінде қарастырды. Теріске шығару функциясы қауіп төнген жанұяның тұрақтылық сезімін немесе белгілі дәрежедегі үмітін сақтап қалуға бағытталған. Теріске шығару эмоционалды қысым мен қорқынышты жоюдың өзіндік бейнедегі қорғаныс тәсілі болып табылады. Бұл кезеңде «шопинг - мінез-құлық» дамиды, ата-аналар балаларын бір консультанттан екіншісіне апарып, маманның құзіреттілігі мен жауапкершілігіне сенімсіздік туғызады. Олар қайғы, ұят, өкініш, реніш сезінеді. Ата-аналар кінәлілерді білу үшін аурудың себебін білгісі келеді. Ата-аналардың ауруды жоққа шығаруы қорғаныс реакциясы болып табылады. Отбасы мүшелері дәрігердің құзыретіне күмәндануы мүмкін, сондықтан олар осы саладағы басқа мамандардан кеңес алу мүмкіндігін іздейді. Бұл мінез-құлықтың негізінде бастапқы диагноз дұрыс емес деген үмітсіздік жатыр. Ата-аналар дамудың артта қалуын жоққа шығарып және емдеу мәселені шешеді деп сенуі мүмкін. Бұл кезеңде олар барлық қорқыныштары мен күмәндарын талқылауы маңызды. Егер ата-аналар мұны істей алмаса, онда мұндай сезімдер оларды үнемі азаптайды.

Үшінші фазада ата-анада қайғыру мен стресс пайда болады. Ата-аналар жағымсыз тәжірибелерден қашуға тырысады. Олар үнемі дәрігерлерді немесе орталықтарды іздейді, онда олар тағы бір емтихан өткізіп, баласының сау екенін айтады немесе баланы емдеуге болады деп айтады. Бұл кезең қауіпті, өйткені кейбір ата-аналар баланың дамуы үшін маңызды уақытты жоғалтады.

Төртінші кезеңде ата-ана ауру баланы қабылдап, оның эмоционалды жағдайына бейімделе бастайды. Энергияны қайта бағдарлау ата-аналарға назарын өздерінен ауру баланы тәрбиелеуге байланысты нақты мәселелерге ауыстыруға мүмкіндік береді. Осы кезеңде ата-аналар балаларына пайдалы болуы мүмкін бағдарламалар мен қызметтерді іздейді. Олар сондай-ақ дамуында ақаулары бар басқа балаларға жиі көмектеседі [4].

Баланың мүгедектігі барлық жанұяда әлеуметтік бейімделе алмаушылықтың созылмалы және тереңдетілген себебі болып табылады. Шынымен де, дамуында ауытқушылығы бар баланың дүниеге келуі, жанұя өмірінің жүру сатысын өзгертеді және бұзады. Дамуында кемістігі бар мүгедек балалар ата-аналарына өте ауыр психологиялық және стрестік жағдайды туғызады. Бұл кезде ата-аналар қайғырады, кейбіреулері жылайды, бірі ауыртпалықты өзінде сақтайды, әлсіз және агрессивті болады, тіпті туысқандарынан, таныстарынан және достарынан толығымен алыстап келеді. Алайда бұл ауыртпалықты мүгедек баласы бар кез-келген ата-ана жеңе алуы керек. Өйткені қайғыра алған адам ғана жағдайға сабырмен қарап, өзінің мәселесін конструктивті түрде шеше алады.

Өкінішке орай, мүгедек балалардың ата-аналары өмірдің мәні мен өмірлік перспективаны игеруде дұрыс шешім қабылдай алмайды.

Көптеген адамдар мұны өзбетімен жүзеге асырмайды. Нәтижесінде өмірдің әлеуметтік жағдайын игеруге қабілетті емес болып шығады. Мүгедек баласы бар жанұяларда медициналық, экономикалық және әлеуметтік-психологиялық мәселелер туындайды, бұл жанұялық және тұлғалық мәселелердің пайда болуына әкеліп, олардың өмір сапасының нашарлауына әкеліп соғады. Алайда бұл қиыншылықтарға төтеп бере алмаған мүгедек балалары бар жанұялар өмірдің мәнін жоғалтады.

Өмірде әрбір бала үшін ата-ана басты рөл атқарады. Тұлғаның қалыптасу процесі ана мен әкенің баласына деген қатынасына байланысты болады. Ата-ана бірінші кезекте баланың дүние танымын, мінез қырларының қалыптасуын, адамгершілік негізін, материалдық және рухани құндылықтарға деген қатынасын тәрбиелейді.

Алайда бала патологиясы ата-ананың балаға деген қатынасын қалыптастырудағы маңызды фактор болып табылады. Аномалды баланың дүниеге келуі және оны тәрбиелеу, ата-анада уайымдаулар мен негативті реакция комплексін туғызады. Демек бұл ерекшеліктерден «ата-аналық стресс» түсінігі пайда болады. Бірақ көптеген ата-аналар балалары қандай болса, солай етіп қабылдайды. Мұндай ата-аналар шынымен де өз балаларын жақсы көреді және өз сезімдерін көрсетпеуге тырысады. Олар балаларының қажеттіліктерін жақсы біледі. Сонымен қатар, балаларының қауіпсіздік сезімін және болашаққа сенімділігін қамтамасыз етеді.

В.Д. Никулинаның ойынша, АСБ бар баланың жанұяда пайда болуы жұбайлар қатынасының динамикасына, жанұя өміріне және іс-әрекетіне жағымсыз әсер етуінен ата-ана рөлінің дезорганизация мен реорганизациясына әкеледі [5].

Осылайша, АСБ бар баланың туылуы бүкіл отбасы үшін травматикалық фактор болып табылады, бұл бүкіл ата – аналардың өмір жолының өзгеруіне әкеледі. Туылғаннан бастап АСБ бар балаға тек күтім мен физикалық қажеттіліктерін қанағаттандыру ғана емес, сонымен бірге жақын адамдарымен қарым-қатынас қажет. Отбасы АСБ бар баланың қоғамға сәтті әлеуметтену мен бейімделудің негізгі факторы болып табылады. АСБ бар бала үшін отбасы - бұл денсаулық жағдайына және жеке ерекшеліктеріне қарамастан, оны сол күйінде қабылдайтын жақын адамдар. Отбасында бала өзі туралы және басқалар туралы, жалпы әлем туралы идеяларды игереді. Бұл баланы тәрбиелеп отырған отбасылардың жұмыс істеу процесінде отбасы мүшелерінің рөлдері бұзылады. Дисфункционалды отбасылар аутизмі бар баланың дамуы мен әлеуметтенуінің теріс факторы болуы мүмкін. АСБ бар баланың әлеуметтік бейімделуі ата-ананың сауатты мінез-құлқына тікелей байланысты екенін есте ұстаған жөн. Өкінішке орай, АСБ бар балалардың ата-аналары кейде олардың жағдайын одан әрі «ауырлатады». Сондықтан АСБ бар балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналарды оқыту бірінші кезектегі міндет болып табылады. Бұл балаларды тәрбиелеп отырған отбасыларға психологиялық-педагогикалық қолдау бағдарламасын іске асыру тек осы

санаттағы балаларды дамыту және әлеуметтендіру үшін ғана емес, сонымен бірге бүкіл отбасының жұмысын сақтау және қалыпқа келтіру үшін қажет. Тек үйлесімді теңдестірілген отбасы АСБ бар баланың дамуы мен әлеуметтенуіне оң әсер етуі мүмкін.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Горина, Е. Н. Современные подходы к изучению семьи, воспитывающей ребенка с расстройством аутистического спектра / Е. Н. Горина, Е. С. Гринина, Т. Ф. Рудзинская // Мир науки. Педагогика и психология. – 2019. – Т. 7. – №. 5. – С. 33-39.

2. Гурова, М. Д. Психолого-педагогическое сопровождение семей, воспитывающих детей с ОВЗ / М. Д. Гурова, Е. А. Байер // Педагогика и психология в современном мире. – 2020. – С. 306-317.

3. Ермолаева, Ю. Н. Ребенок с ограниченными возможностями в семье: медикосоциальная реабилитация: дисс...док. мед. наук / Ю. Н. Ермолаева. – Вологда, 2018. – 385 с.

4. Кудайбергенова, С. К. Исследование родительского отношения к детям с ограниченными психическими возможностями : автореф. дис. ... канд. психол. наук / С. К. Кудайбергенова. – Алматы, 2018. – 23 с.

5. Мастюкова, Е. М. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии / Е. М. Мастюкова, А. Г. Московкина. – М.: ВЛАДОС, 2018. – 408 с.

ӘӨЖ 373. 2

Инклюзивті білім берудегі отбасының рөлі

Жүсіп Аруназ Еркебайқызы,
6B01709– Ағылшын тілі және бастауыш сынып мұғалімі ББ
3 курс студенті
Ғылыми жетекші: п.ғ.магистрі, аға оқытушы
Дуйсекова Асель Аманжолқызы
Астана Халықаралық Университеті,
Астана, Қазақстан
arunazzhusip@gmail.com

Инклюзивті білім беру – бұл ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдардың – физикалық немесе психикалық – бірнеше жеке ерекшеліктерін қамтитын кең пән және оны педагогика саласындағы зерттеу объектісі деп айтуға болады. Бұл білім бір нәрсеге ғана тәуелді емес әрі бірнеше факторды қарастырады, мысалы, отбасылық қолдау, мектептерге қолжетімділік, құрылымдық немесе оқу бағдарламасына бейімделген мектеп және т.б.

Отбасы - баланы бірінші болып танитын және балалары бастауыштан орта мектепке ауысқанда, олардың өміріне тікелей араласа алатын жандар. Ал

мұғалім ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың жақын даму аймағында әрекет ете отырып, осы оқу процестерінде маңызды рөл атқарады, ал егер олар өз рөлін тиімді орындамаса, бұл оқушылардың мектепке барудан бас тартуына әкелуі мүмкін. Осы тұрғыдан алғанда, баланың мектепте тұрақты болуына кепілдік беру үшін отбасының көмекші рөлін атқаруы өте маңызды. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар сынып ішінде де, одан тыс жерде де қатарластары тарапынан кемсітушілік сезінбеуі керек, осылайша олар қоғамдастық қарым-қатынасын үйлестіреді. Осылайша, теңдік сезімі қалыптасады, қоршаған ортада салауатты және жағымды өмір сүруге бейімделеді.

Аталған арнайы білім беруді қажет ететін оқушылар мен мұғалімдер педагогикалық-психологиялық бағалау процесінде болады. Отбасы осы команда мүшелері қатарында саналады. Білім беру ұйымы мен ата-ана арасындағы ең көп тараған қарым-қатынас құралдары пікірталас, кеңес беру әрі тренингтер мен кездесулер болып табылады.^[2] Дегенмен, қазіргі таңда инклюзивті жағдайларда мұғалімдер мен отбасылардың көпшілігінде тиімді серіктестік орнату үшін қажетті білім мен дағдылар жетіспейді.

Ерте жастағы балалардың дамуындағы отбасының рөлі: Балалардың дамуына отбасының әсер етуі кезең-кезеңімен үздіксіз жүріп отырады. Сантроктың пікірінше, даму кезеңі үш кезеңнен тұрады, атап айтқанда балалық кезең, жасөспірімдік кезең және ересек кезең.

Осы үшеуін ол бірнеше кезеңге бөлінеді, атап айтқанда:

Туылғанға дейінгі кезең

Бұл кезең баланың жатырда пайда болып, құрсақта шамамен 9 ай өмір сүруі мен туылғанға дейінгі кезең. Бұл кезең салыстырмалы түрде қысқа болса да, дамудың бұдан кейінгі сатыларына үлкен әсер ете алады. Мәселен, ананың денесіндегі жағымды жағдайлар баладағы туа біткен белгілердің дамуына жақсы жағынан ықпал етуі мүмкін, ал қолайсыз жағдайлар оның дамуына кедергі келтіруі мүмкін, тіпті болашақта дамуындағы модельдерді бұзуы мүмкін әрі туылғанға дейінгі кезең - баланың дамуында айрықша рөл ойнайтын физикалық және психологиялық тұрғыдан үлкен жауапкершілікке ие кезең. Туылғанға дейінгі кезеңде отбасының, әсіресе ананың рөлі маңызды. Бала құрсағында болған кезде оған назар аудару, мысалы, рұқсат етілмеген тағамдардың орнына рұқсат етілген және қоректік тағамдар мен сусындарды тұтыну және дәрігерлердің ұсыныстарын үнемі негізде ұстау.

Нәресте кезеңі. Нәресте кезеңі - туылғаннан 18 немесе 24 айға дейін созылатын даму кезеңі. Бұл кезең келесі сипаттамалармен сипатталады:

1. Мінез-құлық түрлерін, жеке көзқарасын және эмоционалды өрнектерді

қалыптастырудың негізгі кезеңі.

2. Өсу мен өзгеру кезеңі физикалық және психологиялық тұрғыдан тез өтеді.

3. Даралықтың қалыптасу кезеңі артады, яғни баланың жасына сәйкес келетін заттар пайда болған кезде қызығушылықтары мен қабілеттері өзгереді.

4. Қоршаған ортамен айналысу

5.Өз киім түріне ұқсас жынысына қатысты алғашқы түсініктердің қалыптасуы.

Осы кезеңде Хаммер мен Тернердің айтуы бойынша, отбасы әсері өте зор. Отбасы бұл кезеңде тәрбиеші рөлін атқарады. Мұнда ана мен әке балалардың гигиенасы мен денсаулығын сақтауда маңызды рөл атқарады, мысалы, құнарлы тамақ, шомылу және таза киім. Отбасы балаға қорғаушы ретінде әсер етеді.

Баланың ерте даму кезеңі-бұл нәрестелік кезеңнің соңынан 5 немесе 6 жасқа дейін созылатын даму кезеңі, бұл кезең кейде мектепке дейінгі кезең деп аталады. Осы кезеңде бала тәуелсіз болуды үйренеді және өзіне қамқорлық жасауға үйренеді. Олар мектепке дайындықты дамытады және уақытының көп бөлігін қатарластарымен ойнауға арнайды.

Хаммер мен Тернердің көзқарасы бойынша отбасы бұл кезеңде бала күтушісі ретінде әрекет етеді.

Баланың болашақта табысты, жетістікті болуы үшін ата-ананың атқаратын рөлі туылғанға дейінгі кезеңінен басталады. Ата - ана баланың туылғанға дейінгі кезеңінен бастап мамандармен ақылдаса отырып, әрбір әрекетін жіті қадағалауға тырысуы абзал.

Балалар күніне шамамен алты сағат мектепке барса да, сыныпта мұғалімнің бірнеше минуттық назарында ғана болуы мүмкін. Көптеген қамқоршылар мен ата-аналар балаларымен қатар отырып, үй тапсырмаларын орындауға және басқа оқу әрекеттерін ұзақ уақыт бойына орындауға мүмкіндік жасауы қажет. Олар расында да балаларының жұмысын жіті бақылап, әрі қарай кері байланыс жасайтын жалғыз ересектер болуы мүмкін. Демек, ата-ана - өз баласының ең жақын қорғаушысы, табысқа жетуіне және өсіп-өркендеуіне қызығушылық танытатып, өзіндік дамуын ынталандырушы екендігіне шүбә жоқ. Сондықтан да әрбір ата-анаға төмендегі іс-әрекеттер ұсынылады:

- Мүмкіндігінше мұғалімдермен және басқа мамандармен жазбаша хат алысу, баланың бойындағы өзгерістерден хабардар болу;

- Баланың білімін, соның ішінде кез келген тестілеу нәтижелерін мұқият жазып алу. Қажет болса, оларды қолда ұстау үшін мұқият толтырудың жолын табу;

- Баланың денсаулығы туралы ақпаратты көбірек жаңарту;

- Жеткіншектің негізгі оқу стилін қадағалау. Балалардың білімін тексеретін арнайы сынақтарға қарамастан, күнделікті бақылау жүргізу

- Отбасы мүшелері мен тәрбиешілер серіктес ретінде бірге жұмыс істегенде ғана, барлық балалардың оң және табысты оқу тәжірибесінде, сенімді нәтижеге ие болу ықтималдылығы артады

Ник Вуичичтің жетістікке жетуіндегі отбасының ықпалы

Кәсіби мотивациялық оратор, сирек кездесетін синдром тетраамелия деп аталатын ауру түрімен туған Ник Вуичичтің де жетістікке жету жолындағы отбасының рөлі ерекше.

Ник Вучич балалық кезінде мотивацияны отбасынан алады, әсіресе оны ата-анасы жігерлендіреді, ынталандырады және оны кез келген жағдайда әрекет етуге бағыттап, оның өміріндегі қиындықтар мен сынақтарда көмектеседі. Оның әкесі оны жақсылықтар күтіп тұрғандығына сендіреді Ник оны қабылдайтын іні-қарындастары мен немере ағаларынан да қолдау алды. Бұл оқиға – отбасының балаға үміт беруі, ынталандыруының баланың келешекте үлкен жетістіктерге жетуіне айтарлықтай үлес қоса алатындығына дәлел.

Инклюзивті білім беруде мұғалімдер, ұйымдастырушылар, ата-аналар және қоғам мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беруде өз орнын алады. Сондықтан, бұл мақалада ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды қарапайым біліммен таныстырудағы отбасының рөлі қарастырылды. Ерте балалық шақта балалар дамуы үшін бастапқы ынталандыруды үйде алады. Тәрбиешіге келетін болсақ, оның бұл процестегі рөлінің ауырлығы айқын, өйткені барлық физикалық, адамдық, деректі қиындықтарға қарамастан, басқалармен қатар, ол инклюзивтілікті ілгерілету үшін бастапқы рөлге жауап береді. Бұл тұрғыда ол отбасымен бірге ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың қалыпты сыныпқа қосылуына және қабылдануына кедергі болатын кедергілерді жеңеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Tichá, R., Abery, B., Johnstone, C., Poghosyan, A., & Hunt, P. (Eds.). Inclusive Education Strategies: A Textbook. Minneapolis, MN, USA: University of Minnesota; Yerevan, Armenia: UNICEF Armenia & Armenian State Pedagogical University, (2018)
2. Turnbull, A., Turnbull, R., Erwin, E. J., Soodak, L. C., & Shogren, K. A. . Families, professionals, and exceptionality: Positive outcomes through partnerships and trust (6th ed.). Upper Saddle River, NJ: Merrill/ Pearson Hall. (2011)
3. McWayne, C., Hampton, V., Fantuzzo, J., Cohen, H. L., & Sekino, Y. A multivariate examination of parent involvement and the social and academic competencies of urban kindergarten children. Psychology in the Schools, (2004).
4. Yusuf, Nani. Perkembangan Peserta Didik. Jakarta : PT Raja Grafindo Persada. (2011)
5. Day, C. G. Authentically engaging families: A collaborative care framework for student success. Thousand Oaks, CA: Corwin. (2016)
6. Ferrel, 2012; Núñez, Suárez, Rosário; Vallejo, Valle, & Epstein, (2015)

ӘОЖ 373.5

Арнайы қажеттіліктері бар балаларға арналған білім беру тәжірибелері

Канатбекова Гулзода Муратбек қизи
6B01709– Ағылшын тілі және бастауыш сынып мұғалімі ББ

3 курс студенті
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы
Дуйсекова Асель Аманжолқызы
Астана Халықаралық Университеті
Астана, Қазақстан
asel_duisekova@mail.ru

Қазіргі таңда білім беру қарқынды жүзеге асуда. Кез-келген жастағы адамның білім алуға құқы бар. Білім беру жүйесі қарқынды және түрліше дамуда. Егде жастағы адам болсын, арнайы қажеттілігі бар балалар болсын білім алуға құқылы. Қазақстан Республикасында дамып жатқан білім түрі-Инклюзивті білім беру болып табылады. Осы білім беру жүйесіне арнайы заң бекітілген. «Даму мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған арнайы білім беру ұйымдары түрлері қызметінің үлгілік қағидалары (бұдан әрі – Үлгілік Қағидалар) Қазақстан Республикасының "Білім туралы" 2007 жылғы 27 шілдедегі және "Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы" 2002 жылғы 11 шілдедегі заңдарына сәйкес әзірленді және "Назарбаев зияткерлік мектебі" дербес білім беру ұйымын қоспағанда, меншік нысаны мен ведомстволық бағыныстылығына қарамастан даму мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған арнайы білім беру ұйымдары қызметінің тәртібін айқындайды»[1].

Инклюзивті білім беру жүйесі қазіргі таңдағы білім беру жүйесінің жаңа әлеуметтік құбылысы. Инклюзивті білім беру - дамуында және өсуінде, денсаулығында мәселесі бар балалардың білім алуына жағдай жасау және қолжетімді білім беру. Жалпы инклюзия «inclusion» сөзі «енгізу» - деген мағынаны береді.

Инклюзивті білім беру немесе «білім баршаға» бағдарламасы - барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Бұл бағдарламаны Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы мақұлдап, БҰҰ-ның Конвенциясына 2006 жылдың 13 желтоқсанында енгізілді. Жаңа түсіндірме бойынша «инклюзивті білім беру» - бұл ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке-дара мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық білім алушылардың білім алуына тең қолжетімділігін қамтамасыз ететін процесс [2].

Қазіргі білім беру жүйесінде дені сау балалармен ерекше білім алу қажеттілігі бар балалар бірге білім ала алады. Бұл білім беру жүйесінде педагогтің рөлі зор. Себебі бұл балалармен жұмыс жасау өте қиын. Көбінесе бұндай балалармен жеке жұмыс жасаған абзалырақ. Көп мектептерде бұндай балаларды оқыту үшін арнайы сыныптар ашылып, мамандар тағайындалады.

ЕББҚ бар баламен тек мұғалім ғана емес, сонымен қатар психолог, дефектолог және логопед сынды мамандар жұмыс жасайды. Бұлар баланың психикасын зерттеп қана қоймай, олардың тілін табуға тырысады. Ал кейбір білім ордаларында педагог-ассистент жұмыс жасайды.

Мұғалімдер білім беру процесіндегі маңызды қатысушылардың бірі. Инклюзивті білім беру жағдайында педагог өз әрекетінде білім мазмұнын

бейімдеу, тұлға аралық қарым-қатынасты дамыту сияқты т.б. қосымша міндеттер мен қызметтерді атқаруы керек. [3]

Дамуында ерекшелігі бар балаларға мұғалімнің қолдауы маңызды. Оқу үдерісі аясында жұмысты ұйымдастыруда оқушыларға көмек көрсету және балалар ұжымын қалыптастыру, басқа оқушылармен қарым-қатынасын жақсарту мұғалімнің қолында. Мұғалімдер арнайы инклюзивті білім беру жүйесін меңгеріп, тәжірибеден өтуі міндетті. Кәсіби біліктілікті арттыру және балаларға деген қарым-қатынасын жақсарту керек. Әр баланың жеке қажеттіліктерін анықтап, арнайы оқу бағдарламасын және оқу жоспарын жасауға міндетті. Педагог қысқа мерзімді жоспарды жасауда арнайы ЕББҚ-гі бар балалар үшін алтыншы баған қосады. ЕББҚ бар балаларға тапсырмалар беруде мұғалім сабаққа қатысты жеңіл тапсырмалар беруі қажет. Мұғалім балаға ұрыспай, түсіндіріп, көмектескені абзал. Басқа оқушылардан бөлек ЕББҚ бар балаға ынталандыру сөздерін жиі айтқаны дұрыс. Мысалы «Сенің қолыңнан келеді», «Мен сенімен мақтанамын», «Мен саған әрдайым көмектесуге дайынмын», «Жарайсың!», «Керемет!», «Тамаша!» және т.б. Мұғалім баламен тығыз байланыс орнатып, олардың ата-анасымен жиі хабарласып отырғаны абзал. Сыныпта қабылдау мен түсінік ортасын қалыптастыру үшін жауапты. Ерекше қажеттілігі бар баланы сабаққа икемдеу керек.

Ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар көбінесе өздерін қоғамнан алшақ ұстайды. Тіпті кейбір ата-аналар өздерінің ерекше баланы дүниеге алып келгені үшін ұялады. Ол балаға әсер етері сөзсіз. Инклюзивті білім беру тек мектепте ғана емес, қоғамның және ата-ананың қолдауын талап етеді. Ата-аналар ерекше білім алу қажеттілігі бар баланың оқуға ынтасын қолдап, мектеп өміріне белсенді қатысуы керек. Баласына арнайы жағдай жасағаны абзал.

Баласының жетістіктерін жиі айтып, мақтап отырғаны дұрыс. Баламен жұмыс жасайтын мамандармен де жиі байланыста болуы қажет. Ал қоғамда дамуында ерекшелігі бар балаларға деген стереотиптерді бұзып, олардың көзқарасын өзгерту маңызды. Қоғам инклюзивтілікті түсініп, ЕББҚ бар балаларға арнайы мүмкіндіктер ұсынуы тиіс. Инфрақұрылымдардың дамуы да баланың білім алуына жақсы көмектеседі. ЕББҚ бар балаларға қолайлы орта жасау, пандустар, интербелсенді тақталар, арнайы орындықтармен қамтылғаны абзал.

Көптеген елдерде яғни АҚШ, Ұлыбритания, Швеция, Скандинавия елдерінде және Германияда ерекше қажеттілігі бар балаларға білім беру жүйесінің негізгі бағытының бірі интеграцияланған білім беру болып табылады. Барлық ел өзара интеграцияланған білім беру модельін іске асырады.

Соңғы жылдары «интеграция» ұғымы шетелде «inclusion» қазақша қосу ұғымымен алмастырылды. «Инклюзивті білім» тұжырымдамасы даму ерекшеліктері бар оқушылар өздерінің құрдастарымен бірдей мектептерге баратын білім беру нысаны болып табылады. Білім берудегі интеграция дегеніміз ақыл-ойы мен физикалық бұзылулары бар балалардың қажеттіліктерін білім беру жүйесіне сәйкестендіруді білдіреді, ол жалпы

өзгермейді, оларға бейімделмейді. Инклюзия немесе қосу, енгізу - бұл мектептердегі реформалау және сыныптардың барлық балалар қажеттіліктері мен қажеттіліктерін қанағаттандыратындай етіп қайта құру.[4]

Әлемдегі дамыған елдер осы ерекше білім беру қажеттілігі бар білім беру саласында көптеген жетістіктерге жеткен. Атап айтсақ: АҚШ, Ұлыбритания, Германия, Норвегия, Италия, Канада, Финляндия, Жапония, Австралия, Үндістан, Оңтүстік Африка және Қазақстан.

Америка Құрама Штаттарындағы инклюзивті білім беру жүйесі « No Child Left Behind» бағдарламасына негізделген. Бұл бағдарлама заңнамалық тұрғыда арнайы білім беру жүйесін қолдайды. Сонымен қатар «Жеке білім беру бағдарламалары» (Individualized Education Programs (IEPs)) әр оқушының қажеттілігіне қарай бейімделеді. АҚШ-та ерекше білім алу қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай жасалынған. Түрлі технологияларды қолдану, компьютерлік бағдарламаларды пайдаланып, балаға сапалы білім беру жүйесі қарастырылған.

Ал Финляндияда білім алу барлық балаға тең қолжетімді. Мұғалімдер ерекше білім алу қажеттігі бар балалар үшін арнайы оқу бағдарламасы мен оқу жоспарын дайындап, мектеп өміріне толық кіргізуге жағдай жасайды. Финляндия мектептерінде арнайы педагогтар мен тьюторлар жұмыс жасайды. Балаларға психологиялық қолдау көрсетіледі. Әлемдегі инклюзивті білім беру жүйесі бойынша Финляндия үздіктер қатарында, себебі арнайы қажеттіліктері бар балалар мен басқа оқушылар арасында дискриминация мүлдем байқалмайды.

Германияда инклюзивті білім беруді арнайы мектептермен қатар дамыту жалғастыруда. Германияның кейбір федералды жерлерінде инклюзия жақсы дамыған. Қазақстандағы секілді Германияда да жалпы білім беретін мектептерде арнайы инклюзивті сыныптар ашылған. Әр балаға қолдау көрсету мақсатында арнайы мамандар тағайындалған. Мектептерде «Шульбеглайтер» деп аталатын білім беру ассистенттері бар. Олар балаларға мектепте көмектеседі.

Жапония түрлі технологияларды жасап шығарумен танымал елдің бірі. Жапонияның білім беру саласыда жоғары деңгейде. Инклюзивті білім беру жүйесін дамытуға Жапония ерекше назар аударады. Арнайы білім алу қажеттілігі бар балаларды жалпы білім беретін мектептерге интеграциялайды. Финляндиядағы секілді ЕББҚ-сы бар балаларға жеке оқу бағдарламасын және оқу жоспарын дайындайды. ЕББҚ-сы бар балалар үшін арнайы сыныптар мен арнайы мектептер ашады. Барлық мұғалімдер арнайы дайындықтан өтеді және инклюзивті білім беру саласындағы заманауи әдістерді үйренеді.

Қазіргі таңда Жапония мемлекеттік деңгейде «Мүгедектігі бар адамдардың құқықтары туралы конвенция жүзеге асып, білім беру жүйесіне ықпал етуде.

Қазақстан Республикасы ғана емес, сонымен қатар бүкіл дамыған мемлекеттер де бұл жүйені қолдауда. Дүниежүзі түрлі техникалар ойлап тауып, білім беру жүйесін жаңартып жатыр. Инклюзивті білім беру жүйесі күннен

күнге дамуда. Болашақта еліміздің жастары көзі ашық, көкірегі ояу, көкжиегі кең болатынына сенемін.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1300008629>
2. Дорота Подгорска-Яхник И Инклюзивті білім беру /Инклюзивное образование: Оқу-әдістемелік құрал / Орал, 2020. - 204 б. 8-бет
3. Лиходедова Л.Н Л-65 Инклюзивті білім берудің теориясы мен практикасы («Білім» мамандықтары тобына арналған оқу құралы). Қарағанды: «Medet Group» ЖШС, 2021.-194 б.- 10-11 беттер
4. Инклюзивті білім беру жағдайында педагогтің кәсіби құзыреттілігін дамыту:әдістемелік құрал/құраст.З.П.Тұрсынбаева,Д.К.Тургунова.-Шымкент: «Өрлеу»БАҰО» АҚФ ОҚО ПҚБАИ,2017.-77 б. - 26 бет

ӘОЖ 371.481.022

Жалпы сөйлеуі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың байланыстыра сөйлеуін қалыптастыруда М.Монтессорий әдісін қолданудың мүмкіндіктері

Кеңшілікова А.Е.

7М01901 – Дефектология ББ 2 курс магистранты

Ғылыми жетекшісі: пс.ғ.к.,қауымдастырылған профессор Ауренова М.Д.

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ.,

Қазақстан

kenshilikova97@inbox.ru

Сөйлеу - адамдардың тіл арқылы қарым-қатынасының тарихи қалыптасқан түрі. Қарым-қатынастың негізгі формасы бола отырып, тәжірибе мен білімнің сақталуы мен берілуін қамтамасыз ете отырып, сөйлеу сонымен бірге баланың психикалық процестері мен бүкіл жеке басын қалыптастыру, оларды қайта құру және дамыту үшін үлкен маңызға ие. Сондықтан сөйлеу мәселесі мектепке дейінгі педагогика мен психологиядағы ең маңызды мәселелердің бірі болып табылады.

Сөйлеу туа біткен қабілет емес, онтогенез процесінде баланың физикалық және психикалық дамуымен қатар дамиды және оның жалпы дамуының көрсеткіші ретінде қызмет етеді.

Мектепке дейінгі жас сөздік қорының тез өсуімен, өзінің айтылуын есту қабілетін дамытумен, сөйлеудің грамматикалық құрылымын жетілдірумен, сондай-ақ балалардың үйлесімді сөйлеуін қалыптастырумен сипатталады. Сөйлеуді дамытудың сезімтал кезеңі 6 жылға дейін созылады. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін, жалпы алғанда байланыстыра сөйлеуін дамытуда түрлі әдістер қолданылады. Бұл әдістердің бірі Монтессори әдісі болып табылады [1].

Монтессори әдісі білім берудегі гуманистік тұжырымдаманы ұстанады, оның ең басты ережесі балалардың тұлғалық қадір-қасиетін қорғау, олардың табиғи дамуы мен өз қабілеттерін еркін көрсету құқықтарын мойындау болып табылады. Олар балалардың туылғаннан тәуелсіздікке (дербестікке) ұмтылатынын, сондай-ақ олардың ересектер тарапынан қабылдау мен қолдауды қажетсінетінін де түсінеді. Педагогтар балалармен ашық және сенімді қарым-қатынас құрады және балалардың өз арасында, сондай-ақ балалар мен ересектер арасында мақсатты бағыттап достық және мейірімді қатынас мәдениетін қалыптастырады. Заманауи педагогтың зерттеу жұмысы балалардың жеке сауалдарын жауап беру үшін үнемі даму ортасын жетілдіруді талап етеді. Осылайша, заманауи педагогтар Мария Монтессори ұсынған критерийлерге сүйене отырып авторлық дидактикалық материалдар құрастырады.

Мария Монтессоридің ұраны: «Маған оны өзім істеуге көмектес».

М.Монтессори педагогикалық жүйесін дидактикалық дайындалған ортада балалардың өзін-өзі дамыту жүйесі деп атады. Ол баланың даму және білім алу үдерісін оның негізгі сенситивті өсу кезеңдерін бөліп көрсететін және өсу ағынына барынша қолайлы жағдай жасайтын антропология тұрғысынан қарастырған.

Монтессори бойынша даму жүйесі үш негізгі ережелерге құрылған: бала, орта, тәрбиеші. Монтессори жүйесі қағидаларының сызбалық көрінісі:

1. Ортасында – өзіндік шешім қабылдайтын бала.
2. Айналасы – баланың дамуына мүмкіндік беретін орта.
3. Жанында – баланың өтініші бойынша көмектесетін тәрбиеші.

Монтессори әдісінде үш сатылы оқыту түсінігі бар. Балалардың жаңа білім алып, сөздік қорын толтыру үшін осы әдіс сабақта қолданылады.

I-саты – білім алу сатысы. Бұл жерде балаға жаңадан білім беріледі. Тәрбиеші балаға белгілі бір заттың түсі, қасиеті туралы түсініктер береді.

II-саты – практикалық білім алу сатысы. Осы кезде бала іс жүзінде білім алады. Тәжірибе арқылы I-сатыда алған білімдерін пысықтайды.

III-саты – тексеру сатысы. Бұл сатыда жаңа сөздер белсенді емес сөздік қордан белсенді сөздік қорға айналады [2].

Монтессори әдісі бойынша оқу үрдісін ұйымдастыруда балаларды бес аймақ бойынша дамыту көзделеді:

- практикалық өмір дағдылар;
- сенсорика (сезім органдарын дамыту);
- математика;
- ана тілі;
- ғарыштық тәрбие.

Практикалық өмірдің аймағы. Күнделікті тәжірибелік жаттығулар кішкентайлар үшін өте маңызды. Практикалық өмірдің аймағында бала өзін де, өзінің бұйымдарын да қадағалай алатындай көрнекі құралдар берілген.

Күнделікті тәжірибелік жаттығулар:

-баланың өз-өзіне, қоршаған ортаға күтім жасауы;

- қоғамдық өмірге дайындық;
- қозғалысын үйлестіру және жетілдіруге ықпал ету;
- айналасындағыларға деген жауапкершілік сезімін дамыту.
- қозғалысты үйлестіру және жетілдіруді дамыту;
- моториканы, қозғалыс үйлесімділігін дамыту;

Мария Монтессори әдістері бойынша білім беру үдерісін ұйымдастыру еркін қозғалыс қағидасына сүйенеді. Балалар монтессори-материалдарымен жұмыс жасағанда күні бойы үнемі қозғалыста болады: мысалы, өмірдегі тәжірибелік жаттығулары, сенсорлық, математикалық, тілдік материалдармен жұмыстар баланың қозғалыс белсенділігін көздейді. М.Монтессоридің әдістемесінің негізгі қағидасы - балалардың белсенді қозғалысының уақытын, орны және түрін еркін таңдауды айқындайды.

Сенсорика аймағы. Бұл аймақта бала қоршаған ортаны зерттеуде өзінің сезімдерін қолдана білуге үйренеді, сол сияқты температураны ажырату, заттардың салмағының айырмашылығын білу және есте сақтау қабілеттерін жаттықтырады:

- Көруді дамытуға арналған материалдар. (Түрлі түсті кестелер, көлемі мен пішінін ажыратуға арналған материалдар т.б)
- Сипап сезуді дамытуға арналған материалдар: сипау үшін тақтайшалар, маталардың қиындыларының жиынтығы т.б
- Естуді дамытуға арналған материалдар: шуылдайтын қорапшалар, музыкалық аспаптар т.б
- Ауырлық сезімін дамытуға арналған материалдар.
- Жылу сезімін дамытуға арналған материалдар.
- Иіс сезуді дамытуға арналған материалдар: иістері бар жәшікшелер.
- Дәм сезуді дамытуға арналған материалдар.
- Кеңістікті ажырата білу сезімді дамытуға арналған материалдар [3].

Математикалық даму аймағы. Балалардың ақыл ойын тәрбиелеуде қарапайым математикалық түсініктерді өз бетімен қалыптастыру үдерісі үлкен маңызға ие. Балалардың математикалық ойлауының қалыптасуының негізіне «заттанған абстракция» түсінігі жатады. Мария Монтессори өзінің математика жаттығуларына арналған арнайы дидактикалық материалдарын осылай атаған. Мектеп жасына дейінгі балалардың көрнекі-әрекеттік ойлауына осы «заттанған абстракциялармен» жұмыс істеуі тірек бола алады. Санаудың ондық жүйесін, арифметикалық амалдарды, қарапайым геометрияны бала математикалық Монтессори - материалдарымен мақсатты іс-әрекет арқылы меңгереді.

Ана тілі аймағы. Мектеп жасына дейінгі баланың тілдік дамуының маңызды бағыты оның механикалық жазуды игеруі, одан кейін, жазбаша сөйлеуі, ол балаларда дидактикалық монтессори - материалдар көмегімен белсенді және көбіне оқуды үйренгенге дейін бірден дами бастайды. Кейде типті оқуды игеру алдында. Осы уақытта, мектепке дейінгі жастағы балалардың көбінің қолы кенеттен жаттығуды қажет етеді. Балалар сурет салуға, пішіндерді айналдыра қоршауға, сансыз сызықтар салып оларды сызықпен түрлендіруге ұмтылады. Оларды салыстырып, сәйкесінше дауыспен

атау ғана қалады. Математиканы игеру барысында «заттанған абстракция» көмекке келеді. Ағаштан жасалған қозғалатын және кедір- бұдырлы алфавиттер көмегі арқылы сөздер құрастырып, оны дәптерге көшіре алады.

Сөйлеу, жазу және оқуын дамыту аймағының мақсаты:

- балалардың тілдік дамуын және білімдерін кеңейту;
- сөздік қорларын байыту;
- заттар мен сөздерді жіктеу;
- жинақтау, тактильді сезіну арқылы алфавитті зерделеу;
- тілдік белгілерді бейнелі қабылдауын дамыту;
- зейінін шоғырландыру;
- сөзді әріп арқылы талдау, дыбыс пен әріпті байланыстыру;
- жазу мен оқуға дайындау, интуитивті оқу;
- сөз бен затты байланыстыру;
- жеке дыбысты бөле алу және оның заттың аталуындағы орнын атай алуы;
- фонетикалық естуінің дамуы.

Ғарыш аймағында балаға география, астрономия, ботаника, зоология, физика, химия негіздерімен танысуға көмектесетін материалдар қойылған. Мұндай оқытулар баланың шығармашылық ойлауын дамытуға ықпал етеді және табиғат пен мәдениеттің түрлі салалары бойынша құзыреттілігін қалыптастырады.

Ғарыш аймағының мақсаты:

- балаларды қоршаған ортадағы заттардың түрлі қасиеттерімен, жануарлар, өсімдіктер әлемімен және адамдармен таныстыру;
- жануарлар әлемін жіктеу;
- адамның дене құрылысын зерттеу;
- жер құрылысы туралы қарапайым түсініктерін қалыптастыру;
- қоршаған әлем, табиғат мезгілдерінің өзгерістері, адам еңбегі және т.б. туралы білімдерін кеңейту;
- уақытты тану, «тәулік» ұғымын бекіту, оның бөліктерге бөлінетінін білу: уақыт категорияларын, жыл мезгілдерінің алмасу кезектерін зерттеу;
- Күн жүйесімен: оған не кіретінімен, планеталардың атауы және олардың орналасу тәртібімен танысу;
- жұлдызды аспан картасымен танысу, негізгі шоқжұлдыздарды тани білу.

Өнер аймағы. М.Монтессори шығармашылық, соның ішінде балалар шығармашылығы дегеніміз қоршаған ортада сезім мен қол моторикасын дамыту көмегімен бастапқы интеллектуалдық материалдан жаңаны құрау деген идеяны жақтаушы болды. Көркем өнер баланың табиғатына сәйкес «баланың қолын-қимыл әрекетке, көзін-көруге, жанын – сезінуге дайындауы» тиіс [4].

Монтессоридің теориялық еңбектерінде балалардың байланыстыра сөйлеуін дамытуға аса мән беріледі, ал сөйлеудің өзі әлеуметтік өмірдің негізі ретінде қарастырылады.

М. Монтессори сонымен қатар баланың сөйлеуінің дамуы белгілі бір заңдарға сәйкес жүретінін және оның көптеген факторлармен байланысты екенін атап көрсетті. Биологиялық және әлеуметтік тұрғыдан тұқым қуалаушылықпен, эмоционалды және материалдық әл-ауқатпен, пәндік және сөйлеу ортасымен, тәрбиенің ұлттық дәстүрлерімен, іс-әрекет пен қарым-қатынас ерекшеліктерімен, белсенділік өлшемімен байланысты екенін көрсетеді.

М. Монтессори әдістемесі балаларды алдымен сенсорлық дағдыларды дамытатын материалдармен, құралдармен және іс-әрекеттермен кезең-кезеңімен таныстыруды қамтамасыз етеді, содан кейін сөйлеу қабілеті органикалық түрде пайда болады.

Балалар ең маңызды, негізгі сөйлеу дағдылары мен икемділіктерді «практикалық өмір аймағында» алады, өзіне-өзі қызмет көрсету тәжірибесін, заттарды, тұрмыстық заттарды және олармен іс-әрекеттерді атау тәжірибесімен бірге жүреді.

Жалпы сөйлеуі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың байланыстыра сөйлеуін қалыптастыруда М.Монтессорий әдісін қолданудың маңызы зор. Мектеп жасына дейінгі балалардың байланыстыра сөйлеу тілін дамыту, олардың мектеп бағдарламасын ары қарай алып жүру кезінде тиімді болып табылады. Сондықтанда байланыстыра сөйлеу тілін дамыту жолдары мен әдіс – тәсілдері өзекті мәселелер қатарына жатады. Жалпы алғанда осы тақырыптың аясында зерттеулер жүргізілуде [5].

Түзету-педагогикалық жұмыстың тиімділігін арттыру шарттарының бірі - баланың мүмкіндіктеріне сәйкес пәндік-дамыту ортасын құру. Монтессори педагогикасын зерттеу бұл әдістің кейбір аспектілері жалпы сөйлеуі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың қажеттіліктеріне жауап береді деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді. Сондықтан Монтессори әдістері сөйлеу, ақыл-ой дамуының кез-келген деңгейі бар бала үшін оңтайлы болып табылады. Логопедтің жұмысында Монтессори әдісін қолдану түзету және білім беру процесін жаңартуға мүмкіндік береді. Монтессори ортасында сабақтар дәстүрлі әдістер бойынша өткізіледі, олар мектеп жасына дейінгі балалардың классикалық сабақтарынан ерекшеленбейді. М.Монтессори бірлескен іс-әрекет процесінде қарым-қатынасқа үлкен мән берді, оны балалардың сөйлеуін дамыту үшін маңызды деп санады. Бірнеше баланы материалмен жеке таныстыра отырып, логопед топтық ойын ұйымдастыра алады.

Монтессори жасаған әдістің мәні-баланы өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі оқытуға, өзіне тән өзін-өзі дамытуға ынталандыру. Көптеген ғалымдардың пікірінше, өзін-өзі тану, өзін-өзі оқыту және мінез-құлықты өзін-өзі реттеу қабілеті адамға табиғи түрде тән және ерте балалық шақта көрінеді. Бала өз халқының тілінде сөйлеуге, жақын және бейтаныс адамдарды ажыратуға, пәндермен манипуляциялауға, арнайы дайындықсыз заттардың қасиеттерін білуге үйренеді. Зерттеулер балалардың ақыл-ойының өзін-өзі оқытудың ерекше мүмкіндігі және ересек адамға берілмеген білімді сөзбе-сөз сіңіру қабілеті бар екенін растайды. Мария Монтессори бұл қабілетті «сіңіргіш

ақыл» деп атады. Ол әсерлер жас баланың санасына еніп қана қоймайды, сонымен қатар оны стакан суға қалай пішін беретініне ұқсас етіп қалыптастырады деп сенді. Бірақ жоғары психикалық функцияларды қалыптастыру үшін бала қоршаған әлемнен білім алуы керек, сондықтан балалар өмірінің басынан бастап белсенді және тәуелсіз болуға тырысады.

Монтессори материалдары өзін-өзі оқыту принципін жүзеге асыруға мүмкіндік берді. Олар баланың өз қателіктерін анықтап, түзете алатындай етіп жасалған. Дәстүрлі түзету педагогикасында сөйлеу проблемалары бар балаларды сенсомоторлы тәрбиелеу мәселесі аз қамтылған. Негізгі назар сөйлеу функцияларын дамытуға аударылады, ал ақыл-ой дамуының негізі ретінде сезім мүшелерін нақтылауға арналған жаттығулар өте аз уақытты алады. Логопедиялық жұмыс үшін ең пайдалысы - Монтессори әдісінен алынған тәсіл. Үш сатылы сабақ-бұл ұғымдарды енгізу үшін қолданылатын техникалық әдіс. Ол 2-3 минутқа созылады және 3 фазадан тұрады:

1. Логопед баланы затпен таныстырады, нәтижесінде сенсорлық қабылдау есіммен біріктіріледі;

2. Тақырыпты аты бойынша тану;

3. Тақырыптың атауы.

Дәстүрлі түзету педагогикасында сөйлеу проблемалары бар балаларды сенсомоторлы тәрбиелеу мәселесі аз қамтылған. Негізгі назар сөйлеу функцияларын дамытуға аударылады, ал ақыл-ой дамуының негізі ретінде сезім мүшелерін нақтылауға арналған жаттығулар өте аз уақытты алады.

Бүгінгі күні мектепке дейінгі ұйымдарда Монтессори педагогикасының элементтері кеңінен қолданылып жүр. Монтессори педагогикасы көбінесе бала мен оның жеке қасиеті басты орынға қойылатын педагогикалық әдіс ретінде сипатталады.

М.Монтессори әдісі балаларға жауапкершілікті сезінуге, өздігінен шешім қабылдауына, топта да, жеке де жұмыс жасай алуына, таңдау жасай алуына, өз уақытын ұйымдастыра білуіне, өзіне сеніммен қарауына мүмкіндіктер береді, қолайлы жағдай туғызады. Бұл әдістің мақсаты— балалардың табиғи мінезін, қабілетін, тәрбиешінің нұсқауымен емес, өз еркімен тәуелсіздік рухында тәрбиелеу [6].

Қорыта келе, Монтессори әдісі мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеуі дамымаған баланың назарын дамытуға, шығармашылық және логикалық ойлауға, жадын, сөйлеу қабілетін, қиялын, моториканы қалыптастыруға көмектеседі деген тұжырым жасауға болады. Бұл әдістеме айналадағы адамдармен араласу дағдысын меңгеруге септігін тигізетін ұжымдық ойындар мен тапсырмаларға аса мән беріледі. Сондай-ақ, баланың дербестігін дамыту үшін күнделікті өмірдегі әдеттерді меңгеруіне көңіл бөлінеді. Аталған әдісті қолдану арқылы бұл балалардың сөйлеу тілін, сонымен қатар байланыстыра сөйлеуін дамыта аламыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Ушакова, О.С. Развитие речи дошкольников / О.С. Ушакова. – М.: Изд. института психотерапии, 2001. – 256с.

2. Сорокова, М.Г. Развитие и применение идей М. Монтессори в современном мире / М.Г. Сорокова // Школьные технологии. 2003. - № 6. - С. 74-83.

3. Фаусек, Ю.И. Детский сад Монтессори / Ю.И. Фаусек. – М.: Карапуз-Дидактика: Сфера, 2007. – 239с.

4. Хилтунен, Е.А. Практическая Монтессори педагогика: книга для педагогов и родителей Текст. / Е.А. Хилтунен. - М.: Юнион-паблик: Альта-Принт, 2005. – 336 с.

5. Монтессори, М. Мой метод: начальное обучение (метод научной педагогики) [Текст] / М. Монтессори. – Москва : АСТ, 2010. — 252 с.

6. Хилтунен, Е.А. Говорю, пишу, читаю / Е.А. Хилтунен. – М.: ЮНИОН-паблик: Альта-принт, 2005. – 140с.

ӘОЖ 376.33

Арнайы мектеп пен инклюзивті ортада есту қабілеті бұзылған балаларды оқытудың салыстырмалы талдауы

Тлебалдина Назым Маратқызы, Маутбекова Айдана Амангельдыевна
6B01901 – «Дефектология» БББ, 2 курс студенттері.

Ғылыми жетекші: Турымтаева Бибинур Ержановна, пед.ғ.магистрі.

Астана Халықаралық университеті,

Астана, Қазақстан.

Nazyma_97_29@mail.ru

Есту қабілеті бұзылған балаларды оқыту – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі. Мұндай балаларды оқыту арнайы мектептерде немесе инклюзивті ортада жүзеге асырылады. Әрбір жүйенің өзіне тән ерекшеліктері, артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Бұл зерттеу жұмысы осы екі оқыту жүйесін жан-жақты салыстыруға, олардың тиімділігін талдауға және болашақта білім беру сапасын жақсарту жолдарын анықтауға бағытталған.

Есту қабілеті бұзылған балаларды оқытудағы ғылыми негіздер.

Есту қабілеті бұзылған балаларды оқытудағы басты мақсат – олардың танымдық және коммуникативтік дағдыларын дамыту. Л.С. Выготский (1978) «Жақын арадағы даму аймағы» теориясында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың әлеуметтенуі маңызды екенін атап көрсеткен. Бұл теорияға сәйкес, баланың даму деңгейі әлеуметтік орта мен педагогикалық қолдауға тәуелді.

Д. Митчелл (2005) инклюзивті білім берудің когнитивті және әлеуметтік даму үшін маңыздылығын зерттей отырып, ерекше қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру жүйесіне енгізудің оң әсерін дәлелдеген. Алайда, оның зерттеуінде мұндай оқыту әдістерінің тиісті қолдаусыз жүзеге асырылуы тиімділікті төмендетуі мүмкін екендігі де атап өтіледі.

Гусев В. (2016) арнайы мектептерде оқытудың артықшылықтарын зерттей отырып, олардың білім беру үдерісіне бейімделген әдістері мен құралдарының маңыздылығын көрсетті. Ғалымның пікірінше, арнайы педагогикалық әдістерді қолдану арқылы есту қабілеті бұзылған балалардың сөйлеу және танымдық дағдыларын тиімді дамытуға болады.

UNESCO (2008) баяндамасында инклюзивті білім берудің инклюзивті қоғам қалыптастырудағы рөлін атап көрсетеді. Бұл зерттеуде ерекше қажеттіліктері бар балалардың жалпы білім беру жүйесіне кірігуі олардың әлеуметтік бейімделуіне оң ықпал ететіні дәлелденген.

Арнайы мектептердегі оқыту үдерісі

Арнайы мектептерде білім беру әдістері баланың ерекше қажеттіліктеріне бағытталған. Мұндай мектептерде:

- Оқыту арнайы әдістемелер арқылы жүргізіледі;
- Сурдопедагогтар мен дефектолог мамандар жұмыс істейді;
- Оқушыларға логопедиялық және психологиялық қолдау көрсетіледі;
- Коммуникативтік дағдыларды дамыту үшін арнайы технологиялар қолданылады.

Зерттеулер көрсеткендей, арнайы мектептерде білім алатын оқушылардың тілдік дағдылары мен өзін-өзі қабылдау деңгейі жоғары болады (Гусев, 2016). Алайда, кейбір зерттеушілер (Митчелл, 2005) мұндай ортаның әлеуметтік оқшаулану қаупін тудыруы мүмкін екенін айтады.

Инклюзивті білім беру жүйесі.

Инклюзивті білім беру ерекше қажеттіліктері бар балалардың жалпы білім беру ортасына бейімделуіне ықпал етеді. Мұндай ортада:

- Жалпы білім беру бағдарламалары бейімделеді;
- Педагогтарға арнайы дайындықтан өткен мамандар қолдау көрсетеді;
- Ерекше қажеттіліктері бар балалар жалпы білім алушылармен бірге оқиды.

Выготский (1978) және UNESCO (2008) зерттеулері инклюзивті білім берудің әлеуметтену процесіне оң әсерін көрсетеді. Дегенмен, кейбір зерттеушілер (Hallahan et al., 2018) инклюзивті білім беру жүйесінде арнайы дайындалған педагогтар мен ресурстардың жетіспеушілігі белгілі бір қиындықтар туындататынын атап өтеді.

Есту қабілеті бұзылған балаларды оқытудың екі негізгі жүйесі – арнайы мектептер мен инклюзивті білім беру – әртүрлі тәсілдерге негізделген. Зерттеулер көрсеткендей, арнайы мектептерде оқыту әдістері тиімділігі жоғары болғанымен, оқушылардың әлеуметтенуі шектеулі болуы мүмкін. Инклюзивті білім беру жүйесі балалардың қоғамға бейімделуіне ықпал етеді, бірақ арнайы педагогикалық қолдаудың жетіспеушілігі кейбір қиындықтар тудырады.

Арнайы мектептерде оқытудың ерекшеліктері.

Арнайы мектептер – есту қабілеті бұзылған балаларды оқытуға бейімделген білім беру ұйымдары. Мұнда:

- Білікті сурдопедагогтар жұмыс істейді;

- Оқытуда арнайы әдістемелер қолданылады (ым-ишара тілі, дактильді әдістер, артикуляциялық жаттығулар);
- Интерактивті жабдықтар мен арнайы құралдар пайдаланылады;
- Оқушылар өз ортасында болып, психологиялық қолдау алады;
- Жеке оқу жоспары негізінде білім беріледі.

Инклюзивті ортада оқытудың ерекшеліктері

Инклюзивті білім беру – ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру мектептерінде оқыту жүйесі. Мұнда:

- Ерекше балалар жалпы білім беру бағдарламасына енгізіледі;
- Оқушылар арасында өзара қарым-қатынас дамиды;
- Қоғамға бейімделу мүмкіндігі артады;
- Оқыту үдерісі дифференциацияланған әдістерді қажет етеді;
- Педагогтар дефектологтар мен сурдопедагогтардан кеңес алады.

Арнайы және инклюзивті оқыту жүйелерін салыстыру

Критерийлер	Арнайы мектептер	Инклюзивті орта
Оқыту әдістемесі	Арнайы бағдарлама, жеке әдістер	Жалпы білім беру бағдарламасы, қосымша қолдау
Педагогтар	Сурдопедагогтар, логопедтер	Жалпы пән мұғалімдері, кейде дефектологтар
Әлеуметтік орта	Ерекше балалар арасында	Жалпы білім алушылармен бірге
Оқу құралдары	Арнайы жабдықтар, есту аппараты	Жалпы мектеп жабдықтары, инклюзивті технологиялар
Қоғамға бейімделу	Шектеулі	Жоғары деңгейде
Қаржыландыру	Арнайы бюджеттік бағдарламалар	Жалпы мектеп қаржысы есебінен

Қорытындылай келе, арнайы мектептерде білім беру әдістері тиімді болғанымен, балалар жалпы қоғамнан оқшаулануы мүмкін. Ал инклюзивті оқыту әлеуметтік бейімделуді күшейтсе де, арнайы мамандар мен әдістердің жеткіліксіздігі қиындықтар туғызады.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін оңтайлы жағдай жасау мақсатында аралас білім беру модельдерін дамыту қажет. Бұл арнайы мектептер мен инклюзивті білім беру жүйесінің тиімді элементтерін біріктіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, сурдопедагогтардың кәсіби даярлығын арттыру, білім беру мекемелерін тиісті ресурстармен қамтамасыз ету өзекті мәселелердің бірі болып қала береді.

Инклюзивті мектептерде сурдопедагогикалық әдістерді кеңінен енгізу, арнайы мамандар санын арттыру және оқушылардың жеке қажеттіліктеріне бейімделген оқыту бағдарламаларын жетілдіру маңызды. Сонымен қатар, мұғалімдердің арнайы білім беру бойынша біліктілігін арттыру, мектептерді қажетті құралдармен жабдықтау мәселелері өзекті болып қала береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. – Астана, 2007.
2. Құлжанова Н. «Арнайы педагогика: теория және практика». – Алматы: Қазақ университеті, 2015.
3. Мұхамбетжанова Ә. «Инклюзивті білім беру жүйесі және оның болашағы». – Нұр-Сұлтан, 2020.
4. Vygotsky L.S. «Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes». – Harvard University Press, 1978.
5. Гусев В. «Сурдопедагогика: теория и практика». – Москва: Академия, 2016.

ӘОЖ 376.112.4

Инклюзивті білім берудің педагогикалық психологиялық негіздері

Муксиева Нургуль Едиловна
Қ.Дүтбаева атындағы Атырау
гуманитарлық колледжі директорының
өндірістік тәжірибе жөніндегі орынбасары
Атырау қаласы, Қазақстан
vip.muksieva@mail.ru

Әлеуметтік құрылымның демократиялық қайта құрылуы инклюзивті білім берудің қарқынды дамуына ықпал етті, өйткені ол этникалық, тілдік, мәдени ерекшеліктеріне, психофизикалық ауытқуларына қарамастан барлығына кедергісіз кеңістік құруды қамтамасыз етеді.

Біріккен Ұлттар Ұйымының Тұрақты даму саласындағы 17 жаһандық мақсатының бірі «инклюзивті, сапалы біліммен қамтамасыз етудің және барлық адамдар үшін өмір бойы білім алу мүмкіндігін арттыру» болып отыр.

2020 жылғы статистикалық деректер бойынша біздің республикамызда 161 мыңнан аса мүмкіндігі шектеулі адамдар бар, бұл жылдан-жылға көбеюде.

Бұл тенденция біздің еліміз үшін әлеуметтік, педагогикалық, психологиялық, арнайы педагогикалық саланы жетілдіруді, заманауи технологияларды, лагопедиялық жаттығулар өткізетін кабинеттерді жаһандық техникалармен жабдықтауды, заманауи лабораторияларды ашуды қажет етеді.

Гуманизм қағидасына негізделген инклюзивті білім беру жүйесі барлық адамдардың қоғамда табысты әлеуметтену қабілетін қалыптастыруға ықпал етеді. Жаңа әлемдегі білім беру жүйесі тек білім беру үдерісін ғана емес, оның психологиялық, әлеуметтік және эмоционалдық аспектілерін де қамтиды. Инклюзивті білім беру балалардың тек академиялық қабілеттерін дамытуға емес, сонымен қатар олардың әлеуметтік дағдыларын, жеке тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруға, оларды қоғамдағы тең құқықты мүшелер ретінде

тәрбиелеуге бағытталған. Бұл тәсіл барлық балаларды әр түрлі қабілеттеріне қарамастан, бір ортада оқытуға мүмкіндік береді.

Заманауи білім беру контекстінде инклюзивті білім беру:

- **Әртүрлілікті қабылдау:** Әрбір баланың жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін түсіну және құрметтеу. Бұл, әсіресе, ерекше білім қажеттіліктері бар балаларды оқыту кезінде өте маңызды.

- **Дифференциация мен персонализация:** Оқу үдерісін балалардың жеке мүмкіндіктеріне сай бейімдеу, әр оқушының қажеттіліктеріне сәйкес әдіс-тәсілдерді таңдау.

- **Технологияларды қолдану:** Заманауи білім беру құралдары мен әдістерін пайдалану арқылы оқу процесін тиімдірек ету. Мысалы, арнайы бағдарламалар мен құралдар арқылы оқыту.

- **Әлеуметтік интеграция:** Инклюзивті білім беру балаларды тек білім беру ортасында ғана емес, әлеуметтік ортада да біріктіруге бағытталған. Бұл өзара құрмет пен түсіністік қалыптастырады.

Оқыту ұйымдарына инклюзивтік білім беруді енгізу процесі – уақыт талабынан туындаған еді. Дегенмен де бұл - білім беру жүйесіндегі гуманизмнің қарқынды даму нәтижесі екенін де атап өту керек. Әрине, өскелең ұрпаққа, олардың физикалық, интеллектуалдық, этникалық мүмкіндіктеріне тәуелсіз сапалы білім беруді, тәрбиелеуді, дамытуды және әлеуметтендіруді қамтамасыз етуде практикада инклюзивті білім беруді жүзеге асыратын және кәсіби міндеттерді шығармашылықпен шешетін, педагогикалық, психологиялық және әдістемелік білімдерді терең меңгерген арнайы педагогтер қажет. Педагог инклюзивті орта құру барысында баланың тұлғалық даму ерекшелігін ескеруі қажет.

Инклюзивті білім берудің педагогикалық-психологиялық негіздері-бұл әрбір балаға, оның жеке ерекшеліктеріне қарамастан, білім алу мүмкіндігін қамтамасыз ету мақсатында жасалған педагогикалық жүйе. Инклюзивті білім беру - бұл білім беру саласындағы әдістемелік тәсіл, ол барлық балалардың қажеттіліктеріне жауап береді.

Инклюзивті білім берудің педагогикалық аспектілері

Педагогикалық тұрғыдан инклюзивті білім беру барлық балалар үшін ортақ білім беру кеңістігін құруды көздейді. Бұл жағдай балаларға:

- Әртүрлі тәсілдермен оқыту (дифференциация).
- Жеке немесе топтық жұмыстарды ұйымдастыру.
- Әртүрлі оқыту әдістерін қолдану (визуалды, аудиалды, кинестетикалық).

- Қиындықтарды жеңу үшін арнайы ресурстар мен көмек көрсету.

Инклюзивті білім беруде педагогтар балалардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олардың дамуы үшін қолайлы жағдай жасайды. Әрбір оқушының қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне сай білім беру және даму стратегияларын қолдану маңызды.

Психологиялық негіздері

Инклюзивті білім беру психологияда балалардың дамуын, олардың әлеуметтік интеграциясын және жеке тұлғалық өсуін қамтамасыз ететін

принциптер мен әдістерге негізделеді. Бұл процесте психологтар мен педагогтар балалардың жеке психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, оқу ортасын құруға тырысады. Психологиялық негіздер:

- **Эмпатия мен қабылдау:** Барлық балаларды бірдей бағалау, оларды ұжымға қабылдау, бір-бірін құрметтеу.

- **Даму ерекшеліктерін түсіну:** Әр балада әртүрлі даму жылдамдығы мен мүмкіндіктері бар, бұл балаларға бейімделген тәсілдер қолдануға мүмкіндік береді.

- **Жеке тұлғаның ерекшеліктері:** Баланың менталды, әлеуметтік және эмоционалды жағдайы, оның дамуындағы ерекшеліктер мен қиындықтар ескерілуі тиіс.

Педагогтың инклюзивті білім берудегі негізгі рөлдері:

Балалардың жеке ерекшеліктерін ескеру: Педагог әрбір оқушының ерекшеліктерін, оның қабілеттері мен даму деңгейін түсініп, жеке тәсілдермен жұмыс істейді. Бұл үшін педагог оқушылардың білім алуына қатысты әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолдануы керек (дифференциация, жеке оқыту жоспары, арнайы тапсырмалар).

Қолдау көрсету және көмек көрсету: Ерекше қажеттіліктері бар балаларға көмек көрсету, олардың оқу процесінде кездесетін қиындықтарын жеңуге көмектесу — педагогтың негізгі міндеті. Бұл арнайы ресурстар, көмекші мамандар (психологтар, дефектологтар, логопедтер) мен қолдау құралдарын пайдалану арқылы жүзеге асырылады.

Психологиялық қолдау көрсету: Инклюзивті білім беру процесі психологиялық тұрғыдан да өте маңызды. Педагог оқушылардың әлеуметтік интеграциясына, олардың өзін-өзі бағалауын арттыруға және эмоционалды қолдау көрсетуге жауапты. Ол балалардың өздерін қоғамда сенімді сезінуіне көмектеседі.

Әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолдану: Педагог инклюзивті білім беру жүйесінде түрлі оқыту әдістерін қолдану керек. Бұл балалардың әртүрлі оқу стиліне, қажеттіліктеріне сәйкес болады (визуалды, аудиалды, кинестетикалық әдістер). Педагог оқытуға әр түрлі тәсілдерді енгізу арқылы барлық балалар үшін тиімді жағдайлар жасайды.

Қоғамдық интеграцияны қолдау: Педагог оқушыларды топтық жұмысқа ынталандырып, олардың қоғаммен байланыс орнатуына мүмкіндік береді. Бұл инклюзивті білім беру жүйесінің маңызды аспектісі болып табылады, өйткені балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға ерекше көңіл бөлінеді. Сабақтың бейімделуі және өзгертілуі: Педагог сабақтың құрылымын және мазмұнын балалардың қажеттіліктеріне қарай бейімдеп, оны барлық оқушыларға қолжетімді етеді. Бұл үшін арнайы құралдар, түрлі әдіс-тәсілдер, технологиялар қолданылуы мүмкін. Осыған орай, инклюзивті білім беруде қолданылатын заманауи әдістер білім беру сапасын арттырып, балалардың білім алушылардың жеке әлеуетін барынша ашуға бағытталған.

1. Цифрлық білім беру технологияларының дамуы

Цифрлық технологиялар мен онлайн платформалардың кеңінен қолданылуы инклюзивті білім беруді трансформациялауда маңызды рөл атқарады.

Заманауи технологиялар білім алушылардың оқу материалдарын өздерінің жеке ерекшеліктеріне сәйкес меңгеруін қамтамасыз етеді. Мысалы:

- **Арнайы бағдарламалар мен қосымшалар** білім алушыларға оқу процесін жеңілдетуге көмектеседі, оның ішінде ерекше қажеттіліктері бар студенттер үшін арнайы әзірленген құралдар.

- **Виртуалды және қосымша шындық** студенттерге қиын немесе күрделі оқу тапсырмаларын жеңілдетуге және оқу материалының визуалды түрде қызықты болуына мүмкіндік береді.

- **Қашықтан оқыту** технологиясы да инклюзивті білім беруде маңызды рөл атқарады, өйткені ол барлық студенттерге, соның ішінде мүгедек адамдарға да білім алуға мүмкіндік береді.

2. Әлеуметтік интеграция мен инклюзия

Әлеуметтік интеграция мен инклюзия — инклюзивті білім берудің басты тенденцияларының бірі. Бұл үрдіс студенттерді тек біліммен қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен қатар оларды әлеуметтік ортаға кіріктіруге бағытталған. Инклюзивті білім беру студенттерді жеке ерекшеліктеріне қарамастан, бір ортада білім алуға және өзара қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді.

3. Педагогтердің кәсіби дамуы

Инклюзивті білім беру жүйесі педагогтардың жаңа дағдыларын талап етеді. Осыған орай, мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттыру өте маңызды тенденция болып табылады. Бұл бағытта:

- **Инклюзивті педагогика мен психология саласындағы арнайы курстар** мұғалімдерге ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқытудың заманауи әдістерін үйретуге бағытталған.

- **Жеке дамуға бағытталған оқыту:** Мұғалімдер балалардың әртүрлілігін қабылдап, оларға сәйкес бейімделген оқу бағдарламаларын жасауды үйренеді.

4. Көпқұрамды (мультидисциплинарлық) тәсілдер

Инклюзивті білім беру жүйесінде балаларға барлық қажетті қолдауды ұсыну үшін көпқұрамды (мультидисциплинарлық) тәсілдер маңызды болуда. Бұл тәсілдің мақсаты — әр түрлі сала мамандарының, атап айтқанда, педагогтар, психологтар, логопедтер, дефектологтар, әлеуметтік қызметкерлер мен ата-аналардың бірлесе жұмыс істеуі.

Инклюзивті білім берудің тенденциялары қазіргі қоғамның дамуы мен өзгерістеріне сай құрылуда. Әр баланың білім алу құқығы тең болған жағдайда ғана білім беру жүйесі барлық балалар үшін тиімді және қолжетімді болады. Инклюзия тек педагогика ғана емес, әлеуметтік, экономикалық және мәдени тұрғыда да үлкен өзгерістерді талап ететін үрдіс болып табылады. Бүгінгі таңда инклюзивті білім беру жүйесінің жетілдірілуі мен даму тенденциялары қоғамның әрбір мүшесіне тең құқықтар мен мүмкіндіктер беруге бағытталған.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері. —Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, -2015. - 152б.

2. Мовкебаева З.А., Оралканова И.А. Включение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательный процесс. –Алматы: Эверо, -2019.-231с.

УДК 376.112.4

Комплексная поддержка детей с РАС

Муталимова Алина Рашидовна,
студент 2 курса, ОП 7М01901 – Дефектология,
Научный руководитель: Стельмах Светлана Александровна, к.пс.н.,
профессор
Международный Университет Астана,
Астана, Казахстан.
alinaa.mutalimova@mail.ru

В рамках реализации психолого-педагогической поддержки детей младшего школьного возраста с расстройствами аутистического спектра планируется создание условий для их обучения в общеобразовательных организациях, оказание необходимой коррекционной поддержки и помощи, консультирование педагогов и родителей.

Среди многочисленных нарушений развития детей школьного возраста расстройство аутистического спектра является одним из наиболее сложных расстройств, а психолого-педагогическая поддержка таких детей является одной из актуальных проблем образования. Следует отметить, что при начале изучения этого синдрома ставилась цель устранения неконтактности такого ребенка с ближайшим окружением, социумом на основе его индивидуальных и сохранных возможностей (Баенская, 2011; Никольская, Баенская, 2015).

Дети с РАС проявляют специфические особенности в речевом развитии: их речь часто отличается эхолалией, нарушениями интонации и темпа, ограниченным словарным запасом и трудностями в составлении связных высказываний. Многие испытывают затруднения в понимании обращенной речи, особенно если она не сопровождается визуальными подсказками. Кроме того, дети с РАС могут демонстрировать повышенную сенсорную чувствительность или, наоборот, пониженную реакцию на звуковые раздражители, что затрудняет восприятие фонематического состава слов и усложняет процесс формирования правильного звукопроизношения. ослаблена эмоциональная реакция на близких людей, отмечается «аффективная блокада», реакция на слуховые и зрительные раздражители недостаточна. При общении дети не направляют речь на собеседника, отсутствуют жесты, нарушаются звукопроизношение, слоговая структура и фонематические процессы, страдает мелодика и темп речи, характерна непоследовательность слов при составлении фраз и предложений. Указанные особенности речевого развития младших школьников с аутизмом требуют

проведения плановой индивидуальной коррекционной работы. В связи с этим возникает необходимость проведения теоретического и эмпирического изучения особенностей реализации психолого-педагогического сопровождения младших школьников с РАС для преодоления нарушений развития устной речи и письма в целом. Бондарко, Жукова, Лалаева, Левина, Лурия, Мнухина, Садовникова, Хватцев и др. утверждали необходимость проведения специальной коррекционной работы с детьми, имеющими нарушения речевого развития. Проблема преодоления речевых нарушений у младших школьников с РАС в процессе психолого-педагогического сопровождения остается одной из самых актуальных в современной педагогике (Баенская и др., 2014; Кокина, Керн, 2010; Кёгель и др., 2014).

В последнее время статистика в образовательных организациях показывает, что с каждым годом увеличивается количество детей младшего школьного возраста с нарушениями речевого развития. Среди всех школьников с нарушениями речевого развития есть и дети с РАС. Трудности, с которыми сталкиваются такие школьники, настолько серьезны, что становятся совершенно непреодолимыми. Это приводит к их отчуждению от жизни общества, возникает необходимость преодоления психологического дискомфорта, устранения трудностей в обучении, проблем в общении, оказания помощи в трудоустройстве и создании семьи в будущем. Поэтому вопросы психолого-педагогического сопровождения детей с расстройством аутистического спектра, преодоления нарушений в их речевом развитии являются актуальными для педагогов (Бородина, 2017; Гнатышина и др., 2019; Салаватулина, 2020).

Проблема исследования — разработать программу коррекционной работы по преодолению нарушений речевого развития у младших школьников с расстройством аутистического спектра в условиях оказания комплексной психолого-педагогической поддержки в общеобразовательной организации.

Данная проблема обусловлена противоречием между существующими трудностями в развитии системы общего образования и психолого-педагогического сопровождения детей с расстройствами аутистического спектра, с одной стороны, и отсутствием научных исследований и методических разработок по их сопровождению в условиях общеобразовательной организации, с другой стороны.

Речевые нарушения у детей с РАС влияют на их трудности социального общения. Согласно исследованиям Баенской (2011), Никольской и Баенской (2015), у детей с РАС наблюдаются особенности в изменении устной и письменной речи, что требует адаптированного психолого-педагогического сопровождения.

Лурия (1975) и его последователи (Жукова, Лалаева, Левина) показывают, что нарушения фонематического слуха и обработки слуховой информации затрудняют развитие речи. Современные исследования подтверждают, что обоснованные логопедические и психолого-педагогические методики обеспечивают постоянную речевую активность и общение у детей с РАС (Кёгель и др., 2014; Гнатышина и др., 2019).

Современные исследования подчёркивают необходимость применения традиционных логопедических методов с альтернативной коммуникацией и мультисенсорными подходами (Бородина, 2017; Салаватулина, 2020).

Таким образом, данное исследование направлено на разработку и апробацию коррекционной программы, учитывающей особенности младших школьников с РАС и их использование в инклюзивной образовательной среде.

Предметом нашего научного исследования являются особенности организации психолого-педагогического сопровождения младших школьников с расстройствами аутистического спектра в процессе преодоления нарушений письменной речи с использованием специально разработанной программы коррекционной работы.

Целью нашей работы является изучение литературных источников, посвященных проблеме исследования, и экспериментальной работы по реализации психолого-педагогического сопровождения младших школьников с расстройствами аутистического спектра в процессе преодоления речевых нарушений. Достижение поставленной цели обусловило необходимость разработки программы коррекционной работы по преодолению речевых нарушений средствами внеурочной деятельности.

Для достижения поставленной цели было организовано теоретическое и практическое исследование в КГУ «Средняя школа №36» г. Усть-Каменогорск. В качестве основного метода организации теоретического этапа исследования был выбран метод теоретического анализа научной литературы и правового обеспечения системы образования детей с расстройствами аутистического спектра, изучение состояния проблемы.

В качестве практических методов исследования были выбраны: изучение истории развития детей с РАС, их личных дел, а также наблюдение, беседа, констатация, обучающие контрольные эксперименты, анализ и обобщение полученных результатов, анализ полученной информации.

Для изучения особенностей речевого развития младших школьников с аутизмом нами были выбраны рекомендации Садовниковой И.Н. по обследованию детей и адаптированы к целям исследования. Диагностическая методика включает ряд заданий, разработанных с учетом особенностей развития младших школьников с расстройством аутистического спектра. Учащимся предлагалось записывать на слух слоги, слова, текст и списывать текст с печатного образца (Садовникова, 2011, Солдатенкова, 2013).

В качестве практической базы нашего исследования была выбрана инклюзивная школа.

Анализ полученных данных на констатирующем этапе эксперимента показал, что ни один из пяти детей, принявших участие в исследовании, не показал высоких результатов; отмечена зависимость количества ошибок от вида письменной работы. Больше всего ошибок было допущено при написании слов и аудировании, чем при списывании, что позволило сделать вывод о необходимости проведения коррекционной работы.

При рассмотрении содержания обучающего этапа эксперимента мы ориентировались на рекомендации И.Н. Садовниковой, Л.Н. Ефименковой и

разработали коррекционную программу занятий на основе индивидуальных комплексных карт психолого-педагогического сопровождения.

В государственном образовательном стандарте начального общего образования обучающихся с особыми образовательными потребностями одним из психолого-педагогических условий успешной реализации программы является применение форм и методов работы с детьми, соответствующих их психологическому возрасту и индивидуальным особенностям.

Коррекционный курс — это внеурочная форма, включающая различные формы коллективной деятельности, направленной на достижение определенного образовательного результата (Бородин, 2018).

Необходимость разработки содержания коррекционного курса для проведения занятий с учащимися с РАС обусловлена результатами констатирующего этапа эксперимента. Индивидуальная работа по коррекции нарушений речевого развития сочеталась с фронтальной работой и учитывала все индивидуальные особенности учащихся.

Программа курса подразумевает повторение материала в разных формах и объемах с учетом особых образовательных потребностей учащихся. Лексический материал постепенно усложняется и расширяется, что способствует его более прочному усвоению учащимися.

Для проведения коррекционной работы с учащимися 1–4 классов отводится 21 учебная неделя, что составляет 63 коррекционных занятия (1 индивидуальное занятие в неделю и 2 фронтальных занятия). Две недели в году отводятся на диагностическую работу. Диагностику психофизического развития детей с расстройствами аутистического спектра проводили специалисты комплексного психолого-педагогического сопровождения: педагог-психолог, учитель-дефектолог, логопед, педагог-ассистент, учитель начальных классов. Комплексное изучение этих детей позволило получить больше информации о каждом ребенке. По мнению многих специалистов именно комплексный подход к обучению и воспитанию детей с нарушением речи необходим для детей данной категории (Баенская, 2011).

На констатирующем этапе исследования была проведена диагностика речевого, когнитивного и социального развития детей с РАС, что позволило выявить ряд особенностей, препятствующих их успешной интеграции в образовательный процесс.

Выявленные особенности:

1. Социальная коммуникация
 - 4 из 5 детей избегали зрительного контакта и не реагировали на обращенную речь.
 - 3 из 5 детей использовали речь только в инструментальных целях (например, для запроса предметов).
 - 2 ребенка не понимали невербальные сигналы (жесты, мимику).
2. Поведенческие особенности
 - 3 из 5 детей демонстрировали моторные стереотипии (махание руками, раскачивание).

- 2 ребенка проявляли ограниченный интерес только к узким темам (например, буквам и цифрам).

3. Речевые нарушения

- У 3 из 5 детей наблюдалась эхолалия (в 2 случаях – отложенная).
- У 4 детей выявлены нарушения интонации и темпа речи.
- У всех учащихся отмечались трудности с пониманием сложных инструкций и переносного смысла слов.

4. Когнитивные и учебные трудности

- Наблюдалось неравномерное развитие когнитивных функций: хорошая механическая память сочеталась с трудностями в логическом мышлении.

- 3 ребенка проявляли высокий уровень тревожности в новых ситуациях.

Параметры	Средний балл (из 5)
Социальное взаимодействие	2.0
Речевая активность	2.3
Учебная самостоятельность	1.9

Результаты диагностики до начала коррекционной работы:

Результаты первичной диагностики подтвердили необходимость разработки и внедрения коррекционной программы, ориентированной на развитие речи, социальных навыков и учебной самостоятельности у младших школьников с РАС.

С учетом выявленных трудностей была разработана программа, направленная на развитие коммуникативных и учебных навыков младших школьников с РАС.

Структура программы:

Этап 1. Диагностический этап (1–2 недели)

- Первичная диагностика (наблюдение, тестирование).
- Разработка индивидуальных карт сопровождения.

Этап 2. Основной этап (3–16 недели)

- Социальная адаптация: обучение пониманию эмоций, использование «социальных историй».
- Формирование коммуникации: снижение эхолалии, развитие осмысленной речи, использование невербальных средств общения.
- Коррекция речевых нарушений: работа над фонематическим восприятием, интонационной выразительностью.
- Развитие учебных навыков: пошаговое освоение письменной речи, использование карточек PECS и пиктограмм.

Этап 3. Этап закрепления (17–21 недели)

- Формирование самостоятельности в выполнении заданий.
- Развитие навыков самоконтроля и коррекции ошибок.

Программа строилась на принципах комплексности, индивидуального подхода и многоканального обучения. Комплексность предполагала участие

специалистов различных профилей, что позволяло обеспечить всестороннее сопровождение учащихся. Индивидуальный подход заключался в адаптации заданий к возможностям каждого ребенка, а многоканальное обучение предусматривало использование визуальных, слуховых и тактильных методик для повышения эффективности усвоения материала.

Результаты контрольного этапа

После завершения коррекционной работы проведена повторная диагностика, результаты которой показали положительную динамику.

Параметры	До программы	После программы
Социальное взаимодействие	2.0	3.5
Речевая активность	2.3	3.8
Учебная самостоятельность	1.9	3.2

Анализ результатов исследования подтвердил эффективность предложенной коррекционной программы. В ходе работы у детей с РАС улучшились высшие психические функции, в том числе речевая память, внимание к языковым явлениям и словесно-логическое мышление. Также наблюдалось развитие навыков письма на слух и самостоятельного письма, снижение количества орфографических и специфических ошибок, а также формирование умений самоконтроля. Помимо положительных изменений у детей, было отмечено повышение профессионального мастерства педагогов, участвовавших в реализации программы, что способствовало повышению качества инклюзивного образования в целом.

Литература

1. Баенская, Э. Р. (2011). Дети и подростки с аутизмом: Психологическое сопровождение. Теревинф.
2. Баенская, Э. Р., Либлинг, М. М., Никольская, О. С. (2014). Аутичный ребенок. Пути помощи. Теревинф.
3. Беспалова, Г. М. (2018). Тьюторское сопровождение школьника: организационные формы и образовательные эффекты. <https://thetutor.ru/biblioteka/tyutorstvo-v-osnovnoj-shkole/tyutorskoe-soprovozhdenie-shkolnika/>
4. Бородин, В. А. (2018). Педагогические основы реализации федеральных государственных образовательных стандартов для детей с ограниченными возможностями здоровья. Издательство ЮУрГГПУ.
5. Бородин, В. А. (2017). Методическое обеспечение инновационной подготовки педагогов специального образования к обучению детей с ограниченными возможностями здоровья. Журнал фармацевтических наук и исследований, 12, 2486–2492. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=30779447>
6. Гнатышина, Е., Ворожейкина, А., Цилицкий, В., Салаватулина, Л., и Резникова, Е. (2019). Социокультурная трансформация инструментов подготовки учителей в условиях цифровизации. The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences EpSBS, LXXVI, 1088–1093. <https://www.europeanproceedings.com/pdf/article/>
7. Google Scholar Crossref European Proceedings

Карпенкова, И. В. (2010). Тьютор в инклюзивной школе: сопровождение ребенка с особыми потребностями. СРРР&К.

8. Кегель, Л. К., Парк, М. Н., и Кегель, Р. Л. (2014). Использование самоуправления для улучшения взаимного социального общения детей с расстройствами аутистического спектра. Журнал аутизма и расстройств развития, 44, 1055–1063. DOI: Google Scholar Crossref

9. Кокина, А. и Керн, Л. (2010). Социальные истории для учащихся с расстройствами аутистического спектра: метаанализ. Журнал аутизма и расстройств развития, 40, 812–826.

10. Никольская, О. С. и Баенская, Э. Р. (2015). Дети с аутизмом: варианты развития. Образование и обучение детей с расстройствами развития, 1, 25–32.

11. Плавник, Дж. Б. и Феррери, С. Дж. (2011). Установление вербальных репертуаров у детей с аутизмом с использованием видеомоделирования на основе функций. Журнал прикладного поведенческого анализа, 44(4), 747–766.

12. Садовникова, И. Н. (2011). Дисграфия, дислексия: технология преодоления: пособие для логопедов, учителей, психологов, студентов педагогических специальностей. ПАРАДИГМА.

13. Салаватулина, Л. Р. (2020). Педагогическая стратегия формирования культуры инклюзивного волонтерства в профессионально-педагогической подготовке студентов. Вестник Челябинского государственного педагогического университета, 7(160), 173–188.

14. Солдатенкова, Е. Н. (2013). Обзор зарубежных подходов к развитию коммуникации у детей с расстройствами аутистического спектра. Современная зарубежная психология, 3, 52–64. DOI: 10.17759/jmfp

ӘОЖ 376.112.4

Аутизм спектрі бұзылысы бар балаларды әлеуметтік бейімдеуге тьютерлік қолдау

Нұрмұхамбетова М.Н., Құмарбек К.М.

6B01901– «Дефектология» БББ 3 курс студенті,

Ғылыми жетекші: Турымтаева Б.Е.

Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ.,
Қазақстан Республикасы

maralnurmuhambetova@gmail.com, kumarbekkarina327@gmail.com

Аутизм спектрі бұзылысы (АСБ) бар балалар үшін мектептегі және әлеуметтік ортадағы бейімделу қиындықтары жиі кездеседі. Мұндай балаларды сәтті әлеуметтендіру және бейімдеу үшін тьютерлік қолдау маңызды рөл атқарады. Тьютор – бұл арнайы дайындалған маман, ол баланың оқу үдерісіне қатысуын жеңілдетеді, әлеуметтік және мінез-құлық дағдыларын

қалыптастыруға көмектеседі және баланың жеке қажеттіліктерін ескере отырып, оқу процесіне қолдау көрсетеді.

Тьютерлік қолдаудың мәні

Тьютерлік қолдау – бұл баланың оқу және әлеуметтік бейімделу процесінде жеке көмек көрсететін маманның жұмысы. АСБ бар балалардың әлеуметтік қабілеттері мен қарым-қатынас дағдыларында кемшіліктер жиі кездеседі. Сондықтан, тьютер балаларға күнделікті өмірде өз сезімдерін, ойларын дұрыс жеткізуге, басқа адамдармен қарым-қатынас жасауды үйренуге көмектеседі. Мұндай қолдау балалардың өмір сапасын жақсартуға, оларды қоғамға бейімдеуге мүмкіндік береді.

Аутизм спектрі бұзылысы бар балалар (АСБ) әлеуметтік ортаға бейімделуде түрлі қиындықтарға тап болады. Мұндай қиындықтар келесідей сипатталады:

- Қарым-қатынас жасаудағы кедергілер (вербалды және вербалды емес тілдің дамымауы);
- Мінез-құлықтағы стереотиптер мен шектеулі қызығушылықтар;
- Эмоционалдық тұрақсыздық және қоршаған ортаға деген жоғары сезімталдық;
- Басқа адамдармен қарым-қатынаста сенімсіздік және түсініспеушілік [2].

Аутизм спектрі бұзылысы (АСБ) бар балалар үшін бұл қиындықтар мектеп ортасында және күнделікті өмірде үлкен тосқауылдар тудырады. Сондықтан баланың әлеуметтік бейімделуіне бағытталған жүйелі қолдау көрсету қажет.

Тьюторлық қолдаудың әлеуметтік бейімделу процесіндегі негізгі аспектілерді келесідей бағыттар бойынша қарастырылады:

Эмоционалдық қолдау көрсету: АСБ бар балалардың эмоционалдық жағдайы тұрақсыз болуы мүмкін. Оларға қорқыныш, сенімсіздік және үрей сияқты сезімдер тән. Бұл жағдайда тьютор баланың эмоцияларын реттеуге, оның күйзелісін жеңілдетуге көмектеседі.

Коммуникативтік дағдыларды дамыту: АСБ бар балалардың негізгі қиындықтарының бірі – қарым-қатынас орнату және әлеуметтік ортада өзін еркін ұстау. Бұл ретте тьютор баланы топпен жұмыс істеуге, диалог құруға және өзінің пікірін білдіруге үйретеді. Алехина мен Семагоның еңбектерінде тьютор баланың эмоциялық реакцияларын дұрыс тануға және оларды басқаруға бағытталған тәсілдерді қолдануы керектігі айтылған. Никольская О.С еңбегінде атап өткендей, тьютор балаға қарым-қатынас стратегияларын меңгеруге көмектесіп, оны әлеуметтік белсенділікке ынталандырады. Өзін-өзі реттеу және мінез-құлықты бақылау: АСБ бар балаларда өзін-өзі реттеу дағдыларының жеткіліксіздігі жиі байқалады. Бұл жағдай мектепте және әлеуметтік ортада қиындықтарға әкеледі. Тьютор балаға мінез-құлық нормаларын түсіндіру арқылы оны реттеуге және өз әрекеттеріне жауапкершілікпен қарауға үйретеді.

Әлеуметтік дағдыларды дамыту: Тьютор баланы мектеп өміріне бейімдеу барысында оның әлеуметтік дағдыларын дамытады. Баланың

ұжымда өз орнын табуы, сыныптастарымен достық қарым-қатынас орнатуы – бейімделудің маңызды көрсеткіштері. Тьютор баланың басқа балалармен қарым-қатынас орнатуына көмектеседі, ойындар мен бірлескен іс-шаралар арқылы әлеуметтік өзара әрекеттесуге үйретеді.

Әлеуметтік дағдыларды дамытуға бағытталған тьютерлік әдістер:

Аутизм спектрі бұзылысы бар балаларды әлеуметтік бейімдеуге бағытталған тьютерлік қолдау барысында қолданылатын әдістер өте түрлі және әр баланың қажеттілігіне сәйкес бейімделеді. Әлеуметтік дағдыларды дамыту – бұл өте ұзақ әрі күрделі процесс, себебі АСБ бар балалар жиі әлеуметтік ортада өз эмоцияларын және мінез-құлықтарын дұрыс білдіруде қиындықтарға ұшырайды. Сондықтан тьютерлер балалардың осы дағдыларды игеруіне көмектесетін бірнеше тиімді әдістерді қолданады.

1. *Модельдеу әдісі* – бұл тьютердің дұрыс әлеуметтік дағдыларды көрсетіп, баланың сол дағдыларды қайталауға тырысуы үшін қолданылатын әдіс. Бұл әдіс әсіресе балалардың қарым-қатынас дағдыларын дамытуда өте пайдалы.

Жұмыс істеу принципі:

- Тьютер балаларға нақты жағдайларда, мысалы, басқа адаммен амандасу, сұрақ қою, көмек сұрау сияқты жағдайларда дұрыс әрекет үлгілерін көрсетеді.

- Балалар осы үлгілерді көріп, оларды қайталауға тырысады. Тьютер баланың әрекеттерін қадағалап, оны түзетіп, қажетті дағдыларды нақтылай түсінеді.

- Мысалы, тьютер баламен бірге дүкенге барғанда, қолайлы мінез-құлықты көрсету арқылы ол баланы қайтып жасауды үйретеді: «Сәлем, менің атым Жанна, сіздерде жаңадан келген ойыншықтар бар ма?» деген сияқты сөйлемдерді қолдануды үйретеді.

2. *Ойын терапиясы* – аутизм спектрі бұзылысы бар балаларға өз эмоцияларын білдіруге, басқа балалармен өзара әрекет жасауды үйренуге көмектесетін әдіс. Бұл әдіс балаларға ойын арқылы әлеуметтік дағдыларды дамытудың тиімді жолы болып табылады.

Жұмыс істеу принципі:

- Балалар ойнау арқылы эмоционалдық дағдыларды, қарым-қатынас жасау қабілетін дамытуға мүмкіндік алады. Ойын кезінде балалар бір-бірімен әңгімелесіп, ортақ мақсатқа жету үшін бірігіп әрекет етеді.

- Ойын барысында балалар рөлдерді бөліседі, тапсырмаларды бірге орындайды, күліп ойнайды немесе шешім қабылдауға қатысты бір-бірінің пікірлерін тыңдайды.

- Бұл әрекеттер баланың өзара қарым-қатынастарын, сонымен қатар бір-біріне деген эмпатиясын дамытуға көмектеседі.

3. *Сараптамалық бақылау әдісі* – бұл баланың әлеуметтік қарым-қатынас жағдайларына реакцияларын бақылап, сол әрекеттерді кейін талқылау арқылы дұрыс жауаптарды табуға көмектесетін әдіс.

Жұмыс істеу принципі:

- Тьютер немесе маман баланың әлеуметтік жағдайларға қалай әрекет ететінін бақылайды, мысалы, басқа баламен ойнау, әлеуметтік ойындарда немесе топтық жұмыстарда қатысу сияқты.

- Сараптамалық бақылау барысында баланың қателіктері немесе ол жасаған дұрыс әрекеттер талқыланады. Бұл балалардың әрекеттерінің әсерін түсінуге және келешекте қандай әрекет жасау керектігін ойлауға мүмкіндік береді.

- Әдетте, бұл әдіс баланы бақылағаннан кейін оны талқылап, тәжірибе алмасу арқылы жүзеге асады. Мысалы, бала топтық жұмыс кезінде сөз сөйлегенде басқалардың пікірлерін тыңдамаған жағдайда тьютер баламен осы жағдайды бірге талқылайды және оған қалай дұрыс әрекет ету керектігін көрсетеді.

Қорытынды

Аутизм спектрі бұзылысы (АСБ) бар балаларды әлеуметтік бейімдеуде тьютерлік қолдау маңызды рөл атқарады. Бұл балалардың оқу процесіне қатысуы, әлеуметтік дағдыларды меңгеруі және қоршаған ортаға бейімделуі көбінесе қиындықтарға толы болады. Тьютерлер арнайы дайындықпен балалардың қажеттіліктерін ескере отырып, оқу мен әлеуметтік интеграцияны жеңілдетуге көмектеседі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Обучение детей с расстройствами аутистического спектра. Методические рекомендации для педагогов и специалистов сопровождения основной школы / Отв. ред. С.В. Алехина // Под общ. ред. Н.Я. Семаго. — М.: МГППУ, 2012. — 80 с.

2. Никольская О.С. Тьюторское сопровождение обучающихся с расстройствами аутистического спектра в начальной школе: методическое пособие / О.С. Никольская. – Москва: ФГБНУ «ИКП РАО», 2020. – 25 с.

ӘОЖ 372.461.3

Сөйлеудің жалпы дамымауы бар мектеп жасына дейінгі балалардың мазмұндау дағдылары

Орынбек Ж.О.

7М01901 – Дефектология ББ 2 курс магистранты

Ғылыми жетекшісі: пс.ғ.к., қауымдастырылған профессор Ауренова М.Д.

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ.,

Қазақстан,

zhuzik13@mail.ru

Сөйлеудің жалпы дамымауы бар мектеп жасына дейінгі балалардың мазмұндау дағдыларын қалыптастыру өзекті мәселелер қатарына еніп отыр.

Бұл балалардың мазмұндау дағдыларын қалыптастыру арқылы байланыстыра сөйлеуін дамыта аламыз.

Мазмұндау - монологтік сөйлеуді дамытудың дәстүрлі әдісі. Жалпы мектепке дейінгі және түзету педагогикасындағы көптеген зерттеушілер Л. Е. Ефименкова, Т. А. Ткаченко, Т. Б. Филичева, Е. М. Мастюкова, Н. С. Жуков, В. П. Глухов, О. Б. Иншакова, В. К. Воробьева балаларды мазмұндауға үйретуде ерекше рөл атқарады. Мектеп жасына дейінгі балаларда мазмұндауды үйрену сөздік қорын байытуға, қабылдауды, есте сақтауды және зейінін дамытуға ықпал етеді. Мазмұндау дағдыларын игеру үшін келесі дағдылар қажет:

- шығарманы тыңдай білу;
- негізгі мазмұнды түсіну және оны сезіну;
- реттілігін, сондай-ақ автордың сөйлеу айналымын есте сақтау;
- шығарманы ауызша мағыналы және мәнерлі түрде ойды еркін жеткізу, үлгіге тән өрнектерін сақтау, сонымен бірге оның белсенді сөздігін пайдалану;
- өз сөзін тыңдаушыларға арнай отырып, ұжымда сөйлей білу.

Мазмұндау сабақтарында балаларға өздері тыңдаған шығарманы ауызша үйлесімді жеткізуге, оқиғалардың реттілігін сақтап үйретуге, сөйлеу мәнерлілігіне көп көңіл бөлу керек.

Біз балаларға күнделікті өмірде қолдануға тура келетін сөйлеуді үйретеміз. Мәтіндерді мазмұндау балаларда фразалық кеңейтілген сөйлеу болған кезде, мәтіннің мазмұнын тыңдай және түсіне білгенде, сондай-ақ оған жаңа ғана оқылған нәрсені айтуға деген ұмтылыс болған кезде жасалуы мүмкін. Мазмұндау сөйлеу дағдыларын жетілдіруге, баланың назарын, оның ойлауын дамытуға көмектеседі, сөйлеу кезінде логопед қойған дыбыстарды бекітуге көмектеседі [1].

Орта топтан бастап балабақшада балаларға әдеби-көркем шығармаларды мазмұндауға үйрету бойынша сабақтар өткізіледі. Сабақтарда бірқатар әдістер қолданылады. Мазмұндауға арналған шығарманың тәрбиелік мәні болуы керек: балаларға пайдалы нәрсені үйрету, олардың көкжиегін, моральдық және эстетикалық тәжірибесін қалыптастыру қажет.

М. М. Алексеева бізді тәрбиешінің үлгісі бойынша мазмұндау техникасымен таныстырады. Оның айтуынша, мұғалімнің мазмұндау үлгісі баланың ой-пікірін нақты фактілерге бағыттайды. Үлгі логикалық түрде мазмұндауды құруға көмектеседі. Мазмұндауды үйрену жоспар бойынша жүреді. Жоспар оқиғалардың дәйектілігіне ықпал етеді. Жоспар тек дәйекті баяндауға ғана емес, сонымен қатар өз ойларыңызды егжей-тегжейлі баяндауға, оқиғаны дәл және мәнерлі түрде жеткізуге көмектеседі. Жоспарды тәрбиеші жасайды. Балалар жаза алмайтындықтан, жоспар графикалық түрде сурет немесе схема түрінде орындалады. Тәрбиешінің сұрақтары маңызды мәселе болып табылады. Мазмұндауды бастамас бұрын, олар балаларға баяндау логикасын, кейіпкерлердің өзара байланысы мен өзара әрекеттесуін еске салады. Мазмұндау процесінде олар баланың жауабын толықтырады немесе нақтылайды. Мазмұндаудан кейін олар оны талдауға көмектеседі.

Әдістемелік әдебиеттерде мазмұндау жоспарын кеңінен қолдану ұсынылады. Тәрбиешілердің нұсқауы да өте маңызды әдістемелік әдіс. Егер бала мәтінді немесе жеке сөзді ұмытып кетсе, ол қолданылады. Нұсқаулар балаларға белгілі бір өрнектің, сөз тіркестерінің, сөздердің мағынасын түсінуге немесе нақтылауға көмектеседі, мазмұндау кезінде сөйлеудің мәнерлілігін дамытады. Сабақтарда мазмұндаудың әртүрлі әдістерін қолдану ұсынылады. Мысалы, бала басынан аяғына дейін қысқа мәтін жаза алады. Ұзын шығарманы ұжымдық түрде, бөліктерге бөлуге болады: біреуі бастайды, басқалары оны жалғастырады және аяқтайды. Мұнда балалар драматизация элементтерін қолдана отырып, бет — әлпетті мазмұндаудың ең алғашқы тәжірибесін алады [1].

Сөйлеудің жалпы дамымауы бар балаларды мазмұндауға үйрету сабақтарының құрылымы мектепке дейінгі білім берудің типтік әдістеріне негізделген. Сөйлеудің жалпы дамымауы бар балаларындағы мәтінді түсіну сөйлеу даму деңгейіне байланысты ерекшеленетін мазмұндау ерекшеліктеріне ие.

Сөйлеудің жалпы дамымауы бар балаларда қалыпты есту және интеллект кезінде оның дыбыстық және семантикалық жағына қатысты сөйлеу жүйесінің барлық компоненттерінің қалыптасуы бұзылады. Мазмұндау дағдысының қалыптаспауы, сөйлеудің жалпы дамымауының белгілерінің бірі. Сөйлеудің жалпы дамымауы бар балаларда монологтік сөйлеудің құрылымын құру қиынға соғады. Мазмұндау кезінде олар өз ойларын дәйекті және толық жеткізе алмайды, жеке сілтемелерді өткізіп жібереді, кейіпкерлерді жоғалтады.

В. П. Глухов сөйлеудің жалпы дамымауы бар балаларда үйлесімді контекстік сөйлеу дағдыларын игеруде айтарлықтай қиындықтарды атап өтті. Олар тіл жүйесінің әртүрлі компоненттерінің – фонетикалық-фонематикалық, лексикалық, грамматикалық дамымауына байланысты болады. Бұл балалардың психикалық процестердің дамуындағы қайталама ауытқулардың болуы (қабылдау, зейін, есте сақтау, қиял және т.б.) байланыстыра монологтік сөйлеуді меңгеруде қосымша қиындықтар тудырады.

Е.Г. Корицкая және Т.А. Шимкович сөйлеудің жалпы дамымауы бар балалардың айтарлықтай қиындықтарына назар аудара отырып, бұл қиындықтардың артып келе жатқанын атап өтті. Қысқа мәтінді мазмұндау кезінде мектеп жасына дейінгі балалар оқығандарының мағынасын әрдайым толық түсіне бермейді. Мазмұндау барысында маңызды бөлшектерді қалдырады, дәйектілік бұзылады, қайталануға мүмкіндік береді, жеке тәжірибеден қосымша эпизодтар немесе естеліктер қосады, қажетті сөзді таңдауда қиындық туғызады [2].

Сөйлеудің жалпы дамымауы бар балаларда үйлесімді сөйлеуді қалыптастыру үшін ауызша сөйлеуді түзетуге бағытталған сапалы педагогикалық жұмыстар жүргізілді. Бұл жұмыстарда монологтік сөйлеу дағдыларын қалыптастырудағы қадамдардың бірі ретінде мазмұндауға ерекше рөл беру ұсынылады. Байланыстыра сөйлеуді дамыту ойлаудың дамуымен бірге кезең-кезеңімен жүреді. Баланың дамуының белгілі бір кезеңінде оның

сөйлеу және психикалық дамуы өзара әсер ету процесін ұйымдастыра отырып қиылысады және бұл балалардың іс-әрекетінің күрделенуімен және айналасындағы адамдармен қарым-қатынас формаларымен байланысты болады.

Балалардағы мазмұндауды дамыту мәселесі өте өзекті және көптеген теоретиктер мен практиктер оны зерттеумен айналысты. Әдістемелік әдебиеттерді талдау кезінде біз Л. Н.Ефименков, В.П.Глухов, Т.А. Ткаченко, С.Ю. Строгова, Н.А. Пищагина, Г.Г. Термаева, Е. В. Шмидт, Я.Б. Карнаухова-тың мақалаларына назар аудардық.

Л.Н. Ефименкова сөйлеудің жалпы дамымауы бар балалардың сөйлеуін дамыту бойынша жұмыс әдістерін жүйелеуге тырысады. Ол барлық түзету жұмыстарын үш кезеңге бөлді. Әр кезеңде сөздікті, фразалық сөйлеуді дамыту және байланыстыра сөйлеу бойынша жұмыс жүргізіледі. Байланыстыра сөйлеуді қалыптастыру - үшінші кезеңнің негізгі міндеті болып табылады. Бұл жағдайда жұмыс сөз ұғымынан, сөйлемдегі сөздердің байланысы туралы басталады. Автор сөйлеудің жалпы дамымауы бар балаларға алдымен егжей-тегжейлі, содан кейін таңдамалы және шығармашылық мазмұндауды үйретуді ұсынады. Мазмұндаудың кез-келген түрінің алдында мәтінді талдау болады.

В.П. Глухов визуалды схема негізінде қайта құруды оқыту жүйесін ұсынады. Көрнекі схеманы құру үшін В. П. Глухов тақтаға орналастырылған блоктарды-квадраттарды қолданады. Олар мәтінді оқып, талдағаннан кейін кейіпкерлер мен маңызды объектілердің силуэт (кара-ақ) бейнелерімен толтырылады. Мұндай схеманы құру балаларға оқиғаның мағыналық - сөздік байланыстарының дәйектілігі мен байланысын орнату арқылы кеңейтілген хабарламаның мазмұнын білуге мүмкіндік береді. Материалда мазмұндауды оқыту, әдетте, екі сабақта жүзеге асырылады. Бұл сабақтар келесі жұмыс түріне дайындалады: балалардың суреттері бойынша мазмұндау. Сабақтың бұл түрі мұғалім логопедтің тапсырмасы бойынша жүргізетін өте үлкен алдын-ала жұмысты қажет етеді. Біріншіден, балалардың назарын әр сөзге қарапайым сурет салуға және үлгілер беруге болатындығына аударады. Содан кейін балаларға қарапайым сызбалар жасайтын сөздер ұсынылады, ал тақырыптық сөздермен қатар қайғы, достық, ауру және т.б. сияқты сөздер беріледі, оларды қалай оңай және жақсы бейнелеу керектігі түсіндіріледі. Әр жолы балалар сурет салғаннан кейін оларға тапсырмалар беріледі: суреттеріне қарап сөздерді, сөз тіркестерін немесе сөйлемдерді еске түсіру. Осылайша, балалар біртіндеп мазмұндау үшін сызбаларды қолдануға көшеді. Жұмыстың бұл түріне екі сабақ беріледі. Балалардың суреттерін қолдана отырып мазмұндауды үйрету сабағын ұйымдастырған кезде келесі жоспарды ұстанған жөн:

1. Ұйымдастырушылық бөлімді қамтитын жұмбақтарды, ойын жағдайларын, иллюстрацияларды қарауды және т. б.
 2. Шығарманы мазмұндауда шартсыз орындату;
 3. Мәтіннің мазмұнын сұрақ-жауап түрінде талдау;
 4. Мазмұнды талдаудан басқа, мәтінге лексикалық талдау жүргізу қажет.
- Балалардың назары шығарманың тілдік материалына аударылады.

Лексикалық талдау мыналарды қамтиды: мәтіннен анықтамалық сөздерді, салыстырмалы конструкцияларды таңдау.

5. Мәтінді бөліктерге бөліп оқу және балалардың әр бөлікке сурет салу. Алдын ала қағаз мәтіннің фрагменттеріне сәйкес бөліктерге бөлінеді. Содан кейін балалар суреттеріне сәйкес қайталайды [3].

Т.А. Ткаченко пікірінше, сөйлеудің жалпы дамымауы бар балалардың кеңейтілген семантикалық мәлімдемелері анықтықтың болмауымен, презентацияның дәйектілігімен, эскизімен, кейіпкерлердің себеп-салдарлық қатынастарына емес, сыртқы, үстірт әсерлерге баса назар аударуымен ерекшеленеді. Фонетика, лексика, грамматикалық жүйе саласындағы көрсетілген кемшіліктер мазмұндауда айқын көрінеді. Мұндай балаларда есте сақтаудың тәуелсіз және шығармашылық баяндаудың барлық түрлері қиын болады. Сондықтан үлгі бойынша мәтіндермен жұмыс жасауда қалыпты сөйлейтін құрдастарынан артта қалуы байқалады. Мазмұндау нәтижесінде сөйлеу қиындықтарынан басқа, оқиғалардың логикалық реттілігін жеткізуде қателіктер орын алады. Олар әдетте жеке заттар мен олардың бөліктерін тізімдеумен шектеледі. Кейбір балалар тек сұрақтарға жауап бере алады.

Осылайша, сөйлеудің жалпы дамымауы бар мектеп жасына дейінгі балалардың мазмұндау дағдысының өзіндік ерекшеліктері бар:

- мәлімдемені жоспарлау қиындығына байланысты лексикалық және грамматикалық бұзылулар байқалады. Көп жағдайда дұрыс емес, күрделі сөйлемдер сирек кездеседі;

- оқиғалардың логикалық тізбегін беруде қателіктер туындайды. Балалар тек әрекеттерді тізімдеумен шектелуі мүмкін;

- мазмұндаудың дәлдігі мен толықтығы зардап шегеді;

- бұл мазмұндау тәуелсіздігіндегі қиындықтар, осыған байланысты қосымша мәселелерге қажеттілік туындайды;

- балаларда мазмұндауды құруда қиындықтар болады. Өйткені олардың қозғалғыштығы жеткіліксіз, зейіннің әлсіз ауысуы, қабылдаудың, есте сақтаудың кемшіліктері бар.

Т. А. Ткаченко сөйлеудің жалпы дамымауы бар балалардың байланыстыра сөйлеуді қалыптастыру бойынша жұмыс кезінде сөйлеу жоспарын көрнекілік және модельдеу сияқты көмекші құралдарды қолданады. Модель элементтері ертегі кейіпкерлерінің суреттері болуы мүмкін, содан кейін олар алмастырғыш белгілермен ауыстырылады. Бұл суреттерді жасау үшін көркемдік қабілет қажет емес. Кез-келген мұғалім таңдалған әңгімеге заттар мен заттардың ұқсас символдық бейнелерін сала алады. Анықтамалық суреттер визуалды жоспар бола отырып, сөйлеу құралдары үйлесімді баяндауды қамтамасыз ететін біртұтас мәлімдеме процесіне бағыттайды. Нәтижесінде келесі жұмыс тәртібі белгіленеді:

- көрнекі әрекет бойынша оқиғаны мазмұндау;
- фланелеграфты пайдаланып оқиғаны мазмұндау;
- сюжеттік суреттер сериясы бойынша оқиғаны мазмұндау;
- сюжеттік сурет бойынша оқиғаны мазмұндау.

Бұл жұмыс жүйесінің ерекшелігі-оқыту кезеңдерін дәйекті түрде қолдана отырып, бастапқыда толық семантикалық мәлімдемелерді игермеген балаларда мазмұндау дағдысын қалыптастыруға болады [4].

С.Ю. Строгованың айтуынша, модельдеу әдісін қолдану балаларға визуалды акпаратты тиімді қабылдауға және өңдеуге, оны қайта кодтауға, сақтауға және көбейтуге мүмкіндік береді деп болжайды. Бұл әдістеменің ерекшелігі-заттардың бейнесін емес, жанама есте сақтау үшін символдарды қолдану, бұл балаларға сөздерді іздеуді және есте сақтауды едәуір жеңілдетеді. Сондай-ақ, С.Ю.Строгова өзінің мақаласында мектеп жасына дейінгі балалардың жас және сөйлеу ерекшеліктерін ескере отырып таңдалған мәтіндерді мазмұндауды үйренуге көмектесетіні туралы жазады. Мәтінмен жұмыс екі сабақ барысында жүргізіледі. Бірінші сабақта автор келесі тапсырмаларды орындауды ұсынады: мәтінді баяу қарқынмен оқу, проблемалық жағдайды талқылау, негізгі ойды бөліп көрсету, таныс емес сөздердің мағынасын түсіндіру. Екінші сабақта: таныс мәтінді оқу, сюжеттік суреттерді көрсету, балалардың схема - модельдерді өз бетінше орналастыруы, содан кейін олар мәтінді қайта оқиды, ал мектеп жасына дейінгі балалар мәтінді модельдерді қолдана отырып бөліктерге бөледі, содан кейін ғана балалар бүкіл мәтінді қайталайды [5].

Н.А. Пищагина өз мақаласында сөйлеудің жалпы дамымауы бар мектеп жасына дейінгі балаларды мазмұндауға үйрету үшін қолдануға болатын тағы бір әдіс туралы айтады. Автор мазмұндауды үйрету жұмысы көлемі жағынан шағын және мазмұны жағынан қарапайым мәтіндерден басталуы керек деп жазады. Мазмұндау кезінде балалар сұрақтарға, әрекеттерге, тақырыптық суреттерге және графикалық схемаларға сүйенуі керек. Сондай – ақ, Н.А. Пищагина мазмұндауды үйрету кезінде жобалау технологиясының элементтерін-макет кітаптарын жасау керек деп санайды. Кейінірек мазмұндау жоспарымен танысу жүзеге асады. Мәтіндердің мазмұнын дәйекті түрде беруге үйреткен сайын, мектеп жасына дейінгі балалар таңдамалы және қысқа мазмұндаулар жасай бастайды. Шығармашылық мазмұндауға көшу, мақала авторы айтқандай, балалардың шығармашылық қиялын дамытады.

Логопед мұғалім Е.В. Шмидт «үлкен мектеп жасына дейінгі балалардың байланыстыра монологтік сөйлеуін дамытудың негізі ретінде коммуникациялық тәсіл» мақаласында мазмұндау дағдыларын дамыту бойынша түзету жұмыстары визуалды схемалар, алгоритмдер көмегімен жүргізілуі керек, бұл ауызша қабылдауды дамытуға және жақсы түсінуге ықпал етеді деп жазады. Сондай-ақ, автор сабақ кезінде магниттік маркер тақтасын пайдалануды ұсынады, өйткені бұл балаларға суреттерді жылдам жылжытуға және олардың қайталану жоспарының элементтерін графикалық түрде белгілеуге мүмкіндік береді. Бұл мақалада автор сөйлеудің жалпы дамымауы бар үлкен мектеп жасына дейінгі баланың мазмұндауын жақсартуға мүмкіндік беретін тағы бір әдісті қарастырады. Бұл әдісте мәтін диктофонға жазылады, «құлаққапты пайдалану» ұсынылады. Логопед материалды беру формасының өзгеруі оң рөл атқарады деп мәлімдейді [6].

Осылайша, мазмұндауды оқыту проблемасын көптеген ғалымдар қарастырды. Сөйлеудің жалпы дамымауы бар мектеп жасына дейінгі балаларда мазмұндау дағдыларын дамытуға көмектесетін көптеген әдістер бар. Бала өмірінің мектепке дейінгі кезеңінде келісімді сөйлеуді, оның ішінде мазмұндауды қалыптастырудың дұрыстығына назар аудару өте маңызды, өйткені оның бұзылуы мектепке дайындық кезінде проблемаларға әкеледі. Сөйлеуінің жалпы дамымауы бар мектеп жасына дейінгі балаларда байланыстыра монологтік сөйлеуді, оның ішінде мазмұндау дағдысын мақсатты түрде қалыптастыру логопед-мұғалімнің жұмыс жүйесінде өте маңызды. Көрнекі белгілерді қолдану бұл мектеп жасына дейінгі балаларды мазмұндауға үйретудің тиімді құралы.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Воробьева В. К. Методика развития связной речи у детей с системным недоразвитием речи : учеб. пособие. М., 2016. 158 с.
2. Гаркуша Ю. Ф., Секачев В. Ю. Коррекционно-педагогическая работа в дошкольных учреждениях для детей с нарушением речи. М., 2012. 231 с.
3. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речи. СПб., 2007. 470 с.
4. Глухов В. П. Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи. М., 2004. 168 с.
5. Конспекты занятий по обучению детей пересказу с использованием опорных схем : подгот. группа : учеб.-метод. пособие / Л. В. Лебедева [и др.]. М., 2009. 96 с.
6. Лебедева И. Н. Развитие связной речи дошкольников : (обучение рассказыванию по картинке) : учеб.-метод. пособие. СПб., 2009. 128 с.

ӘӨЖ 376.3

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар жеткіншектердің интерперсоналдық мінез-құлқын қалыптастыру ерекшеліктері

Талғатқызы Дана

6B01101 – Педагогика және психология ББ 4 курс студенті, Астана

Халықаралық университеті, Астана қ., Қазақстан

danatalgatkyzy29@gmail.com

Ғылыми жетекшісі: Кударова Н. А., Астана халықаралық
университетінің қауымдастырылған профессоры, Астана қ. Қазақстан

nazgul.kudarova@mail.ru

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамыту – білім беру жүйесінің басты стратегиялық бағыттарының бірі болып табылады. Бұл бағыттың өзектілігі еліміздің бірқатар мемлекеттік нормативтік-құқықтық құжаттарында айқын көрініс тапқан. Атап айтқанда, «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (2007 ж.) [1], «Қазақстан

Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» [2], сондай-ақ 2024 жылы қабылданған «Қазақстан Республикасындағы инклюзивті саясаттың 2025 – 2030 жылдарға арналған тұжырымдамасы» [3] ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕБҚ) балалар мен жеткіншектердің сапалы білім алуға деген конституциялық құқығын қамтамасыз ету қажеттігін баса көрсетеді. Бұл құжаттарда білім беру ұйымдарының алдына ЕБҚ тұлғалардың әлеуметтенуін қамтамасыз ету, олардың толыққанды тұлғалық даму мен әлеуметтік ортаға бейімделуіне жағдай жасау міндеттері қойылған.

Инклюзивті білім беру моделін тиімді жүзеге асыруда жалпы білім беретін мектептер мен арнайы мекемелерге үлкен жауапкершілік жүктеледі. Бүгінгі таңда ЕБҚ бар жеткіншектердің танымдық процестерін, эмоционалдық жағдайын ғана емес, сонымен қатар олардың интерперсоналдық мінез-құлқын – яғни қоршаған ортамен, құрдастарымен, мұғалімдермен және отбасымен қарым-қатынас орната алу дағдыларын қалыптастыру – маңызды мәселе болып отыр. Білім беру ұйымдары бұл мәселені шешу барысында нақты психологиялық-педагогикалық қолдауға, мамандардың кәсіби даярлығына және ғылыми негізделген әдістемелік тәсілдерге сүйенуі тиіс.

Аталған мәселе ғылыми зерттеулерде де өз көрінісін тапқан. Шетелдік ғалымдар арасында С. Гринспан [4] (интерперсоналдық қарым-қатынас дамуының аффективтік-мәселелік модельдерін ұсынған), Х. Гарднер [5] (пәнаралық интеллект теориясы), Э. Эриксон (жеткіншектердің әлеуметтік рөлі мен тұлғалық идентификациясы), сондай-ақ Т. Розенберг [7] (эмоционалдық интеллект және тұлғааралық қарым-қатынас) сынды зерттеушілердің еңбектері ерекше маңызды. Отандық ғалымдардан: С.Ж. Пралиева – ерекше балалардың тұлғалық дамуы [8], Ж.И. Намазбаева – жеткіншектердің эмоциялық әлемі [9], Г.К. Нұрымбетова – инклюзивті білім беру психологиясы, Г.М. Меңлібаева – ЕБҚ тұлғаларды психологиялық қолдау [11], А.К. Құсайынов – білім беру жүйесінің құқықтық аспектілері [12], Н.К. Аманжолова – оқушылардың бейімделу процесі [13], Ш.Т. Таубаева – құндылықтық-бағдарлық білім беру мәселелерін қарастырған [14]. Бұл зерттеушілердің еңбектері тұлғаның әлеуметтік даму процесін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, интерперсоналдық мінез-құлықты қалыптастыру мәселесінде бірқатар ғылыми және практикалық қайшылықтар орын алуда:

- Инклюзивті орта мен нақты тұлғалық қолдаудың арасындағы қарама-қайшылық – білім беру мекемелері инклюзивті орта қалыптастырғанымен, әрбір баланың жеке психологиялық ерекшеліктеріне бейімделген қолдау жүйесі жеткіліксіз.

- Интерперсоналдық мінез-құлықты дамыту әдістемелерінің теориялық негізделуі мен мектеп тәжірибесінде қолданылуы арасындағы алшақтық – ғылыми еңбектерде бұл мәселе кеңінен қарастырылса да, практикалық әдістердің нақты үлгілері мен алгоритмдері білім беру процесінде жүйелі енгізілмеген.

- Педагог-психолог мамандардың кәсіби даярлығы мен ерекше білім беруді жүзеге асырудағы дайындық деңгейі арасындағы қайшылық – кадрлардың теориялық білімі бола тұра, тәжірибелік жұмыс барысында олар интерперсоналдық мәселелерді шешуде қиындықтарға жиі тап болады.

Осы аталған факторлар зерттеу тақырыбының өзектілігін айқындайды. Жеткіншек шақ тұлғаның әлеуметтік ортамен белсенді өзара әрекеттесуге ұмтылатын, тұлғалық құрылымның қалыптасу кезеңі болғандықтан, ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлғаларға дер кезінде психологиялық қолдау көрсету – олардың қоғамда толыққанды әлеуметтенуінің, өзін-өзі танытуының кепілі болмақ. Сондықтан интерперсоналдық мінез-құлықты қалыптастырудың ғылыми негізделген ерекшеліктерін анықтау бүгінгі білім беру жүйесі үшін маңызды зерттеу нысаны болып табылады.

Қазіргі білім беру жүйесінде инклюзивті ортаны дамыту – басым бағыттардың бірі ретінде танылып отыр. Бұл ұғым білім беру процесінде барлық оқушылардың, соның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері (ЕБҚ) бар тұлғалардың тең құқықты және қолайлы ортада білім алуына жағдай жасауды көздейді. Алайда практикада инклюзивті орта мен нақты тұлғалық қолдау арасындағы елеулі қарама-қайшылықтар байқалады.

Инклюзивті орта, бір жағынан, физикалық және әлеуметтік кеңістікті бейімдеуге, яғни арнайы жабдықтардың, жеке көмекшілердің және оқытудың бейімделген формаларының болуына бағытталады. Бұл құрылымдық өзгерістер инклюзивті білім берудің сыртқы белгілерін қамтамасыз етеді. Алайда ЕБҚ бар жеткіншектердің толыққанды әлеуметтенуі мен тұлғалық дамуы үшін тек орта құру жеткіліксіз. Оларға психологиялық қолдау, эмоциялық тұрақтылықты қалыптастыру, коммуникативтік дағдыларды дамыту сынды тұлғалық деңгейдегі жүйелі жұмыс қажет.

Көптеген білім беру ұйымдарында оқушылардың ішкі психологиялық қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған жеке қолдау стратегиялары жетіспейді. Мұғалімдер мен психологтардың біліктілігі, инклюзивті педагогикадағы нақты әдістемелер мен технологиялардың тапшылығы жағдайында бұл оқушылар жиі шеттетілу, әлеуметтік оқшаулану сезімін бастан кешіреді. Бұл өз кезегінде олардың интерперсоналдық мінез-құлқына, өзін-өзі бағалауына және мектепке бейімделу деңгейіне кері әсерін тигізеді.

Осылайша, инклюзивті орта мен нақты тұлғалық қолдаудың арасындағы үйлесімсіздік білім беру процесінің сапасына тікелей ықпал етеді. Бұл мәселені шешу үшін білім беру ұйымдары жүйелі түрде психологиялық қызметтерді күшейтіп, әр баланың жеке ерекшеліктеріне негізделген кешенді қолдау механизмдерін енгізуі тиіс. Тек осы жағдайда ғана инклюзивті білім берудің мәні мен мазмұны шынайы жүзеге асады.

Инклюзивті білім беру ортасында ерекше білім беру қажеттіліктері бар жеткіншектердің толыққанды әлеуметтенуі мен тұлғалық қалыптасуы үшін олардың әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын дамыту шешуші рөл атқарады. Бұл дағдыларға эмоционалдық жауаптылық, вербалды және вербалды емес қарым-қатынас, тыңдай білу, өз ойын түсінікті жеткізе алу, конфликтілерді шешу, ынтымақтастыққа бейімділік секілді компоненттер

жатады. Аталған дағдылардың жеткілікті деңгейде қалыптаспауы ЕБҚ тұлғалардың әлеуметтік ортада оқшаулануына, өзін-өзі бағалаудың төмендеуіне, жалғыздық сезімінің артуына себеп болуы мүмкін.

Осы орайда әлеуметтік өзара әрекеттесу тетіктерін қалыптастыруда білім беру ұйымдарының басты мақсаты – тек академиялық білім беру емес, сонымен қатар жағымды психоэмоционалдық орта құру, оқушылар арасындағы түсіністік пен қолдауды дамыту. Мұндай міндеттерді іске асыру үшін бірнеше тиімді әдістер мен тәсілдер ұсынылады. Біріншіден, *психологиялық тренингтер* мен *арт-терапиялық сессиялар* арқылы оқушылардың эмоциялық интеллектін дамытуға болады. Екіншіден, *топтық ойындар мен рөлдік жаттығулар* – жеткіншектердің бір-бірімен өзара әрекеттесуін белсендіретін және әлеуметтік шекараларды жоятын тиімді құрал. Үшіншіден, *тұрақты психологиялық қолдау* көрсететін мектеп психологтары мен тьюторлар жұмысы аса маңызды. Олар әр оқушының жеке қажеттілігіне қарай икемделген қолдау бағдарламасын құра алады.

Сонымен қатар, құрдастардың тарапынан қолдау көрсетуге бағытталған *пэр-тьюторлық* жүйе, яғни ерекше оқушыларға жетекшілік ететін арнайы дайындықтан өткен оқушылар тобы, инклюзияның табиғи әрі тиімді тетігі бола алады. Бұл тәсіл өзара сенімді қарым-қатынасты дамытып қана қоймай, қабылдау мен эмпатияны қалыптастырады.

Қорыта айтқанда, әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын дамыту – инклюзивті білім берудің маңызды құрамдас бөлігі. Бұл бағыттағы жұмыстар неғұрлым ерте және жүйелі түрде жүргізілсе, ерекше білім беру қажеттілігі бар тұлғалардың қоғамда белсенді, бейімделген, толыққанды өмір сүру мүмкіндігі артады.

Интерперсоналдық мінез-құлық – тұлғаның әлеуметтік ортада тиімді өзара әрекетке түсе алу қабілетін сипаттайтын маңызды психологиялық құрылым. Бұл ұғым, әсіресе инклюзивті білім беру жағдайында, ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕБҚ) жеткіншектердің тұлғалық дамуындағы басты бағыттардың бірі болып табылады. Интерперсоналдық мінез-құлықты қалыптастыруда үш негізгі аспект ерекше маңызға ие: **коммуникативтік қабілеттер, эмоциялық жауаптылық және әлеуметтік бейімделу.**

Біріншіден, **коммуникативтік қабілеттер** – тұлғаның тілдік және тілдік емес қарым-қатынас арқылы өз ойын жеткізу, басқа адамдарды түсіну, тиімді диалог жүргізу дағдылары. ЕБҚ бар оқушыларда бұл қабілеттер толық дамымаған болуы мүмкін, сондықтан арнайы логопедиялық жаттығулар, рөлдік ойындар мен визуалды қолдаулар арқылы дамыту ұсынылады.

Екіншіден, **эмоциялық жауаптылық** – адамның өз эмоцияларын тану, бақылау және оларды әлеуметтік контексте реттей алу қабілеті. Бұл дағды өзара түсіністік пен эмпатияны қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Эмоциялық интеллектті дамыту үшін арт-терапия, эмоционалдық карталар мен «эмоция күнделігі» секілді әдістер тиімді.

Үшіншіден, **әлеуметтік бейімделу** – тұлғаның әлеуметтік нормалар мен топтық ережелерге сай мінез-құлық көрсетуі, жаңа ортаға икемделу қабілеті.

Бейімделу процесін жеңілдету үшін қолдау ортасы мен пэр-тьюторлық жүйені ұйымдастыру ұсынылады.

Интерперсоналдық мінез-құлықтың осы үш аспектісін дамытудың сәтті жүзеге асуы – **жеке бағытталған тәсілді** қолданумен және **қолдау ортасын** құрумен тікелей байланысты. Әр жеткіншектің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оған бейімделген қолдау көрсету ғана оның әлеуметтену процесіне оң әсер ете алады.

Кесте 1. Интерперсоналдық мінез-құлықты дамыту аспектілері мен әдістері

Аспект атауы	Мазмұны	Қалыптастыру әдістері
Коммуникативтік қабілет	Тілдік және тілдік емес қарым-қатынас дағдылары	Рөлдік ойындар, вербалды жаттығулар, визуалды қолдау
Эмоциялық жауаптылық	Өз эмоцияларын тану, бақылау, реттеу	Арт-терапия, эмоция күнделігі, эмоциялық интеллект жаттығулары
Әлеуметтік бейімделу	Топ ережелерін қабылдау, жаңа ортаға икемделу	Психологиялық тренингтер, пэр-тьюторлық қолдау жүйесі

Осы үш бағытта жүргізілген жүйелі жұмыс жеткіншектердің мектептегі және қоғамдық өмірдегі белсенділігін арттырып, тұлғалық және әлеуметтік дамуына берік негіз қалыптастырады.

Енді осы тұрғыда интерперсоналдық мінез-құлықты қалыптастыру тетіктерін блок сызба арқылы түсіндіріп көрейік.

Көріп тұрғанымыздай ұсынылған блок-сызба интерперсоналдық мінез-құлықты қалыптастырудың негізгі бағыттарын кешенді түрде сипаттайды. Бұл құрылым өзара байланысты бес негізгі компоненттен тұрады: жеке бағытталған тәсіл, қолдау ортасы, коммуникативтік қабілеттер, эмоциялық жауаптылық және әлеуметтік бейімделу. Әрбір компонент баланың тұлғалық және әлеуметтік дамуына ықпал ететін нақты тетіктер арқылы көрініс табады. Сызбада көрсетілгендей, интерперсоналдық мінез-құлықты тиімді қалыптастыру үшін оқушының ішкі ресурстарын ескеретін, қолайлы психоэмоционалды жағдай жасайтын және әлеуметтік өзара әрекеттесуге бағытталған әдістемелерді кешенді қолдану қажет. Бұл модель инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлғаларды толыққанды әлеуметтік өмірге бейімдеуге мүмкіндік береді.

Жеткіншектердің интерперсоналдық мінез-құлық – олардың тұлғалық қалыптасуы мен әлеуметтенуінің негізі болып табылады. Бұл әсіресе ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕБҚ) тұлғалар үшін аса маңызды, себебі олар әлеуметтік ортада өз ойын еркін білдіруде, өзара әрекетке түсу мен эмоцияларын жеткізуде едәуір қиындықтарға тап болады. Осы мақалада біз интерперсоналдық мінез-құлықтың үш негізгі аспектісін – коммуникативтік қабілеттерді, эмоциялық жауаптылықты және әлеуметтік бейімделуді – қарастырып, әрқайсысының жеткіншектің өміріндегі маңызын айқындадық.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, инклюзивті білім беру жағдайында интерперсоналдық мінез-құлықты дамыту жүйелі және мақсатты жұмысты талап етеді. Мұндай жұмыс ең алдымен жеке бағытталған тәсілге негізделуі тиіс. Яғни, әрбір оқушының танымдық, эмоциялық, мінез-құлықтық ерекшеліктері ескеріліп, оған сәйкес психологиялық-педагогикалық қолдау тетіктері ұсынылуы керек. Бұл тәсіл баланың әлеуетін тануға, өзіне деген сенімділігін арттыруға және әлеуметпен белсенді байланыс орнатуына мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, қолдау ортасын қалыптастырудың маңыздылығы да ерекше атап өтілуі тиіс. Мектепте оқушы өзін қауіпсіз сезінуі үшін тек физикалық жағдай емес, психологиялық ахуал да жайлы болуы шарт. Оқушылар арасындағы өзара құрмет, мұғалімнің қолдаушы позициясы және ата-аналармен бірлескен әрекет – бұлардың барлығы әлеуметтік өзара әрекеттесудің жемісті жүруіне әсер ететін факторлар.

Жоғарыда сипатталған интерперсоналдық мінез-құлықты дамытуға бағытталған тәсілдер – арт-терапия, рөлдік ойындар, пәр-тьюторлық жүйе, тренингтер мен эмоционалды жаттығулар – мектеп тәжірибесінде біртіндеп енгізіліп келе жатқанымен, олардың қолданылуы әлі де жүйелі деңгейде емес. Мұғалімдердің дайындық деңгейі, нақты әдістемелік нұсқаулықтардың жеткіліксіздігі, ресурстық орталықтардың аздығы – бұл процестің тиімділігін шектейтін басты факторлар қатарында.

Мақала барысында анықталған тағы бір маңызды тұжырым – инклюзивті орта мен нақты тұлғалық қолдаудың арасындағы алшақтық. Әрине, қазіргі білім беру жүйесінде инклюзивтілік қағидаттары енгізіліп жатыр, алайда бұл тек құрылымдық (пандустар, бейімделген оқулықтар) деңгейде

жүзеге асуда. Ал тұлғаның ішкі әлемін, оның эмоциялық күйін, әлеуметтік өзара әрекеттесу қажеттілігін қолдайтын жүйелер әлі де жеткіліксіз. Осы себепті мектеп психологтары, дефектологтар мен әлеуметтік педагогтар арасындағы өзара әрекет үйлестіріліп, нақты жоспарланған жұмыспен толықтырылуы тиіс.

Қорытындылай келе, интерперсоналдық мінез-құлықты қалыптастыру – жай ғана әлеуметтік дағдыларды дамыту емес, бұл – жеткіншектің өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезінуіне бағытталған кешенді үрдіс. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлғаларға мұндай мүмкіндік беру – инклюзивті білім берудің түпкі мақсаты. Сол себепті бұл бағыттағы ғылыми зерттеулер мен практикалық бастамалар әрі қарай да тереңдей түсіп, нақты әдістемелер мен технологияларға негізделуі қажет.

Мақалада көтерілген идеялар – инклюзивті білім беру жүйесінің сапасын арттыруға, ЕБҚ бар жеткіншектердің әлеуметтену мүмкіндігін кеңейтуге және олардың тұлғалық әлеуетін толық іске асыруға бағытталған. Болашақта бұл бағыттағы зерттеулер білім беру ұйымдарына тәжірибеде қолдануға болатын тиімді модельдер мен нұсқаулықтар ұсынуға сеп болады деген сенімдеміз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы. – Астана: ЮРИСТ, 2007. – 52 б.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана: ҚР БҒМ, 2019. – 64 б.
3. Инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамасы. – Астана: ҚР Оқу-ағарту министрлігі, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 30 желтоқсандағы № 1143 қаулысы, 2024. – 48 б.
4. Гринспан С. Воспитание эмоционального интеллекта. – М.: Прайм-Еврознак, 2004. – 432 с.
5. Гарднер Х. Структура разума: теория множественного интеллекта. – М.: Новое издательство, 2007. – 512 с.
6. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – М.: Изд-во «Прогресс», 1996. – 328 с.
7. Розенберг М. Язык жизни: ненасильственное общение. – М.: Центр ненасильственного общения, 2013. – 224 с.
8. Пралиева С.Ж. Психологиялық бейімделу үдерісіндегі ерекше білім алушылардың тұлғалық дамуы // Педагогика және психология. – 2020. – №2(43). – Б. 61–67.
9. Намазбаева Ж.И. Жасөспірім психологиясы: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2012. – 245 б.
10. Нұрымбетова Г.К. Инклюзивті білім берудің психологиялық негіздері. – Алматы: Дарын, 2018. – 180 б.
11. Меңлібаева Г.М. Ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды психологиялық қолдау жолдары // Білім әлемі. – 2021. – №3. – Б. 22–26.

12. Құсайынов А.К. Қазақстандағы білім беру жүйесінің құқықтық аспектілері. – Алматы: Жеті жарғы, 2016. – 198 б.
13. Аманжолова Н.К. Мектеп жасындағы балалардың әлеуметтік бейімделуі. – Алматы: Ұлағат, 2017. – 174 б.
14. Таубаева Ш.Т. Құндылық бағдарлы білім беру парадигмасы. – Алматы: Рауан, 2014. – 220 б.
15. Карпова Е.В. Эмоциональный интеллект и развитие личности. – М.: Академический проект, 2015. – 208 с.

ӘОЖ 373.24

Ерекше балаларды тәрбиелеп отырған ата - аналарға психологиялық қолдау

ТлеуKENOVA Раушан Бесеновна

педагог-психолог, педагог-зерттеуші

Абай Облысы білім басқармасының "Асыл Мирас" аутизмі (аутистік бұзылуы бар) балаларды қолдау орталығы (autism-орталығы) КММ
г.Семей, Қазақстан.
rufinab1981@mail.ru

Ерекше балаларды тәрбиелеп отырған отбасыларға психологиялық қолдау-бұл менің өмірімнің ажырамас бөлігі, мен 22 жылдан бері жұмыс істеп келе жатқан салам. Ерекше балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналар біздің қолдауымызға өте мұқтаж, сіз маман болсаңыз да, психологиядан алыс басқа салада жұмыс істейтін адам болсаңыз да. Бұл ата-аналар үлкен эмоционалды күйзеліске, депрессияға ұшырайды, дүрбелеңге түседі, жақындарының арасынан кінәлілерді іздейді. Олардың шексіз сұрағы: қайдан? Қалай? Неге біз? Және не үшін? Бірақ бұған ешкім иммунитет бермес, яғни бұның алдын алу мүмкін емес. Кішкентай ғажайып бала дүниеге келеді, ал басты адамдар - оның тәрбиесі мен дамуына жауап беретін ата-аналар. Ата-ана еңбегінің қиындығы мен жауапкершілігі, үнемі алаңдаушылық пен тұрмыстық мәселелермен шиеленісіп, депрессияның даму қаупін арттырады, бұл ата-аналардың психикалық және физикалық денсаулығына теріс әсер етеді, олардың өмірден ләззат алу және бақытты болу қабілетін төмендетеді.

Психологиялық тренингтер ата-аналардың күйіп қалуының алдын алудың ең бейімделген түрлерінің бірі болып табылады:

- ата-аналарға өзін-өзі реттеу әдістеріне (релаксация, тыныс алу жаттығулары, бұлшықет релаксациясы, зейінді шоғырландыру, визуализацияны үйрену) тікелей көмектеседі;
- позитивті ойлау және стрессті басқару дағдыларын дамыту;
- стресске төзімділікті арттыру және психофизикалық шиеленісті азайту.

Мен "Ерекше балаларды тәрбиелеп отырған ата - аналарға психологиялық қолдау" арнайлы бағдарламаны әзірледім. Алынған ақпарат пен дағдыларды әлеуметтік қызметтің әртүрлі түрлерінде икемді қолдана алмау негізгі мәселелердің бірі болып табылады.

Тренингтерге қатысқан ата-аналар" психологиялық төзімділік моделін " игерді, бұл әркімді басқа адамның не ойлайтынын, басқа адам қандай да бір жағдайда не істей алатынын елестете алады, ата-аналарға мамандардан психологиялық қолдау алуға ғана емес, сонымен бірге тәжірибе мен жеке жетістіктермен алмасуға мүмкіндік береді. Басқа ата-аналармен, сондай-ақ олардың қолдауын есепке алыңыз.

Бағдарламаның мақсаты: отбасылардағы балалар мен ата-аналар арасындағы сындарлы қарым-қатынасты қалыптастыруға жәрдемдесу және ерекше балаларды тәрбиелейтін психоэмоционалды жағдайды жақсарту.

Бағдарламаның міндеттері:

- ата-аналардың ішкі ресурстарын жандандыру;
- ата-аналардың эмоционалды, физикалық шиеленістерінің төмендеуі;
- ата-аналарға баланың қабылдауын білуге көмектесу;
- ерекше балаларды тәрбиелейтін отбасылар арасындағы эмоционалды байланыстарды нығайту, өзара әрекеттесу және қолдау шеңберін кеңейту.

Өмірде көптеген қиындықтар бар, бірақ біз бірге мықтымыз, жеңе аламыз, бір-бірімізге көмектесе аламыз. Біздің психологтардың міндеті-ата-аналарға қиын уақытта қолдау көрсету, оларға стрессті жеңу жолдарын, әртүрлі релаксация әдістерін, өмірлік ұстанымдарды үйрету. Бұл бағдарламаның әдістемелік маңыздылығы мынада: біздің тренингтерге қатысқаннан кейін ата-аналар басқа ата-аналарға қиындықтарды жеңуге, стресстік жағдайларды болдырмауға көмектеседі. Бағдарламадан күтілетін нәтижелер:

- балалар мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынасты жақсарту;
- ата-аналарда бар эмоционалды және мінез-құлық реакцияларын дамыту;
- ата-аналардың өз - өзін реттеу әдістерін меңгеруі;
- ата-аналардың эмоционалды-позитивті өмірлік ұстанымын қалыптастыру.

Мен қолданған жұмыс әдістері-әңгімелер мен пікірталастар, ойын тапсырмалары, босаңсытатын жаттығулар болып табылады. Әрине, менің жұмысымда қарым-қатынастағы ашықтық, бүкіл сабақ барысында топтың барлық мүшелерінің міндетті түрде қатысуы, сонымен қатар талқыланатын мәселелердің құпиялылығы, әрбір қатысушы өзіндік "мен" нысанын пайдалана отырып, өз атынан сөйлейтіндігі, басқа қатысушылардың пікірлерін құрметтеуі, сынның болмауы сияқты қағидаттарды ұстанамын.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Афонькина Ю.А. Справочник педагога-психолога школы / Ю.А. Афонькина – Волгоград: Учитель, 2019. – 173 с.

2. Бурмистрова Е.В. Семья с «Особым ребенком»: психологическая и социальная помощь / Вестник практической психологии образования №4 (17), октябрь-декабрь 2008.
3. Вачков, И.В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники: учебн. пособие/ И. Вачков. – М.: Ось-89, 2000. – 224 с. – (Практическая психология.)
4. Вшанов Н.И., Н.Н. Лазеева Государственная политика в отношении детей с ограниченными возможностями в условиях разграничения полномочий уровней власти// Детская и подростковая реабилитация. Научно-практический журнал. - 2005. - №2 (5). – С. 29.
5. Возняк И.В. Психолого-педагогическое сопровождение деятельности учителя: мониторинг, анализ, консультации; электронный диагностический комплекс / И.В. Возняк, И.М. Узянова. – Волгоград: Учитель, 2015. – 150 с.
6. Ежова, Н. Н. Научись общаться!: коммуникативные тренинги / . – Изд. 2-е. – Ростов н /Д.: Феникс, 2006. – 250 с. – (Психологический практикум).
7. Исаев Д.Н. Психология больного ребенка: Лекции. – С-Пб.: Издательство ППМИ, 1993.
8. Истратова О.Н. Диагностика и коррекция детско-родительских отношений: практикум. – Ростов н/Д.: Феникс, 2017. – 316 с.: ил. – (Психология);
9. Кокуева Т.А. Апетенок М.Е. Программа психолого-педагогической реабилитации неполных, многодетных, опекунских семей и семей, имеющих детей-инвалидов, через работу клуба «Семья»
10. Левченко И.Ю., Приходько О.Г. Технологии обучения детей с нарушениями опорнодвигательного аппарата: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 192с.
11. Модель работы социально-реабилитационного центра для несовершеннолетних «Отрадное» / Под общей редакцией Т.М. Барсуковой. – Издано при поддержке Детского Фонда ООН ЮНИСЕФ.
12. Марковская И.М. Тренинг взаимодействия родителей с детьми. Цели, задачи и основные принципы – С-Пб, «Речь», 2005.
13. Психологическая помощь родителям. в воспитании детей с нарушениями развития / Пособие для педагогов-психологов. – Москва «Владос», 2008.
14. Фопель К. Энергия паузы. Психологические игры и упражнения: Практическое пособие /Пер. с нем. – Изд. 3-е. – М.: Генезис, 2011. – 240 с.: илл.

ӘОЖ 37.03

Әлеуметтік бағыттағы рөлдік ойындар түзету-тәрбие жұмысының құралы ретінде

Чукеева Г.К.

7М01901 – Дефектология ББ 2 курс магистранты

Ғылыми жетекшісі: пс.ғ.к., қауымдастырылған профессор Ауренова М.Д.
С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ.,
Қазақстан
galya1002@bk.ru

Ойын баланың адами қарым-қатынасының барлық жүйесін - алдымен эмоциялық деңгейде, содан кейін интеллектуалды деңгейде игеретін іс – әрекет болып саналады.

Ойын - бұл әлеуметтік өзара әрекеттесу жағдайларын белсенді түрде көбейтуді және модельдеуді қамтитын шындықты дамытудың бір түрі. Бұл қоғамның даму кезеңінде, бала әлі де қоғамдық еңбек жүйесіне тікелей қатыса алмаған кезде ғана пайда болады, бірақ ол қазірдің өзінде онымен бірге жүретін әртүрлі қоғамдық қатынастармен қоғамдық өмірге белсенді түрде кіру қажеттілігіне ие.

Ойын - мектепке дейінгі жастағы баланың негізгі іс-әрекет түрі.

Н.И. Крупская мектепке дейінгі жастағы бала үшін ойынның алатын орны ерекше деп жазған. Олар үшін ойын, оқу, еңбек - тәрбиелеудің бір түрі.

А.С. Макаренко баланың ойнауға деген құштарлығына үлкен мән берген. Баланың өмірінің барлығы ойын, сондықтан балаға ойнау үшін уақыт беріп қана қоймай, оның бар өміріне ойынды сіңірту керек. Ойын барысында бала қоршаған әлемнен және кітаптан алған әсерін көрсетеді, құрдастары мен үлкендермен қарым-қатынасы дамиды. Ойын ұжымшылдық, елестету, мақсат қоюға ұмтылу, жинақылық сияқты қасиеттерінің дамуына әсер етеді. Ойын барысында баланың қоршаған орта туралы дағдысы бекиді. Қабылдау, елестету, зейін, сөйлеу, сияқты қабілеттері дамиды. Ойын баланың көңіл-күйін көтеріп, сергітеді.

А.Н.Леонтьев мектепке дейінгі баланың іс – әрекеттің жетекші түрі ретінде ойынға ерекше көңіл бөледі. Оның айтуынша, ойын бұл барлық психикалық процестердің дамуына сапалық тұрғыдан әсер етеді. Ойын арқылы бала өзін жан – жақты дамыта алады. Баланың санасын дамыту көзі ретінде ойынның мақсаты, баланың ерікті дәрежесін арттыру бағытында мінез-құлқы, сондай-ақ ойында белгіленген ережелер мен белгілі бір рөлдер қарастыруы қажет [1].

Ойын баланың әлеуметтік дамуы үшін маңыздылығын көптеген ұлы тәрбиешілер атап өтті. С.Т. Шацкий егер сіз баланы ойындардан шектесеңіз, бұл оның табиғаты мен әлеуметтенуіне зиянды әсер етуі мүмкін және ойынға деген қажеттілікті қанағаттандыру мүмкіндігінің болмауы тіпті баланың қылмыскер болуына әкелуі мүмкін деп тұжырымдады. П.П. Блонский баланы ойыннан айыру арқылы ол автоматты түрде әлеуметтік тәжірибені белсенді түрде жинақтау мүмкіндігінен айырылады деп сенді. Ойынның жетекші зерттеушісі С. А. Шмаков ойын балалық шақтың қалыпты кезеңінің негізгі көрсеткіші деп санайды, ал бала үшін ойын тәжірибесі оның шығармашылық, әлеуметтік және танымдық дамуының негізгі көзі болып табылады.

Ойындардағы маңызды рөл ойын әрекетіне жатады. Ойын әрекеті-ойын мақсаттарының жетістіктерінде көрінетін балалардың белсенділігі болып

табылады. Ойын әрекеті балалар үшін үлкен қызығушылық тудырады, өйткені олар ойын процесіне тартылады, ал 5 жастан бастап балалар оның нәтижесіне қызығушылық танытады. Егер ойын әрекеті бірнеше рет өткізілген ойындарда игерілген болса, онда оны жаңа заттарды немесе қосымша тапсырмаларды енгізу арқылы әртараптандыруға немесе қиындатуға болады. Ойындар балаларға бірлесіп жұмыс істеудің өте маңызды дағдысын береді. Ойын іс – әрекеттің айрықша ерекшелігі-оның еріктілігі және қатысушылардың байланысқа тәуелділігінің жоғары белсенділігінде жатыр. Бірақ, сонымен бірге, рөлдік ойын-бұл жеке қабілеттерді емес, жалпы белгілі бір іс-әрекетке қабілеттілікті дамытуға бағытталған жалғыз әрекет түрі.

Ойын қанша қайталанса да, барлық ойыншылар үшін ол бірінші рет өтеді, өйткені ол мүлдем жаңа кедергілерді ұсынады. Әсіресе, ақыл-ойы кем балалар үшін іс-әрекет жағдайларының шамалы өзгеруі жаңа жағдайға айналады. Сондықтан ойын әрқашан қуанышты күту мен тәжірибемен бірге жүреді.

Осы және басқа да көптеген авторлардың еңбектерін талдай отырып, ойын – бұл мектеп жасына дейінгі баланың дамуының қажетті құралы (ең алдымен әлеуметтік) болып табылатын даму ортасына деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Балалар ойыны тарихи және әлеуметтік сипатқа ие. Балалар ойынының даму көзі - оның қоршаған әлеуметтік ортасы, адами қатынастар мен баланың іс-шаралар жүйесі. Ойын қандай да бір жолмен, бірақ әрқашан қол жетімді және қызықты түрде өмірдің өзін модельдейді. Әрине, әр дәуірде, қоғам дамуының әр кезеңінде балалар ойындардағы өмірді өзінше бейнелейді [2].

Бүгінгі таңда ғылыми-техникалық процесс, тәрбие мен оқытуды ізгілендіру әр баланың жеке және әлеуметтік әлеуетін дамыту міндетін бірінші орынға қойды, оның қабілеттері мен мүмкіндіктеріне қарамастан, ойын осы мәселені шешудің құралдарының бірі болуы керек. Осыған байланысты ойын туралы педагогикалық ойдың дамуындағы жаңа тенденциялар ерекше маңызға ие. Осындай тенденциялардың бірі-көптеген заманауи ғалымдардың ойынды жоғары потенциалды тиімділікке ие деп санау керек деген тұжырымдары болып табылады. Ойын мектепке дейінгі балалардың жетекші әрекеті ғана емес, кез келген жаста оқыту мен тәрбиелеудің әдісі мен құралы болып саналады.

Ақыл – ойы кем балаларды оқыту және тәрбиелеу мәселесіне қатысты ойынды баланың білім беру қызметін ұйымдастырудың және оның ерекше білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік беретін жеке тұлғаны дамытудың негізгі құралы ретінде және олардың даму міндеттерін шешуге мүмкіндік беретін тәуелсіз қызмет ретінде қарастырған жөн. Ақыл - ойы кем балалар үшін айтарлықтай қиындықтар туғызатын толыққанды ойын әрекеттерін жүзеге асыру дағдыларды дамыту қажеттілігінен тұрады.

Ақыл-ойы кем балалардың өмірінде ойын маңызды орын алады. Ойынға деген қажеттілік балаларда қалыпты балаларға қарағанда кешірек пайда болады және ұзақ уақытқа созылады. Ойын әрекетіне түзету жұмыстары үшін маңызды мән беріледі. Ақыл-ойы кем балаларды оқыту саласындағы танымал

маман Л.Б. Баряева осы санаттағы балалардың психофизикалық дамуын түзетудің ең тиімді құралы - бұл баланың ересектермен және құрдастарымен өзара әрекеттесуін ерекше түрде ұйымдастыратын, танымдық процестердің, эмоционалды-ерікті және коммуникативті салалардың дамуын ынталандыратын, мінез-құлық реакцияларын өзгертетін ойын екендігін анықтады. Ойын арқылы баланың дағдылары мен икемділіктері қалыптасады. Ақыл-ойы кем балаларды оқыту мен тәрбиелеудің педагогикалық жағдайларын зерттеген мамандардың жалпы пікірінше, рөлдік ойындар күшті даму ресурсына ие.

Е.И. Поливанова психологиялық-психиатриялық сөздік басылымына жазған ойын туралы анықтамалық мақалада: «рөлдік ойындар арқылы балалар кеңейтілген түрде ересектердің рөлдерін қабылдай отырып, арнайы жасалған ойын жағдайында жалпыланған түрде ересектердің іс - әрекетін және олардың арасындағы қарым-қатынасты қайталайды. Ойындағы рөл іс - әрекеттің аффективті-мотивациялық және операциялық - техникалық жағын біріктіруге мүмкіндік береді. Рөлдік ойынның мазмұны - бұл объектілерді өзара манипуляциялау арқылы жүзеге асырылатын адамдар арасындағы қатынастар. Мұндай ойынның сюжетінде ересектердің кез-келген түрі ойнатылады. Сюжеттер өте алуан түрлі және баланың нақты өмір сүру жағдайларына және оның көкжиегінің кеңеюіне байланысты өзгереді. Барлық психологтар ойынның бұл түрінің баланың психикалық дамуы үшін орасан зор маңыздылығын атап көрсетеді» [3].

Ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды мектеп жағдайына бейімдеу бойынша берік жұмыс тәжірибесін жинақтай отырып, С.А. Завражин мен Л. К. Фортова ақыл-ойы кем балалар бірлескен рөлдік ойындарға қатысса, онда олар біртіндеп адамдардың қарым-қатынасында бағдарлауды үйренеді деп жазады. Бұл, әрине, ақыл-ойы кем баланың әлеуметтік дамуы үшін ойынның шешуші маңыздылығын көрсетеді.

Осылайша, ақыл-ойы кем балаларға тұрмыстық тақырыптағы рөлдік ойындарды ойнату маңызды болады. Бұл ойындар балалардың тұрмыстық заттар мен олардың мақсаттары туралы түсініктерін нақтылайды, өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді, адамдардың күнделікті жұмысына деген қызығушылықты оятады. Тұрмыстық ойындардың мазмұны балаларға қамқорлық, зейін және өзара көмек туралы қарапайым моральдық қатынастарды игеруге мүмкіндік береді. Бұл ойындарда балалардың моторлық тәжірибесі, олардың сөйлеуі қалыптасады, тәуелсіздікті дамыту үшін алғышарттар жасалады, ал оқу іс – әрекетінде мұндай жағдайларға қол жеткізу қиын, көбінесе мүмкін емес.

О.Е. Смирнованың пікірінше, бүгінгі таңда балаларды жан-жақты дамыту мақсатында ойындарды қолдану тәжірибесі баланың дамуының қозғаушы күші болып табылатындығын атап өтті. Балалар ойыны ойын ретінде емес, сабақтарды оқытудың құралы түрінде алмастырылады. Оқыту түрінде жүргізілетін ойынның басты айырмашылығы - бұл ойында балалар бастама мен тәуелсіздік көрсетеді. Ал ойынды оқытудың ойын түрлерімен ауыстырған кезде бастамашыл қызмет түрлері ауыстырылады. Біз үшін бұл

сәт өте маңызды, өйткені біз өз жұмысымызда ақыл-ойы кем баланың даму ортасын түбегейлі өзгертуді талап ететін қайталама ақауды түзетуге назар аударамыз.

Басқаша айтқанда, ақыл-ойы кем баланы дамыту үшін бізге әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларды қалыптастыруға ықпал ету ортақ мақсатпен біріктірілген ойындар кешенін таңдап қана қоймай, алға қойылған даму міндетін шешуге ықпал ететін пәндік-кеңістіктік ойын ортасын құру қажет болады.

Рөлдік ойынның түзету және тәрбиелеу әлеуеті туралы ғалымдардың пікірлерін қорытындылай келе, біз баланың ойын әрекетіне қатысуын тудыратын күшті дамытушы әсер ойынның табиғилығы (бала үшін ойын табиғи), табиғи жағдайда өзара әрекеттесудің әртүрлі формалары мен нормаларын игеру мүмкіндігі сияқты қасиеттеріне байланысты деген қорытындыға келеміз. Осы зерттеудің тақырыбына қатысты кез - келген дағдыларды, соның ішінде әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларды қалыптастыру және дамыту оқу процесінде болатындығын атап өткен жөн. Ақыл-ойы кем балаларды әлеуметтік-тұрмыстық бағдарлауға үйретудің дәстүрлі тәсілі-әр сабақта алдыңғы сабақтың материалдарды қолдану, оларды семантикалық топтастыруға ұшырату және көрнекілікпен байыту. Біздің ойымызша, бірнеше рет қайталау принципі бойынша құрылған оқу бағдарламалары ақауды түзетуден гөрі оны түзетуге ықпал етеді, ал ойын бағдарламалары жаңа, ойын мотивінің пайда болуының арқасында қажетті дағдылар дамитын жағдай туғызады.

А.Н.Леонтьев атап өткендей, «рөлдік ойындарға ойын әрекетінен шындыққа көшуді дайындайтын «аралық ойындар» жатады. Рөлдік ойын балаларды оқытудың бір түрі ретінде оқу (танымдық) және ойын (ойын-сауық) бастамаларын қамтиды. Мұғалім бір уақытта мұғалім мен ойынға қатысушының позициясында, ол үйретеді және ойнайды, ал балалар ойнайды, үйренеді. Бұл ойындар танымдық іс-әрекеттің, интеллектуалды операциялардың дамуына ықпал етеді [4].

Оқыту мен тәрбиелік әсердің мақсаты болып табылатын дидактикалық міндет рөлдік ойынның элементі болып табылады. Дидактикалық тапсырманың болуы оқу мазмұнының балалардың танымдық іс-әрекетінің процестеріне бағытталғандығын көрсетеді. Ойын мәселелерін шеше отырып, бала ересектер әлемінің пердесін ашады және соның арқасында білім мен дағдыларды алады. Ойында ол оқу тапсырмасына емес, ойын әрекеттерін орындау, нәтижеге жету, жеңіске жету мүмкіндігіне тартылады. Рөлдік ойында үлкен рөл ережелерге байланысты болады. Олар әр баланың іс-әрекетін анықтайды, мақсатқа жету жолын көрсетеді. Ережелерді сақтау арқылы балалар тежеу, мінез-құлқын басқару қабілетіне ие болады, бұл олардың тежеу қабілетін дамытуға көмектеседі (әсіресе мектепке дейінгі жаста). Ойын ережелері көбінесе тәрбиелік, ұйымдастырушылық, қалыптастырушы сипатты біріктіреді, бұл балаларға осы ережелерді ойын әрекеттерімен байланыстыра отырып, олардың әрекет ету тәсілін аша отырып, не істеу керектігін және қалай жасау керектігін ашуға көмектеседі. Ережелер

балалардың бір нәрсені өз бетінше қарау, ойлау, салыстыру, ойын мәселесінің шешімін табу сияқты танымдық іс-әрекетін ұйымдастырады. Ережелер балалардың бір-біріне деген мейірімдік қатынастарын тәрбиелеуге бағытталуы керек. Ойын барысында ережелерді сақтай отырып, бала күш салуы керек, өйткені ол ойында және ойыннан тыс қарым-қатынастың жаңа тәсілдерін үйренуі мүмкін. Ойындағы ережелер білімді ғана емес, сонымен қатар әртүрлі сезімдерді қалыптастыруға, жақсы эмоцияларды жинақтауға және дәстүрлерді игеруге ықпал етеді [5].

Бұдан шығатыны, рөлдік ойынға педагогикалық басшылықтың негізгі бағыттары балаларды ойынға тарту, ойнауға деген ұмтылысты ынталандыратын арнайы әдістерді қолдану («мен ойнағым келеді!»), ережелер бойынша іс-әрекеттерді жүзеге асыруға және ойын мәселелерін шешуге көмектесу («бұл өте қажет!»), ойын барысында баланың жеке басын дамыту және оның өзін-өзі бағалауын қалыптастыру («мен істей аламын!»). Рөлдік ойындарда педагогикалық басшылықтың бұл бағыттары қалыпты дамуы бар балалар мен ақыл – ойы кем балалардың ойын әрекеттерін ұйымдастыру ортақ болып келеді. Алайда, ақыл-ойы кем балаларға қарағанда қалыпты дамып келе жатқан балаларда түзету-тәрбие жұмыстары қарқынды түрде жүреді. Ал ақыл-ойы кем балалар уақытты талап етеді [6].

Жоғарыда айтылғандардың бәрін қорытындылай келе, біз әлеуметтік бағыттағы сюжеттік-рөлдік ойын ақыл-ойы кем балалардың түзету және тәрбие жұмысының әлеуетті өнімділігі бойынша ерекше құралы болып табылады деген тұжырым жасай аламыз, өйткені ойын жағдайындағы балалардың іс-әрекеті жеке мағынаға ие бола алады, осылайша тұлғаны қалыптастырудың тиімді құралына айналады. Бұл балаларды әртүрлі әлеуметтік іс-әрекеттерге үйретуге үлкен мүмкіндіктер беретін ойын жағдайлары, өйткені олар қызығушылық пен тілекке негізделген баланың қоршаған шындықты еркін білуін тудырады.

Қорытындылай келе, әлеуметтік бағыттағы рөлдік ойын - бұл белгілі бір сценарийдегі қатысушылар әртүрлі рөлдерді бейнелейтін және берілген ережелерге сәйкес бір-бірімен өзара әрекеттесетін ойын әрекетінің бір түрі. Әлеуметтік бағыттағы рөлдік ойындардың ерекшелігі - олардың әлеуметтік дағдыларды, қарым-қатынасты, эмпатияны, жанжалды шешуді және басқа да әлеуметтік құзыреттерді дамытуға бағытталған. Қатысушылар әртүрлі кейіпкерлердің рөлдерін ойнай алады, шынайы көріністерге еліктей алады, ситуациялық мәселелерді шеше алады, алған тәжірибелерін талқылап, эмоциялары мен ойларымен бөлісе алады. Көбінесе мұндай ойындар басқа адамдардың өзара әрекеттесу және түсіну дағдыларын дамыту үшін білім беру бағдарламалары, тренингтер немесе түзету және тәрбие жұмысы аясында жүзеге асырылады. Ақыл-ойы кем кіші мектеп жасындағы оқушылардың академиялық пәндерді, әсіресе математика мен оқуды меңгеруде қиындықтарға тап болуы мүмкін. Олардың интеллектуалды қабілеттері көбінесе жас деңгейінен артта қалады. Сондықтан да осы санаттағы оқушылар әлеуметтік бейімделуде қиындықтарға кезігуі мүмкін. Сол себепті әлеуметтік бағыттағы рөлдік ойын өзінің әлеуетті өнімділігі бойынша ақыл-ойы кем

оқушылармен түзету және тәрбие жұмысының ерекше құралы болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Рышкова Л.М. Реабилитационные возможности игры в работе социального педагога с детьми с особыми образовательными потребностями // Специальное образование: материалы X международной научной конференции 23-24 апреля 2014 г. / Под общ. ред. проф. В.Н. Скворцова. СПб.: ЛГУ им. А.С. Пушкина, 2014. Т. 2. С. 258-260.

2. Стебляк Е.А. Методические подходы к коррекции восприятия и понимания социального мира детьми с интеллектуальной недостаточностью // Дефектология. 2016. № 1. С. 27-34.

3. Тарабрина И.В. Организация коррекционно-развивающей и воспитательной работы по формированию игровой деятельности у детей с умственным отставанием // Вестник АГУ. 2015. № 2 (159). С. 78.

4. Толстикова О.Н. Задачи и организация коррекционно-развивающей работы по формированию мотивации учебной деятельности у умственно отсталых школьников // Специальное образование. 2012. № 3 (27). С. 77.

5. Уфимцева Л.П. Психолого-педагогическое изучение детей с нарушениями развития // Коррекционная педагогика. 2012. №5. С. 15-17.

6. Фатихова Л.Ф. Диагностика и коррекция социального интеллекта детей с отклонениями в развитии // Дефектология. 2016. № 3. С. 37-47.

ӘОЖ 37.035.3

Ақыл-ойы кем кіші мектеп жасындағы оқушыларда әлеуметтік құзіреттілікті қалыптастыру және дамыту тәсілдері

Чукеева Г.К.

7М01901 – Дефектология ББ 2 курс магистранты

Ғылыми жетекшісі: пс.ғ.к., қауымдастырылған профессор Ауренова М.Д.

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ.,

Қазақстан

galya1002@br.ru

Ақыл-ойы кем кіші мектеп жасындағы оқушыларда әлеуметтік құзіреттілікті қалыптастыру және дамыту тәсілдерін қарастыруда бірінші кезекте «әлеуметтік құзіреттілік» ұғымын талдау маңызды болады.

Әлеуметтік құзыреттілік дегеніміз - әр түрлі әлеуметтік-тұрмыстық жағдайларда өз мінез-құлқын және айналасындағы адамдармен қарым-қатынасты ұйымдастырумен тікелей байланысты және қоғам адамға міндетті түрде тағайындайтын білім мен дағдылар кешені.

Мектеп жасына дейінгі балалар игеруі керек әлеуметтік құзыреттердің келесі топтары бар:

1) балалар тамақтануға қатысты дағдыларды қолдана білуі керек: үстелге қою, үстелден алып тастау, тағамды табаққа салу, шай құю, қасық пен шанышқыны пайдалану, кружкадан ішу және т. б.

2) өзін-өзі күту дағдылары: киіну қабілеті, киімді ұқыпты етіп көрсете білу; тістерін тазалай білуі, бетін жууы, орамал қолдануы, шаштарын тарауы, дәретхананы пайдалана білуі тиіс.

3) қол еңбегіне қатысты дағдылар: инені ұстау, жіпке түйін жасау, заттарды жуу және т. б.

4) қарапайым қозғалыстар: үй-жайға көшеден кірген кезде аяқтарын сүрту, орындыққа отыру, баспалдақпен көтерілу және т. б.

5) үй-жайға күтім жасау: терезені ашу, есікті ашу, шаңды сүрту, сыпыру, едендерді тазалау, төсек төсеу, жарықты қосу және өшіру мүмкіндігі.

Тәрбиеге ересек адамдардың араласуының арқасында өмірлік тәжірибе жинақталып, моторика дамиды, икемділіктер біртіндеп қиындықсыз дағдыларға ауысады [1].

Өмірдің екінші жылының басында бала қасықты пайдаланып, өздігінен тамақтана біліп, ал тамақтан кейін аузын майлықпен сүрте білуі керек. 1,5–2 жасында бала барлық киімдерін шешіп, сонымен қатар оларды қайта киіп, киімдерін бүктей алуы керек. Балалардың көпшілігі өздері жуынып, сүртіне алуы қажет.

Баланың өмірінің екінші жылында үстелде тыныш отыру, біреу ұйықтап жатқанда тыныш сөйлесу, көрсеткен көмегі үшін алғыс айту сияқты мінез-құлық мәдениетінің дағдылары қалыптасады.

Өмірдің үшінші жылында нәресте өздігінен киініп, шешініп қана қоймай, сонымен қатар көптеген процестерге, оларды орындау әдістеріне кіретін белгілі бір іс-қимыл алгоритмін біледі. Өмірдің үшінші жылындағы балалар барлық әрекеттерді тезірек орындайды. Осы кезеңде балалар өзара көмекке үйренеді, қарапайым тұрмыстық тапсырмаларды орындай алады.

Өмірдің төртінші жылында балалар әдетте қолдарын қалай дұрыс жуу керектігін біледі, тістерін тазалап, түскі астан кейін аузын шайып, орамалды қолданып, дастарқан басында мәдени мінез-құлық ережелерін сақтай алуы шарт. Балалар ойыншықтарды ұқыпты ұстауға, оларды ойыннан кейін белгілі бір жерге қоюға, тазалық пен тәртіпті сақтауға үйренеді.

Әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларды қалыптастырудың негізі қабылдау болып табылады. Баланың әр түрлі іс-әрекетінің әсерінен мектепке дейінгі және кіші мектеп жасында қабылдау белсенді дамиды. Әр түрлі іс-шараларға мыналар жатады: модельдеу, сурет салу, кітап оқу, дизайнерді жинау, фильмдер көру, спорттық іс-шаралар, музыка тыңдау, серуендеу.

Дені сау балаларда әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларды игерудің барлық процестері табиғи түрде жүреді, ересектердің басшылығымен олар арнайы ұйымдастырылған оқытуды қажет етпейді. Балалардың интеллектісі сақталған, сәйкесінше әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларды қалыптастырудың негізінде жатқан танымдық процестер толық жұмыс істейді. Психикалық даму проблемалары бар балалардағы психикалық белсенділіктің бұзылуы, жоғарыда айтылғандай, олардың қоршаған ортаға бағдарлануын және оған

бейімделуін қиындатады. Ғылыми қоғамдастықта педагогтар мен психологтар ақыл-ойы кем балаларда әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларды қалыптастыру ерекше көзқарасты қажет етеді деген пікірде, сондықтан 1981 жылы түзету мектептерінің оқу жоспарларына «әлеуметтік-тұрмыстық бағдар» пәні практикалық бағыты бар түзету сабақтарының арнайы түрі ретінде енгізілді.

Оқыту екі бағытта жүргізіледі:

- біріншісі балаларда күнделікті өмірде, ең алдымен мектеп-интернат жағдайында қажетті дағдыларды қалыптастыруға бағытталған;
- екіншісі – балалардың тәуелсіз өмірінде қажет болатын білім мен дағдыларды игеруге бағытталған.

Ақыл-ойы кем балаларда әлеуметтік құзыреттіліктің белгілі бір блогын қалыптастыру эпизодтық іс-шаралар емес, жүйелі жұмыс түрінде жүзеге асуы керек. Бұл жүйенің мақсаты баланың қажетті ақпаратты толық қабылдауы, іс – әрекеттерді, әдістерді, операцияларды дұрыс қалыптастыру, содан кейін оларды әр түрлі бекіту және тәжірибеде үнемі қолдану болып табылады. Осылайша, жұмыс жүйесі баланың өмірінде қажетті әлеуметтік-тұрмыстық білім мен дағдыларды игеруде нақты нәтижелерге қол жеткізуге бағытталуы керек. Мұндай жұмыстың нәтижелері әр оқушыда әр түрлі болуы мүмкін. Себебі әр баланың шеберлігі мен хабардар болуы әртүрлі, демек, әр баладан жемісті нәтиже алу үшін әр түрлі уақыт қажет [2].

Педагогикалық жұмысты жоспарлаудың дәлдігі дағдыларды қалыптастыру мазмұнын жан-жақты талдауға, сондай-ақ педагогикалық диагностикаға, яғни балалардың әлеуметтік құзыреттіліктерді игеру динамикасын мақсатты бақылауға ықпал етеді. Оқытудың сәттілігінің қажетті шарты - бұл материалды қабылдау және игеру процесінде балалардың белсенді әрекеті. Сабаққа қатысатын, зерттелетін пәндерді зерттейтін, ойыншықтарды, суреттерді қолданатын, ойындарға қатысатын бала белсенді болып саналады. Оқытудың сәттілігінің маңызды шарты - балалардың түсінуін қамтамасыз ететін осындай оқу материалын таңдау. Қалыптасқан іс-әрекеттерді түсіндіруге, олардың нәтижелерінің дұрыс және дұрыс емес тәсілдерін салыстыруға көп көңіл бөлу керек.

Ақыл-ойы кем балалардың әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларын игеру процесінің тиімділігінің негізі олардың жалпы дамуы болып келеді. Бұл балалардың даму деңгейін арттыру құралы оның дамуындағы кемшіліктерді түзету және орнын толтыру болып табылады. Танымдық іс-әрекетте түзету алынған ақпараттағы басты нәрсені бөліп көрсету, не болып жатқанын талдау, салыстыру, жалпылау, жаңа материалды бұрын үйренген материалмен байланыстыру дағдыларын дамытуға бағытталған. Түзетудің негізгі міндеті - жалпы интеллектуалды дағдыларын қалыптастыру, алдағы жаңа іс-шараларды бағдарлау, оны талдау, қажетті әрекеттерді жоспарлау, өзін-өзі бақылау болып табылады.

Егер бала іс-әрекетті орындау кезінде қанағаттану сезімін сезінсе, дағдыларды қалыптастыру тиімдірек болады. Бірінші кезекте осы іс - әрекетке деген қатынасты қалыптастырады. Баланың іс-әрекетке деген көзқарасы көбінесе оның осы іс-әрекетте жетістікке жетуіне, өзін «шебер» сезінуіне, оны

орындау кезінде сәттілік жағдайында болуына байланысты болады. Сондықтан балада қалыптасқан білім, икемділіктер мен дағдылар оған қол жетімді болуы керек.

Әлеуметтік құзыреттілікті қалыптастыру бойынша арнайы мектеп-интернаттардағы ақыл-ойы кем балалардың тәрбиешілерінің жұмыс тәжірибесін Н.С.Холодованың әдістемесінен көруге болады. Бұл әдістемеде орта және жоғары мектеп жасындағы ақыл-ойы кем балалардың әлеуметтік құзыреттіліктерін қалыптастыру және дамыту үшін пәндік-практикалық сабақтар, экскурсиялар, сюжеттік-рөлдік ойындар, дидактикалық ойындар, әңгімелер, нақты жағдайларды модельдеу, көркем әдебиет туындылары сияқты әлеуметтік-тұрмыстық бағдарлауды оқытудың түрлері қолданылады.

В.В. Боброва дидактикалық құрал ретінде қолданылатын «қағаз қуыршақ» дидактикалық ойын әдісін мектеп жасына дейінгі балалар мен ақыл-ойы кем кіші мектеп жасындағы оқушыларға өзіне-өзі қызмет көрсету бағыты бойынша әлеуметтік тұрмыстық дағдыларды қалыптастыру және дамыту үшін пайдалануды ұсынады [3].

Т.П. Мадеева интернаттар мен жалпы білім беретін арнайы түзету мектептер үшін ақыл-ойы кем балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтік құзыреттерін қалыптастыру және бекітуге арналған бағдарламаны көрсетті.

Т. П.Мадееваның бағдарламасы бойынша тәрбиеленушілерді әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларға үйрету бірнеше бөлімдер бойынша жүргізіледі. Атап айтқанда: тіршілік қауіпсіздігі, тұрғын үй-жайлары, мінез-құлық және қарым-қатынас мәдениеті, киім мен аяқ киім, қоршаған әлемді бағдарлау, демалыс және бос уақыт, денсаулық сақтау және физикалық даму, тамақтану, табиғатжәне т.б.

Е.А. Рогожина мен В.А. Иванова «әдетте ақыл-ойы кем балаларда әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларды қалыптастыру бойынша жұмысты ұйымдастыру келесі формаларда жүзеге асырылады: түзету және дамыту сабақтары, дидактикалық, имитациялық және сюжеттік ойындар, әңгімелер, тренингтер, серуендер, жорықтар, экскурсиялар, практикалық сабақтар, бақылаулар, кітап оқу, кино және бейнематериалдарды көру, құрдастарымен қарым-қатынас жасау және байқауларға қатысу».

Қазіргі педагог-практиктердің пікірінше, ақыл-ой кем балалардың әлеуметтік құзыреттіліктерін қалыптастыру және түзету, оның ауырлығына қарамастан, арнайы психологиялық - педагогикалық әдістерді қажет етеді. Сол әдістерге Т.И.Пороцкойдің жүйелі практикалық-ойын жаттығулары, Л.П.Уфимцеваның әңгімелер, рөлдік ойындар, ситуациялық-визуалды жаттығулар, Н.С. Холодованың дидактикалық ойындар, пәндік-практикалық сабақтар, жағдайларды модельдеу, В.В. Боброваның қағаз қуыршақты қолдану арқылы ойын әдісі Т.К. Балдунованың агротерапия әдісі және тағы басқалары жатады.

Кеңес заманында көмекші мектептер мен мектеп-интернаттар жағдайында әлеуметтік - тұрмыстық дағдыларды оқытудың көрнекі және еңбек әдістері қолданылды. Бұл тәжірибе бүгінгі күнге дейін кеңінен жүзеге асырылып келеді. Үйде немесе арнайы мектептерде ақыл-ойы кем балаларды

тәрбиелеу жағдайында әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларды дамыту үшін Л.П. Уфимцева мен Л.М.Сафонова әзірлеген бағдарламаны қолдануға болады. Авторлар жоғары және орташа ақыл-ой кемістігі бар, әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларды дамытудың төмен немесе орташа деңгейі бар, бұрын оқытылмаған және күнделікті өмірге және қол жетімді үй жұмыстарына нашар бейімделген балаларды оқыту әдістемесін ұсынады. Ақыл-ойы кем балаларда әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларды қалыптастыру процесінде танымдық материалдың сипатымен, дидактикалық және түзету міндеттерімен, балалардың жалпы дамуы мен әлеуметтік - тұрмыстық дайындық деңгейімен, олардың мүмкіндіктерімен анықталатын әртүрлі әдістер мен әдістерді таңдау және үйлестіру үлкен маңызға ие. Көп жағдайда ақыл-ойы кем балаларда әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларды қалыптастыру және дамыту әдістемесінде жетекші орындарды ойын әдістері алады [4].

Осылайша, бүгінгі күні ақыл-ойы кем балаларда әлеуметтік құзыреттіліктерді қалыптастырудың көптеген авторлық тәсілдері бар, олар тиісті мазмұндағы жергілікті деңгейдегі білім беру бағдарламалары түрінде қолданылады (тапсырмалар, ойындар, жаттығулар және т.б.). Бұл жағдайда іс-әрекеттің мазмұнын таңдау негізінен баланың күнделікті өмірі үшін техникалық пайдалылық принципі бойынша жүзеге асырылады. Ал түзету және тәрбие жұмыстары ойын түрінде ұйымдастырылады.

Ақыл-ойы кем балалардың барлық қабілеттерін пайдалана отырып, олардың өмірге қажетті икемділіктері мен дағдыларын дамытып, өсе келе, олар өз-өзіне жауапты болып, түрлі арнайы жұмыс орындарында аса қиын емес еңбек операцияларымен айналысып, қабілетінше ортада тұспалдануы қажет. Әлеуметтік-тұрмыстық бағдарлау ақыл-ойы кем балалар мен жеткіншектерге қоршаған өмірде өз жолын таңдауға, бағдар жасауға, әлемге өзінің көзқарасын қалыптастыруға көмектеседі. Ақыл-ойы кем балаларда жетілуіндегі кемістіктің салдарынан ортамен өзара әрекеттесуі қиынға соғады, болып жатқан өзгерістер мен талаптарға көңіл бөлу қабілеті төмендейді. Олар өз мақсаттарына жетуде ерекше қиындықтарды сезінеді де, тепе-теңсіздік реакциялары пайда болып тәртіптерінде ауытқулар байқалынады. Әлеуметтік-тұрмыстық бағдарлау кемтар балалардың қоғамдық ортамен белсенді араласуына мүмкіндік туғызады, еңбекке қатысуға, ұжымның қоғамдық өміріне қатысуға, әлеуметтік ережелерге, мәдениетке үйренуге, өз тұрмысын мекеме талаптары мен ережелеріне сәйкес құруға көмектеседі.

Л.С.Выготскийдің психология ғылымында ерекше орын алатын теориясы – бала дамуының жақын арадағы аймағы деп аталады. Бұл теорияның түпкі мәні – баланы тәрбиелеп оқыту, оған білім беріп, дүниетанымын қалыптастыру үнемі оның табиғи даму деңгейінен оздырып отыруды талап етеді.

Л.С.Выготский теориясының бір ерекшелігі: баланың айналасындағы адамдармен қарым-қатынас жасауда тарихи тәжірибелерді, тыныс-тіршілік шындығын өзгелердің сөзінен, тәлім-тәрбие өнегесінен жанамай үйренуі. Әлеуметтік-тұрмыстық бағдар беру - бұл мүмкіндігі шектелген балалардың мақсатқа бағытталған әлеуметтік және медициналық-педагогикалық сүйеу

барысында әлеуметтік орта шарттарына, қоғамда тұрақтанған құндылықтарды, ережелерді және мінез-құлық нормаларын меңгеру болып табылады. Зерттеуші психологтар барлық балалардың ересектермен қарым-қатынас жасауы және оқытудың жетекші рөлін растайды. Ақыл – ойы кем балалардың жалпы дамуының ілгері жылжуы үшін оның білім, дағды мен біліктерді меңгеруі үшін, оларды жүйелеп практикалық тұрғыда қолдану үшін арнайы ұйымдастырылған оқыту мен тәрбие анағұрлым маңызды болып табылады. Ақыл-ойы кем балаларды жалпы дамытуға бағытталған арнайы оқыту ең алдымен оларда жоғары психикалық үдерістердің, әсіресе ойлау үдерісінің қалыптасуын ескереді. Коррекциялық жұмыстың маңызды бағыты теориялық тұрғыда, ақыл – ойы кем бала өзінің барлық көріністерінде ойлаудың кемістігі ерекше жарқын көрінеді және өз кезегінде қоршаған ортаны тануды қиындатып, тежейтіндігіне негізделген [5].

Әлеуметтік-тұрмыстық бағдар дағдысы ақыл-ойы кем балаларға әлеуметтік және психологиялық бейімделуін оңайлатады. «Жеке бас тазалығы» тақырыбы бойынша балалар тазалық, көру, есте сақтау, ойлау қабілеттерін дамыту, өзінің денсаулығын нығайтуға үйретеді. Ал «Тамақтану» тақырыбы бойынша балалардың негізгі тағамдарды өздіктерімен ішіп-жеуге үйреткен әлдеқайда тиімді. Өзіне-өзі қызмет ету үшін «Киім-кешек», «Дене мүшелері», «Аяқ киімдер» тақырыптары бойынша сабақтар, ойындар жүргізіліп, балалардың қабілеттерін; ойлау, есте сақтауды дамытады. «Менің отбасым», «Мамандықтар» тақырыбында ақыл-ойы кем балалар отбасында, топта, қоғамдық жерлерде жеке қарым-қатынас құруға, әдептілік пен мәдениеттілікке тәрбиелейді. Әлеуметтік-тұрмыстық бағдарды оқытуда әр түрлі тәсілдер қолданылады: түсіндіру, көрсету, сюжеттік-рөлдік ойындар, саяхат, топпен серуендер және осы бағдарламада ақыл-ойы кем балалар өздерін еркін сезінулері қажет. Қазіргі заманда еңбек орнын табуға оқушыларға көмек көрсету үшін әлеуметтік-тұрмыстық бағдар беру кезінде тәрбиеші, педагогтар балаларда келесі біліктіліктерді, дағдыларды қалыптастыруы керек: әңгімеге кірісу, әңгімені бастау, жалғастыру, сөйлеп тұрған адамның көңіл-күйін түсіну іскерлігі; ситуацияға байланысты ескертулерді ойдағыдай қабылдап, дұрыс түсінуді, өзінің көңіл-күйін және жүріс-тұрысын реттей алу; көмек сұрау, біреуге көмек көрсету; заңды бұзбау; өзінің достығын, сүйіспеншілігін қолайлы түрде ұсыну және осы сияқты жағдайлар.

Жұмысты ұжымдастырудың негізгі түрлері: жалпылау; жеке; қос-қостан; топ-топпен. Оқытудың негізгі әдіс-тәсілдері: әңгімелесу, экскурсия, бақылау; дидактикалық ойындар; кино және диафильмдарды көру; компьютерлік бағдарламалар мен компьютермен жұмыс істеу; берілген тақырып бойынша сюжетті дамыту, көрініс-мақсаттары, жағдайды қалыптастыру; жаттығулар, тренингтер, іскерлік ойындар, т.б. [6].

Жалпы қорыта келгенде, ақыл-ойы кем кіші мектеп жасындағы оқушыларда әлеуметтік құзіреттілікті қалыптастыру және дамыту маңызды болып табылады. Себебі бұл балалардың әлеуметтік құзіреттіліктерін қалыптастыру және дамыту арқылы қоршаған ортаға бейімдей аламыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Баряева Л.Б. Обучение сюжетно-ролевой игре детей с проблемами интеллектуального развития: учебно-методическое пособие / Л.Б. Баряева, А. Зарин. СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена: Изд-во «Союз», 2011.
2. Жданова Л.У., Кульгарина Л.Р. Роль игровой деятельности младших школьников в формировании коммуникативных умений // Science Time. 2015. № 5 (17). С. 174-175.
3. Лазуренко С.Б. Коррекционно-педагогическая помощь детям с нарушением интеллектуального развития в системе комплексной реабилитации // Дефектология. 2012. №5. С. 26-33.
4. Никольская О.С. Игра ребёнка в пространстве культуры, впадающей в детство. Взгляд специального психолога // Дефектология. 2017. № 1. С. 3-8.
5. Рогожина Е.А., Иванова В.А. Методы формирования и коррекции социально-бытовых навыков умственно отсталых детей // Международный журнал экспериментального образования. 2016. № 12-2. С. 183-185.

ӘОЖ 37.035.6

Домбыра арқылы мүмкіндігі шектеулі балалардың танымдық қабілетін дамыту

Шарипханова М.Е.

7М01901 – Дефектология ББ 2 курс магистранты

Ғылыми жетекшісі: пс.ғ.к., профессор Стельмах С.А.

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ.,

Қазақстан,

molya2893@mail.ru

Білім беруді дамытудың қазіргі кезеңі оқу үлгерімінің төмендігімен, мінез-құлық нормаларынан ауытқумен, оқушылардың едәуір бөлігінің тұлғааралық қарым-қатынасындағы қиындықтармен және мектептегі дезадаптацияның алдын алу және оны жеңудің өзекті мәселесіне назар аударудың жоғарылауымен, психикалық дамуы тежелген балалардың сандық өсуімен сипатталады. Психикалық дамуы тежелген балаларды зерттеу бұл мәселені зерттеудегі ең маңызды бағыт болып табылады.

Дүние жүзінде психикалық дамуы тежелген диагнозы бар балалар санының көбеюі байқалады, осыған байланысты оларды тәрбиелеу, оқыту және оңалтудың әлеуметтік бейімделу проблемасы өзекті психологиялық-педагогикалық проблемаға айналууда.

Психикалық дамуы тежелген балаларды Власова Т.А., Певзнер М.С., Любовский В.И., Шевченко С.Г. сияқты зерттеушілер талдаған. Ал отандық ғалымдардан Елесева Алия Касымхановна өздерінің еңбектерінде жазып көрсеткен.

Сонымен бірге Т.А. Власова, И.Ф. Марковская, А.А. Прокофьев, Ю.С.Шевченко, К.С. Лебединская, П.П.Улба бағдарламаны меңгеруде қиындықтарға тап болған жалпы білім беретін мектептің бастауыш сынып оқушылары арасында психикалық дамудың тежелуі 52-76% - балаларда байқалатынын атап өтті.

Осы санаттағы балалардың нақты шекаралары әлі күнге дейін анық емес.

Психикалық дамудың тежелуінің негізгі басымдылығы мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасына келеді. Балалардың белсенді оқу әрекеті басталған сәтте. Бірақ бұл кезең мақсатты және тиімді түзету жұмыстарын жүргізу үшін тым кеш. Психикалық дамудың кешігу диагнозын қай жаста заңды деп санауға болатындығы туралы әлі күнге дейін бірде-бір көзқарас жоқ.

Дамудың бұзылуы ретінде психикалық дамудың тежелуін зерттеудің барлық уақытында психикалық дамудың тежелуінің бірыңғай жіктемесі әзірленбеген. Көптеген авторлар өздерінің нұсқаларын жасады, бірақ авторлардың келесі жіктелуі ең кең таралған: В.В. Ковалева және Г.Е. Сухарева ұсынған жіктеме, қазіргі уақытта жалпы қабылданған классификация К. С. Лебединская ұсынған жіктеме болып табылады [1].

Көбінесе психикалық дамудың тежелуі бастауыш мектепте оқу кезеңінде толық көрінеді, түзету және дамыту жұмыстары көп уақытты алады. Мұның бәрі тежелуі бар балаларға түзету шараларын жүргізу үшін ең сезімтал кезең болып табылатын мектепке дейінгі балалық шақ кезеңінде уақтылы психологиялық-педагогикалық көмек көрсетілмейтіндігімен байланысты болып келеді. Оқу материалын игерудің баяулауы, есте сақтау қабілетінің бұзылуы және оқу үлгерімінің деңгейі тежелуі бар балаларда кездесетін психикалық дамудың негізгі қиындықтары болып табылады.

Ақыл-ойдың артта қалуы және психикалық дамудың тежелуі көптеген жағдайларда диагноздарды ажыратуда қиындықтар туындайды.

Психикалық дамуы тежелген балаларды ақыл-есі кем балалардан ерекшелендіретін басты ерекшелігі - бұл балалар оқиды. М.Н. Фишман, Г.И. Грилкова, М.С. Певзнер, Т.А. Власова, Н.А. Никашина, П.Б. Шошина, И.Ф. Марковская және басқалардың пікірінше, психикалық дамуы тежелген балалар болашақта ұсынылған мәселелерді шешу жолдарын игеріп, қолдана алады.

Психикалық дамуы тежелген балалар өзінің құрдастарынан жас ерекшеліктеріне қарағанда, олардың ойлары тұрақсыз болып келеді. Олардың ми қабілеті де тәулік бойына өзгереді. Кейбір балаларда іс-әрекеттің басында зейіндері жоғары болады да, ал кейін төмендей бастайды. Ұзақ мерзімді есте сақтауы мен қысқа мерзімді еске сақтауының төмендеуі, есте сақтауының беріктілігінің жетіспеуі – осы категориялардағы балаларға тән ерекшеліктер.

Балалардың танымдық белсенділіктері жеткіліксіз болып келеді. Ол баланың тез шаршауымен, тежелуімен сипатталады. Психикалық дамуы тежелген балалар есептің шартын, диктантқа арналған сөздерді және сөйлемдерді есінде сақтамайды. Олар зейіндерін тапсырмаға шоғырландыра

алмайды, кей кездері мектептің тәртібіне бағынбайды. Мұндай балалар көңіл бөлгенді қажет етеді. Психикалық дамуы тежелген балалардың негізгі айырмашылығы мынада: бұл балалардың сабаққа деген үлгермеушілігі, сондай-ақ дағдылары мен танымдық процестеріндегі өзара ауытқушылықтарымен сипатталады. Оқушылардың танымдық қабілеттерін тексеруге, ең алдымен олардың эмоциясына назар аударған жөн. Бұл балалардың эмоциясы көбінесе өзгеріске ұшырап отырады. Балалардың қалыпты балалардан ерекшелігін айтар болсақ, яғни олардың әлеуметтік ортаға бейімделуімен, мінез-құлықтарымен және іс-әрекеттерімен ерекшеленеді. Психикалық дамуы тежелген балалардың қоршаған орта туралы түсініктері зейіндері тұрақсыз, тұтас қабылдау мүмкіндігі бұзылған, қимыл-қызғалыс координацияларының жалпы таным процестерінің дамуында бұзылыстар байқалады. Сондықтан психикалық дамуы тежелген балалардың танымдық қызмет саласының дамуындағы ауытқулар оқу процесінде нақтылы қиындықтарды құрайды. Бұндай қиындықтардың алдын-алу мақсатында ұсақ моторикаларын дамытудың маңызы зор [2].

Ұсақ моторика — адамның қолдары мен саусақтары мен аяқтарының дәл ұсақ қимылдарын орындауға бағытталған үйлестірілген іс-әрекеттерінің жиынтығы.

Ұлы ұстаз Василий Александрович Сухомлинский «балалардың қабілеттері мен таланттарының бастауы олардың саусақтарының ұшында» деп жазды. Баланың қолында шеберлік неғұрлым көп болса, бала ақылды болады. Сондықтан да балалардың әсіресе психикалық дамуы тежелген балалардың саусақ ұштарын, яғни ұсақ моторикасын дамыту мәселесі бүгінгі күнінің өзектілігін айқындап отыр. Бұл тақырыпты таңдау кездейсоқ емес, бірқатар себептерге байланысты деуге болады. Психикалық дамуы тежелген балалар бірнеше ондаған жылдар бойы арнайы педагогтардың, психологтардың, логопедтердің, дефектологтардың назарында болды. Білім беру жүйесінде осы балалардың бұзылыс ерекшелігін ескере отырып, тәрбиелеу, оқыту және оңалту үшін арнайы мектепке дейінгі және мектеп мекемелерінің желісі құрылды. Сондықтан, алғашқы сәттерден бастап танымдық белсенділік пен шығармашылықты қалыптастыру үшін қолайлы жағдайлар жасау қажет. Мамандар қолдар мен саусақтардың қатысуымен өтетін ойындар дене мен ақыл-ойды үйлесімді байланыстырады, физиологтар қолдың тілдің дамуымен байланысын растайды. Әр түрлі елдердің зерттеушілері балалардың танымдық процестерінің даму деңгейі саусақтардың нәзік қозғалыстарының қалыптасу деңгейіне тікелей байланысты екенін анықтады және тәжірибе растады.

Сондықтан саусақтар мен қолдардың қимылдарын жаттықтыру баланың сөйлеу дамуын ынталандыратын, артикуляциялық қозғалыстарды жақсартуға, қолдарды жазуға дайындауға және, ең бастысы, ми қыртысының жұмысын жақсартатын, баланың ойлауының дамуын ынталандыратын күшті құрал болып табылады [3].

Жалпы алғанда домбырамен, музыкамен айналыспаған баланың сол жақ миы жақсы істейді, ал оң жақ миы дамымаған келеді. Ал домбырамен айналысқан баланың екі жақ миы жақсы істейді, осы арқылы баланың ойлау,

есте сақтау қабілеті жақсарады, сана сезімі, тәлім тәрбие, өз-өзіне деген сенімділік артады. Мінезі ашыла түседі. Көңіл – күй көтеріңкі, еңбекке бейім келеді. Домбырада ойнаған балалар шыдамды, ерік күшінде табандылық байқалады. Музыканы тыңдап ғана қоймай, есту қабілеті және қиял жақсы дамиды.

Заттық саусақ жаттығуларына домбыра аспабын да жатқызуға болады. Домбыра аспабында ойнау арқылы баланың саусақ қимыл әрекеті белсенді болады. Жалпы алғанда домбыра жалпы моториканың дамуына ықпал етеді. Домбырада ойлап, ән айтатын болса, бір уақытта баланың қимылмен сөйлеуі жалпы және ұсақ моториканы жетілдіруге мүмкіндік береді. Сөйлеумен байланысты нақты үйлестірілген іс-әрекеттері дамиды. Сөйлеу-қимыл-қозғалыс жаттығулары әрдайым балалардың бойында көтеріңкі көңіл-күй қалыптастырады және балалардың білім алуына эмоционалды жағдай туғызады. Арнайы жаттығулардың арқасында домбыра аспабында ойнау арқылы саусақтар мен қолдардың бұлшықет күштерін реттеуге болады. Домбыра балаларға музыка ойнауды үйренуге және жол бойында саусақ пен қолдың ұсақ моторикасын дамытуға мүмкіндік береді. Домбырамен ойнау арқылы балалардың бұлшықет күші реттеле отырып, қолдың мөлшерленген және сараланған дағдылары қалыптасып, қол–көз координациясы дамиды.

Ал ұсақ моториканы дамытуда ынталандыратын құрал ретінде домбыраның алатын орны ерекше. Домбыраның айтар сыры да тарих беттерінен ойып тұрып орын алғаны, аспаптың қасиетін ұққан біздерге, келер ұрпаққа да, қасиетті дардай домбыра — үнінің сан қырлы, ғажайыпқа толы екенін, келешектегі ата-бабалардың қалдырған өсиетінің бірі десе де болады. Қазіргі уақытта домбыраның баланы дамытудың, түзетудің және жетілдірудің құралы десек аз емес. Домбыра баланың танымдық белсенділіктерін арттыратын әдіс. Психикалық дамуы тежелген балаларға домбыраны қолдану, балалардың қызығушылығын арттырады. Бала өз саусақтарын қаншалықты басқара алса, оның одан әрі дамуы да соған тікелей байланысты. Домбыраны шерту арқылы балалардың қол және көз, қолдың ептілігі, ритмика қозғалысын үйлестіру нақтылығы жақсарады. Саусақтар мен қол буынының ұсақ қол моторикасы дамиды. Баланың сөйлеу функциясында тұрақтылық байқалады. Қиял, логикалық ойлау, ерік назары, көру және есту қабылдауы, шығармашылық белсенділіктері дамиды [4].

Бала өз саусақтарын қаншалықты басқара алса, оның одан әрі дамуы да соған тікелей байланысты. Ұсақ қол моторикамен қоса балалардың есте сақтау қабілеті мен назары, сондай –ақ, сөздік қоры да дами түседі. Балаларға домбыраны қолдануда келесідей міндеттер қойылады:

1. домбыраны шерту арқылы қол және көз, қолдың ептілігі, ритмика қозғалысын үйлестіру және нақтылығын жақсарту;
2. саусақтар мен қол буынының ұсақ қол моторикасын жақсарту;
3. жалпы қозғалыстық белсенділікті арттыру;
4. домбыра шерту арқылы баланың сөйлеу функциясын тұрақты етуге көмектесу;

5. қиялын, логикалық ойлауын, еркін назарын, көру және есту қабылдауларын, шығармашылық белсенділіктерін дамыту [5].

Домбыра арқылы ұсақ қол моторикасын дамыту - саусақтар қозғалысы және қолдың буындарын үйлестіру дегенді білдіреді. Адамның бас миында саусақ қимылына және сөйлеуге жауап беретін орталықтар өте жақын орналасқан. Ұсақ моторикаға әсер ете және оны белсендіре отырып, көрші орналасқан сөйлеуге жауап беретін орталықты да дамыта аламыз. Домбыра шертү арқылы ұсақ моториканың қимылдары мен қолдың икемдігі бас миының құрылымының даму деңгейін көрсетеді. Осыдан келіп қол қимылдарын басқара білу туады. Сондықтан ешқашан да баланы мәжбүрлеуге болмайды. Яғни, бала қозғалысы дәл және нақты болса, оның әлемді ақылмен тануы да терең бола түспек.

Домбыра арқылы баланың бас миы мен ұсақ қол моторикасының өзара байланысы бас миының қабығы әрқайсысы бір денеге жауапты бірнеше бөліктен тұрады. Бас миының қабығында қозғалыстық сипатты анықтайтын бөлік бар. Бас миы қабығының үштен бір бөлігі қол мойнының қозғалыстық қабілетімен байланысты және мидың сөйлеу зонасы бір – біріне өте жақын орналасқан. Сондықтан егер баланың саусағы нашар дамыған болса, ол баланың сөйлеу қабілетіне әсер етеді. Осыған байланысты ғалымдар қол мойнының буынын артикуляциялық аппарат сияқты «сөйлеу органы» деп те атайды. Бала тілін дамыту үшін сөйлеу органы ғана емес сондай –ақ, ұсақ қол моторикасын да дамыту қажет. Бала қолының қозғалысында еңбек құралына деген сенімділік пен тапқырлық орын алса, қиындық туындайды, ол үшін бала ойының шығармашылық анықтық қабілетінің өзара әрекеттестігі қажет. Балада қаншалықты шығармашылық қабілет болса, бала соншалықты ақылды келеді.

Домбыра арқылы балалардың ұсақ қол моторикасын дамыту - ғалымдардың тұжырымдамаларында нақты дәлелдер жоқ, дегенменде «Саусақ ұшында ми жұмысын жетілдіретін нүктелер бар, сондықтан саусақтар қимылдаса, ақыл-ой дамиды» деген тұжырымды айтқым келеді [6].

Ал домбыра тарту – тұнып тұрған моторика. Демек, әр нүктені басқанда, түрлі бағытпен қос ішекті шерткенде ми жұмысын жетілдіріп жатыр деген сөз. Сондықтан да психикалық дамуы тежелген балаларды домбыраға үйрету арқылы ұсақ моторикасын дамытып, танымдық қабілеттердің жетіле түсуіне әсер ете аламыз. Домбыра танымдық қабілетті дамыту құралы ретінде әрекет етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Шевченко, С.Г. Дети с задержкой психического развития: особенности речи, письма, чтения / Под ред. В.И. Лубовского. - М.: Школьная пресса, 2014. - 120 с.

2. Шевченко, С.Г. Диагностика и коррекция задержек психического развития у детей / С.Г. Шевченко, Н.Н. Малофеев, А.О. Дробышская и др. - М.: АРКТИ, 2014. - 182 с.

3. Лалаева, Р.И. Нарушения речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития / Р.И. Лалаева, Н.В. Серебрякова, В. Зорина - М.: ВЛАДОС, 2013. - 304с.

4. Домбыра үйрену мектебі. А.Жайымов, С.Бүркітов, Б.Ысқақов. Алматы: Өнер, 1992. - 240 б.

5. Домбыра үйренейік. Ө.Спанов. Алматы: Әуен, 2000 – 76 б.

6. Домбыра ойнау оңайма?. Ж.Нәжімеденов. Алматы: Өнер, 2008. - 152 б.

ӘОЖ 371.315.5

ЖСД бар балалардың эмоционалды-бағалау лексикасын дамытудың негізгі бағыттары

Эрзатова Ж.Э.

7М01901 – Дефектология ББ 2 курс магистранты

Ғылыми жетекшісі: пс.ғ.к., қауымдастырылған профессор Ауренова М.Д.

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ.,

Қазақстан

erzatova1992@mail.ru

Жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балалардың сөздік қорының ерекшеліктеріне бағытталған көптеген зерттеулерге қарамастан, мектеп жасына дейінгі балалардың осы контингентіндегі эмоционалды – бағалау лексиканың жай-күйін зерттеуге арналған материалдар өте аз.

Т.В. Артемьеваның зерттеу нәтижелері көптеген мектеп жасына дейінгі балалар қуаныш, қайғы, қорқыныш, таңданыс интонациясымен ұсынысты қайталай алмағанын көрсетті. Ең аз қиындықтар қуаныш интонациясымен сөйлемнің айтылуына себеп болды.

И.Ю. Кондратенко эмоционалды – бағалау лексикасын зерттеуге үлкен үлес қосты. Ол ІІІ деңгейдегі ЖСД бар балаларындағы эмоционалды – бағалау лексика жағдайына толық диагноз қойды. Оның зерттеу нәтижелері төмендегідей болды. И.Ю. Кондратенко суреттен адамның бет әлпетін анықтауға және атауға тырысты. Эмоционалды – бағалау лексикасы сөздеріне синонимдерді таңдағанда, сөз семантикасын жеткіліксіз саралау, ситуациялық байланыс және сөйлеу бөліктерін ауыстыру негізінде семантикалық алмастыруларды қолдану тән болды. Антонимдерді таңдау кезінде балалар синонимдерді таңдау сияқты қателіктер жіберді.

Еркін сөйлеуде, әңгімеде ЖСД бар балалар сөйлеу қабілеті бар балаларға қарағанда эмоционалды – бағалау лексикасын аз қолданады. Лексемалар монотонды және жиі қайталанатын. Қолданылатын эмоционалды сөздер көбінесе зат есімдер мен сын есімдер тобына, морфологиялық қайта құру арқылы эмоционалды қатынасты жеткізетін сөздерге қатысты болды [1].

Т.В. Устинова ЖСД бар балалардың шамамен 20% - ы эмоционалды лексемалардың мағынасын дұрыс түсіндіре алатынын атап өтті. Синонимдерді таңдау кезінде кейбір балалар сөздердің мағынасын түсінбейтіндігін көрсетті. ЖСД бар балалар мен сөйлеуі қалыпты балалардың категорияларын салыстыру, кезінде Т.В. Устинова екі топтың балалары эмоционалды – бағалау лексикасын байытуды қажет етеді деген қорытындыға келеді. Дегенмен ЖСД бар балалар санатына баса назар аудару керектігін айтты.

Осы мәселені зерттеп отырған зерттеушілердің пікірлерінше, ЖСД бар балаларда эмоционалды – бағалау лексикасы шектеулі, сондықтан бұл балалар эмоционалды сөздер категориясын байытуды қажет етеді. ЖСД бар балалар сөздердің мағынасын толық түсінбейді, синонимдерді сөз морфемаларының семантикалық мағынасына емес, есту қабылдауына көбірек сүйене отырып таңдайды. Мектеп жасына дейінгі балалар эмоционалды лексиканы аз пайдаланады, ал егер олар монотонды және қайталанатын болса, эмоциялардың бет әлпетін нашар ажыратады және оларға атау бере алмайды. Жалпы, ЖСД бар балалардағы эмоционалды – бағалау лексикасының бұзылу заңдылықтары жалпы сөздік қорының бұзылу тенденцияларына, синонимдер мен антонимдерді құру, мағынаның түсініксіздігіне байланысты сөздерді қолданудың дәлсіздігі мен сөздік қордың аз болуына байланысты деп қарастырады.

ЖСД бар балаларда сөйлеудің дыбыстық жағы да, сөздердің лексикалық қоры мен грамматикалық жүйенің бұзылуын қамтитын тұжырымдамалық жағы да бұзылады. Сөздік тұрмыстық тақырыптармен шектеледі және сапалы түрде төмен болады. Балалар ауызша емес қарым-қатынастың қарапайым құралдарын қолданады және түсінеді (мимика, көзқарастар), олар жас балаларға тән, ал сөйлеу қабілеті бар құрдастар қарым-қатынас процесінде негізінен ым-ишараны пайдаланады. Сондықтан түзету жұмысы әртүрлі ойындарды, жаттығуларды, тренингтерді қолдануға негізделуі керек, ол арқылы балалар вербалды емес қарым-қатынастың әртүрлі құралдарын үйренеді және адамдардың әртүрлі эмоционалдық күйлерін анықтайды [2].

Н.С. Марцунның зерттеулерінде көрсетілгендей, сөйлеудің жалпы дамымауы бар мектеп жасына дейінгі балалардағы эмоционалды-бағалау лексикасы нашар және монотонды, сын есімдердің басым болуымен сипатталады. Онда ЖСД бар мектеп жасына дейінгі балалар жиі қолданатын бірқатар сөздерді (жалпы бағалау) бөліп көрсетуге болады: жақсы, мейірімді, көңілді. ЖСД бар балалар өздерінің өзін-өзі бағалауы мен көзқарасын көрсететін қасиеттерді атауда қиындықтарға тап болады. Зерттелетін лексиканың шектеулілігі ЖСД бар балалардың сөйлеу есте сақтау қабілетінің төмендігімен, танымдық іс-әрекеттің ерекшеліктерімен, эмоционалды-еріктік саланың қалыптаспауымен және мектепке дейінгі жастағы өзін-өзі бағалаудың жеткіліксіздігімен байланысты болып келеді.

Қалыпты және бұзылған сөйлеу дамуындағы сөйлеудің лексикалық-грамматикалық құрылымының дамуын салыстырмалы талдау Н.В. Сереб - рякованың еңбектерінде келтірілген. Автор ЖСД бар балалардағы лексиканың бұзылуын, сөздік қорының шектеулілігін, белсенді және жай сөздік көлемінің

сәйкессіздігін, сөздердің дұрыс қолданылмауын, вербальды парафазияларды, семантикалық өрістердің сәйкессіздігін, сөздікті өзектендіру қиындықтарын егжей - тегжейлі сипаттайды.

ЖСД бар балалардың сөйлеу ерекшеліктерінің бірі-пассивті және белсенді лексика көлеміндегі алшақтық: балалар көптеген сөздердің мағынасын түсінеді, олардың пассивті лексикасының көлемі жеткілікті, бірақ сөйлеуде сөздерді қолдану өте қиын. Белсенді сөздіктің кедейлігі көптеген сөздердің – жидектердің, гүлдердің, жабайы табиғаттың, құстардың, аспаптардың, кәсіптердің, дене мүшелерінің және беттің атауларының дұрыс айтылмауынан көрінеді. Етістік сөздігінде күнделікті тұрмыстық әрекеттерді білдіретін сөздер басым болады. Жалпыланған мағынасы бар сөздерді және тақырыптың бағасын, күйін, сапасы мен белгісін білдіретін сөздерді ассимиляциялау қиынға түседі. Сөздер түсініліп, дұрыс қолданылмайды, олардың мағынасы дұрыс емес түрде кеңейеді немесе, керісінше, тым тар түсініледі. Семантикалық өрістердің қалыптасуындағы кідіріс әртүрлі болады. Сөйлемнің синтаксистік құрылымының бұзылуы сөйлем мүшелерінің жіберілуінен, сөздердің дұрыс емес тәртібінен, күрделі құрылымдардың болмауынан көрінеді.

Ғылыми әдебиеттерді талдай отырып, біз келесі тұжырым жасай аламыз: сөйлеу дамуының баяулауы, сөздік қорын және грамматикалық құрылымды меңгерудегі қиындықтар, ауызекі сөйлеуді қабылдау ерекшеліктерімен бірге баланың ересектермен және құрдастарымен сөйлеу байланысын шектейді, қарым-қатынастың толыққанды қызметін жүзеге асыруға кедергі келтіреді. Сөйлеудің жеткіліксіз дамуы тілдік идеялардың жинақталуына және әлеуметтік шындық туралы идеялардың қалыптасуына әсер етеді. Сөйлеудің қалыптаспауы тілдік құрылымдарды, сөйлеу айналымдарын, мінез-құлықтағы көзқарастарды игеруге мүмкіндік бермейді және қоршаған әлеммен қарым-қатынасқа кедергі келтіреді. Қоғамдық қабылдау саласының дамымауы қоғамдық объектілердің бейнесін қабылдауға және қалыптастыруға әсер етеді.

Жоғарыда айтылғандардан, сөйлеудің жалпы дамымауы бар мектеп жасына дейінгі балаларды дамыту үшін эмоционалды – бағалау лексикасын қалыптастыруға бағытталған арнайы сабақтар кешенін әзірлеу қажет, бұл сөйлеу коммуникациясын меңгеру деңгейін жоғарылатады.

Байланыстыра сөйлеуге эмоционалды – бағалау лексикасын енгізу бойынша жұмыс жасай отырып, III деңгейдегі ЖСД бар мектеп жасына дейінгі бала өзінің эмоцияларын достарымен диалогта ғана емес, сонымен бірге бейтаныс ересектердің қатысуымен театр және ойын әрекеттерінде көрсете алатын және өмір сүре алатын жағдайлар жасау қажет. Баланы эмоционалды түрде босатудың, қысылуды жоюдың, келісімді сөйлеуді қалыптастырудың, эмоционалды лексиканы белсендірудің ең қысқа жолы-ойын, қиял және жазу арқылы өтетін жол. Мұның бәрін драмалық ойындар қамтамасыз ете алады.

Ойын әрекетінің арқасында балалар кейіпкерлердің сезімдерімен, көңіл-күйлерімен танысады, бейнелі экспрессивтілік құралдарын (интонация, мимика, пантомимика, эмоциялар) игереді. Драматизация ойындарында бала «суретші» рөлін атқара отырып, мұғалімнің көмегімен ауызша және вербалды

емес экспрессивтілік құралдарын қолдана отырып, бейне жасайды. III деңгейдегі ЖСД бар мектеп жасына дейінгі балалардың түсінуіне ұмтылу маңызды: актердің сөзі өмірге қарағанда айқынырақ, дыбысты және мәнерлі болуы керек. Тапсырмаға байланысты тыныс алуға, артикуляцияға немесе дикцияға, интонациялық құрылымдарға баса назар аударылады [3].

Сөйлеу қабілеті бұзылған балалармен түзету жұмыстарында олардың эмоционалды әлеміне, танымдық қызығушылығына сүйену отырып, балаларға театрланған ойындар мен жаттығуларды өлеңдермен жеткізу керек. Өлең жолдары ұйымдастырылған сөйлеу сияқты, баланың бүкіл денесін белсендіреді, оның дауыс аппаратының дамуына ықпал етеді. Өлеңдер тек нақты, сауатты сөйлеуді қалыптастыру үшін ғана емес, сонымен қатар баланың жан дүниесінде эмоционалды реакция тауып, әртүрлі ойындар мен тапсырмаларды қызықты етеді.

Драматизация арқылы III деңгейдегі ЖСД бар балалардың эмоционалды – бағалау лексикасын қалыптастыру бойынша жұмыс үш кезеңнен тұрады: дайындық, негізгі және қорытынды. Кезеңдер бір - бірімен өзара байланысты болады.

Дайындық кезеңі балаларды эмоционалды – бағалау лексикасы саласына осы білімді одан әрі біріктіру үшін жасына (қуаныш, қайғы, қорқыныш, таңдану, ашулану) қол жетімді эмоционалды күйлерді дұрыс және дәл қабылдауға үйретуге бағытталған.

Дайындық кезеңінің міндеттері:

1. Балалардың эмоционалды күйлерді тануына ықпал ету;
2. Схемалық суреттер бойынша кейіпкерлердің эмоцияларын анықтау дағдыларын қалыптастыруға ықпал ету; тәрбиеленушілерге вербалды емес қарым-қатынас құралдарын қолдана отырып, кейіпкерлерді бейнелеуге үйрету; балаларды өздерінің және айналасындағы адамдардың сезімдеріне мұқият қарауға ынталандыру;
3. Сөйлеудің мәнерлілігін қабылдауды қалыптастыруға, сөйлеу қарқыны мен ритмін жаңғыртуға, экспрессивті сөйлеуде экспрессивтілік құралдарын қолдана білуге ықпал ету [4].

Мектеп жасына дейінгі балаларға түсінікті ең жарқын бес эмоционалды күй қуаныш, қайғы, қорқыныш, таңдану, ашулану таңдалды.

Бірінші кезеңде қажет:

- қорқыныш, қуаныш пен таңдану, әңгімелесу, мимикалық, пантомималық құралдар мен графикалық әдістерді қолдану арқылы балаларды ашудың, қайғының эмоционалды күйлерін тануға үйрету;
- ойындар арқылы өз сезімдері мен басқа адамдардың сезімдерін түсіну қабілетін дамыту.
- театрландырылған әрекеттердің элементтері бар психогимнастикалық жаттығулар жүргізу.

Драматизациялауды ұйымдастыру үшін ойындар мен жаттығулардың үлгісі жасалады. Сонымен қатар мимикалық бұлшықеттерді дамыту үшін гимнастика кешендері жүргізіледі.

Негізгі кезеңде драматизация арқылы эмоционалды – бағалау лексикасын қалыптастыруға болады.

Бұл кезеңнің мақсаты-эмоционалды – бағалау лексикасын қалыптастыру.

Бұл кезең келесі міндеттерді қамтиды.

1. Балалардың сөздік қорын кеңейту;

Тілдің лексикалық-грамматикалық құралдарын қалыптастыру және үйлесімді сөйлеуді дамыту бойынша логопедиялық сабақтар барысында шешуге болады.

2. Сөздерді дұрыс қолдануға ықпал ету;

Сабақтарда ауызша материалды игерудің өнімділігін арттыру үшін көрнекі материалды қолдану қажет: суреттер, фотосуреттер, пиктограммалар, түс белгілері және түс қанықтылығының өзгеруі.

Соңғы кезең драматизация арқылы ЖСД бар мектеп жасына дейінгі балаларды эмоционалды – бағалау лексикасын сөйлеуге енгізуге бағытталған. Түзету-дамыту жұмысының осы бөлігінің міндеті – «өз ойларын, сенсорлық бейнелерін, кейіпкерлерге эмоционалды қатынасты, ертегілерден, әңгімелерден, өлеңдерден белгілі бір жағдайға дәлірек және толық жеткізу үшін осы лексиканы қолдануға негізделген тәуелсіз үйлесімді мәлімдемелерді» дамыту. Сабақтарда ойындар мен жаттығуларды қолдану ұсынылады: "басқаша айт", "мен бастаймын, ал сен жалғастырасың", "кім сөз ойлап табады", "достар сөздері", "суреттердегі әңгімелер", "сөйлемдер құрастыру", "хатты оқы", "керісінше айт", "Атамекен", "мейірімді", "ергежейлер мен алыптар", "кім туралы (не) айтуға болады", "ұқсас сөздер", "әңгіме жинаңыз" және т. б.

Сабақ барысында деформацияланған сөйлемдерді талдауға негізделген тапсырмаларды енгізуге болады. Бұл тапсырмалар үйлесімді сөйлем туралы ақпаратты игеруге және практикалық бекітуге, сөйлемдерде эмоционалды – бағалау лексикасын қолдануға ықпал етеді. Эмоционалды – бағалау лексикасын дамытуға бағытталған сабақтарды аптасына 1 рет өткізіледі. Ал эмоционалды – бағалау лексикасын дамытуға арналған ойындарды тақырыптық жоспар бойынша логопедтерге жоспарланған сабақтарға қосуға болады [5].

Осылайша, эмоционалды – бағалау лексикасын дамыту негізгі жетекші іс – әрекетті, ойынды қамтитын жүйелі және кезеңді жұмысты қажет етеді. Ойындарды сабақтарға, балалардың еркін іс-әрекетіне және балалармен логопедтің жеке іс-әрекетіне қосу керек.

Алайда, зерттелетін мәселенің теориялық негіздерін талдау бірқатар тұжырымдар жасауға мүмкіндік берді. «Эмоционалды – бағалау лексикасы, лексиканың ажырамас бөлігі бола отырып, балаларды әртүрлі эмоциялар әлемімен таныстыру үшін қажет, олардың эмоционалды тәжірибелері мен басқа адамдарды дәлірек түсінуге және сипаттауға ықпал етеді. Болып жатқан оқиғаларды бағалау, сондай-ақ коммуникативті мәселелерді шешуде маңызды рөл атқарады. III деңгейдегі ЖСД бар балаларда эмоционалды – бағалау лексикасының дамуы өздігінен жүрмейді, осыған байланысты лексиканың

эмоционалды қабатын қалыптастыруға бағытталған түзету-дамыту жұмысы үлкен маңызға ие».

III деңгейдегі ЖСД бар мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды лексикасын қалыптастыру мәселесінің шешімін іздеуде біз драматизация ойындарының құралдарын қарастырып өттік. Ойын барысында жаңа сөздермен танысу, оларды түсіну, ажырату және қолдану, олардың лексикалық, грамматикалық және фонетикалық реңктері нақтыланады. Драматизация ойыны баланың сөйлеуін дамыту үшін, сондай-ақ эмоционалды – бағалау лексикасын қалыптастыру үшін үлкен әлеуетке ие [6].

Жалпы алғанда ЖСД бар балалардың эмоционалды-бағалау лексикасын дамытудың негізгі бағыттары ретінде драматизация ойындарының орны ерекше.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Кондратенко, И.Ю. Формирование эмоциональной лексики у детей общим недоразвитием речи старшего дошкольного кандидата педагогических наук / И.Ю. Кондратенко. М., 2003 – 184 с.

2. Ушакова, О.С. Методика развития речи детей дошкольного возраста [Текст]: Учеб.-метод. пособие для воспитателей дошк. образоват. учреждений / О.С. Ушакова, Е.М. Струнина. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2013. – 287 с.

3. Филичева, Т.Б. Особенности формирования речи у детей дошкольного возраста: моногр. [Текст] / Т.Б. Филичева. – М., 2000. – 314 с.

4. Филичева, Т.Б. Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста [Текст] / Т.Б. Филичева, Г.В. Чиркина. – М.: Айрис-пресс, 2008. – 224 с.

5. Матросова, Т.А. Организация коррекционных занятий с детьми дошкольного возраста с речевыми нарушениями [Текст] / Т.А. Матросова. – М.: НИИ Школьных технологий: В. Секачев, 2011. – 136 с.

6. Полозова, О.В. Значение театрализованных игр (кукольного театра) в развитии коммуникативной деятельности детей с системными нарушениями речи [Текст] / О.В. Полозова // Дошкольное воспитание. – 2011. – № 12. – С. 101-106.

ӘОЖ 376.37

ЖСД бар балалардың эмоционалды – бағалау лексикасының ерекшеліктері

Эрзатова Ж.Ә.

7М01901 – Дефектология ББ 2 курс магистранты

Ғылыми жетекшісі: пс.ғ.к., қауымдастырылған профессор Ауренова М.Д.

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ.,
Қазақстан

Эмоциялар деп біз белгілі бір процестерді, субъектіге тән психологиялық күйлердің үлкен класын түсінеміз, олар тәжірибе түрінде көрінеді, адамның қоршаған қоғамға және әлемге деген көзқарасын, жағымды немесе жағымсыз сезімді, эмоциялар адамның практикалық әрекеттерінің нәтижесі ретінде әрекет етеді. Эмоциялар-бұл біздің барлық сезімдеріміз, тәжірибелеріміз, көңіл-күйіміздің өзгеруі, күйлер, стресс, аффект. Басқаша айтқанда, олар «таза эмоциялар» деп аталады. Эмоциялар психиканың барлық процестеріне және жеке адамның жағдайына қосылуымен сипатталады. Кез-келген әрекет немесе белсенділік эмоцияны білдірумен байланысты болады.

П.К. Анохинның анықтамасы бойынша эмоциялар дененің физиологиялық күйлері, жарқын субъективті түске ие және адамның сезімдері мен тәжірибелерінің барлық түрлерін қамтиды.

Лексика-бұл тіл сөздерінің жиынтығы, қарым-қатынас құралы және ойлау қабілетінің көрсеткіші. Тұтастай алғанда, бұл сөз қоршаған әлемнің объектісінің немесе құбылысының мәнінің дыбыстық көрінісі болып табылады.

«Лексика» термині сөздік қорының белгілі бір санаттарына қатысты қолданылады. Е.М. Галкина-Федорук, К.Г. Горшкова, Н.М. Шанский эмоционалды лексиканы орыс тілінің сөздік қорының экспрессивті - стилистикалық құрамы аясында қарастырады.

Лингвистикада эмоционалды лексика антропоцентристік тәсіл аясында зерттеле бастады. В.А. Маслова эмоционалды лексика адамның айналасындағыларға деген көзқарасын білдіретінін және ол эмоцияны бастан кешіретін және шақыратын субъектіден бөлінбейтіндігін көрсетеді [1].

Біз эмоциялар мен эмоционалды лексиканың қалыптасу процесін шартты түрде төрт кезеңге бөлеміз.

Бірінші кезеңде (нәресте кезеңінде) эмоционалды даму инстинкт деңгейінде қарастырылады.

Л.Ш. Еникеева перинаталдық кезеңде бала ананың жайлы және ыңғайсыз күйлерімен бірге жүретін сенсорлық тәжірибеге жауап беретінін жазады. 28 аптада ұрықта мимикалық реакциялар болады. Егер анасы ащы және тұзды нәрсе жесе, ол қанағаттанбауды, ал тәтті болса, рахат сезімін білдіреді. Ұрықтың эмоционалды күйлері ананың қанына, содан кейін ұрықтың қанына қандай пайдалы заттар мен гормондар түсетініне байланысты болады.

Дүниеге келген бала біраз уақыт өзінің барлық эмоцияларын айқаймен білдіреді, күші, биіктігі, тембрі және ұзындығы бойынша өзгереді – осылайша оның коммуникативті бағыты қалыптасады. Алайда, 2,5 айда ол қолайлы оқиғаларға әлеуметтік күлімсіреу арқылы жауап бере алады, ал 3 айда – «жандандыру кешені» - серуендеумен бірге жүретін қарапайым мағынасыз рефлекс орын алады. Бала эмоционалды жағымды сәттердерді эмоционалды реакциялар арқылы көрсетеді. 5-6 айда балаларда басқа әмбебап эмоциялар, бейтаныс адам жақындағанда қорқыныш және анасынан бөлінгенде

наразылық білдіре бастайды. Эмоциялар мен сөйлеу реакцияларының дамуының бұл реттілігі әмбебап болып табылады және оған жүйке талшықтарының жылдамдығы әсер етеді, сондықтан лимбиялық жүйенің миелинизациясы кезінде пайда болатын әлеуметтік қорқыныш (ол эмоциялардың пайда болуына жауап береді) нәрестенің таныс тұлғаларды бейтаныс адамдардан ажырату қабілетін көрсетеді. Миелин қабықтарының жетілмегендігі сонымен қатар шамалы ынталандыру күшті эмоционалды реакцияны тудыратындығымен және эмоциялардың қысқа мерзімді және тез сөнетіндігімен түсіндіріледі. Нәрестелерде тірек жоғалған кезде немесе қатты дыбыста қорқыныш сияқты реакциялар пайда болады. Бір жылға қарай бала өзінің эмоцияларын тек мимикамен, ым-ишарамен, жылаумен және басқа реакциялармен ғана емес, сонымен бірге сөйлеу интонациясы, қарқыны және көлемімен де білдіре алады.

Екінші кезең таңдану мен ашулану сезімдері қалыптасады, содан кейін ашудың негізінде күрделі әлеуметтік эмоциялар – көреалмаушылық пен қызғаныш дамиды. Қарым-қатынас нәтижесінде қуаныш негізгі ләззат эмоциясының көрінісі ретінде пайда болады. Эмоционалды даму ым-ишараларды, мимиканы, интонацияны және т.б. түсіну және көбейту тұрғысынан эмоционалды лексиканың дамуымен қатар жүреді. В.И. Белтюковтың пікірінше, сөйлеу қозғалтқышынан жоғары есту функциясының озық дамуы балаларда эмоционалды интонациялық құрылымдардың ерте қалыптасуының себептерінің бірі болып табылады.

И.Брезертон атап өткендей, балалар 18-20 айда эмоцияларға сілтеме жасау үшін сөздерді қолдана бастайды. 28 айда олар көбінесе бақыт, ойын-сауық, махаббат, мақтаныш, таңдану, моральдық нормаларға сәйкестік, қайғы, қорқыныш, ашу, жиіркеніш және жалпы жағымды немесе жағымсыз сезімдерге қатысты эмоцияларды сипаттау үшін сөздерді пайдаланады.

М.А. Яценконың мәліметтері бойынша «жақсы» және «жаман» деген жалпы бағаланған сөздер балалардың сөйлеуінде екі жасқа дейін пайда болады, ал бала ересек адамның бағалау пікірін ұстанады. Балалардың сөйлеуінде моральдық емес, эстетикалық бағалар басым болады.

3 жасқа дейін ересек адамның сөйлеуіндегі эмоционалды мағына емес, сөздің объективті байланысы баланы коммуникативті-танымдық іс-әрекетте қызықтырады. Сөйлесу арқылы бала өзінің санасында әлемнің байланыстары мен заңдылықтарын, оның іс-әрекеттерін, ойлау процестерін бекітеді, сонымен қатар оның тәжірибесіне атау береді, оларды біледі, яғни оның эмоционалды өмірі ұғымға айналады.

Үшінші кезең (3-4 жастан 12-14 жасқа дейін) кортикальды эмоциялардың біртіндеп қалыптасу кезеңі. Алдымен эмоциялар органикалық қажеттіліктермен байланысты, ал кезеңнің соңында олар органикалық қажеттіліктер мен дискілердің кортикальды реттелуі басым болған кезде тәуелсіз көрініске ие болады. Себебі барлық маңызды жүйке жолдарының миелинизациясы аяқталады, соның ішінде гиппокампты гипоталамуспен байланыстыратындар гипоталамустан таламус арқылы үлкен жарты шардың қыртысына өтіп, қыртысты гиппокамппен байланыстырады, яғни лимбиялық

жүйенің бөліктері және үлкен жарты шарлардың қыртысы, әсіресе оның мінез-құлықты реттеуге жауап беретін фронтальды бөліктері болып келеді.

Ерте жастан мектепке дейінгі жасқа ауысқанда, айналасындағы адамдармен қарым-қатынастың пайда болуына байланысты бала ерекше эмпатия сезімін дамытады, орындалатын әрекеттердің салдарын күтеді, содан кейін эмоционалды процестердің құрылымындағы өзгерістерді байқай бастайды.

Л.С. Выготский, А.И. Лук, С.Л. Рубинштейн, Я. Рейковский, П.М. Джейкобсон олардың мінез-құлқын білудің маңызды құралдарының бірі сөйлеу, эмоциялардың ауызша көрінісі екенін анықтады. Бұл сөз эмоционалды тәжірибені нығайтуға көмектесетін эмоционалды қозуды тудыратын маңызды фактор болып табылады, бұл балалар мен жасөспірімдердегі сезімдерді тәрбиелеудің бір жолы. Алайда, эмоциялар сөйлеудің интонациялық және айтылымдық параметрлеріне әсер етеді [2].

4-5 жаста балалар объектіге немесе құбылысқа эмоционалды қатынастан абстракция жасай алады және іс-әрекетті адамгершілік нормаларымен байланыстыра алады. Олардың эмоционалды өмірінің дамуының тағы бір көрсеткішін А.М. Чернышевская атап көрсетті. Оның ойынша, балалар жағдайға, бет-әлпетке, позаға назар аудара отырып, адамның эмоционалды жағдайын бағалай алады.

Үлкен мектеп жасына дейінгі жаста, Н.В. Соловьева атап өткендей, эмоцияларға арналған сөздер эмоционалды жағдайдың белгілерін емес, эмоциялар пайда болған жағдайларды жалпылауды қамтиды. А. В. Запорожец эмоциялар мен эмоционалды лексика сөздігі іс-әрекетте, қоғамның адамгершілік талаптарын орындау процесінде дамитынына сенімді, бұл әдістерді емес, әрекеттерді орындау себептері мен мақсаттарын ескереді.

Е.О. Смирнованың айтуынша, балалар өздерінің эмоционалдық күйлері туралы сирек айтады және басқалардың көңіл-күйіне одан да аз қызығушылық танытады. Мектеп жасына дейінгі кезеңде өздері және адамдар туралы идеялар дамиды, балалар басқа адамдардың жағдайына, хоббиіне және қалауына қызығушылық таныта бастайды.

М.И. Оморокова, М.А. Портнягина, В.К. Ягодковская және т.б. зерттеушілер бастауыш сынып оқушыларының жазбаша тілде эмоционалды лексиканың қолдануын қарастырды. Көбінесе балалар жұрнақтар арқылы құрылған эмоционалды лексемаларды пайдаланады. «Ұнату» сөзімен оқушылар белгілі бір бағалау пікірін ауыстырады. Оқушылар мәтіннен эмоционалды мағынадағы сөздерді іздей алады, реңктерді, жасырын мағынаны түсінеді, кейіпкерлер мен шығарманың басты кейіпкеріне қатынасын анықтайды. Жалпы, бірінші сынып оқушыларының сөйлеуі эмоционалды, олар эмоционалды реңкті күшейту үшін жиі шылау, ым-ишара, мимика, зат есімдер мен сын есімдердің кішірейткіш формаларын қолданады. Дегенмен эмоционалды күйде етістіктері сирек қолданылады, ал оқу құралдарында олар жеткілікті болады.

Ю.П. Плотникова 4-5 сынып балаларында эмоционалды лексика қоры көркем әдебиетті оқу арқылы толықтырылатынын көрсетеді. Оқушылар

эмоциялардың себептерін табуға, іс-әрекеттерге моральдық баға беруге және кейіпкерлерге сипаттама беруге үйренеді.

Төртінші кезең (14-22 жас) жоғары эмоциялардың дамуымен байланысты – сезімдер фронтальды бөліктердің түпкілікті жетілуіне байланысты бақыланады, адам әрдайым эмоциялардың сыртқы көріністерін баса алады. Жасөспірімдердің эмоцияларының дамуы қарым-қатынасқа байланысты болып келеді.

В.Н. Куницынның пікірінше, қарым-қатынас тәжірибесінің болмауы жасөспірімнің эмоционалды эталон ретінде әр түрлі адамдарда қайталанатын сипаттамалардан гөрі белгілі бір адамның жеке ерекшеліктерін таңдауына әкеледі. Жасөспірімдер бастауыш сынып оқушыларына қарағанда қорқыныш пен қуанышты ауызша жақсы білдіре алады. Жастық шақта эмоцияларды қалыптастыруда жетекші рөлде эмоционалды тәжірибелердің саралануы артады, экспрессивті құралдарды тәжірибеден бөлу мүмкіндігі пайда болады, басқа адамдардың эмоцияларын түсіну қабілеті сапалы жақсарады [3].

Сонымен, эмоционалды лексиканың дамуы айқайлау, гүрілдеу және сыбырлау кезінде интонацияны қолданудан басталады. Эмоционалды лексиканы игеру, кез-келген лексика сияқты, іс-әрекетте, әлеуметтік оқыту процесінде жүреді. Мектепке дейінгі жасты эмоционалды лексиканы дамытудың сезімтал кезеңі ретінде қарастыруға болады.

Эмоционалды лексика дегеніміз бұл тәжірибені, сезімді, эмоцияны, көңіл-күйді білдіруге және белгілеуге қызмет ететін сөздердің жиынтығы.

Эмоционалды бағалау лексикасы дегеніміз сөйлеушінің сөйлеу тақырыбына субъективті қатынасын, оның жағымды немесе жағымсыз эмоционалды бағасын білдіретін тілдік бірліктер.

Эмоционалды бағалау лексикасы туралы айтатын болсақ, тілдегі эмоциялардың рөлін анықтаған жөн. Үлкен түсіндірме сөздіктерде эмоциялар адам мен жануарлардың ішкі және сыртқы тітіркендіргіштердің әсеріне субъективті реакциялары, олар қуаныш, қорқыныш, ләззат немесе наразылық түрінде көрінеді. Эмоцияларды білдіру адам үшін өте маңызды, өйткені олар арқылы біз бір нәрсеге өз көзқарасымызды толық білдіре аламыз. Эмоциялар адам өмірінің барлық салаларында берік орын алады. Көбінесе эмоцияларды аудару адамның қарым-қатынас саласымен тікелей байланысты болып келеді. Бұл сигналдар ауызша қарым-қатынас процесінде айқын көрінеді. Көбінесе қоршаған әлеммен байланыс орнату үшін, адам өз ойлары мен сезімдерін білдіру үшін тілді қолданады. Психологиялық ұғымдар жүйесінің қысқаша сөздігі қарым – қатынастың келесі анықтамасын береді: «қарым-қатынас - бұл ұтымды және эмоционалды ақпарат, іс-әрекет, тәжірибе, білім, дағдылар мен икемділіктер, сондай-ақ қызмет нәтижелері алмасатын субъектілердің өзара әрекеттесуі». Осылайша, адамдар арасындағы ауызша қарым-қатынас белгілі бір ақпаратты беруді де білдіреді, бірақ бұл ақпарат әрқашан нақты хабарлама бола бермейді. Көбінесе, берілген хабарлама когнитивті және эмоционалды ақпаратты қамтиды. Кейде оның негізінде тек эмоционалды хабарлама болуы мүмкін [4].

Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамытуға арналған тапсырмалар жүйесінде эмоциялар мен сезімдерді, адамның ішкі тәжірибесін, оның адамгершілік қасиеттерін білдіретін эмоционалды - бағалау лексика маңызды орын алады. Л. И.Божович, Л. С. Выгодский, А. В. Запорожец, А. Н. Леонтьев, Я. З. Неверович және т. б. ғалымдар психологиялық зерттеулерінде мектепке дейінгі жаста эмоциялар мен сезімдер қарқынды дамитыны атап өтті.

Л.С. Выгодский, А.Н. Лук, С.Л. Рубинштейн, П.М. Джейкобсон және т. б. және ғалымдар сөйлеу, эмоциялардың ауызша белгіленуі, адамның өзінің эмоционалды тәжірибесін сезінуі үшін қажет.

Коррекциялық педагогикада сөйлеу қабілеті бұзылған мектеп жасына дейінгі балалардағы эмоционалды - бағалау лексиканың жай-күйін зерттеу және байыту мәселесі де маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Зерттеулер көрсеткендей, жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар балалар жиі қолданылатын лексикаға қатысты күнделікті сөздер мен сөз тіркестерін ғана пайдаланады.

И.Ю. Кондратенко пікірінше, эмоционалды - бағалау лексикасын олар тек таңдамалы және фрагментті түрде қолданады.

Сөйлеудің дамымауы, кез-келген басқа ақаулар сияқты, ең алдымен баланың эмоционалды жағдайының өзгеруімен бірге жүретіні айқын. Эмоционалды - бағалау лексикасын меңгеру мектеп жасына дейінгі балалар арасындағы қарым-қатынас құралы, олардың жанашырлығы мен ұнатпауының көрінісі ретінде қызмет етеді. Өз сезімдерін дұрыс жеткізе алмау, сөйлеудің жеткіліксіздігі балалардың өзара және ересектермен қарым-қатынасын қиындатады. Басқаның көңіл-күйін түсінбеу көбінесе қорқыныштың, алшақтықтың, дұшпандықтың себебі болады. Оның ересек өміріндегі болашақ жетістігі көбінесе баланың қоршаған әлемнің белгілі бір объектілері мен құбылыстарына деген көзқарасын қаншалықты айқын білдіре алатындығына байланысты. Өз эмоцияларын білдіру қабілеті өздігінен пайда болмайды. Ол оқытуға жұмсалған күш-жігердің арқасында пайда болады.

Сөйлеу қабілеті бұзылған мектеп жасына дейінгі баланың эмоционалды сөздігін байытудың ұйымдастырушылық және мазмұнды аспектілерін мұқият және жан-жақты зерттеу қажеттілігі қазіргі уақытта мектепке дейінгі білім берудің өзекті мәселесі болып табылады [5].

С. В. Дель және Д. В. Нечаева жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар 6-7 жастағы балаларға арналған қосымша білім беру қызметінің арнайы түзету-білім беру бағдарламасын әзірлеп, сынап көрді. И.Ю. Кондратенко, С.В. Крюкова, Н.П. Слободяниктің ұсыныстары әзірлеуге негіз болды. Психологиялық зерттеулерде эмоциялар мен сезімдер мектепке дейінгі жаста қарқынды дамитыны атап өтілді. Эмоциялар мен сезімдер сөйлеу қарым-қатынасының дамуымен тығыз байланысты болып келеді.

Л.С.Выготский және А.Н. Леонтьев сияқты авторлар эмоционалды және когнитивті дамудың бірлігі позициясын алға тартты. А.В. Запорожец және Я.З. Неверович мектепке дейінгі жаста эмоциялар мен сезімдер қарқынды дамиды деп жазды.

Р.И. Лалаева, Н.С. Жукова, Р. Е. Левина, Л. Ф. Спирова, Т. Б. Филичева, Г. В. Чиркина сияқты ғалымдар мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуінің лексикалық құрылымын зерттеумен және сын есімдер сөздігінің қалыптасу деңгейімен айналысқан.

И.Ю. Кондратенко эмоционалды лексиканы қалыптастыру мәселесіне үлкен назар аударған.

Жалпы сөйлеу тілінің дамымауы бар мектеп жасына дейінгі балаларда лексиканың даму проблемасын егжей-тегжейлі зерттеу үшін тілдің стилистикалық стратификациясын, атап айтқанда сөздердің эмоционалды-экспрессивті лексикасын қарастырған жөн. Зерттеушілердің бүкіл тобы тілдің сөздік құрамының стилистикалық стратификациясының мәселелерін зерттеді, олардың жұмыс істеу ерекшеліктерін қарастырды [6].

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Лебедева, И.Н. Развитие связной речи дошкольников. Обучение рассказыванию по картине [Текст]: учебно-методическое пособие / И.Н.Лебедева. – СПб.: ЦДК проф. Л.Б. Баряевой, 2009. – 175 с.
2. Лизунова, Л.Р. Онтогенез речевой деятельности [Текст]: хрестоматия / Составитель Л.Р. Лизунова. – ПГГПУ, Пермь, 2013. – 184 с.
3. Леонтьев, А.А. Язык, речь, речевая деятельность [Текст] / А.А. Леонтьев. – М.: Красанд, 2010. – 216 с.
4. Матросова, Т.А. Организация коррекционных занятий с детьми дошкольного возраста с речевыми нарушениями [Текст] / Т.А. Матросова. – М.: НИИ Школьных технологий: В. Секачев, 2011. – 136 с.
5. Сорокина, Т.В. Игровые технологии как средство обучения грамоте детей с общим недоразвитием речи / Т.В. Сорокина // Молодой ученый. – М.: Просвещение, 2014. – № 20. – С. 629-631.
6. Степанова, О.А. Организация логопедической работы в дошкольном образовательном учреждении [Текст] / О.А. Степанова. – М.: ТЦ Сфера, 2003. – 79 с.

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ТҰЛҒАНЫҢ ДАМУЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ
РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR
PERSONALITY DEVELOPMENT IN DIGITAL EDUCATION**

UDC: 378.147:004

**Leveraging free gamification platforms for effective acquisition of it technical
vocabulary: practical applications**

Ashirbekova Dana Alibekkyzy

7M01701 - Foreign language: two foreign languages. 1st year master's degree
student

Scientific supervisor: Ormanova Assel Bakhytovna. PhD in foreign philology

Astana International University

Astana Kazakhstan

danaashirbekova01@gmail.com

I INTRODUCTION

The IT sector is characterised by rapid innovation and development, constantly creating specialized terminology that professionals need to master in order to remain efficient and competitive. The IT vocabulary is more than just jargon; it is a precise communication system necessary for problem solving, knowledge sharing and career development (Sapon-Shevin & Schniedewind, 2012). Traditional approaches to vocabulary learning - often based on passive learning - often fail to generate the engagement required to retain vocabulary in a long-term way (Deterding et al., 2011). This article explores the theoretical basis for gamification for vocabulary acquisition, followed by practical implementation through open platforms. By incorporating elements such as competition, goal-tracking, narrative context and collaborative challenges, gamification frameworks can turn vocabulary learning into a more engaging and effective experience (Kapp, 2012). By focusing on established teaching theories and available resources, this research seeks to provide conceptual understanding and practical strategies for mastering vocabulary.

**1.Theoretical Frameworks Supporting Gamification for Vocabulary
Acquisition**

The use of modern information and communication technologies (ICT) in the teaching of language arts is closely linked to various educational theories aimed at improving learner engagement, motivation and overall learning outcomes. This theoretical framework is based on the concepts of gamification, self-determination theory (SDT), flow theory and cognitive load theory, which are central to understanding the learning dynamics in the digital environment.

Gamification in Vocational Education Gamification has received wide attention as a tool to improve learning outcomes and student engagement. In the area of language learning, studies by authors such as Deterding et al. (2011) and (2011) the non-differentiation of the mandate. (2022) emphasises that gamified approaches improve not only learning disability, but also vocabulary acquisition. Gaming involves incorporating game-like elements such as points, levels and challenges into the learning process. Differentiation: misconception by the mysterious name of reputable. The role of game mechanics in promoting motivation is highlighted by the authors of the book, while the anonymous sender of the petition, (2022) provides evidence that interactive learning environments, including digital platforms, increase vocabulary retention and participation. Recent studies such as Kuo and Anderson (2023) show that gamified vocabulary learning platforms increase both the learning and retention of technical vocabulary. For example, using scenario-based learning and learning outcomes systems encourages learners to challenge themselves and monitor their progress, making vocabulary acquisition more interactive and pleasurable.

Self-determination theory and motivation Self-determination theory, developed by Deci and Ryan (1985), plays an important role in understanding motivation. The SDT suggests that motivation is enhanced when the basic psychological needs of autonomy, competence and belonging are met in a learning environment. In recent years, researchers such as Vallerand (2021) and Ryan and Deci (2022) have highlighted that ICT-based tools that promote autonomy (e.g. feedback and progress tracking) and connectivity (e.g. social or collaborative features) can improve learners' intrinsic motivation to learn. This is particularly important in the case of vocabulary learning, where it is important to motivate students to learn and remember the vocabulary.

The flow theory and learning experience Another key framework, proposed by Csikszentmihalyi (1990), explains how learners achieve a deep commitment to learning. Discussing the topic of spirituality, Csikszentmihalyi (1990) describes the transcendental state as a state of complete immersion in which the students feel energized and focused. Studies by Nakamura and Csikszentmihalyi (2009) show that meditation improves learning outcomes and enjoyment. In the context of vocabulary learning, authors such as Reeve (2018) and Jackson (2022) use the term flow to explain how a gamified environment helps learners to achieve a deep engagement, especially when the challenges are aligned with their skills and interests. In learning-based vocabulary acquisition, the reinforcement of learning involves balancing challenge and skill, often achieved by adjusting levels of difficulty, rewards, and clear goals, as shown in studies by Jackson (2022) and Szczeczentmihalyi and Larson (2014). According to Sweller (1988), learning is most effective when the cognitive load is managed so that it does not overwhelm the working memory. Regarding vocabulary learning, studies by Ayres (2006) and Wieland (2007) (2011) proposes that the minimum standard for generosity should be the minimum standard for generosity.

Adaptive learning pathways Theoretical basis: Adaptive systems are consistent with Vygotsky's (1978) concept of the zone of proximal development and

the emphasis of flow theory on the maintenance of optimal levels of challenge (Csikszentmihalyi, 1990). By continuously adjusting difficulty according to performance, adaptive systems keep learners in an optimal state of vocabulary acquisition, by ensuring that the internal load remains challenging but manageable, and prevents both disengagement (from tasks that are too easy) and frustration (from tasks that are too complex).

Collaborative theory of games: Collaborative approaches rely on social constructivist theories (Vygotsky, 1978) and the principles of community of practice (Wenger, 1998), which emphasise that learning is essentially a social process. By creating an authentic context for using terminology with peers, these approaches increase motivation and aptitude for learning. Cognitive mechanisms: These environments satisfy the associativity component of Bandura's theory of self-determination, while providing opportunities for observation learning, a key mechanism of the theory of social learning. Authentic communication requirements also facilitate a deeper understanding of terminology through meaningful use.

PART II: PRACTICAL APPLICATIONS

The practical part of this article focuses on applying gamification techniques to the teaching of IT vocabulary. This survey integrates two widely used but still accessible platforms - **Cram and Socrative** - to show how gamification principles can be used to improve the acquisition and retention of specialized IT vocabulary. Both platforms provide valuable tools for educators and learners to engage in dynamic and interactive learning through flashcards-based learning tools that include gamified elements such as goal-setting, progress tracking and competitive quizzes to enrich vocabulary learning. The platform allows users to create their own personalized flashcards, share them with others and participate in various games designed to strengthen the recall of information. The use of badges and achievement levels directly supports the SDG framework by addressing intrinsic motivation, in particular by promoting a sense of responsibility and autonomy.

The second part of the practical application focuses on **Socrator**, a tool for real-time interrogation and interrogation. Socrative uses challenge-based quizzes and adaptive learning pathways tailored to the learning performance of each student to increase vocabulary acquisition in a gamified environment. In Socrative, students can test their understanding of IT terminology by answering questions in a multiple-choice format. This feature supports flow theory, as it keeps learners engaged by maintaining an optimal balance between challenge and proficiency. By examining these platforms, this section not only shows how gamification can be integrated into IT vocabulary learning, but also highlights how it can be used to increase engagement and retention. The application of these gamified approaches is based on established learning theories such as self-determination, flow theory and cognitive load theory, which guide the design and structure of these platforms.

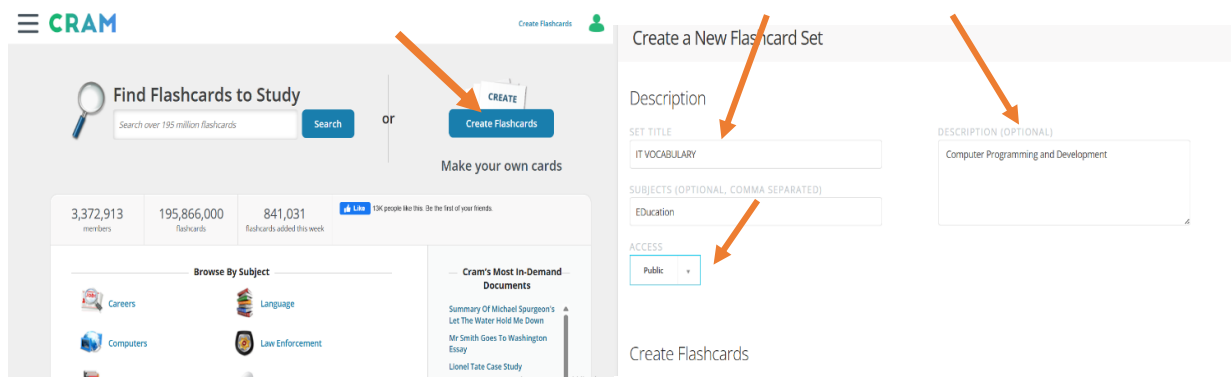

Figure 1 Sign up to start creating your flashcards

Figure 2 Give your flashcard set a title and description to organize

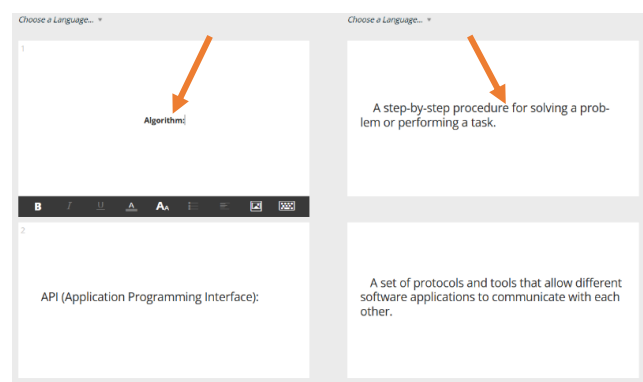

Figure 3 Enter the vocabulary word on the front and definition

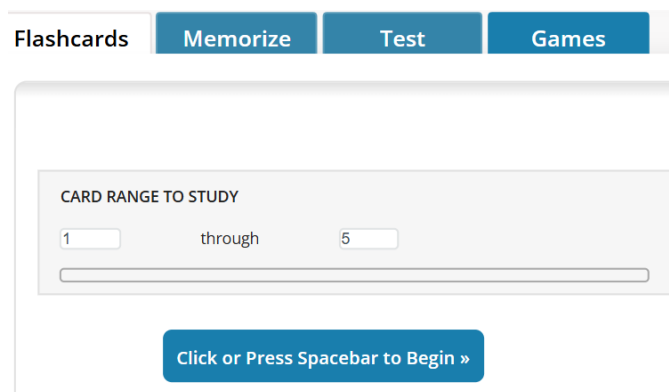

Figure 4 Save your flashcard for future practice.

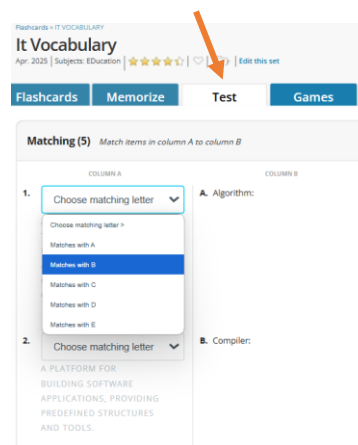
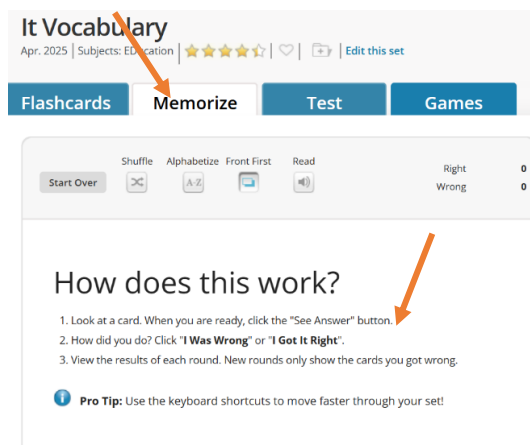

Figure 6 Test your knowledge with the 'Test' section. Figure 5 Select 'Memorize' to start practicing."

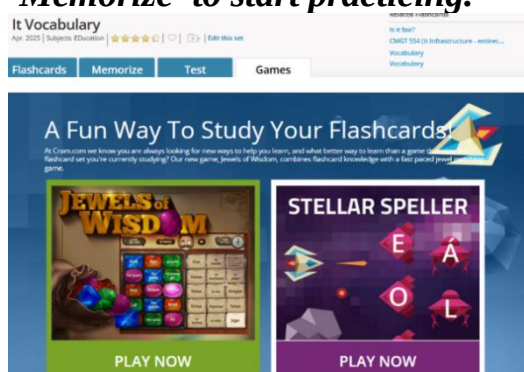

Figure 7 Choose from two fun game options to reinforce learning."

Cram: flashcards-based learning with gamification features Cram allows users to create and study flashcards, one of the most traditional forms of vocabulary learning. However, the integration of gamification features in the Cram system adds a new dimension to the process. Students can take part in various games - such as the game 'Match' and 'Test' - designed to strengthen vocabulary retention. In addition, Cram tracks progress and rewards students with badges and certificates when they reach certain milestones, such as completing a set of flashcards or mastering a task. This system of success creates a sense of progression and encourages motivation, in line with the theory of self-determination, in particular by satisfying the need for competence and autonomy. From a flow point of view, Cram helps to maintain the optimal challenge by offering different levels of difficulty. As students progress through the various stages, they are presented with new and more demanding content, ensuring that their learning of the language is always challenging but achievable. The spaced-recurrence algorithms in the Cram system also increase retention by ensuring that previously studied concepts are repeated at intervals consistent with the spaced-recurrence principle, a cognitive strategy that has been shown to increase long-term memory (Ebbinghaus, 1885-1913).

**Figure 1 "Creating an Account on Socrative
Figure 2"Creating a Vocabulary Quiz**

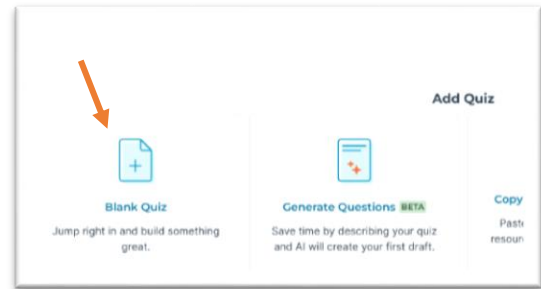
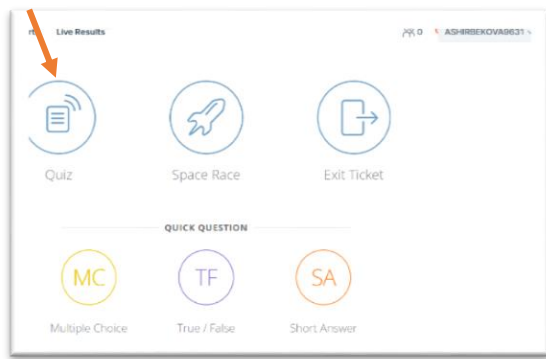

Figure 3, 4: "Adding Vocabulary Questions to the Quiz"

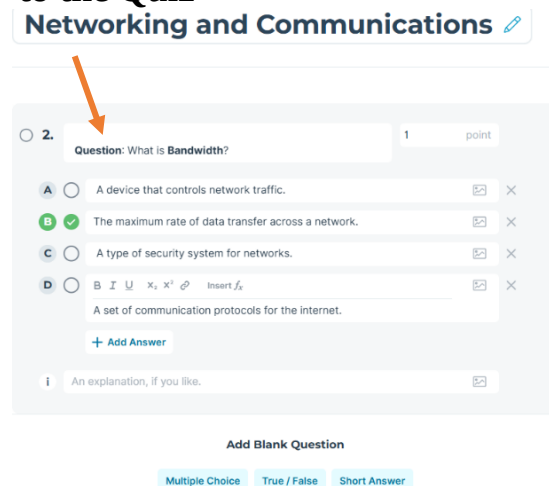
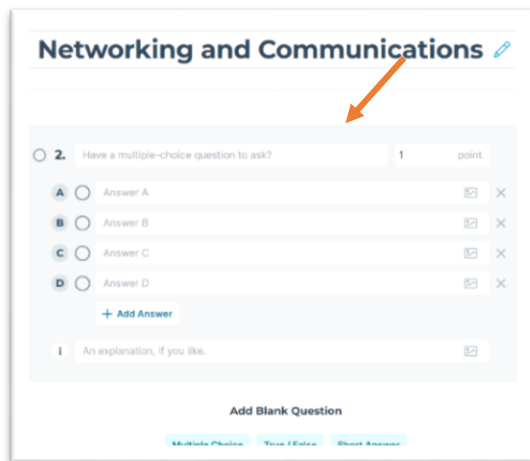

Figure 5 Gamifying Vocabulary with Real-Time Feedback

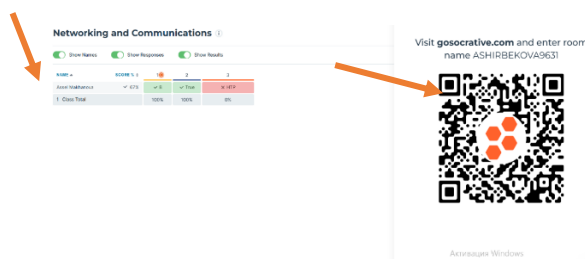
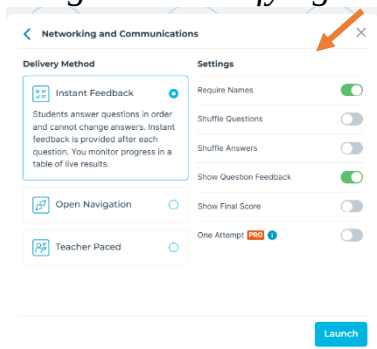

Figure 6 "Tracking Student Performance on Socrative"

Socrative: real-time quizzes and adaptive learning paths Socrative offers a gamified approach to IT vocabulary learning through its real-time quizzes. Teachers can create quizzes to challenge students to understand the concepts of information technology, including question formats such as multiple choice, true or false, and short answer. The gamified nature of Socrative is derived from its challenge-based quizzes, which encourage students to answer questions quickly and accurately. In

addition, the platform provides immediate feedback, allowing students to evaluate their progress and to adapt their learning strategies. Socratic adaptive learning pathways ensure that students receive content that is adapted to their current level of competency. Based on their performance, the platform will adjust the difficulty of the following questions to ensure that the students are always operating within their immediate learning limits (Vygotsky, 1978). This approach helps students to remain in a flow state, balancing difficulty with their ability, and ensures continuous engagement while avoiding frustration and boredom, by making competitive elements of Socrates more appealing by making them more competitive (Festinger, 1954). Students are encouraged to compete against their peers and this creates a stimulating environment in which vocabulary learning becomes a dynamic and interactive experience.

Effectiveness of Gamification Approaches in IT Vocabulary Learning

Effectiveness of gamification approaches in IT vocabulary training Both Cram and Socratic offer practical applications of gamification which can be very effective in IT vocabulary training. The effectiveness of these platforms is aligned with different theoretical frameworks, as they foster engagement, increase retention and provide a more rewarding learning experience than traditional methods. For example, self-determination theory suggests that gamified elements such as choice and feedback increase intrinsic motivation by satisfying the need for autonomy, competence and solidarity. In particular, both Cram and Socratic systems provide clear objectives and rewards, which are known to increase motivation and retention (Ryan and Deci, 2000). Similarly, flow theory stresses the importance of maintaining an optimal balance between the level of difficulty and the level of skill, which is addressed by the adaptive complexity of both platforms (Csikszentmihalyi, 1990). In addition, cognitive load theory stresses the importance of reducing external cognitive load, which both platforms achieve through clear interfaces, structured tasks, and spaced repetition.

Conclusion

This study demonstrates the effectiveness of gamification in increasing the acquisition of IT vocabulary by incorporating different elements of game design such as scenario-based learning, challenge-based learning, adaptive learning pathways and cooperative multiplayer games. The findings show that these approaches, based on established learning theories such as self-determination theory and flow theory, can significantly improve the engagement, motivation and retention of learners. The relevance of this research is that it contributes to a growing body of knowledge on the use of gamification in language learning, particularly in specialised IT terminology. By bridging the gap between theoretical models and practical application, this study provides practical insights for educators, learners and professionals who want to optimize vocabulary acquisition. These findings provide strong evidence for the adoption of gamification as a tool for vocabulary learning in both academic and professional settings.

In practice, this research highlights how gamification can be used in real-life education settings to support deeper learning and improve the retention of technical knowledge. This approach benefits learners by making vocabulary acquisition more

interactive and rewarding and provides a framework for teachers to engage learners in a more meaningful way. However, the study has limitations in terms of the range of platforms studied and the lack of long-term retention analysis. Future research should consider a broader range of gamification platforms, examining the long-term impact of such tools and their applicability to different learning groups and fields. In addition, an exploration of the scalability of gamified vocabulary learning could provide valuable insights for wider deployment. Future research should focus on longitudinal studies of retention patterns across different free gamification approaches and on examining the effectiveness of different IT sub-disciplines in specific domains. As the technological landscape evolves, the importance of effective vocabulary acquisition will only increase, making continued innovation with affordable and scalable solutions crucial for IT careers.

References

1. Anderson K., Johnson T., Turner L. *Gamification and Vocabulary Learning in Digital Environments: A Review of Current Trends and New Practices* // Journal of Educational Technologies. 2022. Vol. 39, No. 4. P. 512-529.
2. Ayres P. *Using Cognitive Load Theory to Develop Effective Multimedia Learning* // Proceedings of the International Conference on Cognitive Science. 2006. P. 39-45.
3. Csikszentmihalyi M. *Flow: The Psychology of Optimal Experience*. New York: Harper & Row, 1990.
4. Csikszentmihalyi M., Larson R. *Flow and the Foundations of Positive Psychology: The Collected Works of Mihaly Csikszentmihalyi*. Springer, 2014.
5. Deterding S., Dixon D., Khaled R., Nacke L. *From Game Design Elements to Gamefulness: Defining "Gamification"* // Proceedings of the Annual Conference on Human-Computer Interaction. 2011. P. 2425-2428.
6. Ebbinghaus H. *Memory: A Contribution to Experimental Psychology* / Trans. from German — New York: Educational Publishing, 1913.
7. Festinger L. *A Theory of Social Comparison Processes* // Human Relations. 1954. Vol. 7, No. 2. P. 117-140.
8. Jackson D. *Achieving Flow in Educational Games: Design Strategies and Their Implications for Learning* // Review of Educational Psychology. 2022. Vol. 34, No. 1. P. 1-15.
9. Kapp K. M. *Gamification of Learning and Instruction: Game-Based Methods and Strategies for Training and Education*. San Francisco: Pfeiffer, 2012.

УДК 37.022

Использование современных технологий в образовательном процессе

Г.А. Батталова магистр педагогических наук

В нашем современном мире в этапе развития образования, в учебный процесс внедряют компьютерные технологий. Они позволяют взойти на высокий уровень в обучении, раскрывают ранее недоступные возможности, как для преподавателя, так и для учащихся. Работы преподавателей, которые творчески относятся к своему труду и стараются модернизировать эффективно процесс обучения и воспитания, без которых невозможно представить занятия без компьютера информационно-сетевых ресурсов. В наше время взаимоотношения педагога и учащихся проводится урок не только предметами такими, как - доска, плакаты, мел и т.д., но и современных средств обучения – интерактивная доска, компьютерная техника, меди проектор с помощью которых можно создавать слайды, презентаций, тестовые задания, упражнения и т.д. Преподаватель также может свои работы в компьютере: сохранять, пополнять, использовать базу данных во время своего урока. Это помогает в работе преподавателям сельской местности, или тем, у кого учебные заведения находятся в отдаленных местах от города. Дает возможность преподавателям и учащимся участвовать на дистанционных олимпиадах и конкурсах, в творческих проектах в использовании современных технологии. Повышать онлайн уровень самоподготовки, обучаться на курсах повышения квалификации, заниматься самообразованием. Проводить онлайн занятия с учащимися и т.д.

В настоящее время современные технологии облегчили работу преподавателям. В помощь им даны компьютерная техника интерактивная доска, электронные учебники и книги, мультимедийные средства, доступы к программным обеспечениям и методическим разработкам информационным ресурсам и сайтам, которые поддерживают развитие в образовании, – всё это способствует преподавателю повысить эффективность обучения, сделать процесс интересным и творческим как для учащихся, так и для педагога. Кроме этого, применение мультимедиа технологий обладает и другими преимуществами над традиционной системой обучения – это использование анимации и цветной графики, постоянного обновления и совершенствования банка разработок, удобство копирования материалов и экономия времени на подготовку к урокам и т.д. Фильмы по тематике, слайды, презентации, музыкальные сопровождения, видео материалы непосредственно влияют на эффективность учебного процесса и активного восприятия материала учащимися.

Во время учебного процесса необходимо учитывать не только методические принципы, но и психолого-педагогические особенности учащихся, соблюдая санитарные нормы и правила. Также нужно учитывать психологические закономерности внимания, памяти, восприятия, мышления, а также возрастные особенности учащихся. По данным исследованиям, в памяти человека остаётся одна четвертая часть услышанного материала, одна

третья увиденного, одна вторая часть услышанного и увиденного одновременно, третья четверть части материала, если ко всему прочему учащийся вовлечён в активные действия в процессе обучения. Слух и зрение— это самые сильные и эффективные каналы передачи и приема информации. Разнообразные информации, эффективны в процесс усвоения, и показывает высоки уровень заинтересованности учащихся.

Современные учащиеся активно используют сервисы интернета, электронные учебники, тестовые материалы, видео ролики по тематике, тренажёры и т. п., они увлечены компьютерными играми, на аудио-видео материалах, и другими предметами компьютерной технологии. Поэтому использование компьютерных технологии являются одним из приоритетных, направлении в образовании. Но, при этом нельзя забывать о том, что мир компьютерных технологии не должны занимать первое место в жизни человека. Потому что общение между людьми должно быть настоящими, а не виртуальными. Человек должен общаться друг с другом. Уметь разговаривать, ходить в гости и познавать мир с помощью общения, поездок и путешествий. А не сидя дома в одиночестве с компьютером, или с телефоном в руках в гордом одиночестве. Компьютер никогда не будет наставником учащихся, это под силу лишь преподавателю. Компьютер не должен подменять собой взаимоотношения между преподавателем и учащимися, в противном случае образование утратит гуманитарный аспект.

Список использованных источников

1. Егерев С. В. Компьютеры в образовании: пределы возможного.
2. Мизин И. А. Информационные и телекоммуникационные технологии в системе образования
3. Информатизация общего среднего образования: Научно-методическое пособие / под ред. Д.Ш.Матроса., 2004.
4. Молянинова О.Г. Мультимедиа в образовании (теоретические основы и методика использования) Изд. КрасГУ. 2002.

УДК 37.018.43:004.9

Цифровые технологии как инструмент развития личности

Габделова А.А. магистр образования, преподаватель физики
Педагогический колледж Международного университета Астана
Астана, Казахстан.
aigerim.gabdelova@gmail.com

Данная статья вносит вклад в исследование влияния цифровых технологий на развитие личности студентов, анализируя современные инструменты и методики обучения. Рассматривается использование новейших

образовательных технологий, таких как искусственный интеллект, виртуальная и дополненная реальность, голограммы и интерактивные платформы, что открывает новые возможности для обучения. Материалы статьи могут быть полезны педагогам, методистам и исследователям, занимающимся вопросами психолого-педагогического сопровождения студентов в условиях цифровой трансформации образования.

Цифровые технологии как инструмент развития личности

Цифровые технологии значительно расширяют возможности преподавания и обучения. Они способствуют развитию таких качеств студентов, как:

Самостоятельность – онлайн-курсы, цифровые симуляции и интерактивные платформы дают возможность обучающимся самим регулировать темп обучения [2].

Критическое мышление – анализ информации из различных источников, работа с большими массивами данных, программирование.

Коллективное взаимодействие – участие в онлайн-форумах, вебинарах, совместных виртуальных проектах.

Современные трендовые технологии с применением искусственного интеллекта (ИИ) становятся важной частью образовательного процесса. Среди наиболее перспективных решений:

Использование QR-кодов – быстрый доступ к образовательным материалам, интерактивным тестам и видеоурокам.

Голографические технологии – визуализация сложных физических процессов в виде трехмерных моделей, что позволяет глубже понять предмет.

Виртуальная (VR) и дополненная (AR) реальность – интерактивные симуляции, моделирующие физические эксперименты и явления.

Платформы с ИИ (ChatGPT, SberClass, Khan Academy AI) – персонализированное обучение, адаптивные тесты и рекомендации по изучению материала.

Использование таких технологий не только делает процесс обучения более наглядным и интерактивным, но и развивает навыки работы с новыми цифровыми инструментами, что важно для будущей профессиональной деятельности студентов [3].

Роль лабораторных работ в формировании исследовательских навыков

Лабораторные работы – один из ключевых инструментов развития личности в образовательном процессе. Однако нехватка физического оборудования в учебных заведениях, особенно в колледжах, требует поиска альтернативных решений. Среди них:

Виртуальные лаборатории (PhET, Virtual Lab, Labster), позволяющие моделировать физические процессы и эксперименты.

Демонстрационные эксперименты с использованием цифровых датчиков и даталоггеров.

Исследовательские проекты, в рамках которых студенты самостоятельно проводят эксперименты и анализируют результаты [4].

Благодаря таким методам студенты учатся не только применять теоретические знания на практике, но и формируют навыки научного поиска, что важно для их личностного развития.

Проектное обучение и междисциплинарные связи

Проектное обучение позволяет студентам применять знания по физике в реальных жизненных ситуациях, развивая:

Творческий подход – работа над проектами стимулирует генерацию новых идей.

Командное взаимодействие – студенты учатся работать в группах, распределять роли и находить решения сложных задач [5].

Связь науки с практикой – проекты на стыке физики и других дисциплин (робототехника, экология, медицина) способствуют междисциплинарному обучению.

Пример успешного проекта – создание экологически чистых источников энергии на основе физических принципов, где студенты используют знания по физике, химии и биологии для разработки устойчивых решений.

Заключение

Образовательная среда оказывает значительное влияние на развитие личности студентов. Включение цифровых технологий, лабораторных работ, проектного обучения и междисциплинарных связей позволяет не только повысить уровень знаний, но и развить критическое мышление, самостоятельность и исследовательские навыки. Для достижения наилучших результатов важно создавать условия, в которых студенты смогут максимально раскрыть свой потенциал, адаптируясь к вызовам современного мира.

На текущий момент можно выделить несколько ключевых трендов цифровизации в образовании:

1. Использование онлайн-платформ и ресурсов. Платформы вроде Moodle, Zoom, Google Classroom стали неотъемлемой частью учебного процесса, позволяя проводить лекции, семинары и тестирования в дистанционном формате.
2. Внедрение интерактивных технологий. Использование симуляторов, виртуальных лабораторий и программ для моделирования физических процессов способствует более глубокому пониманию учебного материала.
3. Адаптивное обучение. Алгоритмы искусственного интеллекта позволяют подстраивать содержание курсов под уровень подготовки и темп обучения каждого студента.
4. Геймификация. Элементы игрового подхода, такие как конкурсы, викторины и виртуальные награды, повышают мотивацию студентов.
5. Аналитика образовательных данных. Сбор и анализ данных о процессе обучения помогает преподавателям принимать обоснованные решения для повышения его качества.

Дополнительно стоит отметить, что цифровизация способствует не только улучшению качества обучения, но и предоставляет уникальные возможности для формирования новых подходов к профессиональной подготовке. Виртуальные стажировки, использование дополненной и

виртуальной реальности (AR/VR) позволяют моделировать сложные профессиональные ситуации, недоступные в традиционных условиях. Например, виртуальные лаборатории для изучения физических процессов дают возможность студентам безопасно экспериментировать и анализировать данные [1].

Однако необходимо учитывать, что внедрение цифровых технологий не является универсальным решением. Проблемы цифрового неравенства, сложности адаптации преподавателей к новым условиям, а также риск снижения личностного взаимодействия между преподавателем и студентами остаются значительными барьерами [2]. Поэтому важно разработать комплексные стратегии, которые помогут преодолеть эти трудности и обеспечат гармоничное сосуществование традиционных и цифровых методов обучения.

На основе проведенного анализа можно сделать следующие выводы:

1. Цифровизация учебного процесса позволяет значительно расширить его возможности, делая обучение более доступным, гибким и эффективным.
2. Для успешного внедрения цифровых технологий необходимо обеспечить качественное техническое оснащение образовательных учреждений, повышение цифровой грамотности преподавателей и студентов.
3. Использование цифровых инструментов не должно полностью заменять традиционные формы обучения, а скорее интегрироваться с ними, обеспечивая сбалансированный подход.
4. Разработка методик и постоянная оценка эффективности внедряемых технологий должны стать приоритетными задачами образовательных учреждений.
5. Перспективным направлением является развитие цифровых компетенций как неотъемлемой части образовательной программы, что обеспечит подготовку студентов к работе в условиях цифровой экономики [3].

Таким образом, цифровизация образования — это не просто тренд, а необходимость, продиктованная временем. Она предоставляет возможности для качественного преобразования учебного процесса, однако требует комплексного подхода и осмысленного внедрения.

Список использованной литературы

1. Кунапина А. Развитие личности студентов в условиях цифрового образования // Вестник педагогики. – 2021. – №4. – С. 15-22.
2. Смагулова Б. Цифровые технологии в образовании: проблемы и перспективы // Наука и образование Казахстана. – 2020. – №2. – С. 33-41.
3. Исаков Т. Интерактивные технологии в преподавании физики // Физико-математическое образование. – 2022. – №1. – С. 56-63.
4. Нуркеева Г. Виртуальные лаборатории как инструмент обучения // Современное образование. – 2019. – №3. – С. 21-29.
5. Туребаева Р. Проектное обучение как метод формирования профессиональных компетенций // Образование в XXI веке. – 2021. – №5. – С. 45-53.

Болашақ мектепке дейінгі білім беру педагогтарының білім беру жүйесінде қолданатын цифрлық заманауи платформалары

Джазбаева Альмира Бакитбековна

*Педагогика ғылымдарының магистрі, педагог-модератор
Астана Халықаралық университетінің педагогикалық колледжі,
Астана, Қазақстан
Dzhazbaeva.almira@mail.ru*

Қазіргі таңда цифрлық технологиялар барлық білім беру жүйесінде кеңінен қолданылып келеді. Мектепке дейінгі білім беру саласында да бұл үрдіс ерекше маңызға ие. Цифрлық технологиялар балалардың танымдық белсенділігін арттырып, оқыту үдерісін қызықты әрі нәтижелі етуге мүмкіндік береді. Болашақ педагогтардың цифрлық құралдармен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру – сапалы мектепке дейінгі білім берудің басты міндеттерінің бірі.

Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында пайдалануға болатын бірнеше тиімді цифрлық платформалар бар. Олардың қатарына:

1. Wizer.me тегін, қолдануға оңай, тапсырмалар мен жаттығулары бар, соның ішінде бейнеролик негізінде әзірленген, интерактивті жұмыс парақтарын жылдам жасауға арналған құрал. Wizer.me қашықтан оқытуда білім алушылардың өзіндік жұмыстарын орындау, топта компьютер мен интерактивтік тақтада тиімді жұмыс істеу мақсатында интерактивті жұмыс парақтарын құрастыруға және қолдануға мүмкіндік береді.

2. Quizizz Kahoot-ке өте ұқсас білім алушыларды бағалаудың интернет құралы болып табылады, бірақ кейбір айырмашылықтары бар. Біріншіден, топта викторинаны іске қосқан кезде білім алушылар өз қарқынымен қозғала отырып, сұрақтарға жауап береді және басқа қатысушылардың жауап беру жылдамдығына тәуелді болмайды. Екіншіден, Quizizz-да құрастырылған викторинаны орындауды жоспарлап қоюға болады, яғни оны үй жұмысы ретінде ұсынуға болады. Үшіншіден, «уақыт» параметрін алып тастау мүмкіндігі бар, білім алушы өтіп бара жатқан уақыт туралы емес, берілген сұрақ төңірегінде асықпай ойлана алады және сұраққа жауап беру кезінде оқулықтың параграфын, кітаптың тарауын не болмаса қажетті ақпаратты гугл жүйесінен тауып алуға мүмкіндік береді.

3. LearningApps – ойын арқылы оқытуға арналған платформа, балаларға арналған түрлі интерактивті тапсырмалар жасауға мүмкіндік береді.

4. Kahoot – ойындар мен сұрақтарға негізделген білім беру платформасы. Kahoot білім алушылардың белсенділігін арттыратын және динамикалық, әлеуметтік және көңілді білім беру ортасын құрайтын ойын негізіндегі оқытуға ықпал етеді

5. ABCmouse – мектепке дейінгі жастағы балаларға арналған интерактивті оқыту платформасы, сандар, әріптер, логика және моторика дамытуға көмектеседі.

6. ScratchJr – кішкентай балаларға арналған бағдарламалау негіздері мен логикалық ойлауды дамытуға бағытталған визуалды платформа.

7. Minecraft Education Edition – балабақша жасындағы балалар үшін шығармашылық ойлау мен танымдық белсенділікті арттыруға мүмкіндік береді.

Цифрлық платформалардың мектепке дейінгі білім беру жүйесіндегі маңызы:

- ❖ Балалардың қызығушылығын арттырады: интерактивті құралдар арқылы балалардың зейінін шоғырландыру жеңілдейді.

- ❖ Педагогтарға көмек: дайын материалдар мен ресурстар уақыт үнемдеуге мүмкіндік береді.

- ❖ Ата-аналармен байланыс: цифрлық платформалар балабақша мен ата-аналар арасындағы өзара әрекеттестікті жақсартады.

- ❖ Жеке оқыту мүмкіндігі: әр баланың қабілеттері мен қызығушылықтарына қарай бейімделген білім беру процесін ұйымдастыруға көмектеседі.

Болашақ мектепке дейінгі педагогтардың цифрлық құзыреттілігін дамыту жолдарында цифрлық құралдарды меңгеруі үшін келесі әдістер ұсынылады:

1. Жоғары оқу орындарында арнайы курстар өткізу (мысалы, «Мектепке дейінгі білім беруде цифрлық технологиялар»).

2. Практикалық тренингтер ұйымдастыру, онда студенттер нақты цифрлық платформалармен жұмыс істей алады.

3. Цифрлық ресурстарды қолдануға арналған вебинарлар мен семинарлар өткізу.

4. Оқу-әдістемелік материалдар мен нұсқаулықтарды әзірлеу.

5. Педагогикалық практика кезінде цифрлық платформаларды тиімді пайдалану.

Мектепке дейінгі білім берудегі цифрлық технологиялар – заман талабы. Болашақ педагогтардың цифрлық құралдарды меңгеруі – олардың кәсіби құзыреттілігінің маңызды бөлігі. Цифрлық платформалар балалардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, оқыту үрдісін тиімді, қызықты және қолжетімді етеді. Сондықтан болашақ педагогтардың цифрлық сауаттылығын арттыруға ерекше көңіл бөлінуі тиіс.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы.

2. Қ. Б. Жолдасбекова, "Мектепке дейінгі білім беруде цифрлық технологияларды қолдану".

3. Қазақстандағы мектепке дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы (2023).

Цифрлық ортадағы музыканың тұлғаның эмоционалдық әл-ауқаты мен шығармашылығына әсері

Ерназарова Айгуль Сахабеденовна

Музыкалық пәндер оқытушысы, педагог-модератор,

Астана халықаралық университетінің Педагогикалық колледжі
yernazarovaa@inbox.ru

XXI ғасырда білім беруді цифрландыру адамзат қызметінің барлық салаларын қамтитын көп қырлы құбылыс болып табылады. Цифрландыру экономиканың барлық салаларына айтарлықтай әсер етуде, педагогтердің цифрлық құзыреттіліктерін қалыптастыру қажеттілігіне де әкеп соғуда.

Қазіргі заманда цифрлық технологиялардың қарқынды дамуымен музыканың біздің өмірімізге енуі де айтарлықтай өзгерді. Музыка енді концерт залдарында немесе радио арқылы ғана естілмейді, ол цифрлық платформалар, ағынды сервистер және әлеуметтік желілер арқылы барлық жерде қолжетімді. Осыған байланысты цифрлық ортадағы музыканың тұлғаның эмоционалдық әл-ауқаты мен шығармашылығына әсерін зерттеу өзекті мәселе болып табылады. Бұл баяндамада біз осы мәселенің әртүрлі қырларын қарастырамыз. Музыканың эмоционалдық әл-ауқатқа әсері қандай болатынын былай айтамыз. Музыканың адамның эмоцияларына күшті әсер ететіні ғылыми тұрғыдан дәлелденген. Музыка әсер етуі бірінші көңіл-күйді көтереді, жағымды музыка дофамин сияқты нейротрансмиттерлердің бөлінуін ынталандырады, бұл көңіл-күйді көтереді және қуаныш сезімін тудырады. Сонымен қатар стрессті азайтады яғни баяу және тыныштандыратын музыка кортизол сияқты стресс гормондарының деңгейін төмендетуге көмектеседі, бұл релаксацияға және эмоционалдық тұрақтылыққа ықпал етеді. Тағы да музыка белгілі бір естеліктермен байланысты болуы мүмкін, бұл адамдарға жағымды немесе жағымсыз естеліктерді қайта бастан кешіруге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар эмоцияларды білдіруге көмектеседі. Музыка адамдарға өздерінің ішкі сезімдерін және эмоцияларын білдіруге көмектеседі, бұл эмоционалдық жүктемені жеңілдетуге және психологиялық денсаулықты жақсартуға мүмкіндік береді. Қарым-қатынас орнатуға ықпал етеді, адамдарды бір-біріне жақын қылады және оларға ортақ сезімдер мен тәжірибелер арқылы қарым-қатынас орнатуға көмектеседі. Ал енді цифрлық ортаның эмоционалдық әл-ауқатқа әсеріне келетін болсақ, цифрлық орта музыканы тұтыну тәсілін өзгертіп жіберді, сонымен қатар жаңа мүмкіндіктер мен қиындықтар туғыза бастады. Мысалы, артықшылықтарына келетін болсақ музыканың кең спектріне қолжетімді болды. Жеке плейлистерді құру және музыканы көңіл-күйге сәйкес таңдау мүмкіндігі ашылды. Музыкалық онлайн-

қоғамдастықтарға қосылу және өзара әрекеттесу мүмкіндігі пайда болды. Ал енді басқа тұсын алып қарасақ, ақпараттық жүктеме және музыкалық таңдаудың көптігінен стресс алу, музыканы үздіксіз тұтыну, әлеуметтік желілердегі музыкалық трендтерге тәуелділік өзіңнің жеке талғамыңның жоғалуы сияқты сонымен қатар музыкалық шығармалардың сапасына көңіл бөлмеу және музыкалық мәдениеттің төмендеуі болып келеді. Жалпы алғанда музыка және шығармашылыққа тоқталатын болсақ бұл шығармашылық шабыттың көзі бола алады және шығармашылық дамуға әсері зор. Музыка жаңа идеялар мен шабыт алуға көмектеседі, шығармашылық ойлауды ынталандырады. Сонымен қатар музыка релаксацияға және зейінді шоғырландыруға көмектеседі, шығармашылық процеске қажетті жағдай жасайды.

Тұлғаның эмоционалдық жағдайын көрсетеді, бұл шығармашылыққа тереңдік пен шынайылық қосады.: Музыкалық құралдар мен бағдарламалық қамтамасыздандыру шығармашылық эксперименттер жасауға және жаңа дыбыстарды ашуға мүмкіндік береді. Музыка шығармашылық тұлғаның өзін-өзі көрсету құралы бола алады, бұл адамдарға өздерінің идеяларын және көзқарастарын білдіруге көмектеседі. Цифрлық білім беру ортасы оқыту, дамыту, әлеуметтендіру үшін цифрлы ресурстардың, цифрлы мүмкіндіктердің ашық кешені болып табылады. Цифрлық технологиялар әртүрлі білім беру ресурстарымен қамтылған, мазмұндық құрылымына цифрлы орта құрады.

Ол осы тұста қажеттілігіне қарай педагогтердің, немесе оқытудың бейімделген жүйелерінің көмегімен алуан түрлі қызмет атқарады: цифрлы білім беру қажеттілігін түсіну; жеке білім беру траекториясын айқындау; онлайн сервистермен қамтамасыз ету және т.б. Цифрландыру қағидаты оқу материалдарын ұсыну және дидактикалық принциптерді басқару сияқты жаңа, сапалы мүмкіндіктер туғызады, цифрлық қоғамды әлеуметтендіру жағдайында нақты болып табылады. Бүгінде цифрландырудың маңыздылығы мен қажеттілігі күн санап артуда, соның ішінде білім беру жүйесінде цифрлық технологиялар белсенді әрі тиімді түрде пайдалануда. Көптеген цифрлық технологиялардың дидактикалық (білім беру) әлеуеті жоғары.

Цифрлық орта шығармашылыққа жаңа мүмкіндіктер ашады. Цифрлық музыкалық құралдар мен бағдарламалық қамтамасыздандыру музыка жасауды әркімге қолжетімді етеді. Онлайн-платформалар әлемнің түкпір-түкпірінен музыканттардың бірлесіп жұмыс істеуіне мүмкіндік береді. Әлеуметтік желілер мен ағынды сервистер музыканттарға өз шығармашылықтарын кең аудиторияға ұсынуға мүмкіндік береді. Цифрлық технологиялар жаңа музыкалық жанрлар мен стильдердің пайда болуына ықпал етеді. Онлайн-курстар мен оқулықтар музыканы үйренуді және шығармашылық дағдыларды дамытуды жеңілдетеді. Енді осы цифрлық ортада музыканы пайдаланудың тиімді стратегиялары қарастырап көреміз. Музыканы мақсатты түрде тыңдау және музыкалық таңдаудың көптігінен болатын ақпараттық жүктемеден аулақ болу. Цифрлық музыкалық құралдармен эксперимент жасау және жаңа дыбыстарды ашу. Онлайн-музыкалық қоғамдастықтарға қосылу және тәжірибе алмасу. Музыкалық

шығармаларды пайдалану кезінде авторлық құқықты сақтау және лицензиялық контентті пайдалану. Онлайн-курстар мен оқулықтар арқылы музыкалық білімді жетілдіру және шығармашылық дағдыларды дамыту. Сонымен қатар онлайн қарым-қатынас виртуалды ортаны толықтыруы керек, сонымен қатар адамның өміріндегі тікелей қарым-қатынасты жоймауы керек.

Цифрлық ортадағы музыканың тұлғаның эмоционалдық әл-ауқаты мен шығармашылығына зор әсері бар. Музыка адамның эмоцияларын реттеуге, стрессті азайтуға, шығармашылықты ынталандыруға және әлеуметтік байланыстарды нығайтуға көмектеседі. Дегенмен, цифрлық ортада музыканы саналы түрде пайдалану және ақпараттық жүктемеден, музыкалық трендтерге тәуелділіктен және авторлық құқықты бұзудан аулақ болу маңызды. Музыка адам баласының ажырамас бөлігі болып қала береді, ал цифрлық технологиялар оның таралуына және қолжетімділігіне ғана ықпал етеді.

Цифрлық білім беру жағдайында тұлғаның психологиялық-педагогикалық қолдау да болуы керек. Оның негізгі бағыттарын алсақ: эмоционалдық қолдау: студенттердің эмоцияларын тануға, басқаруға және тиімді түрде білдіруге көмектесу. онлайн-дискуссиялар және жеке кеңестер арқылы тұрақты байланыс орнату, кері байланыс беру және қолдау көрсету үшін ашық және қолжетімді болу, релаксация техникасын, стрессті басқару және эмоционалдық реттеуді білу, студенттер арасындағы әлеуметтік байланыстарды нығайтуға ықпал ету, топтық жобаларды ұйымдастыру және әлеуметтік өзара әрекеттесуге мүмкіндік беретін пікірталастарды жүргізу, ортақ қызығушылықтары бар студенттерді біріктіретін онлайн-қоғамдастықтарды құру, әлеуметтік дағдыларды үйрету және қақтығыстарды шешу. Сонымен қатар оқу процесін тиімдірек етуге көмектесу. Уақытты басқаруды, жоспарлауды және оқу дағдыларын көрсету. сын тұрғысынан ойлауға және проблемаларды шешуге ынталандыру. Оқуға деген қызығушылықты сақтауға және жетістікке ұмтылуға көмектесу. Мақсат қою және оларға жету стратегияларын үйрету. Қол жеткізілген жетістіктерді мадақтау және ынталандыру. Оқуға деген қызығушылықты арттыру үшін ойын элементтерін енгізу.

Тиімді психологиялық-педагогикалық қолдау құралдары мен әдістері. Студенттермен тікелей байланыс орнату үшін (Zoom, Microsoft Teams, Google Meet). Студенттердің сұрақ қоюына, ақпарат алмасуына және бір-біріне қолдау көрсетуіне мүмкіндік беру интерактивті платформалар: Оқу материалын қызықты және тартымды ету үшін (Moodle, Canvas, Blackboard). Аудио және бейнематериалдар: Шығармашылықпен айналысу да ноталық редакторлар пайдалану. (MuseScore, Finale, Encore, CakewalkOverture, SibeliusSoftware).

Цифрлық білім беруде білім алушылардың негізгі бағыттарының бірі компьютерлендіру болып отыр. Компьютердің өзі оны қолдану жалпы, баланы дамыту, тәрбиелеу және оқыту міндеттеріне, сондай – ақ оның психофизиологиялық мүмкіндіктеріне сәйкес келетін бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз етусіз білім беруде ешқандай рөл атқармайды. Психологиялық-педагогикалық зерттеулер саласындағы мамандар оқу-тәрбие

процесін компьютерлендірудің оң және теріс факторларын көрсетеді. Зерттеушілердің оқу-тәрбие процесінің барлық функцияларын, әсіресе мотивацияны, дүниетанымды, құндылық қатынастарын қалыптастыру, көркемдік және эстетикалық талғамды тәрбиелеу сияқты функцияларды компьютерге беруге болмайды деген пікірімен келісуге болады. Қалай болғанда да, мұғалім болашақты оқыту жүйесіндегі алмастырылмайтын және өте маңызды буын болып қала береді.

Цифрлық білім беру жағдайында мұғалімнің рөлі айтарлықтай өзгереді. Ол тек ақпарат беруші ғана емес, сонымен қатар көмекші, кеңесші және студенттерге қолдау көрсетуші болып табылады. Тиімді психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету үшін мұғалім: Эмпатия көрсетуі және әрбір студенттің қажеттіліктерін түсінуге тырысуы керек. Ашық және сенімді қарым-қатынас орнатуы керек. Әрбір студенттің жетістіктерін бағалап, оларды дамытуға көмектесуі керек. Қажет болған жағдайда психологиялық көмек алуға бағыттауы керек.

Цифрлық музыкалық құралдар мүмкіндіктерін қарастырсақ : кез келген жерде, кез келген уақытта қолдану мүмкіндігі, түрлі дыбыстармен, жанрлармен және стильдермен тәжірибе жасау мүмкіндігі, өз музыкалық идеяларын жазуға, өңдеуге және бөлісуге мүмкіндік. жасаған жұмыстарға баға алу және оларды жақсарту мүмкіндігі. Осы цифрлық музыкалық құралдыр арқылы музыка жасау тұлғаның өз сезімдерін білдіруге көмектеседі. әртүрлі музыкалық шығармаларды тыңдау арқылы оқушылар музыканың қандай эмоцияларды тудыратынын үйренеді. Музыка жасау үдерісінде әр тұлға өздерінің импульстарын бақылауды және эмоцияларын тиімді басқаруды үйренеді. Басқа музыканттармен бірге жұмыс істеу, олардың сезімдерін түсінуге және құрметтеуге көмектеседі. Топтық музыкалық жобалар студенттердің қарым-қатынас жасау, келіссөз жүргізу және қақтығыстарды шешу дағдыларын дамытады.

Цифрлық білім беру студенттер үшін жаңа мүмкіндіктер ашады, сонымен қатар тұлғаның дамуына кедергі келтіретін бірқатар қиындықтар тудырады. Психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету студенттерге осы қиындықтарды жеңуге, оқу процесін тиімдірек етуге және өздерінің толық әлеуетін жүзеге асыруға көмектеседі. Бұл қолдаудың тиімді болуы үшін мұғалімдердің әрбір студенттің қажеттіліктерін түсінуі және қолдаудың тиімді құралдары мен әдістерін пайдалануы маңызды. Цифрлық музыкалық құралдар эмоционалдық интеллекті дамытуда құнды құрал бола алады. Тұлғаның өз эмоцияларын білдіруге, басқалардың сезімдерін түсінуге және әлеуметтік дағдыларын дамытуға көмектесе отырып, олардың жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Бузаубакова К.Д., Беделбаева А.Е., “Цифрлы білім беру ортасындағы педагогтың қызметі” Оқулық Тараз. 2023. 23-24 б.
2. Бузаубакова К.Д., Амирова А.С., Маковецкая А.А. Цифрлы педагогика: Оқулық. -Тараз: «ИП «Бейсенбекова Ә.Ж.», 2022. -314 б.

3. Слинкин С.В. Дидактика современного высшего профессионального образования: учебное пособие для институтов и факультетов повышения квалификации/С. В. Слинкин. -Тобольск: ТГСПА им. Д. И. Менделеева, 2014. - 115 с.

4. Хуторской А.В. Современная дидактика. Учебное пособие. 2-е издание, переработанное / А.В.Хуторской. - М.: Высшая школа, 2007. -49 с.

5. Петрова Е. В. Цифровая дидактика: проектирование процесса обучения и его сопровождение // Современное педагогическое образование. - 2018. -№ 4. - С. 87-91 с.

ӘОЖ 37.022

Цифрлық білім беру -тұлғаның дамуында жан-жақты көмек көрсету үдерісі

Жанатай Райгүл Сағатқызы

Астана халықаралық университетінің Педагогикалық колледжі

Мектепке дейінгі білім беру пәнінің оқытушысы

raigul.sagatkyzy@mail.ru

Қазіргі таңда білім беру саласы қарқынды түрде цифрландыру процесін басынан өткеріп жатыр. Жаңа ақпараттық технологиялар мен цифрлық құралдар оқу процесін оңтайландырып, оған инновациялық көзқарастар енгізуде. Алайда, цифрлық білім беру тек білім алу мүмкіндіктерін кеңейтіп қана қоймай, жеке тұлғаның дамуына да жаңа талаптар қойып отыр. Бұл процесті психологиялық және педагогикалық тұрғыдан қолдау, яғни цифрлық білім беру жағдайында тұлғаның толыққанды дамуын қамтамасыз ету бүгінгі күні аса маңызды мәселе болып табылады.

Цифрлық технология қазіргі заманның білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналды. Мектепке дейінгі ұйымдарда цифрлық технологияларды қолдану балалардың дамуына, білім алуына және шығармашылық қабілеттерін арттыруға үлкен мүмкіндік береді.

Цифрлық білім беру – бұл оқу процесінің барлық кезеңдерінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) қолдану арқылы білім алуды ұйымдастыру әдісін білдіреді. Бұл технологиялар білім беру құралдарының кең спектрін ұсынады, сондай-ақ білім алушылардың білім деңгейін арттыруға, оқу процесінің тиімділігін жақсартуға мүмкіндік береді. Дегенмен, цифрлық білім беру жүйесіне толықтай көшу жеке тұлғаның психологиялық дамуында кейбір мәселелерді туындатуы мүмкін. Жеке тұлға үшін ең алдымен әлеуметтік қарым-қатынастар мен тұлғааралық байланыстар маңызды. Ал цифрлық құралдар мен платформалар осы байланыстардың орнын толтырып, кейде оқушының эмоционалды және әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыруда қиындықтарға әкелуі мүмкін.

Цифрлық білім беру жағдайында тұлғаның психологиялық дамуы бірнеше аспектілерден тұрады:

1. Эмоционалды даму: Жаңа технологиялардың артықшылықтары мен кемшіліктері балалардың эмоциялық жағдайына ықпал етеді. Жаңа ақпараттық технологиялардың көпшілігі балалардың жеке сезімдерін түсінуге және олармен жұмыс істеуге мүмкіндік бермейді. Мұндай жағдайда мұғалімдер мен психологтардың қолдауы маңызды рөл атқарады.

2. Әлеуметтік дағдыларды дамыту: Цифрлық білім беру платформалары тұлғаның әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға, бірлесіп жұмыс істей білуге, топтық тапсырмаларды орындауға мүмкіндік береді. Алайда, оларды дұрыс пайдалану үшін педагогтардың қолдауы қажет.

3. Когнитивті дағдылардың дамуы: Цифрлық құралдар балаларға әртүрлі оқу және танымдық тапсырмаларды орындау мүмкіндігін ұсынады. Алайда, көп уақыт экран алдында өткізу баланың зейінін, есте сақтау қабілетін және ойлау қабілетін дұрыс дамытуға кедергі келтіруі мүмкін.

Цифрлық технологияларды пайдалану кезінде оқушының психологиялық денсаулығы мен жағдайы маңызды мәселе болып табылады. Психологтар мен педагогтар цифрлық құралдармен жұмыс істейтін балалардың психоэмоционалды жағдайын бақылап, қажет болған жағдайда түзету жұмыстарын жүргізуі тиіс.

Цифрлық білім беру барысында әр оқушының жеке қажеттіліктерін ескере отырып, оған нақты психологиялық көмек көрсету қажет. Әсіресе, цифрлық технологиялардан қорқатын немесе оларды пайдалану кезінде қиындықтарға тап болатын балаларға ерекше назар аудару маңызды.

Цифрлық технологиялардың енгізілуі балалардың психологиялық жай-күйіне әртүрлі әсер етуі мүмкін, сондықтан осыған байланысты дұрыс психологиялық қолдау көрсетудің маңызы зор.

Цифрлық технологияларға деген қорқыныш немесе үрей сезімі кейбір балаларда байқалады. Бұл қорқыныш, әдетте, жаңа технологиялармен таныс болмаудан, олардың дұрыс жұмыс істемеуінен немесе дұрыс қолданбаудан туындайды. Сонымен қатар, кейбір балаларда цифрлық құрылғыларды қолданудың алғашқы кезеңдерінде әлеуметтік оқшаулану мен жалғыздық сезімі пайда болуы мүмкін.

Психологиялық көмек көрсету үшін: Баланың қауіпсіздік сезімін нығайту: Мұғалімдер мен психологтар цифрлық құралдармен жұмыс істегенде балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз етіп, оларды қолдап отыруы керек. Балаларға жаңа технологиялармен жұмыс істеу туралы түсінік беру, оларды дұрыс қолдануға үйрету және олардың сұрақтарына жауап беру маңызды. Қорқынышты жеңу үшін балаларға жеңіл, қызықты әрі шығармашылық тапсырмалар ұсыну, ойындар мен жаттығулар арқылы цифрлық құралдарды пайдалану дағдыларын дамытуға көмектесу қажет. Балалардың цифрлық құралдарды қолданудағы жетістіктерін мадақтап, олардың ынтасын арттыру үшін қолдау көрсету керек. Қателіктер үшін оларды жазалау емес, керісінше, оларға қателіктерінен үйренуге және қайтадан тырысуға мүмкіндік беру қажет.

Цифрлық құралдарды пайдалану барысында балалар түрлі қиындықтарға тап болуы мүмкін. Олар компьютерлік бағдарламаларды дұрыс түсінбеу, техникалық қателіктер мен бағдарламалардың жұмыс істемеуі, ұзақ уақыт экран алдында болудан шаршау және т.б. мәселелерді бастан өткереді.

Психологиялық көмек көрсету үшін: Балаларға цифрлық құралдарды пайдаланудың негізгі принциптерін үйрету. Мысалы, оларды құрылғыны дұрыс іске қосу, бағдарламаларды дұрыс ашу, жазбаларды сақтауды үйрету арқылы өзіндік жұмыс дағдыларын дамыту. Қарапайым тапсырмаларды енгізу: Балалар үшін күрделі тапсырмалар оларды әрі қарай қорқытуы мүмкін. Сондықтан оларға ең алдымен қарапайым, жеңіл тапсырмалар ұсыну арқылы олардың өзін-өзі сенімді сезінуіне мүмкіндік туғызу қажет. Балалар компьютер немесе басқа да цифрлық құралдармен жұмыс істегенде эмоционалды күйзеліс немесе шаршау сезінуі мүмкін. Мұғалімдер мен психологтар олардың жұмысын үнемі қадағалап, үзілістер жасатып, оңай жаттығулар мен ойындар ұсынуы керек. Әр баланың цифрлық технологияларды қабылдау деңгейі әртүрлі, сондықтан әрқайсысына жеке тәсілмен жұмыс істеу қажет. Мұғалімдер мен психологтар балалардың қажеттіліктерін ескере отырып, оларға жеке көмек көрсетуге тырысуы тиіс.

Цифрлық технологияларды енгізу барысында балалардың психоэмоционалдық жай-күйін бақылау және олардың жеке қажеттіліктеріне сәйкес психологиялық көмек көрсету маңызды. Мұғалімдер мен психологтар балаларды цифрлық құралдарды тиімді пайдалану үшін дұрыс бағыттап, қолдау көрсету арқылы олардың өзіндік сенімділігін арттырып, оқуға деген қызығушылықтарын жоғалтпай, оң нәтижелерге жетуге көмектеседі. Бұл өз кезегінде білім беру процесінің тиімділігін арттырып, балалардың цифрлық сауаттылығын қалыптастыруға ықпал етеді.

Балалар мен мұғалімдердің арасында цифрлық құралдар арқылы да тығыз қарым-қатынас орнатылуы тиіс. Оқушының әлеуметтік дағдыларын дамыту үшін мұғалімдер онлайн және оффлайн тәрбие жұмыстарын үйлестіре отырып, балалардың өзара түсінісуіне, қарым-қатынас жасауына және ынтымақтастыққа бағытталған тапсырмалар ұсынуы керек.

Цифрлық білім беру жағдайында балаларға тек білім берумен шектеліп қана қоймай, оларды саналы түрде ақпараттық ресурстарды пайдалану, медиа сауаттылық, этикалық нормаларды сақтай отырып жұмыс жасау сияқты дағдыларға үйрету қажет. Бұл тұрғыда педагогтың рөлі зор, себебі балалардың дұрыс ақпаратты ажырата білуі және оны тиімді пайдалану дағдыларын қалыптастыру маңызды.

Цифрлық білім беру жағдайында тұлғаның дамуын психологиялық-педагогикалық қолдау – бұл тек технологияларды қолдану мәселесі ғана емес, сонымен қатар баланың психоэмоционалды және әлеуметтік қажеттіліктерін ескеріп, оған жан-жақты көмек көрсету үдерісі. Тұлғаның толыққанды дамуы үшін педагогтар мен психологтар бірігіп, цифрлық құралдарды тиімді әрі қауіпсіз пайдалану үшін оқушыларға қажетті психологиялық қолдау көрсетуі тиіс. Қазіргі қоғамда цифрлық сауаттылық тек білім беру саласында ғана емес, тұлғаның өмір бойы табысты болуына да үлкен ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Дүйсенбекова, К. Ж. «Цифрлық білім беру құралдары және тұлғаның әлеуметтік-эмоционалды дамуы». — Астана: Ғылым ордасы, 2019 ж.
2. Айтқазина, М. Н. «Цифрлық білім беру: жаңа мүмкіндіктер мен сын-тегеуріндер». — Алматы: ҚазҰУ баспасы, 2021 ж.
3. Мұхтарова, А. А. «Цифрлық білім беру технологияларының психологиялық аспектілері». — Астана: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің баспасы, 2020 ж.

УДК: 3712.85

Особенности преподавания математики в аграрном вузе в условиях цифрового образования

Жаныс Арай Бошанкызы, кандидат педагогических наук, доцент кафедры Высшая математика, Российский государственный аграрный университет – МСХА имени К.А. Тимирязева, zhanyas@rgau-msha.ru

Вахрушева Инна Алексеевна, кандидат педагогических наук, доцент кафедры Высшая математика, Российский государственный аграрный университет – МСХА имени К.А. Тимирязева, vakhrusheva@rgau-msha.ru

Введение

Цифровизация образования оказывает значительное влияние на все уровни учебного процесса. В аграрных вузах математика играет важную роль, обеспечивая студентов инструментами для количественного анализа, прогнозирования и моделирования аграрных процессов. Однако традиционные методы обучения не всегда соответствуют требованиям цифрового поколения, что требует поиска новых подходов.

Цель данной статьи – выявить особенности преподавания математики в аграрном вузе в условиях цифрового образования, рассмотреть вызовы и предложить эффективные методы обучения.

Математический аппарат трансформируется в оптимизации решений задач АПК, которые позволяют в дальнейшем развивать новые ключевые аспекты аграрных специальностей.

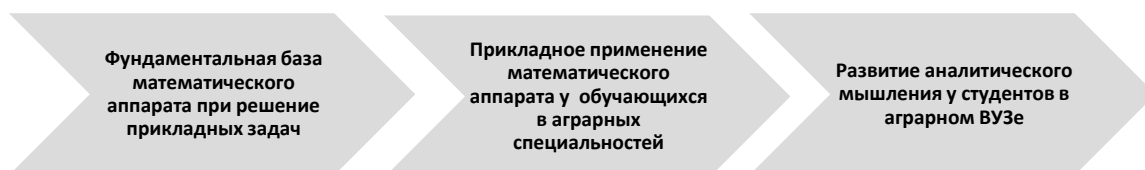

Рисунок 1. Уровни трансформации математического аппарата в аграрных специальностях

Математика обеспечивает основу для изучения таких дисциплин, как агроинженерия, экология, метеорология и экономика.

Практическое применение используется для расчета доз удобрений, прогнозирования урожаев, математического моделирования аграрных процессов, что способствует формированию навыков логического анализа, что необходимо в аграрной сфере.

В связи с этим преподавание математики должно быть тесно связано с реальными задачами, которые студенты будут решать в профессиональной деятельности.

Переход к цифровому образованию вносит ряд изменений в учебный процесс, однако он также сопровождается определенными вызовами:

Рисунок 2. Вызовы цифрового образования в преподавании математики

Цифровые инструменты помогают студентам визуализировать математические концепции и применять их в решении задач, связанных с сельским хозяйством.

MATLAB, *MathCAD*, *Maple* - эти программы позволяют проводить сложные расчеты, строить графики и моделировать процессы, что особенно полезно для анализа данных в аграрной сфере (например, расчет урожайности, оптимизация использования ресурсов).

ГИС-технологии (геоинформационные системы) позволяют работать с пространственными данными, что важно для задач, связанных с землеустройством, планированием посевов и анализом почв.

Онлайн-обучение предоставляет гибкость и доступ к качественным образовательным ресурсам.

- *MOOC (Massive Open Online Courses)*: платформы, такие как Coursera, edX или Stepik, предлагают курсы по математике, которые можно адаптировать под нужды аграрных специальностей.

- *LMS (Learning Management Systems)*: системы управления обучением, такие как Moodle или Google Classroom, позволяют преподавателям создавать интерактивные курсы, размещать лекции, задания и тесты, а также отслеживать прогресс студентов [2].

Игровые элементы повышают мотивацию и вовлеченность студентов.

- *Симуляторы и игры*: например, создание виртуальной фермы, где студенты применяют математические методы для расчета урожайности, распределения ресурсов или анализа экономической эффективности.

- *Квесты и задачи с элементами игры*: решение математических задач в форме квеста, где каждый правильный ответ продвигает студента к следующему этапу.

Цифровые лаборатории позволяют студентам экспериментировать с математическими моделями без риска ошибок.

- *Моделирование аграрных процессов*: например, создание моделей роста растений, прогнозирование урожайности или анализ влияния климатических факторов.

- *Виртуальные эксперименты*: студенты могут проводить расчеты и анализировать результаты в виртуальной среде, что особенно полезно для сложных или дорогостоящих экспериментов.

Рисунок 3. Цифровые технологии позволяют сделать обучение более интерактивным и вовлекающим.

Цифровые технологии позволяют поиск и анализ информации в интернете для решения конкретных задач, связанных с аграрной тематикой. Платформы для обсуждения математических задач и их приложений в сельском хозяйстве. Использование инструментов, таких как онлайн-опросы или тесты, позволяет преподавателю сразу оценить уровень понимания материала [3].

Цифровые технологии облегчают работу над проектами, которые интегрируют математику и аграрную специфику.

- *Групповые проекты*: студенты могут работать над проектами, используя облачные технологии (Google Docs, Trello, Miro) для совместной работы.

- *Прикладные задачи*: например, разработка математической модели для оптимизации использования удобрений или расчета себестоимости продукции.

Мобильные технологии делают обучение доступным в любое время и в любом месте.

- Приложения для решения задач: например, Photomath или Wolfram Alpha, которые помогают студентам проверять свои решения.
- Образовательные приложения: платформы, предлагающие интерактивные уроки и тесты по математике.

Цифровые технологии позволяют учитывать индивидуальные особенности студентов.

- Алгоритмы адаптивного обучения: платформы, которые автоматически подбирают задания в зависимости от уровня подготовки студента.

- Персонализированные траектории обучения: преподаватель может создавать индивидуальные планы обучения для каждого студента, используя цифровые инструменты.

В аграрной сфере большие данные играют важную роль, и математика является основой для их анализа.

- Анализ данных урожайности: студенты могут использовать математические методы для обработки и анализа больших объемов данных, полученных с сельскохозяйственных предприятий.

- Прогнозирование: применение математических моделей для прогнозирования спроса на продукцию или влияния климатических изменений на урожай.

Эти технологии позволяют создать immersive-опыт, который помогает студентам лучше понять сложные концепции.

- VR-лаборатории: студенты могут "погрузиться" в виртуальную среду, где они проводят эксперименты и решают задачи.

- AR-приложения: например, использование дополненной реальности для визуализации математических моделей в реальном мире.

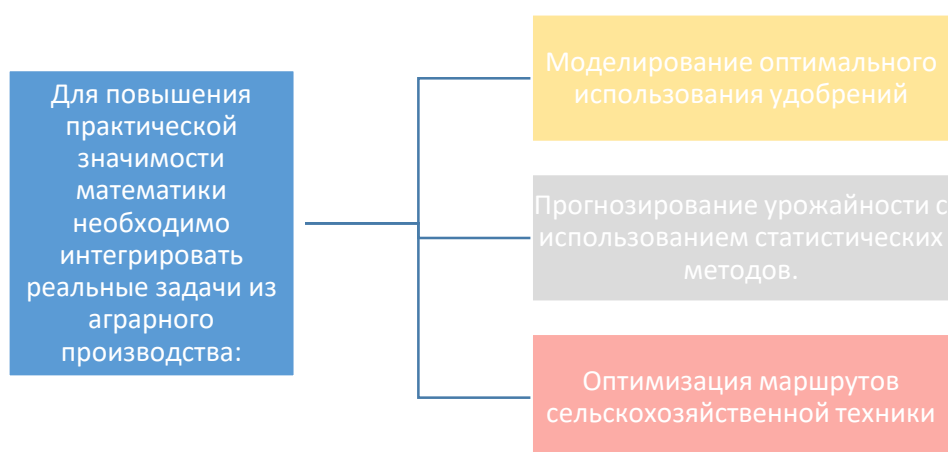

Рисунок 4. Математическое моделирование аграрных процессов

Опыт ведущих аграрных университетов показывает, что успешное внедрение цифрового образования возможно при грамотной организации учебного процесса.

Рисунок 5. Практический опыт цифрового преподавания математики в аграрных вузах

Практическое применение: оптимизация использования удобрений для повышения урожайности пшеницы.

Студентам в рамках курса «Математика для аграриев» предлагается задача по оптимизации дозировки удобрений для повышения урожайности пшеницы. Цель задания — с использованием цифровой платформы (например, GeoGebra или специализированного модуля в LMS) построить математическую модель зависимости урожайности от дозы удобрений, найти оптимальное значение и проанализировать чувствительность модели к изменению входных данных.

Исходные данные (гипотетические):

- Функция урожайности $Y(x)$: можно принять, что зависимость урожайности от дозы удобрений x (в кг/га) описывается квадратичной функцией вида:

$$Y(x) = -0.05x^2 + 4x + 20,$$

где коэффициенты подобраны таким образом, чтобы функция имела один максимум.

- Ограничения: x варьируется от 0 до 80 кг/га, что соответствует реальным условиям применения удобрений.

Этапы работы

1. Теоретическая подготовка:

- Обзор функций второго порядка, понятие экстремума функции (максимум).
- Объяснение практической значимости: как математическая модель помогает найти оптимальное значение дозы удобрений для достижения максимальной урожайности.

2. Работа в цифровой среде:

- Интерактивное моделирование: студенты используют цифровой инструмент (например, GeoGebra) для построения графика функции $Y(x)$.
- Параметризация: с помощью слайдеров они могут изменять коэффициенты функции, чтобы увидеть, как меняется оптимальное значение при различных условиях (например, изменение климата или свойств почвы).
- Анализ данных: после построения графика студенты определяют точку максимума, где производная $Y'(x)$ равна нулю, и проверяют расчет аналитически.

3. Практическое применение:

- На основе полученной точки максимума (оптимальной дозы удобрений) обсуждаются экономические и агрономические аспекты:
 - Как выбранное значение соотносится с затратами на удобрения?
 - Какие риски (например, переудобрение или недостаток питательных веществ) могут возникнуть при отклонении от оптимума?

4. Обсуждение результатов:

- Студенты представляют результаты в виде отчёта или презентации, где описывают процесс построения модели, найденное оптимальное значение, а также возможные погрешности модели.
- Проводится дискуссия по вопросам:
 - Как изменится оптимальная дозировка при изменении внешних условий (например, уровня осадков или типа почвы)?
 - Насколько точна выбранная математическая модель для реальных аграрных условий?

Разбор и анализ примера

1. Математическая модель и её обоснование:

- Функция $Y(x) = -0.05x^2 + 4x + 20$ представляет собой параболу, открывающуюся вниз, что соответствует реальной ситуации: при увеличении дозы удобрений урожайность сначала растёт, затем достигает максимума и начинает снижаться из-за переудобрения.
- Аналитический поиск экстремума осуществляется через нахождение производной:

$$Y'(x) = -0.1x + 4$$

Решая уравнение $Y'(x) = 0$, получаем:

$$-0.1x + 4 = 0 \Rightarrow x = 40 \text{ кг/га}$$

Таким образом, оптимальная доза удобрений составляет 40 кг/га.

2. Преимущества цифрового подхода:

- **Интерактивность:** использование цифровых инструментов позволяет студентам наглядно увидеть, как изменение параметров модели влияет на график функции. Это повышает понимание теоретического материала.

- **Персонализация:** каждый студент может экспериментировать с коэффициентами, что способствует развитию навыков анализа и критического мышления.

- **Связь теории и практики:** виртуальная модель дает возможность связать абстрактные математические понятия с реальными аграрными задачами.

3. Практические выводы и применение:

- Найденное оптимальное значение (40 кг/га) может быть обсуждено с точки зрения экономической эффективности. Студенты анализируют, насколько оправданы затраты на удобрения при данном оптимуме.

- Обсуждение чувствительности модели помогает выявить, насколько малые изменения в коэффициентах могут повлиять на оптимальное значение, что важно для принятия решений в условиях неопределенности.

- Преподаватель может предложить дополнительные задания, например, рассчитать оптимальную дозу при изменении одного из параметров (например, при снижении урожайности базового уровня).

Заключение

Цифровые методы преподавания математики в аграрном вузе позволяют не только улучшить качество обучения, но и сделать его более ориентированным на практическое применение. Использование специализированного программного обеспечения, онлайн-курсов, геймификации, виртуальных лабораторий и других технологий помогает студентам лучше понимать математические концепции и применять их в своей будущей профессии. Кроме того, цифровые инструменты способствуют развитию критического мышления, самостоятельности и креативности, что особенно важно в условиях быстро меняющегося мира.

Этот конкретный пример демонстрирует, как цифровые инструменты позволяют сделать обучение математике более практико-ориентированным и интерактивным в аграрных вузах. Студенты не только осваивают математические методы, но и учатся применять их для решения реальных аграрных задач, что способствует развитию аналитического мышления и подготовке специалистов, способных работать в условиях цифрового образования.

Перспективы дальнейшего развития цифрового обучения включают интеграцию искусственного интеллекта, развитие виртуальных и дополненных реальностей, а также создание персонализированных образовательных программ.

Список используемой литературы

1. Беспалов А. В. Цифровая трансформация высшего образования: вызовы и перспективы // Высшее образование в России. – 2021. – № 5. – С. 25-36.

2. Вахрушева И. А., Грачева Л. А. Активизация познавательного интереса к математике у студентов в условиях цифровизации образования // Проблемы современного педагогического образования. – 2023. – №81-3. – С. 60-63.
3. Вахрушева И. А. Математическая подготовка студентов технического вуза в контексте цифровизации образования // Актуальные проблемы современного общего и профессионального образования. – 2023. – С.11-18.
4. Гаврилов А. А. Использование цифровых технологий в обучении математике в аграрных вузах // Информационные технологии в образовании. – 2020. – № 4. – С. 112-120.
5. Долгова В. И., Смирнов А. П. Психолого-педагогические аспекты цифрового обучения: проблемы и решения // Педагогика и психология. – 2021. – № 3. – С. 87-98.
6. Жаныс А.Б., Нуркасымова С.Н., Есмаганбет М.Г., Надырова Ф.К., Макатов Е.К.Содержание методической системы преподавания математики для компетентностно-контекстного формата обучения современного бакалавра технаря Проблемы педагогики № 3 (26), 2017 Импакт-фактор РИНЦ:2,42 Научно-методический журнал, Москва-2017, стр. 8-11
7. Зорин В. В. Цифровые образовательные платформы: возможности и ограничения // Современные образовательные технологии. – 2022. – № 2. – С. 44-55.
8. Иванов П. А. Математическое моделирование в аграрных науках // Аграрная наука и образование. – 2019. – № 6. – С. 63-75.
9. Краснова Г. А. Геймификация в обучении математике: опыт и перспективы // Образовательные технологии и общество. – 2021. – № 1. – С. 101-114.
10. Сергеев Е. В., Петрова Л. Н. Цифровые образовательные ресурсы в преподавании математики // Образование и наука. – 2020. – № 5. – С. 92-104.
11. Федоров С. В. Цифровизация высшего аграрного образования: тенденции и перспективы // Аграрное образование и наука. – 2022. – № 4. – С. 73-84.
12. Чирков И. А. Интерактивные технологии в преподавании математики // Педагогические исследования. – 2021. – № 2. – С. 56-68.
13. Шаповалов М. В. Персонализированное обучение в цифровой образовательной среде // Современные проблемы образования. – 2022. – № 3. – С. 119-132.
14. Zhanys, A. B., Dautov, A. O., Aktayeva, A. U., & Askarova, A. Zh. (2020). Thinking development and aesthetic education of students in the process of teaching mathematics by example solutions for one problem. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 934(1), 012051. doi:10.1088/1757-899X/934/1/012051

Роль проекта TEDx в целостном развитии учащихся

Жумабекова Мадина Маратовна

Место работы: Филиал «Назарбаев Интеллектуальная школа химико-биологического направления» города Караганда

Караганда, Казахстан.

Эл. почта: Zhumabekova_M@kg.nis.edu.kz

Согласно новой Стратегии развития Интеллектуальных школ до 2035 года, первое стратегическое направление предполагает стремление к совершенству и обеспечение целостного развития учеников NIS. Цель данного направления: целостное развитие гармоничной личности, реализуемое комплексно через интеграцию воспитания и обучения учащихся, непрерывное профессиональное развитие педагогов и обеспечение высокого уровня общешкольного благополучия.

Целостный подход и система целостного развития личности (учебная, внеурочная, внешкольная) направлены на комплексное поддержание образовательного процесса, где реализуются цели образовательной программы и целостное (когнитивное, социальное, эмоциональное, нравственное и физическое) развитие учащегося.

Внеурочная и внешкольная деятельность реализуется через элективные курсы, олимпиады, научные проекты, startup-проекты, творческие и спортивные кружки, спартакиады, хакатоны, социальные практики, арт-фестивали, флешмобы и другое.

Данная система и инструменты ее реализации определены в педагогической концепции целостного развития учащихся Интеллектуальных школ. Обучение учащихся реализуется при тесном сотрудничестве и взаимодействии школьного сообщества, семьи и общества. Такое взаимодействие позволяет обеспечить оптимальные условия для развития и благополучия каждого учащегося.

Основа целостного развития учащихся – привитие ценностей, являющихся ведущим фактором в созидании человека, умеющего реализовывать свой потенциал, улучшать качество своей жизни и окружающей среды. Образовательная программа NIS-Programme определяет следующие основополагающие ценности: уважение, открытость, патриотизм и ответственность, трудолюбие и творчество, честность, семейные ценности и традиции, здоровье и благополучие, глобальная гражданственность. Данные общечеловеческие и национальные ценности служат жизненными ориентирами и позволяют учащемуся стать гармонично развитой интеллектуальной личностью.

Компоненты целостного развития включают: *развитие Казахстанской идентичности, интеллектуальное, социальное, эмоциональное, нравственное и физическое развитие.*

Интеллектуальное развитие реализуется через различные проекты и клубы, в том числе и через проект TEDx NIS, который начал работать Назарбаев Интеллектуальных школах с января 2012 года.

В нашей школе клуб действует с первых лет открытия школы. Цель клуба – развивать у учащихся научно-исследовательские навыки, прививать уважение к различным мировоззрениям и идеям, способствовать более глубокому мышлению, а также развивать навыки публичного выступления, умение доступно и доходчиво преподнести свои идеи за определенное время.

Клуб TEDx работает по следующим основным направлениям: глобальное развитие, воспитательные ценности и служение обществу. Поэтому, выбор тематики заседаний и конференций клуба TEDx направлен на развитие умений демонстрировать понимание важных вопросов и способность анализировать и предлагать практические решения, имеющие как локальное, так и глобальное значение.

В рамках работы клуба TEDx учащиеся получают уникальную возможность рассказать об своих интересных идеях как можно большему количеству людей в соответствии со слоганом конференции - «Идеи, достойные распространения». Среди них могут быть идеи, направленные на улучшение качества своей жизни и окружающей среды.

Темы TEDx охватывают широкий спектр областей — науку, искусство, технологии, философию, социальные проблемы. Это помогает учащимся понимать глобальные вызовы и находить вдохновение для собственных проектов.

Формированию Казахстанской идентичности и патриотизма, социальному, нравственному и эмоциональному развитию служат темы конференций TEDx, посвященные воспитательным ценностям и служение обществу. Среди них можно отметить конференции, где учащиеся делятся идеями волонтерских проектов для решения социальных проблем по улучшению жизни общества и окружающей среды.

Так, например, спикерами конференции клуба TEDx на тему *«Почему круто быть волонтером?»* выступили лидеры школьного волонтерского клуба «Мост Добра». Волонтеры поделились результатами волонтерской деятельности на пути к победе в Международной премии «Волонтер Года-2020» в номинации «Лучшая волонтерская организация», какие идеи помогли получить грант «ZHASPROJECT» в 1 миллион тенге для обучения воспитанников КГУ «Центр поддержки детей с особыми образовательными потребностями» по курсу «Программирование мобильных приложений». А также предложили школьному сообществу свои ответы на вопрос конференции, поделились личными историями успеха и новыми идеями на будущее. Эти истории вдохновили участников конференции на перемены, на действия, на поиски новых решений и на изменения в своей жизни и жизни общества.

Согласно Концепции целостного развития, интеллектуальные школы ставят перед собой цель по активному вовлечению учащихся в волонтерскую деятельность, играющую важную роль в развитии лидерских навыков и

эффективной коммуникации, формировании гражданской активности, моральных ценностей и этических принципов. Таким образом, темы волонтерства в проекте TEDx предоставляет учащимся возможность находить ответы на новые вызовы, преодолевать трудности и развиваться как личность, что важно для реализации целостного развития.

Тематика заседаний клуба также включает актуальные темы, связанные с эмоциональным, ментальным и физическим здоровьем. В числе спикеров по теме «*Всемирный день психического здоровья*» были не только участники клуба, но и врачи-психиатры и педагог-психолог, а также родители учащихся. Опираясь на свой профессиональный и жизненный опыт, спикеры делились важными идеями о способах сохранения психического здоровья в условиях динамичного ритма жизни современных школьников.

Мой опыт работы координатором школьного клуба TEDx, а также наблюдения за участниками, вовлеченными в проект, позволили мне заметить возникновение различных положительных психологических эффектов: формирование социальной активности учащихся, направленной на изменение и преобразование окружающей среды, позитивное изменение сознания и умений, развитие эмпатии и творческого креативного потенциала личности. В процессе подготовки выступлений участники клуба исследуют вопросы на основе первичных и вторичных ресурсов: собственных наблюдений и обзора литературы проведенных исследований.

Участие в проекте дает школьникам дополнительные возможности личного роста, ведь они не только ищут и предлагают идеи, но и ходе этого процесса развивают свои качества и способности. Проект может открыть возможности для рождения своей идеи и создания личного проекта, а может и дела всей жизни. Потому что школьные годы в условиях Интеллектуальной школы – это активное и яркое время, когда в жизни появляется новый мир знаний и друзей, открываются новые перспективы для развития. В поисках новых интересных идей, вкладывая в это свое время, силы и знания, участники и сами растут, развиваются, становятся лучше, увереннее и сильнее.

Результаты опроса, проведенного среди постоянных активных членов клуба с целью получения обратной связи и совершенствования работы клуба, показывают, что проект TEDx помогает школьникам развивать множество полезных навыков и определенным образом меняет учащихся.

В ходе опроса участникам клуба было предложено выбрать только один ответ на вопрос «*Что мне дает участие в проекте TEDx?*»:

Рис.1 Результаты опроса учащихся

Как показывают результаты опроса, для 20% участников проекта, прежде всего, важно развитие критического и творческого мышления, т.е. умение проводить анализ информации, структурирование мыслей и аргументацию для поиска оригинальных идей и креативных решений для изменения в своей жизни и жизни общества.

Для 16% опрошенных также важен шаг к изменению мира через возможность узнавать о новых идеях и знакомство с вдохновляющими активными и целеустремленными людьми, чтобы найти наставников, друзей и единомышленников.

15% участников определили указали, что проект влияет на личностный рост, саморазвитие, расширение кругозора и формирование глобального мышления, так как темы проекта охватывают широкий спектр, и это помогает учащимся понимать глобальные вызовы и находить вдохновение для собственных проектов.

12% участников опроса отметили, что в данном проекте открываются огромные возможности для развития ораторского мастерства и навыков публичного выступления желательно на трех языках (согласно «Политике трехязычного обучения в НИШ»), чтобы уверенно и убедительно выступать перед аудиторией, уметь представить себя и свои идеи в выгодном свете.

Для 10% опрошенных проект развивает эмоциональный интеллект и повышает уверенность в себе, чтобы управлять волнением и преодолевать страх сцены. А также уметь чувствовать аудиторию и выстраивать контакт для получения положительного отклика от зрителей, что важно как в учебе, так и в будущей карьере.

Цифровая грамотность и тайм-менеджмент также имеют первостепенное значение для 9% участников, так как в проекте они учатся подготовить в ограниченные сроки информацию и презентацию, а также развивать умение выступать на сцене за положенное время.

Таким образом, ответы участников опроса подтверждают, что проекте формируются и развиваются навыки человека, умеющего реализовывать свой потенциал, что в конечном итоге и является основой целостного развития учащихся.

Цифровое решение управления процессом целостного развития будет способствовать развитию самостоятельного освоения ключевых (социальных, коммуникативных, личностных, нравственных) компетенций учащихся и формированию чувства принадлежности к школьному сообществу.

Исходя из моего опыта в проекте, а также по результатам работы с учащимися клуба, можно сделать вывод, что TEDx NIS, является эффективным инструментом социализации, способствует развитию креативности учащихся, открывает новые возможности, дает импульс для их личностного и общественного роста.

Проект TEDx, являясь компонентом целостного развития учащихся в интеллектуальном направлении воспитательной работы, может быть использован и как педагогический ресурс для развития новых идей, исходя из потребностей участников проекта и веления времени.

Потому что конференции TEDx - это своего рода социальные и интеллектуальные катализаторы, которые способствуют обмену идеями, вдохновляют на творчество и поддерживают инновации. Это место, где и школьники, и взрослые могут не только делиться знаниями, но и обмениваться опытом и мудростью, которые помогает создавать более перспективное будущее для изменения мира.

Я убеждена, что каждому школьнику и каждому взрослому необходимо попробовать себя в проекте TEDx. Это помогает обрести самоуважение, стать уверенным в себе, получить навыки и умения, которые пригодятся в дальнейшей жизни, чтобы взаимодействовать и включаться в любую деятельность, оказывать положительное влияние на людей, легко занимать лидерские позиции, проявляя в то же время толерантность и уважение к окружающим.

Нестандартные ситуации современного мира, быстро меняющаяся окружающая среда требуют быстрых креативных решений. Нельзя не отметить, что проект TEDx способствует развитию креативности, учит мыслить нестандартно, генерировать идеи, быть актуальным открытым человеком и практиковать творческий подход везде. А такие качества все больше становятся востребованными для конкурентоспособной личности.

Кроме того, участие в проекте TEDx способствует целостному развитию учащихся, которое является комплексной образовательной стратегией, призванной помочь справляться с ежедневными жизненными требованиями и вызовами, а также подготовить учащихся к решению проблем в будущем. Эти навыки имеют решающее значение для успеха в жизни и карьере каждого человека.

Поэтому роль проекта TEDx в целостном развитии учащихся трудно переоценить. Успешная реализация проекта дает возможность вооружить учащихся важнейшими умениями и навыками, необходимыми для позитивного и эффективного влияния на жизнь общества.

Таким образом, проект позволяет увидеть на практике, что, согласно Концепции целостного развития учащихся НИШ, *«Интеллектуальные школы становятся не только местом обучения, но и источником вдохновения для учащихся, поощряя их стремление к знаниям, самовыражению и служению обществу»*.

Список литературы

1. Образовательная программа АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» NIS-Programme от 10 августа 2023 года (протокол № 37).
2. Политика трехязычного обучения в Назарбаев Интеллектуальных школах.
3. Стратегия развития автономной организации образования «Назарбаев Интеллектуальные школы» до 2035 года.
4. Концепция целостного развития учащихся НИШ, утвержденная решением Правления от 29 ноября 2024 года (протокол № 59).

ӘОЖ 37.022

Цифрлық жаһандану және білім беруді трансформациялау: Жаңа мүмкіндіктер мен сын-қатерлер

Карабаева Айжан Сарсеновна
Атырау облысы, Қазақстан
Қ.Дүтбаева атындағы Атырау гуманитарлық колледжі

Қазіргі заманда цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы мен жаһанданудың тереңдеуі білім беру саласында жаңа мүмкіндіктер мен қиындықтарды туындатуда. Цифрлық жаһандану білім беру жүйесін жаңа сапа мен мазмұнға трансформациялауға бағытталған жаһандық процесс болып табылады. Бұл трансформация білім беру ұйымдарының жұмысын, оқыту әдістерін және оқу процесін түбегейлі өзгертіп, ғаламдық білім кеңістігіне интеграциялануға мүмкіндік береді. Осы мақалада цифрлық жаһанданудың білім берудегі ықпалы, оның жаңа мүмкіндіктері мен кездесетін сын-қатерлері қарастырылады.

Цифрлық жаһандану — бұл тек технологиялық жаңалықтарды енгізу емес, сонымен қатар әлеуметтік, мәдени және экономикалық өзгерістерді қамтитын кешенді процесс. Білім беру саласында бұл өзгерістер оқушылар мен мұғалімдер үшін жаңа оқу тәсілдерін, онлайн платформалар мен сандық құралдарды пайдалануды, сондай-ақ ғаламдық білім беру жүйесіне қатысуды білдіреді.

Цифрлық технологиялардың дамуымен білім беру процесі виртуалды әлемге көшуде. Оқытудың жаңа формалары, мысалы, онлайн курстар, виртуалды сабақтар және сандық құралдар арқылы жүзеге асырылатын білім беру іс-шаралары білім алу процесін біршама жеңілдетіп, қолжетімді етіп отыр. Оқушыларға өз қарқынымен білім алу, халықаралық деңгейде білім алмасу, және жаңа білім көздеріне қолжетімділік ашылуда.

Жаңа мүмкіндіктер

Білім беру ресурстарына қолжетімділік: Цифрлық технологиялар білім беру ресурстарының кең ауқымына қолжетімділік береді. Оқушылар мен студенттер интернет арқылы әлемнің кез келген бұрышынан білім ала алады.

Оқулықтар, лекциялар, ғылыми мақалалар мен видеоматериалдар әркімге қолжетімді болады.

Цифрлық технологиялардың білім беру ресурстарына қолжетімділікті арттыруы туралы нақты мысалдар келтірейік:

Coursera, edX және Udemу сияқты онлайн білім беру платформалары: Бұл платформалар университеттер мен танымал білім беру мекемелерінің онлайн курстарын ұсынады. Оқушылар мен студенттер әлемнің кез келген жерінен жоғары білім алу мүмкіндігіне ие. Мысалы, Стэнфорд, Гарвард сияқты әлемнің жетекші университеттерінің лекцияларын тыңдай аласыз немесе түрлі мамандықтар бойынша сертификаттарды алуға болады.

Google Scholar: Ғылыми мақалалар мен зерттеулерге қолжетімділік үшін Google Scholar сияқты қызметтер өте тиімді. Оқушылар мен зерттеушілер әлемнің барлық бұрышынан ғылыми жұмыстарды тауып, оларды оқып, талдап, өз зерттеулерінде қолдана алады.

YouTube және TED-Ed: YouTube-тағы білім беру арналарында (мысалы, Khan Academy, CrashCourse, TED-Ed) әртүрлі пәндер бойынша түсіндірмелер мен дәрістер бар. Оқушылар мен студенттер кез келген уақытта осы видеоматериалдарды пайдаланып, өз білімдерін арттыра алады. TED-Ed платформада әлемнің ең танымал ғалымдары мен мамандары өз идеялары мен зерттеулері туралы бейнемазмұн ұсынады.

Khan Academy: Бұл онлайн білім беру платформасы математикадан бастап физика, химия, экономика және басқа пәндер бойынша тегін видеолар мен жаттығулар ұсынады. Оқушылар өздерінің деңгейіне сәйкес материалды таңдап, өз қарқынымен оқи алады.

Open Educational Resources (OER): Ашық білім беру ресурстары, мысалы, ашық кітаптар, лекциялар, зерттеу жұмыстарын қамтитын веб-сайттар, білім алушыларға әлемнің кез келген жерінен тегін қолжетімді болады. Олардың ішінде Wikimedia Commons, OpenStax және MIT OpenCourseWare сияқты ресурстар бар.

Бұл ресурстар оқу материалдарын оңай және жылдам табуға мүмкіндік береді, сондай-ақ оқушыларға түрлі тілдерде білім алу мүмкіндігін ұсынады.

Интерактивті оқыту әдістері: Цифрлық технологиялар оқыту процесін интерактивті және қызықты етуге мүмкіндік береді. Виртуалды шынайылық (VR), толықтырылған шынайылық (AR), ойындар арқылы оқыту сияқты құралдар оқушылардың білімге деген қызығушылығын арттырады.

Жеке оқу бағдарламалары: Сандық құралдар мен платформалар жеке оқыту бағдарламаларын жасауға мүмкіндік береді. Бұл студенттерге өздерінің жеке оқу қарқыны мен қажеттіліктеріне сай оқыту процесін реттеуге мүмкіндік береді.

Жаһандық білім алмасу: Цифрлық жаһандану білім беруді халықаралық деңгейде біріктіреді. Студенттер мен мұғалімдер үшін ғаламдық білім кеңістігіне қатысу мүмкіндігі ашылады. Мұндай алмасу түрлі мәдениеттерді, тілдерді, білім жүйелерін біріктіре отырып, оқушылардың көзқарасын кеңейтеді.

Сын-қатерлер

Цифрлық теңсіздік: Цифрлық технологиялар тек белгілі бір әлеуметтік топтар үшін қолжетімді болып, цифрлық теңсіздіктің күшеюіне әкелуі мүмкін. Білім алудың қолжетімділігі цифрлық құралдар мен интернетке қосылу мүмкіндігіне байланысты болады, бұл ауылдық және шалғай аудандардағы оқушылар үшін үлкен мәселе тудыруы мүмкін.

Ақпараттық қауіпсіздік: Цифрлық әлемде оқу мен оқытудың ұлғаюымен бірге ақпараттық қауіпсіздік мәселесі де маңызды болып отыр. Оқушылардың жеке деректерінің қорғалуы, алаяқтық және кибершабуылдардан қорғану мәселелері білім беру жүйесін цифрландырудың негізгі қиындықтарының бірі болып табылады.

Жаңа педагогикалық әдістердің қажеттілігі: Цифрлық технологиялар білім беру саласына енген сайын, педагогтардан жаңа оқыту әдістерін меңгеру талап етіледі. Қазіргі кезде тек технологияларды игеру емес, сондай-ақ оларды тиімді пайдалану және оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін педагогикалық инновацияларды қолдану маңызды.

Цифрлық технологиялардың білім беру саласына енгізілуі педагогтерге жаңа әдістер мен тәсілдерді қолдануды талап етеді. Технологияларды тиімді пайдалану және оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін педагогикалық инновацияларды қолдану маңызды. Мынадай мысалдар арқылы бұл қажеттілікті түсінуге болады:

**** Flipped classroom (кері сабақ) әдісі**:** Бұл әдіс оқушылардың үйде жаңа тақырыпты онлайн дәрістер мен видеолар арқылы оқып, сыныпта практикалық тапсырмаларды орындауына негізделген. Мысалы, мұғалім жаңа тақырыпқа байланысты видеоларды, мақалаларды немесе интерактивті тапсырмаларды оқушыларға үйде қарап шығуға береді, ал сыныпта олар бұл материалды талқылап, сұрақтарға жауап береді, топтық жұмыстармен айналысады. Мұндай әдіс оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамытуға көмектеседі.

Gamification (геймификация): Оқытуды ойын элементтерімен үйлестіру арқылы оқушылардың мотивациясын арттыру. Мысалы, мұғалімдер математикалық есептерді шешу кезінде балл жинау немесе түрлі деңгейлерге көтерілу жүйесін енгізеді. Осылайша, оқушылар тапсырмаларды орындау барысында қызығушылық танытып, шығармашылықпен жұмыс істей алады. Khan Academy және Duolingo сияқты платформалар геймификация элементтерін қолдана отырып, оқушыларға білім алуда ойын әдістерін ұсынады.

Project-based learning (жобалық оқыту): Оқушыларды нақты өмірлік мәселелерді шешуге бағытталған жобаларға тарту. Бұл әдіс оқушылардың зерттеу дағдыларын, топтық жұмыс жасау қабілеттерін және шығармашылық ойлауды дамытуға көмектеседі. Мысалы, экология тақырыбында зерттеу жүргізу, жаңа технологияларды қолдана отырып инновациялық өнімдер жасау сияқты жобалар оқушылардың өздерінің қызығушылықтарына негізделген тапсырмалар орындауға мүмкіндік береді.

Blended learning (аралас оқыту): Бұл әдіс дәстүрлі оқыту мен онлайн оқытудың үйлесімі болып табылады. Мұғалімдер онлайн платформаларды

(мысалы, Google Classroom, Moodle) пайдаланып, материалдарды ұсынады, ал сыныпта түрлі интерактивті тапсырмалар мен топтық жұмыстар арқылы оқушылармен қарым-қатынас жасайды. Мұндай тәсіл оқушылардың өздігінен жұмыс істей алу қабілеттерін және шығармашылық ойлауларын дамытуға мүмкіндік береді.

Collaborative learning (жұптық немесе топтық оқыту): Бұл әдіс оқушыларды бірлескен жұмысқа тартып, әртүрлі көзқарастарды талқылауға мүмкіндік береді. Оқушылар бірге топ болып жұмыс істей отырып, бірлескен тапсырмалар орындайды, идеяларын бөліседі, пікір алмасады. Мысалы, Google Docs немесе Padlet сияқты платформаларда оқушылар бірге құжаттар жазып, зерттеулер жүргізе алады.

Adaptive learning (бейімделген оқыту): Цифрлық технологиялар әр оқушының білім алу деңгейіне сәйкес бейімделген тапсырмаларды ұсынуға мүмкіндік береді. Мысалы, білім беру платформалары оқушылардың оқу жетістіктерін бақылап, олардың әлсіз тұстарын анықтап, сәйкесінше материалдарды ұсынады. Бұл әдіс әр оқушының жеке ерекшеліктеріне қарай оқу процесін ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Бұл әдістер мұғалімдерден тек жаңа технологияларды меңгеруді ғана емес, оларды шығармашылықпен қолдануды және оқушылардың өздігінен ойлау, зерттеу дағдыларын дамыту үшін жаңа тәсілдерді енгізуді талап етеді. Цифрлық технологияларды білім беру процесінде тиімді қолдану педагогтардың оқыту әдістемесін қайта қарауды және жаңартуды қажет етеді. **Технологиялық тәуелділік:** Сандық құралдарға тәуелділік артуы мүмкін, бұл оқушылардың жеке дағдыларының дамуын шектей алады. Технологиялардың шамадан тыс қолданылуы әлеуметтік дағдылардың дамуына, шығармашылық ойлау мен проблемаларды шешу қабілеттеріне кері әсер етуі мүмкін.

Цифрлық жаһандану білім беруді трансформациялаудың маңызды факторына айналып отыр. Ол жаңа мүмкіндіктер мен тиімділікке жол ашады, бірақ ол көптеген сын-қатерлермен де бетпе-бет келеді. Технологияларды тиімді пайдалану үшін білім беру жүйесі тұрақты даму мен инновациялық шешімдер іздеуді қажет етеді. Сондай-ақ, барлық деңгейдегі білім беру саясаты мен бағдарламалары цифрлық теңсіздік пен ақпараттық қауіпсіздік мәселелеріне назар аударуы қажет. Тек осындай кешенді тәсіл арқылы ғана цифрлық жаһандану білім беру жүйесін сапалы түрде өзгертуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Құрманбеков, А. Цифрлық білім беру технологияларының даму тенденциялары // Білім берудегі инновациялар. — 2023. — Т. 12. — №4. — 45-50 б.
2. Ахметов, С. Цифрлық білім беру платформалары. — <https://www.education.kz/digital-platforms>. — Қол жетімді: 2024 жылғы 10 наурыз.
3. Дәулетов, Ә. С. Цифрлық білім беру технологиялары. — Алматы: Ғылым, 2020. — 250 б.

4.Тұрғынбаева, Г. Т. Білім беру жүйесінде цифрлық құралдардың рөлі // Білім және ғылым мәселелері. — 2019. — Т. 8. — №3. — 12-18 б.

5.Khan Academy. Онлайн білім беру платформасы. — <https://www.khanacademy.org>. — Қол жетімді: 2025 жылғы 15 наурыз.

ӘОЖ 37.022

Цифрлы білім беру ортасындағы тұлғаның даму ерекшеліктері

Лукпанова Дина Утемисовна, тарих пәні оқытушысы
Қ.Дүтбаева атындағы Атырау гуманитарлық колледжі,
Атырау қаласы, Қазақстан
dina-lukpanova@mail.ru

Мақалада цифрлы білім беру жағдайында оқушы тұлғасының даму ерекшеліктері қарастырылады. Цифрлы ортада оқыту үдерісінің артықшылықтары мен тұлғаның қалыптасуына әсер ететін психологиялық-педагогикалық факторлар сараланып, мұғалімнің рөлі мен оқушыға қойылатын жаңа талаптар сипатталады.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі қарқынды өзгерістерге ұшырап отыр. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуымен бірге білім беру процесіне цифрлы құралдар кеңінен енгізілуде. Бұл өзгерістер оқытудың әдістері мен мазмұнына ғана емес, оқушы тұлғасының дамуына да тікелей әсер етеді. Сондықтан цифрлы білім беру ортасында тұлғаның даму ерекшеліктерін зерттеу – педагогика ғылымының маңызды мәселелерінің бірі.

1. Цифрлы білім беру ортасының мазмұндық сипаттары

Цифрлы білім беру ортасы – бұл оқыту мен тәрбиелеу үдерісі цифрлы технологиялар арқылы жүзеге асатын оқу кеңістігі. Оның негізгі белгілері:

- Интерактивтілік пен мультимедиялық мазмұн;
- Қашықтан оқыту мүмкіндіктері;
- Ақпаратқа шексіз қолжетімділік;
- Оқушылардың өзіндік жұмыс жасауына басымдық.

Мұндай ортада оқушы тек білім алушы емес, сонымен қатар дербес ізденуші, шешім қабылдаушы, зерттеуші рөлін атқарады.

2. Тұлғаның даму ерекшеліктері

Цифрлы білім беру жағдайында тұлғаның дамуы төмендегі бағыттарда көрінеді:

• **Когнитивтік даму:** ақпаратты іріктеу, сараптау, жүйелеу қабілеттері дамиды;

• **Коммуникативтік даму:** онлайн қарым-қатынас жасау мәдениеті қалыптасады;

• **Эмоциялық-ерік саласы:** өзін-өзі реттеу, дербестік, жауапкершілік дағдылары дамиды;

• **Цифрлы сауаттылық:** интернет ресурстарын тиімді пайдалану, ақпараттық қауіпсіздік негіздерін меңгеру.

Сонымен қатар, бұл орта оқушыдан жоғары деңгейдегі ішкі мотивацияны, уақытты басқару қабілетін және өзін-өзі бағалауды талап етеді.

3. Мұғалімнің рөлі

Мұғалім цифрлы ортада тек ақпарат беруші емес, бағыттаушы, кеңесші, тұлғалық дамуға ықпал етуші тұлғаға айналады. Мұғалім:

- Оқушының даму ерекшелігін ескеріп, жеке оқыту траекториясын ұйымдастыруы керек;

- Цифрлы ресурстарды тиімді тандап, қолдана білуі тиіс;

- Эмпатиялық қарым-қатынасты сақтай отырып, психологиялық қолдау көрсете алуы қажет.

Цифрлы білім беру ортасы – оқушы тұлғасының жан-жақты дамуына жағдай жасайтын инновациялық кеңістік. Бұл ортада тұлға өз бетімен білім алуға, жауапкершілік пен өздігінен шешім қабылдауға дағдыланады. Алайда, бұл процестің тиімділігі мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі мен педагогикалық қолдауына тікелей байланысты. Сол себепті цифрлы білім беру жағдайында тұлғаның даму ерекшеліктерін ескере отырып, жүйелі психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету – басты міндеттердің бірі болып қала бермек.

ЖОБАЛЫҚ ҰСЫНЫС

Тақырыбы: Цифрлы білім беру ортасындағы колледж студентінің тұлғалық даму ерекшеліктері

1. Жобаның өзектілігі:

Қазіргі заманда білім беру кеңістігі цифрлы технологиялармен тығыз байланыста дамып келеді. Колледж студенттері үшін онлайн-платформалар, электронды оқулықтар, қашықтықтан білім алу – күнделікті оқу процесінің бір бөлігіне айналды. Осы өзгерістер тұлғаның дамуына айтарлықтай әсер етеді. Цифрлы ортада өзін-өзі реттей алу, мотивацияны сақтау, эмоционалдық тұрақтылық секілді дағдылар ерекше маңызға ие болады. Сондықтан бұл салада жүйелі психологиялық-педагогикалық қолдаудың қажеттілігі туындайды.

2. Жобаның мақсаты:

Цифрлы білім беру ортасындағы колледж студентінің тұлғалық даму ерекшеліктерін зерттеп, оған тиімді психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету жолдарын ұсыну.

3. Міндеттері:

- Цифрлы білім беру кеңістігінің ерекшеліктерін сипаттау;
- Колледж студенттерінің тұлғалық даму бағыттарын (мотивация, өзін-өзі бағалау, дербестік) анықтау;

- Психологиялық қиындықтар мен білім алудағы кедергілерді анықтау;

- Мұғалім мен тәлімгер тарапынан көрсетілетін қолдаудың мазмұнын ұсыну;

- Нәтижелер негізінде практикалық ұсынымдар мен тренинг элементтерін әзірлеу.

4. Зерттеу нысаны:

Колледжде білім алып жатқан 1–3 курс студенттері

5. Зерттеу пәні:

Цифрлы білім беру жағдайында студент тұлғасының даму процесі

6. Зерттеу әдістері:

- Сауалнама жүргізу
- Пікіртерім (интервью)
- Жетекші педагогтермен әңгіме
- Кейс-талдау және рефлексия

7. Жобаны жүзеге асыру кезеңдері:

Кезеңдер	Мазмұны
1-кезең	Мәселені зерттеу, әдебиеттермен танысу, сауалнама жасау
2-кезең	Студенттермен сұхбат, сауалнама нәтижелерін саралау
3-кезең	Қолдау түрлерін жүйелеу, тренинг үлгілерін әзірлеу
4-кезең	Жобаны қорғау және қорытынды ұсыным жасау

8. Күтілетін нәтиже:

- Колледж студенттерінің цифрлы ортада кездесетін қиындықтары мен даму ерекшеліктері анықталады;
- Мұғалімдер мен тәлімгерлерге арналған қолдау тәсілдері ұсынылады;
- Тұлғалық дамуға арналған шағын тренингтер мен жаттығулар дайындалады;
- Колледж деңгейінде цифрлы білім беру сапасын арттыруға ықпал ететін әдістемелік ұсыныстар әзірленеді.

Сауалнама үлгісі

Тақырыбы: *Цифрлы білім беру ортасындағы студент тұлғасының даму ерекшеліктері*

Мақсаты:

Студенттердің цифрлы ортада оқу барысындағы психологиялық жай-күйін, оқу мотивациясын және педагогикалық қолдау қажеттілігін зерттеу.

1-бөлім: Жалпы мәліметтер

1. Аты-жөніңіз (қалауыңыз бойынша): _____
2. Курс:
 - ☐ 1 курс
 - ☐ 2 курс
 - ☐ 3 курс
3. Сіздің мамандығыңыз: _____

2-бөлім: Оқу процесіне көзқарас

4. Сіз үшін цифрлы форматта оқу қаншалықты ыңғайлы?
 - ☐ Өте ыңғайлы
 - ☐ Жайлы
 - ☐ Қиын
 - ☐ Өте қиын
5. Қашықтықтан/онлайн оқығанда өз бетіңізбен оқу сізге оңай ма?
 - ☐ Иә
 - ☐ Жартылай
 - ☐ Жоқ

6. Цифрлы оқыту сіздің дербестік, уақытты басқару дағдыларыңызды дамытты ма?

- ☐ Иә
- ☐ Сәл
- ☐ Жоқ

3-бөлім: Психологиялық жай-күй

7. Цифрлы оқыту барысында стресс немесе мазасыздықты сезінесіз бе?

- ☐ Иә, жиі
- ☐ Кейде
- ☐ Жоқ

8. Цифрлы ортада өзіңізді бағалауыңыз қалай өзгерді?

- ☐ Жақсарды
- ☐ Өзгерген жоқ
- ☐ Төмендеді

9. Сіз өз эмоцияңызды цифрлы оқыту кезінде басқара аласыз ба?

- ☐ Иә, толық
- ☐ Ішінара
- ☐ Жоқ

4-бөлім: Мұғалім мен тәлімгер тарапынан қолдау

10. Цифрлы форматта мұғалімнің қолдауы жеткілікті ме?

- ☐ Иә
- ☐ Жартылай
- ☐ Жоқ

11. Сізге қажет болған жағдайда мұғаліммен еркін байланыс жасай аласыз ба?

- ☐ Иә
- ☐ Әрқашан емес
- ☐ Жоқ

12. Сіз үшін мұғалім тарапынан қандай қолдау маңызды?

- ☐ Сабақ түсіндіру
- ☐ Мотивация беру
- ☐ Психологиялық қолдау
- ☐ Жеке кері байланыс
- ☐ Басқа: _____

5-бөлім: Ашық сұрақтар (қалауыңыз бойынша)

13. Цифрлы білім беру сіздің тұлға ретінде даму жолыңызға қалай әсер етті?

14. Цифрлы оқыту сапасын арттыру үшін қандай ұсыныс айтар едіңіз?

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Ахметова А.Ж. Цифрлық білім беру: теория және тәжірибе. – Алматы: Рауан, 2021.

2. Әбдіғаппарова С.Ж. Тұлғаның дамуы мен тәрбиесі. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020.
3. Иманбекова Ж.Б. Қашықтықтан оқыту жүйесі: педагогикалық аспектілері. // *Білім беру кеңістігі*, 2022, №2.
4. Қараева А.Н. Цифрлық сауаттылық – заман талабы. // *Қазақстан мектебі*, 2023, №5.
5. Назарбаев З.Н. Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ. – Жолдаудан үзінді.

ӘОЖ 37.022

Сабақтағы цифрлық ресурстар мен жасанды интеллект мүмкіндіктері

Мусаева Мадина Ералиевна
педагогика ғылымдарының магистрі,
Астана халықаралық университетінің
Педагогикалық колледжі,
Астана қ., Қазақстан
madina_1983@mail.ru

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында білім беру жүйесі алдында білім беру үдерісінің барлық қатысушыларын білім беру ұйымдарында электрондық оқыту жүйесін (бұдан әрі - ЭОЖ) қолдану арқылы үздік білім беру ресурстары мен технологиялармен бірдей қамту тапсырмасы қойылып тұр. [1]

Цифрлық білім беру ресурстары (бұдан әрі - ЦБР) білім беру мазмұнын анықтайтын электрондық оқыту жүйесі компоненттерінің бірі болып табылады. Білім берудің жоғары сапасын қамтамасыз ету үшін, оқу үдерісінде өскелең ұрпақтың ЦБР белсенді қолдану, бүгінгі таңда берілген бағдарлама аясындағы педагогикалық қоғамдастықтың алдында өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Білім беру үдерісінде ЦБР-ды қолданудың негізгі әдістері: Біріншіден, жаңа материалды түсіндіргенде немесе жаңа сабақты бекіткенде қолдану әдісі. Бұл жағдайда анимациялық, бейне үзінділер, дыбыстық файлдар, графикалық кескіндерді көрсету сияқты ЦБР-ды пайдаланған дұрыс. Екіншіден, оқушының өзіндік оқу іс-әрекетін ұйымдастырғанда. Бұл жағдайда оқу комплексінің барлық материалдары пайдалы болуы мүмкін. Үшіншіден, ЦБР-ды әртүрлі бақылауларды (кіріс, ағымдық, кесінді, қорытынды) ұйымдастырғанда. Мұнда бақылау-диагностикасы оқушылардың компьютерлік тестіленуі. Төртіншіден, мультимедиялық құралдарды пайдалану арқылы ЦБР-ды нақты бір пән не бағыт бойынша топтастыруға мүмкіндік беретін әдіс. Бесіншіден, ЦБР-ды лабораториялық жұмыстарды орындау кезінде. Мұндай ЦБР-дың артықшылығы қолдануы өте үлкен және

қымбат тұратын құрылғылардан тұратын оқу кластары мен лабораторияларды алмастыруға мүмкіндік береді. Алтыншыдан, жаратылыстану ғылыми циклінің пәндері мен информатика және АКТ үшін интерактивті ЦБР-ды жаттықтырушы ретінде қолдану әдісін айтуға болады. Жетіншіден, оқушыларға мұғалімнің қатысуынсыз өздеріне ығайлы уақытта, өз темпінде теориялық материалдармен танысуға, лабораториялық жұмыстар мен тестік тапсырмаларды орындауға мүмкіндік беретін қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру әдісін айтуға болады. [2]

Сонымен қатар жасанды интеллект саласы қарқынды дамып келе жатқанын атап өткен жөн. Алдағы жылдары тестілік режимде жұмыс істейтін жобалар іске қосылуы мүмкін: ұшқышсыз такси, суасты қайықтар немесе басқарылатын жасанды интеллект жойғыштар немесе әуежайларда тексеру жүргізетін виртуалды шекарашылар. [3]

Интеллект терминінің өзі латынның *intellectus* - білім, ойлау, адамның ойлау мүмкіндігі деген сөздерінен шыққан.

Жасанды интеллект - автоматты жүйелердің адам интеллектісінің бөлек бір функцияларын атқаруын айтады. Мысалы, ертерек алынған тәжірибе және сыртқы әсерлерді рационалды талдау негізіне шешімдерді таңдау және қабылдау.

Жасанды интеллект мүмкіндіктері:

- Уақыт үнемдеу
- Жұмыс процесін жеңілдету
- Сабақ жоспарлау
- Презентациялар жасау
- Тест құрастыру
- Құжаттық жұмыстарды жасау
- Суреттерді жандандыру
- Ғылыми жоба, зерттеу жұмысы, эссе, мақала, дипломдық жұмыс.

Интернет платформасында жасанды интеллект сервистерінің тізімі.

AILESSONPLAN.COM - сабақ жоспарын жасауда көмекші құрал.

MEDIA.IO - медиафайлдарды өңдейді.

TOMEAPP - презентация жасайтын платформа.

NEARPOD - 3D бейнелер жасайтын платформа.

HILINK - сабақ жоспарын жасау генераторы.

DECKTOPUS, GAMMA, PREZO, MAGIC SLIDES, PRESENTORY - презентация жасайтын нейрожелі.

CHATGPT - интеллектуалды және жеке қызмет көрсететін чатбот.

WHIMSICAL, FREEPIK - ақыл-ой карталары.

MAGICSHOOL.AI - контент генератор.

CURIPOD - интерактивті материалдар жасайды.

CANVA - гөптеген дизайнға ие презентация жасаушы.

LEARN.GENETICS - дайын материал видеосабақтар.

HAILUO AI - мәтіннен видео жасайды.

MIDJOURNEY - текстпен берілген сөздің суретін жасайтын интеллект.

Dupdub - бірнеше секунд ішінде тартымды дауыстық актерлер жасаңыз.

Resemble.ai - нақты дауыстық жазбаларды қолданыңыз және мінсіз нәтиже алу үшін жасанды қосыңыз.

Character.AI - еркін диалог жүргізу және компьютерлермен өзара әрекеттесу.

Openai.com/blog/CHATGPT - барлығын жазуға немесе кодтауға көмек алыңыз.

Circlelabs.xyz - өз боттарыңызды жасаңыз және олармен байланысыңыз.

Mygemsouls.com - виртуалды кейіпкерлерді жасаңыз.

Төменде Quiver-де 3D сурет / суреттерді «тірілту» жолдары.

- Гуглдың іздеу жолағына quiver деп жазамыз.
- Ең бірінші шыққан quiver vision сайтына кіреміз.
- Сайтқа кіргенде жоғарыдағы үш сызықты басамыз.
- Login Registor-ге өзіміздің гугл аккаунтымызбен тіркеліп кіреміз.
- Coloring Packs басып әр түрлі галереяға өтеміз. Әр түрлі тақырыпта

расскраска беріледі. Керек тақырыпты таңдап pdf форматын жүктеп аласыздар. Мысалы көбелекті таңдап Download Coloring Page - here деген батырмаға өтеміз. Сол кезде pdf нұсқада дайын болады. Печать деп шығарып аламыз. Бояп шығасыздар.

Quiver ақылы болғандықтан біз смартфонға Spectacular-ды жүктеп, сол арқылы боялған суретті оқимыз. Бетінде қызыл түс пайда болады және күлгін түс шыққанға дейін смартфон экранын туралаймыз. Көбелектің үстінен басса көбелек ұшатын болады.

Қорытынды

Цифрлық ресурстар мен жасанды интеллект сервистері мұғалімді алмастыра алмайды, бірақ мұғалімге қосымша материалдарды ұсынады, яғни сабақ мазмұнын ақпараттық коммуникациялық технологиялардың жаңа мультимедиялық мүмкіндіктерімен толықтыруға, білімалушылардың назарын аса маңызды оқу тақырыптарына аударуға, қажет болған жағдайда білімалушылардың назарын зерделенген көріністердің ерекшеліктеріне шоғырландыруға, оны көрнекі түрде көрсетуге, сабақтың мазмұнын қоғамда болып жатқан өзгерістермен, өмірлік тәжірибелермен, білімалушылардың пәнге деген қызығушылықтарымен және т.б. құбылыстармен байланыстыруын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Жалпы орта білім беру мекемелерінде электрондық оқыту жүйесі үшін цифрлық білімдік ресурстарды дайындау стандарты (www.nci.kz)

2. Қадірбаева Р.І. Жаңа ақпараттық-білім технологиясын пайдаланып оқытудың ерекшеліктері. Шығармашылық іс-әрекетті дамыту арқылы бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру мәселелері: Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары. -Шымкент-Москва, 2009. - Т. III.

3. М.Ф.Баймұхамедов, А.М.Баймұхамедова, С.Н.Боранбаев, 1 бөлім – Алматы: «Бастау», 2020.

Цифрлық технология студенттерді оқыту құралы

Муталипова Нургул Борашовна

Оқытушы, педагог-модератор

- Астана Халықаралық университеті Педагогикалық колледжі

nuka90kz@mail.ru

Кіріспе

Адамзатқа жаңа заманның ұсынып отырған мүмкіндігі шексіз. Жаһандық жетістіктердің ең үлкені – цифрландыру! Ол қазір экономиканы дамытудың негізгі трендтерінің біріне айналды. Сол себептен де цифрландыру «сиқырламаған» сала жоққа тән. Білім беру, денсаулық сақтау, ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп, қауіпсіздік, экология... Бәрі-бәрінің бүгіні мен болашағы осы бір кереметке байлаулы. Ендігі мәселе мен міндет – ІТ аталатын құдіреттің тілін жазбай түсініп, жаңылмай ұғатын мамандар «әскерін» көбейту.

Тақырыптың өзектілігі: Цифрлық технологиялар студенттердің бірлескен әрекеттері үшін қажетті білім берудің, коммуникацияның қуатты техникалық құралы бола алады.

Колледждің білім беру саласында цифрлық құралдарды пайдалану студенттердің танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға зор мүмкіндік береді. Цифрландырудағы негізгі максат бәсекеге қабілеттілікті арттыру, халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, кез келген процесті, қазіргі жағдайда, оқу-тәрбие процесін жеделдету және жеңілдету. Ең бастысы білім беру сапасын арттыру. Цифрландыру осы үрдіске қатысатын барлық объектілерге: балаларға, олардың ата-аналарына, оқытушыларына, білім беру жүйесінің әкімшіліктеріне ыңғайлы және тиімді құралдарды жасауды білдіреді. Сонымен қатар, оқу үдерісін цифрландыру, адамның адамдық қарым-қатынасының оңтайлы теңгерімі және виртуалды ортада нақты және цифрлы әлемді синтездеудің бір түрі болып табылатыны маңызды.

Заманауи білім берудің негізгі бағыттарының бірі желілік қызмет, әлеуметтік желілерді білім беру ресурстары ретінде пайдалану және шалғай шеберлік сабақтарын өткізу. Оқытуда студенттердің түрлі психикалық функцияларын дамытуға арналған пайдаланатын компьютерлік құралдар бар: олар көру, есту арқылы қабылдау, зейін, есте сақтау, логикалық ойлау, т.б. Сонымен қатар, инновациялық білім беру құралдарын қолданудың да маңызы зор. Инновациялық білім беру құралдарына: аудио, видео, құралдар, компьютер, интерактивті тақта, интернет мультимедиялық құрал, электрондық оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендер, инновациялық сайт және тағы басқалары жатады.

Цифрлық технологиялар білім беру ортасын жаңғыртуға мүмкіндік береді. Бұл құралдар оқу процесінің сапасын арттырып қана қоймай,

студенттерді заман талабына сай тәрбиелеуге көмектеседі. Мысалы, интерактивті тақталар, планшеттер және түрлі білім беру қосымшалары оқыту процесін қызықты әрі қолжетімді етеді. Бұл ойындар арқылы студенттер ұжымда жұмыс істеуді, тапсырмаларды бірігіп орындауды және өз ойын жеткізуді үйренеді.

Цифрлық құралдарды тиімді пайдалану үшін оқытушының цифрлық құзыреттілігі маңызды. Бұл тек технологияларды меңгеру ғана емес, сонымен қатар оларды педагогикалық мақсаттарға бейімдей білу дегенді білдіреді.

Педагог білім беру процесінде және білім беруді цифрландыру процесінде басты тұлға болып табылады. Бүгінгі таңда педагог кадрлардың цифрлық сауаттылығы мәселесі басты орында тұр. Онлайн сабақтарды, онлайн-дәрістерді, онлайн тестілерді, онлайн-курстарды және т.б. дайындау үшін педагогтер ақпараттық және бағдарламалық құралдарды еркін меңгеруі қажет. Ол үшін біліктілікті арттыру орталықтарының жұмысын реформалау және бірлескен онлайн-қолдау жасау қажет.

Қазіргі кезеңде оқытудың ең көп пайдаланатын түрі – гибриді немесе аралас оқыту. Гибриді немесе аралас оқыту төмендегідей мәселені шеше алады:

- теориялық ақпаратты игеру;
- алған білімдерін практикалық пысықтау;
- материалды меңгеру уақытын қысқарту.

Аралас оқыту принциптері:

- 1) Жүйелілік – педагог оқыту материалын бірізділікте береді.
- 2) Көрнекілік – педагог сабақта оқу-әдістемелік, техникалық, цифрлық құралдарды пайдаланады.
- 3) Тәжірибе – жаңа білімді тәжірибеде сынақтан өткізу.
- 4) Үздіксіздік – педагог пен білім алушылар арасында үздіксіз ынтымақтастық қарым-қатынас орнайды.
- 5) Кері байланыс – оқыту процесінде жаңа білімді меңгеру бойынша педагогикалық рефлексия жасалады.

Қазіргі уақытта қоғамды цифрландыру жұмысы көптеген мемлекеттік жолдаулардың басты стратегиялық басымдығы болып табылады. Сондықтан барлық салаларда, яғни медицина саласы, қызмет көрсету орталығы, білім саласында цифрлық технологияны кеңінен қолдануға халықты сауаттандыру жұмыстары жүргізілуде.

«The Hat » бағдарламасы. «The Hat» бағдарламасы қолдануға ыңғайлы бағдарлама. Бұл бағдарламаны білім алушыларды топқа бөлу барысында жиі қолданады. Сабақтың басталуының ең маңызды сәттердің бірі – ұйымдастыру кезеңі.

Edraw Max бағдарламасы Қазіргі оқыту процестерінде қолданып жүрген оқыту әдістерінің бірі постермен жұмыс. Білім алушылар постермен жұмыс барысында плакаттар, стикерлер және түрлі түсті маркерлерді пайдаланып белгілі тақырып бойынша өз ойларын шығармашылық түрде бейнелеп жеткізеді.

ZipGrade бағдарламасы. ZipGrade бағдарламасымен тест жұмысын

жылдам тексеру үшін өте ыңғайлы бағдарлама.

Wordwall бағдарламасы. Wordwall бағдарламасы арқылы түрлі интерактивті тапсырмаларды түрлі шаблондарды қолданып құрастыруға болады. Мұндай тапсырмалар түрлі әдістер негізінде білім алушылардың білімін анықтауға және білім алушылардың сабаққа қызығушылығын арттыруға тиімді. Бағдарламаның түрлі шаблондарын қолдану арқылы білім алушылардың тыңдалым, жазылым, оқылым дағдыларын дамытуды көздейді.

Қорытындылай келе, цифрлық жабдықтарды пайдалану студенттерді оқытудың таптырмас құралы, инновациялық үдерістерді енгізуге, ақпараттық ресурстарға қол жеткізу мүмкіндігін кеңейтуге, білім беру саласындағы басқарудың барлық буындарын жетілдіруге мүмкіндік береді, компьютерде жұмыс істеу дағдыларын дамытуға және шығармашылық қиял мен қиялды арттыруға көмектеседі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсанындағы № 827 қаулысымен бекітілген. (Ескерту. Бағдарламаға өзгеріс енгізілді – ҚР Үкіметінің 20.12.2019 № 949 қаулысымен).

2. «Өмір бойы оқу (үздіксіз білім беру) тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 8 шілдедегі №471 қаулысымен бекітілген (Ескерту. Тұжырымдама жаңа редакцияда – ҚР Үкіметінің 28.12.2021 № 944 қаулысымен).

3. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.

4. Төлеубекова Р.К., Маусумбаев Р.С. Білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды пайдалану әдістері // Қарағанды университетінің хабаршысы. – 2021. – №2(102).

УДК: 37.08:371.2

Формирование цифровой медиаграмотности у школьников при изучении информатики в начальной школе

Садыкова А.В., к.п.н., доцент кафедры «Дистанционное образование» ТГПУ им Низами

Саифназарова А.А., магистр направления «Начальное образование и спортивно-воспитательная работа»

Узбекистан, город Ташкент, Ташкентский Государственный университет имени Низами

albinka77@gmail.com

Введение

В наш век стремительного развития информационного и технологического прогресса информация играет ключевую роль в образовании. Перед нами стоит непростая задача не просто поделить знания с учащимися, но и правильно её экспонировать. Под информацией мы понимаем совокупность сведений, данных и знаний, передаваемых в различных формах – устной, письменной, цифровой. Учителя начальной школы получили возможность не только транслировать знания традиционными способами, такими как учебники и наглядные пособия, но и использовать современные цифровые инструменты: интерактивные доски, презентации, мультимедийные ресурсы, онлайн-платформы.

Процесс информатизации образования открывает новые горизонты для преподавания, особенно в предметах, требующих наглядности и логического мышления, таких как математика. Современные цифровые технологии позволяют делать обучение более интерактивным, увлекательным и доступным для каждого ученика. Благодаря этому педагог может проектировать учебный процесс таким образом, чтобы максимально учитывать индивидуальные особенности детей, повышая их мотивацию и интерес к изучению математики. Благодаря использованию такого метода обучения ученики лучше воспринимают полученную информацию, так как особенно в младшем школьном возрасте зрительная, слуховая и образная память достигает значительного развития.

Этот принцип остается актуальным и в современных условиях информатизации образования. Использование цифровых технологий позволяет учитывать психологические особенности младших школьников, делая процесс обучения более естественным, доступным и эффективным.

Современные исследования подтверждают, что использование наглядных и интерактивных методов обучения способствует активизации познавательной деятельности учащихся. В контексте информационно-цифрового образования это проявляется через применение мультимедийных средств, адаптивных платформ и электронных образовательных ресурсов.

В исследованиях Солдатовой подчеркивается, что раннее освоение цифровых инструментов помогает учащимся адаптироваться к современному информационному пространству.

Методы формирования цифровой медиаграмотности

1. Интерактивные занятия с мультимедийными ресурсами – помогают сделать процесс обучения увлекательным и наглядным.
2. Использование образовательных платформ (Moodle, Google Classroom) – способствует развитию навыков самостоятельного обучения и поиска информации.
3. Создание мультимедийных проектов – учит школьников работать с цифровыми инструментами и критически оценивать контент.
4. Игровые технологии – помогают в обучении основам безопасного поведения в интернете.

На уроках информатики в начальных классах можно внедрять:

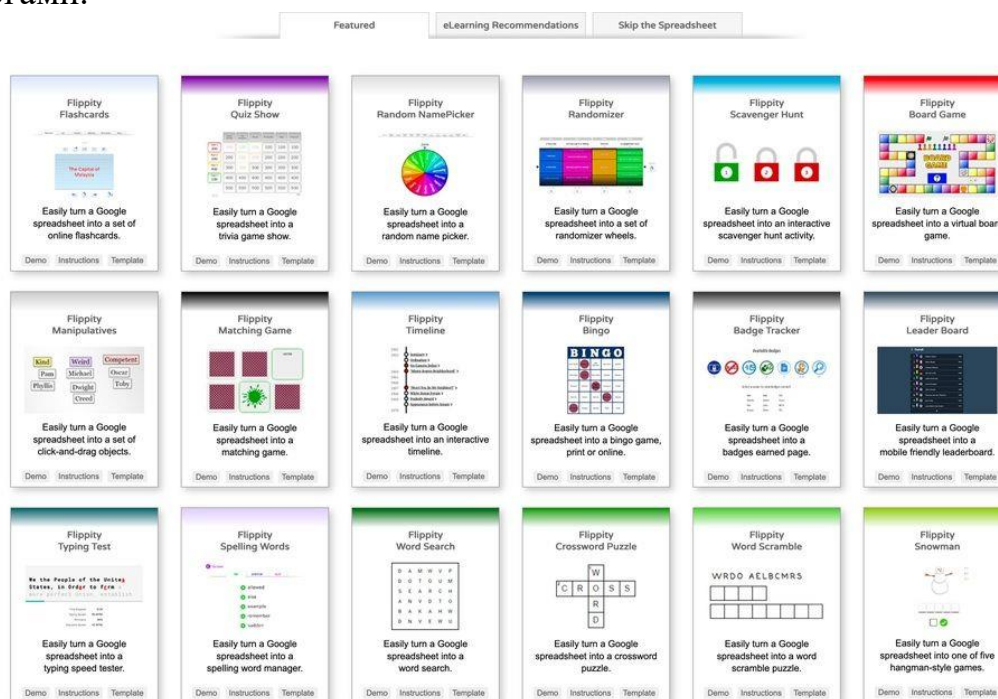
Онлайн-симуляторы и тренажеры для развития технических навыков;

Виртуальные экскурсии для знакомства с возможностями цифрового мира;

Проектную деятельность по созданию мультимедийных материалов (видеопрезентаций, инфографики).

Использование интерактивных досок и мультимедийных презентаций в начальном образовании позволяет наглядно демонстрировать математические закономерности, облегчая процесс понимания абстрактных концепций. Согласно исследованиям Селевко Г.К., такие технологии повышают уровень усвоения материала в 1,5 раза по сравнению с традиционными методами.

К примеру, на уроках математики педагоги могут использовать такие инструменты как **Flippity** – это онлайн-сервис, при помощи которого можно создать игровые упражнения на основе **google** таблиц, **canva** – онлайн платформа для создания графики, презентаций с огромным количеством шаблонов, а также множества инструментов для создания собственного индивидуального дизайна. Также оно является бесплатным для пользования педагогами.

Фрагмент урока математики во 2 классе с использованием Flippity

Тема: Сложение и вычитание в пределах 100

Цели:

- Закрепить навыки сложения и вычитания в пределах 100.
- Развивать логическое мышление и внимание.
- Повысить интерес к математике через интерактивные игры на платформе Flippity.

Оборудование:

- Интерактивная доска или компьютер с проектором.
- Доступ к интернету для работы с Flippity.
- Планшеты или смартфоны (по возможности).

Ход урока:

1. Организационный момент (5 минут)

Приветствие.

Проверка готовности учеников.

Математическая разминка с Flippity Flashcards:

Учитель запускает карточки на экране (например, $45 + 23$, $67 - 42$).

Ученики по очереди отвечают.

Возможность использовать режим «игра на скорость».

2. Основная часть (20 минут)

1) Объяснение нового материала (5 минут)

Демонстрация примеров на экране.

Визуализация сложения и вычитания с помощью числовой линии и разбиения чисел.

2) Игровое закрепление (15 минут)

Групповая работа с Flippity Quiz Show:

Учитель заранее создает викторину с вопросами разного уровня сложности (например, 100, 200, 300 баллов).

Ученики делятся на команды и выбирают вопросы.

Баллы начисляются за правильные ответы.

Индивидуальная практика с Flippity Matching Game:

На экране отображается таблица с примерами и ответами.

Ученики по очереди соединяют пары.

3. Итог урока (5 минут)

Финальная игра Flippity Random Name Picker:

Колесо фортуны выбирает ученика, который отвечает на заключительный вопрос.

Рефлексия: обсуждение трудностей и успехов.

Домашнее задание:

Пройти интерактивный тест в Flippity или решить 5 примеров в тетради.

Анализ влияния цифровых технологий на преподавание математики в начальной школе

Преподавание математики в начальной школе традиционно строилось на основе учебников, наглядных пособий и классической доски. Однако развитие информационных технологий привело к тому, что педагогам стали доступны интерактивные инструменты, которые позволяют разнообразить подачу материала и сделать обучение более наглядным и увлекательным.

Использование цифровых технологий открывает новые возможности для объяснения сложных математических понятий. Например, динамические модели помогают младшим школьникам лучше понять такие темы, как геометрические фигуры, симметрия, дроби и пропорции. Визуализация числовых рядов и арифметических операций с использованием мультимедийных ресурсов способствует более быстрому усвоению материала.

Таким образом, сочетание традиционных и цифровых методик позволяет педагогам учитывать индивидуальные особенности учеников и повышать эффективность учебного процесса.

Научные исследования подтверждают, что применение цифровых инструментов в преподавании математики способствует развитию познавательной активности и повышает уровень вовлечённости учащихся. Например, данные ряда педагогических исследований показывают, что интерактивные методы обучения способствуют увеличению продуктивности на 20–30%.

Применение мультимедийных технологий помогает активизировать различные виды памяти:

- Зрительную – через графики, диаграммы, анимации;
- Слуховую – благодаря аудиоматериалам и пояснениям в интерактивных программах;
- Образную – за счёт моделирования математических понятий в игровой форме.

Так, например, в одном из исследований было установлено, что учащиеся, использовавшие цифровые тренажёры для освоения таблицы умножения, показали лучшие результаты на контрольной работе по сравнению с одноклассниками, которые изучали материал исключительно по учебнику.

Кроме того, интерактивные методы делают процесс обучения более интересным, что особенно важно для младших школьников, склонных к быстрой утомляемости. Играя в обучающие математические игры или выполняя задания с элементами геймификации, дети легче воспринимают даже сложные математические концепции.

Рассмотрим преимущества и трудности внедрения цифровых технологий в обучение математике

Применение цифровых ресурсов в образовательном процессе даёт значительные преимущества:

- Повышение наглядности сложных математических понятий;
- Возможность персонализированного подхода к обучению;
- Оперативная обратная связь, позволяющая своевременно корректировать ошибки;
- Рост мотивации за счёт интерактивных заданий.

Однако процесс цифровизации образования сталкивается и с определёнными трудностями:

- В некоторых школах недостаточно технического оснащения для полноценного использования цифровых инструментов;
- Педагогам требуется дополнительное обучение для эффективной работы с новыми технологиями;
- Чрезмерное использование цифровых ресурсов может снизить навык ручного счёта и работы с классическими методами решения задач.

Таким образом, внедрение цифровых технологий должно происходить постепенно, с учётом специфики учебного процесса, возрастных особенностей учеников и возможностей образовательных учреждений.

Использование цифровых технологий в преподавании математики в начальной школе значительно повышает эффективность учебного процесса. Оно способствует развитию познавательной активности, делает обучение более доступным и интересным. Однако для успешного внедрения необходимо сочетать традиционные и цифровые методы, а также учитывать индивидуальные особенности учащихся.

При правильном подходе цифровизация математического образования поможет сформировать у младших школьников не только прочные знания, но и устойчивый интерес к изучению предмета.

Список использованных источников

1. Борисова Н.В. Информационные технологии в образовании. – М.: Академия, 2021.
2. Ибрагимов И.Р. Информационные технологии в образовании: современное состояние и перспективы. – Ташкент: Фан ва технологиялар, 2021.
3. Рахматова Д.К. Цифровая образовательная среда как инструмент повышения познавательной активности учащихся // Вестник педагогики и психологии. – 2023.
4. Садыкова А.В., Саифназарова А.А. Проектирование педагогической деятельности в условиях информатизации образования // Научный журнал «Современные образовательные технологии». – 2024.
5. Садыкова А.В., Газиева Л.А. Теоретические основы проектирования педагогической деятельности в условиях информатизации образования // E-Global Congress Hosted online from Dubai, U. A. E., E - Conference. Date: 30th December 2023/Website: <https://eglobalcongress.com/index.php/egc> ISSN (E): 2836-3612
6. Сергеева А.П. Мультимедийные технологии в педагогике. – СПб.: Питер, 2020.
7. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 2020.
8. Солдатова Е.Е. Использование информационно-коммуникационных технологий в обучении младших школьников // Вектор науки. – 2023. – № 11(6). – С. 152-160.
9. Хакимов У.М. Влияние мультимедийных технологий на обучение младших школьников // Инновационные подходы в педагогике. – Ташкент, 2023.
10. Vlasova, V.K., Khamatvalieva, R.R., Zakirova, V.G., Zhumabayeva, A.E., Sadikova, A.V. The Development of Integrative Qualities of Primary School Teachers in the Context of Distance Learning // Education and Self Development, 2022, 17(3), страницы 187–201

ЭОЖ 159.99

Тұлғаға әлеуметтік желілердің ықпалы

Тәукел Толғанай Орынбасарқызы
«6B01103 – Педагогика и психология» ББ 2 курс студенті,
Ғылыми жетекшісі: Турарова Г.У., аға оқытушы
Астана Халықаралық университеті,
Астана, Қазақстан.
tolga.tauekel.05@mail.ru

Коммуникациялар мен әлеуметтік желілердің ерекшеліктерін ғалымдар Ғаламтордың пайда болып, кеңінен тарала бастауына дейін қарастырды. Әлеуметтік желілер (тіпті ең қарапайым түрінің өзі) түйінді құрылымға ие болып келеді. «Тартылыс» орталығы қоғамдастықтар немесе жекелеген қолданушылар болып табылады – нақты қолданушылар тобы үшін мәнді қоғамдық контент жасаушылар. Сонымен бірге, қолданушылар ақпараттарды жеткізу және алу үшін өзара әлеуметтік байланыстар құрады [1].

XX ғасырдың 60-жылдары көптеген елдерде, түрлі мәдениетте тәрбиеленген және әртүрлі табысы бар кездейсоқ таңдалған екі адамның арасындағы орташа байланыс саны алты «қол алысу» арқылы жүзеге асатыны анықталған (С. Милграм теориясы). Алайда, 2011 жылы Facebook пен Милан мемлекеттік университетінің зерттеулері бұл көрсеткіштің 4,74-ке дейін қысқарғанын көрсетті (АҚШ-та бұл байланыс саны 4,37-ге тең болды). Бұл өзгерістің негізгі себебі – интернеттің таралуы және әлеуметтік желілер пайдаланушыларының санының артуына байланысты болды. 1999 жылдан 2015 жылға дейін интернет пайдаланушылар саны он есеге өсті. Әлеуметтік желілерді пайдаланушы алғашқы миллиард 2005 жылы, екінші миллиард – 2010 жылы, ал үшінші миллиард – 2014 жылы тіркелді [2].

We Are Social ұйымының 2024 жылғы есебіне сәйкес, әлем халқының 62 пайызына тең 5 миллиард адам әлеуметтік желіні пайдаланатыны анықталды. Әлеуметтік желіні қолданушылардың саны 2023 жылмен салыстырғанда 5,6 пайызға артқанын көрсетеді. 2023 жылы 266 миллион жаңа пайдаланушы алғаш рет әлеуметтік медианы пайдалана бастаған. Әлемде 5,35 миллиард адам интернет пайдаланушылары екені белгілі болған [3].

Әлеуметтік медиа - бұл ХХІ ғасырдағы адамдардың өміріне терең енген ерекше құбылыс. Пайдаланушылардың орташа жасы 7 жастан бастап 48 жасқа дейінгі аралықты құрайды, ал виртуалды, ойдан шығарылған әлемде өткізген уақытты санау мүмкін емес. Әлеуметтік желі аясында (ағылш. social networking service) әлеуметтік бағандармен көрнекіленген әлеуметтік қатынастарды құруға, көрсетуге және ұйымдастыруға арналған платформа, онлайн-сервис немесе веб-сайт бар. Әлеуметтік баған (ағылш. Socialgraph) - түйіндері әртүрлі әлеуметтік объектілермен көрсетілген, мысалы, әртүрлі атрибуттары бар пайдаланушы профильдер (мысалы: аты, туған күні, туған қаласы және т.б.), қауымдастықтар, медиа контент және т. б. бағандар, ал шеттерінде олардың арасындағы әлеуметтік байланыстар орналастырылған. Бұл құбылыстың пайда болу себебі әртүрлі адамдарға тән қарым-қатынасқа деген қажеттіліктің артуы болып табылады, соның арқасында кейбір

әлеуметтік желілердің танымалдығы қазіргі уақытта ең жоғары көрсеткіштерді көрсетуде. Әлеуметтік медианың дамуы мен қалыптасу процесі АҚШ-пен байланысты, 20 ғасырдың аяғында, ал посткеңестік кеңістікте әлеуметтік желілер 2006 жылдан бастап пайда бола бастады. Алғашқы ірі әлеуметтік желілер «Одноклассники» және «Вконтакте» болды. «Одноклассники» - classmates жобасының аналогы. «Вконтакте» FaceBook сайтының дәл көшірмесі деп атауға болады [4].

Болашақта әлеуметтік медианың адамның жеке басына әсері мәселеге айналуы мүмкіншілігі жоғары. 21 ғасыр - бұл компьютерлер, жалпы ғаламторлық желілері, әртүрлі машиналар, әлеуметтік желілер және басқа да компьютерлік технологиялар ғасыры болып табылады. Компьютердің, смартфонның болуы қазіргі заман үшін міндетті болып саналады. Жас ұрпақ смартфондар мен компьютерлерсіз өмірді мүлде елестете алмайды. Гаджеттер, өкінішке орай, көптеген адамдардың өміріндегі негізгі уақытты алып отыр. Кез-келген бос уақытта адам интернетке кіреді, хаттардың бар-жоғын тексереді немесе жаңалықтар арнасын қарайды, танымал бейнелерді көреді немесе жай ғана желі ішінде «серфинг» жасап шығады [5].

Интернет жаңа әлеуметтік тәжірибелерді қалыптастырады: троллинг, кибербуллинг, әлеуметтік желілердегі жеке ақпараттың құпиялылық мәселелері және т.б. Алайда, олармен күресу мен алдын алу шаралары кейбір уақыттарда кеш жүргізіледі, яғни деструктивті мінез-құлықтан «бір қадам артта» қалады. Сонымен қатар, пайдаланушылардың жеке деректерін қорғау қажеттілігі күннен күнге артып жатыр [1, б. 3].

Бүгінде көптеген адамдар шынайы әлемнен әлеуметтік желілерде жасырынуға тырысады, бұл оңайырақ, сізді ол жерде ешкім білмейді және әркім өзі қалаған бейнесін жасай алады. Шынайы өмірде адам өзгеше болады, мысалы, бір адам өте ұялшақ және жалғыз болуы мүмкін, ал әлеуметтік желіде оның жанкүйерлері көп болуы мүмкін.

Әйтседе, ең маңыздысы бұл әлеуметтік желілердің адамға жағымды да, жағымсыз да әсер ететінін түсіну болып табылады. Жақсы жағына, адам өзіне қызық және қажет ақпаратты өте тез ала алатындығын жатқызуға болады. Әлеуметтік медиа жақын адамдарыңмен, достарыңмен алыс қашықтықта байланысуға мүмкіндік береді. Кемшіліктердің ішінде әлеуметтік желілердің коммуникативті және әлеуметтік дағдыларға теріс әсерін атап өтуге болады, өйткені виртуалды байланыс шындықты алмастырып отыр. Көптеген пайдаланушылар өз тұлғасын барлығына белгілі философиялық мәлімдемелермен, бірдей типтегі фотосуреттермен жақсы жағынан көрсетуге тырысады, алайда бұл мәлімдемелерге шынайы өмірде келе алмайды және түсінбиді. Сонымен қатар, «лайктар» мен «пікірлер» деп аталатындардың пайда болуы, бұл адамдардың өз бірегейлігін мойындату мен танылудың тәсілдері ретінде бәріне бірдей қабылданған. Адамның әлеуметтік желілердегі танымалдығы ұнатулармен, пікірлермен, жазбалар санымен өлшене бастады. Бірақ бұл елес сезім. Танымалдылық кетіп, ешкім ұнатпаған кезде не болады? Адам үшін бұл әркім шыдай алмайтын соққы мен қатер болады [5].

Кесте 1 - Әлеуметтік желілердің әсерлері

Оң әсерлер	Теріс әсері:
<i>1. Ақпаратқа қолжетімділік</i> Әлеуметтік желілер арқылы адам әлемдегі жаңалықтардан, ғылым мен технологиядағы соңғы жетістіктерден хабардар болады. Өртүрлі салаларда кәсіби мамандар өз білімдерімен бөліседі, онлайн курстар мен вебинарлар кең тараған. Бұл тұлғаның интеллектуалды дамуына үлкен мүмкіндік береді.	<i>1. Уақытты тиімсіз пайдалану (тәуелділік)</i> Кей адамдар әлеуметтік желілерде тым көп уақыт жұмсайды. Бұл өнімділікті төмендетіп, маңызды істерге назар аударуға кедергі келтіреді. Әлеуметтік желіге тәуелділік – қазіргі қоғамдағы маңызды мәселелердің бірі.
<i>2. Өзін-өзі дамыту және білім алу</i> YouTube, Coursera, Khan Academy сияқты платформалар білім алуға көмектеседі. Instagram мен TikTok-та да ағартушылық контент көп. Адам өзіне қажет ақпаратты оңай тауып, жаңа дағдылар үйрене алады.	<i>2. Психологиялық әсер (депрессия, комплекстер)</i> Әлеуметтік желілерде көбінесе адамдар өздерінің ең жақсы сәттерін ғана көрсетеді. Бұл басқалармен салыстыруға, өзіне көңілі толмауға және психологиялық мәселелерге әкелуі мүмкін. Әсіресе, жасөспірімдер арасында өзін-өзі бағалау төмендеп, депрессияға ұшырау жағдайлары жиі кездеседі.
<i>3. Жаңа мүмкіндіктер (жұмыс, кәсіпкерлік, шығармашылық)</i> Әлеуметтік желілер – кәсіпкерлер мен шығармашылық адамдар үшін үлкен алаң. Жеке бренд қалыптастырып, бизнес жүргізуге, клиент тартуға немесе өнерін танытуға мүмкіндік береді. Көптеген адамдар әлеуметтік желілер арқылы табыс тауып, мансаптарын дамытып жатыр.	<i>3. Жалған ақпарат және манипуляция</i> Фейк жаңалықтар, манипуляциялық контент, жалған ақпарат – әлеуметтік желілердің ең үлкен проблемаларының бірі. Адамдар тексерілмеген ақпаратқа сеніп, дұрыс емес шешімдер қабылдауы мүмкін.
<i>4. Қарым-қатынас орнату және қолдау</i> Әлеуметтік желілер алыстағы туыстармен, достармен байланыста болуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ортақ қызығушылықтары бар адамдар қауымдастықтар құрып, тәжірибе алмасады.	<i>4. Шынайы қарым-қатынастың әлсіреуі</i> Кейбір адамдар әлеуметтік желілерге тым көп уақыт бөліп, нақты өмірдегі қарым-қатынасты ұмытып жатады. Бұл отбасылық және достық қатынастарға кері әсерін тигізуі мүмкін.

Әлеуметтік желілердің адам өміріне тигізетін әсерін зерттеу арқылы олардың тиімділігін арттырып, теріс ықпалдарын азайтуға болады. Бұл үшін бірнеше маңызды стратегиялар мен тәсілдер ұсынуға болады.

1. Әлеуметтік желілердің оң әсерлерін тиімді пайдалану:

Білім алу және өзін-өзі дамыту:

- Онлайн курстар, вебинарлар мен оқулық платформаларын пайдалану;
- Ғылыми контенттерге, TEDx дәрістеріне және кәсіби қауымдастықтарға жазылу;
- Ақпаратты сүзгіден өткізіп, сенімді дереккөздерден алу.

Шығармашылық пен кәсіби даму:

- Әлеуметтік желілерді өз қабілеттерін таныту және дамыту алаңы ретінде пайдалану (фриланс, бизнес, өнер, контент жасау);
- Пайдалы қауымдастықтарға қосылып, тәжірибе алмасу.

Қарым-қатынас және нетворкинг:

- Жақындармен, достармен және әріптестермен байланыста болу;
- Қызығушылықтары ортақ адамдармен танысу;
- Кәсіби байланыстарды кеңейту үшін LinkedIn, Telegram, Twitter сияқты платформаларды тиімді қолдану.

Психологиялық қолдау және мотивация:

- Психологиялық көмек топтарына қосылу;
- Оң мотивация беретін контент тұтыну;
- Өзінің даму жетістіктерімен бөлісіп, қоғамдастықтардан қолдау алу.

2. Теріс әсерлерді азайту жолдары:

Уақытты тиімді басқару:

- Әлеуметтік желілерде өткізілетін уақытты шектеу (мысалы, арнайы уақыт белгілеп қою);
- Жоспарланған контент тұтыну және қажетсіз ақпаратқа уақыт бөлмеу;
- Қажетсіз хабарламалар мен ескертулерді өшіру.

Киберқауіпсіздікті сақтау:

- Жеке деректерді ашық жарияламау;
- Белгісіз адамдардан келген сілтемелер мен файлдарды ашпау;
- Екі факторлы аутентификацияны қосу және күрделі құпиясөздер орнату.

Әлеуметтік желіге тәуелділікті болдырмау:

- Белсенді демалыс, спорт, офлайн кездесулер ұйымдастыру;
- Күнделікті жоспар құрып, желіде өткізетін уақытты бақылау;
- Экран алдындағы уақытты азайту үшін арнайы қосымшалар пайдалану (мысалы, Forest, StayFree).

Теріс контенттен қорғану:

- жалған ақпарат пен манипуляцияға бой алдырмау үшін ақпаратты тексеру;
- негативті контентті шектеу үшін блоктау және сүзгілерді пайдалану;

– агрессия, хейт және кибербуллингтен аулақ болу, қажет болған жағдайда шағым беру немесе бұғаттау.

Әлеуметтік желілерді саналы түрде пайдалану – олардың жағымды жақтарын барынша тиімді қолдануға және теріс ықпалдарын азайтуға мүмкіндік береді. Уақытты дұрыс басқару, ақпараттық қауіпсіздікке мән беру, пайдалы контентке басымдық беру арқылы әлеуметтік желілерді тиімді құрал ретінде пайдалануға болады.

Сонымен, әлеуметтік желілер тұлғаға екі жақты әсер етеді: бір жағынан, олар білім алуға, өзін-өзі дамытуға, жаңа мүмкіндіктер ашуға көмектеседі, ал екінші жағынан, тәуелділік, психологиялық мәселелер, жалған ақпарат сияқты қауіптерді тудырады. Сондықтан әлеуметтік желілерді саналы түрде пайдалану маңызды. Ақпаратты сүзгіден өткізу, уақытты тиімді басқару және шынайы өмірдегі қарым-қатынасты ұмытпау – бұл әр адамның әлеуметтік желілерден тек пайда алуына көмектесетін негізгі қағидалар болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Ефимова Г.З., Зюбан Е.В. Влияние социальных сетей на личность // Интернет-журнал «Мир науки» 2016, Том 4, №5.
2. Internet Users [Электронный ресурс] // <http://www.internetlivestats.com/internet-users/> (дата обращения: 20.08.2016).
3. https://kk.rayhaber.com/2024/06/dunya-nufusunun-yuzde-62si-sosyal-medya-kullaniyor/?utm_source=chatgpt.com
4. Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2015. № 9 (часть 3) С. 542-546 URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=7369>
5. <https://psy-expert.ru/news/vliyanie-sots-setey-na-psikhol/>

ӘӨЖ 159.972

Көрінбейтін тосқауылдар: Цифрлық аутизмнің салдары мен одан шығу жолдары

Төкен Үміт Қанағатқызы,
6B01302- Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі 1 курс студенті,
Астана Халықаралық университеті, Астана қаласы, Қазақстан.
umittoken34@gmail.com

Ғылыми жетекші: Салим Айдана Кайргельдықызы,
педагогика ғылымдарының магистрі,
Астана халықаралық университеті, Астана, Қазақстан
aidana.kz2021@mail.ru

Annotation: This article is dedicated to the phenomenon of digital autism. Digital autism is a condition that arises as a result of the negative impact of modern technology and gadgets on children's psycho-emotional development. The article discusses developmental delays in social skills, reduced speech abilities, emotional

instability, hyperactivity, attention disorders, and repetitive behaviors observed in children who spend prolonged time with screens. In addition, it offers recommendations for preventing and addressing digital autism, such as regulating screen time and providing children with opportunities for social interaction and physical activity. The article highlights factors that influence children's healthy development and emphasizes the need for parents and educators to monitor the impact of the digital world on children and to provide appropriate support.

Key words: autism, digital autism, gadgets and screens, children and technology, social interaction, psychomotor skills, digital devices, correction methods.

Аутизм- спектрлі бұзылыс. Бұл термин оның әртүрлі деңгейлерде көрінуін сипаттайды. Қысқаша айтқанда, аутизм- жеңілден ауыр деңгейге бағытталған, әлеуметтік қарым- қатынас дағдыларын және мінез- құлқын ерекше сипатта көрсететін нейроқалыпты ауытқу. Аутизм- ойлау жүйесіне, қабылдау, зейін, қарым- қатынасқа әсер ететін, балалардың, ересектердің өміріне барған сайын көбірек қиындық әкеліп отырған тұрақты бұзылыс. Аутизмнің диагнозы адамдарда 6 немесе 12 ауру белгілері бойынша танылып, 3 негізгі аймақ бойынша қарастырылады: әлеуметтік қатынас, коммуникация және іс- әрекет. Ал, цифрлық аутизм- адамның виртуалды әлемде ұзақ уақыт өткізуден туындайтын әлеуметтік дағдылардың әлсіреуі мен шынайы қарым- қатынастан оқшаулануы ретінде көрінеді.

Цифрлық аутизмнің негізгі себебі – ақпараттық технологияларға тәуелділіктің артуы. Қазіргі таңда көптеген адамдар күнделікті өмірінде онлайн кеңістікте көп уақыт өткізіп, әлеуметтік желілер мен ойындарға тәуелді болып барады. Бұл, әсіресе, жасөспірімдер арасында жиі кездеседі. Олар үшін смартфондар мен планшеттер тек байланыс құралы емес, сондай- ақ ойын-сауық көзі, достарымен араласудың басты алаңы. Мұның салдарынан олар бетпе-бет қарым-қатынастан алыстап, эмоциялық және әлеуметтік дағдыларын жоғалтуы мүмкін. Сонымен қатар, цифрлық аутизмнің дамуына қоғамдағы ақпараттық қысым да әсер етеді. Үздіксіз хабарламалар, әлеуметтік желілердегі жаңалықтар тасқыны мен әртүрлі ақпараттар мидың ақпаратты өңдеу қабілетін төмендетеді. Мұндай жағдайлар жеке тұлғаның өзіне деген сенімін төмендетіп, шынайы өмірде қарым-қатынас жасаудан алыстатуы ықтимал. Ал, балаларда туындайтын цифрлық аутизмнің басты себебі- ата- ана. Уақыт тапшылығы, балаға көңіл бөлмеу әсерінен балалардың қолына цифрлық құрылғаларды беріп, «тыныш отырса, мазамды алмасы болды» пікірімен келеді. Тіпті кейбір ересектер бұл іс- әрекетін баланың гаджетсіз мазасы болмайды, мазасызданады деген сылтаумен жабады. Ал баланың бұндай жағдайы цифрлық аутизмнің белгілеріне тән екендігіне мән бермейді.

Балалардағы цифрлық аутизмнің белгілеріне келетін болсақ:

- Әлеуметтік қарым- қатынастың қиындығы: қарым- қатынас жасау кезінде көзбен байланыс орнатудан қашу, әлеуметтік ойындар мен топтық жұмыстаға қатысудан бас тарту немесе мүлдем түсінбеу.

- Коммуникациялық дағдылардағы қиындықтар: сөйлеуде кешігу немесе сөздерді қайталау, сұрақтарға немесе пікірлерге дұрыс жауап бермеу, сөздік қордың аздығы, дыбыстарды дұрыс айта алмау, мүлдем айта алмауы.

- Гиперактивтілік: зейінін бір затқа ұзақ уақытқа аудармауы, артық қимыл- қозғалыстың көптігі, тыныш отыра алмау, шамадан тыс қозғалғыштық.

- Эмоционалдық тұрақсыздық: жиі ашуланшақтық, эмоционалдық реакциялардың шамадан тыс болуы. Қарым- қатынас кезінде қиындықтар туындауы.

- Қайталанатын мінез- құлық: белгілі бір әрекеттерді қайта- қайта орындау, шамадан тыс қызығушылық көрсететін тақырыптар көрсететін тақырыптар мен іс- әрекеттерге ғана назар аударуы.

- Жаңа жағдайларға, өзгерістерге қиын бейімделу: өмірдегі немесе күнделікті істерге кішігірім өзгерістерге жағымсыз реакциялар көрсету.

- Цифрлық құрылғыларға тәуелділік: гаджеттерді көргенде өзін ұстай алмай қатты ашулануы, жылауы, эмоционалдық тұрақсыздығы байқалады.

Әрине аутизм мен цифрлық аутизмнің белгілерінің кейбір ұқсастықтары байқалады. Осыған байланысты румын психологы Мариус Замфир аутизм мен цифрлық аутизм айырмашылығы туралы былай айтқан: - «Аутизм дегенде біз биологиялық неврологиялық жетілмеу туралы айтсақ, цифрлық аутизмде виртуалды шындықтың әсерінен туындаған нейродамудың бұзылуын айтамыз. Биологиялық бұзылыс кезінде синапстар іс жүзінде қалпына келмейді, бірақ олардың дамуы тиісті деңгейде болмаған жағдайда, мысалы, гаджеттерді шектен тыс пайдалану және тірі қарым-қатынастың болмауынан, нейрондық аймақтарды ынталандыруға, баланы дұрыс дамытуға уақытылы көңіл бөлінсе, барлығын қалпына келтіруге мүмкіндік бар».

Алғаш «*цифрлық аутизм*» терминін енгізген 2018 жылы румын психологы Мариус Замфир болды. Ол экран алдында күніне 4 сағаттан артық уақыт өткізетін балалар мен гаджеттерге аз уақыт бөлетін балалардың әлеуметтік дағдыларын салыстырды. Көп уақытын гаджеттермен өткізген балалар аутизмге тән белгілерді байқатты. Олар сөйлеуде қиындықтар туғызды, жалпы даму көрсеткіштері артта қалды, бір сөздер мен қозғалыстарды жиі қайталап, адамдарға көзбен қараудан аулақ болды[1].

2008 жылы Америкалық педиатрияның зерттеуі бойынша 2 жасқа дейінгі балаларға мүлдем гаджет беруге болмайды, 3-6 жастағы балалар үшін 1 сағат тәулігіне, 6-12 жастағы балалар үшін тәулігіне 2 сағатты құрайды. Бірақ та кәзірге таңда 2-3 жастағы балалардың 90% гаджетті күніне 4,5 сағат қолданады[2]. Бұндай балалардың виртуалды шындық пен психомоторлық дамуы, сөйлеу, қарым- қатынас функциясы, мінез-құлық бұзылыстары болып, арты гиперактивті бұзылысқа немесе тіпті аутизмге алып келуі мүмкін. Кіші жастағы балалар үшін экран артындағы өмірдің барлығы әлдеқайда жарық, дауыстырақ және жылдамырақ. Зерттеу бойынша 3-4 жастағы балалар 4 сағат цифрлық құрылғыларды пайдаланып алатын ақпарат жүктемесі университеттерінің алатын жүктемесіне тең келеді. Бұл жүктеме балалар үшін тым көп. Артық шу, жарық, кадрлардың жылдам ауысуы (тіпті мультфильмдерде

де) балада теріс және ауыр эмоциялар туындатуы мүмкін, олар жиі қатыгездік пен агрессияға, бақылаусыз ашулануға ұласады. Бұл өз кезегінде балада стресс, мазасыздық және эмоционалды тұрақсыздық тудырып, оның психологиялық денсаулығына теріс әсер етуі мүмкін. Мұндай жағдайлар балада қарым-қатынас жасау қабілетін төмендетіп, әлеуметтік ортада дұрыс әрекет етуіне кедергі келтіруі мүмкін[3].

Цифрлық аутизмнің белгілерін байқаған кезде дереу алдын алу шараларын жүргізу қажет:

✓ Экран алдында өткізілетін уақытты шектеу: белсенділікке, дене қимылына және шығармашылыққа басымдақ беру.

✓ Бетпе-бет қарым-қатынасты күшейту: Баламен бірге кітап оқу, ойын ойнау, сыртқа шығарып серуендеу секілді іс-әрекеттерге көбірек уақыт бөлу.

✓ Сөйлеу дағдыларын дамыту: Баланың сұрақтарына жауап беру, әңгімелесу арқылы психомоторлық және коммуникациялық дағдыларын, сөз қорын дамыту.

Цифрлық аутизмді толығымен түсіне алу үшін өз алдыма зерттеу жүргізіп көрдім:

Мақсаты: Цифрлық аутизм белгілері бар балаларды гаджеттерден біртіндеп ажыратып, олардың психоәлеуметтік және когнитивтік дамуына ықпал ету. Ойындар, әңгімелесу, шығармашылық іс-шаралар арқылы баланың назарын, зейінін және психомоторикасын дамыту.

Объектісі: 3 жастағы балада цифрлық аутизм белгілерінің көрінуі және алдын алу мақсатында жүргізілген түзету жұмыстарының нәтижелері.

Қолданылған әдістері:

1. Бақылау әдісі: Баладағы цифрлық аутизм белгілерін бастапқы кезеңде анықтау және оның іс-әрекетін бақылау.

2. Түзету-дамыту шаралары: Баламен психомоторлық жаттығулар, назар мен зейінге арналған ойындар, қуыршақ театры, сөйлесу және сұрақ-жауап әдістері арқылы жұмыс жүргізу.

3. Уақытты шектеу: Гаджетпен өткізілетін уақытты біртіндеп қысқарту.

Бұл жұмыстың барысында: 3 жастағы бала өз анасынан гаджетті сұрап тұрды. Анасы гаджетті бермейтінін айтып, ойыншық ұсынды. Алайда бала ойыншықтан бас тартып, ашулана бастады. Анасы ақырында гаджетті беруге мәжбүр болды. Бала ұзақ уақыт экранға қарап, өз жасына сай келмейтін, 7-10 жастағы балаларға арналған мазмұнды тамашалады. Осы кезде зерттеуші балаға атымен дауыстап, назарын аудармақшы болды, бірақ бала мән бермеді. Қайталап, жақын келіп есімін атағаннан кейін де, экранға берілгені соншалық, реакция көрсетпеді. Тек қолынан ұстап, тікелей байланыс жасаған кезде ғана назарын аударды.

Балада байқалған цифрлық аутизм белгілері:

- Бетпе-бет қарым-қатынасқа қызығушылықтың төмендеуі.
- Тек гаджетке тәуелділікке байланысты көңіл-күйдің өзгеруі.
- Әңгімелесуге, көз байланысына мән бермеу.
- 3 жастағы балаға жарамайтын контентті көру.

Түзету шаралары:

1. Гаджет уақытын біртіндеп шектеу: Баланың эмоционалдық тұрақсыздығын болдырмас үшін, гаджетті бірден алып қоймай, қолдану уақытын күн сайын қысқарта отырып, біртіндеп азайттым. Мысалы, алдымен 30 минутқа дейін, кейін 20 минутқа дейін шектедім.

2. Әлеуметтік және зейін жаттығулары: Баламен тікелей қарым-қатынасқа түсуге ынталандыру үшін әңгімелесу, сұрақ қою, ойын ойнау әдістерін қолдандым. Бұл оның назарын экраннан аластатуға көмектесті.

3. Психомоторлық жаттығулар мен рөлдік ойындар: Баланың дамуын ынталандыру мақсатында қуыршақтар және ойыншықтар арқылы театр құрастырып, түрлі оқиғалар мен рөлдерді ойнауға шақырдым. Мұндай ойындар баланың зейіні мен қиялын дамытуға, әлеуметтік ортаға бейімделуіне көмектесті.

4. Жаңаша қызығушылықтар тудыру: Баланың табиғи қызығушылығын арттыру үшін әртүрлі ойындар, құрастыру ойыншықтары, кітаптар мен сурет салу құралдары ұсынылды. Бұл шаралар баланы гаджетке аз көңіл бөліп, өз жасына сәйкес іс-әрекеттерге бағыттады[4].

Нәтижелер: Зерттеу нәтижесінде 3 жастағы бала гаджетке тәуелділігін біртіндеп азайтып, өз жасына сәйкес қызығушылықтар мен әрекеттерге қайтадан көңіл бөлді. Әңгімелесу және ойнау кезінде назар аудару қабілеті жақсарып, бетпе-бет қарым-қатынаста белсенді бола бастады. Психомоторлық және әлеуметтік дағдыларын дамыту арқылы бала қоршаған ортаға қызығушылық танытып, эмоционалдық тұрақтылыққа ие болды.

Қорытынды: Бұл зерттеу гаджеттерге тәуелді балалармен түзету жұмыстарының тиімділігін көрсетеді. Баланың цифрлық аутизм белгілерін алдын алу мақсатында гаджет уақытын біртіндеп азайтып, оның зейіні мен әлеуметтік дағдыларын дамытуға бағытталған іс-шаралар тиімді болды. Гаджетке тәуелділікті азайту және баланың толыққанды дамуына ықпал ету үшін ата-аналарға балаларымен бірге өткізетін сапалы уақытты арттырып, ойындар мен әлеуметтік жаттығуларға басымдық беру ұсынылады.

Ұсыныстар: Баланың психоәлеуметтік дамуына үлес қосу үшін ата-аналар гаджет уақытын шектеп, балаға қызықты және дамытушы іс-шаралар ұйымдастырып, баламен тікелей қарым-қатынасты күшейтулері қажет.

Цифрлық аутизм- өршіп келе жатқа, адамдар қолдан жасап отырған бұзылыс. Психиатр Андрей Курпатов айтқандай «Қазір цифрлық аутизм эпидемиясы жүріп жатыр». Бірақ адамдар бұл мәселеге қатты мән бермейді. Егер цифрлық құрылғыларды қолдану уақытын реттеп, балаларға дене шынықтыру, табиғатта уақыт өткізу және жан-жақты әлеуметтік өзара әрекеттесу мүмкіндігін беру арқылы, олардың психикалық және әлеуметтік дамуы дұрыс жолға қойылуы мүмкін. Сондықтан, ата-аналар мен педагогтарға балалардың цифрлық әлеммен қарым-қатынасын бақылап, ерте кезеңде қажетті түзетулер мен қолдауды ұсынамын.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Мариус Замфир «Digitalli autism», 2017 ж.

2.URL:shkola12nizhnevartovsk-r86.gosweb.gosuslugi.ru,«Виртуальный аутизм- это уже реальность»

3.Цифровой аутизм: на что обращать внимание, если ребенок не расстается с телефоном - Liter.kz

4. Жайық Пресс - Цифрлық аутизмнің алғашқы белгілері қандай? - официальные новости ЗКО (zhaikpress.kz)

ӘОЖ 37.026.1

Жасанды интеллект жетістіктерін пәндік сабақтарда қолдану

Туреханов Сейсен Илиясович, техникалық ғылымдар магистрі
Астана халықаралық университеті Педагогикалық колледжі
Астана, Қазақстан
ilseiturbait@yandex.ru

Баршаңызға белгілі өзге салалармен қатар білім беру саласына да бұлтты есептеулер, үлкен деректер, жасанды интеллект технологиялары дендеп енуде. Осы орайда жасанды интеллект, немесе оның маңызды бағыты болып табылатын нейрожелілерді оқу процесінде қалай тиімді пайдаланамыз, қайтіп оқытқан жөн деген мәселелердің басын ашып, мәнін түсінуіміз қажет.

Нейрожелі (сондай-ақ нейрондық желі деп те аталады) адам миының жұмысынан шабыттандырылған жасанды интеллекттің таңғажайып құралы болып табылады. Олар ақпаратты өңдейтін және таңғажайып нәтижелерге қол жеткізетін жасанды нейрондардың күрделі желісінен тұрады. Нейрондық желілерде суреттерді талдау және жіктеу, сөйлеуді тану және аудару, мәтіндерді құру, тіпті жаңа өнер туындыларын жасау мүмкіндігі бар. Нейрондық желілер бізге көп уақыт алатын қайталанатын тапсырмаларды автоматтандыруға көмектеседі және бұл олардың басты артықшылығы. Нейрондық желілерді пайдалана отырып мәтін құру жасанды интеллекттің ең қызықты және танымал бағыттарының біріне айналуда. Алынған мәтіннің дәлдігі мен өзектілігін қамтамасыз ету үшін бірнеше аспектілерді қарастыру және ақпаратпен толықтыру қажет [1]:

- Тақырып және контекст;
- Ұзындығы және пішімі;
- Стилль және тон;
- Негізгі сөздер мен сөз тіркестері;
- Бақылау және реттеу;
- Мысалдар келтіру;
- Контекст қолдану;
- Шектеулерді көрсету;
- Нұсқауларды ұсыну;
- Кері байланыс және итерация;

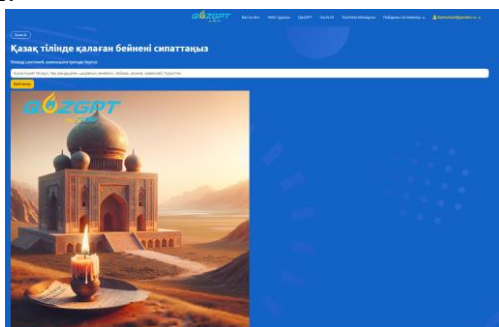
- Эксперимент.

Тұтастай алғанда, ең бастысы - сұрауыңызды анық және түсінікті ету. Сұрақтарыңызды неғұрлым нақты және анық тұжырымдасаңыз, нейрондық желіден соғұрлым дәл және сәйкес жауаптар аласыз. Сәтті нейрондық желі сұрауларының мысалдары және олардың нәтижелері контекстке және нейрондық желі жұмыс істейтін тапсырмаға байланысты әр түрлі болуы мүмкін.

Мәтінді, кескіндерді және бейнелерді жасаудағы жетістіктер AI қолданбаларының пейзажын өзгертіп, шығармашылық мазмұнды жасау және коммуникация үшін бұрын-соңды болмаған мүмкіндіктерді ұсынып отыр. Зерттеушілер генеративті модельдердің шекараларын ілгерілетуді жалғастыруда, бұл өріс этикалық салдарларды мұқият қарастыруды қажет ете отырып қоғамға оң үлес қосу үшін үлкен әлеуетке ие.

Мәселен, екі жетекші жасанды интеллект платформалары **Krea AI** және **Leonardo AI** арқылы мәтін мен кескін жасау мүмкіндіктеріне салыстырмалы талдау бере кетсек. Екі платформа да мазмұнды құруда қол жеткізуге болатын шекараларды ілгерілету үшін заманауи әдістер мен жетілдірілген алгоритмдерді пайдаланады. Krea AI трансформаторға негізделген архитектураға негізделген және алдын ала дайындалған үлкен тіл үлгілерін пайдаланса Leonardo AI өзін терең оқыту мен нейросимволдық AI бірегей үйлесімі арқылы ерекшеленеді, мәтінді де, кескінді де құруға жаңа көзқарасты көрсетеді. Нейронды желілердің өнімділігін объективті салыстыруда біз мәтіннің үйлесімділігі, әртүрлілігі, кескін сапасы және генерация жылдамдығы сияқты әртүрлі көрсеткіштерді бағалаймыз. Бұл платформалардағы жалғасып жатқан әзірлемелер AI басқаратын мәтін мен кескін генерациясының болашағын қалыптастыруда маңызды рөл атқаруға дайын.

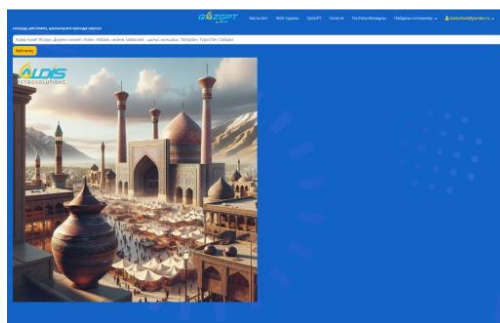
Жасанды интеллект бағытындағы нарыққа отандық өнімдер де енуде. Егер, Отандық **QazGPT** нейрожелісіне Қожа Ахмет Яссауидің: *«Хақ жандырған шырағың сөнбесін»* [2] мәтінін генерацияласақ мазмұнды жаңа өнер туындысын алуға болады:

1 сурет. QazGPT: мәтін және кескін жасау

Сондай-ақ, сөздерді түрлендіре отырып Мәтін және кескін жасаудың келесідей жетілдірілген картинасын ала аламыз.

Сұраныс: Қожа Ахмет Яссауи, Диуани хикмет, иман, пейзаж, кесене, мавзолей, шығыс моншасы, Тайқазан, Түркістан.

2 сурет. QazGPT. Мәтін және кескін жасаудың жетілдірілген картинасы

Тұтастай алғанда, Қожа Ахмет Ясауи хикметі уақыт пен мәдени шекарадан асатын құндылықтарды насихаттайды, рухани байыту мен үйлесімді өмір салтын іздейтіндер үшін мәңгілік нұсқаулық ұсынады.

Жасанды интеллект жетістіктерін практикада қолдану барысында біз отандық AI платформалардың да бәсекеге қабілетті екендігін, мазмұндық тапсырмаларды сапалы атқарғандығын, сұраныс нәтижесін мейлінше нақты орындап қазақ тілін қолдайтындығын, сонымен қатар басқару функцияларының қарапайым әрі қолжетімді екендігін байқаймыз.

Зерттеу нәтижесі есебінде нейрожелі қызметінің SWOT талдауын ұсынып отырмыз:

3 сурет. Нейрожелі қызметінің SWOT талдауы.

Жасанды интеллект жетістіктерін білім беруде көмекші құрал ретінде қолдану аса күрделі тақырыптарды оңтайландырып беруде, оқушылардың ойын оятып, ынтасын арттыруда, ұлттық мәдениетті әлемдік өркениетпен үйлесімді байланыстыруда зор ықпалға ие. Сондай-ақ, жұмыс нәтижелерін ғылыми-зерттеу жұмыстарымен қатар кәсіпкерлік, әлеуметтік орталарда да

тиімді пайдалануға болатындығын байқаймыз. Қорыта келе жасанды интеллект жетістіктерін пәндік сабақтарда білімге көмекші құрал ретінде қолдану білім алушылардың сыни ойлау, шығармашылық дағдылары мен рухани құндылықтарын дамытуға қауқарлы деп сеніммен айта аламыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Нейросети ChatGPT, MIDJOURNEY. – Москва: Издательство АСТ, 2023. – 128 с.
2. Қожа Ахмет Иассауи. Диуани хикмет. –Алматы: «Арыс», 2001. – 239 б.
3. <https://chat.openai.com/>
4. <https://www.krea.ai/home>
5. <https://leonardo.ai/>
6. <https://www.bing.com/>
7. <https://qazgpt.kz/>

ӘӨЖ 378.14

Болашақ педагог-психологтардың цифрлық ортада кәсіби имиджін қалыптастырудағы жүйелік тұғырдың мәні

Шакаримова Куралай Калымкожановна

Л. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің докторанты,
С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетінің сениор-лекторы,
педагогика магистрі

Ғылыми жетекшісі: Сламбекова Толкын Сламкуловна
п.ғ.к., профессор, Л.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан

Электронды пошта: vip.shakarimova@mail.ru

Жүйелік тұғыр – ғылыми танымның маңызды әдіснамасы болып табылады. Ол зерттеу объектісін өзара байланысқан элементтердің біртұтас кешені ретінде қарауға мүмкіндік беріп, ғылыми зерттеу мәселесіне терең талдау жасауға және оны толықтай түсінуге ықпал етеді. Жүйелік тұғырдың психологиялық-педагогикалық зерттеулер үшін маңыздылығы жоғары, ол кез-келген педагогикалық құбылысты, яғни зерттеу мәселесін біртұтас жүйе ретінде қарастырып, зерттеліп отырған объектінің ішкі өзара байланыстарына талдау жасап, олардың өзара ықпалын анықтауға мүмкіндік береді.

Жүйелік тұғырды цифрлық ортада болашақ педагог-психологтардың кәсіби имиджін қалыптастыру процесі аясында қарастыру, осы процестің әртүрлі аспектілерін, мәселен болашақ педагог-психологтардың мотивациясы, құндылықтары, білімі мен дағдылары сияқты кәсіби міндеттерін сәтті орындауға ықпал ететін аспектілерін талдауға ықпал етеді. Ал цифрлық орта

педагог-психологтың кәсіби имиджін қалыптастырудың жаңа мүмкіндіктерін ашады, яғни цифрлық ортаның өзіндік ерекшеліктерін анықтау мәселесін кешенді түрде шешеді. Цифрлық орта педагог-психологтан цифрлық дағдылар мен құзыреттіліктердің дамуымен қатар, кәсіби имидждің дамуы үшін қажетті сыни ойлау, рефлексия, кәсіби шеберлік, кәсіби қарым-қатынас және т.б. болуын талап етеді. Кәсіби имидж ұғымының мәні мен мазмұны оны құрайтын элементтерді анықтау, оны қалыптастыру процесінің тиімді іске асуын қамтамасыз ететіндіктен зерттеу мәселесіне жүйелік тұғыр аясынан қарау мәселенің шешімін шығаруға ықпалын тигізеді.

Жүйелік тұғыр өз бастауларын ежелгі дәуір философиясынан (Платон, Аристотель) алып, жаңа дәуір философтары И. Кант, Шеллинг еңбектерінде кеңінен талқыланды. Ал ол ғылыми тұғыр ретінде ғылыми айналымға XX ғасырдың 20-30 жылдарынан бастап енгізіліп, интегративті деңгей теориялары құрастырыла бастады. Жүйелік тұғырдың негізін қалаушылар А. Богданов, Л.Берталанфи, Э. Боно, Л. Ларуш, Г. Саймон, П. Дуркер, А. Чандлер және т.б. болды [1]. А. Богданов жүйе ретінде ұйымдастыру идеясын алғашқылардың бірі болып ұсынып, жүйелік тұғырдың дамуына маңызды үлес қосты. Ал жүйелік тұғырдың негізін қалаушылардың бірі Людвиг Берталанфи жүйелердің жалпы теориясы және ашық жүйелер теориясын негіздеді.

Ғылыми әдебиеттерде жүйелік тұғыр ғылыми таным әдіснамасының бағыты ретінде қарастырылып, оның негізіне объектіні жүйе ретінде қарау алынған: өзара байланысқан бөлшектердің кешені ретінде В.Н. Садовский, И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин еңбектерінде орын алса, Л. Берталанфи өзара әрекеттесетін объектілердің жиынтығы ретінде анықтайды, ал Р.И.Фейджин, А.Д. Холл мәндер мен қатынастардың жиынтығы деп түсіндіреді және кез-келген іс-әрекет түрін қамтитын, әрекеттерді ұйымдастыратын тәсілдер деп көрсетеді.

Ал педагогика және психология ғылымында жүйелік тұғырды белсенді зерттеу XX ғ. 50-жылдарымен сәйкес келеді. Бұл кезеңде М.С. Каганның еңбектері жүйелік тұғыр дамуының негізі болды [3]. М.С. Каган өз еңбегінде «жүйе» ұғымына онтологиялық мән беріп, жүйелі зерттеулердің іргетасының негізін қалады. Осы кезеңде педагогикада жүйелік тұғырды М.А. Данилов, Ф.Ф. Королев, В.П. Беспалько, Н.В. Кузьмина, В.И. Загвязинский, А.М. Сидоркин және т.б. зерттеді.

XX ғ. 60-80 жылдарында педагогикалық зерттеулерде жүйелік тұғырды қолдану мүмкіндіктері, жүйелік зерттеулердің мазмұндық және формальдық әдістерінің синтезі сияқты мәселелер қарастырылып, оны белгілі ғалымдар С.И. Архангельский, Ю.К. Бабанский, Б.З. Бульфов, Т. Ильина, Л.И. Новикова және т.б. қарастырды.

XX ғ. 90-жылдары жүйелік тұғырдың танымалдылығының «екінші толқыны» орын алды, бұл кезеңде жүйелік-педагогикалық зерттеулерде жаратылыстанушылық және гуманитарлық ғылым салаларының интеграциясы тұрғысынан жүйелік зерттеулердің бағдарламасы мен әдістері қайта қарастырылды. Жүйелік тұғыр басқа да әдіснамалық тұғырлардың синтезі тұрғысынан, аксиологиялық, мәдениеттанушылық, антропоцентристік,

тұлғаға бағдарланған, іс-әрекеттік және басқа да тұғырлармен қатар жүйелі түрде зерттелді. Қазіргі уақытта да жүйелік тұғыр педагогика ғылымының әдіснамалық негіздерін құрайтын басты тұғырлардың бірі, себебі көпшілік педагогикалық зерттеулер осы жүйелік тұғырдың әдіснамалық негіздерін өз зерттеу жұмыстарының негізі, яғни іргетасы ретінде қолданады.

Жүйелік тұғыр психология ғылымының да әдіснамалық негіздерін құрайды. Ресейлік зерттеуші Л.И. Шрагина жүйелік тұғырды психологияда қолданудың келесідей кезеңдерін бөліп көрсетеді [4]:

- XX ғасырдың 50-70 жылдары «жүйе» терминінің психология ғылымы тәжірибесінде алғаш рет қолданылуы, жүйелік тұғыр аясында алғашқы зерттеулердің жүргізілуі;

- XX ғасырдың 70-90 жылдары «жүйелік тұғыр» термині пайда болып және оның психология үшін ерекше әдіснамалық мүмкіндіктерінің ашылуы, арнайы психологиялық әдіснама бағытының қалыптасуы;

- XX 90-жылдары және XXI ғасырдың басы жүйелік тұғырдың әдіснамалық рефлексиясының қалыптасуы, оны психологияда қолдану тәжірибесіне сараптама жүргізіліп, әдіснамалық аппарат ретінде танудан көңіл қалушылықтың орын алуы.

Ресейлік зерттеуші В.А. Пешкова жүйелік тұғырды психология ғылымында қолдануда оның философиялық ілімдері психология ілімдерімен сәйкеседі деп, жүйелерді талдауда жүйелік тұғырдың аспектілерін анықтайды [5]. Автор психологиядағы жүйелік тұғырдың бірыңғай әдіснамалық негіздері бар деп көрсетіп, олардың негізінде тек ішкі пәндік білімді интеграциялау ғана емес, сондай-ақ әр түрлі ғылымаралық өзара әрекеттесу синтезі туындап, жүйелік тұғыр әдіснамалық негіздерді құрайтын басты тұғырлардың бірі екендігін дәлелдей түседі.

Ғылыми әдебиеттерге жасалған талдау нәтижесінде жүйелік тұғырдың ғылыми зерттеу жұмысы үшін маңызы жоғары екені белгілі болғандықтан, зерттеу жүргізудің жүйелік тұғырға сәйкес принциптері анықталды. Жүйелік тұғыр ғылыми зерттеулер жүргізуде белгілі бір ережелерді, яғни принциптерді басшылыққа ала отырып жүзеге асады. *Жүйелік тұғырдың принциптеріне* мыналар жатады: біртұтастық принципі; құрылымдастыру принципі; эмердженттілік принципі. Бұл аталған принциптер жүйелік тұғырға негізделген зерттеулерде басшылыққа алынатын негізгі қағидалар болып табылады.

Жүйелік тұғыр ғылыми зерттеулер жүргізуде маңызды роль атқаратынын оның *функциялары* дәлелдей түседі. Ғылыми әдебиеттерде жүйелік тұғыр келесідей қызметтер атқарады деп көрсетеді [6]: мәселені қою (анықтау), яғни жаңа ғылыми білімдер немесе жаңа міндеттерді шешуге ықпал етеді; әдіснамалық талдау қызметі – қалыптасқан білімдерге әдіснамалық талдау жасауға мүмкіндік береді; ақпаратты жинау және нәтижелерді бақылау қызметі; күрделі ұйымдастырылған біртұтастықты зерттеу қызметі; жүйелі ойлауды қалыптастыру қызметі; жағдайды талдау қызметі.

Жүйелік тұғырды пайдалану ғылыми зерттеулерді жүргізуді тиімді етіп, оған жұмсалатын уақыт пен ресурстарды үнемдейді. Өйткені зерттеу

барысында зерттеу объектісі (мәселе, процесс, құбылыс) жүйе ретінде қарастырылады, жүйенің бөлшектері (элементтері) анықталып, оның ішкі және сыртқы байланыстарының зерттеу объектісіне әсері, олардың бір-біріне қалай ықпал ететіндігі анықталады. Жүйелік тұғыр күрделі ұйымдастырылған жүйелерді құрастыру мен оны зерттеу әдістерін ойластырады.

Ғылыми әдебиеттерге жасалған талдау негізінде жүйелік тұғырдың басқалармен салыстырғанда артықшылықтары бар екені анықталды. *Жүйелік тұғырдың келесідей артықшылықтары* бар: жоғары ақпараттылығы, жүйенің икемділігі, жағдайларға жоғары бейімделгіштігі, жақсы нәтижелерге қол жеткізу, әдістердің вариативтілігі, күрделі міндеттерді қарапайым ету, зерттеу жұмыстарының тиімділігін арттыру.

Жоғарыда келтірілген артықшылықтар ғылыми зерттеу жұмысында жүйелік тұғырды пайдалану зерттеушіге бірқатар басымдылықтар беретіндігін көрсетіп отыр. Осылайша, жүйелік тұғыр ғылыми зерттеу жұмысында мықты инструментке айналады, себебі ол көптеген факторларды және олардың өзара байланысын ескеруге мүмкіндік береді, зерттеліп отырған мәселені терең түсінуге жол ашады. *Жүйелік тұғырдың маңызы* зерттеу объектісін толық әрі жан-жақты зерттеп, талдауға мүмкіндік береді, оның күрделілігін және элементтердің өзара байланысын ескеруге ықпал етеді. Осы тұғыр аясында зерттеу мәселесі тұтастық ретінде қарастырылып, оның әрбір бөлігі басқа бөліктерге тәуелді бола отыра, біреуінде болып жатқан өзгерістер басқаларына әсер ете отыра жүйенің толықтай жағымды жаққа өзгеруіне ықпал етеді.

Сондықтан да біз ғылыми зерттеу жұмысында жүйелік тұғырды негізгі тұғыр ретінде анықтап, осы тұғырдың принциптері мен заңдарына сәйкес зерттеу жұмысын ұйымдастыруды жөн көрдік. *Жүйелік тұғыр бойынша болашақ педагог-психологтардың кәсіби имиджін қалыптастыру процесін «жүйе» ретінде қарастырылды*, әрі ол өзара байланысқан элементтерден құралады. Атап айтқанда: жүйенің барлық элементтері үшін белгіленген мақсат жүйені құраушылар үшін ортақ болып табылады; жүйені құрушы элементтер жүйеленген, өзара байланысқан, иерархиялық негізде құрылады; жүйе - жеке элементтерге тән емес айрықша сапаға ие болады.

Кәсіби имиджді қалыптастыру мәселесіне жүйелік тұрғыдан қарау қажеттілігін халықаралық зерттеулер де негіздей түседі. Скопус базасында тіркелген «Білім беру және көшбасшылық салаларын басқарудағы зерттеулер» журналында жарияланған Сонер Полаттың білім беру саласындағы имидж мәселесінің зерттелуіне (2002-2022жж) жасалған әдебиеттерге жүйелік талдауы дәлел болады [7]. Автор ХХІ ғасырдың бірінші ширегіндегі мұғалімдерің кәсіби имиджін қалыптастыру саласына қатысты жарияланған мақалаларға сараптама жасап, анықталған әдебиеттерге жүйелік шолу жасап, педагогтардың кәсіби имиджді қалыптастыру әлі де болса толық зерттеуді қажет ететін өзекті мәселе екендігі туралы тұжырым жасайды. Осылайша, отандық және шетелдік әдебиеттерге жасалған жүйелік талдау барысында цифрлық ортада педагогтардың кәсіби имиджін қалыптастыру мәселесі жеткілікті зерттелмегендігі байқалды.

Сондықтан да зерттеу мәселесін жүйелік тұрғыда қарастыру үшін Н.Д. Хмельдің ұсынған идеясына негізделі отырып, оны өз зерттеуімізге бейімдеп, цифрлық ортада болашақ педагог-психологтардың кәсіби имиджін қалыптастыру процесі жүйе ретінде құрастырылып төмендегі 1-суретте ұсынылды.

Сурет 1. Цифрлық ортада болашақ педагог-психологтардың кәсіби имиджін қалыптастыру процесі жүйе ретінде

Цифрлық ортада болашақ педагог-психологтардың кәсіби имиджін қалыптастыру процесін жүйе ретінде бейнелеген сызбадан, оның құлымдық бөлшектерін көруге болады. Бұл жерде цифрлық орта құрал ретінде қызмет атқарады және осы қалыптастыру процесі өзара байланысқан біртұтас сипатқа ие элементтерден құралады.

Жүйелілік тұғыр зерттеу мәселесін біртұтас сипатта қарауға және әрбір жеке элементтердің ықпалын, мазмұнын анықтауға мүмкіндік береді. Осы жүйе негізінде цифрлық ортада болашақ педагог-психологтардың кәсіби имиджін қалыптастыру процесі жүзеге асады, жүйедегі мақсат жүйе құраушы сипатқа ие, жүйенің құрамдас бөліктері басшылыққа алатын принциптер, оның мазмұны, мазмұнды игертудің технологиясы мен ұйымдастыру формалары мен әдіс-тәсілдері анықталып, күтілетін нәтижелер айқындалады. Сондай-ақ цифрлық ортада болашақ педагог-психологтардың кәсіби имиджін қалыптастыру процесі тиімді жүзеге асуы үшін оқытушы мен студенттің өзара әрекеттесуі де маңызды роль атқарады. Өзара әрекеттесу оқытушы іс-әрекеті

және студенттің іс-әрекеттерінен құралады. Ал бұл іс-әрекет қалай болатыны іс-әрекеттік тұғыр негізінде анықталатын болады.

Жүйедегі ең басты бөлшек *мақсат* болып табылады, себебі анықталған мақсаттарға сәйкес игерілетін орта құрастырылып, берілетін мазмұн, қолданылатын технологиялар мен ұйымдастыру формалары мен әдіс-тәсілдер таңдалып алынады. Ал күтілетін нәтиже тікелей анықталған мақсат, міндеттерге байланысты және тәуелді. Бұл процестің басты *мақсаты*: цифрлық ортада болашақ педагог-психологтардың кәсіби имиджін қалыптастыруды теориялық негіздерін айқындау және әдістемелік жағынан қамтамасыз ету. Осы мақсатты жүзеге асыру үшін жүйенің басқа құрамдас бөліктері анықталды. Цифрлық ортада кәсіби имиджді қалыптастыру үшін жүйелілік тұғырмен қатар, іс-әрекеттік, аксиологиялық, тұлғаға бағдарланған, құзыреттілік, кешенділік тұғырларының идеялары да басшылыққа алынды.

Анықталған мақсатты жүзеге асыру үшін цифрлық ортада болашақ педагог-психологтардың кәсіби имиджін қалыптастырудың ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттары анықталады. Бұл шарттар процестің тиімді жүзеге асуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар осы процестің тиімді жүзеге асуына *принциптер* де ықпал етеді, олар цифрлық ортада кәсіби имиджді қалыптастыру процесінің негізгі қағидалары ретінде осы процестің тиімді жүзеге асуын қамтамасыз етеді.

Ал *мазмұн* компоненті осы процесті жүзеге асыратын негізгі контентті анықтайды. Мазмұн педагог-психологтарға оқылатын пәндер мен жүргізілетін практикамен қатар, біздің тараптан берілетін «Цифрлық ортада кәсіби имиджді қалыптастыру» арнайы курс бағдарламасы және құрастыралатын оқу-әдістемелік кешен жиынтығынан құралады.

Цифрлық ортада болашақ педагог-психологтардың кәсіби имиджін қалыптастыру *технологиясы, ұйымдастыру формалары мен әдіс-тәсілдері* мазмұнды жүзеге асырудың құралы болады. Ол арнайы курс бағдарламасының мақсаты мен тақырып мазмұнына сәйкес анықталады. Таңдалып алынатын ұйымдастыру формалары мен әдіс тәсілдер теориялық мәселелерді ұғындыруға және де нақты өмірлік кәсіби тәжірибесін қалыптастыруға ықпал ететіндей таңдалып алынады (Мысалы, тренингтер, практикумдар, іскерлік-рольдік ойындар, вебинарлар және т.б.).

Нәтиже компоненті - болашақ педагог-психологтардың цифрлық ортада қалыптасқан жоғары деңгейлі кәсіби имиджі, - деп анықталды. Күтілетін нәтиже цифрлық ортада кәсіби имидждің қалыптасуының жоғары, орта және төмен деңгейлері деп бөлінеді. Ол танымдық (когнитивтік), мотивациялық-құндылықтық және іс-әрекеттік компоненттерден құралатын нақты көрсеткіштермен анықталатын болады. Осы құрамдас бөліктерге сәйкес келетін көрсеткіштер белгіленіп, соған сәйкес деңгейлер құрастырылады.

Ал осы нәтижеге қол жеткізу үшін оқытушы мен студент арасында өзара әрекеттесуге бағытталған іс-әрекет орын алуы керек. Тек өзара әрекеттесу болған жағдайда ғана мақсатқа, яғни күтілетін нәтижеге қол жеткізу жүзеге асады. Өзара әрекеттесудің іске асуын іс-әрекеттік, аксиологиялық, тұлғаға бағдарланған, құзыреттілік және кешенділік

тұғырлардың идеялары және зерттеу барысында анықтаған педагогикалық-ұйымдастырушылық шарттар мен принциптер қамтамасыз етеді.

Сонымен, жүйелік тұғыр болашақ педагог-психологтардың кәсіби имиджін қалыптастыру процесін жүйе ретінде қарай отыра, оның тиімді жүзеге асуын қамтамасыз ететін элементтер арасындағы өзара байланыстарды анықтап және мақсаттың орындалуын қамтамасыз ететін шарттарды айқындауға, жүйенің құрамдас бөліктерінің өзара байланысын дұрыс құрастыруға ықпалын тигізеді. Мәселені біртұтастықта, жан-жақты, кешенді түрде шешуге ықпал етіп, оның әрбір элементтерінің өзара байланысын қамтамасыз ету барысында жоғары деңгейлі кәсіби имиджді қалыптастыруға қол жеткізуге септігін тигізеді.

Зерттеу мәселесіне жүйелік тұғыр аясынан қарастыру нәтижесінде келесідей ұсыныстар жасалды:

- Ғылыми-педагогикалық-психологиялық әдебиеттер мазмұнына жүйелік талдау жасау арқылы, цифрлық ортада кәсіби имиджді қалыптастырудың әртүрлі аспектілерінің қамтылуын қамтамасыз ету;
- Жүйелі контент талдау барысында цифрлық ортада болашақ педагог-психологтардың кәсіби имиджін қалыптастырудың зерттеу бағдарламасы мен құрылымдық-мазмұндық моделін құрастыру;
- Цифрлық ортада болашақ педагог-психологтардың кәсіби имиджін қалыптастырудың арнайы курс бағдарламасы және оны қамтамасыз ететін әдістемелік кешенді құрастыру және тәжірибеде сынақтан өткізу.

Осылайша, кәсіби имиджді қалыптастыру мәселесіне жүйелік тұрғыдан келу бұл процестің тиімді жүзеге асуы үшін қажетті шарттардың бірі, себебі ол жекелеген элементтер мен олардың өзара байланысынан құрала отыра, ауқымды жаңаша кәсіби имидж қалыптастыратын жүйенің пайда болуына ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Что такое системный подход в науке <https://deepcloud.ru/articles/chto-takoe-sistemnyy-podhod-v-nauke-i-praktike/>
2. А.С. Магауова, М. Е. Жангужинова, А. Т. Алжигитова, Б. Е. Атымтаева Системный подход в педагогике // Евразийский Союз Ученых (ЕСУ), 2014 | Педагогические науки,- С. 123-126 [sistemnyy-podhod-v-pedagogike \(2\).pdf](#)
3. Серикова Л. В. Системный подхода в современных педагогических исследованиях // Научно-практический журнал «Вестник Университета Российской академии образования» 2022,-№ 3,- С. 80-86 <https://cyberleninka.ru/article/n/sistemnyy-podhod-v-sovremennyh-pedagogicheskikh-issledovaniyah/viewer>
4. Л.И. Шрагина Проблема применения системного подхода в психологий // «Молодой ученый»,- № 2, 2015 <http://www.moloduyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/399.pdf>

5. В.А. Пешкова Системный подход как объяснительный принцип теоретического описания психики человека «Концепт». – 2015. – Т. 13. – С. 2521–2525. – URL: <https://e-koncept.ru/2015/85505.htm>
6. Функции и аспекты системного подхода https://life-prog.ru/1_10071
7. Soner Polat Evaluation of Image Studies in the Field of Education: A Systematic Literature Review // Research in Educational Administration & Leadership Volume: 8, Issue: 3 / September 2023 <https://dergipark.org.tr/en/pub/real/issue/80017/1248610>
8. Кулакова Т. Формирование имиджа будущего педагога в контексте культурологического подхода /автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук,-Москва, 2009 https://new-disser.ru/_avtoreferats/01004290671.pdf

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЦЕССА РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В ОБРАЗОВАНИИ

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ТҰЛҒАНЫҢ ДАМУ ҮРДІСІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

MODERN METHODS OF ORGANIZING PERSONALITY DEVELOPMENT IN EDUCATION

УДК 37-37.03

**Қазақ тіліндегі тұлғатануға арналған мәтіндер болашақ педагог
мамандарды қалыптастырудың шарты ретінде**

Абдикаримова Айнур Опабековна,
магистрант, қазақ тілі мен әдебиет пәні оқытушысы
Астана халықаралық университетінің Педагогикалық колледжі
Астана, Қазақстан
ainur.abdikarimova@yandex.kz

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесінің басты мақсаты - жан-жақты дамыған, ой-өрісі кең, азаматтық тұлға қалыптастыру. Осы тұрғыда болашақ педагог мамандарды даярлау маңызды орын алады. Педагогика ғылымы тек білім берумен шектелмейді, сонымен қатар, тұлғаны қалыптастыру мәселесі де қарастырылады. Ал тұлға қалыптасуында тіл мен әдебиеттің маңызы зор. Тұлғатануға арналған мәтіндер - тек тіл үйретудің құралы ғана емес, сонымен қатар оқушылардың рухани дүниесін кеңейтетін, өзін-өзі тануға мүмкіндік беретін әсерлі құрал. [1,76]

Қазақ тіліндегі тұлғатануға арналған мәтіндер арқылы болашақ педагог мамандарды қалыптастыру - білім беру жүйесінде басты мәселелердің бірі. Бұл мәтіндер педагогтың адамгершілік қасиеттерін дамытып, олардың тұлғалық қасиеттерін жетілдіруге ықпал етеді. Қазақ тіліндегі мәтіндер жастарға ұлттық құндылықтарды, дәстүрлерді таныту, тілдің тереңдігін түсіну арқылы болашақ маманның жан-жақты дамуына септігін тигізеді. Тұлғатанудың теориялық негіздері [3,82]

Тұлғатанудың философиялық және педагогикалық мәні өте кең. Педагогикалық тұлға теориясы тұлғаның әлеуметтік және мәдени құндылықтармен қарым-қатынасын зерттейді. Тұлғатануға арналған мәтіндер адамның мінез-құлық, санасы, оның қоршаған ортаға деген қарым-қатынасын қалыптастыруға ықпал етеді. Педагог маман ретінде студенттер тұлғаның дамуына әсер ететін негізгі факторларды білуі қажет. [1,112]

Қазақ тіліндегі тұлғатануға арналған мәтіндердің маңызы
Қазақ тілінде тұлғатануға арналған мәтіндер - оқушының дүниетанымын кеңейтетін құрал. Олар студенттердің ой-өрісін дамытып, әлеуметтік,

моральдық құндылықтарды меңгеруіне жол ашады. Мұндай мәтіндер оқушының ішкі мәдениетін, санасын дамытады және болашақ педагог маманның өзіндік тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруға ықпал етеді. [5,28]

Тұлғатануға арналған мәтіндер – бұл адамгершілік, патриотизм, еңбек сүйгіштік, әділдік секілді қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған шығармалар. Олар болашақ педагог маманға әртүрлі әлеуметтік жағдайларға төзімді болуға, адамдармен дұрыс қарым-қатынас орнатуға, эмоционалды интеллектіні дамытуға ықпал етеді. [6,92]

Педагог мамандарды даярлауда тұлғатанудың рөлі
Болашақ педагог маман тек білім берумен шектелмей, тұлға тәрбиесімен де айналысуы керек. Бұл үшін педагог болашақ ұрпаққа тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру жолдарын жақсы білуі тиіс. Қазақ тіліндегі тұлғатануға арналған мәтіндерді оқу мен талдау арқылы студенттер өздерінің педагогикалық дағдыларын дамытып, адамгершілік құндылықтарды меңгереді. [6,76]

Мысалы, Ахмет Байтұрсынұлының шығармалары, Міржақып Дулатовтың, Жүсіпбек Аймауытовтың еңбектері тек тілдік аспектілерді ғана емес, сонымен бірге тәрбие жұмыстарын да қамтиды. Бұл шығармалар арқылы студенттер қазақ халқының тарихын, мәдениетін, рухани құндылықтарын терең түсініп, өздерінің тұлғалық қасиеттерін дамытуға бағыт алады. [4,76]
Өз тәжірибемізден тұлғатануға арналған мәтіндерді тапсырмаларымен кәсіби модулдерді оқытуда кеңінен қолданамыз. Мысалы, «А Байтұрсыновтың ұрпақ сауатын ашудағы қосқан үлесі»

Ахмет Байтұрсынұлы — қазақтың көрнекті ағартушысы, педагог, ғалым, жазушы және қоғам қайраткері. Ол 1872 жылы қазіргі Қостанай облысының Сарытүбек ауылында дүниеге келген. Ахмет Байтұрсынұлы қазақ тілінің ғылыми негізін қалаушы, әдебиеттану, тіл білімі, педагогика салаларының ірі өкілі. Ол қазақтың алғашқы әліпбиін жасап, ұлттық жазу жүйесін қалыптастыруға зор үлес қосты.

Ахмет Байтұрсынұлы өзінің ғылыми, әдеби және педагогикалық еңбектері арқылы қазақ халқының рухани жаңғыруына үлкен әсер етті. Оның еңбектері арасында «Тіл құралы», «Әдебиет танытқыш» сияқты құнды еңбектер бар. Ахмет Байтұрсынұлы қазақ тілінің грамматикасын зерттеп, оны оқыту әдістемесін жаңартып, қазақ тілін тереңдете зерттеуге негіз салды.

Ағартушылық идеяларын жүзеге асыру үшін Ахмет Байтұрсынұлы мектептер мен оқу орындарында оқыту әдістерін жетілдіріп, қазақ балаларына білім берудің маңыздылығын атап өтті. Ол қазақ халқының тәуелсіздігі мен мәдениетін сақтап қалу үшін жастарға білім беру қажет деп түсінді. Оның шығармашылығы қазақтың әдебиеті мен мәдениетін дамытуға зор ықпал етті.

Ахмет Байтұрсынұлы 1937 жылы саяси қуғын-сүргінге ұшырап, сол жылдың 8 желтоқсанында қайтыс болды. Бірақ оның еңбектері мен идеялары бүгінгі күнге дейін өзекті болып табылады.

Блум таксономиясы бойынша тапсырмалар:

<i>Білу (Knowledge)</i>	<i>Білу</i>	<i>Мәтін бойынша сұрақтар:</i> 1. Ахмет Байтұрсынұлының қазақ тілі мен әдебиетіне қосқан үлесі қандай? 2. Ахмет Байтұрсынұлы қандай ғылымдар саласында еңбек еткен? 3. «Тіл құралы» мен «Әдебиет танытқыш» еңбектері қандай тақырыптарға арналған? 4. Оның өмірі мен шығармашылығындағы басты идеяларды атаңыз.
<i>Түсіну (Comprehension)</i>	<i>Түсіну</i>	<i>Синонимдерді табу:</i> <i>Мәтінде кездесетін келесі сөздердің синонимдерін табыңыз:</i> - Қоғам қайраткері - Ұлы тұлға - Ғылыми негізін қалаушы
<i>Қолдану (Application)</i>	<i>Қолдану</i>	<i>Ахмет Байтұрсынұлының қазақ тілі мен әдебиетін дамыту жолындағы еңбегін сипаттайтын сөйлемдер құрастырыңыз. Әр сөйлемде кем дегенде бір сын есім, бір етістік және бір сан есім болсын.</i>
<i>Талдау (Analysis)</i>	<i>Талдау</i>	<i>Мәтінде айтылған Ахмет Байтұрсынұлының қызметін сипаттайтын үш анықтама жазыңыз.</i>
<i>Жинақтау (Synthesis)</i>	<i>Жинақтау</i>	<i>Ахмет Байтұрсынұлы туралы шағын эссе жазыңыз. Мазмұнына оның білім беру саласындағы еңбегі мен халыққа жасаған қызметін сипаттаңыз.</i>
<i>Бағалау (Evaluation)</i>	<i>Бағалау</i>	<i>Ахмет Байтұрсынұлының педагогикалық көзқарастарын қазіргі заманмен салыстырып, оның маңыздылығын бағалаңыз.</i>

Тұлғатануға арналған мәтіндерді оқытудың әдістемелік тәсілдері

Тұлғатануға арналған мәтіндерді оқу мен талдау - бұл тек тіл үйретудің құралы ғана емес, сонымен бірге тәрбиелік мәні бар процесс. Бұл процесте студенттерді мәтіндерді талдауға, өз пікірлерін білдіруге, моральдық-этикалық мәселелерді шешуге үйрету маңызды. Сонымен қатар, оқушылардың тұлғалық дамуына ықпал ететін түрлі әдістемелерді қолдану қажет. [3,18]

Мысалы, мәтін бойынша талдау жасау, рөлдік ойындар, пікірталас ұйымдастыру, эссе жазу сияқты әдістер студенттерге тұлғаның өзіндік ерекшеліктерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Осылайша, педагогтың кәсіби біліктілігін арттыру мақсатында тұлғатануға арналған мәтіндерді қолдану тиімді. [1,46]

Қазақ тіліндегі тұлғатануға арналған мәтіндер болашақ педагог мамандарды даярлауда маңызды рөл атқарады. Олар тек тіл үйретудің құралы ғана емес, сонымен бірге оқушының адамгершілік қасиеттерін дамытуға ықпал етеді. Болашақ педагог мамандарға тұлғатануды қалыптастыру қажеттілігі туындаған жағдайда, мәтіндер оқытудың негізгі құралына айналады. Осы бағытта білім беру жүйесінде жаңа әдістемелерді пайдалану, студенттердің кәсіби біліктілігін арттыру және тұлғалық қасиеттерін дамыту мақсатында жұмысты жалғастыру қажет. [7,16]

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Байтұрсынұлы, А. Әдебиет танытқыш. Алматы: Қазақ университеті. 1989.
2. Аймауытов, Ж. Психология. Алматы: Ғылым. 1993.
3. Дулатов, М. (2015). Қазақтың қилы тағдыры. Алматы: Жазушы.
4. Сейітов, М. (2017). Қазақ тілі мен әдебиеті оқу құралдары. Астана: ҚазҰПУ.
5. Құлжанова, Н. (2020). Тұлғатанудың педагогикалық негіздері. Алматы: Білім.
6. Тәжиева, Н. (2019). Қазақ әдебиетіндегі тұлғалық идеялар. Тараз: Тараз университеті.
7. Мұқанова, Ш. (2021). Тұлға қалыптастырудың педагогикалық аспектілері. Алматы: Рауан.

ӘОЖ 37.025

Жаңашылдық пен дәстүр: білім саласындағы жаңа серпін

Айтбай Жұлдыз Қасымханқызы,
6B01709-Ағылшын тілі және бастауыш сынып мұғалімі, 3 -курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Заурбекова Айгуль Мырзабаевна, аға оқытушы
Астана Халықаралық университеті, Астана, Қазақстан
zhuldiz.aitbay@icloud.com, zaurbekova.82@mail.ru

Кіріспе

Қазіргі қоғам білім берудің үздіксіз жаңаруын талап етеді. Білім саласындағы өзгерістер дәстүрлі оқыту әдістерін сақтай отырып, заманауи технологияларды тиімді интеграциялау арқылы жүзеге асырылады. Бұл өзгерістер заман талабына сай икемді, жан-жақты және бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыруға бағытталған.

Сонымен қатар, қазіргі заманғы білім берудің басты ерекшелігі – оның икемділігі мен оқушылардың жеке қажеттіліктеріне бағытталуы. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды белсенді түрде қолдану білім беру жүйесінің тиімділігін арттырады. Электронды оқулықтар, виртуалды зертханалар, қашықтықтан оқыту технологиялары оқушылардың танымдық

қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Blended learning (аралас оқыту), геймификация, микробілім беру сияқты заманауи әдістер білім алушылардың қызығушылығын арттырып, олардың білімді тез әрі тиімді меңгеруіне жағдай жасайды.

Осылайша, білім беру саласындағы дәстүрлі құндылықтарды заманауи инновациялармен ұштастыра отырып дамыту – бүгінгі күннің басты міндеті болып отыр. Мұндай үйлесім білім алушылардың интеллектуалды, әлеуметтік, эмоционалды және рухани тұрғыдан дамуына, қоғамның бәсекеге қабілетті тұлғаларды тәрбиелеу мақсатына жетуіне ықпал етеді.

Негізгі бөлім

1.1 Дәстүрлі білім берудің құндылықтары

Дәстүрлі білім берудің басты құндылықтары ең алдымен мұғалімнің тұлғалық беделіне, оқушы мен ұстаз арасындағы сенімді қарым-қатынасқа негізделеді. Бұл жүйеде білім берудегі басты кейіпкер – мұғалім. Ол тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар тәрбиеші, тәлімгер ролін де атқарады. Оқушылардың бойында құрмет пен жауапкершілікті тәрбиелеуде дәстүрлі білім беру әдістерінің ролі зор.

Ұлттық құндылықтар мен тарихи мұраны ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге бағытталған бұл жүйе оқушылардың бойында құрмет, жауапкершілік және еңбекқорлық сияқты қасиеттерді қалыптастырады. Ұлттық педагогикалық ой-пікірлер мен әдістемелерді насихаттау арқылы білім беру мазмұнын рухани тұрғыдан байытуға мүмкіндік береді. Мысалы, қазақтың ұлы ағартушысы Ыбырай Алтынсарин «Кел, балалар, оқылық!» өлеңі арқылы білімнің адам өміріндегі ролін көрсете отырып, балаларды оқу-білімге шақырса, Абайдың қара сөздері мен өлеңдері рухани тәрбиені тереңдетуге, жастардың моральдық-этикалық ұстанымдарын қалыптастыруға бағытталған.

Сонымен қатар, дәстүрлі білім беру әдістерінде ұжымдық жұмыс пен өзара көмек құндылықтары ерекше бағаланады. Сабақтар барысында оқушылардың өзара әрекеттесуі, топтық жұмыс, пікір алмасу және талқылау сияқты әдістер олардың әлеуметтік дағдыларын дамытады. Дәстүрлі мектептердегі дебат, пікірсайыс клубтары арқылы жастар өз ойларын ашық жеткізуге дағдыланып, коммуникативтік қабілеттерін дамытады.

Дәстүрлі білім беру жүйесі ұлттық құндылықтарды, салт-дәстүрлерді сақтау мен құрметтеуге ерекше назар аударады. Ұлттық мәдениет пен рухани мұраларды жас буынның бойына сіңіру арқылы қоғамның тұтастығы мен ұлттық бірлікті нығайтуға ықпал етеді. Осы орайда, қазақ халқының шешендік өнері, мақал-мәтелдері мен ауыз әдебиеті мұраларын оқыту арқылы жас ұрпақтың бойында даналық, тапқырлық, шешендік сияқты ерекше қасиеттер қалыптасады.

Тағы бір маңызды тұсы – дәстүрлі білім беру жүйесінің тәрбиелік функциясы. Мұғалімнің өнегелі тұлғасы мен тәлімгерлік қасиеттері оқушыларға өмірлік бағыт-бағдар беріп, олардың азаматтық ұстанымын қалыптастырады. Ұстаздың жеке басының үлгісі арқылы шәкірт бойында әділдік, адалдық, адамгершілік секілді құндылықтар нығаяды.

Жалпы алғанда, дәстүрлі білім беру тәсілдері оқушының моральдық-адамгершілік қасиеттерін қалыптастырып, оның өмірлік ұстанымдарын нығайтуға септігін тигізеді. Мұндай тәсілдер бүгінгі таңда да өзектілігін жоғалтпай, заманауи әдістермен тиімді үйлесім табуда. Осы арқылы дәстүрлі білім беру ұлттық тәрбиенің іргетасын қалап, заманауи қоғамда ұлттық болмысты сақтап қалуға негіз болып отыр.

1.2 Заманауи білім беру тәсілдері

Заманауи білім беру тәсілдері ақпараттық-коммуникациялық технологияларды кеңінен қолдануға негізделген. Бүгінгі таңда білім беру үдерісінде электронды оқулықтар, интерактивті тақталар, виртуалды зертханалар мен қашықтықтан оқыту жүйелері белсенді қолданылады. STEM (ғылым, технология, инженерия, математика) білім беру, жобалық және зерттеушілік оқыту тәсілдері оқушының шығармашылық қабілеттерін дамытып, өз бетімен білім алу дағдыларын қалыптастырады. Сондай-ақ, цифрлық сауаттылықты арттыру мақсатында ойын түріндегі оқыту әдістері де кеңінен қолданылады. Мұндай инновациялық тәсілдер білім алушылардың ақпаратты тез қабылдауына және қолдануына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жеке тұлғаға бағытталған оқыту, бейімделген оқыту жүйелері, онлайн платформалар арқылы оқыту, blended learning (аралас оқыту) секілді әдістер де заманауи білім беру тәсілдерінің маңызды элементтеріне айналып отыр.

Қызықты мысалдардың бірі – геймификация (gamification) әдісі, яғни оқыту процесінде ойын элементтерін қолдану. Геймификация оқушылардың мотивациясын арттырып, білім алуға қызығушылығын оятады. Мәселен, тіл үйрену қосымшалары, математикалық пазлдар және интерактивті симуляторлар сабақ барысында белсенді түрде қолданылуда. Сонымен қатар, виртуалды саяхаттар арқылы оқушылар тарих, география пәндерін тікелей виртуалды ортада сезініп, білімді қызықты әрі әсерлі меңгеруде.

Қазіргі уақытта жаһандық деңгейде кеңінен таралып жатқан тағы бір жаңа әдіс – микробілім беру (microlearning). Бұл тәсіл күрделі ақпаратты шағын, түсінікті әрі қысқа мазмұнды модульдерге бөлу арқылы тиімді оқытуды қамтамасыз етеді. Оқушылар қысқа бейнесабақтар, инфографикалар, подкасттар арқылы өздеріне қажетті ақпаратты тез меңгере алады. Сонымен бірге нейроғылым (neuroscience) негізінде әзірленген білім беру әдістері оқушылардың есте сақтау қабілетін жақсартуға және оқу материалын тереңірек түсінуге көмектесуде.

Тағы бір қызықты тренд – білім беруде әлеуметтік желілер мен мобильді қосымшалардың белсенді қолданылуы. Әлеуметтік желілер білім алушыларға өзара пікір алмасуға, білімді бірлесіп талқылауға мүмкіндік береді, ал мобильді қосымшалар әрбір оқушының жеке оқу жоспарын жасап, оны интерактивті түрде жүзеге асырады. Бұл тәсілдер оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын айтарлықтай арттырады.

Сонымен қатар, соңғы жылдардағы әлемдік білім беру тәжірибесінде эмоционалды интеллектіні (emotional intelligence) дамытуға бағытталған арнайы бағдарламалар қолданыла бастады. Бұл тәсіл оқушылардың

эмоционалдық тұрақтылығын нығайтып, олардың оқу мен өмірдегі жетістіктеріне оң ықпал етуде.

Осылайша, заманауи білім беру технологиялары мен тәсілдері оқу үдерісін барынша тиімді, тартымды әрі қызықты етіп, білім алушылардың жан-жақты дамуына жағдай жасауда маңызды рөл атқарып келеді.

1.3 Дәстүрлі және заманауи тәсілдердің үйлесімі

Қазақ халқының тарихында білім берудің негізін қалаған ұлы тұлғалар – Абай Құнанбаев, Ыбырай Алтынсарин және Ахмет Байтұрсыновтың әдістері мен еңбектері дәстүрлі және заманауи білім беру тәсілдерін үйлестірудің жарқын үлгісі бола алады. Абайдың қара сөздеріндегі философиялық ойлар мен өмірлік даналық бүгінгі күннің сыни ойлау әдістемесімен толықтай үндесіп жатыр. Ыбырай Алтынсариннің қазақ даласына мектеп ашып, инновациялық білім беру үлгісін ұсынуы қазіргі таңда білім берудегі жаңа әдістердің негізін құрады. Ахмет Байтұрсыновтың әліпби реформасы болса, бүгінгі цифрлық технологиялармен интеграцияланып, ұлттық құндылықтар мен технологиялық жаңашылдықтың үйлесімін көрсетеді.

Дәстүрлі білім беру әдістерінің негізгі артықшылығы – рухани-адамгершілік тәрбие мен ұстаздың тәлімгерлік беделі бүгінгі заманауи интерактивті технологиялармен ұштастырылғанда, білім беру үдерісі айтарлықтай тартымды әрі нәтижелі болады. Мәселен, қазіргі уақытта мектептерде ұлттық ойындар цифрлық форматқа бейімделіп, оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыруда. Қолданбалы өнер сабақтарында ұлттық нақышта роботтар мен электронды құралдар жасау жобалары іске асырылып, бұл оқушылардың ұлттық құндылықтар мен заманауи техникалық білімді қатар меңгеруіне жол ашуда.

Сонымен қатар, дәстүрлі шешендік өнер мен халық ауыз әдебиетін цифрлық форматта оқыту оқушылардың коммуникациялық қабілеттерін дамытып, әлеуметтік желілер арқылы өз ойларын еркін жеткізу дағдыларын қалыптастыруда. Мысалы, оқушылар әлеуметтік желілерде өз пікірлерін қысқа әрі түсінікті етіп, мақал-мәтелдер немесе шешендік сөздер арқылы жеткізуге үйреніп, аудиториямен тікелей қарым-қатынасқа түседі.

Жобалық оқыту әдісі де ұлттық және заманауи тәсілдерді біріктірудің тамаша мысалы болып табылады. «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында тарихи орындар мен табиғи ескерткіштер туралы интерактивті карталар әзірленіп, оқушылар цифрлық технологияларды қолдана отырып, өңірдің тарихымен, табиғи ерекшеліктерімен жақынырақ танысуда. Мұндай жобалар оқушылардың тарихи мұраны сақтау жауапкершілігін арттырумен қатар, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгеруіне мүмкіндік береді.

Осылайша, дәстүрлі және заманауи білім беру тәсілдерінің үйлесімі білім беру үдерісін жаңа деңгейге көтеріп, оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырумен қатар, оларды жаһандық деңгейдегі бәсекеге қабілетті тұлға ретінде дамытады.

1.4 Білім берудегі өзгерістердің маңыздылығы

Қазіргі әлемде білім беру жүйесіндегі өзгерістер мен жаңашылдықтардың маңызы ерекше артып отыр. Заманауи өзгерістердің басты мақсаты – әрбір

оқушының жеке қабілеттерін дамытып, әлемдік талаптарға сай білімді, бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру. Жаңашыл әдістер мен технологияларды білім беру үрдісіне енгізу арқылы оқушылардың танымдық белсенділігі мен өзін-өзі дамыту мүмкіндіктері кеңейеді.

Білім берудегі маңызды өзгерістердің бірі – оқушыға бағытталған оқыту (learner-centered education). Бұл тәсіл бойынша білім беру процесінің орталығында мұғалім емес, оқушы тұрады. Оқушылар өздігінен білім алуға дағдыланып, өзіне қажетті ақпаратты іздеу, талдау және бағалау қабілеттерін жетілдіреді. Мұндай өзгеріс оқушыларды болашақ өмірге, кәсіби мансап пен жеке дамуға белсенді түрде дайындауға мүмкіндік береді.

Тағы бір маңызды өзгеріс – критериалды бағалау жүйесін енгізу. Критериалды бағалау оқушылардың білім сапасын нақты, әрі әділ бағалауға мүмкіндік береді. Мұндай бағалау жүйесі оқушыларға оқу үдерісінде жіберген қателіктерін нақты түсініп, оларды түзетуге және жеке білім траекториясын қалыптастыруға көмектеседі.

Қазіргі білім берудегі қызықты трендтердің бірі – жаратылыстану-математикалық бағыттағы пәндерді интеграциялау арқылы STEM тәсілін қолдану. Мысалы, робототехника мен инженерлік жобалар арқылы оқушылар нақты мәселелерді шешу жолдарын үйренеді. Нәтижесінде, оқушылардың сыни және креативті ойлау қабілеттері, командалық жұмыс дағдылары дамиды.

Соңғы жылдары кеңінен таралып жатқан білім беру инновацияларының бірі – Flipped Classroom («төңкерілген сынып») моделі. Бұл әдісте оқушылар жаңа материалды үйде бейнесабақтар арқылы алдын ала меңгеріп, сабақта талдау, талқылау және практикалық тапсырмалар орындауға уақыт бөледі. Мұндай модель оқушылардың белсенділігін арттырып, сабақты тиімді әрі қызықты етуге мүмкіндік береді.

Тағы бір маңызды өзгеріс – жобалық оқыту (Project-Based Learning). Бұл тәсіл бойынша оқушылар өзекті мәселелерді шешу үшін ұзақ мерзімді жобалар жасап, зерттеу жұмыстарымен айналысады. Бұл тәсіл оқушыларды нақты өмірлік мәселелерді шешуге дайындайды, жауапкершілігін арттырып, кәсіби дағдыларды қалыптастырады.

Сонымен қатар, білім берудегі өзгерістердің әлеуметтік маңызы да зор. Білім беру жүйесін дамыту қоғамдағы әлеуметтік әділеттілікті нығайтып, балалардың білім алуына жағдай жасайды. Осылайша, заманауи өзгерістер мен инновациялар білім беру жүйесін әлемдік деңгейге көтеріп, жас ұрпақтың жан-жақты дамуының негізін қалайды.

1.5 Заманауи технологияларды енгізудегі қиындықтар

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде жаңа әдістер мен технологияларды енгізу көптеген артықшылықтармен қатар, белгілі бір қиындықтарды да туындатады. Ең алдымен, инновациялық оқыту әдістерін енгізу үшін мұғалімдердің кәсіби даярлығы мен біліктілігін жетілдіру қажеттілігі туындайды. Мұғалімдердің барлығы бірдей жаңа әдістерді тез меңгере алмайды, бұл өз кезегінде білім беру сапасына әсер етуі мүмкін.

Сонымен қатар, цифрлық технологияларды қолдану барлық оқу орындары үшін бірдей деңгейде қолжетімді емес. Ауылдық мектептерде материалдық-техникалық база жеткіліксіз болуы мүмкін, бұл оқушылардың сапалы білім алуына кедергі келтіреді. Қашықтықтан оқыту кезінде интернетке қосылу мәселесі де үлкен қиындықтардың бірі болып отыр.

Жаңа оқу бағдарламалары мен әдістерінің енгізілуі білім алушыларға да әсер етеді. Кейбір оқушылар үшін жаңа оқу тәсілдеріне бейімделу оңай болса, басқаларына қосымша қолдау қажет болуы мүмкін. Бұл оқу үлгеріміндегі айырмашылықтарды ұлғайтып, білім беру жүйесіндегі теңсіздікті арттыруы мүмкін.

Осы қиындықтарды шешу үшін кешенді шаралар қабылданып, мұғалімдерге арналған оқыту курстары ұйымдастырылуы, оқу орындарының материалдық жағдайы жақсартылуы және барлық оқушылар үшін тең мүмкіндік жасалуы қажет. Тек осындай кешенді жұмыстар арқылы білім беру саласындағы жаңа серпіннің толыққанды жүзеге асуына қол жеткізуге болады.

Қорытынды

Қазіргі білім беру жүйесінің алдында тұрған басты міндет – дәстүрлі білім беру құндылықтары мен заманауи педагогикалық технологияларды үйлестіре отырып, жан-жақты дамыған, бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру. Ұлттық құндылықтарға негізделген дәстүрлі білім беру жүйесі рухани-адамгершілік тәрбиені нығайтып, жастардың бойында ұлттық сана-сезімді қалыптастырса, заманауи технологиялар мен инновациялық әдістер білім сапасын арттыруға, оқушылардың сыни және креативті ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Дәстүрлі және заманауи тәсілдердің үйлесімділігі оқушылардың тек білім деңгейін ғана емес, сонымен қатар эмоционалдық, әлеуметтік және коммуникациялық дағдыларын жетілдіреді. Мұндай үйлесім оқушыларды нақты өмірлік жағдайларда дұрыс шешім қабылдауға, өзгерістерге тез бейімделуге және өмір бойы білім алу дағдыларын қалыптастыруға бағыттайды.

Сонымен қатар, білім берудің дамуы қоғамдағы әлеуметтік теңдік пен әділеттілік қағидаларын нығайтып, балалардың сапалы білім алуына мүмкіндік жасайды. Осылайша, дәстүрлі құндылықтар мен заманауи инновацияларды өзара тиімді үйлестіру арқылы білім беру жүйесі ұлттық және әлемдік деңгейдегі заманауи талаптарға сай тұлғаларды қалыптастыру міндетін атқара алады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ». – Астана, 2014.
2. Иманғалиева Г. «Заманауи білім беру технологиялары». – Алматы: Рауан, 2018.
3. Жұмабекова Ә. «Оқытудың инновациялық әдістері мен технологиялары». – Алматы: Ғылым, 2017.

4. Құсайынов А. «Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар». – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
5. Тұрғынбаева Б.А. «Ұлттық тәрбие және педагогикалық технологиялар». – Алматы: Білім, 2019.
6. Сарбасова Т.С. «Педагогикалық инновациялар мен білім сапасы». – Алматы: Ғылым, 2020.
7. Universal Design for Learning Guidelines. CAST, Inc. – 2021.
8. STEM Education in the 21st Century. National Research Council. – Washington D.C.: National Academies Press, 2019.
9. Horn, M. B., & Staker, H. «Blended: Using Disruptive Innovation to Improve Schools». – Jossey-Bass, 2017.
10. Flipped Learning Network (FLN). «What is Flipped Learning?». – 2014.
11. Project-Based Learning Handbook: A Guide to Standards-Focused Project-Based Learning for Middle and High School Teachers. Buck Institute for Education. – 2016.
12. Жұмабаев М. «Педагогика». – Алматы: Ана тілі, 2018.
13. Сарбасова Т.С. «Педагогикалық инновациялар мен білім сапасы». – Алматы: Ғылым, 2020.
14. Қабдықайырұлы Қ. «Қазақ ағартушыларының педагогикалық ой-пікірлері». – Алматы: Мектеп, 2018.

УДК 614.2:159.9(574)

Медициналық колледж студенттерінің тұлғалық даму факторлары

Амиренова Э.К. педагогика ғылымдарының магистры
Өскемен қаласы,
«Өскемен жоғары медициналық колледж» ШЖҚ КМК
890524@mail.ru

Медициналық колледж студенттерінің тұлғалық дамуы болашақ мамандардың кәсіби өсуінің, жеке қасиеттерінің қалыптасуы мен әлеуметтік ортада үйлесімді әрекет ету қабілетінің негізін құрайды. Медициналық білім беру тек кәсіби білімді емес, сонымен қатар адамның тұлғалық қасиеттерін де дамытуға бағытталған. Бұл мақалада медициналық колледж студенттерінің тұлғалық дамуына ықпал ететін негізгі факторларды қарастырамыз.

1. Білім беру процесі:

Медициналық колледж студенттерге берілген теориялық және практикалық білімнің сапасы олардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырып қоймай, тұлғалық дамуында да маңызды рөл атқарады. Оқу барысында студенттер күрделі медициналық мәселелерді шешу үшін аналитикалық ойлау қабілеттерін дамытады, бұл оларды әлеуметтік және эмоционалды интеллекттерін жетілдіруге көмектеседі.

2. Психологиялық және эмоционалды қолдау:

Медициналық колледждерде студенттердің психологиялық жағдайына көңіл бөлу, оларды стресске төзімділік қабілеттерін дамыту өте маңызды. Болашақ медициналық қызметкерлер басқа да медициналық мамандар науқастармен жұмыс істегенде, олардың эмоцияларын бақылап, дұрыс шешімдер қабылдауы керек. Сол себепті, колледждерде психологиялық тренингтер, сауалнама, анкета және коммуникативтілік дағдыларын пәні эмоциялық интеллектін дамыту маңызды.

3.Әлеуметтік орта мен тұлғаралық қарым-қатынастар

Медициналық колледж студенттерінің тұлғалық дамуына әсер ететін маңызды факторлардың бірі – әлеуметтік орта мен топтық қатынастар. Колледжде студенттер бір-бірімен тәжірибе бөлісіп, қоғамдастықта өз орнын табуға тырысады. Әлеуметтік қолдау жүйесі, топтық жұмыс және пікірталастар студенттердің көшбасшылық қабілеттерін, өзара сыйластықты және ынтымақтастықты дамытуға мүмкіндік береді.

4.Оқытушының рөлі:

Оқытушылардың кәсіби деңгейі мен тұлғалық ерекшеліктері студенттердің дамуына тікелей әсер етеді. Мұғалімдер тек білім беруші емес, сонымен қатар кеңес беруші, моральдық қолдау көрсетуші және кәсіби бағыт-бағдар беруші рөлін атқарады. Олар студенттердің мотивациясын арттырып, кәсіби дағдыларды қалыптастыруға көмектеседі.

5.Практикалық тәжірибе:

Медициналық колледждерде білім алу тек теориямен шектелмейді. Студенттер практика кезінде нақты медициналық жағдайларды шешуге тура келеді. Бұл тәжірибе болашақ маманның кәсіби және тұлғалық дамуына дамуына үлкен ықпал етеді. Клиникалық тәжірибе барысында студенттер кәсіби дағдыларды меңгерумен қатар, моральдық және этикалық мәселелермен танысады. Олар түрлі науқастармен жұмыс істей отырып, өзінің психологиялық және әлеуметтік дағдыларын жетілдіреді.

6.Өзін-өзі дамыту мен мотивация:

Медициналық колледж студенттерінің тұлғалық дамуының сенімділік, мақсатқа жетуге деген ұмтылыс және кәсіби дамуға деген мотивация. Студенттердің жеке ынталандыру деңгейі олардың оқудағы жетістіктері мен әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға әсер етеді. Мотивацияның жоғары болуы студенттердің кәсіби білімін тереңдетуге және өздерінің тұлғалық қасиеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

7. Қоғамдық қызмет пен еріктілік:

Медициналық колледж студенттерінің қоғамдық қызметке қатысуы олардың тұлғалық дамуына оң әсер етеді. Қоғамдық қызмет, еріктілік жобаларында жұмыс істей отырып, студенттер әлеуметтік жауапкершілік,ынтымастық және өзара көмек көрсету сияқты қасиеттерді игереді. Сонымен қатар, бұл тәжірибе студенттердің өзін қоғамда бейімделуіне, әлеуметтік мәселелерге жауапкершілікпен қарауына көмектеседі.

Медициналық колледж студенттерінің тұлғалық дамуы әртүрлі факторлардың әсерінен жүзеге асады. Білім беру, психологиялық қолдау,

әлеуметтік орта, оқытушылардың кәсіби рөлі және практикалық тәжірибе сияқты факторлар тұлғаның қалыптасуына маңызды ықпал етеді. Тұлғалық дамудың жоғарғы деңгейі болашақ маманның кәсіби өміріндегі табыстарын қамтамасыз етуге және қоғамға пайдалы қызмет көрсетуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты медициналық білім беруде студенттердің тұлғалық дамуына бағытталған бағдарламалар мен әдістемелерді дамыту қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Жарықбаев Қ.Б. Жантану негіздері: оқу құралы. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011. – 440-460 б.
2. Алдамұратов Ә. Жалпы психология: оқу құралы. – Алматы: «Атамұра», 2006. – 10-16 б.
3. Жақыпов С. Психология негіздері: оқу құралы. - Алматы, «Алла прима»2012. – 6-29 б.

ӘӨЖ 371.018

Психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес жағдайында ата-аналарға кеңес берудің заманауи тәсілдері

Аянова М.А., Құмарбекова А.Н., Сәлімова А.А.,
6В01901 «Дефектология» ББ 4 курс білім алушылары
Ғылыми жетекші: Байчинов Р.Т.,

Сениор-лектор, Педагогика ғылымдарының магистрі
«Сәрсен Аманолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті» КЕАҚ,
Өскемен қ. Қазақстан

Malikaayanova2004@gmail.com, aiymkn03@mail.ru,
Arujan221103@gmail.com, rauau.b_1991@mail.ru

Кіріспе

Қазіргі таңда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға жан-жақты қолдау көрсету – инклюзивті білім беру жүйесінің басты бағыттарының бірі. Бұл тұрғыда психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес (ПМПК) ерекше рөл атқарады. ПМПК – баланың даму ерекшеліктерін анықтап, оның білім алуына қажетті жағдай жасау үшін ата-аналарға, педагогтерге және мамандарға ұсыныстар беретін мекеме. Оның негізгі мақсаты – ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға уақытылы диагностика жүргізіп, түзету жұмыстарын ұйымдастыру.

Сонымен қатар, ата-аналардың баласының дамуы мен білім алуы туралы жеткілікті деңгейде хабардар болуы – олардың болашақта сапалы қолдау көрсетуіне ықпал етеді. ПМПК жағдайында ата-аналарға кеңес беру баланың әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді, себебі ата-аналар баласының ерекшеліктерін түсініп, мамандардың ұсыныстарын қолданған жағдайда ғана тиімді нәтижеге қол жеткізуге болады.

Жалпы айтқанда, кеңес беру барысында ата-аналар психологиялық қолдау алып, баламен өзара әрекеттесудің жаңа әдістерін меңгереді. Заманауи білім беру мен түзету жүйесінде ата-аналарға кеңес беру әртүрлі тәсілдер арқылы жүргізіледі. Соның ішінде, психолого-педагогикалық кеңес беру, интерактивті әдістер және цифрлық технологияларды пайдалану ерекше маңызға ие. Бұл мақалада ата-аналарға кеңес берудің маңыздылығы мен оның заманауи тәсілдері қарастырылады.

ПМПК жағдайында ата-аналарға кеңес берудің маңызы

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың дамуын қолдау мақсатында ата-аналарға кеңес беру – маңызды педагогикалық және психологиялық процесс болып табылады. ПМПК ата-аналарға балалардың ерекшеліктерін түсінуге, олардың қабілеттерін дамытуға және тиімді әдістерді қолдануға бағытталған ұсыныстар береді. Бұл кеңес беру процесі баланың әлеуметтік, эмоционалдық және когнитивтік дамуын жақсартуға көмектеседі.

Ата-аналардың ақпараттану деңгейін арттыру. Баланың ерекше қажеттіліктерін дұрыс қабылдау үшін ата-аналарға толық және нақты ақпарат беру қажет. Мамандар ата-аналарға баланың даму ерекшеліктері, оның мүмкіндіктері мен қажетті түзету жұмыстары туралы түсінік береді. Бұл ата-аналарға сенімділік береді және оларды белсенді әрекет етуге ынталандырады [1].

Ата-аналардың психологиялық дайындығын қалыптастыру. Ерекше қажеттіліктері бар баланы тәрбиелеу ата-аналар үшін үлкен жауапкершілікті талап етеді. Бұл үдеріс психологиялық тұрғыдан қиын болуы мүмкін, сондықтан ПМПК мамандары ата-аналарға қолдау көрсетіп, олардың эмоциялық тұрақтылығын нығайтуға көмектеседі. Выготскийдің мәдени-тарихи даму теориясы бойынша, баланың даму деңгейі оның әлеуметтік ортасына тікелей байланысты, сондықтан ата-аналардың балаға деген дұрыс қарым-қатынасы оның жетістіктеріне оң әсер етеді [2].

Баланың қабілеттерін дамытуға жағдай жасау. Кеңес беру барысында мамандар ата-аналарға баланың күшті және әлсіз жақтарын анықтап, оларды дамыту әдістерін ұсынады. Бұл баланың әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді. Ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған арнайы әдістемелерді қолдану арқылы ата-аналар баласының дамуындағы оң өзгерістерді тезірек байқай алады [3].

Ата-аналардың педагогикалық құзыреттілігін арттыру. Баланың күнделікті дамуын тиімді қолдау үшін ата-аналар арнайы педагогикалық тәсілдерді меңгеруі қажет. ПМПК мамандары ата-аналарға баламен қалай қарым-қатынас жасау керектігін, оның эмоциялық және когнитивтік дамуын қолдайтын әдістерді түсіндіреді. Смирнованың зерттеулері бойынша, ата-аналарға белсенді түрде педагогикалық әдістерді үйрету баланың әлеуметтік бейімделуіне оң ықпал етеді [3].

Түзету-дамыту үдерісіне ата-аналарды тарту. ПМПК мамандары тек кеңес беріп қана қоймай, ата-аналарды түзету-дамыту жұмыстарына белсенді түрде қатысуға ынталандырады. Үйде қолдануға болатын арнайы жаттығулар мен ойын әдістері арқылы баланың әлеуметтенуі жақсарады. Бұл әдіс ата-

аналар мен баланың арасындағы эмоционалдық байланысты күшейтіп, олардың өзара түсіністігін арттырады [1].

Мінез-құлық пен әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру. Ерекше қажеттіліктері бар балалар кейде әлеуметтік ортаға бейімделуде қиындықтарға тап болады. Бұл жағдайда ата-аналарға баланың мінез-құлқын реттеуге көмектесетін әдістер ұсынылады. Мамандар баламен қарым-қатынасты жақсарту үшін арнайы тәсілдерді үйретіп, ата-аналарға нақты ұсынымдар береді [2].

Ата-аналарға тұрақты қолдау көрсету. Кеңес беру бір реттік процесс емес, ол жүйелі түрде жүргізілуі керек. ПМПК мамандары ата-аналармен тұрақты байланыста болып, оларды қажетті ресурстармен қамтамасыз етеді. Бұл үшін жеке кездесулер, онлайн кеңестер, ата-аналарға арналған тренингтер мен вебинарлар ұйымдастырылады. Ата-аналар мамандардан жүйелі түрде кеңес алып отырғанда, баланың дамуы әлдеқайда нәтижелі болады [3].

Негізгі бөлім

Аталған көзқарас негізінде, заманауи психологиялық кеңес берудің келесідегідей әдістері қарастырылады.

Психолого-педагогикалық кеңес беру психологиялық-педагогикалық қолдау арқылы тұлғаны оқытуға, дамытуға, әлеуметтендіруге және бейімдеуге оңтайлы жағдайлар жасау болып табылады. Атап айтқанда, тұлғаның дамуына, өзімен жұмысты оңтайландыруға көмегін тигізеді.

Когнитивті мінез-құлықтық терапиясы - психикалық денсаулықтың қиындықтарын жеңуге көмектесетін психотерапияның бір түрі болып табылады. Мазасыздықпен, депрессиямен, обсессивті-компульсивті бұзылулармен немесе психикалық денсаулықтың басқа мәселелер мазалап жүрсе, когнитивті терапияларды қолданып көруге болады. Когнитивті мінез-құлық біздің ойларымыз, сезімдеріміз және мінез-құлқымыз бір-бірімен байланысты және біреуін өзгерту басқалардың жақсаруына әкелуі мүмкін деген идеяға негізделініп жасалған. Бұл терапияның ата-аналарға берер басты мақсаты - теріс немесе бұрмаланған ойлау үлгілерін анықтауға және оларға қарсы тұруға және өмірлік қиындықтармен күресудің сау жолдарын үйренуге көмегін көрсетеді. Бұл терапия ата-аналарға ішкі жан дүниесіндегі қорқыныштармен уайымдарымен күресуге көмек береді. Бұл терапиямен күнделікті өмірде ойларды реттеу үшін журнал жүргізуге болады [4].

Арт-терапия психотерапияның бір түрі болып табылады. Өнердің сурет салу, мүсіндеу, музыка, би, жазу және т.б. шығармашылық құралдары арқылы адамның ішкі әлемін, эмоцияларын және ойларын білдіру септігін тигізеді. Бұл әдіс жеке адамның психологиялық күйзелістерін жеңілдетуге, стрессті басқаруға, өзін-өзі тануға және шығармашылық қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Арт терапия барысында адам өз тәжірибесін, ішкі сезімдерін бейнелеп, сол арқылы ішкі шиеленістер мен қиындықтарды түсінуге ұмтылады, кейде жеке, кейде топтық сессияларда өткізуге болады. Бұл терапияны ата-аналармен өткізу, ол адамдардың сезімдері мен күйзелістерімен жұмыс жасауда көп септігін тигізеді. Шашыраңқы ойларды жинақтау үшін таптырмас терапия ретінде ұсынылады [5].

Интерактивті әдістер - адамдар арасындағы қарым—қатынасқа негізделі отырып, "жеке тұлғаны дамытуға бағытталатын" әдістер жинағы. Сонымен бірге таным белсенділігі мен ізденіс дербестігін қалыптастырып қана қоймай, оларды ары қарай дамытады [5].

Тренингтер - оқытудың бір түрі, топтық іс-шара, оған қатысқан адамдар нақты дағдылар мен білімді тәжірибелік жолмен меңгереді. Көбіне интерактивті жаттығулар, талқылаулар, рөлдік ойындар және практикалық тапсырмалар арқылы ұйымдастырылады. Тренингтің негізгі мақсаты – адамдардың кәсіби және әлеуметтік дағдыларын жетілдіру, топтағы қарым-қатынасты нығайту және өзара әрекеттесуді дамыту болып табылады. Жаңа білімдерді алу ғана емес, оларды практика барысында көрсетуді қамтиды. Ата-аналарға оларды қызықтыратын тақырыпта тренинг өткізіп, кері байланыс алуға жақсы әдіс [5].

Рөлдік ойындар - баламен жұмыс жасарда рөлдік ойындардың маңызы орасан зор. Балалардың әлеуметтік-эмоциялық дамуына, коммуникативтік дағдыларының қалыптасуына және креативтілігін арттыруға ықпал ететін тиімді әдіс болып табылады. Рөлдік ойындар арқылы балаға өз-өзіне қызмет етуді үйренеді. Рөлдік ойындарды ойнар алдында, ата-аналар міндетті түрде білу керек жайт бар ол, ойынға ойыншы ретінде кіру. Яғни баланың ойынына оның жақыны ретінде емес, ойынның бір мүшесі ретінде қатысу маңызды. Жаңа материалды игерудің, баладағы шығармашылық қабілеттерін шоғырландыруда және дамытуда қолдануға болады [6].

Цифрлық технологияларды қолдану, яғни онлайн-консультациялар, вебинарлар, әлеуметтік желілер арқылы кері байланысты қолдана аламыз. Атап айтқанда, цифрлық технологиялар - мәліметтерді өңдеуде, сақтауда қолданылатын жүйелердің жиынтығы. Вебинарлар онлайн режимде өткізуге болатын семинар немесе тренинг болып табылады. Атап айтқанда, осы вебинарлар арқылы ата-аналарға бала тәрбиесі жайында, психологиялық қолдау, эмоционалды және психологиялық көмек туралы мамандардың ұсыныстарын және әдістемелерін үйрене алады. Сонымен қатар, ата-аналар өзара пікір алмасады. Осыған орай, ата-аналар үшін заманауи, қолжетімді және өзекті ақпараттарды алудың тиімді жолы болып табылады [5].

ПМПК жағдайында ата-аналармен тиімді қарым-қатынас жасау жолдары

Ата-анамен жұмыс жасау барысында, хабарламаны нақты, тиімді және есте қаларлықтай етіп әзірлеу тиімді қарым-қатынастың маңызды бөлігі болып табылады. Сондықтан, ең бастысы, сіздің әңгімеңіздің мақсатын анықтап алған маңызды. Келесі қадам - бұл ата-ананың қажеттіліктерін, қазір нені күтіп отырғанын және сіз талқылайтын мәселелерді қаншалықты білетінін анықтау. Осы ретте, бұл білім сізге әңгімелесушімен тиімді қарым-қатынас тілін табуға көмектеседі [7].

Белгілі болғандай, әңгіменің басталуы және аяқталуы өте маңызды. Төменде ата-аналармен қиын әңгімені бастау және аяқтау бойынша кеңестер берілген.

Әңгімені бастауға арналған кеңестер:

- Жайлы-жағымды атмосфераны қалыптастырыңыз;
- Танысыңыз;
- Талқылаудың мазмұны мен мақсатын түсіндіріңіз.

Әңгімелесуді аяқтау бойынша кеңестер:

- Талқылауды қорытындылаңыз;
- Кез келген қабылданған шешімді талқылаңыз;
- Талқылаудан кейін не болатынын түсіндіріңіз;
- Отбасы байланыса алатын білім беру қызметкерлерінің байланыс деректерін хабарлаңыз;

- Әңгімені жағымды нотамен аяқтаңыз;

Ал, әңгіме барысында белсенді тыңдау әдісін қолданыңыз. Атап айтқанда, белсенді тыңдау деп, әңгімелесушінің зейіні мен сезімін демонстрациялау әдісі арқылы, айтылған нәрсені тыңдап түсінетіндігіңізді көрсету болып табылады.

Ғылыми еңбектерде төмендегідей белсенді тыңдауға арналған нұсқаулықтар берілген:

1. Абай болыңыз:

- Сөйлеушіге қараңыз;
- Көңілді алаңдататын факторларға көңіл аудармаңыз. Сөйлеушіні бар зейінін ізбен тыңдаңыз.

- Сөйлеушінің сөйлеу барысындағы дене қимылына назар аударыңыз.

2. Өзіңіздің тыңдап отырғаныңызды көрсетіңіз:

- Сіздің көңіл аударып тыңдап отырғаныңызды көрсететін дене қимылын жасаңыз. Алға қарай еңкейіңіз, арасында бас изеп қойыңыз және жағымсыз дене қимылынан, мысалы қолды айқастыру, аулақ болыңыз;

- Сөйлеушіге өз әңгімесін бітіруге мүмкіндік беріңіз. Сөзін бұзбаңыз.

3. Өз пікіріңізді өзіңізде ұстаңыз:

- Сөйлеуші айтып тұрған мәселені таразыға салмаңыз. Кеңес беруге немесе сөйлеушінің пікірін теріске шығарудан аулақ болыңыз.

4. Құрметпен жауап беріңіз:

- Сіз тыңдаушы ретінде ақпаратты аласыз. Сөйлеушіге құрметпен қараңыз.

5. Сөйлемді қайта құраңыз:

- Сөйлеушіден естігеніңізді өз сөзіңізбен қайталаңыз. Сізге сөйлеуші жіберген хабарламаға көңіл аударыңыз және ол көрсеткен сезімді өзіңізше түсіндіріңіз (мысалы, «Сіздің айтып отырғаныңыз...»).

6. Сұрақтар қойыңыз:

- Басты кезеңдерді анықтау үшін, не айтылғаны туралы ойланыңыз (мысалы, «Сіз осыны айтқанда нені білдірдіңіз...»).

7. Жеке сөздерді немесе сөйлемдерді қайталаңыз:

- Екінші тарап айтқан соңғы сөзді немесе сөйлемді қайталаңыз. Бұл бізге жауап беруді немесе пікір білдіруді күтуге көмектеседі

8. Сезімді көрсетіңіз:

• Сөйлеушіге сезімді көрсетіңіз, мысалы «Сіз сезіп тұрған сияқтысыз...» немесе «Сіз сезіп тұрсыз ба...». Бұл сөйлеушіге оны түсінгенін көрсетеді және өзара түсіністікті дамытуға көмектеседі.

9. Қорытындылаңыз:

• Жалпы жағдайды түсіну көру үшін, аса маңызды сәттерді және сәйкес ақпаратты анықтаңыз [8].

Сонымен қатар, ата-аналармен ашық және түсінікті диалог орнату, олардың алаңдаушылықтарын тыңдап, сенімді ақпарат беру қажет. Сондықтан, ата-аналарды үнемі қолдап, оларды мектеп немесе басқа да мамандармен бірлесіп жұмыс істеуге тарту керек. Тек осылайша, баланың дамуына жағдай жасап, оның мүмкіндіктерін толық ашуға болады. Белгілі болғандай, тиімді қарым-қатынас - бұл тек ақпарат алмасу емес, сонымен қатар бала үшін оңтайлы орта қалыптастыру жолы.

Қорытынды

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға қолдау көрсету – қоғамның инклюзивті білім беру жүйесіне деген жауапкершілігін айқындайды. Психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес ата-аналарға баланың дамуы мен әлеуметтенуіне қатысты жан-жақты кеңестер мен түзету әдістерін ұсыну арқылы маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, ата-аналарға кеңес беру үдерісі баланың әлеуетін толық ашуға және оның дамуында оң өзгерістерді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Заманауи психологиялық кеңес беру әдістері, оның ішінде когнитивті мінез-құлықтық терапия, арт-терапия, интерактивті әдістер және цифрлық технологиялар ата-аналарға өз балаларының дамуына қолдау көрсету үшін қажетті құралдар мен білімдерді ұсынады. Осы ретте, ата-аналармен тиімді қарым-қатынас жасау – баланың әлеуметіне оң әсерін тигізетін негізгі фактор болып табылады. Біздің жағдайда, тек ата-аналардың дұрыс ақпарат алуымен және үздіксіз қолдау көрсетуімен ғана ерекше қажеттіліктері бар балалардың әлеуеті толығымен ашылып, олардың дамуы мен білім алуында елеулі жетістіктерге қол жеткізуге болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Выготский Л.С. Ойлау мен сөйлеу - Москва, 1934.
2. Сатбаева Ә. Арнайы педагогика негіздері - Алматы, 2018.
3. Смирнова Е.О. Баланың дамуы және оны қолдау жолдары - Санкт-Петербург, 2020.
4. Когнитивті-мінез-құлық психотерапиясы Г. Холмогорова, Н. Гаранян Москва, 2000.
5. Уикипедия. <https://kk.wikipedia.org>
6. Балам сөйлесін десеңіз III. Аянғалиқызы - Алматы, 2020.
7. Балалардың мектептен шығып қалуының алдын алу: ата-аналармен серіктестік қарым-қатынастар, Ә. Әбкенова, А. Жұманбаева, С. Патер - Астана, 2019
8. Белсенді тыңдау және тиімді сауалнама. www.mosaicprojects.com.au.

Оқушылардың ойлау қабілетін дамытудағы логикалық жаттығулардың рөлі

Әлиева Айдана Олжасқызы

6B01709– Ағылшын тілі және бастауыш сынып мұғалімі ББ

3 курс студенті

Ғылыми жетекші: п.ғ.магистрі, аға оқытушы

Дуйсекова Асель Аманжолқызы

Астана Халықаралық Университеті,

Астана, Қазақстан

alievva.ai@mail.ru

Бастауыш сынып баланың логикалық ойлауын дамытудың негізгі кезеңі. Қазіргі Қазақстан мектептеріндегі бастауыш мектептің негізгі міндеті жеке тұлғаны жан-жақты дамытып, білімге деген сенімін нығайту, іскерлігін, дүниетанымын қалыптастыру, оқуға қызығушылығын оятып ынтасын арттыру болып табылады.

Баланың ақыл-ойы даму үшін есте сақтау мен ойлау қабілетінің мәні өте зор. Бұлардың бәрі қоршаған орта және өзі туралы білімді меңгеруі, мінез-құлық нормаларын игеруі, есте сақтау және ойлау қабілеттерімен тығыз байланысты[1].

Оқушыларға өз бетінше жасаған ой операцияларының дұрыс-бұрыстығын тексертікізу, оларды бір мәселенің өзін түрлі жолдармен шешуге үнемі бағыттап отыру, логикалық ойлауды қажет ететін мысалдар құрастыру, есептер шығарту – баланың логикалық ойлауын тәрбиелеудің тиімді жолы.

Бастауыш сыныптағы математика пәнін оқытудағы ең басты міндет – баланың логикалық ойлау қабілетін дамыту. Оқу – әдістемелік көмекші құралмен шектеліп қана қоймай, баланың ойлау қабілетін дамытатын есеп жұмбақтар, басқатырғыштар, интеллектуалды ойындарды пайдалану тиімді.

Сынып оқушылары бірдей емес. Олардың ішінде математиканы сүйіп оқитын, оған деген ынтасы зор оқушылар да бар. Оларды жеңіл, бірыңғай жаттығулар орындау жалықтырады. Сондықтан белгілі бір ережені меңгеретін жаттығуларды орындағанда оларға қиынырақ тапсырмалар, міндетті емес тапсырмалар берілуі қажет.

Қазіргі кезеңдегі мектеп математикасында әлі шешімдері табылмаған проблемалар аз емес. Соның бірі оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамыту, кітапқа, оқуға, білім алуға деген құмарлықтарын арттыру.

Осындай проблемаларды шешу мақсатында бастауыш сыныптан бастап логикалық есептерді шығару керек.

Ұлы ғалым Д. И. Менделеев мұғалімдердің ғылымның сарқылмас көзін ашудағы еңбектерін жоғары бағаланады. «Ғылымда мұғалім ғана оқушыларына терең де мағыналы білім бере алады» деген [2].

Оқу еңбегінің қаруы – ой. Логикалық жеке пікір мен өзіндік талдау біртұтас. Бұл талаптар ой мен іс - әрекеттің негізгі өзегі болып келеді. Ол үшін әр адам өз орнында еңбек өнімділігін арттырып қана қоймай, оның сапасын қалай өсіру керектігін ойластырған жөн.

Қоғамның, ой-сананың өсуіне, жаңа сапалық деңгейге шақырту кезеңі, еліміздің егемендік алып, өркениетті елдердің қатарына қосылуы – жаңа заманының жастарынан өзіндік талантты мен табиғи қабілетін жетілдіріп қана қоймай, олардың жаңашыл болуын, ізденістерін ұштауын талап етеді.

Ойлау – алуан түрлі астары бар, аса күрделі процесс. Логика дегеніміз-ойлауды дұрыс құрудың заңдары мен формалар ережелері туралы философиялық ғылымы[3].

Ойлау дегеніміз, ең алдымен, шындық дүниенің адам миында бейнелеуі болып табылады. Ол, біріншіден, дүниетанудың нәтижесі болса, екіншіден, дүниені тереңірек, толығырақ танып білудің құралы. Себебі, заттар мен құбылыстардың сезім мүшелері арқылы танып-білуге болмайтын ішкі қасиеттерін, мәні мен сырын тек ақыл-ойға салып, ойқортындылар жасау арқылы ғана танып біле аламыз. Дүниені танып-білудің жолы- білмеуден білуге қарай, дәл емес, толымсыз білімнен дәл де толық білімге қарай өту жолы екені белгілі.

Ойлаудың ерекшелігі - оның тілмен тығыз байланыстылығында. Адамның миында қандай ой пайда болмасын, ол тілдік материалдың негізінде ғана туындап, іске асады. Адам өз ойын ауызша білдірсе де, жазбаша түрде білдірсе де, ойласа да, өз ойын сөз немесе сөйлем түрінде құрады.

Мұғалімнің негізгі мақсаты-логикалық ойлауды қалыптастыру арқылы оқушыны өздігінен оқытуға үйрету. Ол үшін оқушы білім негіздерін мұғалімнің басшылығымен іздестіре отырып, өздері жаңадан ашулары керек. Оқу процесі осылай ұйымдастырылған жағдайда оқушылардың логикалық ойлау қабілеті кеңейіп, оқушылардың сабаққа деген ынтасы артады.

Математиканы оқу барысында оқушының ақыл-ойы қалыптасады, сана-сезімі, тұжырымды дәйекті және дәлелді түрде жеткізе білуі тәрбиеленеді, кез-келген құбылыс пен үрдісті талдау қабілеті дамиды, жеке дербес фактілерді қорытындылау негізінде жалпыны таба білу және жалпы ережені дербес жағдайларда қолдау іскерлігі қалыптасады.

Есептер шықарғанда олардың ойларынан теориялық негізі логикалық түсініктемелерге, әр түрлі ситуацияға негізделген ғылыми көріністер байқалады. Әрбір таным қанағаттанарлық сезімге бөлеу үшін адамның ғылыммен ішкі үндестігі және логикалық үндестігі біртұтас болғаны жақсы. Тек осындай жағдайда ғана білімнің қыры-сыры ашылады, түсінбей жаттап алу, ойды жүйесіз баяндау әрекеті сирейді[5].

Бұған қалыптасқан оқушылардың қиялы шарықтап, білімге құлшынысы артады.

Жаңа буын математика оқулығында жасыл қоршаудағы стандартты емес тапысмалар берілген. Бұл материал қазіргі математиканың бастауыш буынының білім мазмұнындағы төртінші блок-мазмұндық-логикалық есептер мен тапсырмалар жүйесі және ол оқушы зейінін, қабылдауын, қиялын, еске

сақтауын, логикалық ойлау элементтерін дамытуға бағыттамасы. Оқушылардың жеке ойлау қабілетін дамыту үшін олардың өзіндік күш-қуаты мен сенімін арттыру керек.

Логикалық жаттығуларды орындау баланың ақыл-ойын, қиялын, ой ұшқырлығын дамытады. Бұл оқушылардың түрлі мазмұнды есептерді шығаруда, есептің шартын құра білуге қалыптастырады. Бір есептің бірнеше шешімдерін табуға жетелейді. Әрбір сабақ қызықты есептермен аяқталып, логикалық есептер оқушылардың жас ерекшелігіне қарай күрделене түсуі қажет.

Оқулықтағы шығармашылық жаттығулар оқушылардан тек қана математикалық білімін емес, күнделікті өмірде кездесетін әр түрлі жағдайға байланысты білімді талап ететін тапсырмалар. Бұлар негізінен оқушылардың байқағыштығын, ойлауын, қиялын дамытуға негізделген. Бұл - өте қиын, аса жауапты, бірақ игілігі мол, ардақты жұмыс.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. О.Мұсабеков. Логикалық ойлау тәсілдерін қалыптастыру. /Бастауыш мектеп №7-8. 1996.
2. М.С.Дауметова. Логикалық сұрақ-тапсырмалар./Бастауыш мектеп. №6 2001.
3. С.Демеусінова. Оқушылардың ойлау қабілетін логикалық есептер арқылы дамыту. /ИФМ 2000, №3.
4. Р.Абдуллаева. Ойлай білуге уйрету. /Бастауыш мектеп 1990, №4.
5. П.Сағымбекова "Бастауыш мектепте математикадан сабақ беруге дайындау" /Бастауыш мектеп 2004, №11

UDC 37.022

Application of puppet show as a gamification method of teaching english for primary school children

Baltash Assyl Kanatkyzy

3re-year student, Educational Program 6B01709 – English and primary school teacher,

Scientific Advisor: Akimkhanova Aliya Amangeldyevna, Master of Social Sciences

Astana International University,

Astana, Kazakhstan.

assylll.2005@gmail.com

Currently, English is one of the most widely used languages. A person who knows English has many opportunities. In school this language is taught from primary school. In 2012 the Minister of Education and Science Bakytzhan Zhumagulov issued a law about studying English from the 1st grade, beginning from

2013-2014 academic year. He reminded that early learning of English was launched in 2004 in 32 schools of the Republic. As the head of the department noted, the early learning of a foreign language develops children, raises their educational and cognitive levels and they successfully master basic skills of speaking, writing, listening and reading.

In 2023 the president of the Altynsarin National Academy of Education explained that it is difficult for a first-grader to learn three languages at the same time, that's why beginning from the 2023-2024 academic year schoolchildren will study English from the 3 grade. Learning English will be very interesting and funny process for children if teachers use different games in lessons [1].

The using of games on the lessons is widespread now. Its main aim is to increase children's development and interest in studying English. That is, we awaken the child's enthusiasm for lessons through certain rewards, points, and gifts.

Gamification is a modern technology that, in a playful form, promotes the rapid and effective acquisition of knowledge and skills. It should be borne in mind that the game form in this case is not entertainment, but a tool for acquiring new knowledge [2].

The formation of the concept of "gamification" in education can be defined as the integration of educational activities. The advantage of gamification is that, in addition to quality education, it promotes the development of critical thinking, creativity, teamwork and communication skills, and increases motivation [3].

There is no inventor of gamification. The idea of using game mechanics outside the gaming industry immediately appeared among many people in different countries and industries, and they didn't call it anything, they just used it. Then someone had the idea to call it gamification and then everyone came to their senses: "We also use gamification in our projects," the term quickly came into use, and a wave rose. The gamification business was first started, of course, in America, namely by the companies Banchball and Bageville. The first public speakers appeared there, the most famous of them: Gabe Zickerman and Jane McGonigal, Yu-Kai Chou. Later they were joined by Kevin Werbach, a professor from Pennsylvania, with a course on Coursera that attracted more than 50 thousand students [4].

Gameplay in learning can be presented in various forms. Today, the following gamification elements are most often used:

- Role-playing
- Board games
- Interactive games
- Quests, etc.

The puppet show method is one of the most captivating and effective approaches, enchanting with its uniqueness and depth of impact. Because the use of puppet theatre in teaching English as a foreign language can be a great effective method that can be applied in primary school, because we are strongly convinced that in lessons:

- train memory;
- help broaden one's horizons;

- teaches one to express one's feelings in words;
- gestures;
- facial expressions;
- intonation;

Today there are more than 10 puppet theaters in Kazakhstan. The oldest Almaty State Puppet Theater was founded in 1935. “Aldar-Kose” and “Otegen Batyr” were the first performances in the theatre under the direction of Kapan Badyrov and Saifulla Telgaraev. Composers Latif Hamidi and Boris Erzakovich worked on the musical design of the first performances. For 86 years, a variety of dolls have appeared on its stage.

Puppet show is a usually dramatic performance staged with puppets with the dialogue or music provided by a puppeteer [5].

Playing in a puppet theatre, children participate in the creative process: they learn coordinated actions, mutual assistance, and the ability to subordinate their desires to the interests of the group. Puppet theatre lessons and children's participation in performances give them joy and satisfaction, which is very important in itself. Also, playing puppet theatre develops fine and gross motor skills and increases self-confidence. Because behind the scenes, children feel more relaxed and answer questions on behalf of the character they play.

Dolls are of particular importance for the emotional and moral development of children. A doll for a person in childhood is a partner in communication in all its manifestations. In the dialogue with the doll, real contact with a person is “replaced”. Dolls can do a lot - both teach and heal. There is a whole independent direction called doll therapy. Sometimes doll therapy is referred to as art therapy or play therapy. The essence of this direction is collaboration, complex interaction with children using a variety of theatrical techniques: etudes, games, specially specified situations [6].

Puppetry can be linked to English through CLIL. This method is based on developing children's speech skills with the help of dolls and increasing their vocabulary. This is considered an effective way to turn the topics students are learning into a game and teach them in a more interesting way. In the 3rd grade there are many lessons on telling fairy tales, one of which is the story “Pennies from the Sky”; after showing this story, children will learn the words “poor”, “kind”, “sky”, “pennies”. After the skit, we can check how well the children remember the words using cards. For example, we put a picture of "sky" on the front of the card and write the word "sky" on the back. When children are shown a picture, they must say the English translation of the word. In general, with this method, children quickly remember words and pronounce them correctly. And to summarize, complete tasks based on the plot of the book.

So, how to use puppet theater in the classroom?

Using puppet shows as a gamification method in teaching English for primary school children involves a step-by-step approach.

1. Preparation:

- Selection of accessible puppets (hand puppets, finger puppets, sock puppets) with characters that appeal to children.

- Preparation of props and creation of a simple stage with decorations.
- Development of short scripts focused on reinforcing studied lexical, grammatical, and phonetic structures.

2. Introduction:

- Setting the lesson goal and introducing the puppets to the students.

3. Performance:

- Using simple vocabulary, repeating key words, and supporting speech with gestures.
- Engaging children in the process through questions and tasks.
- Employing expressive intonations to increase interest and comprehension.

4. Student Involvement:

- Providing opportunities for children to operate puppets according to the script or to create their own short scenes.
- Organizing role-playing games using the studied vocabulary.

5. Reinforcement:

- Discussing the performance, asking questions about new words and structures.
- Conducting additional tasks such as creating group performances, matching games, or using worksheets.

6. Gamification:

- Implementing a rewards system (points, stickers) for participation and correct answers.
- Creating "levels" that allow unlocking new characters or theater elements.

7. Effectiveness Evaluation:

- Regular assessment of student engagement and progress.
- Adjusting the complexity of scripts and tasks according to the students' proficiency level.

Example: Lesson on Colors

Goal: Reinforce knowledge of basic colors.

Lesson Plan: A puppet (e.g., Polly the Parrot) looks for objects of a specific color; children assist by selecting appropriate items from flashcards. This is followed by a "Find and Show" game, where children search for objects of a given color in the classroom.

As a result of these studies, we realized that puppet theatre occupies a special place in the lives of children.

Puppet theater is the most democratic and accessible of all forms of art for children. It improves children psychologically, helps improve children's thinking, memory, imagination, speech development, and clear expression of thoughts. At the same time, it has a good effect on the correction of children's facial expressions, panomimic expressions, intonation and actions.

We can say that this topic is very popular now, because TV, telephone and other gadgets prevent people from going to the theatre. By adding this method to the lesson, we can reveal in children a love for the wonderful world of theatre, increasing their interest in art.

In the future, it is planned to test this method in practice at school.

List of References

1. «2023-2024 оқу жылында Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие процесінің ерекшеліктері туралы» әдістемелік нұсқау хат
2. Образовательный портал Казахстана MCFR. Геймификация в образовании. [Электронный ресурс : <https://edu.mcfr.kz/article/4356-geymifikatsiya-v-obrazovanii-video-printsipy-osobennosti-formy>], 2022
3. Zhakupova A.ZH., Yerkebaeva S.ZH., Karimova R.E, Tezel Şahin F. Gamification in education: problems of application and development prospects
4. Кто изобрел геймификацию? — FAQ (gamification-now.ru)
5. Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster [<https://www.merriam-webster.com>]
6. В.С. Мухина. Феноменология развития и бытия личности: Дети и куклы: таинство взаимодействия. 1999 г.

ӘӨЖ 37.377

Математика сабақтарында жобалап оқыту технологиясын қолданудың ерекшеліктері

Башарова Дарига Бериковна,
«6B01506 - Математика» ББ 1 курс студенті,
Ғылыми жетекшісі: Заурбекова Айгуль Мырзабаевна
Астана Халықаралық университеті,
Астана, Қазақстан.
zaurbekova.82@mail.ru, basharova.dariga13@gmail.com

Жоба әдісінің мәні «Оқушылардың белгілі бір көлемдегі білімге ие болуын көздейтін белгілі бір мәселелерге қызығушылығын ояту және осы мәселелерді шешуді көздейтін жобалық іс-шаралар арқылы алған білімдерін іс жүзінде қолдана білу, рефлексияны дамыту (Джон Дьюи терминологиясында) немесе сыни тұрғыдан ойлау. Мәселе ойдың мақсатын белгілейді, ал мақсат ойлау процесін басқарады» [1].

Біздің заманымызда мектептегі білім берудегі жобалық әдіс сыныптық-сыныптық жүйеге балама ретінде қарастырылады. Бірақ бұл мәселеде үлкен тәжірибесі бар елдердің мамандары жобалық оқыту бұл жүйені және оқытудың басқа әдістерін ешбір жағдайда ығыстырмауы керектігін ескертеді.

Жобалық іс-әрекеттің мақсаттары:

1. Жобалық іс-әрекетке қатысушылардың әрқайсысының жеке сенімін, оның өзін-өзі жүзеге асыруы мен рефлексиясын арттыру.

2. Шығармашылық тапсырмаларды орындау процесінің нәтижелерін алу үшін ұжымдық жұмыстың, ынтымақтастықтың маңыздылығын түсінуді дамыту.

3. Зерттеу дағдыларын дамыту.

Жоба оқушының көзқарасы бойынша - бұл өз бетінше, топта немесе өз бетінше, өз мүмкіндіктерін барынша пайдалана отырып, қызықты іс-әрекет жасау мүмкіндігі; бұл өзін-өзі көрсетуге, өз күшін сынап көруге, білімін қолдануға, пайдасын тигізуге және қол жеткізген нәтижесін көпшілік алдында көрсетуге мүмкіндік беретін іс-әрекет; бұл іс-әрекеттің нәтижесі - мәселені шешудің табылған жолы - практикалық сипатқа ие, маңызды қолданбалы мәнге ие және ең бастысы, ашушылардың өздері үшін қызықты және мағыналы болған кезде оқушылардың өздері мақсат пен міндет түрінде тұжырымдаған қызықты мәселені шешуге бағытталған іс-әрекет.

Жоба мұғалімнің көзқарасы бойынша бұл жобалауды үйретуге мүмкіндік беретін дидактикалық құрал, яғни, белгілі бір жағдайда қарастыру кезінде осы мәселеден туындайтын мәселелерді шешу арқылы мәселені шешудің жолын табуға бағытталған іс-әрекет.

Жобалар әдісі - бұл оқушылардың өз бетінше және ұжымдық іс-әрекеті және олардың жұмысының нәтижелерін міндетті түрде таныстыру нәтижесінде белгілі бір мәселені шешуге мүмкіндік беретін оқу-танымдық әдістер жүйесі.

Жобалық іс-әрекетті ұйымдастыру принциптері:

Жобаны жүзеге асыру үшін барлық мүмкіндіктер болуы керек;

Жобаларды табысты жүзеге асыру үшін қажетті жағдайларды жасау (тиісті кітапхананы, медиатеканы қалыптастыру)

Оқушыларды жобаларды орындауға дайындауға жетекшілік ету;

Мұғалімдер тарапынан жобаға басшылықты қамтамасыз ету - таңдалған тақырыпты, жұмыс жоспарын (орындалу уақытын қоса алғанда) талқылау және күнделік жүргізу, онда оқушы өз ойын, ойын, сезімін тиісті түрде жазып алады - рефлексия. Күнделік, егер жоба жазбаша жұмыс болып табылмаса, оқушыға есеп құрастыруға көмектесуі керек. Оқушы жоба жетекшісімен әңгімелесу кезінде күнделік көмегіне жүгінеді (егер жоба топтық болса, әр оқушы жобаны жүзеге асыруға қосқан үлесін нақты көрсетуі керек).;

□ Жоба бойынша жұмыс нәтижелерін қандай да бір түрде немесе басқа түрде міндетті түрде таныстыру.

Әдіс негізінде жобалар оқушылардың танымдық қабілеттерін, өз білімдерін өз бетінше құрастыра білуін, ақпараттық кеңістікте бағдарлай білуін, сыни және шығармашылық ойлауын дамытуды көздейді.

Жобалық әдіс «жоба» ұғымының мәнін құрайтын идеяға, оның прагматикалық бағытына негізделген нәтиже, оны белгілі бір практикалық немесе теориялық маңызды мәселені шешу арқылы алуға болады. Бұл нәтижені көруге, түсінуге, нақты практикалық іс-әрекетте қолдануға болады.

Бұл нәтижеге жету үшін балаларды оқыту қажет өз бетінше ойлау, проблемаларды табу және шешу, осы мақсат үшін әртүрлі салалардағы білімдерді тарту, әртүрлі шешімдердің нәтижелері мен ықтимал салдарын болжай білу, себеп-салдарлық байланыстарды орната білу [2].

Жобалық әдіс әрдайым оқушылардың өзіндік іс-әрекетіне - жеке, жұптық, топтық жұмыстарға бағытталған, оны оқушылар белгілі бір уақыт аралығында орындайды. Бұл әдіс топтық әдістермен үйлесімді түрде үйлеседі.

Жобалық әдіс әрқашан қандай да бір мәселені шешуді көздейді. Мәселені шешу, бір жағынан, оқытудың жиынтығын, алуан түрлі әдістерін, құралдарын қолдануды қарастырса, екінші жағынан, ғылымның, техниканың, технологияның, шығармашылық салалардың әртүрлі салаларындағы білімдерді қолдану дағдыларын біріктіру қажеттілігін болжайды.

Орындалған жобалардың нәтижелері олар айтқандай, «материалдық» болуы керек, егер бұл теориялық мәселе болса, онда оның нақты шешімі, егер практикалық болса - нақты нәтиже, пайдалануға дайын (сабақта, мектепте, нақты өмірде).

Егер педагогикалық технология ретіндегі жобалық әдіс туралы айтатын болсақ, онда бұл технология өзінің мәні бойынша шығармашылықпен айналысатын зерттеу, ізденіс, проблемалық әдістердің жиынтығын болжайды [3].

Көптеген отандық психологтар мен педагогтардың (В.В.Давыдов, А.К.Дусавицкий, Д.Г.Левитес, В.В.Репкин, Г.А.Цукерман, Д.Б.Эльконин және т.б.) пікірінше, бастауыш сынып оқушылары өнімді жобалық-оқу іс-әрекеті үшін де қажет төмендегілерден тұратын ерекше дайындық, «Жетілу».

Біріншіден, бұл оқушыларда оқу үдерісіндегі тиімді әлеуметтік-интеллектуалдық өзара әрекеттестікке негізделген бірқатар коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру, оларға мыналар жатады:

Сұрай білу (басқа оқушылардың көзқарасын анықтау, ақпараттың «тапшылығы» жағдайында мұғалімге сұрау салу немесе іс-әрекет тәсілдері);

Дауысты басқара білу (жағдайға байланысты дауыстың қаттылығын реттей отырып, анық сөйлеу, барлығының естуі үшін);

Өз көзқарасын білдіре білу (әркімге өз пікірін тұжырымдай білу, дәлелді, дәлелдей білу түсінікті);

Келіссөздер жүргізе білу (достық атмосферада ең дұрыс, ұтымды, ерекше шешімді, пайымдауды таңдау).

Екіншіден, жобалық іс-әрекетке дайындығының екінші көрсеткіші - оқушылардың ойлау қабілетін дамыту, белгілі бір «интеллектуалдық жетілу». Ең алдымен, бұл интегративті сипаттама ретінде ақыл-ой әрекеттерін жалпылауды қалыптастыруға, соның ішінде:

Аналитикалық және синтетикалық әрекеттерді дамыту;

Салыстырмалы талдау алгоритмінің қалыптасуы;

Мәселенің шартын құрайтын деректердің арақатынасын, маңызды ерекшелігін ажырата білу;

Іс-әрекеттің жалпы тәсілін бөліп көрсету мүмкіндігі;

Іс-әрекеттің жалпы тәсілін басқа тәрбиелік міндеттерге ауыстыру.

Бұл ретте оқушылардың ақыл-ой әрекеттерін жалпылаудың барлық құрамдас бөліктерінің дамуының сапалық сипаттамалары кеңдік, дербестік өлшемі және негізділік болып табылады.

«Интеллектуалдық жетілу» сонымен қатар бас оқушылардың бойында осындай ойлау қасиеттерінің болуын қамтиды, икемділік, өзгергіштік және дербестік ретінде.

Ақыл-ой іс-әрекетін жалпылауды да, ойлаудың аталған қасиеттерін де мақсатты түрде қалыптастыру. Оқушылардың бойында орталық психикалық неоплазманы - арнайы білім беру арқылы теориялық ойлауды қалыптастыру бағытында жүзеге асырылады. Теориялық мазмұн, оқытудың белсенді әдістері мен тәсілдері, мұғалімнің балалармен және оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынасының диалогтық формалары.

Ретінде үшінші оқушылардың тиімді жобалық іс-әрекетке дайындығының көрсеткіші балалардың бойында келесі қажетті дағдыларды қалыптастыруға ықпал ететін жан-жақты, мазмұнды, сараланған өзін-өзі бағалау және бағалау іс-әрекетінің тәжірибесін қарастырайық:

Өз жұмысын және сыныптастарының жұмысын барабар бағалау;

Оқу мәселесін шешудің нәтижесін де, үдерісін де позитивтіге баса назар аударатырып, негізді және мейірімді түрде бағалау;

Кемшіліктерді көрсете отырып, сындарлы тілектер, ескертулер жасаңыз.

Оқушылардың жобалық іс-әрекетке дайындығының таңдалған көрсеткіштерін қалыптастыру барысында оқу үдерісінде субъективтілігін қалыптастырудың алғышарты болып табылатындығын ерекше атап өту қажет [4].

Жобалық әдісті қолдануда оның модификациясының келесі реттілігі тиімді: қысқа мерзімді (1-2 сабақ) бір пәндік жобалардан ұзақ мерзімді, пәнаралық жобаларға, жеке жобалардан топтық және жалпы сыныптық жобаларға.

Жалпы, жобалық іс-әрекетінде оқу іс-әрекетіне сәйкес келесі кезеңдерді бөліп көрсетуге болады:

Мотивациялық (мұғалім: жалпы ойды айтады, жағымды мотивациялық қатынасты қалыптастырады; оқушылар: талқылайды, өз ойларын айтады);

Жоспарлау - дайындық (жобаның тақырыбы мен мақсаттары айқындалады, міндеттері тұжырымдалады, іс-шаралар жоспары жасалады, нәтижелер мен үдерістерді бағалау критерийлері белгіленеді, бірлескен іс-әрекет тәсілдері келісіледі) алдымен мұғалімнің максималды көмегімен, кейінірек оқушының дербестігін арттыра отырып);

Ақпараттық-операциялық (оқушылар: материал жинайды, әдебиеттермен және басқа дереккөздермен жұмыс жасайды, жобаны тікелей орындайды; мұғалім: бақылайды, үйлестіреді, қолдайды, өзі ақпарат көзі болып табылады);

Рефлексивті-бағалау (оқушылар: жобаларды ұсынады, ұжымдық талқылауға және жұмыс нәтижелері мен үдерісін мазмұнды бағалауға қатысады, ауызша немесе жазбаша өзін-өзі бағалауды жүзеге асырады, мұғалім ұжымдық бағалау іс-әрекетінің қатысушысы ретінде әрекет етеді).

Соңғы кезеңде мұғалімнің рөлі зор, өйткені оқушылар алған немесе зерттегендерінің барлығын жалпылай алмайды, келесі тақырыпқа көпір сала алмайды, мүмкін күтпеген қорытындыға келе алмайды. мұғалім өзінің бай

дүниелік тәжірибесімен, ғылыми көзқарасымен, аналитикалық ойлауымен көмектеседі [5].

Оқушылардың жұмысы қандай да бір тақырып бойынша өз бетінше жұмыс жасаумен шектелмейтіндей етіп, шын мәнінде жобалық жұмысты қалай жасауға болады? Ең алдымен, жоба бойынша жұмысты бастай отырып, мұғалім оқушылардың қызығушылығын оятады.

Содан кейін кезеңде жобаға ену мұғалім проблемалық өрісті белгілейді. Жоба мәселесінен, проблемаландыру нәтижесінде алынған, жобаның мақсаты мен міндеттері көрсетіледі. Жобаның міндеттері - жоба мәселесін шешу жолдарын іздестіру бойынша белгілі бір жұмыстарды ұйымдастыру және жүргізу. Осылайша, жобаға ену мұғалімнен оқушыларға әсер етудің барлық психологиялық-педагогикалық механизмдерін терең түсінуді талап етеді.

Екінші кезеңде ұйымдастырылады балалардың іс-әрекеті. Егер жоба топтық болса, онда балаларды топтарға бөліп, әр топтың мақсаттары мен міндеттерін анықтау қажет. Қажет болса, топтың әрбір мүшесінің рөлін анықтау. Сол кезеңде жоба мәселесін шешу үшін жұмысты жоспарлау да жүзеге асырылады. Ол параллель немесе дәйекті болуы мүмкін.

Таныстыру кезеңі жобалық іс-әрекеттің мақсаттарының бірі ретінде оқушының да, мұғалімнің де көзқарасы тұрғысынан бұл сөзсіз міндетті болып табылады. Ол үшін қажет жұмысты аяқтау, атқарылған жұмыстарды талдау, өзін-өзі бағалау және сырттан бағалау, нәтижелерді көрсету. Жоба бойынша жұмыстың нәтижесі оның мәселесін шешудің табылған жолы болып табылады. Бұл туралы ең алдымен, мәселенің қалай қойылғанын, одан туындайтын жобаның мақсаты мен міндеттері қандай болғанын түсіндіре отырып, дәлелді түрде айту, туындаған және қабылданбаған мәселелерді қысқаша сипаттау, оны шешудің жанама жолдары және таңдалған әдістің артықшылығын көрсету. Презентация кезеңінде ойдағыдай жұмыс жасау үшін оқушыларға өз ойларын қысқаша баяндауға, логикалық тұрғыдан үйлесімді хабарлама құруға, көрнекілікті дайындауға, материалды ұсынудың құрылымдық тәсілін жасауға үйрету қажет. Презентация кезеңінде мұғалім қорытындылайды, баға береді. Тәрбиелік және тәрбиелік әсерлердің барынша жоғары болуы маңызды [6].

Сонымен, жобалық әдісті қолдану арқылы оқушылардың шығармашылық даму ықтималдығы артады, теория мен практиканың байланысы табиғи түрде жүреді, бұл теорияны қызықты әрі шынайы етеді, оқушылардың белсенділігі дамиды, бұл олардың дербестігін арттырады, әлеуметтік жауапкершілік сезімі күшейеді, және басқалармен қатар, балалар сабақта шынайы қуанышты сезінеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Монахов В. Проектирование и внедрение новых технологий обучения // Сов. педагогика. -2021. - №7.
2. Таубаева Ш. Г. Исследовательская культура учителя. Методология, теории и практика. -Алматы: Алем, 2022. -381с.

3. Бейсенбаева А. А. Теория и практика гуманизации школьного образования: Монография. - Алматы: Ғылым, 2022.-225 с.
4. Шамова Т. И., Тюлю Г. М. Педагогическая инноватика. - М., 2020.
5. Бахишева С.М. Қазіргі мектепті басқарудың менеджменті. - Орал, 2021.
6. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. - М., 2023. - 538.

ӘОЖ 37.03

Қарым-қатынас дағдыларын дамытудағы эмоциялық интеллекттің рөлі

Бек Қымбат Сарсенқызы
«6B01101 Педагогика және психология» ББ,
2 курс білім алушысы,
Ғылыми жетекшісі: Турарова Г.У., аға оқытушы
Астана Халықаралық университеті, Астана, Қазақстан.
bekovakymbat@gmail.com

Қарым-қатынас – адамдар арасындағы өзара әрекеттесудің негізгі түрі, оның тиімділігі эмоциялық интеллект деңгейіне тікелей байланысты. «Эмоциялық интеллект» ұғымын алғаш рет Salovey & Mayer (1990) ұсынса, кейін Goleman (1995) оның мазмұнын кеңінен дамытты. Автор эмоциялық интеллектінің бес негізгі компонентін бөліп көрсетеді: өзін-өзі тану, эмоцияларды басқару, өзін-өзі ынталандыру, эмпатия және әлеуметтік дағдылар [1, 2].

Ғылыми зерттеулер эмоциялық интеллектінің тұлғааралық қарым-қатынасқа тікелей әсер ететінін математикалық-статистикалық көрсеткіштерге сүйене отырып көрсетеді. Lopes, Salovey & Straus (2003) зерттеулері (эмоциялық интеллект) деңгейі жоғары адамдардың қарым-қатынас жасау ерекшеліктерімен сенімді байланыс орнататынын көрсетсе, Brackett, Mayer & Warner (2004) оның кәсіби және жеке өмірдегі маңыздылығын атап өтті. Осыған орай, мақалада эмоциялық интеллекттің қарым-қатынас дағдыларын дамытудағы рөлін қарастыру маңызды болып табылады [3, 4].

Эмоциялық интеллекттің қарым-қатынасқа әсерін ғылыми әдебиеттерден талдау барысында эмоциялық интеллекттің қарым-қатынас үдерісінің сапасын жақсартуға ықпал ететіні анықталды. Эмоциялық интеллекті жоғары адамдар өз эмоцияларын дұрыс басқарып, өзгелердің сезімдерін түсіне алады, бұл оларды жақсы тыңдаушы, сенімді әңгімелесуші және жанжалдарды тиімді шешуші тұлғаға айналдырады [5].

Эмпатия – эмоциялық интеллектінің маңызды құрамдас бөлігі. Ол өзгенің эмоциялық жағдайын түсінуге және сәйкес әрекет етуге көмектеседі. Эмпатия деңгейі жоғары адамдар дау-дамай немесе түсініспеушілік кезінде өз

сезімдерін бақылап, жағдайды ушықтырмай шешуге тырысады. Жанжалдар кез келген қарым-қатынаста туындауы мүмкін, ал эмоциялық интеллектісі жоғары дамыған адамдардың жанжалдарды тиімді шешу мүмкіндігі бар. Эмоциялық интеллектісі жоғары адамдар эмоцияларын бақылап, қарсыласының жағдайын түсініп, екіжақты шешім табуға тырысады. Олар өз ойларын дұрыс жеткізе біледі және басқалардың пікірін құрметтейді, бұл ынтымақтастыққа негізделген қарым-қатынас орнатуға көмектеседі.

Эмоциялық интеллект отбасылық, достық, кәсіби және әлеуметтік қарым-қатынастарда маңызды рөл атқарады. Өз эмоцияларын дұрыс басқарып, өзгелердің сезімдерін түсіне білетін адамдар айналасында қолайлы орта қалыптастырады. Эмоциялық интеллекттердің дамуы сенімділікке, ашықтыққа және тиімді қарым-қатынасқа ықпал етеді.

Эмоциялық интеллектті дамыту әдістерін қарастырайық. Эмоциялық интеллектті жетілдіру қарым-қатынас сапасын жақсартуға көмектеседі. Оған:

- өзін-өзі тану – жеке эмоцияларды түсіну және оларды басқару тәсілдерін меңгеру;

- эмпатияны дамыту – басқалардың сезімдерін түсіну қабілетін күшейту;

- белсенді тыңдау – әңгімелесушінің пікірін құрметтеу және оны мұқият тыңдау;

- стресс-менеджмент – күрделі жағдайларда сабырлық сақтап, эмоцияларды бақылау;

- вербалды және вербалды емес қарым-қатынас дағдыларын жетілдіру – дауыс ырғағы, дене тілі және сөздік қорды тиімді пайдалану.

Эмоциялық интеллект кәсіби салада да маңызды рөл атқарады. Ол басшылар мен қызметкерлер арасындағы қарым-қатынасты жақсартып, командалық жұмысты ұйымдастыруға және клиенттермен тиімді байланыс орнатуға көмектеседі. Эмоциялық интеллектісі дамыған басшылар қызметкерлерді ынталандырып, сенімді қарым-қатынас орната алады, бұл жұмыс өнімділігін арттыруға және жанжалдарды азайтуға ықпал етеді.

Білім беру жүйесінде де эмоциялық интеллекттің маңызы артып келеді. Мұғалімдер мен оқушылардың эмоциялық интеллектін дамыту білім сапасын жақсартуға ықпал етеді. Эмоциялық интеллектті дамыту оқушылардың өзара қарым-қатынасын нығайтып, олардың әлеуметтік дағдыларын жетілдіреді. Мұғалімдердегі жоғары эмоциялық интеллект деңгейі оқушылардың қажеттіліктерін жақсы түсініп, оларға қолдау көрсетуге жағдай жасайды.

Эмоциялық интеллект мәдени контексте де қарастырылуы қажет, себебі әртүрлі мәдениеттерде эмоцияларды көрсету мен түсінудің өзіндік ерекшеліктері бар. Кейбір мәдениеттерде эмоцияларды ашық білдіру қалыпты саналғанымен, басқаларында ұстамдылық жоғары бағаланады. Сондықтан эмоциялық интеллектті дамыту мәдениаралық қарым-қатынасты жақсартуға да ықпал етеді.

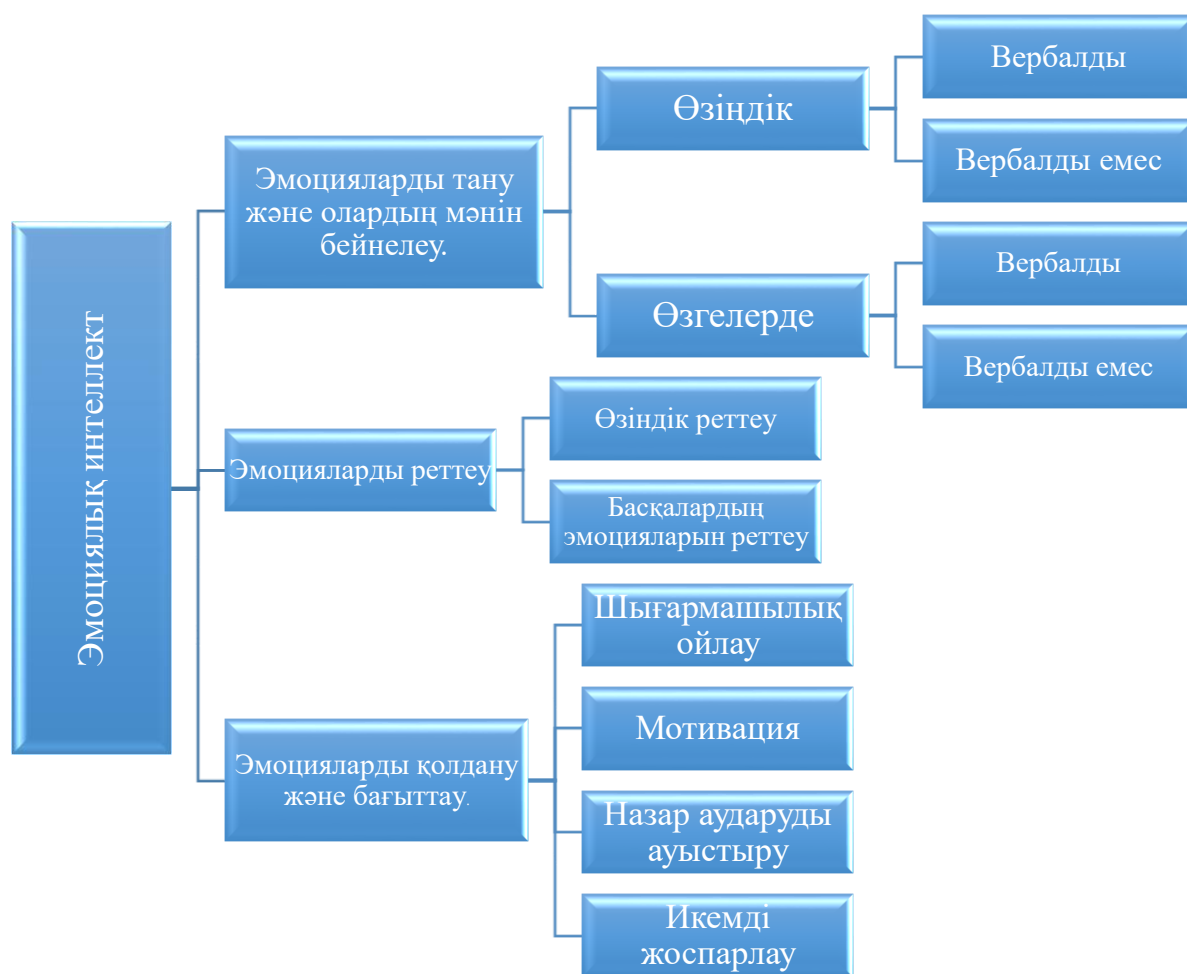
Эмоциялық интеллект – тұлғааралық қарым-қатынастың сапасын анықтайтын маңызды фактор. Ол адамның өз эмоцияларын түсінуіне,

басқаруына, сондай-ақ басқалардың эмоцияларын қабылдап, оларға сәйкес әрекет етуіне көмектеседі. Эмоциялық интеллекті дамыған адамдар сенімді қарым-қатынас орнатып, жанжалдарды тиімді шешеді, бұл олардың әлеуметтік және кәсіби табыстылығына оң әсер етеді.

Қарым-қатынаста эмоциялық интеллекттің маңыздылығы эмпатия, өзін-өзі бақылау және белсенді тындау арқылы көрінеді. Бұл дағдылар адамдар арасындағы өзара түсіністікті арттырып, жағымды байланыс орнатуға ықпал етеді. Сонымен қатар, эмоциялық интеллект жанжалдарды басқару және келісімге келу процесін жеңілдетеді.

Қазіргі қоғамда эмоциялық интеллектті дамыту қажеттілігі артып келеді, себебі ол жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіруіне және әлеуметтік ортада табысқа жетуіне ықпал етеді. Сондықтан арнайы бағдарламалар мен жаттығулар қарым-қатынас дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқарады. Эмоциялық интеллектті меңгеру адамның жеке өмірінде, кәсіби саласында және қоғамдық ортада табысты болуына көмектесетін негізгі дағдылардың бірі болып табылады.

Америкалық психологтар эмоциялық интеллекттің құрылымына енетін негізгі компоненттерді айқындап, әрбірінің өзіндік ерекшеліктері мен ішкі құрылымын сипаттаған.

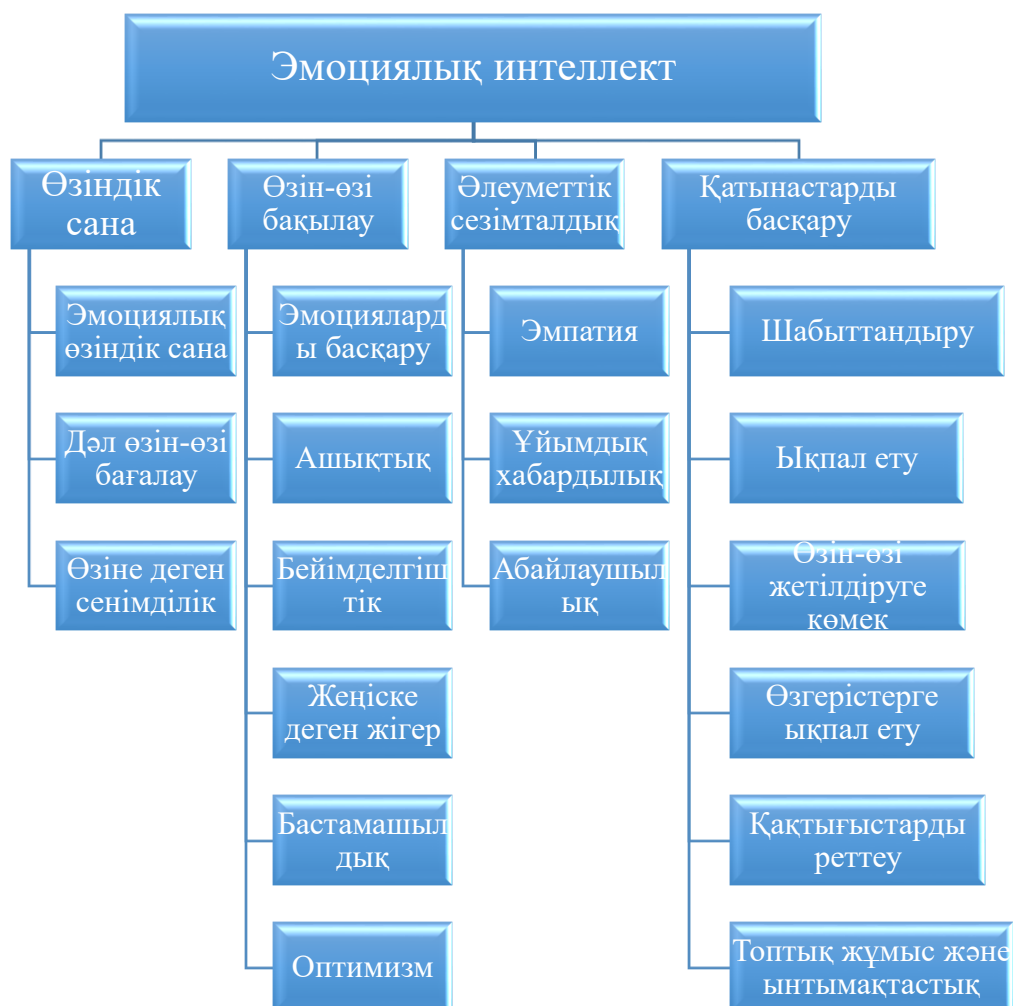

Сурет 1. Дж. Майер мен П. Саловей бойынша эмоционалдық интеллект құрылымы [6].

Дж. Майер мен П. Саловейдің теориясына сәйкес, эмоционалдық интеллекттің бұл компоненттері белгілі бір иерархиялық құрылымға ие, және онтогенез үдерісінде олардың әр деңгейі кезең-кезеңімен меңгеріледі. Әрбір компонент екіжақты бағыттылыққа ие: біріншіден, жеке тұлғаның ішкі әлеміне, екіншіден, қоршаған ортадағы адамдарға әсер етеді.

Эмоцияларды тану өзара тығыз байланысты бірнеше қабілеттер жүйесін қамтиды. Олардың қатарына эмоцияларды қабылдау (эмоцияның бар екенін сезіну), оларды айқындау, шынайы эмоциялар мен олардың имитациясын ажырату, сондай-ақ эмоцияларды мәнерлі әрі орынды жеткізе білу жатады.

Кейінірек Дж. Майер мен П. Саловей эмоционалдық интеллекттің барлық айқындалған компоненттерін кешенді түрде зерттеуге мүмкіндік беретін MSCEIT әдістемесін жасап шығарды.

Сурет 2. Д. Гоулман бойынша эмоционалдық интеллект құрылымы [7].

Д. Гоулманның тұжырымдамасы бойынша, эмоционалдық интеллект құрылымы бірнеше өзара байланысты компоненттерден тұрады:

1. Эмоциялық күйлерді танып, оларды дұрыс атау, сондай-ақ эмоциялар, ойлау және әрекет арасындағы күрделі байланыстарды түсіну.

2. Эмоциялық жағдайларды саналы түрде реттеу – сезімдерді бақылау, жағымсыз эмоцияларды орнықты әрі бейімделгіш эмоциялармен алмастыру.

3. Жетістікке жетуге ықпал ететін эмоциялық күйлерді қалыптастыру және сол күйге ене білу.

4. Басқалардың эмоцияларын тану, оларға сезімталдық таныту және олардың эмоциялық күйлерін басқару қабілеті.

5. Қарым-қатынасты тиімді құру, оны үйлесімді түрде дамыту және ұзақ мерзімді байланыстарды сақтай білу шеберлігі [8].

Эмоционалдық интеллект деңгейі адамның өз сезімдерін және өзгелердің эмоцияларын қаншалықты терең түсіне алатынына, оларды дұрыс білдіру және тиімді басқару қабілетіне байланысты анықталады.

Отандық ғалымдар А. С. Петровская мен А. В. Карпов эмоционалдық интеллект ұғымын метатанымдық көзқарастар тұрғысынан қарастырды. Зерттеушілердің пайымдауынша, эмоционалдық интеллект – метапроцессуалды феномен. «Бұл ұғым бір мезгілде когнитивтік сипатқа ие, өйткені ол адамның өз эмоцияларын және өзге адамдардың сезімдерін тану қабілетімен байланысты. Сонымен қатар, ол реттеушілік қызмет атқарады, яғни индивидке өзінің эмоционалдық үдерістерін басқаруға әрі айналасындағы адамдардың эмоцияларын бақылауға мүмкіндік береді» [9].

Осылайша, эмоционалдық интеллект феноменіне қатысты әртүрлі ғылыми көзқарастарды қарастыру арқылы оның табиғатын тереңірек түсінуге талпыныс жасалды. Жоғарыда аталған теориялық тұжырымдамаларды талдау олардың әрқайсысының өзіндік шектеулері бар екенін көрсетеді, сондықтан бұл шектеулерді зерттеудің келесі кезеңдерінде ескеру қажет. Дегенмен, қазіргі таңда эмоционалдық интеллект құрылымына қатысты жүйелі әрі сараланған көзқарас қалыптасқан. Ол жеке тұлғаның ішкі әлеміне және әлеуметтік өзара әрекеттесуіне қатысты аспектілерді қамтып, эмоцияларды анықтау, түсіну және басқару дағдыларын өзіне біріктіреді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211.

2. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam Books.

3. Lopes, P. N., Salovey, P., & Straus, R. (2003). Emotional intelligence, personality, and the perceived quality of social relationships. *Personality and Individual Differences*, 35(3), 641-658.

4. Brackett, M. A., Mayer, J. D., & Warner, R. M. (2004). Emotional intelligence and its relation to everyday behaviour. *Personality and Individual Differences*, 36(6), 1387-1402.

5. Petrovici, A., & Dobrescu, T. (2014). The Role of Emotional Intelligence in Building Interpersonal Communication Skills. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 1405-1410

6. Caruso D. R., Salovey P. The Emotionally Intelligent Manager: How to Develop and Use the Four Key Emotional Skills of Leadership. Jossey-Bass, San Francisco, 2004, 296 p.

7. Goleman D., Boyatzis R., McKee A. Emotional Leadership. The art of managing people on the basis of emotional intelligence. Moscow, Alpina Business Books, 2005, pp. 266–269.

8. Simbirtseva N. V. Modern theoretical concepts of emotional intelligence. Vestnik of Kemerovo State University, 2008, no. 3, pp. 54–56.

9. Karpov A. V., Peter A. Problems of emotional intelligence in the paradigm of modern meta-cognitivism. Journal of Integrative Psychology, 2006, no. 4, pp. 42–47.

ӘОЖ 373.3

Б 94

П.М.Эрдниевтің «Дидактикалық бірліктерді ірілендіру» теориясы негізінде бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамыту жолдары»

Бітімғалиева Д.Н.,

6B01301-Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі ББ, 4 курс студенті,

Қожаева С.Қ., доцент.

Астана халықаралық университеті,

Астана, Қазақстан.

bitimgaliyevad@gmail.com

Қазіргі кезеңде оқу жүйесінде негізгі мақсат – жан-жақты білімді, өмір сүруге бейім, іскер, өзіндік ой – талғамы бар, адамгершілігі жоғары қабілетті жанды тәрбиелеу. Бастауыш мектептің негізгі міндеті – баланың жеке басын қалыптастыру, ойлау деңгейін арттырып, логикалық ойлау қабілеттерін дамыту. Баланың ойлауын дамыту, ұғымдарын өсіру – науқандық жұмыс емес. Ол - әрбір сабақ үстінде, мектептегі барлық тәлім-тәрбие процесінің барысында ұдайы жүргізілетін жұмыс. Мұнда оқушылардың жас ерекшелігі қатты ескеріледі. Мысалы, математика сабақтарында әр түрлі тапсырмаларды (логикалық жаттығулар, сұрақ-жауаптар, т.б.) орындау, меңгеру деп олардың, заттар мен құбылыстардың байланысын және қатынасын бейнелеуді айтады.

Нақты бейнелі ойлау – адам белгілі бір міндеттерді шешіп отырғанда, оның бұрын өткен әрекетіне қатысты туындайды.

Абстрактілеу – логикалық ойлау адамның сезім танымымен анықталмайтын, көрнекі амалдық және нақты образдық ойлаудың бейнелей алмайтын заттары мен құбылыстарын, олардың себеп-салдарын, байланыстарын, оларға тән заңдылықтарды бейнелейді.

Осы айтылған ойлау құбылысының үш түрі де адамға тән сипатта болады. Бұл жеке адамның алдында тұрған мақсатының ерекшелігіне

байланысты әр түрлі сатыда іске асады. Ойлау мынадай құрамдас бөліктерден тұрады.

1. Ойлау операцияларын қалыптастыру;
2. Ойлау белсенділігін, өзбеттілігін дамыту:
 - әртүрлі болжам, пікір айта білу
 - мәселені шешудің бірнеше тәсілдерін ұғыну
3. Трансформация әрекетін жетілдіру:
 - заттарды бөліктері арқылы құрастыру;
 - топтардың арасындағы қатынастарды байқау

М.Жұмабаев: «Ойлау – жанның терең, әрі қиын ісі», - деген болатын, оқушылардың ойлау әрекетін өрістетуге - өте қиын іс. Соның ішінде, ойлаудың жоғары сатысы логикалық ойлауды дамыту – мұғалімдерді толғандырар іс. Себебі, оқушылардың логикалық ойлауын дамыту – қазіргі білім беру міндеттерінің бірі. Осы тұрғыда П.М. Эрдниевтің «Дидактикалық бірліктерді ірілендіру» теориясы оқу материалын жүйелі түрде ұсыну арқылы оқушылардың логикалық ойлауын дамытуға тиімді мүмкіндіктер береді. Бұл мақалада аталған теорияның негізгі идеялары қарастырылып, оны бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамытуға қолдану жолдары талданады.

П.М. Эрдниевтің теориясы оқу материалын ірі дидактикалық бірліктерге біріктіру арқылы оқытудың тиімділігін арттыруды көздейді. Бұл әдіс оқушылардың білімді бөлшектеп емес, тұтас жүйе ретінде қабылдауына негізделген. Эрдниевтің пікірінше, оқу материалы жүйеленген теориялар мен жаттығулардың негізінде құрылуы тиіс. Ол білімді меңгеруді жеңілдету үшін оқу мазмұнын логикалық байланыстарға негізделген ірі блоктарға бөлуді ұсынды. Бұл тәсіл оқушылардың ақпаратты талдау, салыстыру және қорытынды жасау сияқты логикалық операцияларды орындау қабілетін дамытады.

Теорияның негізгі қағидалары:

1. Оқу материалының тұтастығы: Бөлшек тақырыптардың орнына кең ауқымды білім блоктарын оқыту.
2. Логикалық байланыстар: Материалдың әр элементі бір-бірімен қисынды түрде байланысты болуы керек.
3. Қайталау және жүйелеу: Бір тақырыпты түрлі контексте қарастыру арқылы білімді бекіту.

Бұл қағидалар бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамытуда тиімді құрал ретінде қызмет етеді, себебі олар баланың ақыл-ой әрекетін жүйелі түрде ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Математика – бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамытуда ерекше рөл атқаратын пән. Бұл пәннің мазмұны қисынды байланыстарды, талдау мен қорытынды жасауды талап етеді. П.М. Эрдниевтің «Дидактикалық бірліктерді ірілендіру» теориясы математика сабақтарында оқу материалын жүйелі түрде ұсыну арқылы оқушылардың логикалық ойлауын дамытуға мүмкіндік береді. П.М.Эрдниевтің дидактикалық бірліктерді ірілендіру идеясы бойынша оқушылардың математикалық

ойлауын дамыту бағытында тапсырмаларды біртұтастықта, ірілендірген блокпен берудің 4 бағыты ұсынылған.

1. Дайын есеп, жаттығуларды орындау.
2. Сол есепке кері есеп құрастыру және шығару.
3. Берілген есепке ұқсас есептер құрастырып шығару.
4. Деформацияланған тапсырмаларды орындау.

Автор осындай тапсырманы орындау кезеңдерінің төмендегі жүйесін береді.

а) математикалық есеп, тапсырма құрастыру, шығару.

ә) есепті, тапсырманы орындау.

б) нәтижесін тексеру.

в) ұқсастыққа немесе кері байланысқа негізделген күрделірек тапсырмаға көшу.

Эрдниевтің теориясы математика пәнінде оқу материалын бөлшектеп емес, ірілендірілген дидактикалық бірліктер түрінде оқытуды ұсынады. Бұл тәсіл оқушыларға тақырыптар арасындағы логикалық байланыстарды түсінуге және білімді жүйелі түрде меңгеруге көмектеседі. Математикада бұл әдіс әсіресе сандар, амалдар және геометриялық ұғымдарды оқытуда тиімді.

Мысалы, «Қосу және азайту» тақырыбы бөлшек сабақтарда бөлек-бөлек қарастырылмай, біртұтас бірлік ретінде оқытылады. Оқушыларға қосу мен азайтудың өзара кері операция екені, олардың арасындағы байланыс және практикалық қолданысы бірден түсіндіріледі. Бұл олардың логикалық ойлауын дамытып, білімді тереңірек меңгеруге ықпал етеді. Адамзат өмір сүретін қоғамның басты артықшылығы өз – ара байланысы, яғни сөйлеу тілінің болуында. Бір – бірімізбен қарым – қатынас жасау үшін, ойымызды білдіріп, сан түрлі сауалға жауап алу үшін біз тілді қолданамыз. Оның адам үшін алар орыны ерекше.

Эрдниевтің қағидалары бойынша есептер:

Дәстүрлі дайын есепке кері есеп құрастыру және оны шығару әдістемесінің үлгісі.

№ 3 есепті шығару берілген. Есепті оқу, талдау.

- Есепте не туралы айтылған? (тақия, қолғап)
- Тақия қанша тұрады? (60 тг)
- Қолғап 40 теңге арзан.
- Неден? (тақиядан)
- Нені табуымыз керек? (тақия мен қолғап қанша тұрады)
- Схемаға қараймыз.

60 тг	40	?	?

Ауызша талдаймыз. Талдаудан кейін оқушылар есепті еш қиындықсыз өздері шығарады.

Тақия – 60 тг

Қолғап - ? тг 40 тг арзан

Ш: $60 + (60 - 40) = 80$ (тг)

Ж: Қолғап пен тақия 80 тг тұрады.

Енді осы есепке кері есеп құрастыр. $60 + (60 - 40) = 80$ (тг). Енді есептің шешуіне назар аударайық жаңа қосындыны таптық енді екінші қосылғышқа назар аударамыз. Сызбаға талдау жүргізу арқылы оқушыларға есеп құрастырту.

Тақия – ? 40 тг

Қолғап - 20 тг

Есептің мәтіні: қолғап – 20 тг, тақия – 40 тг қымбат. Тақия мен қолғап қанша теңге тұрады? Шешуін оқушылар өздері шығарады.

Ш: $(20 + 40) + 20 = 80$ (тг)

Ж: Тақия 40 тг тұрады.

Кері есепке тиісті проблемалық сұрақ қою.

- Бұл неге керек есеп?
- Кері есептің ерекшеліктері қандай?
- Бірінші есепте де, екінші есепте де неге қолғап 20 тг, тақия 60 тг.
- Проблемалық сұрақтардың жауабы.
- Бірінші есептің шартындағы мағлұмат екінші есептің сұрағы болып

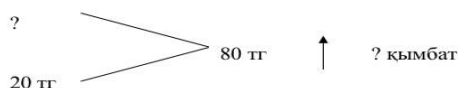
тұр.

- Өзара кері есептерде шарты мен сұрағындағы деректер алмастырылады.
- Еш уақытта әр дерекке қатысты сан өзгертілмейді.
- Өзара кері есептердің мазмұны, өмірден алынған іс-әрекет өзгертілмейді. Тек орындары ауыстырылады. «артық», «кем», «арзан», «қымбат» терминдері мазмұнына сай қолданылады.

Кері есептің құпиясы. Оқушыға сездірту.

Кері есептің шарты, бірінші есептің сұрағы болады. Немесе шешуі болады. Бір есептің 3-тен де артық кері есептері болуы мүмкін. Кері есептің

бұл құпиясын дәлелдеу үшін екінші кері есепті құрастырып шығарамыз.

Оқушы құрастырған кері есептің мәтіні:

Қолғап 20 тг. Қолғап пен тақия 80 тг тұрады. Тақия қолғаптан қанша тенге қымбат тұрады?

Қолғап – 20 тг

Ш: $(80 - 20) = 20 = 40$ (тг)

Ж: тақия 40 қымбат

Сызбаны басшылыққа аламыз, есеп құрастырамыз.

Бұның да кері есеп екенін дәлелдеу үшін проблемалық сұрақтарды қою керек. Салыстыру әдісімен өзара кері есептердің құпиясын ашу.

1. Бірінші есептен айырмашылығы неде?
2. Екінші айырмашылығы неде?
3. Жоғарғы екі есепке ұқсастығы неде?
4. «Неге бұлар» өзара кері есептер?

Жауаптары:

1. Бірінші есептен айырмашылығы шешуінде. Шешуі өзгеше болса, шарты өзгеше болады.

2. Есептердің мазмұны, сипаты, әр есептегі іс-әрекеттері ұқсас, бірдей.

3. Бір ғана іс-әрекеттің жанында бірнеше есеп құрастырылған.

Ұқсастығы бойынша есеп құрастырып шығарудың үлгісі.

1.

$$46 : 2 = 23$$

$$24 : 8 = 3$$

$$30 \cdot 8 = 240$$

$$240 : 8 = 30$$

$$300 \cdot 8 = 2400$$

$$2400 : 8 = 300$$

Балалардың ойлауын дамыту – оқу жұмысының негізгі міндеттерінің бірі. П.М.Эрдниевтің дидактикалық бірлікті ірілендіру концепциясы – оқушының ақыл-ойын жоғарғы даму дәрежесіне көтеретін қазіргі заманғы алдыңғы қатарлы технологиялардың бірі.

Дидактикалық бірлікті ірілендіру (ДБІ) оқыту жүйесінің барлық элементтерін сапалы өзгертуге мүмкіндік береді. Адам қазіргі оқыту тәжірибесінде өзінің ақыл-ой мүмкіншілігінің 10 проценттің ғана пайдаланады. ДБІ идеясы ақпараттарды кіріктіру және топтаудың қазіргі талаптарына жауап береді және әрбір оқушы миының психо-физиологиялық мүмкіндіктерін ашады. Бірақ оқытудың дәстүрлі тәжірибесінде басты мақсат үлгі негізінде берілген тапсырмаларды орындату түріндегі практикалық міндетті шешуге бағытталып, оқушының ойлауын дамытуға бағытталған педагогикалық міндет екінші кезекке шығып кетіп жүр. Нәтижесінде тіпті

жақсы оқитын оқушылардың өзі стандарты емес жағдайда берілген тапсырмаларды орындауға қиналатына анықталды. П.М. Эрдниевтің «Дидактикалық бірліктерді ірілендіру» теориясы бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамытуда математиканы оқыту әдістемесін жетілдірудің тиімді құралы болып табылады. Оқу материалын жүйелеу, тура және кері амалдарды қатар меңгеру, жаттығулардың әртүрлілігі, көрнекілік пен абстракцияны біріктіру және проблемалық ситуацияларды шешу арқылы оқушылардың танымдық қабілеттері жан-жақты дамиды. Бұл әдістеме білім берудің заманауи талаптарына сай келеді және математикалық ойлаудың негізін қалай отырып, оқушыларды болашақта күрделі мәселелерді шешуге дайындайды. Осылайша, Эрдниевтің теориясы бастауыш білім беру жүйесінде логикалық ойлауды дамытудың маңызды құрамдас бөлігі ретінде өз орнын тапқан.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика – Алматы, 2002, 160 б
2. Балғазиева Л. Логикалық есептердің шешуі //Бастауыш мектеп, 2004, № 4.
3. Қайымбаев Ж.Т. Білімді стандарты және бастауыш сыныптарда математиканы оқыту – Алматы, 2003, 189 б
4. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға бірдей стандарттары (жалпы бастауыш білім) – Алматы, 2002, 135 б.
5. Оспанов Т.Қ., Қайыңбаев Ж.Т., Қосанов Б.М., Ағанина Қ.Ж. Математика оқыту әдістемесі – Алматы, 2000, 142 б
6. Кенбаева А. Математика // Бастауыш мектеп 2003, № 3
7. Қашқымбаева С. Математика //Бастауыш мектеп 2004, № 2
8. Оспанов Т.Қ., Қосанов Б.М., Қайыңбаев Ж.Т., Ерешева К.Ә. Құрманалина Ш.Х. Математика (4-сынып) – Алматы, 2004, 267 б.

ӘӨЖ 37.377

Математика сабақтарында белсенді оқыту әдістерін қолдану

Ботабекова Ділназ Бауыржанқызы
«6В01506 - Математика» ББ 2 курс студенті,
Ғылыми жетекшісі: Заурбекова Айгуль Мырзабаевна
Астана Халықаралық университеті,
Астана, Қазақстан.
zaurbekova.82@mail.ru

Бүгінгі таңда егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалынып, әлемдік білім беру кеңістігіне бағыт алуда. Бұл оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Себебі, білім берудің мазмұны өзгеріп, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болды.

Жеке тұлғаның танымдық үрдістерін дамытуда, сондай-ақ, білім, білік, дағдыны, жалпы дүниетанымын қалыптастыруда оқыту әдістерін, жаңа оқыту технологияларын оқыту үрдісінде тиімді пайдалана білу мұғалім шеберлігіне байланысты. Оқыту әдістері - оқытушы мен тіл үйренушінің оқу-тәрбие жұмысының міндеттерін ойдағыдай шешуге бағытталған іс-әрекеттері. Заман ағымына қарай әрбір ұстаз үнемі өз білімін жетілдіруге, іс-тәжірибесін өзгертуге, оқыту үрдісін жаңаша ұйымдастыруға, сабақ үрдісінде оқушылардың іс - әрекетін дұрыс ұйымдастыра білуге міндетті[1].

Озық тәжірибе туралы мол мағлұмат алып, өзгерістер енгізе отырып, жаңаша форматта орта мерзімді, қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді сабақтар топтамасын жоспарлаудан басталады. Ал, қазіргі сындарлы оқытудың мақсаты-оқушының терең білімді түсінуі, оны өзі ізденіп алуы, алған білімді сыныптан тыс жерде қолдана білуін талап етеді. Сабақ үрдісінде мұғалімнің басты рөлі ол сыныпты ұйымдастыру, оқушыға бағыт-бағдар беріп, топтық жұмыстағы оқушылардың жеке қабілеттерін байқап, жеке мүмкіндіктерін ашу[2].

Оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер: жаңа форматта сабақ өткізу барысында білім беру үрдісі нәтижелі болу үшін оқушылардың білімді өз бетімен меңгертуге мұғалім бағыттаушы ролінде болады. Білімді өз бетімен меңгеру барысы оқушының «өзін-өзі реттеу» үрдісіне жатады. Өзін-өзі реттеу арқылы балада түсіну, қадағалау, бақылау қабілеттері дамиды. Бұл қабілеттер оқушыда метатану үрдісі арқылы жүзеге асады. Жаңа білімді меңгеру барысында топтағы жұптық жұмыстарда балалар бір-бірінің пікірлерін тыңдау кезінде өздеріне және құрбыларына баға беру арқылы өз-өздерін реттей алғанына көздерін жеткізеді.Топтық оқыту әдісін қолдану кезінде оқушылардың өзін-өзі басқару, өзін-өзі бағалау топта оқушылардың білім деңгейін, ынтасын көтереді, бір-біріне көмектесу, бірінің білмегенің бірі толықтыру арқылы сенімділік артып, оқушының тақырыпты меңгерудегі олқы жерлерін бақылап, мұғалім мен оқушылар арасында бір-бірімен тығыз қарым-қатынас орнатылады. Математика сабағындағы топтық жұмыстар қолданылған жекелеген жобаларда толық топтарға қарағанда, шағын топтағы оқушылардың шығармашылық неғұрлым тиімді жұмыс істегені байқалады.Себебі, тығыз ынтымақтастық пен қателіктер сындарлы әңгімелесу жағдайында математика есептерін шешуде өздерін сенімді ұстайды[3].

Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету стратегиясы оқушылардың жаңа білімді меңгеруде берілген ақпарат туралы ойлау, талдау, бағалауда алынған ақпаратты одан әрі жетілдіруге бағытталған пәндік шешім болып табылады. Сыни тұрғыдан ойлауын жетілдіру барысында сабақта әр түрлі әдіс -тәсілдерді: жоғары төмен мәртебелі сұрақтар, Венн диаграммасы, ыстық орындық, семантикалық карта, бесжолды өлең. Аталған тапсырмаларды орындау кезінде оқушылардың жауаптарын талдай отырып ойларын еркін, ашық жеткізетіндігін, болжам жасай алатындығын, ұшқыр ойлап оны дәлелдеуге мүмкіндіктерінің артқаны байқалады. Мысалы: Венн диаграммасы арқылы «Жай бөлшектерді қосу» және «Жай бөлшектерді азайту» ережелерін пайдаланып айырмашылығы мен ерекшеліктерін постерға түсіріп салыстыру

біледі және оларды бір ортақ бөлімге келтіруге болатына арқылы сыни түрде сипаттама бере алатыны анық. Осы тапсырманы орындау барысында ерекше көзге түскен оқушылар өзінің постерін жақсы қорғайды. Бекітуге барлық топтарға постер берліп, мысалы «теңдеу» деген сөзге бесжолды өлең құрастыруға тапсырма берілді. Бес минуттың ішінде тапсырмаларын орындап, қорғайды. Осы тапсырма оқушылардың логикалық ойлауын дамытуға жақсы көмектеседі. Сабақты қорытындылау мақсатында «Ыстық орындық» әдісін қолдануға болады. Ортаға өз еркімен бір оқушы шығып, оған басқа топтар сұрақтар қояды. Барлық сұрақтарға жауап беруге тырысады. Оқушыларды сын тұрғысынан ойлауға, тақырыпты талдауға, салыстыруға, сол арқылы есептердің шешімін табуға, өздерінің іс-әрекетін ұйымдастыра отырып талдауға, жинақтауға, шешім қабылдауға үйренеді. Қызығушылықты ояту мақсатында оқушыларға тақырапқа сай сұрақтар қойып, сол сұрақтарға жауап беріп, осы қойылған сұрақтар арқылы ассоциация жасатып, постер қорғауға мүмкіндік беру. Осы тапсырманы орындай отырып топтастыру жасап постерлерін қызығушылықпен орындап, қорғайды. Постерлерін қорғай отырып, екі топ бір-біріне «Екі жұлдыз, бір ұсыныс» әдісі бойынша бір-бірін бағалап, екі жетістіктері мен бір ұсыныстарын айтып кетеді. Сәтті жерлерін екі жұлдыз, ал болашақта кемшіліктер жібермесе деген ұсыныс әдісі бойынша бағалауда қатты қызығушылық танытқаны байқалады [4].

Сабақта қалыптастырушы және жинақтаушы бағалау түрлерін қолдана отырып, оқушылардың сабаққа деген ынтасы арттырып, бір-бірін бағалау кезінде әділдік, сенімділік пайда болып, сыныптағы ұйымшылдық қалыптасады. Әр сабақ сайын бағалау критерийлерін қолданып, смайликтер арқылы бағалау, топ басшылары бағалау және өзін-өзі бағалау арқылы, бағалау түрлерін қолдана отырып, бұл сабаққа деген ынтасын арттырып, оқушылардың білім деңгейін көтереді.

Модульдерді сабақта ықпалдастыра отырып дарынды және талантты оқушыларды оқытуда жаңашыл идеяларды тиімді пайдалана отырып, олардың жан-жақты ізденуі арқылы, өзіне деген сенімділігін арттыру арқылы, танымдық қабілетін ашып, шығармашылығын дамыту болып табылады. Жас ерекшеліктеріне байланысты дарынды мен талантты балаларға арналған тапсырмаларды бөлек дайындылады. Арнайы тапсырмаларды орындау барысында және сыныптағы топтық жұмысты ұйымдастыру кезінде бақылауға алған жоғары деңгейлі оқушының бойынан дарынды балаларды анықтаудағы Фриманның өлшемдерінің есте сақтау және білім; өз білімін жетілдіру; ойлау қабілетінің жылдамдығы; мәселені шешу өлшемдері көрініс тапқаны байқалады. Зерттеуге алынған жоғары деңгейлі оқушы постер қорғау барысында ақпаратты біліп қана қоймай оны өткен материалмен байланыстыра отырып дәлелді жауап береді. Ал қалған өлшемдерінің көрініс табуын оқушының күрделенген тапсырмаларды, яғни деңгейлік тапсырмаларды шешу жұмысын тексеру кезінде байқалады. Осы модульды сабаққа енгізу дарынды балаларымыздың арасындағы бәсекелестікті одан сайын жоғарлай түседі, ал бәсекелестік бар жерде алған білімнің нәтижелерін оңай көруге болады. Тағы бір осы модульды пайдаланудағы, дарынды оқушылар

топпен жұмыстану барысында креативтік орта құрып, топ мүшелерінің өз мінез құлқына, жалпы өмірге өзіне шығармашылықпен қарауына түрткі болды. Өзіне сенімділік, басқаларға құрметпен қарауға, оқушылар бойында өзіне деген сенімділікті қалыптастыруда үлестерін қосты. Әр сабақта оқушылардың дарындылығын деңгейлік тапсырмалардың деңгейін жоғарлатып, сабақ үстінде көбірек танымдық тапсырмаларды беруге тырысып отыру. Негізінде әр бала өз деңгейінде дарынды. Біз сол баланың бойындағы дарындылықты аша білуіміз керек. Оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес оқыту және оқу модулі бойынша сабақ беретін сыныптардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, деңгейлік тапсырмалар беру.

Сабақтың мақсаты бойынша оқушыларға ойлап тап; мәтінмен жұмыс арқылы диалог /мұғалім мен оқушы/ арасында жүргізілді, сәйкестендіру тест тапсырмалары арқылы және флипчартпен жұмыс жасап, оқушылардың қызығушылықтары мен өзіндік жауапкершіліктері арта түскені байқалды.

Жас ұрпаққа жан-жақты білім беру әрбір ұстаздың басты міндеті. Қай әдісті пайдалансақ та алға қойған мақсат біреу. Ол оқу бағдарламасының материалдық мазмұнын оқушы бойына сіңіру. Сыныпта оқушының ойлау қабілеті бірдей болмайды. Сондықтан математика сабағында әр сыныптағы оқушының жас ерекшеліктеріне қарай білім деңгейіне сай сабақтың түрін тауып, сол тақырыпты игеруде мақсат ету керек. Бұған оқушылардың қызығушылығын арттырудың бір көзі-математикалық дидактикалық ойын элементтерін қолдану. Сондықтан сабақ процессіне математикалық эстафеталар, викториналар, кроссвордтар. Мысалы: Қоян қайда секіреді?, Кім бірінші?, жасырылған тапсырмалар, ойлап, тап т.с.с. Әр сабақта ынтымақтастық атмосфера құру, шаттық шеңберін жасау, әр түрлі әдістермен оқушыларды топқа бөлу топ мүшелері арасында ынтымақтастық орнатып, бір-біріне деген сыйластығы артатыны белгілі.

Жаңа материалды меңгергенін пысықтау үшін мысал есептерді интерактивті тақтадан қарап шығарды. Дарындылық, жас ерекшеліктеріне сай деңгейлік тапсырмаларды бірінші жеке, одан кейін топта сағат тілі арқылы тексеріп отырды. Барлық мұғалімдер балаларға білім беруде барынша жоғары жетістіктерге қол жеткізу үшін қолайлы орта жасауға тырысады. Дарынды және талантты балаларға қатысты бұл ойлауды, талқылауды және мұқият жоспарлауды талап ететін едәуір күрделі мәселе. Әртүрлі теориялар мен стратегиялар балаларды оқытудың мазмұнын анықтау үшін тиісті бағдарлама шеңберінде қолданылады. Дарынды балаларды оқытуда Л.С.Выготскийдің еңбектерін атап өту аса маңызды деп ойлаймын. Кез- келген баланы дамытуға қолайлы орта ұйымдастыру үшін алдымен бастапқы негізді біліп алған жөн. Яғни оқушының негізгі мотивациясының деңгейін, оның математикалық есептеулерді жүргізу қабілеттерінің деңгейін, логикалық ой-өрісін бағамдау қажет.

1-деңгейдегі тапсырмаларды орындау барысында оқушылар үлгі бойынша формуланы «қолдану» арқылы орындады, яғни жаңа сабақ бойынша берілген тапсырмалармен жұмыс жүргізді.

2-деңгей тапсырмалары түрленіп, күрделене түсті. Оқушылар өз бетімен жұмыстанды.

3- деңгей тапсырмаларына талдау, жинақтау, қорытуы бар арнайы математикалық диктант берілді. Бұл тапсырмаларды дарынды, ізденімпаз, математика пәнінен қабілеті жоғары оқушыларға арналады.

Оқыту үшін бағалау және оқуды бағалау - білім сапасының нәтижесі, яғни көрсеткіші. Мұғалімдер мен балалар үшін өздерінің қандай мақсатқа жетуді көздейтінін, мақсатқа жету өлшемдерін түсіну не үшін керек екенін білу маңызды. Және осы бөлімде оқушының ойлау қабілетін арттыру мақсатында логикалық есептер беріледі. Оны оқушылардың ойлау қабілеттілігінің шапшаңдығын шыңдай түсетіндіктен қолдану. Логикалық тапсырмаларды интерактивті тақтадан көрсету арқылы орындайды, кейін жасырынған жауапты өз жауабымен салыстырды[5].

Кері байланыс жасау - оқушының оқуын жақсарту үшін қажет нәрсе. Сондықтан әр сабақта өтілген сабақ бойынша оқушылардың не үйренгенін, оған қалай қол жеткізгенін, нені дамыту қажет екендігін, қандай сұрағы бар екенін жазуын дағдыға айналдыруға тырысу.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Оспанов Т.Қ. және басқалар. Математика. - Алматы: Атамұра, 2020 ж.
- 2.Оспанов Т.Қ., Кочеткова О.В., Астамбаева Ж.Қ. Жаңа буын оқулықтары бойынша математиканы оқыту. Жалпы білім беретін мектептің мұғалімдеріне арналған. -Алматы, 2022 ж.
- 3.Шадрина И.В. Обучение математике в начальных классах. - Москва, 2023.
4. Шклярова Т.В. Справочник для начальных классов. Математика. - Москва, 2021.
- 5.Ықсанова Р. Аукцион сабақтар байқауы. – Бастауыш мектеп, 2023, №6, 39-40 б.

ӘОЖ: 225.17.

Математика сабақтарында интербелсенді әдіс-тәсілдерін қолдану

Даулбай Нұрай Даниярқызы,
«6B01506 - Математика» ББ 1 курс студенті,
Ғылыми жетекшісі: Заурбекова Айгуль Мырзабаевна
Астана Халықаралық университеті,
Астана, Қазақстан.
zaurbekova.82@mail.ru

Интербелсенді оқыту - білім беру үдерісіне қатысушылардың өзара әрекетінің диалогтық формасына негізделген таным тәсілі. Оның барысында білім алушылардың бірлескен әрекет дағдылары қалыптасады. Интербелсенді оқыту - білім беру үдерісінің соңғы мақсаты мен негізгі мақсаты мен негізгі

мазмұнын сақтайды. Интербелсенді оқыту бірқатар міндеттерді шешеді: - коммуникативті біліктер мен дағдыларды дамытады, оқушылар арасында эмоционалдық дағдыларды дамытады, олардың арасында эмоционалдық байланыс орнатуға көмектеседі; - ақпараттық міндеттерді шешеді, себебі оқушыларды бірлескен әрекетті онсыз жүзеге асыруға болмайтын қажетті ақпаратпен қамтамасыз етеді; - жалпы оқу біліктері мен дағдыларын дамытады (талдау, жинақтау, мақсаттар қою және т.б.), яғни білім беру міндеттерін шешуді қамтамасыз етеді; - командада жұмыс істеуге, басқаның пікіріне құлақ түруге үйрететін болғандықтан, тәрбиелік міндетті қамтамасыз етеді. Интербелсенді оқыту тағы бір маңызды міндетті орындайды. Ол жүйке жүйесінің жүктемесін азайтуға, зейінді басқа нәрсеге аударуға, әрекет формаларын ауыстыруға және т.б. мүмкіндік береді.

Қазіргі бәсекелестік заманда әр адамның білім сапасын қабілет деңгейін, іскерлік мүмкіндігін айқындауға қабілеті жоғары адам ресурстарын дайындау бүгінгі күн тәртібінің мәселесі. Оқыту кезінде оқушылардың бірлескен іс-әрекеті, оларға әрқайсысының өзіндік үлес қосуы оқу материалын меңгеру, білім, ой, іс-әрекет әдістерімен алмасуды білдіреді. Бұл маңызды үдеріс, өйткені елімізде болып жатқан саяси, экономикалық, әлеуметтік және тағы басқа өзгерістер білімдер үдерісі сол өзгерулердің қатарынан іске асыруды қажет қылады. Жаңаша инновациялық технология оқушыларды сабақ үрдісіндегі белсенді әрекет етуіне зор ықпалы бар. Бұл қажеттілік тарапынан қарағанда «Оқытудың интерактивті әдісі» маңызды орынға ие. Егерде сабақ барысында балалар мен ұстаздың арасында жақсы қарым-қатынас болса және үздік нәтижеге жетсе, осындай оқытуды интерактивті оқыту дейміз.

К.Д. Ушинский: «Мұғалім өзінің білім үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, оқуды, ізденуді тоқтасымен оның мұғалімдегі де жойылады»- деді [1]. Интербелсенді әдістер тұлғааралық қарым- қатынас негіздей отырып, «жеке тұлғаны дамытуға бағытталған» қазіргі жағдайдағы білім беру паригдамасын қанағаттандыру қарастырады. Бұл әдіс оқыту қажеттілігінде уақытты үнемді пайдалану, бағалау кезінде жаңа және күрделі өлшемдерді қолдануды қажет етіп, танымдық іс- әрекетке басқару тәжірибесін аз мұғалімдерге көптеген қиындықтар туғызады. Интербелсенді әдістердің мақсаты - тек ақпаратты беру ғана емес, оқушыларға тапсырманы беру және орындату, өз бетінше табу дағдысын меңгерту болып табылады.

Психологтардың айтуы бойынша бала білімді 4 түрлі жағдай алады:

- Дайын білімді қабылдау
- Өз бетінше іздену
- Жағдаяттарды сезіну арқылы нәтиже шығару
- Үлгі арқылы

Бұл әдістер бойынша рольдік ойын әр қилы жағдаяттарға сәйкес, әр қандай оқу жолдарын саралау арқылы шығармашылық жағынан дүниетанымдарын арттыруға септігін тигізеді, бірақ мұндай жағдайларды талдау арқылы сараптау және зерттеу қатарында жаңалық ашудан хабардар болу қажет.

Интербелсенді әдістер оқушыларға рольдік ойындар мен әр түрлі жағдаяттарды сезінуге жол ашады, әр түрлі оқу- білімді талдау арқылы шығармашылық дүниетаным артады, дегенмен түрлі жағдайларды талдап, сараптап, зерттеу барысында жаңалық ашуда көбірек мүмкіндік береді.

«Шығармашылық - бұрыннан белгілі дамудың жаңа қырын көрсететін қасиет (Гегель). «Шығармашылық бірегейлік - жаңа, өзіндік, белгісіз әрекеттерге тартудың көрінісімен байланысты өмірдің мәні», - деп атап көрсетті М. Горький - «Шығармашылықты қолдаймын, ал шығармашылық - бұл өзін-өзі қамтамасыз ету және шексіздік» [2] десе, В.А.Сухомлинский: «Шығармашылық - өзін-өзі көрсету, өзін-өзі бекіту» [3] деп есептейді.

Кіріктірілген педагогикада студенттер практикалық іс-әрекет арқылы білім алып, белсенділік танытатындығы дәлелденген. Сондықтан интерактивті педагогиканың қолдану аясы кеңірек. Бұл жерде, әрине, әрбір мұғалім, оқытушы сабақ барысында интерактивті әдістерді, құралдарды кеңінен пайдаланады. Мұнда мұғалім бағыт береді, жол көрсетеді, сонымен қатар тәжірибе жинақтайды. Мұғалім оқушыны шығармашылық жұмыста, оқу үрдісінде ізденімпаз болуға жетелейді, белсенді іс-әрекетке баулиды, оқуға бейім, үлгілі тұлға болып қалыптасады. Осы орайда мұғалім ақпарат әлемінде оны талдап, өзіндік пікір қалыптастыруға бағыт-бағдар беретін көмекші ретінде танылады.

Осы ұстанымдардың бірнеше себептері байқалады:

- Интербелсенді оқытуда қатысушылардың өзара ынтымақтастығы
- Білім алушылар өз білім деңгейіне және өзге біліміне деген жауапкершілікті өздеріне жүктеп алуы.
- Интербелсенді оқыту үйренушілер жеке тәжірибесіне сүйене отырып, мұғалім тәжірибені жаңа біліммен байланыстыру жолдарын үлгі көрсету;
- Іздену үрдісінің маңыздылығын ескеру.

Алдыңғы оқу үрдісіне сәйкес, нақты және мұғалім дайындаған білімді ғана игерсе, жеке тұлғаны дамуына сәйкес жаңаша білім мен дағдыларды қажетті тұрғыда баланың жас ерекшелігіне қатысты, мұғалімнің сұрақтарын талдау және саналы ойлау негіздемелерге қатысты әдіс- тәсілдерді құрып, оны жүзеге асырудың тағлымдарын көрсете біледі деп ойлаймын.

Мұнда білім алушы мен білім берушінің өзара қарым- қатынасқа жағдай жасап, оның нәтижесін онтайландыратын әдістер болады. Интербелсенді әдіс ағылшын тілінен келген сөз, оны тікелей аударатын болсақ, «Әрекет ету, жасау» деген мағынаны білдіре алады [5]. Бұл көптеген әдістердің диынтығы десек те болады. Олар бірі-бірімен сұқбаттасу, ой бөлісу, пікір алмасу сияқты тағылымдарды жүзеге асыруға талпындырады.

- Қабілетті дамыту және логикалық ойлауды дамыту;
- Ойды талдау білу және өз-өзіне баға беру;
- Ақпараттарды талдап, керекті мәліметтерді пайдалана білу;
- Дүниетанымды кеңейте білу;
- Белсенді болу;
- Пікірлерді дәлелдей білу
- Проблемаларды шешу;

- Оқудағы ынтымақтастық;

Осындай жұмыстарға қатысты тек қана бір жақты білім сіңіру ған емес, әр түрлі әдістерді қолдана отырып, төмендегідей әрекеттерді іске асыру болып табылады:

- Жауап беру
- Басқарушылық
- Топпен жұмыс жасау;
- Мәселені шешу және нақты шешім қабылдай білу;
- Белсенділік таныту;
- Коммуникативтілік;

Мұнда не себептен интербелсенді әдістерді негізгі ұстанымға қою керек ой туындайтыны сөзсіз.

Мұндағы уақытқа дейін АҚТ - лардың тапшы болуына қатысты дерек көздердіңм аздығы, оқулықтардың болмауы себеп болды. Қазір керісінше, барлық ақпараттарды оңай ала отырып, оларды пайдалану, талдау, сұрыптау, жаңаша мәселерді қарыстыру және оларды қабылдау сияқты өзіндік шешімдерге жол беруге болады. Бірақ ақпараттың тым көптілігіне де зиян жақтары көбіне көрініс табады. Ақпараттың барлығы жарамды деуден аулықпыз. Десек те оның ішінен қажеттілігін ала білу оқушының танымдылығын арттыруға септігін тигізе алады.

Мұндай әдістер арқылы білім беруде өзіндік пікір қалыптастыра отырып, пікірді дұрыс жеткізу, дәлелдеу, басқаларды тындай білу, өзгелердің пікірлерін құрметтей және мәмліге келе отырып дұрыс қорытынды шығаруға дағдылану, оқушы үнемі белсенділік көрсетуге бейімделеді. Оларға интерактивті жұмыс түрлерінен төмендегідей ретте жүзеге асырылады:

- Топтық жұмыстар;
- Рөл және танымдық ойындар
- Дебат
- Шығармашыл іс- әрекеттер;
- Әр түрлі жағдаяттарды талдау;
- Анкета;
- АҚТ
- Тренинг
- Талдау және талқылау;
- Презентация;
- Проблемаларды шешу;
- Коуч;
- Бағдарламалар; т.б.

Білім саласында цифрлі даму, жасанды интеллект, работотехника, интернет саласында даму қарқыны басқа бұрынғы ТМД елдеріне қарағанда әлдеқайда іргелі келе жатырмыз. «Бала күнде не көрсе, ұшқанда соны іледі» - демекші. Қазіргі уақытта өмірлік ағымда ақпараттық желіске қатысты жылдамдық, адам оны талдай да, таңдай да үлгермей жатыр. Балаға бүгінгі қызық нәрсе ертең қызығы жоқ. Сол себептен оларды бірденеге қызықтыру

өте қиын. Ал мұғалімнің мойнында қандай жүк тұрғаны айтпаса да, түсінікті деп ойлаймын [5].

Осы тұрғыда жас өркенді білімге баулитын әр педагогтің бойында тамыры бекем парасат, заманға сай білім мен инновациялық технологияны меңгерген, танымдылық құзіреттілігі жоғары деңгейде қалыптасқан қасиеттерді қалыптастыруымыз қажет. Жаңартылған білім беру бағыты-жаңаша әдістерді қолдана отырып, оқытудың белсенді әдістерін пайдалану, білім алушылардың оқу, жобалау, зерттеу қызметіне жоғары қызығушылықтарын арттыру болып табылады. Қазіргі уақытта оқытудың жаңа әдістерін пайдалану білім алушылардың, ата-аналардың, қоғам сұраныстары мен қажеттіліктеріне сәйкес келетін жеке тұлғаның сапасын, адамгершілік ұстанымдарын, құндылық бағдарларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бүгінгі таңда мұғалімнің жүгін жеңілдету мақсатында оқытудың жаңа технологиялары мен әдістері көбейді. Жаңашыл идеяларға сәйкес, мұғалім бәсекеге қабілетті, өзін-өзі жан-жақты дамытуға дайын, гуманистік бағытты ұстанатын, рухани адамгершілігі мол, шығармашыл, кәсіби құзыретті болуы керек. «Ұрпақ болашағы - ұстаздан» деп бекер айтылмаған. Осы қызықты әдіс-тәсілдерді үйретіп, табанды білімге баулитын ұстаз. Нағыз ұстаз дарынды танып, шәкірт тәрбиелеуде таным көкжиегі кең тұлғаны қалыптастыра алады. Оқыту үрдісіндегі инновациялық технология - табыстың басты бағыты болып табылады [6].

Ал бұл, педагог жұмысындағы тікелей жасалатын әдістерден, бас тартылып, артық дидактизмнен, ғибаратты сарыннан тежелуді; оның есесіне бірінші орынға интербелсенді әдістерін, білімді бірлесіп іздеуді, сан алуан ғылыми-шығармашылық әрекетті дағдыландыру шарттартарын жасау арқылы дамытуды білдіреді. Сондықтан оқу тәрбие үдерісінде үнемі жаңа оқыту құралдарының мүмкіндіктерін ұтымды пайдаланып, оған білім алушыларымызды үйрету - әр педагогтың басты міндеті болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Сейтжанов Қ. Педагогика тарихы. Алматы «Білім», 2019 ж.
2. Джуринский А.Н. Зарубежная школа: история и современность. - М., 2020 г.
- 3.Ильясова А.Н. Становление и развитие педагогической теории Казахстана. Алматы-2018 г.
4. Сабыров Т. Оқушылардың оқу белсенділігін арттыру жолдары. - Алматы, 2021 ж.
5. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления.- М.: Совершенство, 2018 г.
6. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. - Москва. 2019 г.

Бастауыш сыныптардағы музыка сабағын оқытудың маңызы

Докей Дэяна Хахарманқызы

6B01709– Ағылшын тілі және бастауыш сынып мұғалімі ББ

3 курс студенті

Ғылыми жетекші: п.ғ.магистрі, аға оқытушы

Дуйсекова Асель Аманжолқызы

Астана Халықаралық Университеті,

Астана, Қазақстан

asel_dusekova@mail.ru

Қазіргі қоғамды дамытудың ғаламдық факторы білім мен ғылым болып табылады. Ал, сол ғылым мен білімнің ішіндегі музыкалық білім беру жүйесі жас ұрпақты мәдениетті, білімді, ақылды да сымбатты болып өсуі үшін ең жоғары мүмкіндіктерді қолдануды мақсат тұтады. Еліміз егемендік алып, өз шаңырағымызды тіктеген тұста ұлттық өнерімізді, мәдениетімізді, білімімізді жаңғыртып, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу міндеті қойылды. Әсіресе бастауыш мектеп оқушыларының өз елінің, халқының соның ішінде өзі мекен ететін аймақтың мәдениетіне, салт-дәстүрлеріне деген сезімдік-эстетикалық қарым-қатынасын қалыптастырудағы музыка өнерінің маңызын айқын көруге болады.

Бастауыш мектептерде музыка сабағын оқу жүйесіне көптеген өзгерістер, жаңалықтар енгізіліп, авторлық бағдарламалар, әдістемелік жинақтар шығармашылық ізденіспен дамып келеді. Музыка саласындағы дәстүрлі халық музыка байлығын, Қазақстан сазгерлері шығармаларын насихаттау жаңа қырынан алға қойылып, жаңартылған музыка бағдарламалары жасалуда. Дегенмен бұл әдістемелер мен бағдарламалар әлі күнге дейін ғылыми тұрғыда зерттеліп, оны бастауыш мектепте толығымен қолға алынбағандығына көз жеткіздік.

Музыка теориясын жасаған Шығыстың ұлы ойшылы оның басты нысаны — өнердің өкілі болып саналатын музыканың мән-маңызын зерттеу деп есептеген. Ал музыканың тарихи заңдылықтарын зерттеген Әбу Насыр әл-Фараби: «Оның дүниеге келуіне табиғи және сезімталдық қасиеттер әсер етті», — деп жазады. Ол бұл қасиеттерге адамның музыканы жазу мен жасауға қабілеттігін, ауыр еңбек бүтіндей тартып әкеліп, шаршаудан серпіліп, демалуға ұмтылуды жатқызады.

Осылайша Әбу Насыр әл-Фараби халық шығармашылығының бастауы болып саналатын – музыкамен поэзияның қызметін былайша айқындайды: *біріншіден*, тынығу – адамдар ән тыңдау арқылы демалумен қатар рахатқа бөленеді; *екіншіден*, әсерлі сезімді шығармашылық — өз тәнінің жағдайына әсер еткісі келеді: оның бойындағы белгілі бір жағдайдан, үрей – қорқыныштан жұбату, одан серпілту немесе бірдеңені ұмыту; *үшіншіден*, белсенді шығармашылық — ән шырқау арқылы өзінің айтқан ауызекі сөздеріне белгілі бір мән-мағына беріп, тыңдаушыны әсерге бөлеп, оның көз алдына терең түсіністік жағдайын елестету [1].

Демек, Шығыстың ұлы ойшылы музыкалық мәдениеттің проблемаларын зерттей отырып, тұлғаның рухани жаңаруын, яғни оның педагогикалық мүмкіндіктерін бөлшектеп оқып – білу музыканың негізі боларлықтай міндеті деп есептейді. Музыканың дүниеге келуін қарастырған ол вокальдық және аспаптық музыканы бөле-жара қарап, ән-жыр өнеріне басты маңыз береді.

Бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық талғамын қанағаттандыра отырып, олардың музыка өнері жөніндегі түсінігін кеңейтуде, ой-өрісін дамытуда заман талабына сай құрылған музыка сабағының маңызы зор. «Балаға білім бергенде, алыстан жақынға, таныстан жатқа көшіп, жаңа білімді ескі білімге байлап беру керек»-деп Мағжан Жұмабаев айтқандай, оқыту процесіне жаңа көзқараспен қарау керек. Осы бағыттарда мектептерде музыкадан теориялық және тәжірибелік білім беру жүйесінен біраз тәжірибелер жинақталған, солай бола тұрса да, музыка сабағын жүйелі оқыту, әсіресе қазақ мектептерінде ұлттық сазды әуендерге бай музыкалық мұраларымызды молынан пайдаланудың жолдарын ғылыми тұрғыда зерделеу, оны оқушылардың санасына сіңіру қазіргі таңдағы мұғалімдердің төл міндеті.

Басты міндет-оқыту мен тәрбиелеу. Өз пікірінде көрнекті педагог В. Сухомлинский «Өнер — өнегелі, ақылды адамдарды тәрбиелейтін құрал» -деп тәрбие үрдісінде өнерге аса көңіл аудару қажеттілігін қысқа да түсінікті түрде атап көрсетті. Сырлы да сазды әуендерді бүгінгі күн әуендерімен, классикалық музыкамен ұштастыра, шығармашылықпен тақырыпты аша түсіп, оқушыларды музыка әлеміне қызықтыра білу музыка мұғалімінің өз ісінде шеберлігін талап етеді [2].

Оқуға ынтасы барды да, ынтасыздарды да, тәртіптілер мен тәртіпсіздерді де музыка әлеміне қызықтырып, оқушылардың рухани бейнесі, танымын қалыптастыра отырып, қоғамның саналы азаматы етіп шығаруда музыка пәнінің маңызы зор. Өйткені Музыка ырғағы кез келген оқушының сана түйсігі арқылы ойлау, қиялдау, елестету сынды психологиялық үдерістерді дамытуына өз септігін тигізеді хақ.

Ал, Плотон мен оның ізбасарлары музыканың дүниеге келуінің қайнар көзі ретінде оны тек құдайдан ғана берілген қасиет деп айтса, ал Әбу Насыр әл-Фараби мен оның ізбасарлары жеке тұлғалық және қоғамдық қажеттілік «Музыка жайлы үлкен кітабында»: «Адам өмірдің сан алуан жағдайларына орай музыканы: *біреулерге* шаттық пен қуаныш үшін, *екіншілерге* қайғы-мұң үшін, *үшіншілерге* жұбаныш үшін, *төртіншілерге* ақындық сұхбат жүргізу үшін таңдай білуі тиіс», - деп жалпы мәдениеттің, соның ішінде, музыканың пайда болуымен дамуының табиғи және қоғамдық-рухани қажеттіліктері оның негізгі ерекшеліктерін айқындайтынын айтады. Халықтық музыкалық мәдениеті, оның «жыр», «толғау», «жоқтау» және тағы басқа түрлері мен мазмұны деп осы ойдың дәлдігін айғақтайды [3].

Өмірге енді ғана қадам басып келе жатқан бастауыш сынып оқушысының жүрек қалауы оның бойына сазды әуен арқылы сіңеді. Сонымен қатар оның музыкадан тәрбие алуының да мүмкіндіктерін айырықша атап өтуіміз тиіс. Халық тәрбиесіндегі балаға тәлім-тәрбиенің қайнар көзі ретінде

ананың әуезді сыңғыр үнімен берілетін әлдиін орны ерекше. Бала тал бесіктен әлди арқылы естіген тәрбиелік ұғымдарды санасына құйып өсті. Сол арқылы бой түзеді және сол әуендер бойына тарап, жан дүниесі музыкаға жақын болып өсті. Осыдан бала бастауыш сыныпқа келгенде музыканың жоғарғы деңгейдегі өнердің бір саласы ретінде танып терең ұғынады. Ал, осы кезеңде музыка пәні өз деңгейінде оқушыға берілмесе онда оқушы дүниетанымында әр қилы көз-қарастар пайда болуы әбден мүмкін.

Бастауыш мектептің музыка пәнінде жаңа әдістерді пайдалану арқылы мектептегі сабақтарды жаңаша ұйымдастыру, мұғалімнің рөлі мен қызметінің артуына жағдай жасау, теориялық, ғылыми-педагогикалық және психологиялық зерттеулерге сүйене отырып, оқушылардың құзыреттілігін қалыптастыру, ақпараттық технологиялар мен инновациялық оқыту әдістері арқылы оқушыларды ізгілікке, елжандылыққа, саналыққа, адамгершілікке, имандылыққа, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу қажеттілігі туындайды. Осы адами қасиеттерге тәрбиелеуде ұлттық халық музыкасының алатын орнын көптеген ғалымдар өз ғылыми еңбектерінде зерделеген. Ғылыми еңбектерге талдаулар жасаған кезімізде әрбір ғалым өзінің ғылыми жұмыстарында ұлттық музыканың мектеп оқушысына берер тәрбиесінің мол екендігін баяндаған. Осы тұрғыда бастауыш сынып оқушысына музыка пәнінің оның тәрбиесіндегі ролі мен маңызы айқындалмақ.

Бастауыш сынып оқушыларына эстетикалық тәрбие беріп, олардың бойына туған өлкесіне, халқына деген адамгершілік пен сүйіспеншілік сезімдерін сіңіруде ұлттық музыка мәдениетінің алатын орны ерекше екендігі белгілі. Осы мәселелерді қайта жандандыру мақсатында оқушыларды қабілетіне қарай – жыраулық өнерге, терме айтуға, шешендікке тапқырлыққа, айтыс өнеріне үйретуде – ән-саз пәнінің алатын орны орасан зор. Олай болса, оқытумен тәрбиелеудің ой елігінен өтетін әдіс-тәсілдерін жаңашыл педагогтардың тапқан әдістемелерін біліп қана қою жеткіліксіз, оны әркім өз мүмкіндігінше күнделікті сабақта пайдалану қажет. Сонда ғана сабақ нәтижелі болып білім сапасы арттады.

Бастауыш мектеп оқушыларының білім алуында ерекше орын алатын пән музыка өнері болып табылады. Өйткені, әдемілік пен көркемділік адамның күнделікті өмірінде зор роль атқарады. Адамның қоршаған ортасы неғұрлым көркем болса, соның өзі адамды көңілдендіріп, еңбек пен өмір шабытын тудырады. Осы аталған әдемілік пен әсемдік әлемінен сыр шертетін әуезді ән өнері, кез-келген оқушының пәнге, сабаққа, өнерге деген қызығушылығын арттырып, көркемдік ой-өрісін дамытып, сұлулық әлемінен тәлім-тәрбие алуына септігін тигізетін ғылым саласының бірі. Сонымен қатар, ән-саз өнері оқушылардың рухани дүниетанымын молайтып, өнер құндылықтарын бағалай білуге де септігін тигізетін хақ. Ән-саз өнеріне ден қойған оқушының бойында қатыгездік, тәртіпсіздік, бұзақылық сияқты келеңсіз қасиеттер кездесе бермейді. Өйткені оқушыны сезімталдыққа баулиды. Осы негізде ән-саз өнерінің салаларын жеке-жеке зерттеп, оқыту мәселелерін қарастыруымыз қажет. Зерттеу жұмысымыз өнердің соның ішінде ән-саз өнерінің жекелеген түрлерін зерттеп, олардың бір-бірімен байланысын, ерекшеліктерін,

зандылықтарын егжей тегжейлі даралап, салаларға бөліп ажыратып оны оқушылардың бойына сіңіру қажет деп тұжырымдауға негіз болды.

Қорыта айтқанда бастауыш мектептегі музыка сабағы оқушыларды әсемдік әлемінің таңғажайып сырын терең түсініп, көркемдік атаулыны шынайы сезінуге, одан рухани ләззат, әсер алуға, өмір жайлы ой толғауға, ізгілікті мұрат мақсаттарға жетелеп, өнегелі істерге баулыды. Музыка – құдіретті күш, жан дүниені ерекше әсерге бөлеп, адамды сәулелі өмірге жетелейтін сиқырлы өнер. Осы тұжырымдар бастауыш мектепте музыка сабағын оқытудың маңызын айқындай түседі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Аль Фараби.-Трактат о музыке /Аль-Фараби. Избранные трактаты. Алматы: Ғылым,1994.
2. Сухомлинский А-;. Балаға жүрек жылуы. – Алматы, 1976.
3. Қазақтың музыкалық фольклоры: болмысы, өзіндік ерекшелігі, тәрбиелік мазмұны мен заманауи өміршеңдігі. Оқу құралы. -2-ші басылым.- Алматы: Триумф «Т» 2007

ӘОЖ 37.013

Әлеуметтік педагогика пәнінің зерттеу нысандары

Дулатова С.А., Социология пәнінің оқытушысы, Логистика және көлік академиясының колледжі, Алматы қаласы Жетісу ауданы.

Ғылым, жалпы алғанда, адам әрекетінің жаңа, объективті білімдер мен түсініктерді қалыптастыру және жүйелеуге бағытталған саласы екені белгілі. Мысалы, философия табиғаттың, қоғамның және ойлаудың жалпы даму заңдары туралы ғылым деп аталады; социология – қоғамды тұтас жүйе ретінде зерттейтін ғылым; психология – адамның психикасының даму және қызмет ету заңдылықтарын зерттейтін ғылым; педагогика – жас ұрпақты тәрбиелеу, оқыту және білім беру мәселелерімен айналысатын ғылым.

Әлеуметтік педагогиканың ғылым ретінде ерекшеліктерін түсіну үшін, оның не зерттейтініне тоқталып, өзіне тән зерттеу саласын айқындап алу қажет.

Осы ретте «зерттеу нысандары» және «зерттеу пәні» деген ұғымдар қолданылады.

Әрбір ғылымның зерттеу нысандары нақты бар болатын әлемнің, нақты шындықтың белгілі бір саласы болып табылады.

Ал ғылымның зерттеу пәні – бұл теориялық абстракцияның нәтижесі, ғалымдарға зерттелетін нысанның белгілі бір тұстарын, сондай-ақ оның даму мен қызмет ету заңдылықтарын бөліп көрсетуге мүмкіндік береді.

Осылайша, ғылымның нысаны – объективті шындықтың бір бөлігі, ал пәні – оны түсіну нәтижесі депте айтуға болады.

Бір және сол нысанды әртүрлі ғылымдар зерттей алады.

Мысалы, адам биология, философия, психология, социология, педагогика және басқа да ғылымдардың зерттеу нысаны болып табылады.

Әр ғылымның өз пәні бар, яғни ол зерттейтін нысанның ішінде не зерттейтіні – адамның өзіне байланысты.

Мысалы, психология адам психикасының даму заңдылықтары мен механизмдерін зерттейді, педагогика – тұлғаны тәрбиелеу мен білім берудің заңдылықтарын зерттейді.

Әлеуметтік педагогика зерттеу нысаны мен пәнін түсіну үшін, алдымен «әлеуметтік педагогика» терминіне назар аударайық.

Бұл термин екі сөзден тұрады – «педагогика» және «әлеуметтік».

Екі ұғымның бірігуі кездейсоқ емес, бұл ғылымдағы дифференциация және интеграция үдерістерімен байланысты.

Ғылымдардың дифференциациясы мен мамандануын негізгі ғылымның бірнеше тармақтарға бөлінуі, олар өз алдына дамып, арнайы салаларға айналуы деп түсінуге болады.

Екінші жағынан, бірқатар мәселелерді шешуде ғылымдардың интеграциясы, яғни бір объектіні әртүрлі көзқарастардан зерттейтін ғылымдардың бірігуі байқалады.

Мысалы, педагогика мен басқа ғылымдардың түйіскен жерінде өз алдына дербес зерттеу салалары қалыптасқан: философиямен – білім философиясы, социологиямен – тәрбие социологиясы мен білім беру социологиясы, психологиямен – педагогикалық психология бір-бірімен үйлесін табады.

Педагогика ғылымында дифференциация мен мамандану үдерістері соңғы уақытта едәуір күшейді.

Кейбір мамандандырылған салалар дербес педагогикалық ғылым салаларына айналды, мысалы, мектепке дейінгі педагогика, мектеп педагогикасы, арнайы педагогика, кәсіби педагогика, педагогика тарихы және т.б. Осы салалардың қатарына әлеуметтік педагогика да кіреді.

Оның зерттеу саласында педагогика зерттейтін процестер мен құбылыстар қарастырылғанымен, олар белгілі бір нақты, арнайы аспектілерде зерттеледі.

Бұл жаңа педагогикалық білім саласының ерекшелігі «әлеуметтік» сөзінде көрініс табады.

«Әлеуметтік» ұғымымен (лат. *socialis* – ортақ, қоғамдық) адамдардың бірлескен өмірі, олардың өзара қатынастары мен әрекеттері байланысты болады.

Егер педагогика жас ұрпақты тәрбиелеу мен білім беру туралы ғылым болса, әлеуметтік педагогика, ең алдымен, баланы қоғамға қосу, оның әлеуметтік тәжірибесін алу (білім, құндылықтар, мінез-құлық ережелері, көзқарастар) аспектілерін бөліп көрсетеді.

Қазіргі таңда әлеуметтік педагогиканың пәні бойынша ғылым ретінде анықтамасымен нысаны ғалымдардың арасында бірыңғай пікір жоқ.

Тұлғаның социомәдениеттік ортада қалыптасуы келесі қатынастардың өзара байланысында жүреді: адам – адам, адам – табиғат, адам – қоғам, адам –

отбасы, адам – білім беру және т.б. Тұлға әлеуметтік мәртебесі мен адамның жеке қасиеттері арқылы анықталады, олар биологиялық және әлеуметтік факторлардың әсерінен қалыптасып, индивидтің күрделі сипаттамалар құрылымын құрайды.

Тұлға мен орта арасындағы өзара әрекет процесі әлеуметтік қатынастар жүйесін қиындататын немесе бұзатын көптеген факторлардың бар екендігін және бұл тұлғаның өмірлік әлеуетін жүзеге асыру мүмкіндіктеріне теріс әсер ететінін болжайды. Бұл әлеуметтік педагогиканың міндеттерін тұжырымдап, оларды шешу стратегиясын әзірлеуді талап етеді.

Әлеуметтік педагогиканың ғылым ретінде басты міндеті – әлеуметтік жүйелер мен жеке тұлғаның өзара әрекетін көрсететін тәрбиелеу процестерінің теориялық және әдіснамалық негіздерін жасау, олар адамның әлеуметтік бейімделу және әлеуметтік тәрбиелеу барысында дамиды. Теориялық міндеттермен қатар, әлеуметтік педагогика қолданбалы міндеттерді де шешеді, олардың ішінде:

- Адамның өмір сүру әрекетіне әлеуметтік қолдау көрсету;
- Жеке тұлғаның физикалық және рухани-адамгершілік дамуы, оның толыққанды жүзеге асуы үшін нақты микроортада тәрбие процесін ұйымдастыру болып табылады.

Бұл міндеттерді шешу арқылы қоғам мыналарға қол жеткізе алады:

- Гуманистік қатынастардың құндылық бағдарларын насихаттау;
- Жеке тұлғаның өмірлік әлеуетін жүзеге асыруда адамдар қауымдастығымен өзара әрекеттесу арқылы қабілеттерінің дамуына көмек көрсету;
- Адамға әлемге және өзін-өзі тануға қатысты еркін таңдауын қолдау көрсету;
- Өмірлік қиын жағдайларда болып жатқан тұлғаны қолдауға бағытталған әлеуметтік-педагогикалық технологияларды практикалық қолдану деп түсінсекте болады.

Әлеуметтік педагогика қоғамның түрлі әлеуметтік топтарына көмек көрсетуді, олардың бейімделуін, дамуын қамтамасыз етуді мақсат етеді, сонымен қатар адам өмірінің әр түрлі аспектілерінде, соның ішінде қиын жағдайлардағы адамдармен жұмыс істеуді ұйымдастырады.

Әлеуметтік педагогиканың негізгі функциялары

Әлеуметтік педагогиканың негізгі функциялары оның әртүрлі бағыттары, принциптері, міндеттері мен әдістерін бір жүйеге біріктіреді. Осы функциялар арқылы әлеуметтік педагогика ғылым ретінде қалыптасып, дамиды. Қазіргі әлеуметтік педагогиканың негізгі функциялары – теориялық-танымдық, қолданбалы және гуманистікпен ерекшеленеді.

1. Теориялық-танымдық функция – әлеуметтік педагогиканың міндеттерін, құрылымын және принциптерін айқындап, ол білімдерге, әртүрлі ғылымдардың жетістіктерін интеграциялауға бағытталған. Бұл функция ғылыми білімдердің пайда болуы мен дамуының көздерін түсіндіріп, әлеуметтік-педагогикалық факторларды анықтап, оларды жалпы түрде түсіндіріп, интерпретациялауды қамтиды.

2. Қолданбалы функция – әлеуметтік педагогиканы жетілдірудің тиімді жолдары мен әдістерін іздестіру, сондай-ақ оның әлеуметтік бейімделу үдерісіне ұйымдастырушылық, педагогикалық және психологиялық тұрғыдан әсер етуін ұйымдастыруды мақсат етеді. Бұл функция әлеуметтік педагогиканы нақты өмірде қолданудың тиімді жолдарын табуға бағытталған.

3. Гуманистік функция – жеке тұлғаның дамуына және өзін-өзі жүзеге асыруына қажетті қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған. Әлеуметтік педагогиканың гуманистік функциясы тұлғаның әлеуетін толық жүзеге асыруды қолдайды және оның жеке құқықтарын, қажеттіліктерін, еркіндігін құрметтейді.

Бұл функциялар әлеуметтік педагогиканың әртүрлі аспектілерін қамтып, оның қоғамда тиімді жұмыс істеуіне және тұлғаны дамытуға бағытталған маңызды құралдар болып табылады.

Әлеуметтік педагогика мен педагогикадағы негізгі категориялар мен ұғымдар ғылымның зерттеу нысанын түсінуге және жүйелеуге мүмкіндік береді. Әрбір ғылымның өзіндік жүйесі бар, бұл ұғымдар ғылымның зерттеу пәнін түсіндіруге бағытталған. Ұғымдар эмпирикалық тәжірибе мен нақты шындықты түсіну нәтижесінде қалыптасады және уақыт өте келе ғылымның категориялар жүйесіне айналады. Әлеуметтік педагогика да педагогикамен тығыз байланысты және өзіне тән ұғымдар мен категорияларды қалыптастырады.

Педагогикадағы негізгі категориялар

Педагогика ғылымы адамды зерттеу арқылы қалыптасқан және көптеген ғылыми салалармен өзара байланыста болатын ұғымдар мен категорияларға сүйенеді. Педагогикада кеңінен қолданылатын жалпы ұғымдар мен категориялар мыналар болып табылады:

- **Жеке тұлға** – жеке тұлғаның қоғамдағы орны мен оның өздігінен дамуындағы ерекшеліктер.

- **Даму** – адамның физикалық, психологиялық және әлеуметтік тұрғыдан өсу процесі.

- **Әрекет** – адамның мақсатқа жетуге бағытталған белсенділігі, оның іс-әрекеттері.

- **Социализация** – индивидтің қоғамда өмір сүру үшін қажетті әлеуметтік нормаларды игеру процесі.

- **Қоғам** – адамдардың өзара қарым-қатынасы мен ұйымды қоғамдастығы.

- **Білім беру, тәрбиелеу, оқыту** – адамның білім алуын, тәрбиеленуін және дағдыларды меңгеруін қамтамасыз ететін процесс.

- **Педагогикалық қызмет** – білім беру және тәрбиелеу үдерісіндегі мұғалімдердің әрекеттері.

Әлеуметтік педагогикадағы категориялар

Әлеуметтік педагогика өз ерекшеліктеріне байланысты нақты категориялар мен ұғымдарды бөліп қарастырады. Бұл категориялар әлеуметтік педагогиканың негізгі ерекшеліктерін және оның басқа ғылымдармен, оның ішінде педагогикамен байланысын көрсетеді:

1. **Социализация** – бұл адамның қоғамда өмір сүруге қажетті дағдыларды игеру және қоғамға бейімделу процесі. Әлеуметтік педагогикада бұл процесс адамның әлеуметтік ортасына енуін және оның қоғамның толыққанды мүшесі болуына жағдай жасауға бағытталған.

2. **Әлеуметтік институттар** – бұл қоғамдағы маңызды құрылымдар (мысалы, отбасы, білім беру жүйесі, әлеуметтік қызметтер және т.б.), олар адамды тәрбиелеу және әлеуметтік бейімдеу процесіне әсер етеді.

3. **Әлеуметтік-педагогикалық қызмет** – әлеуметтік педагогтардың нақты әлеуметтік жағдайда жұмыс істеуі, яғни әлеуметтік тұрғыдан қиын жағдайдағы адамдармен жұмыс жүргізу, олардың дамуына қолдау көрсетеді.

4. **Әлеуметтік оқыту** – бұл әлеуметтік дағдылар мен біліктерді үйрену, қоғамдық өмірде тиімді қатысу үшін қажет білім мен тәжірибе жинау.

5. **Әлеуметтік тәрбие** – адамның қоғамда өмір сүру және өз орнын табу үшін қажетті моральдық және этикалық құндылықтарды игеру, әлеуметтік ортаның талаптарына сай мінез-құлықтарын қалыптастырады.

Педагогика мен әлеуметтік педагогиканың категориялар жүйесіндегі байланыс

Әлеуметтік педагогика мен педагогика категориялары өзара тығыз байланысты, өйткені әлеуметтік педагогика педагогиканың бір бөлімі болып табылады. Әлеуметтік педагогикада әлеуметтік аспектілер мен қоғамдық ортаға бейімделу, тұлғаның әлеуметтік дамуынан көп сөз қозғалады, бірақ ол педагогикадағы негізгі ұғымдар мен категорияларға сүйенеді, мысалы, «тәрбие», «оқыту», «даму» және т.б. Сонымен бірге, әлеуметтік педагогика өзіне тән жаңа категорияларды, мысалы, «әлеуметтік оқыту» мен «әлеуметтік тәрбие» жұмыстарын енгізеді.

Әлеуметтік педагогика педагогикадан бөлек тұрады және өз категорияларының арқасында жеке ғылым саласы ретінде қалыптасып, дамып келеді.

Қорытынды

Әлеуметтік педагог мектеп өміріне белсене қатысады, өзінің педагогикалық біліктілігін арттырады, педагогикалық кеңестерге ақпарат дайындайды, әдістемелік ұсыныстар түрінде балалармен әлеуметтік жұмыс саласындағы озық педагогикалық тәжірибемен бөліседі, сонымен қатар аудиториялық сағаттарды өткізуге қатысады.

Қалалық және аудандық әлеуметтік қызметкерлердің әдістемелік бірлестіктеріндегі әлеуметтік-әдістемелік жұмыс тәжірибесімен таныстырады. Әлеуметтік педагог әлеуметтік жұмыстағы жаңалықтарды үнемі бақылап отырады, әлеуметтік педагогика саласындағы жаңа тенденцияларды зерттеп, әлеуметтік-педагогикалық зерттеулердің нәтижелерімен танысады.

Әлеуметтік педагог сонымен қатар мектептің әлеуметтік дамуын бағдарламалауға, жобалауға және болжауға қатысады, білім беруді әлеуметтік қолдауға бағытталған міндеттерді жүзеге асыруға көмектеседі, жоспарлау процесінде қолдау көрсетеді. Осылайша, мектептегі әлеуметтік мұғалімнің қызметі білім беру мекемесінің педагогикалық жұмысының барлық салаларын қамтиды.

- Жаңа технологияларды пайдалана отырып, жас ұрпақты тәрбиелеуде әлеуметтік педагогиканың шексіз дарыны бар деп айта аламыз
- - Ақпараттық-коммуникациялық технология
- -Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясы.
- -Жобалау технологиясы.
- -дамыта оқыту технологиясы.
- -Ойын технологиялары.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана. 02 сентября 2019 года.
2. Нагавкина Л.С., Крокинская О.К., Косабуцкая С.А. Социальный педагог: введение в должность: Сб. материалов – СПб.: КАРО, 2000. – С. 124 -134.
3. Бочарова В.Г. Социальный педагог: должность, профессия, призвание – Москва:2020г.

УДК 373.31

Бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын дамыту

Жаксыбекова.Д.А, Абилкайрова М.Б, Касымова Ә.Б
 6B01301 Бастауышты оқыту педагогикасы мен методикасы
 Ғылыми жетекші: Султанбекова Айман Женисовна, педагогика
 ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
 Астана Халықаралық университеті
 Астана, Қазақстан
Zhaksybekova.dilnaz19@gmail.com

XXI ғасыр – білімнің дәуірі. Ендеше ел ертеңі – жас ұрпақтың қолында екенін ескерсек олардың жақсы білім алуына жағдай жасау – басты орында болып қала бермек. Ақпарат құралдарының өркендеуіне байланысты тілдің сөздік қоры жанаруда, сондай-ақ тіл білімінің арнасы да кеңеюде, білім беру саласындағы оқулықтар да уақыт талабына сай өзгеру үстінде. Өйткені еліміздің болашағы, оның материалдық және рухани дамуы жас ұрпақтың білімі мен тәрбиесінің деңгейіне байланысты.

Бастауыш сыныпта ана тілін оқытудағы басты міндеттердің бірі – қазақ тілінің байлығын, көркемділігі мен бейнелілігін жас ұрпаққа таныта отырып, сөзге тапқыр, сөздік қоры мол, тіл байлығы жетілген жеке тұлға дайындау, тәрбиелеу. Бастауыш мектепте оқытылатын әр пән оқушының тілін дамытуға қосар үлесі бола тұра, үлкен міндетті жүзеге асыруда “Ана тілі” пәннің атқаратын қызметі зор.

Оқушының дұрыс, таза, түсінікті сөйлеуін қалыптастыру – осы пәннің

міндеті болып табылады. Оқушының сөздік қоры неғұрлым бай болса, соғұрлым оқушының ойын толық, дәл, анық, дұрыс жеткізуге мүмкіндігі мол болады. [1,64 б]

Тілдің негізгі элементі-сөздік қор. Ал сөздік қор дегеніміз-тілдің құрамының ішіндегі ең тұрақты, талай ғасырлар бойы өмір сүріп келе жатқан, жалпы күнделікті өмірде кеңінен қолданылатын халыққа ортақ сөздер жиынтығы.

Тілдің негізгі сөздік қоры-тілдің сөздік құрамының ең тұрақты бөлігі. Сөздік қор тілдегі сөздерді ғасырлар бойы сақтай отырып, тілдегі жаңа туынды сөздер мен жаңа туынды сөздер мен жаңа мағынаның жасалуына ұйытқы болады.Сөздердің негізгі сөздік қорда кең қолданылуы мен ұзақ сақталуы олардың сөз жасау қабілетін дамыта түседі.Сөздік қордың тіл бірлігін сақтап,көне дәуір әдеби ескерткіштерін ұғынуға, тануға мүмкіндік тудырады.

Біздің ана тіліміз, қасиетті қазақ тілі өзінің мемлекеттік мәртебесін абыроймен атқарып, міндет жүгін қиналмай көтере алатын аса бай, оралымды сұлу тіл. « Түркі халықтарының ішіндегі ең суретшіл,бейнелі тіл-қазақ тілі.Бұл тілдің айтқыш та айшықтылығын, сұлу да сұңғылалығын есімізден шығармауға тиіспіз.

Бүкіл оқыту барысында оқушының тілін дамытып, сөз байлығын арттыру- ең маңызды жұмыстардың бірі. Бұл әрине бастауыш сыныптан бастап оқушылармен үзбей жүргізілетін жұмыстар нәтижесінде ғана іске асады.

Бала тілін дамытып қалыптасуына жоғарғы жүйке жүйесінің жетілуімен тығыз байланысты. Баланың айналасындағы өмірді танып, білудегі басты жәрдемшісі-тіл. Ал тілдің дамуы оның сана-сезімінің, ой-өрісінің басқа да психологиялық үрдістің жетіле түсуіне негіз болады.

Оқушы тілін дамыту – бастауыш оқытудың негізгі міндеттерінің бірі. Тіл дамыту – балалардың сөздік қорын байытуға, мағынасын түсініп, сол сөздерді дәл қолдана білуге үйрету. Тіл дамытудың негізгі құрамдас бөлігінің бірі – сөздік жұмысы. Мектепте шәкірттермен сөздік жұмысын жүргізуді ұйымдастыру бүгінгі күннің мәселесі ғана емес. Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеу және оқыту сапасы ең алдымен олардың ойлау және сөйлеу тілі деңгейлерін дамытуға байланысты туындайды. Әрбір меңгерілетін жаңа сөз оқушылардың сөздік қорының байуының негізгі көзіне айналады. Сөзбен жұмыс істеу – сөздік қорды молайту, тіл көркемдігін, сөз өнерін меңгеру деген сөз.

Балалардың тілін, сөздік қорын дамыту жұмыстарын қазақ тілі және ана тілінен өткізілетін алғашқы сауат ашу сабақтарынан бастаған дұрыс. Себебі балаларда мектепке келмей тұрып-ақ белгілі бір сөздік қор, сөз мағыналарын ажыратып, жеке тәжірибінде қолдана білу дағдысы қалыптасады. Оқушылардың сөздігін дамыту - бастауыш оқу сатысының негізгі міндеті, бағыты. Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеу және одан әрі оқытудың сапасы ең алдымен олардың ойлау және сөйлеу тілі деңгейлерін дамытуға байланысты туындайды. Сондықтан да қалыптасқан икемділігін одан әрі

дамытуға мектепке келген күннен бастап-ақ назар аударған жөн [2,13 б].

Ең негізгі мақсат - оқушылардың сөйлеу қабілеттерін арттыру, ауызекі тілдерін дамыту. Үй кірпіштен қаланса, тіл де сөздерден құралады. Сондықтан тіл дамытудағы ең алғашқы қадам ол сөздік жұмысы. Ендеше оқушыларды бастауыш мектептен бастап сөздікті пайдалана білуге үйретудің маңызы зор. Бастауыш мектептегі сөздік жұмысының ерекшелігі - ол тек қазақ тілі, оқу сабақтарында ғана емес, бүкіл оқу-тәрбие жұмыстарының бәрінде жүргізіледі. Оқушылар математикаға, дүниетануға, қол еңбегі мен суретке, тіпті дене тәрбиесіне, ойынға байланысты сөздерді де меңгереді. Мұнда есте болатын жайт - сөздік жұмысын жүргізуді мұғалім өзі қолға алуы тиіс.

Кесте-1

Бастауыш мектептегі сөздік жұмысы төрт бағытта жүргізіледі:

1) Балалардың сөздігін байыту, яғни оқушыларға бұрыннан білмейтін жаңа сөздер үйрету, олардың мағынасын түсіндіру;

2) Сөздік қорын анықтау, яғни бұрыннан білетін сөздердің мағынасына түсініктерін тереңдете түсу (мағыналарындағы түрлі айырмашылықтарды, яғни синонимдер, антонимдер арқылы, көп мағыналықты, басқа мәнділіктерді талдау арқылы т.б.);

3) Сөздіктерін қолдануға мүмкіндік жасау, яғни әрбір оқушы сөйлегенде, сөйлем құрағанда, мүмкіндігінше, ыңғайына қарай, көбірек сөз қосып отыру;

4) Әдеби тілге жатпайтын сөздерді түзету, сөздердің айтылуын дұрыстату.

Әрине, бұл көрсетілген бағыттар бір-бірімен тығыз байланыста жүргізіледі.

Сөздік жұмысын жүргізгенде, мұғалімнің есінде болатын жағдай - сөздік жұмысын балалардың өз өмірімен немесе нақты оқиғалармен елестете байланыстыру. Ол үшін оқу барысында жаңа сөздер кездескенде, оқушыларға осы сөзбен байланысты қандай оқиғалар барын ашуға тырусу керек. Егер ондай оқиғалар жоқ не жеткіліксіз болса, мұғалім затты немесе оның суретін көрсетеді, оған анық сипаттама береді. Психологтардың айтуынша, сөздік жұмысының әдістемесіндегі басты талап - сөз бен балалар санасындағы бейненеі түрлі жолдармен үнемі ұштастырып отыру. Өйткені сөз бейнесі бала санасында нақты елестің жеткілікті қорынсыз пайда болмайды. Баланың мектепке келген күннен бастап сөздік жұмысын мұғалім жыл басында өзінің күнтізбелік жұмыс жоспарында жоспарлауға тиіс. Сөздік жұмысы бағдарлымада көрсетілген материалдардың көлемінде оқушылардың өткен немесе келешектегі білімін еске ала отырылып жүргізілуге тиіс [3, 107].

М.Р.Львовтың пікірінше бастауыш сынып оқушыларының сөздің қоры

күнделікті молайып, шамамен 4-5 сөзге көбейік отырады. Ғалым сөздік жұмысына қатысты былай дейді: “Сөздік жұмысы - бұл оқушылардың жаңа сөздерді меңгеруіне, олардың сөздік қорын байытуға бағытталған жаттығулар жүйесі. Жүйелі және мақсат-бағдарлы сөздік жұмыстарының негізінде балалар қиын сөздерді дұрыс айтуды және жазуды үйренеді, оны өздерінің ауызша және жазбаша сөйлеу тілінде қолдануға дағдыланады” [4, 82].

Тіл дамыту жұмыстары бастауыш мектеп оқушыларының жеке ерекшеліктеріне қарай қарастырылады, яки жұмысты оқушылар толық меңгеріп орындай алатындай болуы керек. Бұл талаптарға төмендегі тіл дамыту жұмыстары кіреді:

1. Мәтін оқып түсіну арқылы әңгімелесу
2. Суретке қарап әңгімелесу
3. Балалардың өз ойларынан шығару арқылы әңгімелеуі немесе жазуы
4. Мақал-мәтелдермен, жұмбақ, жаңылпаштармен, ертегі мысалдармен жұмыс ұйымдастыру.

Бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын, сөз мәдениетін қалыптастырудың бірнеше жолдары бар. Негізінен бастауыш мектепте ана тілд оқыту барысы жеке жеке айқын мақсаттар көздейтін үш кезеңнен тұрады:

1. Сауат ашу, тіл дамыту (Әліппе)
2. Оқу, тіл дамыту (Ана тілі)
3. Грамматика, емле тіл дамыту (Қазақ тіл)

Бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын, сөз мәдениетін қалыптастырып, дамыту келесі бағыттарға сәйкес жүзеге асырылады.

Жаңа сөздерді үйрету, осы үйренген сөздерінің, соған сәйкес оқушылардың бұрыннан сөздік қорында бар сөздердің мағыналарын меңгерту.

Мектепке келген баланың сөздік қоры бір жақты, тек отбасында күнделікті пайдаланылатын, сөздерден ғана болуы мүмкін. Мысалы, оның сөздік қорында ауыспалы мағыналы, түрлі білім саласында қолданылатын термин сөздер сирек кездеседі, кейбіреуінде тіпі кездеспейді де.

Баланың сөздік қоры ең алдымен, сол сыныпта жүргізілетін пән оқулықтары, пайдаланылатын көрнекі құралдар және сыныптан тыс оқуға арналған көркем әдебиеттермен анықталады. Балалар жаңа сөздермен тек сыныпта өткізілетін сабақтарда ғана танысып қоймайды, сонымен бірге өз беттерінше кітап оқу, түрлі сыныптан тыс жүргізілетін жұмыстарға қатысу, кино, театр, саяхатқа бару радио тындау және теледидар бағдарламасын көру нәтежиесінде де жаңа сөздер үреніп, тілдік қорларын байытады. Оқушылардың ақпарат, білім көздерінен өз беттерінше игерген сөздерді дұрыс не бұрыс пайдалануына да мұғалімнің маңызы зор. Бала сөзінде пайда болған жаңа сөз, сөз тіркестердің мән-мағынасын ашып, іс-тәжірибеде пайдаланудың жолын да мұғалім көрсетеді. [4]

Оқушы тілін дамытудың негізгі объектісі – шығарма жаздыру. Оқушыға шығарма жазғызудағы мақсат - оның ойын, сауатты жаза білуге және шығармашылық ізденіске баулу, логикалық ой - өрісін кеңейтуге машықтандыру болып табылады. Оқылған шығарманы тексеріп, сараптаудың жолдары көп:

- түсінгенін әңгімелету;
- сұрақтарға жауап бергізу;
- кейбір үзінділерді жатқа айтқызу;
- оқыған кітабы бойынша таныс емес сөздерін есте сақтап дәптеріне жазып отыруға дағдыландыру;
- кейіпкерлер іс - әрекетіне баға бергізу;
- әңгімелердің ұқсастығын салыстыру;
- ең соңында сол шығармаға ұқсатып әңгіме жаздыртып көру т. б.

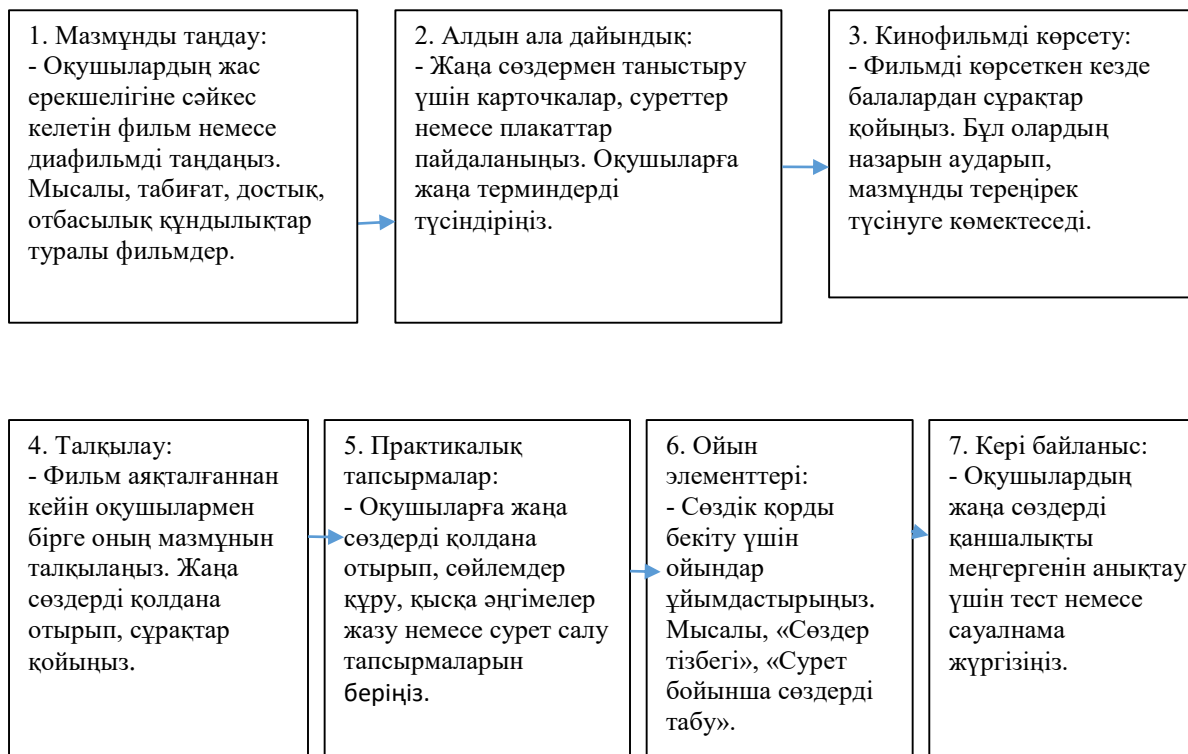
Мұғалім осындай жұмыстарды атқарту арқылы оқушылардың өздігінен кітап оқуына бағыт береді. Көркем шығармамен жұмыс – оқушының тілін байытудың ең тиімді жолы. Көркем шығарманы көп оқу арқылы оқушының танымы артып қана қоймайды, ойын жүйелі жеткізуді, байланыстырып сөйлеуді, тілдің орфоэпиялық, орфографиялық нормаларын дұрыс меңгеруді үйренеді. Алайда, көркем шығармамен жұмыс істеу барысында есте ұстайтын жайт: шығарманың оқушының жас ерекшелігіне сай болуы, мазмұнының қызықты болуы, тәрбиелік мәнінің зор болуы, оқушыны жалықтыратындай тым көлемді болмауы.

Сонымен бірге әдебиеттік оқу сабағында өтілген материалды бекіту үшін оқушының ауызша сөйлеу мүмкіндігін арттыруға назар аударған дұрыс. Мұның жолы – түрлі рөлдік ойындар. Ондай ойындар оқушының тілін, еске сақтау қабілеттерін арттырады, зейінін шоғырландыруға көмек көрсетеді. Ойын барысында өзіне бекітіліп берілген рөлді ойнау үшін оқушы ізденеді, талаптанады, жинақталады, айтатын сөзін салмақтайды. Белгілі бір жағдаятқа өзі кіріп, өз басынан өткереді. Нәтижесінде сөйлеу тілінің дұрыс қалыптасуына осы ойынның жәрдемі тиетінін түсінеді.

Тіл дамыту мақсатындағы жүргізілетін жұмыстар оқушының ойлау қабілетіне, сондай - ақ өз ойын жеткізе білуіне, шығармашылық ізденісіне жол ашады. Мұндай жұмыстар оқушының білімін ғана жетілдіріп қоймайды, жеке дара шығармашылық қабілетінің ашылуына негіз болады [5].

Бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын дамыту – тілдік білім берудің маңызды аспектісі. Оқушылардың тіл байлығын арттыру, жаңа сөздерді меңгеру және оларды дұрыс қолдана білуі үшін әртүрлі әдістер мен тәсілдер қолданылады. Соның ішінде кинофильмдер мен диафильмдер – визуалды және аудиалды материалдар ретінде, балалардың назарын аударатын, қызығушылығын арттыратын және жаңа ақпаратты жеңіл меңгеруге көмектесетін тиімді құралдар болып табылады. Кинофильмдер мен диафильмдер арқылы бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын дамыту – тиімді әрі қызықты процесс. Бұл тәсіл балалардың тілге деген қызығушылығын арттырып, шығармашылық қабілеттерін дамытады. Оқыту процесінде визуалды және аудиалды материалдарды пайдалану жаңа сөздерді меңгеруді жеңілдетеді және олардың күнделікті өмірде қолданылуын қамтамасыз етеді. Оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту – болашақта олардың білім алуына және әлеуметтік ортада қарым-қатынас жасауына үлкен ықпал етеді.

Кесте-2

Бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын дамытуға арналған тапсырмалар:

1-тапсырма (2,3,4 сыныптар үшін)

Сенің мектебінде Наурыз мерекесі қалай өтеді?

Әңгімеде:

1) Наурыз мерекесі туралы әңгімеде мезгіл білдіретін сөздерді қолдан.

- Сол күні
- Содан кейін
- Бір мезгілде
- Алдымен
- Келесіде
- Түске дейін
- Түстен кейін
- Кешке
- Әдетте

2) Бір диалог бер.

2-тапсырма. Мирас Наурыз мерекесіне атасымен бірге барды. Олар қайда болды? Не көрді? (1-сурет)

1-сурет

Қорыта келе, сөйлеуді дамыту мәселесі – бастауыш мектептегі ең маңызды мәселелердің бірі. Жоғарыда айтылып өткендей, жүйелі сөйлеуді дамытудың негізгі жолы оқушының сөздік қорын дамыту, молайту. Бейнелі, синонимдерге, толықтырулар мен сипаттамаларға бай, балаларда сөйлеу қазіргі кезде сирек кездесетін құбылыс. Ал бала үшін жақсы сөйлеу – табысты оқу мен дамудың кепілі. Әр адам анық және грамматикалық тұрғыдан дұрыс сөйлеуге, дұрыс дауысқа ие болуға, өз ойын ауызша және жазбаша жеткізуге, өз эмоциясын әртүрлі интонациялық құралдармен жеткізе білуге, сөйлеу мәдениетін байқап, сөйлеу қабілетін дамыту керек. Сонымен оқушылардың жас ерекшелігіне байланысты түрлендіре жүргізілетін жұмыс оқушылардың жүйелі сөйлеу қабілетін тудырып, шығармашылық ізденіске бейімдеушілігін молайтады, тіл байлығын арттырады. Тіл дамыту жұмыстарында дамыта оқыту жүйесі іске асып әр оқушы өз бетінше жұмыс істеуге қалыптасады. Бала

жұмысына сын көзбен қарап, бағалауға, ойын еркін, дұрыс, ашық айта білуге үйренеді.

Оқушыға берілген тапсырманы біртіндеп күрделендіре түсіп, шәкірт бойындағы шығармашыл ізденісті тереңдете түсу біздің және барлық ұстаздар қауымының негізгі мақсаттарының бірі болмақ деп есептейміз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Әуелбаев Ш. Бастауыш мектепте қазақ тілін оқыту методикасы. А: Мектеп, 1987, 285 б
2. Рахметова С. Бастауыш сыныптарда қазақ тілін оқыту әдістемесінің негіздері. - Алматы: Атамұра, 2011. -223 б.
3. Тұрғынбаева Б. А Ұстаздық шығармашылық. - Алматы 2007.158 б
4. Педагогикалық ізденіс. - Алматы, Рауан 1990 ж, 197 б
5. <http://sc0020.kokshetau.aqmoedu.kz/content/godovoy-plan-raboty-metodicheskogo-obyedineniya-kazahskogo-yazyka-i-li>

ӘӨЖ 376.12

Бастауыш сынып оқушыларына математикалық ұғымдарды қалыптастыру әдістері

Жансерік Ақару Жансерікқызы

6B01709— Ағылшын тілі және бастауыш сынып мұғалімі ББ

3 курс студенті

Ғылыми жетекші: п.ғ.магистрі, аға оқытушы

Дуйсекова Асель Аманжолқызы

Астана Халықаралық Университеті,

Астана, Қазақстан

zhanserik.akaru@mail.ru

Бүгінгі білім жүйесі бүкіл әлем деңгейінде қоғамдық дамудың өлшемімен сол қоғамның негізін құрайтын басты тетіктердің біріне айналды. Сондықтан да әлемдік қауымдастықта айтарлықтай ықпалы артып келе жатқан еліміздің білім беру саласын халықаралық дәрежеге көтеру және бәсекеге қабілетті маман даярлау мақсатында тың да нақты қадамдар жасалуда.

Қазіргі таңда білім беретін мектептің функционалдық қызметінің басым бағыттары оқушылардың ғылымдар жүйесінің негіздерін меңгеріп, олардың бойында тұлғааралық және этникалық топаралық қатынастар мәдениетін, жеке тұлғаның өзін-өзі айқындау және кәсіптік бағдарларын анықтау қабілетін қалыптастыру болып табылады.

Ғылымның қай саласы болсын ұстаз қауымы алдына зор міндеттер жүктейді. Соның ең бастысы - сапалы білім және саналы тәрбие беру барысында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, ақыл - ой белсенділігін дамыту. Себебі, білімді жастар ғана ел егемендігін баянды етіп,

қоғамның әлеуметтік - экономикалық дамуына лайықты үлес қоса алады. Ендеше өскелең ұрпақ мұғалім берген білімді іс- әрекет тәсілдері мен бағалау өлшемдерін қамтитын қоғамдық және ұжымдық тәжірибе тағлымдарын ғана игеріп қоймай, оны әрі қарай өзінің белсенді, зерделі танымдық іс-әрекетімен сабақтастыру тиіс. Бұл міндеттерді жүзеге асыру үшін білім беруді дамыту, тұлғалық-бағдарлы, іс-әрекеттік тұрғыда жетілдіру қажет екенін бүгінгі заман талабына сай білім парадигмалары айқындай түсуде.

Білім беруде оқушы мұғалімнің объектісі ғана емес, білімді меңгеруде жеке субъект ретінде көрінеді. Олай болса, қазіргі ұстаздар қауымының алдындағы үлкен мақсат: өмірдің барлық саласында белсенді, шығармашылық іс-әрекетте қабілетті, еркін және жан-жақты жетілген тұлға тәрбиелеу. Бұл мақсатқа жетуде ұстаздар терең білімді, әдістемелік жағынан толық қаруланған, шығармашыл, құзыретті және жоғары мәдени деңгейі болуы тиіс. Себебі, бастауыш сынып мұғалімі әрбір өткізілетін пән арқылы оқушылардың оқуға ынтасын оятып, олардың қабілеттерінің дамуына жол ашады.

Бастауыш сыныпта өткізілетін пәндердің бірі – математика. Оқушыларға қазіргі заман талабына сай математикалық білім беру аса күрделі мәселе. Математиканың толып жатқан абстракті ұғымдарын оқушылар санасына жеткізе алу үшін мұғалім оның әдістерін жете меңгеруі керек.

Мектеп оқушыларына заман талабына сай білім беру үшін мұғалімнің психологиялық, педагогикалық факторларды ескеруінің және психологиялық, педагогикалық талдау жасай білуінің маңызы ерекше.

Білім санаға біртіндеп орнығады. Математика пәнінде білімнің, айталық, математикалық ұғымның санаға жетуі, орнығуы, басқаша айтқанда оқушының білімді меңгеріп, біліп алуы бірден бола қоймайды. Көп жағдайда бұл күрделі процесс. Оқушының түсінігі біртіндеп толысады. Содан кейін біртіндеп барып, кемелденген, толық түрге келеді.

Философия түрлі процестерді, құбылыстарды зерттегенде, оларды жеке дара бөліп алып қарамай, қоршаған ортамен тығыз байланыста қарау керектігін айтатыны белгілі. Сол сияқты оқыту, білім беру мәселелерін жан-жақты қарау керектігі: байланыстары болса солармен қоса зерттеу керектігі тұжырымдалған.

Абстракті ұғымдарды түсінбей жаттап алатын немесе үстірт меңгеретін, нәтижесінде өз бетімен ойлауды, оқып үйренгенді салыстырып, саралап келіп жауап беруді талап ететін сұрақтар кездесе қалса, дәрменсіздік көрсететін оқушылар кездеседі. Осындай жағдайларды алдын алу үшін, оқушының білім меңгеру ерекшеліктерін ескеру керек. Яғни оқушы білімінің біртіндеп толысатындығын, жетіліп кемелденетінін білумен қатар, меңгертілуге тиіс ұғым жан - жақты және түрлі қырынан қарастырылуы қажет екендігін мұғалім ескергені дұрыс.

Бастауыш сынып оқушыларына математикалық ұғымдарды қалыптастыру күрделі психологиялық процесс. Ұғымдарды қалыптастырудың жолдары төмендегідей беріледі: сезіну (түйсіну) – қабылдау – түсінік(елестету) – ұғым [3].

Сезіну, қабылдау және түсінік - танудың алғашқы сатысы, олар сезімдік тану деп аталады. Сезіну – сыртқы дүние заттары мен құбылыстарының жеке белгілерінің мидағы бейнеленуі. Сол себепті сезіну шындықты танып білудің алғашқы сатысы болып табылады. Сезінумен тікелей байланыста қабылдау жүзеге асырылады.

Түсінік сезіну мен қабылдаудан тыс бола алмайды. Ұғымның құралуы түсінікке негізделеді. Оқушылардың жалпы және жеке ойлау ерекшеліктерін қалыптастыру мен дамыту арқылы ғана қазіргі дүниенің ғылыми бояуын олардың бойларына сіңіруге болады. Ал ойлау үрдісі ғылыми ұғымдар жүйесінің қалыптасуы мен дамуына тікелей байланысты және керісінше, ұғым дегеніміз – ой. Адам ұғымдар арқылы ойланады, яғни ұғымдар ойлау заңдылықтары негізінде дамиды. Ұғым мен ойлауды бөле жарып қарау мүмкін емес. «Ойлау әрекеті дегеніміз не?» деген сұраққа орыс физиологы И.М.Сеченов: «Ол адам санасындағы өзара байланысқа түсініктер мен ұғымдардың бар болуы»- деп жауап берген. Ол сыртқы дүниені қабылдау объективті түрде бізден тыс болатын заттардың байланыстары мен тәуелділіктерін анықтауға бағытталады деп есептейді.

Бала ойлауының дамуы сол байланыстарды қамтитын түсініктер мен ұғымдарды үздіксіз тереңдету және кеңейту болып табылады. Логиканың кейбір өкілдері ұғымдарды ойлау формасы деп қарастырады. Мысалы, логик М.С.Строгович ұғымды объективті шындықтың заттары мен құбылыстарының ерекше белгілерін қамтитын және белгілейтін ойлау формасы деп анықтайды. Оқушылардың ойлауының дамуы математикалық ұғымдарды дамытумен үзіліссіз тығыз байланыста болады. Ұғымдар жүйелі дұрыс дамытылғанда ғана оқушылардың ойлау деңгейлері жоғары болады, әрбір ұғымды теориялық ұғымдар биігінен көреді. Ойлаудың шырқау биігі заттар мен құбылыстардың қасиеттерін, олардың заңды байланыстарын бейнелеу болып табылады, ал ол ұғымдар байланысын терең білу арқылы жүзеге асады.

Қорыта айтқанда мұғалім бастауыш сынып оқушыларына математикалық ұғымдарды меңгертуде ең алдымен түсініктерін қалыптастырып алып, жеңілден күрделіге қарай түсіндіріп, оқушы санасына әдіс-тәсілдерді қолдана отырып меңгерту қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Выгодский Л.С. Педагогическая психология. - М.: Педагогика, 1989
2. А.Е.Әбілқасымова. Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі. - Алматы, «Білім», 2011.
3. Т.С.Маликов. Соотношение интуиции и логики в математике и ее обучении. Алматы: НИЦ «ҒЫЛЫМ», 2002.

УДК 37.02

Компендиум традиционных и нетрадиционных уроков

Жумабаева Зайда Ефимовна., к.п.н., профессор
Международный университет Астана
Казахстан, г. Астана
e-mail: zezh@mail.ru.

Идет перезагрузка «стандартных» навыков во всех областях образования, в формах проектирования педагогической деятельности по соответствию их требованиям жизни XXI века; разработка новых образовательных теорий развития личности, контента содержания и форм обучения, в том числе и по поводу традиционных и нетрадиционных уроков; новых идей развития активности субъекта для качественного улучшения жизнедеятельности – все это неполный перечень трансформационных действий для современного устойчивого развития образования в стране.

Традиционные формы обучающего процесса – это внешнее выражение содержания управления учебным процессом, характеризующиеся субъект-объективным взаимодействием в системе «педагог – ученик», фактологическим характером информации, в большой степени репродуктивным характером учебной деятельности, с четкой структурой, предсказуемостью, контролируемостью и т.д.

Нетрадиционные формы обучающего процесса – это тоже внешнее выражение содержания управления процессом, характеризующиеся субъект-субъектными позициями в системе «педагог – ученик», нацеленностью на развитие личности, интеграцией знаний, преимущественно продуктивным характером учебной деятельности, приоритетом стимулирующей деятельности субъектов и т.д.

Понятие «традиционный» происходит от слова традиция. Традиция – общественное явление, которое отражает исторически сложившиеся и передаваемые из поколения в поколение обычаи, порядок, нормы поведения, особая форма общественных отношений, выражающихся в общих действиях и сохраняемых силой общественного мнения [1].

В комплексе общественных явлений традиции проявляются как одна из форм закрепления, сохранения и передачи определенных общественных отношений от одного поколения к другому. Традиции как прочно установившиеся, ставшие привычными представления людей рождаются в ответ на запросы жизни и существуют до тех пор, пока отвечают нуждам той или иной группы людей [2].

Традиция – более широкое общественное явление, особая форма закрепления общественных отношений, выражающаяся в устойчивых и, передаваемых из поколения в поколение. Содержание традиции определяется породившими их общественными отношениями, и потому традиции – продукт определенных исторических условий [3].

Современный толковый словарь русского языка Ефремовой понятие «нетрадиционный» рассматривается как не являющийся традиционным, допускающий отказ, отступление от традиций; новаторский; или основанный

на применении различных ... методов, методик, приёмов, ... в том числе и народных средств, часто не одобряемых [4].

Характерной чертой традиционного обучения является его обращенность в прошлое, где хранятся знания, организованные в специфическом виде учебной информации. Информация, знаковая система выступает при этом началом и концом активности обучаемого, а будущее представляется лишь в виде абстрактной перспективы применения знаний [5].

Полезно более строго различать понятия «информация» и «знание». Информация в обучении – это определенная знаковая система (например, текст учебника), существующая объективно, вне человека. Тот или иной знак как носитель информации определенным образом замещает реальные предметы, и в этом преимущество использования информации в обучении. Через знаки-заместители обучаемый может экономно и быстро освоить реальность. Однако это только возможность. Необходимо, чтобы эта возможность превратилась в действительность, чтобы информация стала знанием. Для этого обучаемому нужно перестроить свой прошлый опыт с учетом полученного нового содержания и сделать его средством разумного поведения в будущих ситуациях, подобных тем, которые в этой информации отражены. Знания являются подструктурой личности, включающей не только отражение объектов действительности, но и действенное отношение к ним, личностный смысл усвоенного [6].

В педагогике принято выделять три основных типа обучения: традиционное (или объяснительно-иллюстративное), проблемное и программированное. Каждый из этих типов имеет как положительные, так и отрицательные стороны.

Сегодня наиболее распространенным является традиционный вариант обучения. Основы этого типа обучения были заложены множество веков тому назад еще Я.А. Коменским.

Термин «традиционное обучение» подразумевает, прежде всего, классно-урочную организацию обучения, сложившуюся на принципах дидактики, сформулированных Я.А. Коменским, и до сих пор являющуюся преобладающей в школах мира. Отличительные признаки традиционной классно-урочной формы следующие:

- субъекты обучения одного возраста и приблизительно одного уровня подготовки составляют класс, который сохраняет в основном постоянный состав на весь период школьного обучения;
- класс работает по единому годовому плану и программе согласно расписанию. Вследствие этого дети должны приходить в школу в одно и то же время года и в заранее определенные часы дня;
- основной единицей занятий является урок;
- урок, как правило, посвящен одному учебному предмету, теме, в силу чего воспитанники работают над одним и тем же материалом;
- работой обучающихся на занятии руководит педагог: он оценивает результаты учебы по своему предмету, уровень обученности каждого

обучающего в отдельности и в конце учебного года выдает решение о переводе на следующий уровень;

- учебные книги применяются, в основном, для домашней работы [8].

Наряду с этими формами обучения в последнее время широко используются и нетрадиционные или нестандартные. Это, в частности, занятия-семинары, зачеты, лекции, конкурсы, занятия-экскурсии, интегрированные уроки, занятия-конференции, диспуты, тематические игровые занятия, благодаря которым обучающийся быстрее и лучше усваивают программный материал.

В педагогике выделяют два основных подхода к пониманию нетрадиционных форм обучения.

Первый подход нетрадиционных форм - это отход от четкой структуры, комбинированный подход и сочетание разнообразных методических приемов. То есть основной формой образовательного процесса все же остается традиционный урок, но в его содержание обязательно вносятся иные элементы развития познавательных способностей воспитанников: знание; понимание; применение; анализ; синтез; оценка [по Б.Блуму]. Тщательно отбираются фактический материал, тексты документов, источники по теме, задания, тексты и т.д. На занятиях используются разные виды деятельности: составление таблиц, опорных конспектов, заполнение карточек, кроссвордов по различным источникам, дискуссии и рассказы на заданную тему, игры и др.

Второй подход трактует нетрадиционные уроки – это конференции, круглые столы, аукционы, дискуссии, нетрадиционные формы занятия как формы интерактивного обучения или учебные занятия в «режиме интерактива» (от англ. слова interaction – взаимодействие) и т.д. Упор делается на межличностные коммуникации.

По мнению О.В. Трофимовой: «...сам термин «нетрадиционная форма» требует более конкретной проработки в этимологическом аспекте. Можно ли, например, говорить о «нетрадиционном уроке», в то время как именно классно-урочная система, базирующаяся на принципах дидактики А.А. Коменского, является основой «традиционного обучения?» говоря иначе, может ли урок, традиционная единица учебного процесса, характеризоваться как нетрадиционный» [11].

В учебном пособии Подласого И.П. «Педагогика» выделены десятки типов нетрадиционных уроков, в том числе занятия – деловые игры, речевые игры, игры типа «Поле чудес» и т. д. Все они отнесены к различным типам, хотя очевидно, что это занятия одного типа или близкие друг к другу [12].

Г.К. Селевко рассматривает нетрадиционные формы занятия как «технологии», «нетрадиционные технологии обучения». Он характеризует их как «основанные на усовершенствовании классических форм урочного преподавания, нестандартных структурах и методах». Г.К. Селевко предложил свою структуру сравнения традиционных и нетрадиционных форм. Основными элементами данной структуры являются: концептуальная основа; содержательная часть обучения; процессуальная часть. Эти же элементы

являются основными в структуре соотношения традиционных и нетрадиционных форм урока, предложенные Г.К. Селевко [13].

Привыкая к выполнению стандартных заданий, направленных на закрепление базовых навыков, которые имеют единственное решение и, как правило, единственный заранее предопределенный путь его достижения на основе некоторого алгоритма, дети практически не имеют возможности действовать самостоятельно, эффективно использовать и развивать собственный интеллектуальный потенциал.

В настоящее время раскрывается сущность процесса обучения через характеристику «управляемый». Это расширяет понятие «обучение» с учетом других сторон. Здесь к основным структурным компонентам относят формы управления, цели, содержание, деятельность преподавания и учения, характер их взаимодействия, принципы, методы и др.

При нетрадиционных формах управления образовательным процессом деятельность педагога меняется. Главная задача педагога не «донести», «преподнести», «объяснить» и «показать» воспитанникам, а организовать совместный поиск решения возникшей перед ними задачи. Обучающий начинает выступать как менеджер своего обучения, достигатор своего ожидаемого результата, который рождается непосредственно в учебном процессе.

Новые условия управления образовательным процессом требуют от педагога умения выслушать всех желающих по каждому вопросу, не отвергнув ни один ответ, встать на позицию каждого отвечающего, понять логику его рассуждения и найти выход из постоянно меняющейся учебной и воспитательной ситуации, анализировать ответы, предложения обучающихся и вести их к решению всех вопросов и проблем.

Список использованных источников

- 1) Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 53 000 слов / Под общ. ред. проф. Л. И. Скворцова. – 24-е изд., испр. – М.: Оникс, Мир и Образование, 2007. – 1200 с.
- 2) Словарь русского языка XI–XVII вв. / Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова РАН. – М.: Наука – Азбуковник, 1975. – Вып. 30 (Томъ – Уберечися) / Гл. ред. Р.Н. Кривко. – 2015. – 320 с.
- 3) Толковый словарь русских существительных / Под ред. Л. Г. Бабенко. – М.: АСТ-Пресс Книга, 2009. – 864 с.
- 4) Ефремова Т. Ф. Современный толковый словарь русского языка: В 3 т. – М.: АСТ, Астрель, Харвест, 2006
- 5) Рубцов В.В. Психолого-педагогическая подготовка учительских кадров для новой школы / В.В. Рубцов // Вопросы психологии. – 2010. – № 3.
- 6) Немов Р.С. Психологический словарь. – М.: ВЛАДОС, 2007. – 417 с.
- 7) Бандурка А.М. Основы психологии и педагогики: учеб. пособие / А.М. Бандурка, В.А. Тюрина, Е.И. Федоренко. – Ростов н/Д: Феникс, 2009.

8) История педагогики и образования: от зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в.: Учебное пособие для педагогических учебных заведений / Под ред. А.И. Пискунова. – М., 2001.

9) Слостенко В.А., Подымова Л.С. Педагогика: инновационная деятельность. – М.: Магистр, 1997. – 220 с.

10) Oxford English Dictionary, second edition, edited by John Simpson and Edmund Weiner, Clarendon Press, 1989, twenty volumes, hardcover

11) Трофимова О.В. Нетрадиционные формы урока и социализация учащихся. // Преподавание истории и обществознания в школе. №1, 2003 г.

12) Подласый И.П. Педагогика. Новый учебный курс: Учебник для студентов педагогических вузов / И.П. Подласый. – М.: Гуманит. Издательский центр Владос, 2015. – 576 с.

13) Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: В 2 т. Т.1. М.: НИИ школьных технологий, 2006. 816 с. (Серия «Энциклопедия образовательных технологий»).

ӘӨЖ 37-032

Бастауыш сынып оқушыларына рухани-адамгершілік тәрбие берудегі заманауи педагогикалық әдістер мен тәсілдер

Жундибаева Риза Кананияновна, Бастауыш сынып мұғалімі
"Шәкәрім атындағы көпбейінді №5 гимназия" КММ ", Абай облысы Семей
қаласы, Қазақстан Республикасы
riza-didan@mail.ru

Рухани-адамгершілік тәрбие – адамның ішкі әлемі мен моральдық тұтастығының негізін қалау үшін маңызды фактор. Бастауыш сынып оқушыларының адамгершілік қасиеттері мен ұстанымдары көп жағдайда мектепте қалыптасады, сондықтан ұстаздардың бұл мәселе бойынша білім беру үдерісіндегі рөлі аса зор. Заманауи педагогика адамды жеке тұлға ретінде қалыптастыруда жаңашыл тәсілдер мен әдіс-тәсілдерді ұсынады, олар оқушыларды қоғамдық өмірге, тұлғалық және әлеуметтік жауапкершілікке үйретеді.

Бастауыш сынып оқушыларына рухани-адамгершілік тәрбие беру мәселесі Қазақстанда бірнеше отандық ғалымдардың зерттеу объектісі болды. Бұл салада педагогика, психология және әлеуметтану саласындағы бірқатар ғалымдар өз үлестерін қосты. Олардың зерттеулері негізінен балалардың тұлғалық және адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған әдіс-тәсілдерді, педагогикалық технологияларды және тәрбиелеу модельдерін қамтиды.

Қазақстандағы бастауыш білім беру саласында белгілі ғалым, педагог Шалғынова Қ.А. бастауыш сынып оқушыларына рухани-адамгершілік тәрбие беруде ұлттық құндылықтарды негізге алатын әдістерді ұсынды. Оның зерттеулерінде оқушылардың рухани дамуын қамтамасыз етуде қазақ

халқының мәдениеті мен дәстүрлерінің маңызы айқын көрсетілген. Ғалымның пікірінше, балаға ерте жастан бастап адамгершілік құндылықтарды ұғындыру ұлттық тәрбие негізінде жүзеге асырылуы керек. Осыған орай, оның зерттеулерінде «Өзін-өзі тану», «Достық», «Әдептілік» сияқты адамгершілік қасиеттерді дамытуға бағытталған оқыту әдістері қарастырылған.

С.М. Мұхамбетжанова өз зерттеулерінде рухани-адамгершілік тәрбиенің бастауыш сынып оқушыларының танымдық дамуы мен тұлғалық қалыптасуына әсерін зерттеді. Оның пайымдауынша, оқушының рухани дамуы оқу процесінде мәдениетаралық білім беру, ұлттық және әлемдік рухани құндылықтарды ұғындыру арқылы жүзеге асады. Ғалым әр түрлі педагогикалық модельдерді қолдана отырып, балалардың рухани-адамгершілік тәрбиеге деген қызығушылығын арттыруда шығармашылық әдістердің, интерактивті оқыту формаларының рөлін атап өтеді.

Өз зерттеулерінде рухани-адамгершілік тәрбие беру мәселелерін бастауыш білім беру деңгейінде қарастырған ғалымдар Абдуалиева М.Қ, Нұрымбетова А.Ш., Тұрғынбаева Г.Ә пікірінше, оқушылардың адамгершілік тәрбиесі тек мектепте ғана емес, сондай-ақ отбасы мен қоғамда да қалыптасады. Абдуалиева М.Қ. баланың рухани дамуына қажетті жағдайларды қалыптастыру үшін оқытудың гуманистік тәсілдерін ұсынады. Әсіресе, ол педагогтардың өз тәжірибесінде балалармен қарым-қатынаста этикалық нормаларды сақтауын және жоғары адамгершілік ұстанымдарын дамыту жолдарын зерттеді. Г.Ә. Тұрғынбаева баланың ішкі дүниесін ашу, оның адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру үшін ойын әдістерін және оқушының шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған әдістерді ұсынады. Оның зерттеулерінде балалардың рухани адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру үшін мәдениетаралық білім берудің, шығармашылық пен әдебиеттің маңызы ерекше атап өтілген. Ғалым шығармашылық жұмыстар мен жобалық тапсырмалар арқылы бастауыш сынып оқушыларының рухани дамуын қолдаудың маңыздылығын көрсетеді.

Отандық ғалымдардың зерттеулері рухани-адамгершілік тәрбие беру саласында көптеген инновациялық педагогикалық тәсілдерді, әдістер мен құралдарды ұсынады. Олар балаға адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруда ұлттық тәрбие, шығармашылық жұмыстар, ойын технологиялары, және оқыту әдістемелері арқылы тиімді нәтижелерге жетуге болатынын көрсетеді. Рухани-адамгершілік тәрбиенің негізі тұлғаның адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудан тұратынын түсіну және осы бағытта үздіксіз жұмыс істеу маңызды болып табылады.

Ақыл-ой мен эмоционалды интеллектті дамытуға бағытталған әдістер балалардың қоршаған ортаға деген қарым-қатынасын, өз сезімдерін басқару, басқалардың эмоцияларын түсіну қабілеттерін арттырады. Мысалы, "Эмоцияларды қалай басқаруға болады?" деген сұрақ бойынша тренингтер өткізу, оқушыларға қиын жағдайларда шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі. Мұндай әдістерді қолдану арқылы балалар өз-өзіне сенімді болып, жауапкершілікті сезінеді.

Оқушылардың әлеуметтік жауапкершілігін арттыру және рухани-адамгершілік тәрбиесін дамыту үшін қоғамдық жұмыстар мен еріктілер қызметтердің маңызы зор. Мысалы, мектепте «Ағаш отырғызу», «Қоқысты жинау» сияқты акциялар өткізу, оқушыларды басқаларға көмек көрсетуге және өздерінен үлкен адамдарға құрмет көрсетуге баулиды. Мектепте «Жасыл мектеп» акциясы, табиғатқа қамқорлық жасау, көмек көрсету жобалары арқылы оқушылар өздерінің әлеуметтік жауапкершілігін сезінеді және адамгершілік қасиеттерін дамытады. Сонымен қатар, оқушыларды үлкендерге көмек көрсетуге үйрету арқылы олардың ізгі қасиеттері қалыптасады. Бұл тәсілдер олардың әлеуметтік жауапкершілігін арттырып, қоғам алдындағы міндеттерін сезінуге ықпал етеді.

Бастауыш сынып оқушыларын этикалық мәселелер мен пікірталас арқылы тәрбиелеудің маңызы зор. Оқушылардың өзіндік көзқарастарын дамытуға көмектесетін әдіс - пікірталас. Әсіресе, балалардың моральдық, этикалық сұрақтарға жауап беруі, түрлі мәселелер бойынша өз пікірлерін айтуы маңызды. «Дос болу деген не?» немесе «Жалған сөйлеу – жаман әдет пе?» сияқты сұрақтар оқушылар арасында пікірталас тудыруы мүмкін. Бұл балалардың өз көзқарастарын қорғауға, басқаның пікіріне құрметпен қарауға үйретеді.

Заманауи педагогика оқушыларды топпен жұмыс істеуге үйретуді маңызды деп санайды. Бұл әдіс балалардың бір-бірімен өзара қарым-қатынасын нығайтып, өзара көмек көрсету қабілеттерін арттырады. Топтық жұмыстар кезінде балалар бір-біріне көмек көрсетіп, өз пікірлерімен бөлісіп, ұжымда жұмыс істей білу дағдыларын дамытады. Мысалы, "Қиын сәтте қалай көмек көрсету керек?" деген тақырып бойынша топтық жұмыс ұйымдастырылып, оқушылар әртүрлі қиын жағдайларды талқылайды.

Балалардың өзін-өзі дамытуына мүмкіндік беру үшін шығармашылық тапсырмаларды енгізу маңызды. Оқушыларға өз идеяларын, ойларын шығармашылық түрде көрсетуге мүмкіндік беру арқылы олардың рухани әлемін байытуға болады. Мысалы, «Менің арманым», «Менің болашағым», «Мен қандай адам болғым келеді?» деген тақырыптар бойынша эссе жазу, шығармашылық тапсырмалар орындау оқушылардың ішкі дүниесін қалыптастыруда үлкен рөл атқарады.

Заманауи педагогикалық әдістер мен тәсілдер бастауыш сынып оқушыларының рухани-адамгершілік тәрбиесін қалыптастыруда тиімді құралдар болып табылады.

Өзін-өзі дамыту мүмкіндігі, эмоционалды интеллектті дамыту, қоғамдық жұмыстар мен еріктілер қызметті ұйымдастыру сияқты әдістер оқушылардың әлеуметтік жауапкершілігін және адамгершілік қасиеттерін арттыруға септігін тигізеді. Бұл әдістерді қолдану арқылы оқушылар қоғамда өз орнын тауып, рухани құндылықтарды меңгереді, тұлға ретінде дамиды. Бұл тәсілдер оқушылардың қоғамда белсенді және жауапкершілікті азамат болуына көмектеседі. Рухани-адамгершілік тәрбие, балалардың өзіндік құндылықтар мен мінез-құлықтарын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады, және бұл үрдіс бастауыш мектеп кезеңінде жүзеге асуы тиіс.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Дьяченко Н.А. "Рухани-адамгершілік тәрбие беру негіздері". – Алматы: Мектеп. 2014.
2. Ермакова И.В. "Педагогикалық әдістемелер мен құралдар". – Санкт-Петербург: Питер. 2016.
3. Оразов Ж.Б. "Қазіргі педагогикалық технологиялар". – Астана: Фолиант. 2015.
4. Ильина И.А. "Педагогикалық инновациялар және білім беру үдерісі". – Мәскеу: Академия. 2017.
5. Ким В.Н. "Қоғамдық жұмыстар арқылы тәрбиелеу". – Алматы: Қазмедиа. 2019.

ӘӨЖ 367. 3

Қазақ тілін оқытуда тыңдалым дағдысын қолдану әдістері

Зулпыхан Ардана Уланқызы

6B01709– Ағылшын тілі және бастауыш сынып мұғалімі ББ

3 курс студенті

Ғылыми жетекші: п.ғ.магистрі, аға оқытушы

Дуйсекова Асель Аманжолқызы

Астана Халықаралық Университеті,

Астана, Қазақстан

ardanazulpyhan@gm

Қазақ тілі- мемлекеттік тіл. Мемлекеттік тілді оқытудың тиімді де ыңғайлы жүйесі мен құрылымын қалыптастыру әрбір мұғалімнің шеберлігі мен шығармашылығына байланысты.

Қазір білім саласында оқытудың жаңа технологиясы кеңінен қолданылуда. «Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай жаңа білім беру өте – мөте қажет» деп, ел Президенті атап көрсеткендей, электронды оқыту әдіс – тәсілдерін мектеп өміріне енгізу – жаңа білім берудің бірден–бір шарты.

Оқыту технологиясы – бұл, бір жағынан, оқу – ақпаратын дайындау, өңдеу, әдіс - тәсілдерінің жиынтығы, екінші жағынан, ұстаздың шәкіртіне оқыту үрдісінде қажетті технологиялық және ақпараттандыру құралдарын пайдалана отырып ықпал ету тәсілдері. Оқытудың мазмұны мен оқыту әдістері өзара тығыз байланыста болу керек.

«Қатысымдық тұлғалар – тіл арқылы қарым-қатынасты қамтамасыз ететін, белгілі бір орта мен араласу жағдайында жүзеге асатын, тиянақты ойды хабарлау және қабылдау қасиеті бар, ерекше деңгейге көтерілген тілдік тұлғалардың қатысынан тұратын, қарым-қатынастық мәні бар бірліктер».

«Шет тілдерді игерудің жалпы еуропалық құзыреттері: зерттеу, оқыту, баға» стандартында бұл «қатысымдық тұлғалар» - тілдік дағдылар деп аталған. Тілдік төрт дағды (айтылым, тыңдалым, жазылым, оқылым) оқушының сөйлеу әрекетін қалыптастырады.

Қазақ тілінің жаңа оқыту әдістері арқылы біз білім деңгейі, ой-өрісі дамыған, тіл арқылы өз ойын еркін жеткізе алатын, туындаған мәселелерді шеше білетін, шынайы өмірге бейім жаңашыл ұрпақ тәрбиелейміз. Оқушылар оқылым, жазылым, тыңдалым, айтылым дағдыларын қалыптастыра отырып, еркін қарым-қатынас жасауға, сын тұрғысынан көзқарасын білдіруге, өз ойын жеткізіп, шешім қабылдауға дағдыланады. Қазақ тілінде берілген кез келген ақпараттарды тиімді қолдана отырып, өзіне қажетті мәліметті ала алады.

Әрбір оқыту әдісі белгілі бір мақсатқа жетудің құралы болып табылады. Тілді кіріктірілген бағдарлама арқылы оқытудың негізгі мақсаты – сөйлеу әрекетінің түрлерін (айтылым, жазылым, тыңдалым, оқылым) меңгерте білу.

Айтылым дағдысында – тапсырмалар тақырыпқа қатысты ойын білдіру, өз көзқарасын дәлелдеу, шешім шығару, қорытынды пікір жасау туралы түсінік пен біліктілік деңгейіне бағытталады.

Оқылымның мақсаты – мәтіндегі негізгі және қосымша ақпаратты әр түрлі деңгейде қабылдауы және түсіне білуі, тілдің айтылым заңдылықтарына сәйкес оқи алуы. Оқылым бойынша біліктілік деңгейін анықтау және бағалау келесі нәтижелермен айқындалады: түсініп оқу, зерттеп оқу, шолып оқу, мәселені сын тұрғысынан бағалау, негізгі аргументті анықтап, дәлелдеу;

Жазылым әдісі келесі көрсеткіштер бойынша бағаланады: тақырыпты аша білуі, грамматикалық сауаттылығы, өз ойын сын тұрғысынан дәлелдеуі, қорытынды шешім шығарып, өз көзқарасын дәлелдеуі;

Тыңдалым дағдысы бойынша негізгі ойды түсіну, ақпаратты анықтау, түсінгенін практикада қолдана білу бағаланады;

Осылардың ішінде басқа дағдыларды қалыптастырудың негізгі алғышарты – тыңдалым әрекеті болып табылады. Өйткені күнделікті өмірде оқушы көптеген ақпаратты сағат сайын естіп, көріп тыңдайды. Бірақ кез келген ақпаратты тыңдау арқылы түсіну сөйлеу әрекетін қалыптастырады. Егер оқушы өзіне керек мәліметті тыңдау арқылы тауып үйренсе, ол басқа үш дағдыны (айтылым, жазылым, оқылым), яғни айтылып жатқан мәліметті түсінеді; өз пікірін білдіре алады және басқалармен қарым-қатынас жасай алады; тақырыпқа қатысты деректі түсініп оқиды; көтерілген мәселеге өз көзқарасын жазбаша жеткізе алады.

Ал тыңдалым дағдысы дегеніміз не? «Тыңдалым – «аудирование» деген терминнің білдіретін мағынасы – «есту арқылы түсіну». Бұл айтылған не техникалық ақпараттарға жазылған аудио мәтіндегі сөздерді, сөйлемдерді тыңдай білудің нәтижесінде қабылдау және түсіну деген ұғым». Ал «Шет тілдерді игерудің жалпы еуропалық құзыреттері: зерттеу, оқыту, баға» кітабында тыңдалымға келесі анықтама берілген: «Тыңдалым кезінде тілді меңгерген тыңдаушы бір не бірнеше адам айтқан ауызша ақпаратты қабылдап өндейді».

Тыңдалымның мақсаты оқушыны: аудиожазбаның мазмұнын түсінуге, белгілі бір ақпаратты қабылдауға, мәтін детальдарын түсінуге, айтылған ойды толық түсінуге, сөйлеушінің сөзін еш қиындықсыз ұғынуға, ауызекі, анық құрылмаған сөйлеу тілін өзге адамдардың көмегінсіз түсінуге, бұқаралық ақпарат құралдары мен телерадиобағдарламаларды еркін, түсініп қабылдауға, таныс және бейтаныс тақырыптағы сөйлесімнің негізгі ойын түсінуге, т.б. үйрету.

Тыңдалымға арналған белсенді жұмыс түрлері: оқушыларды қоршаған ортадағы кез келген ақпаратты тыңдау арқылы түсінуге бейімдеу керек. Ол үшін сабақ барысында түрлі белсенді жұмыс түрлерін пайдалану көп септігін тигізеді. Оқушыда тыңдалым дағдысын қалыптастыру үшін белсенді жұмыс түрлері өзекті, қызықты, әр түрлі болуға тиісті.

Тыңдалым дағдысын қалыптастыруға арналған белсенді жұмыс түрлері: «Айқайлап диктант оқу»: сынып оқушылары екі топқа бөлінеді.

Бірінші топ оқушыларды мәтінді айқайлап оқиды. Екінші топ оқушылары бір ғана оқушыны тыңдап, диктант жазуға тырысады. Осы арқылы оқушылар ерікті зейінді қалыптастырады әрі өмірге бейімделеді. Оқушылар аудиоматериалды екі рет мұқият тыңдайды (ол сюжетті мәтін, өлең, публицистикалық ақпарат болуы мүмкін). Тыңдалымнан өздеріне таныс емес сөздерді жазып алады, сөздік арқылы аударады. Аудионы тағы екі рет тыңдап, жазбаның мазмұнын толық түсінуге тырысады. Сыныппен ой бөліседі. Осы әдісті жүйелі қолдану – оқушылардың тыңдау арқылы түсіну дағдысын қалыптастырады.

Суреттеу: оқушылар аудиожазбаны (сөздік диктант) тыңдай отырып, мағынасына қарай сөзді суретпен бейнелейді. Осы арқылы оқушылардың зат пен атауды байланыстыра алу қабілеті қалыптасады.

«Синонимдерді тап»: оқушыларға сөздер ұсынылады. Олар тыңдалған мәтіннен осы сөздердің синонимдерін тауып, жауап парағына белгілеуі керек. Осы арқылы оқушылардың тыңдау әрекеті мен сөздік қоры дамиды.

Тыңдалымға арналған аудиожазбалар мәтіндері. Бұған әр сыныптың, әр оқушының жас ерекшелігіне байланысты мәтіндер алуға болады.

Аталған дағдыларды қалыптастыруда келесі әдіс-тәсілдерді пайдалануға болады: оқытудағы басты принцип – оқушының жеке, өзіндік мүмкіндіктерін ескеру, барлық оқушының сабаққа белсенді қатысуын қамтамасыз ету үшін деңгейлік тапсырмалар арқылы оқыту, өз ойын жеткізуге, өзіндік таңдау жасауына мүмкіндік тудыра отырып, оқушының танымдық және шығармашылық қабілетін дамыту, проблемалық оқыту арқылы оқу материалын өмірмен байланыстыра отырып, оқушыларды білімді өз бетімен меңгеруге талпындыру, сын тұрғысынан ойлау технологиясын қолдану, мақсат қою, мәселені зерттеу, жауап іздеу, мәселені талқылау, ой қорытындылау, өз ойын ашық айта білуге тәрбиелеу, сабақ процесінде оқушының белсенді іс-әрекеті белсенді ойлауға, белсенді оқытуға бағытталады. Оқушы өз көзқарасын қалыптастырып, басқалардың да пікірін ескереді.

Жаңа идеялар ұсынуда және жаңа мүмкіндіктерді көруде, мәселелерді шешуде ұжымдық оқыту технологиясының маңызы зор, ұжымдық оқыту технологиясының мақсаты – оқушының қабілетін дамыту, еңбекке баулу, ұйымшылдық қабілеттерін ояту, ынтымақтастыққа тәрбиелеу, өзін-өзі басқару. Сабақты өткізуде мұғалім келесілерді ескеруі қажет: сабақтың мақсаты мен күтілетін нәтиже анық болуы тиіс, тілдік төрт дағдыны (оқылым, тыңдалым, жазылым, айтылым) дамыту, белсенді оқыту түрлерін қолдану арқылы оқушы уәжін арттыру, мұғалім мен оқушы арасындағы кері байланыс, оқу жетістігін критериалды жүйе арқылы бағалау.

Қорыта айтқанда, оқушылар қазақ тілі пәнін меңгеру арқылы қоғамдық өмірге араласуға қажетті тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым дағдыларын жағдаяттар жүйесі негізінде дамытады. Яғни білім алушылар бойында жазылым дағдысы арқылы да коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруға болатындығын ғалым М. Дүйсенова: «Қазақ тілі сабақтарында оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі тілдің коммуникативтік және танымдық салаларының ортақ бағыттары мен тәсілдерін байланыстыратын жаңа бағыт болып табылады.

Бұл бағытта оқушылардың тілді үйрену барысында оның тұжырымдамалық ерекшеліктерін ескере отырып, сөздің мағынасын қабылдау, түсіну және игеру, оны әр түрлі өмірлік жағдайларда қолдана білу, өз ойлары мен идеяларын сабақтарда жеткізе білу, коммуникативті мәселелерді шешу және тіл заңдары мен нормаларын қолдану сияқты дағдыларды қалыптастыру мәселелері бірінші орынға шығады» деп көрсетеді. Сонымен қатар, жазылым дағдысының жүйелі, дұрыс қалыптасуы сабақ үдерісінде әдістерді түрлендірумен тығыз байланысты. Өйткені, әдістер білім алушылардың танымдық қызығушылығы мен дербестігін, оқу іс-әрекетіне оң көзқарасын дамытады және жаңа материалды зерделеу кезінде жақсы нәтиже беретіндігін байқатты. Жазылым түрлері қай уақытта да қоғамдық-әлеуметтік сұранысқа сай мектеп бітірушілердің міндетті түрде меңгеріп шығуы тиіс білімі мен білігінің түпкі нәтижесі болып табылатындығы анық.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қ.Қадашева «Қазақ тілін оқыту әдістемесі» Алматы, 2002ж.
2. Н.Қ.Мухамадиева, Н.Ә.Үстемір «Қазақ тілін оқыту әдістемесі» Алматы, 2002ж.
3. «Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде» журналы, 2000 – 2006ж.ж.

ӘӨЖ 354.7

Қызықты математика сабағын жүргізуде ойын элементтерін пайдалану ерекшеліктері

Калабаева Асем Казыбековна

6B01709– Ағылшын тілі және бастауыш сынып мұғалімі ББ

3 курс студенті
Ғылыми жетекші: п.ғ.магистрі, аға оқытушы
Дуйсекова Асель Аманжолқызы
Астана Халықаралық Университеті,
Астана, Қазақстан
asem.kalabaeva@inbox.ru

Бүгінгі күні дидактика саласындағы фундаментальды мәселелердің бірі – білім берудегі ойындар технологиясы болып отыр. Адамдар ойынының құрылымдық жүйесі жөнінде кеңестік дидактикада аса маңызды зерттеулер болған жоқ. Ойын өмірде өте ерте жастан өзінен-өзі бастала отырып, адамның кәсіпті толық меңгергенінше жалғасады және ойын оқытуда алдыңғы технологиялардың маңызды бөлігі болып табылады.

Адамзат ойынының сан жылғы тәжірибесі ойынның білімдік құндылығын дәлелдеді. Оған балалық кезеңдегі ақыл-ойды дамыту ойындарынан бастап, мәдениетке, бизнеске және басқарудың барлық салаларына мамандар даярлауға байланысты бағдарламаларды игеру барысындағы ойындар жатады. Адамдардың ойын әрекеттерінің формалары мен әдістері және мазмұны қарапайым сылдырмақтармен қозғалыстар жасаудан бірте-бірте фантастикалық шындық деңгейіндегі видеокомпьютерлік ойындарға дейін ауысады.

Адам ойынын оқу үрдісіне қалай ендіруге болады? Адамның ойын әрекеті негізгі үш түрлі даму деңгейлерінен тұрады:

- ✓ кәсіптік ойындар;
- ✓ әуестену ойындары;
- ✓ оқу-жаттығу ойындары.

Ойын оқыту үрдісінде оқытудың әрі формасы, әрі әдісі ретінде дербес дидактикалық категория бола алады. Сонымен бірге ойын оқытушылар мен студенттердің, мұғалімдер мен оқушылардың, мектеп жасына дейінгі балалар мен тәрбиешілердің бірлескен оқу әрекетінің өзара байланысты технологиясы ретінде де қолдануға болады. Балалар ойыны да, үлкендер ойыны да мәнді тұлғаның мәнді әрекеті ретінде қарастырылады. Адам өзінің және басқалардың ойынының нәтижесін бақылай, талдай, қорытындылай отырып, оны өзінің жақсы да жаман да істерінде ұтымды қолдануға машықтанады[1].

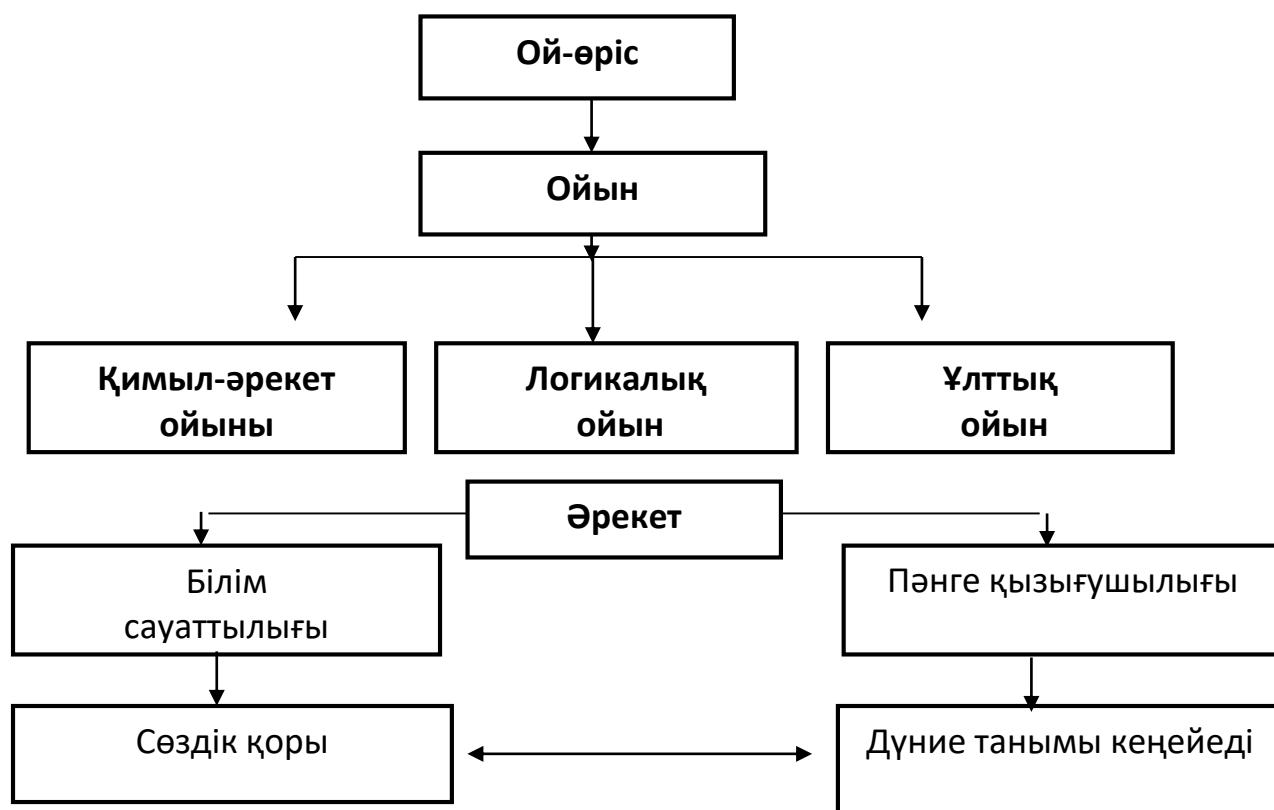
Ойын теориясы мен практикасын отандық және шетелдік педагогтар, психологтар, социологтар зерттеуде. Мысалы: Иохан Хейзингтің «Ойыншы адам», Д.Б.Элькониннің «Ойын психологиясы», Эрик Берннің «Адамдар ойнайтын ойындар» атты еңбектері жазылды. Ойын теориясын зерттеуші Ресей ғалымдары: А.В.Вербицкий, Т.В. Кудрявцев, И.П. Пидкасистый. Қазақстандық ғалымдар: Н.К. Ахметов, Ж.С. Хайдаров т.б.

Педагогтың балалар ойындарындағы ролі өте маңызды және өзінше ерекше. Ол көбіне ойынды ұйымдастырушы, ойынның мазмұны жөніндегі ақыл-кеңесшісі, балалардың даулы нәрселерін шешіп беретін әділ төрешісі, сонымен бірге ойын барысында олардың жолдасы да бола алады. Ойын ой-өрісті дамытады. Ойын – балалардың негізгі іс-әрекеттерінің бір түрі. Ойын –

балалар үшін күрделі әрекет. Балалар білімді ойын арқылы да ала алады және үлкендерден үйренеді. Сондықтан сабақтағы ойын арқылы білім шындап, ой-өрісін кеңейте алады. Ал ойынын өз мақсаты, жоспары, тәрбиелік мәні, қажетті заттары, ерекшеліктері болады. Сол ойын арқылы бала өмірден көптеген мәліметтер алады, психологиялық ерекшеліктерін қалыптастырады.

Мұғалім балалардың ойын үстінде әр алуан сезімдер мен эмоциялық күйге бөленетінін (қуану, ренжу, мақтан ету, риза болу, қызғану, өкіну) және бұл сезімдердің ойындағы ұтысқа немесе ұтылысқа, көмек көрсетуге не көмек алуға байланысты болатынын есте ұстауы қажет. Әдетте ойын үстінде команда мүшелері арасындағы қарым-қатынастар қалыпқа келеді: жеке табыстар кейінгі тұсқа ысырылады, талас-тартыс ұмытылады, бәрі де ортақ мүдде туралы ойлай бастайды. Дегенмен, ойын барысында қарым-қатынастың жағымсыз жағы да туындауы мүмкін. Балалардың бәсекелес топты «дұшпан» ретінде тануы оларды келеңсіз әрекеттерге итермелейді. Мысалы, қарсыластары ұтқан жағдайда ыза, қызғаныш пайда болып, кез-келген, тіпті әділетсіз әдістер арқылы өз тобын жеңіске жеткізудің жолдарын іздестіреді.

Кесте 1

Мұғалімнің міндеті – ойын барысында балалар арасында адамгершілік қарым-қатынастарды талдап, зерттеу, оны тиімді әдістермен басқару, балалардың достығын қолдау.

Баланың жас ерекшелігіне зейініне сай, әдейілеп ұйымдастырылған ойындар баланың ақылын, дүние танымын кеңейтеді, мінез-құлқын, ерік-жігерін қалыптастырады және де сабаққа деген қызығушылығын арттырады. Баланың өмірі қоршаған ортаны танып білуі, еңбекке қатынасы

психологиялық ерекшеліктері ойын үстінде қалыптасады. Ойын барысында өздерін еркін сезінеді, ізденімпаздық, тапқырлық әрекеті байқалады. Бастауыш сынып мұғалімдері ойынға қойылатын төмендегі әдістемелік талаптарды біліп, орындап отыруы тиіс:

- Ойынның мақсаты нақты қойылып, керекті көрнекіліктер мен материалдар күн ілгері дайындалып оңтайлы жерге қойылуы керек.
- Ойынға кірісер алдында оның жүргізілу тәртібі оқушыларға әбден түсіндірілгені жөн.
- Ойынға сыныптағы балалардың түгел қатысуын қамтамасыз ету керек.
- Ойынның жүру барысында мұғалім балалардың түгел қатысуын қадағалаумен қатар, олардың ойын үстінде шешім қабылдай білуіне, ойлана білуіне жетелеуі керек.

Қызығу – танымдық іс-әрекеттің қозғаушы күші. Оқушының қызығу жәрдемімен оқып үйрену барысында қабілеті ашылып, дарыны ұшталады, өз күшіне, мүмкіндігіне сенімі артады, кісілігі қалыптасып дара тұлғалық сипаттарға ие бола бастайды.

А.С.Макаренконың айтуынша, ойында баланың физикалық, психологиялық қасиеттерінің сапалары да өзгеріп отырады. Ойын баланың сабаққа ынтасын аудартуға, көңіл қойғызуға, сондай-ақ, қабылдауын жеңілдетуге, білімді толық игеруіне көмектеседі. Ойынның түрлері өте көп. Ойын – сабақ, ойын- жаттығулар, сергіту ойындары. Бұл дидактикалық мақсаттағы ойындар – оқушылардың жан-жақты дамуына қызмет етеді. Олар сөздік ойындар, столда ойналатын ойындар, «жұп картинкалар», «лото», «домино» балалардың ойлау қабілеттерін дамытады (анализ, синтез). Тіл сабақтарында зейінін, ойлауын, байланыстыра сөйлеуін дамытуда сөздік ойындардың маңызы зор. Мысалы, «Ұйқасын тап», «Жалғасын тап», «Жоғалған сан» [2].

Ал математика сабақтарындағы ойындардың негізгі міндеті – есептеу дағдыларын қалыптастырып, жетілдіру. Осы мақсатта қазіргі уақытта өзім қолданып жүрген ойындар бар. Мысалы, «Қара белгі», «Сиқырлы карта», «16-дан бастаймыз», «Цифрлар жарылысы», «Бизнесмен», «Көбейту тауы», «Асқарпаздар». Көп таңбалы сандардың құрамын өткенде оқуға, жазуға төселдіру үшін «Сиқырлы карта», «Аздан көпке қарай» ойындарын да бала сыныпта разрядтарды жақсы еске сақтайды.

Математика сабақтарында тағы бір тиімді пайдаланылатын ойын сергітулер логикалық ойын есептер. Бұл логикалық есептерді ұсыну балалардың ойының ұшқырлығына, тез есептеуге төселдіруге өте үлкен әсер етеді. Қазір математика сабақтарында «Қазақтың байырғы қара есептері» деген кітаптан көптеген логикалық құрылымды ойындарды пайдалануға болады. Біздің ұлттық педагогикамызға етене жақын. Мысалы, ұзындық өлшем бірліктері тақырыбына байланысты «Ұлу мен қырғауыл», «Қырсық жолаушы» туралы есептер берілсе, оқушы өз тіліміздегі өлшем бірліктерін де меңгеріп отырады деп ойлаймын. Ал салмақ өлшемін өткенде «Жеңіл сақина», уақыт өлшеміне байланысты «Дыбысты сағат» есептерін ұсынуға болады. Есептеуге байланысты «Асық саны», «Жұпта», «Тауық нешеу саналған!» т.б.

ойын-есептерді бере отырып, балаларға «Қиял қыр асырады», «Тұяқты тұяқ жібермейді» сияқты нақыл даналықты меңгертуге болады [3].

Аса ірі ойшылдардың айтқанындай: «Адамды адам еткен - еңбек». Еңбек үстінде адамның көптеген техникалық ерекшеліктері дамып, өмір сүру барысында олар түрлі жолдармен жорыққа шығады. Мысалы, үлкендер өзіне тән ерекшеліктерін еңбектану барысында көрсетсе, мектепте оқитын балалар сабақ үстінде, ал мектеп жасына дейінгі балалар өз психологиясын ойын үстінде байқатады. Ойын – балалар үшін күрделі әрекет, ол білімді, ақылды ұйымдастыруды қажет етеді. Ал ол білімді бала қайдан алады. Оған бала ойын арқылы өзі үйренеді, үлкендер де үйретуге тиіс. Ойынның өз мақсаты, жоспары, арнайы заттары, т.б. көптеген ерекшеліктері болады. Ойын – балалардың негізгі іс-әрекетінің бір түрі. Ойын арқылы бала өмірден көптеген мәліметтер алады, өзінің психологиялық ерекшеліктерін қалыптастырады, яғни ойын арқылы бала білім алады. Бала зейіні қажет ететін, әдейілеп ұйымдастырылған ойындар оның ақылын, дүниетанымын кеңейтеді, мінез-құлқын, ерік-жігерін қалыптастырады. Аса ірі психологтардың айтуы бойынша, бала ойын үстінде қандай болса, өскенде еңбекте де сондай болады дейді.

Ойын – адамның өміртанымының алғашқы қадамы. Қазақ халқының ұлы ақыны А. Құнанбаев: «Ойын ойнап ән салмай, өсер бала бола ма?» - деп айтқандай, бала өмірінде ойын ерекше орын алады. Жас сәбидің өмірі, қоршаған ортаны танып, еңбекке қатынасы, психологиялық ерекшеліктері ойын үстінде қалыптасады. Балалар ойын барысында өздерін еркін сезінеді, ізденімпаздық, тапқырлық әрекеті байқалады (сезіну, қабылдау, ойлау, зейін қою, ерік арқылы) түрлі психологиялық түсінікпен сезім әрекетіне сүңгиді. Ойын үстінде бала бейнебір өмірдің өзіндегідей қуаныш пен реніш сезімінде болады.

«Оқу құралдарының мінезі – мектеп мінезінің айнасы» - деп атақты ұлы педагог-психолог, ақын Мағжан Жұмабаев айтқандай, біздің берер білім, тәрбие жолына пайдаланатын әдістемелер мәнді, жұмыр болу керек. Ол үшін бала ұғымына, қабылдауына сәйкестендіріп, ойын ұйымдастыру қажет. Балаға таңдалған білім баланың ақылына лайықтап, талабын шабыттандыратындай, ойын оятарлық, іскерлігін дамытарлықтай, бастаған істің нәтижесіне жетуге тырысарлықтай нәрлі болуы керек. Олай болса, ойындарды балаға қай сәттерде, не мақсатпен пайдаланатынымызды тоқталып өтейін. Балалардың ой-өрісін дамытатын «Санамақ» ойыны. Оның басты ерекшелігі баланың ойлау қабілетін жетілдіру. Атау ұйқастарын санау арқылы бала сан үйренеді, санға аты ұйқас заттарды танып біледі.

Балалардың ой белсенділігін, саналы ойлана білуін дамыту – жетілдіру – мұғалімнің негізгі міндеті. Ойын баланың ойлау қабілеті мен сөздік қорын дамытуға, түрлі дағды мен шеберлікті меңгеруге, қиындықты жеңуге, төзімділікке баулиды.

Халқымыз ойынға тек балаларды алдандыру, ойнату әдісі деп қарамай, жас ерекшеліктеріне сай олардың көзқарасының, мінез-құлқының қалыптасу

құралы деп те ерекше бағалаған. Жаңылтпаш, жұмбақ санамақты айту арқылы бала әрі сан, жұмбақтың шешуін тауып, ойын дамытады. Оқушылардың ой белсенділігін, саналы ойлана білуін дамыту, жетілдіру - мұғалімнің негізгі міндеті. Ойын баланың ойлау қабілеті мен сөздік қорын дамытуға, түрлі дағды мен шеберлікті меңгеруге, қиындықты жеңуге, төзімділікке баулиды. Санамақ айтыста бала санға ұйқас сөз табу арқылы, ақындық қабілетін байқайды. Егер ол ұйқас таба алмаса айтыста жеңілген болып табылады.

Жалпы қорытындылай келе, мектеп оқушыларына математика сабағында ойын - тиімді тәсіл екендігіне көз жеткіздік. Ойын - оқушылардың пәнге деген қызығушылығын, ынтасын арттыруға әсері мол болады деген сеніміміз мол.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Балабақшада баланы мектепке дайындау.Әдістемелік құрал.
Алматы 2000 ж
2. 1-2 класс дидактические материалы. Жикалкина Т.К.Москва-2000 ж
3. Мәлипа Сансызбайқызы, Б. Рысбайқызы «Ойна да ойлан» Алматы Шартарап-2000 ж

ӘОЖ 37.013

Эмоциялық тұрақтылық және оның оқушылардың академиялық жетістігіне әсері

Кожаметова Дания Куанышевна,
«БВ01101 – Педагогика және психология» білім беру бағдарламасы 2
курс студенті,
Ғылыми жетекшісі: Турарова Г.У., аға оқытушы
Астана Халықаралық университеті,
Астана, Қазақстан.
danya230905@gmail.com

Оқушылардың академиялық жетістіктері әдетте оқушының бағалары, тест нәтижелері және жалпы оқу үлгерімі арқылы өлшенеді. Оқушының оқуда табысты болуына тек когнитивті қабілеттері ғана емес, сонымен қатар эмоциялық тұрақтылық та маңызды рөл атқарады.

Эмоциялық тұрақтылық – бұл адамның стресс, қысым немесе басқа да қиын жағдайларға тап болған кезде өз эмоцияларын тиімді басқара алу және тепе-теңдікті сақтай білу қабілеті. Ол адамның сыртқы және ішкі факторларға төтеп беру, өзін-өзі реттеу және тұрақты психологиялық жағдайды сақтау дағдыларын қамтиды. Эмоциялық тұрақтылықтың деңгейі жоғары адамдар өмірдегі өзгерістер мен қиындықтарды сабырлықпен қабылдайды, өздерінің ішкі және де сыртқы ортаға деген реакцияларын бақылай алады. Ал

эмоциялық тұрақсыз адамдар керісінше жиі күйзеліске ұшырап, оқудағы, жеке өміріндегі және басқа адамдармен қарым-қатынастардағы қиындықтарға тап болуы мүмкін. Осылайша, эмоциялық тұрақтылық адамның өзін-өзі реттеу қабілеті мен академиялық ортада тиімді жұмыс істеуіне әсер ететін маңызды психологиялық фактор болып табылады. Бұл мақалада эмоциялық тұрақтылықтың оқушылардың академиялық жетістіктеріне әсері зерттеледі.

Эмоциялық тұрақтылық пен оқушылардың академиялық жетістіктері арасындағы байланыс туралы бірқатар зерттеулер көрсеткендей, эмоциялық тұрақтылықтың деңгейі жоғары оқушылар академиялық жетістіктерге жиі қол жеткізеді. 2016 жылы *Journal of Process Management – New Technologies* журналында жарияланған зерттеу нәтижелері бойынша, эмоциялық тұрақтылығы жоғары оқушылар жоғары оқу үлгеріміне ие болған. Бұл зерттеуде 400 оқушыға эмоциялық тұрақтылықты анықтауға арналған Cattell's Jr. High School Personality Questionnaire (HSPQ) сауалнамасы жүргізіліп, олардың академиялық жетістіктері мектеп құжаттарынан алынды. Нәтижелер көрсеткендей, эмоциялық тұрақтылығы жоғары оқушылардың жоғары баға алу ықтималдығы жоғары, ал эмоциялық тұрақсыз оқушыларда үлгерімі төмен болып шықты. Яғни, бұл зерттеу оқушылардың эмоциялық тұрақтылығы мен академиялық жетістіктері арасында оң корреляция бар екенін көрсетті. Сонымен қатар, Yahaуа және әріптестерінің зерттеуі де осы үрдісті растады. Бұл зерттеуде эмоциялық тұрақтылық пен академиялық үлгерім арасындағы корреляция $r = 0.487$ деңгейінде анықталды [1, 2].

Эмоциялық тұрақтылықтың академиялық жетістіктерге әсерін бірнеше маңызды аспектілерді қарастыру арқылы түсіндіру қажет.

Біріншіден, эмоциялық тұрақтылықтың деңгейі жоғары оқушылар өз эмоцияларын тиімді басқара алады, ал бұл олардың оқу барысында болатын күйзелісті табысты жеңуге көмектеседі. Эмоциялық тұрақтылықтың арқасында күйзеліс деңгейін төмендету арқылы олар сабаққа жақсырақ көңіл бөліп, зейінін шоғырландырып, ақпаратты басқаларға қарағанда тезірек қабылдайды және есте сақтайды. Мұндай оқушылар емтихан кезінде де үрейге берілмей, жинақылық танытады, бұл олардың алатын нәтижелеріне оң әсер етеді. Сонымен қатар, олар стресстік жағдайларда суыққандылықты сақтап, шоғырлану қабілетін де жоғалтпайды, ал бұл дағды оқу барысындағы күрделі тапсырмаларды шешу кезінде маңызды рөл атқарады.

Екіншіден, мұндай оқушылар мотивациясын сақтай отырып, қиындықтарға төтеп бере алады. Мысалы, олар оқуда сәтсіздікке ұшыраған жағдайда тезірек қалыпқа келіп, ары қарай келесі тапсырмаларға белсенді қатысады. Осындай табандылық қасиеті олардың ұзақ мерзімді мақсаттарға жетуіне көмектеседі. Эмоциялық тұрақты оқушылар өзін-өзі дамытуды жалғастырып, осындай әрбір қателікті өздеріне жаңа тәжірибе ретінде қабылдайды. Олар қиындықтарды жеңудің стратегияларын меңгеріп, жоспарлау және уақытты тиімді басқару дағдыларын дамытады, бұл олардың академиялық көрсеткіштерін жақсартуға ықпал етеді [2].

Сондай-ақ, эмоциялық тұрақтылық оқушылардың мектеп ортасында әлеуметтік бейімделуіне де ықпал етеді. Эмоциялық интеллекті жоғары

оқушылар мұғалімдермен және өзінің сыныптастарымен тиімді, жақсы қарым-қатынас орната алады, бұл оқушының сабаққа деген ынтасын арттырады және білім алу процесіндегі жетістіктеріне оң ықпал етеді.

Жалпы, эмоциялық тұрақтылық оқушылардың академиялық жетістігіне жан-жақты ықпал етеді, оның ішінде стресс пен мазасыздықты төмендету, оқу мотивациясын арттыру және өзін-өзі реттеу қабілеттерін дамыту арқылы.

Оқушылардың академиялық жетістігін арттыру үшін мектептер мен мұғалімдер оқушылардың эмоциялық интеллектін дамытуға бағытталған әртүрлі әдістерді қолдануы керек. Олардың ішінде әлеуметтік және эмоциялық оқыту (SEL) бағдарламалары оқушылар үшін пайдалы болады. Сондықтан мектептерде эмоциялық тұрақтылықты дамытуға бағытталған арнайы оқу бағдарламалары болуы тиіс [3].

Сонымен қатар, оқушылардың эмоциялық тұрақтылығы үшін қолайлы оқу ортасын қалыптастыру да маңызды. Мұғалімдер оқушыларға эмоцияларын ашық білдіруге және көмек сұрауға мүмкіндік беретін жағымды орта жасауы керек. Ата-аналар да балаларына эмоционалды қолдау беріп, оң эмоциялық реттеуді үлгі ету арқылы олардың тұрақтылығын дамытуға ықпал ете алады.

Қорытындылай келе, эмоциялық тұрақтылық – оқушылардың академиялық жетістіктеріне ықпал ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Зерттеулер көрсеткендей, жоғары эмоциялық тұрақтылық оқу үлгерімін арттыруға, стрессті басқаруға және өзін-өзі реттеуге көмектеседі. Эмоциялық тұрақтылықтың деңгейі жоғары болатын оқушылар оқудағы қиындақтарға төтеп беріп, мотивациясын жоғалтпай, білім алу барысында табандылық танытады [4].

Сондықтан, білім беру мекемелері эмоциялық интеллектті дамытатын бағдарламалар енгізіп, оқушыларға психологиялық қолдау көрсетіп, оларға жағымды оқу ортасын қалыптастыруы қажет. Мұғалімдер мен ата-аналар балаларға эмоциялық тұрақтылықты дамытуға көмектесетін әдістерді қолдануы тиіс. Осылайша, эмоциялық тұрақтылықты нығайту арқылы оқушылардың оқу жетістіктерін арттыруға және болашақта табысты болуына ықпал етуге болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Kalita S. Academic achievement of high school students in relation to their emotional stability //Journal of process management and new technologies. – 2016. – Т. 4. – №. 4.
2. Yahaya Olarewaju, Kayode Ezecheal Obafemi, Bilikis Ajoke Olasinde. Emotional Stability as Correlate of Students' Academic Performance in Primary Schools.
3. The impact of emotional health on academics // Clymbup
4. Lisa Linnenbrink-Garcia, Reinhard Pekrun. Students' emotions and academic engagement: Introduction to the special issue, Contemporary Educational Psychology

5. Ana Nieto-Carracedo. Emotional Intelligence and Academic Achievement Relationship: Emotional Well-being, Motivation, and Learning Strategies as Mediating Factors.–2024.

ӘОЖ 37.022

Қазақ текстологиясы: теориялық негіздері, заманауи әдістері және қолдану тәжірибесі

Махамбетова Зәуре Нағашыбайқызы, магистр
Астана халықаралық университеті Педагогикалық колледжі оқытушысы
zaure111@bk.ru

Текстология – мәтін туралы ғылым, ол көне мәтіндердің, қай тарихи дәуірге, қай авторға тиесілі екенін анықтаумен қатар, сол мәтіндердің мазмұнын да талдап талқылайды. Филология, әдебиеттану, тарих, мәдениеттану және басқа да қоғамдық пәндер бойынша терең біліктілікті қажет ететін заман талабынан туындап отырған сала.

Әдебиеттану терминдер сөздігінде текстологияға байланысты Ө.Күмісбаев: «Қазақ әдебиеттану ғылымында текстология – әлі бұғанасы қатпаған жас ғылым. Қазіргі әдебиетімізде бұл ғылымның әліппесі өте қажет. Текстология табиғатын, мән-жайын, кешегісі мен бүгінгісін түсіндіретін аударма оқулық кітап жоқ...», - деп атап көрсеткен [1,93]. Белгілі бір шығарманың мәтінін зерттеу үшін әлі күнге дейін орысша әдебиеттерге сүйенуге тура келеді. Ал қазақ әдебиеті шығармалары мен тарихи жазба мұраларымыздың өзіне тән ерекшеліктері текстологияның орысша әдебиеттерде берілген теориялары тұрғысынан қарауға сай келмей, өзіндік қиындықтар тудыратыны белгілі. Текстологиялық зерттеу – өте күрделі және ұзақ уақытты қажет ететін аса жауапты шығармашылық жұмыс. Сондықтан қазақ текстологиясы бүгінде арнайы теориялық оқулыққа мұқтаж. Негізінен текстология бұрын библиографияның құрамдас бөлігі ретінде ғана қарастырылып келсе, 1917 жылдан кейін дербес ғылым деп танылды. Ал бұл дегеніміз текстология мәселелерінің о бастан қазіргі кезге дейін әлі де өзекті екендігін дәлелдейтін тәрізді.

Текстология ғылымының мақсаты – әдеби шығарманың немесе тарихи құжатты ғылымға белгілі барлық нұсқаларымен салыстыра отырып, баспаға әзірлейтін мәтінді қалыптастыру. Кез келген мәтіннің баспада жарық көруінің екі жолы бар: бірі – мәтіннің қалың оқырман қауымға арналуы; екіншісі – ғылыми зерттеу жұмысына арналуы; бұдан бөлек үшінші бір түрі –мәтіннің балалар тіліне лайық жеңілдетіп басылуы. Мәтінді балалар тіліне лайықтап құрылғанда мәтінгер көптеген қысқартулар, әсірелеу үшін өзгертулер жасауына болады. Дегенмен текстологияның теориялық әдебиеттерде мәтін басылымдарының осындай айырмашылықтарының болуын қостамайтын қарағар пікірлер де бар. Көрнекті мәтінгер маман Б.М.Эйхенбаум мәтіндегі

көне тіл элементтерін жаңаша беру тарихқа қиянат жасау деп есептейді. Ондай ерекшеліктерді түсіндірме /коментарий/ арқылы берілуін қолдап есесіне мәтіндегі сөздердің көне қалпы оқырман қауымға ана тілінен хабар беретінін айтады. Сондай-ақ С.А.Рейсер мәтін басылымдарының бұндай айырмашылықтары оқырман ұғымында қайшылық тудыратынын айта келіп, бұның өзі сыни мәтіннің тұрақтануына көп кедергі келтіретінін ескертеді: «Біріншісі – авторлық емес, жалпы жұртшылыққа кеңінен тараған, екіншісі – авторлық тек тарихи әдеби зерттеулер арқылы анықталған және көпшілік оқырман қауымға таныс емес. Бұндайда ол бірінші нұсқа тұрақты мәтін ретінде қалыптасуы мүмкін», - дейді [2,85]. Бұл пікірдің орынды екені рас. Сондықтан мәтін басылымдарының қай түрі болмасын бір-бірінен айырмашылықтары болуы мүмкін. Тек қалың оқырман қауымға арналған мәтіндегі кейбір түсініксіз сөздер ғана сол бетте сілтемемен берілгені дұрыс. Кейде арнайы текстологиялық зерттеу жүргізілмей-ақ, мәтіннің жарыққа шығып жатуы да кездеседі. Қалың оқырман қауымға арналған мәтін, мүмкіндік болғанша, текстологиялық зерттеулер жүргізіліп болғаннан кейін ғана баспаға берілуі тиіс.

Көп уақытқа дейін текстология «прикладная филология» деп аталып, практикалық пән ретінде ғана қарастырылып келді. Текстологияны «кәсіп» деп, ал әдеби шығармаларға сәтті жасалған текстологиялық зерттеулерді мәтінгердің талантына байланысты «өнер» деп қабылдаған кездер де болды. Дұрысына келсек, текстология ешқандай кәсіп емес, ол-бірнеше ғылымның тоғысқан, зерттеушінің ізденушілік, тапқырлық талантының нағыз ашылар көзі.

Өйткені, мәтінгер тек мәтіннің жарыққа шыққанға дейінгі тарихын зерттеп қана қоймайды, әрбір қолжазбалар арасындағы өзгерістердің себебін дәлелдеу барысында сол шығарманың жазылған дәуірін, тарихын, әдеби ағымдарын, этностық тілін, саяси-мәдени жағдайларын, тіпті көшірмешінің мақсатын да байқап, ескере отыруға міндетті. Осы тұрғыдан келгенде текстология ғылымы көптеген ғылым салаларымен тығыз байланыста болады. Мәтінге жасалатын кейінгі түзетулер мен зерттеулердің дұрыс бағыт алуы да текстология ғылымына тікелей тәуелді. Демек, текстология- филологияның көмекші пәні емес, керісінше оның бастауы мен негізі, өзіндік даму тарихы бар ғылым саласы.

Текстология ғылымы түркі халықтарында, атап айтсақ, өзбек, азербайжан, түркімен филологиясында да айтарлықтай жақсы дамып отыр. Әсіресе, ежелгі дәуір әдебиеті мәтіндерін салыстыру ісі ертерек қолға алынып, олар арнайы зерттеу нысанына айналып отырған. Бұған П. Шамсиев «Научно – критический текст Хамзановой» (Ташкент, 1970ж); «Научно-критический текст поэмы Низами «Хосрови Шырын» (Баку, 1960ж); Додалишаев Д.Ж. «Поэма «Хафт и Монзар» Хатыфы и ее научно-критический текст» (Душанбе, 1974ж); «Текстологические исследование Китабы- деде-Коркут» (Баку, 1985ж) және тағы басқа еңбектерде теориялық текстологияға байланысты көптеген тұжырымдар жасалған. Бұдан бабалардан мирас болып келе жатқан әдеби мұраларға олардың аса қамқорлықпен қарайтындығы көрінді.

Ежелгі дәуір әдебиеті шығармаларының бірнеше нұсқаларын салыстырып, кандидаттық, докторлық диссертациялар қорғалған жұмыстар да бар. Мысалы: Рашидова М.Х. «Текстологические исследования произведения Алишера Новаи «Назмун Джавахир» (АҚД, Ташкент, 1991ж); Ругия Г.К. «Подготовка научного текста, текстологические исследования и комментирование труда Фридун-Бека Кочарли», (АҚД, Баку, 1981ж); Галяутдинов И.Г. «Тарих-номе и булгар» Таджетдина Ялсыгулова /лингвотекстологический анализ списков памятника. Фонологическая интерпретация графики, морфология (АҚД, Москва, 1977 ж.) т.б.

Қазақ әдебиеті тарихында текстологиялық жұмыстар Абай шығармаларын жарыққа шығарып, халыққа тарату кезеңінен басталды деуге болады. Дегенмен, қазақ текстологиясының тарихын Шоқан Уәлиханов еңбектерінен бастау туралы ойды алғаш айтқан - филология ғылымдарының докторы, профессор Ғ.Әнес[3,11]. Ұлы Абай мұрасын жан-жақты терең зерттеуді қолға алған М.Әуезов ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізумен қатар ақын шығармаларының текстологиялық жағына да ден қоя ізденді. Бұдан соң «Біржан-Сара» айтысына, халық ауыз әдебиеті үлгілеріне Ы.Алтынсарин, Ш.Уәлиханов, М.Сералин, С.Торайғыров шығармаларына тағы да басқа толып жатқан жазба деректерімізге текстологиялық зерттеу жүргізіліп, шығарманың жазылған жері мен уақытын анықтау, авторын табу немесе телу, қате оқылған сөздерді қайта түзету секілді қыруар жұмыстар атқарылды. Осы кезеңде (1950-1960ж.ж.) мерзімді баспасөз беттерінде Абай шығармаларына, халық ауыз әдебиеті үлгілеріне, ақын-жыраулардың халық арасынан жазылып алынған, кейде жарияланып үлгерген түрлеріне, ертегілер мен лиро-эпостық жырлардың бірнеше нұсқаларына т.б. жасалған текстологиялық жұмыстарға қатысты қызу пікірталас жүріп жатты. Мысалы: З.Ахметов, И.Дюсенбаев, «Некоторые вопросы текстологического изучения произведений Абая» (Вестник АН КазССР, 1953, № 10), Б.Кенжебаев «Абай шығармаларының соңғы басылуы туралы» (Социалистік Қазақстан, 1955, 29 мамыр); Қ. Өмірәлиев «Тағы да Абай текстологиясы жайында» (Қазақ әдебиеті, 1957, 8 наурыз); М.Сәрсекеев «Абай шығармаларының текстологиясы жайында» (Әдебиет және өнер, 1956ж № 10) сияқты мақалалар легі әлі де толастамаған. Осындай ерен еңбектің нәтижесінде 1963 жылы ҚССР М. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты жанынан «Текстология мен қолжазба» бөлімі ашылды.

Сол кезеңде тек Абай шығармаларының текстологиясына ғана 60-тан астам мақала арналды. Бұл мәселенің бүгінгі күнге дейін күн тәртібінен түспегенін ойласақ, 1979 жылы 21 желтоқсанда «Қазақ әдебиеті» газетінде жарық көрген мақаласын Т.Абдрахманов «Мәңгі жас мұра» деп асқан көрегендікпен атаған деуге болады. Абай шығармаларының текстологиясы жөнінде соны пікірмен танылған профессор Тұрсын Жұртбай ақын шығармаларының текстологиясына қатысты мақаласын «Егемен Қазақстан» газетінің 2005 жылғы 13 қыркүйектегі «Абайдан асырып кім айтқан?» және аталған газеттің 2006 жылғы 22 ақпандағы «Абайды дұрыс оқып жүрміз бе?» деген мақалаларында сөз етті. Әсіресе, Абайдың Бұқар жырау, Шортанбай мен

Дулат поэзиясына қатысты пікірі байқалатын өлең жолдары енді ғана дұрыс шешімін тапқандай.

Ал, Қ.Мұқаметжановтың «Бұқар жырау» (Қазақ әдебиеті, 1982, 30 маусым); Н. Келімбетовтың «Жыраулар поэзиясын сөз етсек» (Қазақ әдебиеті, 1982, 12 наурыз); Қ. Өмірәлиевтің «Ия, терең зерттеу қажет» (Қазақ әдебиеті, 1971, 29 желтоқсан) деген мақалалары шығарма дәлдігін айқындауға қатысы бар мәселелерді қозғайды.

Қазақ текстологиясы ғылымында М.Мырзахметов, З.Ахметов, И.Дүйсенбаев, Б.Кенжебаев, Ғ.Мұсабаев, Т.Абдрахманов, Қ. Өмірәлиев, Ш.Сарыбаев, Ә. Құрысжанов, Р. Сыздықова, Б. Сағындықұлы, Е. Жұбанов, М.Малбақова және т.б. ғылымдар классик ақын-жазушылардың, ежелгі дәуірден келіп жеткен жазба мұраларымыздың мәтінін ғылыми басылымға әзірлеуде аса құнды еңбектерімен танылды. Аталған ғалымдар еңбектерінің көпшілігі мерзімді баспасөз беттерінде, ғылыми жинақтарда жарияланса, бірқатары жеке кітап болып басылып жарық көрді. Оларға Х.Сүйіншалиевтің «Абай қара сөздері» (Алматы, 1956); Қ.Мұқаметжанов «Абай шығармаларының текстологиясы жайында» (Алматы, 1956); М.Мырзахметов «М.Әуезов және Абайтану» (Алматы, 1982); «Ескі түркі жазба ескерткіштері» (Алматы, 1983); «Қазақ фольклоры мен әдебиет шығармаларының текстологиялық зерттелуі» (Алматы, 1983); Ә.Құрысжанов пен Б.Сағындықұлы баспаға әзірлеген «Ахмет Йүгінеки Ақиқат сыйы» (Алматы, 1985); Е.Жұбанов пен М.Малбақовтың «Қозы Көрпеш –Баян сұлу эпосының текстологиясы» (Алматы, 1994) және т.б. еңбектер жатады.

Ә.Құрысжановтың 1970 жылы «Исследование по лексике стракыпчаковского письменного памятника XIII века - «Тюркского – арабского словаря» деп аталатын еңбегінен лингвотекстологиялық зерттеудердің нәтижелерін көреміз. Ғалым бұл сөздікті алғаш бастырған Т.Хаутсманнның коррекциялық еңбегі зор екенін айта келіп, кей сөздердің оқылуында байқалған қателерді: 1) әріптердің көмескіленуінен, 2) харакет белгілердің дәл қойылуынан – дұрыс оқылмаған деп топтап көрсетеді [4,7]. Сөздіктің транскрипциялау мәселелеріне байланысты да шешімін таппаған сөздерді төрт топқа бөліп қарастырып қиындықтың себебін ашады. Бұл еңбекте сөздердің графикалық, транскрипциялық, фонетикалық бұрмаланулары түзетіліп, ғылыми тұрғыдан дәлелденген. Сол сияқты Е.Жұбанов пен М.Малбақовтың «Қозы Көрпеш-Баян сұлу эпосының текстологиясы» деген кітабында да әрбір айырмашылық түсініктемеде дәлелденіп отырған [5].

Бүгінгі таңда қазақ текстологиясын зерттеуде заманауи әдістер бірнеше бағытта дамып келеді. Олардың ішінде ең маңыздылары:

1. Цифрлық технологиялар мен компьютерлік лингвистика. Корпустық зерттеулер – қазақ мәтіндерін талдау үшін лингвистикалық корпустар қолданылады. Бұл әдіс мәтіннің морфологиялық, синтаксистік, семантикалық құрылымын зерттеуге көмектеседі.

- OCR (Оптикалық таңбаны тану) технологиясы – ескі қолжазбалар мен баспа материалдарын цифрландыруға мүмкіндік береді.

- Big Data және жасанды интеллект (ЖИ) – мәтіндерді автоматты түрде сараптап, әртүрлі стильдік және лексикалық ерекшеліктерді анықтауға көмектеседі.

2. ДНҚ-текстология (Салыстырмалы-генетикалық әдіс). Бұл әдіс мәтіндердің әртүрлі нұсқаларын салыстырып, олардың пайда болу тарихын зерттеуге мүмкіндік береді. Әртүрлі қолжазбалар мен баспа нұсқаларын салыстырып, түпнұсқаға ең жақын мәтінді анықтау үшін қолданылады.

3. Палеографиялық және кодикологиялық әдістер. Ескі жазба ескерткіштердің материалдық ерекшеліктерін (қағаз, сия, жазу стилі) зерттеу арқылы олардың пайда болу кезеңін анықтау.

4. Дискурс және контекстуалды талдау.

5. Интертекстуалдық және стилистикалық талдау. Әртүрлі авторлар мен кезеңдердегі мәтіндердің байланысын, стильдік ерекшеліктерін зерттеу арқылы мәтіннің авторлығын немесе ықтимал өзгерістерін анықтау. Бұл әдіс мәтіннің әлеуметтік-мәдени контекстін, оның тарихи мәнін, автордың көзқарасын анықтауға бағытталған.

Қорыта айтқанда, қазақ филологиясында текстологияның теориялық негізі жазылмады десек те, практикалық текстология кеңінен қолданыс тауып келеді. Оны осы уақытқа дейін жарық көрген XV– XIX ғғ. айтыс ақындары мен жыраулар шығармаларынан көреміз. Орта ғасыр, ежелгі дәуір әдебиеті шығармаларын зерттеген ғылыми еңбектеріміздің басым көпшілігін аса жауапкершілікпен жасалған текстологиялық салыстырулардың жемісі деуімізге болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Әдебиеттану терминдерінің сөздігі. – Алматы: Жазушы, 1998.
2. Рейсер С.А. Палеография и текстология.–Москва Просвещение, 1970, – С 336.
3. Әнес Ғ. Махамбет Өтемісұлы өлеңдерінің лингвотекстологиясы, кандидаттық диссертацияның авторефераты, Алматы, 2002. – 114 б.
4. Курышжанов А.К. Исследование по лексике старокыпчакского письменного памятника XIII века. «Тюркско-арабского словаря». –Алма-Ата: Наука, 1970. – С.234.
5. Жұбанов Е., Малбақов М. Қозы Көрпеш – Баян сұлу жырының текстологиясы. – Алматы: Ғылым, 1987.– 223б.
6. Лихачев Д.С. Текстология на материале русской литературы X-XVIII вв. 2-ое изд. – Ленинград: Наука, 1983. – С.235.

ӘӨЖ 378.2.

Бастауыш сынып оқушыларына қазақ халық фольклорын музыка сабағында қолдану жолдары

Мухидинқызы Ақерке

6B01709– Ағылшын тілі және бастауыш сынып мұғалімі ББ

3 курс студенті

Ғылыми жетекші: п.ғ.магистрі, аға оқытушы

Дуйсекова Асель Аманжолқызы

Астана Халықаралық Университеті,

Астана, Қазақстан

mukhidinkyzyaquerke@gmail.com

Мектеп оқушыларының еліне, туған жеріне, табиғатына сүйіспеншілік сезімі мен талғамын, ата-бабаларымыздың сан ғасырлық қазынасы — балалар фольклорына қызығушылығын арттыра отырып, олардың бойында рухани мәдениеті жоғары адам тәрбиелеу — бүгінгі күннің негізгі міндеттерінің бірі болып отыр.

Музыка сабағының басты мақсаты қазақ халқының әдет-ғұрпын, салт- дәстүрін, өнерін қадірлейтін, оның өмірмен байланысын түсінетін, рухани және музыкалық танымы дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеуге бағытталған. Туған елінің әндері мен күйлерін білу, туған жерін құрметтеуге тәрбиелейді, ал қазақ халқының ой-арманын музыка арқылы түсіну оның музыка мұрасын дұрыс қабылдауға және әсемдікті сезіне білуге тәрбиелейді.

Бастауыш сынып оқушыларының бойында рухани-музыкалық тәрбие жүйесін қалыптастыру және қазақ фольклоры туралы білім беру, олардың физиологиялық және психологиялық ерекшеліктеріне, әртүрлі іс-әрекеттегі көрсеткен білім сапасына сай жүргізілуі тиіс. Бастауыш сынып оқушылары көркем музыкалық шығармаларды мұғалім көмегімен, балалар фольклорын орынды қолдану арқылы тереңірек қабылдауға бағыт алады, мазмұнын түсініп қана қоймай, ертегілер мен әңгімелердегі жарқын, бейнелі сөздерді естеріне сақтап, кейіпкерлерге деген өзінің пікірі мен көзқарастарын білдіруге тырысады [1].

Сонымен бірге балалардың мақал-мәтелдер мен жұмбақтардың мазмұнын түсініп, оларды өмірмен байланыстыру қабілеті артып, ұғыну, қабылдау әрекетінің көлемі мен ауқымы кеңі түседі. Олардың шығармашылық мүмкіндіктері артып, ертегінің болсын әңгіменің мазмұнын қайталап есіне түсіргенде немесе сахналап, қойылымдар қойғанда өзіндік тапқырлық көрсетіп, еркін ойын айта, эмоциясын анық білдіре алады. Сол іс-әрекет барысында ерекше әсер алып, сезімдері мен қызығушылығын оятқан заттар, музыкалық шығармалар жөнінде қарапайым тұжырым жасайды. Музыкалық рухани тәрбиенің міндеттері мен қазақ фольклорын меңгеруге қойылатын талап, баланың бойында мейірімділік, қарапайымдылық қасиеттерін қалыптастырмайынша жүзеге аспайды [2].

Сонымен оқушылар өз халқының музыкалық мұрасын тереңірек үйренсе, әсіресе, балалар фольклорын, онда оларда музыка мәдениетінің іргетасы табысты қаланады. Халық музыкасына деген сүйіспеншілік пен қызығушылықты тәрбиелеу — оқytудың барлық мерзімінде осы халық музыкасының төңірегінде үнемі жұмыс жүргізілген жағдайда ғана жүзеге асырылады, яғни ылғи да көңіл бөлініп отыру керек. Мектепте оқыту

мен тәрбиелеуде халық музыкасымен айналысу, Б.В.Асафьевтің пікірі бойынша, оқушылардың қиялы мен есту қабілетіне әсер ете білу педагогикалық қажеттіліктен шығатынын яғни музыкалық шығармашылықтың осы саласындағы көркемдік-музыкалық сананы дамытуға потенциалдық импульстың керек екендігі. Сол бағдарламалардың ішінде «Музыка» (Ш.Б.Құлманова т.б.) бағдарламасына тоқталып өтсек. Оның басты мақсаты қазақ халқының музыка өнері басқа да жанрлармен тығыз байланысты болуымен құнды және де қазақ фольклорының түрлері: ертегі, санамақ, мақал-мәтелдер, жаңылтпаштар т.т. тығыз байланысты болуымен тиімді.

Мәселен, I сынып 3 сабақтың тақырыбы «Санамақ». Онда балалар тілашар дәстүрімен танысады. Бүлдіршіннің тілі жеке-жеке сөздерді айтса икемделе бастаған кезде тілі тез шығуы үшін дәстүрлі «Тілашар» тойы ырымын жасайды. Мал сойылып, ауылдан шешен ақсақалдар, қариялар арнайы шақырылады. Олар «Тілің тез шықсын» деп сәбиге қойдың тілін жегізеді, тілін қой ішегімен байлап тұрып, «сөйлейсің бе?» деп үш рет сұрақ беріп, анасы мен баласына үш рет «сөйлеймін» деген уәде алады. Осыдан соң ақсақалдар «сандуғаштай сайрап кет!», «Жиренше дей шешен бол!» т.б. ақ баталарын береді. Қоршаған дүниені таныстыру мақсатымен баласын далаға алып шыққан әке айналадағы заттардың шығаратын дыбыс-әуендері арқылы сәбидің тілін сындырады. Мысалы, бұзауды көрсетіп «Бө-бө», қозы мен лақты көрсетіп «Мә-мә», күшікті көрсетіп «Ап-ап», мысықты көрсетіп «Мияу-мияу» дейді. Күн өткен сайын үйретілетін сөздер мен берілетін ұғым-түсініктер бірте-бірте күрделене түседі: «сиыр мәңірейді», «қой маңырайды» т.б.

Келесі кезекте мәнді сөздер, бір қайырым жаттауға жеңіл өлең, сөздер, мәселен төрт түлікті шақыру одағайлары — «пүшәйт-пүшәйт», «шөре-шөре» т.б. жаттатқызылады. Тілашар дәстүріне жаңылпаш айтқызу, санамақ, жұмбақ, мақал-мәтелдер, тақпақ, өлең-жыр, мазақтама арқылы баланың тілін ширату жатады.

Халық әні «Жұмбақ саусақ» тілашар дәстүрінің айқын мысалы бола алады. Әнді үйретер алдында Әнші атаны еске саламыз. Мұғалім Әнші атаның дорбасынан алдын-ала 1-10 сандардың қиындыларын, жануарлардың түрлі-түсті суреттерін (бұзау, ешкі, құлыншақ, қозы т.б.), тұрмыстағы заттарды (үстел, қасық, ожау т.б.) карточка түрінде дайындап көрсетеді. Әнді көрнекі құралдарды пайдалана отырып, ойын түрінде үйретеді. Үйренген әнге байланысты суреттер салу, дайын суреттер қиындылар әкелу. Әнді диалог түрінде де орындауға болады.

Қазақ фольклорын музыка сабағында қолдану тақырыпты, музыкалық шығармалардың мазмұнын ашу барысында, оны нықтауда өте маңызды да көмекші құрал ретінде байқалады. Ол балалардың ой-өрісін, музыкалық талғамын, дүниетанымын көтереді. Балаларды ертегі негізінде фольклордың басқа жанрларымен таныстыра отырып, олардың музыкалық-эстетикалық қабылдауын, көзқарасын, сезімін, талғамын, мәдениетін қалыптастыруды көздейді. Ертегіні музыкалық-эстетикалық тәрбие жүйесіне басты құрал етіп алған себебіміз, ертегінің тілі жатық, мазмұны қызық,

балалардың түсінуіне жеңіл. Халық ертегісін балалардың сүйіп, бар ықыласымен сүйсіне тыңдайтыны, оның ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа айтылып, әбден өкшеліп, халықтың даналық, тапқыр ой-пікірлері айтылып, көркем, әрі жеңіл тілмен берілетіндігінде. Басталған жерден-ақ уақиғасы қызықты, тартымды, ұшқыр қиялды болып келеді де баланың ойын бірден қызықтырып, жетектеп әкетеді. Қазақ халқының балалар фольклорын оқушыларға сыныптан тыс жұмыстарда да үйретіп отырған жөн, яғни олар өз халқының музыкалық-поэтикалық мұрасымен тереңірек танысып біліп отырады. «Кітап — білім бұлағы, білім — өмір шырағы», «Өнерлі өрге жүзеді» дегендей, оларды түрлі сынып сағаттары мен кештерде, өнер жарыстарында ұтымды қолдана білу музыка мұғалімінің міндеті болып табылады. Мысалы, «Достық» тақырыбында өтілетін сынып сағатында, әдеби кештерде, пікір жарыста достық туралы мақал-мәтелдер кім көп біледі? Деген сұраққа жауап ретінде жазбаша жарыс ұйымдастыруға болады. Жыраулар мен ақындардың, ұлы данышпандар мен билердің шығарған мақал-мәтелдері жөнінде сынып сағаттарын, пәндік музыкалық кештер т.б. ұйымдастыруға болады.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, өткен көне дәстүрлерді ескере отырып, музыкалық педагогика оқушыларды оқытудың жаңа жолдарын қарастырады, фольклорды қолданудың тиімді де сапалы құралы ретіндегі жаңа түрлерін белгілейді. Басты тәрбиенің міндеттерін шешуде өсіп келе жатқан ұрпақтың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін халықтың дәстүрлі музыкалық өнерін қолдану бірден бір жол екендігінің үкімет тарапынан да айтылып жүргені жай емес.

Қазақ ұлттық музыкалық материалға сүйене педагогикалық репертуар жасай отырып халық шығармашылығы арқылы оқушылармен бірге музыкалық фольклорға қызығушылық, сүйіспеншілік тәрбиесінің жолын табуды ұсынады.

Оқушыларды рухани тәрбиелеуде, музыкалық өнерін қалыптастыруда мұғалім тұлғасы ерекше орын алады. Ұстаз өткеннен жиналған өнер арқылы жалпы адамзат құндылығын таратушы, өз халқының тілін, фольклорын, ұлттық дәстүрін білуге бейімделген болу керек. Бастауыш сынып оқушыларының сабақтарында қазақ фольклоры арқылы музыкалық сезімдерін қалыптастырудың қажетті шарттарының бірі — осы үрдісті музыка мұғалімінің мақсатталған бағытта басқаруы ұсынылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Ұзақбаева С.А. Қазақ халық шығармашылығының балалар мен жастарға эстетикалық тәрбие берудегі мүмкіндіктері. -Алматы, 1994
2. Қалиев С. Қандай болып өсемін: өлендер, жұмбақтар, жаңылтпаштар, ертегілер. — Алматы, 1994.
3. Мұқанов М.М. Ақыл-ой өрісі. — Алматы, 1980. ІЗ.Музыка //Қазақстан Республикасы бастауыш білімнің мемлекеттік стандарты мен жалпы білім беретін оқу бағадарламалары (I-IV сыныптар). Алматы: Ы.Алтынсарин атындағы Қазақтың Білім академиясының Республикалық баспа кабинеті. 1998, (бірлестікте: Құлманова Ш.Б., Оразалиева М., Сүлейменова Б.).

ӘОЖ 37.025

Білім берудегі тұлғаның даму үрдісін ұйымдастырудың заманауи әдістері

Мұхтар Анель

ПиМНО ТиПО 24-А студенті

Ғылыми жетекшісі: Дуйсекова Асель Аманжоловна

Астана Халықаралық Университеті

nnelkiii@gmail.com

Астана, Қазақстан.

Білім беру саласындағы тұлғаның дамуы әрбір педагогикалық жүйенің маңызды мақсаты болып табылады. Бүгінгі таңда тұлғаның дамуын тиімді ұйымдастыру үшін қолданылатын әдістер мен тәсілдер уақыт өткен сайын өзгеріп, жаңа талаптарға сай дамуда. Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде тұлға дамуының әртүрлі аспектілерін ескере отырып, жаңа әдіс-тәсілдер, инновациялық технологиялар қолданысқа енгізілуде. Ғылым мен технологияның қарқынды дамуы, ақпараттың қолжетімділігі және еңбек нарығындағы өзгерістер білім беру әдістерін жаңартуды талап етеді. Осыған байланысты дәстүрлі оқыту тәсілдері жаңа, тиімді әдістермен толықтырылып, тұлғаға бағытталған оқыту қағидаттарына негізделуде. Бүгінгі таңда білім беру үдерісін ұйымдастыруда интерактивті технологиялар, цифрлық құралдар, жобалық және сараланған оқыту әдістері кеңінен қолданылуда. Бұл әдістер оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың шығармашылық, сыни ойлау және әлеуметтік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл мақалада білім беру үдерісіндегі тұлға дамуының заманауи әдістері талқыланады.

Жеке тұлғаға бағытталған білім беру тұжырымдамасы педагогикада соңғы жылдары кеңінен қолданылып келеді. Бұл тәсілдің негізгі мақсаты – әрбір оқушының өзіндік қабілеттерін, қызығушылықтарын, қажеттіліктерін ескере отырып, оның дамуына жағдай жасау. Жеке тұлғаға бағытталған білім берудің негізгі принциптері – оқушының белсенділігі, дербестігі, өзара ынтымақтастық және әлеуметтік жауапкершілік. Осы тұжырымдама бойынша, әрбір оқушының даму ерекшеліктері мен қажеттіліктері ескеріліп, оқу бағдарламасы мен әдіс-тәсілдер жеке дара таңдалады. Оқытушының басты міндеті – оқушыны тыңдап, оның ойларын түсініп, оқу үдерісінде қолдау көрсету. Бұл білім беру әдісі оқушылардың өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Сондай-ақ, жеке тұлғаға бағытталған әдіс оқушылардың шығармашылық қабілеттерін арттырып, олардың кәсіби және әлеуметтік тұрғыдан дамуына септігін тигізеді. Қазіргі заманғы білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың маңызы ерекше. Оқушыларды заман талабына сай даярлау үшін түрлі интерактивті әдістер мен

технологиялар қолданылады. Мысалы, электронды оқулықтар, онлайн-курстар, виртуалды сабақтар мен симуляциялар оқушының танымдық белсенділігін арттырып, білім сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Интерактивті әдістердің басты ерекшелігі – оқушының тек тыңдаушы емес, белсенді қатысушы болуында. Мұндай әдістер оқушылардың пікір алмасуы, бір-бірімен қарым-қатынас жасауы, топтық жұмыстарға қатысуын талап етеді. Әсіресе, ақпараттық технологияларды қолдану арқылы оқушылардың оқу материалына қызығушылығын арттыруға болады. Мысалы, білім беру платформалары мен мобильді қосымшалар оқушыларға кез келген уақытта, кез келген жерде білім алуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл құралдар оқушыларды өз бетімен зерттеу жасауға, сұрақтар қойып, жаңа мәліметтер алуға ынталандырады [1].

Жоба әдісі мен зерттеу жұмыстары оқушылардың шығармашылық және зерттеу дағдыларын дамытуға бағытталған. Бұл әдіс оқушыларға белгілі бір тақырыпта терең зерттеу жүргізуге, тәжірибе жасауға және өз зерттеулерін қорытындылап, нәтижелерін ұсынуға мүмкіндік береді. Жоба әдісі білім беру үдерісін қызықты әрі тиімді етеді, өйткені оқушылар нақты мақсатқа жету үшін жұмыс істейді. Зерттеу әдісі оқу үдерісінде танымдық белсенділікті арттыруға және ғылыми зерттеулер жүргізуге ынталандырады. Осы әдістер арқылы оқушылар ғылыми тұрғыдан ойлау қабілетін дамытуға, логикалық және аналитикалық дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік алады. Қазіргі білім беру жүйесінде бағалау тек оқушының білімін анықтау ғана емес, сонымен қатар оның даму үдерісін бақылау құралы болып табылады. Кері байланыс – оқушының оқуға деген қызығушылығын сақтап, оның білім деңгейін арттырудың маңызды құралдарының бірі. Заманауи әдістер бойынша бағалау тек балл қоюмен шектелмейді, оның орнына оқушының түсіну деңгейін, шығармашылық қабілеттерін, тапсырмаларды орындау барысында көрсеткен белсенділігін бағалау тәсілдері қолданылады. Сондай-ақ, бағалау процесі оқушылардың өзін-өзі бағалауына, топтық бағалауға және өзара бағалауға негізделуі мүмкін. Бұл тәсіл оқушылардың өз іс-әрекеттеріне сын көзбен қарап, өзін-өзі жетілдіруге деген құштарлығын арттырады. Қашықтан оқыту және мобильді білім беру құралдары соңғы жылдары білім беру жүйесіне айтарлықтай әсер етті. Бұл әдіс уақыт пен орын шектеулерін жоя отырып, білім алу процесін жеңілдетеді. Қашықтан оқыту арқылы студенттер немесе оқушылар өздеріне ыңғайлы уақытта және өздерінің тұрғылықты жерінен шықпай-ақ оқу процесіне қатыса алады. Мобильді қосымшалар мен онлайн платформалар арқылы оқушыларға оқу материалдарын ұсыну, тапсырмаларды тексеру, бағалау жүйелерін ұйымдастыру өте ыңғайлы. Бұл тәсіл білім берудің қолжетімділігін арттырып, жаңа білім алу мүмкіндіктерін кеңейтеді [2].

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушыларға тек дайын білім беріп қана қоймай, олардың креативті және критикалық ойлау қабілеттерін дамытуға баса назар аударылуда. Креативті ойлау оқушылардың шығармашылық әлеуетін ашуға, жаңа идеялар мен шешімдер ұсынуға мүмкіндік береді. Критикалық ойлау дағдылары оқушыларды проблемаларды жан-жақты талдап,

шешімдер қабылдауға үйретеді. Әр түрлі мәселені шешу барысында оқушылар логикалық ойлау дағдыларын жетілдіріп, кез келген сұраққа әртүрлі көзқараспен қарап, өз пікірін дәлелдей алатын болады. Бұл әдіс өмірде кездесетін түрлі жағдайларға тиімді жауап табуға көмектеседі.

Адамның ерекшеліктеріне назар аудару керек және жан-жақты даму мүмкін болатындай жағдай жасау керек. Бала не үйренетінін және оны қандай формада жасауға ыңғайлы екенін өзі тандай алады. Тұлғаның қалыптасуы мен дамуының осындай шарттарын еркін білім беру теориясы ұсынады. Қоғамдағы қазіргі жағдай еркін білім беру идеясын дамыту мәселесіне қызығушылықтың болуын анықтайды. Ол өзін-өзі ойлайтын тұлғаны қалыптастыруға көмектесетін жалпыадамзаттық идеалдар мен тәрбие идеясына бағытталған. Бұл жағдай еркін білім беру идеясы жетекші орын алатын отандық және шетелдік педагогикалық мұраны зерттеудің өзектілігін анықтайды. Жалпы мәдени құзыреттілік-танымдық, шығармашылық тәжірибені, өзін-өзі тәрбиелеу дағдыларын, адамгершілік құндылықтардың әмбебаптығын қалыптастырады. Оқыту – бұл жеке тұлғаны дамытудың маңызды және анықтайтын факторларының бірі, өйткені онда негізгі психикалық және жеке іс-әрекеттердің пайда болуы мен дамуы, оқу және танымдық іс-әрекеттерді, бірлескен іс-әрекеттерді, қарым-қатынасты жүзеге асыру тәжірибесін алу, жетістіктерге жету және сәтсіздіктерді жеңу, олардың тәуелсіздігі мен өміршеңдігін сынау, өршіл ұмтылыстарды жүзеге асыру және өзін-өзі тиімді жүзеге асыру жолдарын сынау. Бүгінгі таңда жеке тұлғаның және оның субъективтілігінің дамуы орын алатын осындай оқытуға басымдық беріледі, бұл жеке тұлғаның субъективтілік құбылысы екенін түсінуге байланысты. Бұл оқу процесінде білім алушының позициясын өзгертеді. Баланы оқытуға қосудың алғашқы кезеңдерінен бастап мұғалім онымен бірлескен іс-әрекетте оқу бағдарламаларында қарастырылған білімді ғана емес, сонымен бірге өзінің жеке ресурсын, әлемнің тұжырымдамалық көзқарасын, стресстік және шиеленісті жағдайларды жеңу тәсілдерін, өзінің субъективтілігін сақтауға деген ұмтылысын көрсетеді, жеке және кәсіби өсу аймақтарын белгілейді, сындарлы мінез-құлық үлгілерін көрсетеді. Бұл білім беруді ізгілендіру туралы, оның идеялары тұлғалық-дамытушылық оқытудың мәні, принциптері мен технологияларында көрініс табады. Оқыту әлеуметтік заңдылықтарға бағынатын адамның жеке дамуын жеделдетуге ықпал етеді. Оқу процесін, оның өзін-өзі қозғалысын дамытуға ішкі ынталандыру қоршаған әлем туралы жеке және әлеуметтік-тарихи танымның өзара байланысының қарама-қайшы сипатына байланысты туындайды. Оқыту мен дамудың арақатынасының дәстүрлі мәселесі, ең алдымен танымдық, қазіргі уақытта білім беру жүйесін реформалаудың жаңа бұрыштарын белгілей отырып, оқыту мен тұлғаны дамытудың арақатынасы мәселесіне айналды. Әр түрлі авторлар оқу процесінде тұлғаның дамуының әр түрлі көрсеткіштерін анықтады: жеке тұлғаның абстрактіліден нақтыға және кері қозғалу қабілеті, ойлаудың тәртіптілігі, оқу қабілеті, яғни қысқа мерзімде жоғары меңгеру деңгейіне жету мүмкіндігі, жүйелілік пен үйлесімділік білімнің динамизмі, яғни оларды әртүрлі жағдайларда қолдану мүмкіндігі, ақыл-ой әрекетінің

әдістерін ауыстыру, тәжірибе, құбылыстардың мәнін білу, қоршаған ортаға материалдық әсер етумен байланысты практикалық мәселелерді шешу, теориялық ойлау, жедел білім қоры және ақыл-ойдың бірқатар қасиеттерін қамтитын оқу қабілеті және соңғы уақытқа дейін психикалық дамудың аталған көрсеткіштері жеке дамумен анықталды. Психика мен тұлғаның дамуына ортақ нәрсе олардың жүйелілігі, интегративтілігі, компенсаторлық. Даму барысындағы сапалы өзгерістер, ең алдымен, танымдық салада көрінеді. Егер білім алушылардың ақыл-ой қызметін жандандыруға және олардың өз бетінше немесе басқа білім алушылармен бірлесіп білім алу қабілетін қалыптастыруға бағытталған болса, оқыту дамушы болып табылады. Бұл қабілет тұлғаның өзін-өзі дамытуының негізі болып табылады [3].

Тұлғаның дамуы – көп қырлы процесс. Ол ішкі және сыртқы жағдайлардың күрделі үйлесімімен анықталады және оның өмір жолынан, оның өмірінің әлеуметтік контекстінен, адам енгізілген қатынастар жүйесінен бөлінбейді. Жеке даму – бұл ішкі қайшылықты процесс. Интеллектуалды даму сияқты, ол сабақтастық пен үзілістің күрделі диалектикасымен, еріктіліктің жоғарылауымен сипатталады. Бұл дегеніміз, бірте-бірте адам өзінің мінез-құлқын басқаруды, күрделі міндеттерді қоюды және шешуді, дағдарыстық жағдайлардан шығу жолдарын табуды, өзін-өзі реттеу тәсілдерін жетілдіруді үйренеді. Ересектердің бақылауымен дами бастаған адам уақыт өте келе олардың тәуелділігінен босатылады және өзін-өзі танудың негізгі құрылымдарын өзгерту мен дамытудың өзіндік бағдарламаларын жасайды. Ол өз өмірінің субъектісіне айналады. Адам өмір бойы іс-әрекеттің субъектісі ретінде қалыптасады. Бұл адам дамуының маңызды бағыттарының бірі. Іс-әрекетті дамыту ересектермен бірлесіп объективті әрекеттерді өз бетінше орындауға, бейсаналық және мақсатсыз әрекеттерден неғұрлым саналы және мақсатты әрекеттерге, мотивтер мен мақсаттар арасында ерікті қатынасты орнатуға талпынады. Тұлғаға әсер ету әдістері оқушыға кешенді әсер етеді және бір-бірімен байланыссыз оқшауланған түрде өте сирек қолданылады. Сондықтан әдістердің кез-келген топтастырылуы шартты болып табылады және олардың әрқайсысын жеке-жеке қарау олардың сипаттамаларын талдауға және бөлуге ыңғайлы болу үшін ғана беріледі. Осыған байланысты педагогика әдістері жүйесінде оқыту әдістері мен тәрбие әдістерін бөліп көрсетіледі. Жеке тұлғаның санасын қалыптастыру әдістері әңгіме, түсіндіру, түсіндіру, дәріс, этикалық әңгіме, ескерту, ұсыныс, нұсқаулық, пікірталас, баяндама, мысал [5].

Қазіргі заманда білім беру жүйесі үлкен өзгерістерге ұшырап, оқушылардың жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін жаңа әдістер енгізілуде. Дәстүрлі оқыту моделінен айырмашылығы – тұлғаның жеке қабілеттері мен қызығушылықтарына негізделген оқыту тәсілдерін қолдану. Бұл өзгерістердің маңызы зор, өйткені олар білім алушылардың шығармашылық ойлауын, өзін-өзі дамыту қабілетін және өмірлік дағдыларын жетілдіруге бағытталған. Заманауи білім беру әдістерінің көптеген артықшылықтары бар. Біріншіден, тұлғаға бағытталған оқыту әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Бұл оқушының өзіне деген сенімін арттырып, оқу

материалын жақсы меңгеруіне көмектеседі. Екіншіден, интерактивті әдістер – топтық жұмыстар, дебаттар, жобалық оқыту – оқушылардың белсенділігін арттырады және олардың қарым-қатынас жасау қабілеттерін дамытады. Үшіншіден, цифрлық технологиялардың қолданылуы оқыту үдерісін жеңілдетіп, ақпараттың қолжетімділігін қамтамасыз етеді. Онлайн платформалар мен виртуалды зертханалар оқушылардың білім алу мүмкіндіктерін кеңейтеді. Дегенмен, бұл әдістердің белгілі бір кемшіліктері де бар. Олардың бірі – технологияға тәуелділік. Барлық оқушылар мен мұғалімдер бірдей деңгейде техникалық құрал-жабдықтармен қамтамасыз етілмеуі мүмкін. Сонымен қатар, мұғалімдер жаңа әдістерді меңгеру үшін арнайы дайындықтан өтуі керек, бұл қосымша уақыт пен ресурс талап етеді. Оқушылардың өз бетінше білім алуға дайын болмауы да қиындық туғызуы мүмкін. Соған қарамастан, заманауи әдістер білім беру саласына үлкен мүмкіндіктер алып келеді. Аралас оқыту жүйесі (blended learning), жасанды интеллектті қолдану, дербестендірілген білім беру бағдарламалары сияқты тәсілдер оқушыларға сапалы білім алуға көмектеседі. Сонымен қатар, халықаралық тәжірибені енгізу арқылы білім беру жүйесін одан әрі жетілдіруге болады [5].

Қорытындылай келе, заманауи білім беру жүйесінде тұлғаның даму үрдісін ұйымдастыруда көптеген жаңа әдістер мен тәсілдер қолданылуда. Жеке тұлғаға бағытталған білім беру, интерактивті әдістер мен технологиялар, жоба әдісі, бағалау жүйелерін жетілдіру және басқа да инновациялық тәсілдер білім беру сапасын арттырып, оқушылардың танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Болашақта осы әдістерді қолдану арқылы білім беру үдерісін одан әрі жетілдіріп, оқушыларды заманауи талаптарға сай дайындалған, жауапкершілікті, шығармашыл тұлға ретінде тәрбиелеуге мүмкіндік туындайды. Бұл әдістердің артықшылықтары мен мүмкіндіктері оларды тиімді пайдалану қажеттілігін көрсетеді. Сондықтан мұғалімдер мен білім беру ұйымдары осы өзгерістерге бейімделіп, инновациялық тәсілдерді кеңінен қолдануға ұмтылуы тиіс. Тек осылай ғана білім беру жүйесі заман талаптарына сай дамып, оқушылардың болашағына жарқын жол аша алады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Борулава, Г. А. Методология современной психологии. [Текст] / Г. А.Борулава. - М.- Воронеж; Изд.-во Моск. психолог-соц. ин-та: Изд.-во НПО «Модэк», 2009.
2. Борулава, Г.А. Новая сетевая теория развития личности в информационном образовательном пространстве: научная статья / Г.А. Борулава, М.Н. Борулава //Психологическая наука и образование. -2012. - № 1.
3. Борулава, Г.А., Борулава, М.Н. Теория сетевого образования как новая методологическая платформа высшего образования // Гуманизация образования. - 2012. - № 4.
4. Ильясов, И. И. Структура процесса учения. - М, 1986. - С. 134.

5. Лингарт, И. Процесс и структура человеческого учения. - М., 1979. - С. 166.

ӘӨЖ 159.922

Арт-терапия арқылы жасөспірімдермен коррекциялық жұмыс жүргізу

Мұратқызы Перизат

6B01101 – Педагогика және психология ББ 3 курс студенті,

Ғылыми жетекшісі: Касымбекова Гаухар Коккозьевна,

Астана Халықаралық университетінің аға оқытушысы

Астана Халықаралық Университеті

Астана, Қазақстан.

perizatmuratkyzy@mail.ru

Жасөспірімдік кезең – адамның өміріндегі ең күрделі әрі маңызды кезеңдердің бірі. Бұл уақытта жасөспірімдердің физиологиялық, психологиялық және әлеуметтік тұрғыдан үлкен өзгерістерді бастан кешіруі олардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына негіз болады. Бұл кезеңде өзін-өзі тануға, қоғамдағы орнын анықтауға деген ұмтылыс күшейеді, алайда жасөспірімдердің эмоционалдық тұрақсыздығы, өзін-өзі бағалаудың ауытқуы және қарым-қатынас қиындықтары оларды жиі күйзеліске, алаңдаушылыққа немесе агрессивті мінез-құлыққа әкеледі. Мұндай мәселелерге уақытылы және дұрыс психологиялық көмек көрсетілмеген жағдайда, олардың болашақтағы тұлғалық және әлеуметтік дамуы күрделі жағдайларға тап болуы мүмкін. Заманауи зерттеулер жасөспірімдер арасындағы психоэмоционалдық қиындықтардың өсуін көрсетеді, бұл өз кезегінде олардың мектептегі үлгерімі мен қоғамдағы бейімделуіне кері әсер етеді. Әлеуметтік талаптардың күшеюі, құрдастармен және ата-аналармен қарым-қатынастағы қиындықтар, өз-өзін анықтау мәселелері жасөспірімдерді қосымша эмоционалдық күйзелістерге душар етеді. Осы кезеңде олардың ішкі қайшылықтарын, қорқыныштарын, сенімсіздіктерін анықтап, психологиялық көмек көрсету – ең өзекті міндеттердің бірі болып табылады.

Арт-терапия осы мәселелерді шешудің тиімді және инновациялық әдістерінің бірі ретінде ерекше маңызға ие. Арт-терапия жасөспірімдердің шығармашылық әлеуетін ашуға, эмоцияларын сыртқа шығаруға, ішкі жан дүниесін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Бұл әдістің басты артықшылығы – оның жасөспірімдерге тартымдылығы мен икемділігінде. Шығармашылық іс-әрекет арқылы жасөспірімдер өзін-өзі тануға, қорқыныштарын жеңуге және өз эмоцияларын басқаруға үйренеді. Сонымен қатар, арт-терапияның әлеуметтік маңызы да зор. Ол жасөспірімдерге қоршаған ортамен қарым-қатынас жасау дағдыларын дамытуға, құрдастарымен және отбасымен өзара түсіністік орнатуға көмектеседі. Арт-терапияны қолдану барысында

балалардың өзін-өзі бағалауы жоғарылап, эмоционалдық тұрақтылығы қалыптасады, бұл олардың болашақтағы өмірлік жолын сенімді және табысты етіп қалыптастыруға ықпал етеді. Осылайша, жасөспірімдердің психоэмоционалдық дамуын қолдау мақсатында арт-терапия әдістерін қолданудың өзектілігі қазіргі кезеңде өте жоғары. Бұл әдістің тиімділігі оның эмоциялық күйзелістерді азайтуға, тұлғалық және әлеуметтік дамуды қолдауға, сонымен қатар жасөспірімдердің өзіндік санасын қалыптастыруға бағытталғандығында жатыр. Жасөспірімдерге дер кезінде арт-терапиялық қолдау көрсету олардың дені сау, тұрақты және қоғамға бейімделген тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді[1]

Қазақстандық ғалымдардың жасөспірімдер психологиясы мен арт-терапия тақырыбына қатысты теориялары көбінесе ұлттық мәдени ерекшеліктерге, дәстүрлерге және психологиялық әдістерді қазақи ортаға бейімдеуге бағытталған.

1. “Тұрғанбай Рахымбекұлының тұлғалық даму теориясы”. Қазақстандық психолог Т. Рахымбекұлы жасөспірімдердің тұлғалық дамуында ұлттық құндылықтардың рөлін атап өткен. Ол жасөспірімдердің тұлға ретінде қалыптасуында шығармашылықты дамытудың маңыздылығын ерекше атап көрсеткен. Мысал: Арт-терапияны қолдану кезінде ұлттық ою-өрнектерді салу немесе қазақтың тұрмысындағы элементтерді мүсіндеу арқылы жасөспірімдердің өзін-өзі тануына және ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттыруға болады.

2. “Құдайбергенова Гүлжан Әбдіманапқызының зерттеулері”. Г. Құдайбергенова білім беру мен тәрбиелеу үдерістеріндегі психологиялық әдістерді зерттей отырып, жасөспірімдермен жұмыс істеуде эмоционалдық күйді реттеудің маңыздылығын атап өткен. Ол эмоционалдық тұрақтылықты қалыптастыруда шығармашылық тәсілдердің, әсіресе сурет салу мен музыканың әсерін жоғары бағалаған. Мысал: Жасөспірімдерге арналған арт-терапия сеанстарында музыкамен бірге сурет салу әдісін қолдану олардың эмоционалдық тұрақтылығын жақсартуға мүмкіндік береді.

3. “Бижанова Гүлнәр Есмұханқызының педагогикалық-психологиялық зерттеулері”. Г. Бижанова жасөспірімдердің тұлғалық қалыптасуында психологиялық қолдаудың маңыздылығын зерттеген. Оның еңбектері жасөспірімдердің өзін-өзі бағалау деңгейін арттыруда шығармашылық терапияның маңыздылығын дәлелдейді. Соңғы 10 жылдықта (2013-2023) шетелдік психологтардың еңбектері психология ғылымының әртүрлі салаларында айтарлықтай жаңалықтар мен теориялық негіздемелер ұсынды. Жасөспірімдерге қатысты арт-терапия, тұлғалық даму, эмоционалдық интеллект, мінез-құлықтың реттелуі, стресске төзімділік сынды бағыттарда маңызды зерттеулер жасалды[2]

1. Сюзанна Смит (Suzanne Smith). Тақырыбы: Арт-терапияның эмоционалдық реттеудегі рөлі. Негізгі идеясы: Смит арт-терапияның жасөспірімдердегі ішкі жан күйзелістерін сыртқа шығаруға көмектесетінін атап көрсетеді. Оның 2014 жылғы зерттеулері шығармашылық іс-әрекеттердің, әсіресе сурет салудың, жасөспірімдер арасында алаңдаушылық пен

агрессияны азайтуда тиімді екенін дәлелдеді. Маңыздылығы: Смиттің еңбектері арт-терапияны эмоционалдық тұрақтылық пен тұлғалық дамудың құралы ретінде қолдануға мүмкіндік береді.

2. Дэниел Голман (Daniel Goleman). Тақырыбы: Эмоционалдық интеллект (EQ) жасөспірімдер дамуының факторы ретінде. Негізгі идеясы: Голманның зерттеулері эмоционалдық интеллекттің (өзін-өзі тану, эмоцияларды басқару, әлеуметтік дағдылар) жасөспірімдердің қарым-қатынас жасау қабілеттерін дамытуда шешуші рөл атқаратынын дәлелдеді. Оның 2017 жылғы еңбектерінде жасөспірімдерге арналған EQ дамыту әдістемелері ұсынылған. Маңыздылығы: Арт-терапияны қолдана отырып, Голманның теориясына сәйкес жасөспірімдер өз эмоцияларын басқаруды, агрессианы төмендетуді және өзін-өзі бағалауды арттыруды үйрене алады.

3. Бесси Чу (Bessie Chu). Тақырыбы: Жасөспірімдердегі стресс және оның арт-терапиямен коррекциясы. Негізгі идеясы: Чу 2019 жылы арт-терапия арқылы жасөспірімдердің стресстік жағдайларын төмендету туралы зерттеу жүргізді. Ол музыкалық терапия, құм терапиясы, мүсіндеу сияқты әдістердің тиімділігін көрсетті. Маңыздылығы: Чудың зерттеулері стресс пен алаңдаушылықты жеңілдетуде арт-терапияны қолданудың әлеуетін арттырды.

4. Ричард Райан және Эдвард Деси (Richard Ryan & Edward Deci). Тақырыбы: Өзіндік детерминация теориясы (Self-Determination Theory, SDT). Негізгі идеясы: 2017-2020 жылдар аралығындағы зерттеулерінде Райан мен Деси мотивация, автономия, құзыреттілік және қарым-қатынас сезімдерінің жасөспірімдердің тұлғалық дамуына ықпал ететінін дәлелдеді. Арт-терапияның бұл теориямен байланысы шығармашылық іс-әрекет арқылы жасөспірімдердің өздігінен шешім қабылдауына ықпал етуінде.

5. Кэти Мальчик (Cathy Malchik). Тақырыбы: Арт-терапия арқылы әлеуметтік дағдыларды дамыту. Негізгі идеясы: Мальчиктің 2021 жылғы зерттеулері топтық арт-терапияның жасөспірімдер арасындағы қарым-қатынас пен әлеуметтік дағдыларды дамытудағы маңыздылығын көрсетті. Ол арт-терапия сеанстарының достық қатынастарды нығайтып, әлеуметтік шеттетілуді азайтуға қалай көмектесетінін сипаттады. Маңыздылығы: Бұл зерттеулер жасөспірімдердің топ ішінде өзін еркін сезінуін және қарым-қатынас жасауда сенімді болуын арттыруға бағытталған.

6. Кеннет Харт (Kenneth Hart). Тақырыбы: Жасөспірімдердегі мінез-құлық мәселелері және арт-терапия. Негізгі идеясы: Харт 2018 жылы жасөспірімдердің деструктивті мінез-құлқын түзетуде арт-терапияның рөлін зерттеді. Ол шығармашылық терапияның агрессивті әрекеттерді төмендетуде және жағымды мінез-құлықты ынталандыруда тиімді екенін көрсетті [4]

Жасөспірімдермен арт-терапия арқылы коррекциялық жұмыс жүргізу – олардың психоэмоционалдық жағдайын жақсарту мен жеке тұлғалық дамуын қамтамасыз етудің тиімді құралы болып табылады. Бұл әдіс жасөспірімдердің ішкі жан дүниесін ашуға, өздерін еркін сезінуіне, эмоцияларын шығармашылық тұрғыда білдіруіне және өзін-өзі тануына жағдай жасайды. Арт-терапия әдістерін пайдалану арқылы жасөспірімдердің агрессиасын азайтуға, алаңдаушылығын төмендетуге, өзін-өзі бағалауын

арттыруға және ортаға бейімделуін жеңілдетуге мүмкіндік туды. Бұл жұмыста жасөспірімдердің эмоционалдық тұрақтылығын қалыптастыру мен әлеуметтік қарым-қатынасын жақсартуға ерекше көңіл бөлінді[5].

Жүргізілген жұмыс барысында келесі нәтижелерге қол жеткізілді:

- Арт-терапия сабақтары арқылы балалардың сенімділігі артты.
- Өз сезімдерін білдіру және эмоцияларын бақылау дағдылары жақсарды.
- Отбасылық және достық қарым-қатынастар оң бағытта өзгерді.

Жасөспірімдерге жеке коррекциялық жұмыстар нәтижесінде бейімделу қабілеті күшейді. Бұл жұмыстың нәтижелері көрсеткендей, арт-терапияның тиімділігі тек психологиялық коррекцияда ғана емес, сонымен бірге жеке тұлғаның шығармашылық дамуы мен өзіндік санасын жетілдіруде де зор. Осы бағытта ары қарайғы зерттеулер мен практикалық қолданулар жасөспірімдердің эмоционалдық әл-ауқатын жақсартуға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, жасөспірімдермен арт-терапия арқылы коррекциялық жұмыс – қазіргі заманғы білім беру және психологиялық тәжірибеде маңызды орын алатын, тиімді әдіс екені белгілі. Жасөспірімдермен коррекциялық жұмыс жүргізуде арт-терапия тиімді әдістердің бірі болып табылады. Ол балалар мен жасөспірімдердің эмоционалдық күйзелісін жеңілдетуге, ішкі жан дүниесін түсінуге және өзін-өзі білдіруге мүмкіндік береді. Арт-терапия шығармашылық процеске негізделгендіктен, қатысушылар өз сезімдері мен ойларын вербалды емес жолмен жеткізе алады, бұл әсіресе сөйлеуде қиындықтары бар немесе эмоцияларын ашық білдіре алмайтын жасөспірімдер үшін маңызды. Зерттеулер көрсеткендей, арт-терапияны қолдану жасөспірімдердің өзіне деген сенімділігін арттырып, эмоционалдық тұрақтылығын қалыптастырады. Сонымен қатар, бұл әдіс стрессті азайтуға, коммуникативтік дағдыларды дамытуға және мінез-құлықтық ауытқуларды түзетуге көмектеседі. Арт-терапия жасөспірімдердің психологиялық саулығын нығайтуда тиімді құрал ретінде кеңінен қолданылады. Оны коррекциялық жұмыс барысында жүйелі және кешенді түрде қолдану жасөспірімдердің тұлғалық дамуына оң әсерін тигізеді[6]

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Аймағамбетова Қ. Ж., Қалиева К. С. “Психология және жас ерекшелік педагогикасы” – Алматы: “Білім”, 2019
2. Мұқанов М. “Жас ерекшелік психологиясы” – Алматы: “Қазақ университеті”, 2018.
3. Захаров А.И. “Эмоциональные нарушения у детей и методы их коррекции” – Москва: “Речь”, 2020.
4. Құлжанова Н. “Шығармашылық даму негіздері” – Алматы: “Мектеп”, 2017.
5. <https://infolesson.kz/proekt-na-temu-art-terapiya-i-ee-vliyanie-na-psihoemocionalnoe-sostoyanie-cheloveka-9-klasss-5672859.html>
6. Рожина, Л. Н. Арт-терапия в работе с детьми и подростками. – Москва: Генезис, 2016.

**Шағын жинақталған мектепте бірпәндік сабақты ұйымдастырудың
әдіс-тәсілдері**

Мырзағалиева Дамира Нұржанқызы
6B01709– Ағылшын тілі және бастауыш сынып мұғалімі ББ
3 курс студенті
Ғылыми жетекші: п.ғ.магистрі, аға оқытушы
Дуйсекова Асель Аманжолқызы
Астана Халықаралық Университеті,
Астана, Қазақстан
damiramyrzagalieva@gmail.com

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» заңында шағын комплектілі мектеп біріктірілген сынып комплектісі бар, оқушыларының саны аз оқу сабақтарын ұйымдастырудың ерекше формасы бар жалпы білім беретін мектеп деп көрсетілген. Сапалы білім беру жүйесі еліміздің экономикасын тұрақты дамуын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі және мемлекеттің дамуының өзегі болып есептеледі.

XXI ғасыр – жеке тұлғаны қалыптастыру, ізгілендіру, дамыту ғасыры. Ауылдағы шағын жинақты мектепте бала тұлғасы қалыптасуына ықпал ететін негізгі әлеуметтік факторлар – ауыл мектебінің әлеуметтік-экономикалық және мәдени, тұрмыстық ахуалы. Осыған байланысты ауыл мектебі мұғалімінің негізгі мақсаты – өмір сүру қажеттілігіне сенімділігі бар баланың жеке тұлғасын қалыптастыру. Оқушының туған жеріне адалдығын сақтап, қоршаған ортаға белсенді араластырып, жалпы мәдени дамытып, білімге деген ынтасын арттыру, сөйлеу дағдысын жетілдіріп, болашақта үлкен орта жағдайына бейімделу қабілетіне тәрбиелеу болып табылады. Міне, осындай тұлғаны қалыптастыруда мұғалім оқытудың әртүрлі әдістерін қолдана отырып, біріктірілген сыныпта отырған әртүрлі жастағы оқушылардың мүмкіндіктерін, жас ерекшеліктерін жан-жақты ескеріп, олардың өздігінен білім алуға қызығушылығын ояту, білім, білік, дағдыларын одан әрі дамыту міндетін жүзеге асырады.

Оқыту әдістері – алға қойылған мақсатқа жетудің жолы деп те аталады. Педагогикалық энциклопедияда оқыту әдістерін былайша анықтайды: «Оқыту әдістері – мұғалім мен оқушының өзара байланысты әрекеттерінің бірізділігі. Сол арқылы білім мазмұны меңгертіледі және меңгеріледі» [1].

Оқыту әдістерінің басты үш белгісі бар:

- оқыту мақсатын;
- білім мазмұнын меңгеру тәсілін;
- оқыту үдерісіндегі тек субъектінің (мұғалім мен оқушы) өзара бірлескен іс-әрекетінің сипатын анықтайды.

А.Байтұрсынұлы «жалпылау» және «жалқылау» әдістері деп дедукция мен индукцияны көрсеткен. Осындағы дедукция әдісінің оқушылардың теориялық ойлау қабілетін дамытуда алатын орны үлкен екендігіне дамыта оқыту теориясын зерттеген ғалымдар ерекше назар қоятынын байқауға болады [2].

И.Я. Лернер мен М.Н. Скаткиннің айтуынша, оқыту мақсаты мен білім беру мазмұнын анықтау балаға теориялық білім беруде жеткіліксіз. Ол үшін, алдымен, қандай жолмен, қандай әдістермен сол мақсатқа жетуге болатынын анықтау қажет дейді [3].

И.П. Подласый оқыту әдістерінің классификациясын былайша ұсынады (1-сурет)[4]:

1-сурет

Шағын жинақты мектептің біріктірілген сыныптарында бірпәндік оқыту жүйесінің дидактикалық негіздерінің негізгі тұжырымдары – дидактиканың басты категорияларын тану және әдістемелік жүйеге тірек ретінде алу болып отыр. Ол категориялардың, яғни *білім беру, оқу, оқыту, білім, білік-дағды, мақсат-міндеттер, білім мазмұны, оқыту формасы, оны ұйымдастыру жолдары, әдістері, оқыту тәсілдері және оқытудың нәтижесі* сияқты маңызды дидактикалық ұғымдарды шағын жинақты мектеп мұғалімдерінің терең түйсінуді пәннің сапалы оқытылуының кепілі деп айта аламыз.

Оқытудың тиімді *әдістерін* жүйелеп, оларды түрлендіре, орын ауыстыра отырып, шағын жинақты мектеп тәжірибесінде қолдануға болатын төмендегідей әдістерді пайдалануға болады:

1. Талдау.
2. Синтез жасау.
3. Дедукция.
4. Индукция.
5. Модельдеу.
6. Зерттеу.
7. Салыстыру.
8. Бақылау.
9. Ойын әдістері.
10. Белсенді оқыту.

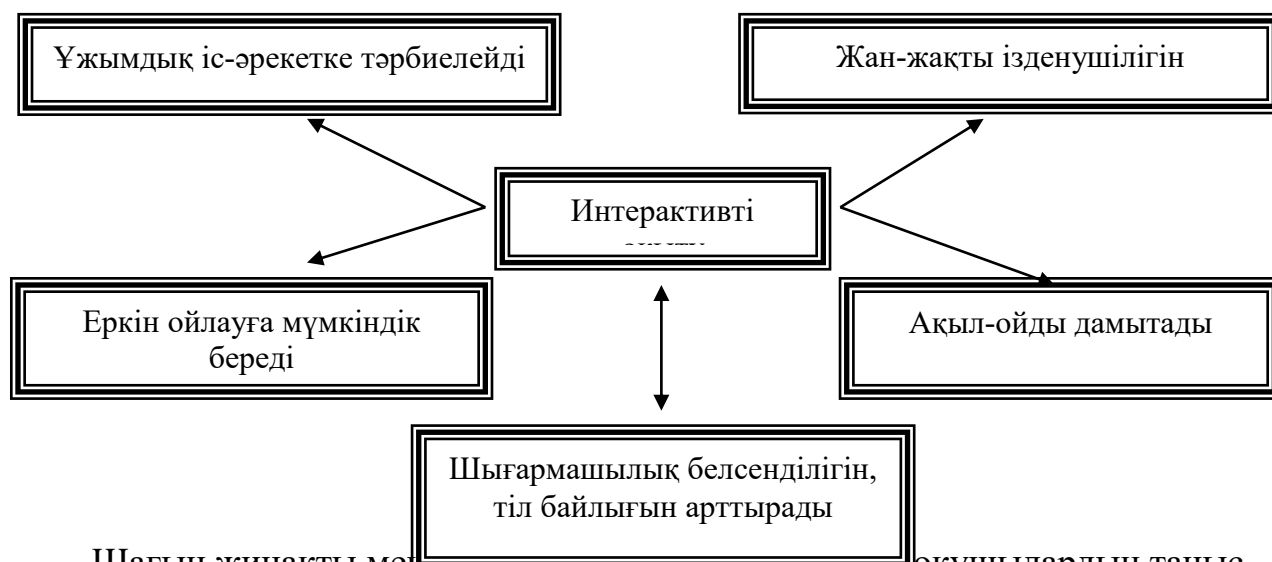
11. Проблемалық оқыту.
12. Тест алу.
13. Интерактивті оқыту.
14. Ұжымдық оқыту және т.б. әдістер.

Біріктірілген сыныпта әрбір сабақты өткізудің тиімді әдіс-тәсілдерін таңдау – ұстаздан кәсіби шеберлік пен ізденімпаздықты талап етеді. Енді осы әдістердің кейбіреуіне тоқтала кетсек, **ұжымдық оқыту әдісі**, соның ішінде топпен жұмысты ұйымдастырудың тиімділігі:

– оқушы жалпы жұмысқа қосатын үлесін өзі анықтайды, сондықтан сабаққа бар ықыласымен кіріседі;

– белгілі бір жүйеден шықпай, қатып қалған оқу тәсілі өзгереді.

Шағын жинақты мектептегі оқушы дамуына әсер ететін негізгі әдістердің бірі – **ішінара іздеу**. Ішінара іздеу сабағында мұғалім баланың әр қадамын назарға алып, оның жас ерекшеліктерін ескеріп отырады. Ішінара іздеу эвристикалық әңгімені жүзеге асырады, мұғалім проблемалық сұрақ қояды, оқушы сұрақтарды талқылап, ой елегінен өткізіп, жауап береді.

Шағын жинақты мектептегі оқушы дамуына әсер ететін негізгі әдістердің бірі – **ішінара іздеу**. Ішінара іздеу сабағында мұғалім баланың әр қадамын назарға алып, оның жас ерекшеліктерін ескеріп отырады. Ішінара іздеу эвристикалық әңгімені жүзеге асырады, мұғалім проблемалық сұрақ қояды, оқушы сұрақтарды талқылап, ой елегінен өткізіп, жауап береді.

Қазіргі таңдағы тиімді әдістердің бірі – **интерактивті оқыту әдісі** (2-сурет). Интерактивті әдісті пайдаланудың тиімділігі оқушының өз ойын еркін, жүйелі айтуына, ұйымшылдыққа тәрбиелейді. Әсіресе табиғатынан тұйық, өз ойын жеткізе алмайтын, өздеріне сенімсіздеу оқушыларға пайдасы зор.

«Интерактивті оқыту» терминдерінің ортақ түбірі интер ағылшын тілінің «inter» – аралық, «act» – әрекет ету деген сөздерімен енген. Интерактивті әдістер тіркесін оқушылардың өзара әрекет етуіне жағдай жасайтын әдістер деп түсінуге болады. Сондықтан олар сабақта ынтымастық педагогикасының жүзеге асуына, бірлесіп әрекет етуіне, сабақта жайлы да жағымды психологиялық жағдай орнауына мүмкіндік жасайды.

Интерактивті әдістерді қолдануда мұғалім төмендегідей ережелерді естен шығармауы қажет:

Бірінші ереже: сынып оқушыларының барлығын сабаққа түгел қатыстырып, танымға жұмылдыру.

Екінші ереже: оқушыларды психологиялық тұрғыдан дайындау. Оқушыларды жиі мақтап, қолпаштап отыру.

Үшінші ереже: сынып талапқа сай болуы қажет.

Төртінші ереже: әрбір қатысушы өз пікірін, көзқарасын білдіріп, дәлелдеп беруге мүмкіндік жасалу қажет.

Бесінші ереже: проблема шешу барысында оқушыларды топқа бөлу.

Қорыта айтқанда, қазіргі шағын жинақты мектепте білім алып жатқан оқушылар – болашақ зиялы қауым өкілі ретінде ұлттық, жалпыадамзаттық мәдениетті терең тануға ұмтылуы керек. Соның негізінде шағын жинақты мектеп оқушылары мәдениеттің, білімнің құндылық қасиетін түсінуге, оны дамытуға, сақтауға қажетті қабілеттер мен әдістерді меңгере бастайды. Осы бағытты ұстана отырып, шағын жинақты мектеп оқушыларына *өзіндік білім іздену әдістерін* меңгеруге үлкен басшылық ете алатын кіріктіре оқыту әдісінің тиімділігі жоғары.

Оқу мен тәрбие – оқушының білімді және адамзат қоғамының талаптарына сай дамуын мүмкін ететін ерекше үдеріс. Дәстүрлі оқыту жүйесінде мұғалім оқыту материалдарында берілетін білім мазмұнын «бар, өзгермейтін, даяр» нәтиже ретінде беретін болса, дамыта оқыту үдерісінде оқушыны білімді бірге іздейтін, әсіресе оқушының өзіне **«жаңалық ашу» мүмкіндігін жасайтын әдіс** алдыңғы орын алады.

Осындай әдістер арқылы оқушылардың оқу-танымдық белсенділігі жоғарылап, білім алу сапасының көрсеткіштері де биіктей түседі.

Шағын жинақты мектептегі бірпәндік сабақтарды ұйымдастыру барысында кез келген оқыту әдістерін тиімді қолдана білу арқылы сапалы білімге қол жеткізу мұғалімнен үлкен жауапкершілікті талап етеді. Сондықтан мұғалім жоғарыда көрсетілген әдістерді толық меңгеріп, өз тәжірибесінде шығармашылықпен қолдана білуі керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Педагогический энциклопедический словарь. – М.: БРЭ, 2003.
2. Базарбаева Н.Ә. Шағын комплектілі мектептердегі оқу-тәрбие үрдісіндегі ерекшеліктер: Алматы, 2002.
3. Скаткин М.Н. Активизация познавательной деятельности учащихся в обучении. - М., 1985.
4. Подласый И.П. Педагогика начальной школы. – М.: Владос, 2004.
5. Баймолдаев Т.М. Шағын жинақталған мектептерде пәндерді оқытуда жаңа педагогикалық әдістерді пайдалану жолдары. - Алматы, 2002.

ӘОЖ 37.022

Жалған естеліктер: фотосуреттер жалған естеліктерді қалай жасайды?

Нұрлыбайқызы Бағалы
«6B01101 – Педагогика және психология» ББ 2 курс білім алушысы,
Ғылыми жетекшісі: Турарова Г.У., аға оқытушы
Астана Халықаралық университеті,
Астана, Қазақстан
nurlybajbagaly@gmail.com

Қазіргі психологиялық ғылымда есте сақтау психикалық үрдіс ретінде анықталады, оның қызметтері өткен тәжірибені бекіту, сақтау, қайта өңдеу және қайта жаңғыртуды қамтиды. Біздің есте сақтау қабілетіміздің көптігі алған білімімізді іс-әрекетте пайдалануға және/немесе оларды санада қалпына келтіруге мүмкіндік береді. Алайда, іс жүзінде болмаған оқиғалар туралы естеліктерді біздің жадымызға имплантациялауға болады.

«Есте сақтау» ұғымының түсініксіздігі тіпті ауызекі тілде де ашылады. «Есімде» деген сөзбен біз белгілі бір теориялық білімді ғана емес, сонымен қатар практикалық дағдыларды да айтамыз. Алайда, бізді өткен оқиғаларға қайтаратын психикалық өмірдің «өмірбаяндық жады» деп аталатын жағы ерекше назар аударуға тұрарлық. В. В. Нуркова бұл ұғымды адамның өмір жолының субъективті көрінісі ретінде анықтайды, ол жеке маңызды оқиғалар мен жағдайларды бекітуден, сақтаудан, түсіндіруден және жаңартудан тұрады. Өмірбаяндық жадтың маңызды парадокстарының бірі-жеке естеліктер бұрмалануға оңай жауап береді, оларға мыналар жатады: ақпаратқа қол жетімділіктің толық жоғалуы, жаңа элементтерді қосу арқылы естеліктерді аяқтау (конфабуляция), әртүрлі естеліктердің фрагменттерін біріктіру (контаминация), жаңа естеліктерді құру, ақпарат көзін анықтаудағы қателіктер және т.б. Мұндай өзгерістердің сипаты эндогендік және экзогендік факторлармен анықталады. Эндогендік факторлар деп субъектінің өзі естеліктердің бұрмалануы түсініледі. Бұл ерекше мотивацияның, ішкі көзқарастардың, эмоциялардың, жеке тұлғалық ерекшеліктердің әсерінен болуы мүмкін. Сонымен, қайғы - қасірет жағдайында қайғылы оқиғалар оңай еске түседі, көтеріңкі көңіл-күйде-қуанышты. Кейде бұрмаланулар, ығыстыру сияқты есте сақтаудың қорғаныс механизмдерінің әсерінен болады. Мұндай жағдайларда адам жағымсыз оқиғалар туралы нақты естеліктерді ойдан шығарылған, бірақ ол үшін жағымды естеліктермен алмастырады [1].

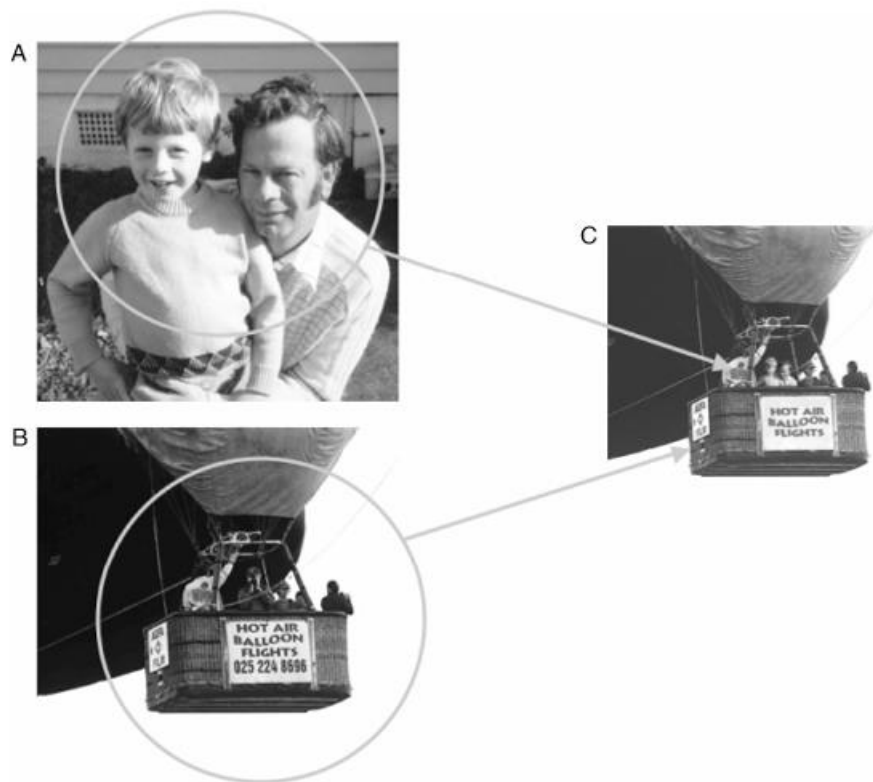
Адамға жалған естеліктер арқылы үстемдік жасау әдістері мен механизмдерін зерттеу алғаш рет Э.Лофтус еңбектерінде басталды. Қазіргі таңда бұл мәселе когнитивтік психология бағытында зерттеуді қажет етеді. Ғылыми әдебиеттерде жасөспірімдердің жалған естеліктерге икемділігіне байланысты зерттеу жұмыстары жетіспейді, бірақ жас кезең ерекше сезімтал факторлармен қарастырылады.

Жалған естелік - жадтың бұзылуларының бірі, яғни есте сақтау қабілеттерінің бір түрі болып табылады. Еске алу бұзылулары клиникалық психология бағытында зерттелсе, жалған естеліктер әлеуметтік және когнитивтік психологияның зерттеу нысаны болып табылады. Бұл ұғым алғаш

1866 жылы Кальбаум теориясы негізінен психиатрияға негізделген. Конфабуляция - адамның өмірінде бұрын соңды болмаған оқиғаларды есіне түсіруі. Бұл құбылысқа ұшыраған адам болмаған оқиғаларды есіне сақтап,оны шынайы оқиға ретінде қабылдап, сенім қалыптастыруы мүмкін. Мысалы, бұл құбылыс түс феноменінде де жүруі мүмкін,сіз көрген түсіңізді өмірде болған оқиға ретінде жадыңызда сақтасаңыз,шынайы оқиға құрап оны естеліктер қатарына қосуыңыз мүмкін. Осы тұста Р.Солсор жад қателіктерін зерттей отырып, адамның естеліктері бұрмалануға бейім екенін атап өткен.Оның пікірінше: «Адамның жеке естеліктерінің өзі кемшіліктерге толы болса,онда куәгерлердің қылмыс туралы айтқан естеліктері одан да өзгеріске ұшырауы мүмкін» [2].

Жалған естеліктердің туындауына әсер ететін факторлардың бірі-беймезгіл уақыт, яғни адам оқиғаны нақты есіне түсіре алмайтын немесе белгілі бір оқиғаларға байланысты есте қалған ақпараттың бұлыңғыр болатын кезеңдері. Уақыт өте келе, адам нақты оқиғаны есте сақтау қабілеті әлсіреп,бұлыңғыр немесе толық емес естеліктерді кейінірек өз қиялы арқылы толықтыруға бейім болады. Бұл процесс сыртқы ақпараттың ықпалымен жалған естеліктердің қалыптасуына әкелуі мүмкін.

Фотосуреттер жалған естеліктерді қалай жасайды? Фотограф Педро Мейер WIRED журналына берген сұхбатында: «Бұл сурет болғандықтан ғана оған сенуге болмайды. Оған тек сенімді адам жасаған жағдайда ғана сенуге болады» деген. Әрине, Мейер дұрыс айтады, бірақ адамдар бәрібір фотосуреттерге сенеді. Олар өткен шақты дәл жеткізетіндей қабылдайды. Адамдар фотосуретті өңдеуге болатынын біледі, алайда олар өздерінің жеке фотоларының шынайылығына сенімді болады (1-сурет). Егер адамның балалық шағына қатысты жалған фотосурет жасалынса, ол оның жадына қаншалықты әсер етуі мүмкін?

1-сурет . Wade және оның әріптестері (2002) қолданған өңдеу процесінің демонстрациясы. Субъектілер бастапқы фотосуреттен (А) «кесіледі» және жалған ауа шарының фотосуретіне (В) «қойылады». Субъектілерге осы жалған фотосурет (С) көрсетіліп, олардан оқиға туралы үш сұхбат барысында неғұрлым көп нәрсе есінде қалғанын сұрайды.

Осы сұраққа жауап беру үшін Уэйд, Гарри, Рид және Линдсей Лофтус пен Пикреллдің «Сауда орталығында адасу» әдісін қолданған болатын, бірақ әңгімелердің орнына фотосуреттерді пайдаланды. Олар зерттеу жүргізіп, қатысушыларға төрт фотосурет көрсеткен болатын.

- Үшеуі шынайы бала кездеріндегі фотолары
- Біреуі жалған - қатысушылардың ыстық әуе шарының себетінде отырғаны болды.

Жалған фотосуретті жасау үшін Photoshop жүйесі қолданылды. Қатысушылардың және олардың отбасы мүшелерінің бейнесі басқа суреттермен қиылып алынып, әуе шарының фотосы жапсырылды. Қатысушылардың туыстары әуе шарында серуендеудің ешқашан болмағанын растады. Қатысушылар бұл фотоларды үш рет қарап шықты, жартысы сол оқиғаны есте сақтағанын айтты. Кейбіреулер тіпті ол күні қандай болғанын сипаттап, зерттеу соңында фотосуреттің жалған екенін білгенде қатты таңғалды. [3]

Уэйд және әріптестері зерттеу соңында болжам жасады:

- Фотосуреттер адамдарға белгілі бір когнитивті сүйеніш нүктесін ұсынуы мүмкін.
- Бұл адамдарға ойлар, сезімдер, оқиға құрастыру сияқты бейнелерді қалыптастыруға жеңілдетеді.

- Осы қалыптастырған бейнелер кейіннен шынайы естеліктер ретінде қалыптасуы мүмкін.

Бұл құбылыс «дереккөздер шатасуы» деп аталады. Яғни адамдар өз қиялындағы бейнелер мен ойларды шынайы өмірден алынған естеліктермен шатастырып, жалған оқиғаны еске түсірдім деп санайды. Бұл жүргізілген тәжірибеден алынатын түсінік мынадай: адамға манипуляция арқылы сүреттің шынайы екендігін дәлелдету, ол адамның жадының бұзылуына себепші болады. Яғни келесі жолы осы жағдай қайталанса, адамның жады бұны айыра алмай қалыпты жағдай ретінде қарауы мүмкін. Осы тұрғыда фотосуреттер мен адам жадысы туралы зерттеулер әртүрлі ғылыми салаларда маңызды сұрақ туындатқызды.

Психологиялық ғылым тұрғысынан. Біз әлі білмейтін ақпараттар бар:

- Фотосуреттер әртүрлі жағдайда дереккөзді бақылауға қалай әсер етеді
- Кейбір жағдайларда фотосуреттер қиялды күшейте ала ма, ал басқаларында оны шектей ме?
- Егер фотосурет оқиғаның өзін көрсетсе (мысалы, әуе шары зерттеулерінде) немесе тек қатысушыларды көрсетсе (мысалы, “Slime” зерттеуінде), оның әсері қандай болады?
- Осы екі фактор ақпаратты өңдеудің жеңілдігіне (fluency) қалай әсер етеді?

Адамдар кейде белгілі бір ақпараттың өте жеңіл, тосыннан еске түсуін оның шынайылығының белгісі деп қателесіп қабылдайды (Бернштейн, Уитлси және Лофтус, 2002)

Жалған естеліктерді түсіну. DRM зерттеушілерінің басты мақсаты – жалған естеліктерді түсіну. Бұл құбылысты алғаш рет Deese (1959) сипаттағанымен, тек Roediger мен McDermott (1995) оны жалған естеліктермен байланыстырғаннан кейін ғана көптеген зерттеушілер оған назар аудара бастады. Roediger мен McDermott (1995) кейбір сөздер тізімі өте жоғары деңгейдегі жалған естеліктерді туғызатынын көрсетті, және бұл естеліктер сенімділік сезімімен және «есте сақтау» мәлімдемелерімен қатар жүрді, жай ғана болжамдар немесе таныстық сезімі емес, бұл тапсырма жалған естеліктерді мұқият бақыланатын зертханалық жағдайда зерттеудің сенімді әдісі екенін алға тартты.

Алайда, DRM иллюзиясының басқа жалған естелік түрлерімен байланыстылығы күмән тудырды. Freyd және Gleaves (1996) Roediger мен McDermott-тың (1995) DRM нәтижелерін зертханадан тыс қалыптасқан естеліктерге қолдану ұсынысын сынға алды. DePrince, Allard, Oh және Freyd (2004) DRM иллюзиясына «жалған естелік» терминін қолдануға қарсы шықты, өйткені бұл термин аутобиографиялық жады туралы пікірталастармен (яғни, психотерапия кезінде қалпына келтірілген естеліктердің шынайылығы туралы) шатастыруы мүмкін деп есептеді (қараңыз: Gleaves, Smith, Butler & Spiegel, 2004; Kihlstrom, 2004; McNally, 2003; Pezdek & Lam, 2007; Wade et al., 2007). DRM иллюзиясына «жалған естелік» терминін қолдануды қорғауға болар еді, бірақ негізгі мәселе – DRM зерттеулерінің аутобиографиялық естеліктерге

немесе зертханадан тыс оқиғаларға қатысты естеліктерге қаншалықты қолданылатынында.

DRM зерттеулерінің жалпыламалығы туралы мәселе әдебиеттерде көп қарастырылмаған. Көптеген зерттеушілер бұл құбылыстың өзіне қатысты сұрақтарды (мысалы, қандай жағдайларда бұл иллюзия күшейеді немесе әлсірейді?) немесе оны жалған естеліктерді өлшеудің негізгі әдісі ретінде қолдана отырып, басқа сұрақтарға жауап беруге тырысты (мысалы, жалған естеліктер мида қалай қалыптасады?). Бұл сұрақтар маңызды тұжырымдар жасауға көмектесті, және бұл шолу барысында сол нәтижелер қарастырылатын болады. Алайда, бұл шолудың басты мақсаты – DRM зерттеулерінің басқа жалған естелік түрлерін түсінуге тигізетін әсерін қарастыру.

Сонымен, жалған естеліктер және фотосуреттердің адамның жадын өзгертуі – психология мен когнитивтік ғылымда маңызды зерттеу тақырыптарының бірі. Бұл зерттеу фотосуреттердің жалған естеліктерді қалай тудыратындығын көрсетеді және оның адам психологиясына тигізетін әсерін сипаттайды.

Фотосуреттер тек өткенді еске түсіруге көмектесетін құрал ғана емес, сонымен қатар адамның санасында мүлдем болмаған оқиғаларды да қалыптастыра алады. Уэйд және оның әріптестері жүргізген зерттеулер фотосуреттердің адам жадында жалған оқиғалар туралы нақты және сенімді естеліктер тудыруы мүмкін екенін дәлелдейді. Бұл феноменнің негізінде адамның жадының бұрмалануы, қиял мен шындықты ажырату қабілетінің әлсіреуі жатыр.

Тәжірибелер фотошоппен өңделген суреттердің адамды сендіруде күшті құрал екенін көрсетті. Мысалы балалық шақтағы жалған фотосуреттердің адам жадында нақты оқиға ретінде орнығып, егжей-тегжейлі сипатталып жатуы – жадының сенімділігіне деген сұрақтарды туындатады. Бұл, әсіресе, құқық қорғау саласында, сот процесінде куәгерлердің берген жауаптарының дәлдігіне күмән тудырады.

Сонымен қатар, жалған фотосуреттер медиа және әлеуметтік желілерде ақпаратты бұрмалау құралы ретінде қолданылып, қоғамдық пікірді манипуляциялаудың жаңа деңгейіне әкелуі мүмкін. 2004 жылы Ұлыбританиядағы Daily Mirror газетінде жалған әскери фотосуреттердің жариялануы осының айқын дәлелі.

Бұл зерттеулер адамның жадын зерттеудің маңыздылығын көрсетіп қана қоймай, жалған ақпараттың таралуын болдырмау үшін фото және ақпараттық сауаттылықтың қажеттілігін айқындайды. Болашақта фотосуреттердің адам жадымен байланысын тереңірек зерттеу арқылы жалған естеліктердің алдын алу жолдарын табу маңызды болып қала береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Нуркова, В. В. Общая психология: учебник для вузов / В. В. Нуркова, Н. Б. Березанская. - 3-е изд., перераб. и доп. - Москва: Издательство Юрайт, 2019. - 524 с .

2. Лофтус, Э. Ф. и Пикрелл, Дж. Э. (1995). Формирование ложных воспоминаний. *Psychiatric Annals*, 25 (12), 720–725. <https://doi.org/10.3928/0048-5713-19951201-07>

3. Loftus E F . The reality of repressed memories. 1993 May;48(5):518-37. doi: 10.1037//0003-066x.48.5.518.

ӘӨЖ 37-032

Бастауыш сыныпта шығармашылық тапсырмалар мен жобаларды қолдану арқылы оқушының тұлғалық дамуын қалыптастыру

Омирханова Назерке Ганиевна, Бастауыш сынып мұғалімі
"№16 Төлеубай Аманов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі"КММ,
Абай облысы Семей қаласы, Қазақстан Республикасы
nazko.88.16@mail.ru

Бастауыш сынып кезеңі – оқушының тұлғасы мен жеке қасиеттерінің қалыптасуына үлкен әсер ететін уақыт. Бұл жастағы балалар білім мен дағдыларды меңгерумен қатар, шығармашылық қабілеттерін де дамытуға тиіс. Шығармашылық тапсырмалар мен жобалар оқушылардың қызығушылықтарын арттырып, оларды өз бетімен жұмыс істеуге және мәселелерді шешуге үйретеді. Сонымен қатар, бұл әдістер балалардың өз ойларын білдіруге, шығармашылықпен жұмыс істеуге және топта бірлесіп әрекет етуге деген қабілеттерін дамытады.

Оқушы тұлғасын жетілдіруде шығармашылық тапсырмалардың рөлі ерекше. Шығармашылық тапсырмалар – бұл оқушылардың өз идеяларын жүзеге асыруға, өз тәжірибесін қолдануға мүмкіндік беретін тапсырмалар. Мұндай тапсырмаларға шығармашылық есептер, эсселер, сурет салу, көркем әдеби шығармалар жазу, театрлық қойылымдар қою және т.б. жатады.

Мысал: Оқушыларға белгілі бір тақырып бойынша эссе жазу тапсырмасы берілгенде, олар өз ойларын жүйелеп, сөздік қорларын қолдану арқылы еркін түрде жазуға мүмкіндік алады. Бұл оқушылардың ойлау қабілетін дамытады әрі олардың жазбаша тілін жетілдіреді.

Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың белсенділігін арттырып, оқу процесіне деген қызығушылықтарын оятады. Мұндай тапсырмалардың мақсаты - тек білім беру емес, сонымен қатар, оқушылардың өзін-өзі танып білуіне, өз пікірлерін жүйелі түрде жеткізуіне және бір мәселеге бірнеше шешім ұсынуына жағдай жасау. Әсіресе, бастауыш сынып оқушылары үшін шығармашылық тапсырмалар ойлау қабілетін дамытуда, олардың тыңдаушы ретінде де, сөйлеуші ретінде де дамуына септігін тигізеді. Мысалы: Оқушыларға белгілі бір тақырып бойынша қысқа ертегі жазу тапсырмасы берілгенде, олар өз қиялдары мен білімдерін қолданып, ерекше шешімдер ұсына алады. Бұл оларға тек шығармашылық ізденіс жасауға мүмкіндік беріп қана қоймай, өз идеяларын нақты сөзбен жеткізуге де үйретеді.

Шығармашылық тапсырмалар топтық жұмыста да маңызды рөл атқарады. Олар оқушыларды біріктіріп, бірлескен әрекет етуге үйретеді. Топтық тапсырмалар барысында оқушылар өзара пікір алмасып, бірігіп жұмыс істей отырып, бір-бірінен жаңа білім мен дағдылар алады. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын жетілдіріп, әлеуметтік тұрғыда бейімделуін арттырады. Мысалы: «Жаңа әлем» тақырыбында топтарға бөлініп, әр оқушы өз әлемін сипаттайды. Бұл тапсырма барысында балалар өзара пікір алмасып, бір-бірінің ойларын тыңдай отырып, коммуникативтік дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, олар бір топ болып жұмыс істегендіктен, жауапкершілік пен ынтымақтастықты сезінеді.

Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырады. Бұл тапсырмалар оқушыларға оқу материалына қызығушылық тудырып, сол тақырыпты тереңірек түсінуге және зерттеуге мүмкіндік береді. Шығармашылық тапсырмалар арқылы оқушылар тек теориялық білімді ғана меңгермей, сонымен қатар, оларды өмірде қалай қолдану керектігін де үйренеді. Атап айтқанда, оқушыларға экологиялық мәселе бойынша шығармашылық жоба жасау тапсырмасы берілгенде, олар тақырып бойынша ақпарат жинап, өз ойларын ашық түрде жеткізеді. Бұл жоба оқушыларға өз елінің экологиялық жағдайын тереңірек түсінуге және шығармашылық түрде шешімдер ұсынуға мүмкіндік береді.

Шығармашылық тапсырмалардың оқушылардың өзін-өзі бағалауы мен рефлексиясын дамытудағы рөлі ерекше. Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың өзін-өзі бағалау қабілетін дамытады. Олар өз жұмыстарын бағалап, қай бағытта жұмыс істеу керектігін түсінеді. Бұл процессте оқушылар өз кемшіліктерін анықтап, оларды түзету жолдарын қарастырады. Сонымен қатар, рефлексия процесі арқылы балалар өз оқу үдерісіне деген көзқарасын өзгертеді. Мысалы: Оқушыларға белгілі бір тақырыпта эссе жазу тапсырмасы берілгенде, олар жазған жұмыстарын қайта қарап, өз пікірлерін дамыта отырып, жақсарту жолдарын іздейді. Бұл оларға тек жазбаша тілін дамытуға ғана емес, сонымен бірге ойлау қабілеттерін жетілдіруге де ықпал етеді.

Жобалық әдіс арқылы тұлға дамытуға ерекше назар аударуды қажет етеді. Жобалық әдіс бастауыш сыныпта оқушыларға белгілі бір тақырып бойынша зерттеу жүргізуге, ақпарат жинауға, оны талдауға және қорытынды шығаруға мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқушыларды топта жұмыс істеуге үйретеді, олардың ұйымдастырушылық қабілеттерін арттырады. Мысалы: «Менің туған өлкем» атты жоба арқылы оқушылар өз туған өлкесі туралы ақпарат жинап, оны таныстыру үшін презентация жасайды. Бұл жоба арқылы оқушылар зерттеу жүргізіп, шығармашылық тұрғыда ойлай отырып, өз білімдерін көрсетеді.

Жобалық әдіс бастауыш сыныпта оқушыларға өте пайдалы деп саналады, себебі ол оқушының тұлғалық дамуына, шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге, өзін-өзі бағалауға, сонымен қатар, әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жобалық әдіс оқушыларға тақырыпты тереңірек зерттеп, ақпарат жинауға мүмкіндік береді. Олар тек оқулықтағы материалды қайталаумен

шектелмей, нақты өмірде қолдану тәсілдерін де қарастырады. Осылайша, оқу үдерісі қызықты әрі мазмұнды болады.

Сонымен қатар, жобалар оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытуға мүмкіндік береді. Олар проблемаларды шешу жолдарын іздейді, әртүрлі идеяларды ұсынады, топтық жұмыс арқылы креативті шешімдер табуға ұмтылады. Бұл қабілеттер әртүрлі шығармашылық жобаларда, жазба жұмыстарында, бейнелеу өнері және басқа да әрекеттерде айқын көрінеді.

Жобалық әдіс оқушыларды топпен жұмыс істеуге үйретеді. Олар өз пікірлерін ұсына отырып, басқа балалармен бірлесе жұмыс істейді. Бұл дағдылар олардың коммуникативтік қабілеттерін жақсартып, бірлескен әрекеттер кезінде жауапкершілікті сезінуге үйретеді.

Тәжірибе көрсеткендей, тағы бір маңызды кезең жоба барысында оқушылар өздерінің білімдері мен дағдыларын қолдана отырып, міндеттерді өз бетінше орындайды. Бұл өз кезегінде олардың тәуелсіз жұмыс істеу қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Жобалық әдіс оқушыларды тек теориялық біліммен таныстырудан гөрі, оларды нақты жағдайларда қолдануды үйретеді. Бұл әдіс арқылы оқушылар тақырыпты тереңірек зерттеп, өз бетінше шешімдер қабылдауға дағдыланады. Жобалық әдіс бастауыш сынып оқушыларына өте пайдалы. Ол олардың білімдерін тек теориялық тұрғыдан меңгеруге ғана емес, сонымен қатар практикалық тұрғыдан қолдануға көмектеседі. Бұл әдіс арқылы оқушылар шығармашылық, әлеуметтік және танымдық дағдыларын дамытады, өз бетінше жұмыс істей білуге үйренеді. Сондықтан жобалық әдіс бастауыш білім беру жүйесінде маңызды орын алуы тиіс.

Оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамыту тұлға қалыптастырудың негізгі шарттарының бірі. Шығармашылық тапсырмалар мен жобалық жұмыстар оқушылардың әлеуметтік және эмоционалдық дамуына да ықпал етеді. Топта жұмыс істеу, басқа балалармен пікірлесу және идея алмасу арқылы оқушылар өздерінің әлеуметтік дағдыларын жетілдіреді. Мысалы: оқушылар бір топқа бөлініп, әрқайсысы белгілі бір тарихи тұлға туралы зерттеу жүргізеді. Топ ішінде пікір алмасу және идеялармен бөлісу арқылы балалар бір-бірін тыңдай отырып, өзара құрмет көрсету дағдыларын қалыптастырады.

Көшбасшылық және ұйымдастырушылық дағдыларды дамыту бастауыш сынып оқушыларының тұлғасын қалыптастыру үшін маңызды фактор деп есептеледі. Жобалық жұмыс оқушылардың көшбасшылық қабілеттерін дамытады. Олар топтық жұмыстың басында тұрып, топты ұйымдастыру және тапсырмаларды бөлу арқылы жауапкершілік сезімін арттырады. Мысалы: «Экологиялық таза әлем» атты жобаға қатысқан оқушылар өздері ұйымдастырып, экология тақырыбында презентация жасап, қоршаған ортаны қорғауға арналған ұсыныстармен келеді. Мұндай жобалар оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін және жауапкершілік сезімін арттырады.

Шығармашылық тапсырмалар мен жобалық жұмыстар бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық дамуын тиімді түрде қалыптастырудың құралдары

болып табылады. Олар оқушылардың өз ойын еркін айтуына, шығармашылық қабілеттерін дамытуға, зерттеу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, бұл әдістер оқушыларды әлеуметтік және эмоциялық тұрғыдан дамытуға, ұйымдастырушылық дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Осылайша, шығармашылық тапсырмалар мен жобалық жұмыстар білім беру процесінде маңызды рөл атқарады және оқушылардың жеке тұлғалық дамуын қамтамасыз етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Жұмабаева, С. Бастауыш мектепте шығармашылық ойлау мен белсенділікті дамыту. Алматы: Мектеп баспасы. 2018.
2. Қуанышбекова, А. Жобалық әдіс арқылы оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамыту. Білім және ғылым журналы, 5, 34-40. 2020.
3. Омарова, Ж. Бастауыш білім беру жүйесінде шығармашылық тапсырмалардың рөлі. Қазақстандағы білім беру, 3, 15-20. 2019.
4. Айтқазина, Н. Шығармашылық тапсырмалар мен жобаларды қолдану арқылы оқушылардың тұлғалық дамуы. Педагогикалық ғылымдар, 6, 22-27. 2017.

ӘӨЖ 37.377

Жобалап оқыту технологиясын қолданудың ерекшеліктері

Осатай Сымбат Нуржанқызы,
«6В01506 - Математика» ББ 1 курс студенті,
Ғылыми жетекшісі: Заурбекова Айгуль Мырзабаевна
Астана Халықаралық университеті,
Астана, Қазақстан.
Эл. пошта: ossatay.symbat@mail.ru

Педагогикалық технология - дара тұлғаны қалыптастыруға педагогикалық ықпалдарды ұйымдастыру қажеттілігінен туындаған өзара байланысты процестер.

Қазіргі уақытта Қазақстанда білім берудің өзіндік жоспары, ұлттық үлгісі қалыптасуда. Осыған орай, оқушының тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологиялары пайда болуда.

Бүгінде елімізде білім беру ошақтарында 50-ден астам педагогикалық технологияларды теориялық және ғылыми қолданбалы бағыт тұрғысынан жазылған зерттеулерді арқауы етіп, оларды оқыту үрдісін жетілдіру бағытында қолдану мәселелерімен отандық ғалымдар: Д.М.Жүсіпбалиева, Б.Ә.Әбдікәрімұлы, М.С.Мәлібекова, Г.Қ.Нұрғалиева, Қ.Қабдықайырұлы, Ж.А.Қараев, Ш.Т.Таубаева т.б. өз зерттеулерінде қарастырған, педагогикалық технологияларды пайдалану мүмкіндіктерін нақтылау қажеттілігін айқындай түсуде. Осындай жаңа технологиялардың бірі - жобалап оқыту технологиясы.

Жобалау - «proicere» деген латын сөзі. Бұл сөз «жоспарлау, дайындау» сияқты мағынаны немесе жоспардың жүзеге асырылуын білдіреді. Жобалау технологиясы XIX ғасырдың 2-ші жартысында АҚШ ауылшаруашылығы мектептерінде пайда болған. Оның негізін қалаған психолог, педагог, философ Джон Дьюи. Дьюидің ілімін жалғастырушы профессор Уильям Херд Килпатриктің ойынша, балаларды өз жұмысының жемісін көруге ынталандыру арқылы үлкен өмірге дайындау - бұл технологияның негізі.

«Өзіне көйлек тігіп киген бойжеткенді мысалға алайық. Егер ол кейін өзі киетін көйлегі үшін жанын аямай, ерінбей, аса қызығушылықпен көйлек үлгісін өзі ойлап тауып, өз бетімен өлшеп, пішіп, тігіп кесе - бұл мысал жобалау технологиясының нағыз типтік үлгісі» - деп тұжырымдайды Хилпатрик [1].

Сонымен қатар танымдық прагматизм философиясының өкілі Девей жобалық жұмыстың ғылыми және саяси концепциясының іргетасын қаласа, оның әріптесі Килпатрик жобалау әдісін ауқымды мағынасына қарай тәрбиеге қатысты философия ретінде бағалады. Осыған байланысты Килпатрик жобаны «әлеуметтік ортада өткізілетін жүректен шыққан мақсатты әрекет» ретінде қарастырады [2].

Рейхвейн теория мен тәжірибенің байланысын жоба десе, Б.Отто жалпы сабақтардың концепциясында басты рөлді сұхбат алады дегенді айтады.

Кершенштайнер еңбек мектебінен жобалау идеяларын немесе осы бағытта дамуды байқауға болатынын тұжырымдады [3].

В.Килпатриктің ойынша, оқу әрекеттері оқытушының қатысуынсыз орындалуы тиіс. Сонда оқушы өз әрекетінің нәтижесін көріп, өзінің қабілетін бағалай алады десе, ал Д.Дьюи оқушының әрекеті мұғаліммен бірлескен әрекет болуын талап етті. Өйткені оқушының әрекетті аяғына дейін орындауына толық білімі жетпеуі мүмкін, ол үшін мұғалім әрекетті орындаудың алдында оқушының барлық ойлау әрекеті сатысынан өтуін қамтамасыз етуі тиіс деген пікір айтады [4].

Демек, жобалау идеясы, жобалау әдісі ең алдымен жалпы білім беретін мектептер мен жоғары оқу орындарындағы дәстүрлі оқытуға қарсы бағытталған бағдарлама ретінде қарастырылды.

Жоғарыда айтылғандай, жобалау әдісі Еуропада XX ғасырдың басында басталғанымен, Қазақстанда білім беру салалары кредиттік жүйеге енгелі қазақ тілі әдістемесінде соңғы жылдары ғана қолданыла бастады.

Жобалап оқыту технологиясы ТМД елдерінің оқыту жүйесінде де кең өріс алып жатқаны белгілі.

Жобалап оқыту технологиясының теориялық алғаш негіздеген Ресей ғалымдарынан В.П.Беспалько, В.В.Давыдов, В.К.Дьяченко, Л.В.Занков, П.Я.Гальперин, Н.В. Кузьмина т.б. ғалымдардың теориялық зерттеулерінің нәтижесінде, сонымен қоса Е.Н.Ильина, С.Н.Лысенкова, В.Ф.Шаталов т.с.с. әдіскерлердің практикалық тәжірибелерінің негізінде қарастырылған.

Жобалап оқыту технологиясы - кредиттік оқу жүйесінің талабына сай, қазақ тілін үйренуге қазіргі заман тұрғысынан қойылып отырған міндеттерге жауап бере алатын, бүгінгі күн үдерісін толық ақтай алатын оқыту жүйесі.

Яғни, жобалап оқыту технологиясының негізгі тірегі - өз бетімен белсенді істер атқаратын студенттің өзіндік ізденісіне, олардың өзін-өзі танытуына, танымдық-практикалық қабілеттерін жүзеге асыруына қажетті мүмкіндіктер.

Ш.Д.Абдиева: «жобалау әдісі - студент пен оқытушының бірігіп, белгілі бір мәселені шешуге және қорытынды жасауға негізделген оқу немесе басқа да әрекеттерін айтуға болады» - десе [5], яғни, жобалау технологиясын қолданудағы негізгі мақсат – оқушылардың қызығушылық ынтасын дамыту, өз бетімен жұмыстарын жүргізу арқылы білімдерін жетілдіру, ақпараттық бағдарлау біліктілігін қалыптастыру және сыни тұрғыдан ойлау қабілетін арттыру арқылы оқушыны болашақта әр түрлі жағдаяттарда, әр түрлі қоғамдық ортада өзін - өзі көрсете білуге бейімдеу [6].

Демек, жобалап оқыту технологиясын қолданып, проблемалық тақырыптың мазмұнын ашу, пікірталасқа түсу, өзіндік ойларын ғылыми дәлелдеудегі мұндай оқу ынтымақтастығын тудыратын топтық жұмыстардың мүмкіндіктері мен тиімділігі мол.

Ә.Қисымова, Т.Увалиева ғалымдардың зерттеп, зерделеулерінің нәтижесінде жаңа кезеңде жобалай оқыту технологиясын математика сабағында сапалы әрі тиімді оқыту жүйесі ретінде тандап алудың бірнеше себептері жүйеленді.

Біріншіден, бұл технология - кредиттік оқу жүйесін жүзеге асыруға мүмкіндігі мол технология. Кредиттік оқу жүйесінде студенттің өз бетімен орындайтын жұмысына басымдылық беріледі. Ол оқытушының басшылығымен және өз бетімен орындайтын жұмыс деп бөлінеді. Осы тұрғыдан қарағанда, жобалай оқыту технологиясы мен кредиттік оқу жүйесінің өзара бірлігі айқын байқалады.

Екіншіден, жобалай оқыту технологиясының философиялық, гуманистік, психологиялық мүмкіндіктері студенттің жеке тұлғасын дамытуға бағытталады. Өз бетімен математика бойынша берілетін түрлі жобаларды математика сабағында орындау барысында студент «білім іздеудің өзіндік сүрлеуін» қалыптастырады және ол сүрлеу студенттің өмір бойғы білім алуы дағдыларын дамытады.

Үшіншіден, бұл технологияның артықшылығы–жоба жұмысын орындау арқылы студент өздігінен шешім жасауға үйренеді, жобаның орындау логикасын анықтайды. Студент есепті меңгеру үдерісінде математиканы оқып-білудің негізгі әрі белсенді субъектісіне айналады.

Төртіншіден, бұл технология студенттің білім деңгейін дамытуға көмектеседі, себебі ол өз бетінше әрекетке түсіп, ізденеді.

Бесіншіден, бұл технология бойынша студент тақырыпты өзі таңдауына мүмкіндік алады.

Алтыншыдан, жобалау технологиясы оқытушыға да, студентке де жұмысына, ғылыми дәлелдемелеріне қанағаттану сезімін, яғни «эгофакторлық» сенім ұялатады.

Жобалық іс-әрекет барысында келесі жалпы білім беру дағдылары қалыптасады:

1.Рефлексивті дағдылар:

- шешу үшін білімі жеткіліксіз мәселені түсіне білу;
- сұраққа жауап бере білу: мәселені шешу үшін нені үйрену керек

2.Ізденушілік (зерттеушілік) іскерліктер:

- идеяларды өз бетінше генерациялай білу, яғни. әртүрлі салалардан білімді тарта отырып, іс-әрекет тәсілін ойлап табу;
- ақпараттық өрістегі жетіспейтін ақпаратты өз бетінше таба білу;
- жетіспейтін ақпаратты сарапшыдан (мұғалім, кеңесші, маман) сұрау мүмкіндігі;

- мәселенің бірнеше шешімін таба білу;
- гипотеза жасай білу;
- себеп-салдарлық байланыстарды орната білу

3. Бағалау дербестігі дағдылары.

4. Ынтымақтастықта жұмыс істей білу және дағдылар:

- ұжымдық жоспарлау қабілеті;
- кез келген серіктеспен қарым-қатынас жасай білу;
- ортақ міндеттерді шешуде топта өзара көмек көрсету дағдылары;
- іскерлік серіктестік қарым-қатынас дағдылары;
- топтың басқа мүшелерінің жұмысындағы қателерді таба және түзете білу.

5.Коммуникативтік дағдылар:

- ересектермен тәрбиелік қарым-қатынасты бастау мүмкіндігі;
- диалогқа түсу, сұрақтар қою және т.б.;
- пікірталас жүргізе білу;
- өз көзқарасын қорғай білу;
- ымыраға келе білу;
- сұхбаттасу, ауызша сұхбаттасу және т.б. дағдылары.

6.Таныстыру дағдылары:

- монологтық сөйлеу дағдылары;
- сөз сөйлеу кезінде өзін сенімді ұстай білу;
- көркемдік шеберлік;
- сөйлеу барысында көрнекіліктің әр түрлі құралдарын қолдана білу;
- жоспарланбаған сұрақтарға жауап беру мүмкіндігі.

Қорыта айтқанда, жобалау әдісі - қандай да бір түрде безендірілген, нақты, айтарлықтай тәжірибелік нәтижемен аяқталуы тиіс мәселені толық өңдеу арқылы дидактикалық мақсаттарға жетудің тәсілі болып табылады.

Жобалап оқыту технологиясын қолданатын педагогикалық үдерістегі - оқу қызметтері, оқыту әдістері мен тәсілдері, оқытудың формасы мен техникалық құралдары тілдің лингвистикалық негіздерімен байланыста қаралады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қисымова Ә.Қ., Увалиева Т.Ж. Оқыту технологиялары. - Алматы. 2020, - 204 б.

2. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. - М., 2022.
3. Колесникова И. А. Основы технологической культуры педагога. - М.1 СПб., 2023.
4. Кулюткин Ю. Н., Сухобская Г. С. Моделирование педагогических ситуаций. - М., 2021.
5. Загашев И. О., Заир-Бек С. И. Критическое мышление: технология развития. - СПб., 2023.
6. 2. Э.Тұрдалиева, Ақынова Ж.Жобалау технологиясын қолдану әдістері //Қазақ тілі мен әдебиеті. №5, 2021, 36-40 б.

ӘӨЖ 37.377

Математика сабақтарында белсенді оқыту әдістерін қолдану

Өтеғали Әсемай Өтепбергенқызы
«6B01506 - Математика» ББ 1 курс студенті,
Ғылыми жетекшісі: Заурбекова Айгуль Мырзабаевна
Астана Халықаралық университеті,
Астана, Қазақстан.
otegaliasemaj@gmail.com

Оқытудың белсенді әдістері-оқу материалын игеру үдерісінде оқушыларды белсенді ойлау және практикалық әрекетке итермелейтін әдістер. Белсенді оқыту мұғалімнің дайын білімдерді баяндауына, оларды есте сақтауы мен қайта жаңғыртуына емес, оқушылардың белсенді ойлау және практикалық әрекет үдерісінде өз бетінше білімдер мен біліктерді меңгеруіне бағытталған әдістер жүйесін пайдалануды білдіреді.

Оқу үдерісі өзінің табиғаты бойынша ойлаудан тұруы керек және ми құрылымында өзгеріс туғызуға жетелеуге тиіс. Ми неғұрлым белсенді жұмыс істеген сайын, оқу үдерісі соғұрлым қарқынды жүзеге асады. Хэтти адам миы ақпаратты өндеп, оны түсінуге мүмкіндік беретінін, ал мұғалімнің тоқтаусыз сөйлеуі миға шамадан тыс аса көп ақпарат «жүктемелейтіні» және ол оқушылардың қызығушылығын жоғалтуға әкеліп соғатыны, сол сәтте оқудың нәтижелілігі айтарлықтай төмендеп кететіні туралы біздің хабардар екенімізді сипаттайды. Ал белсенді оқу, керісінше, оқушылардың белсенді қызметпен айналысу арқылы мұғалім берген ақпараттың мәнін ұғынып, алған білімдерін есте сақтап, оны қолдана алуын қамтамасыз етуді көздейді. Хэттидің мидың қызметін талдай отырып жүргізген шолуы дағдыларды меңгерту шеберлігі тек іс жүзіндегі белсенді қызмет арқылы жүзеге асатынын, демек, оқушылар тек тыңдаумен айналыспай, білім алуда белсенді әрекет етуі керек екендігін көрсетеді. Қызметтің мұндай түрлері оқушылардан өздері тапқан ақпаратты талдау және түсіндіру үшін зерттеу және жоспарлау дағдыларын қолдануды

талап етеді, болашақта өз дағдыларын жақсарту мақсатында басқа нәтижелерді бақылауды және талдауды қажет етеді [1].

Белсенді оқыту әдістерінің ерекшеліктері - олардың негізінде практикалық және ойлау әрекетіне ояту жатыр. Онсыз білімдерді игеруде алға жылжушылық болмайды. Оқытудың белсенді әдістерінің пайда болуы және дамуы оқытудың алдына оқушыларға білім ғана беріп қоймай, танымдық қызығушылықтар мен қабілеттердің, шығармашылық ойлаудың, өз бетінше ақыл-ой еңбегінің қалыптасуы мен дамуын қамтамасыз ету т.б. жаңа міндеттер қойылуымен байланысты. Жаңа міндеттердің пайда болуы ақпараттың қарқынды дамуына тәуелді. Егер бұрын мектепте, оқу орындарында алынған білімдер адамға ұзақ уақыт қызмет ете алса, қазіргі ақпараттық заманда оларды үнемі жаңартып отыру қажет. Бұл өз бетінше білім алу жолымен жүзеге асуы мүмкін, ал бұл адамнан танымдық белсенділікті және өзіндікті талап етеді.

Математиканы оқыту мектепке сабақ және сабақтан тыс жүргізілетін сабақтар формасында жүзеге асырылады. Сабақтарда балалардың математикаға деген ынтасын арттыруға, олардың өз бетінше жұмыс істей білу дағдысын тәрбиелеуге ерекше назар аударылады. Пәнге деген ынтасы мен өз бетінше ойлай білу өз ара тығыз байланысты. Сабақ балалар үшін қызықты өткенде, олардың оқу жұмысында да белсенділігі артып, өз бетінше жұмыс жасап, белсенділігін арттырғандығынан олардың пәнге деген ынтасы өседі. Оқушыларды өз бетімен ойлауға тәрбиелеп, математикаға деген ынтасын арттыру үшін оқыту әдістерін, тақырыпқа лайық тапсырмаларды дұрыс тандап алудың маңызы зор. Оқудың белсенді әдістерінің бірі - оқушыларға өз бетімен жұмыс істете білу. Өздігінен орындайтын жұмысты сабақтың барлық процесінде іске асыруға болады. Өткен материалды қайталау, бекіту кезінде, жаңа материалды түсіндіру барысында, үй тапсырмасын орындау да оқушының өздігінен жұмыс істеу қажет. Алайда берілген тапсырманың баланың шамасына лайықты болуын үнемі назарда ұстау қажет. Оқушылардың сабақта өздігінен орындайтын жұмыстарын тиімді ұйымдастыру үшін математика кабинеттерінде дидактикалық материалды, үлестірмелі материалдар, баспа негіздегі дәптерлер, тағы басқа оқу құралдары жинастырылуы қажет. Қорыта келгенде оқушылардың өз бетімен орындайтын жұмыстары: карточкалар, өздік жұмыстар, кестелер толтыру арқылы жүзеге асады [2].

Оқушының математика пәніне ынтасын дамыту үшін берілетін тапсырмалар: логикалық тапсырмалар, ойына түрткі болатын математика туралы қызықты материалдар, ауызша шығарылатын есептер т.б.

Оқушылардың қызығушылығымен оқып үйрену барысында қабілеті ашылып, дарыны ұшталады өз күшіне мүмкіндігіне сенім артады, кісілігі қалыптасады. Жалпы сыни тұрғыдан ойлайтын оқушылар белсенді болады, олар сұрақ қойып, дәлелдерді талдайды, мағынаны анықтау үшін саналы түрде стратегиялар қолданады. Нәтижесінде оқушы өз білімінің қайсы деңгейде тұрғанын біліп отырады. Сыни тұрғыдан ойлау арқылы оқушылар өз пікірін айтуға, шешім қабылдауға үйренеді. «Баланың білместігін құрметтей

біліңдер» - деген поляк педагогы Януш. Сабақ барысында қате жіберген оқушыға сенікі дұрыс емес, сен білмейсің демей сенің қолыңнан келеді, сен де есеп шығара аласың деп бағыт беріп, ынталандырып отыру арқылы білім алуға ниеттендіру керек.

Математиканы оқыту тек есеп шығарту ғана емес, сонымен қатар саналы түрде ортаға сіңіп, қоғамға пайда әкелетінін сезіндіру. Ең бастысы оқушы өз іс-әрекетінің пайдасын байқайды. Математиканың өмірдегі орнын біледі.

Оның негізгі белгілері:

- Оқытудың белсенділігі;
- Шешімді өз бетерімен қабылдау;
- Оқу үрдісіне оқушыларды жоғары деңгейде қатыстыру;
- Математикалық біліктіліктер мен дағдыларды дамытуды басты бағытта ұстау.

- Оқытуда өзбетімен жұмыс жүргізе отырып, мұғалім мне оқушының ынтымақтыстығын басты назарға қою.

Оқытудың белсенді әдістерін қолдану оқушылардың психикалық үрдістерін белсендіруге, яғни белгілі проблемалық жағдаяттарды шешуде, іскер ойындар өткізуді қолдануда ойла қабілеттерін дамытады, сондай-ақ практикалық сабақтарда негізгіні меңгертуге және еске сақтауға, білімді өз беттерімен табуға деген сұранысын қалыптастырады. Әдістерді төмендегі алгоритм арқылы іске асыруға болады:

- Оқу материялының мазмұныны талдау жасау.
- Сабақтың мақсатын анықтау.
- Сабақ мақсатына сай оқыту әдістерін анықтау.

Оқушылардың математикалық қабілеттерін дамытуға ұжымдық талдау жұмысы жатады [3].

Математикалық пікірталас - стандартты емес есептерді шығаруға бағытталады. Күнделікті сабақта оқушылар есепті баға үшін орындаса, олимпиада да өзі үшін орындайды. Оқушылар есептерді өз беттерімен шығарып, екі топта да оқушылар да бірдей тапсырмаларды орындайды. Ерекшілігі сол, әр топ қарсы топқа есеп ретін айтып түсіндіруді талап етеді. Топтан бір оқушы есепті түсіндірсе, қарсы топтан оны бір оқушы тексереді. Баға екеуіне де қойылады. Оқушылар пікірталастың реті мен жағдайын өздерін анықтайды. Мысалы: берілетін уақыт, бір оқушының неше рет шығуы, калькулятор қолдану, даяр шешіммен шығу т.б. Талас соңында басшылары қызықты тапсырмалар орындайды. Мұндай сабақта оқушылардың есептеу дағдыларын ғана емес, математикалық тілдерді дамытып, түсіндіруді үйренеді, басқаны тыңдап, нақты сұрақ қоя білуге дағдыланады. Оқушылар топта жұмыс істеу арқылы кеңесуге, пікір алысуға, бірін-бірі тыңдауға үйренеді [4].

Кеңес-сабақ өткізу де оқушылардың білімін тиянақтай түседі. Оның мақсаты: жаңа материялды меңгеруде туындаған проблемаларды анықтау, өздері ұқпаған сұрақтарын даярлау. Бірақ, оқушылардың сұрақ қоюда қиналатына анықталады. Сондықтан оларға өздері шығара алмаған есептерді

жазуды тапсырамын. Жаңа материалды меңгеруде оқушылар сұрақ қоюға үйренеді. Егерде даярлаған карточкаларды сұрақтары көп болса, оларды ұқсастықтарына қарай біріктіріп, жауапты бірге қарастыру [5].

Есептерді шығарудың түрлі тәсілдерін беру оқушылардың шығармашылығын дамытады. Кейбір есептер арқылы математикалық әдістері мен тәсілдерді көрсетуге болады. Бенефис- сабақтың бір міндеті оқушыларда есеп шығару үрдісіне деген қызығушылықты ояту арқылы математикалық ояуларын дамыту болып табылады [6].

Сондай-ақ оқушылардың қызығушылығын дамытуда дидактикалық ойындарын маңызы зор. Кез - келген ойын әрекет оқушылардың таным қызығушылықтарын, ойлау қабілеттерін дамытады. Математикалық эстафеталар, турнирлар, сайыста, дидактикалық ойындарды сабақ барысында қолдану бақыту үрдісін қызықты етіп қана қоймай, балаларды жағымды көңіл - күй туғызады. Математикада оқытуда белсенді әдістерді қолдануда оқушылардың төмендегі қасиеттері дами түседі. Олар:

- Сынып оқушылары негізгіні меңгеруге үйренеді.
- Оқушылар қосымша тапсырмаларға қызыға бастайды.
- Оқушылардың жеке ерекшелігін білуге үйретеді.
- Оқушының меңгеруін, даму аймағын білуге көмектеседі.
- Оқушыларда сұрақ қоя білу дағдылары қалыптасады.

Демек, әрбір мұғалімнің басты міндеті - оқушыларға белгілі бір білімдер жиынтығын беру ғана емес, сонымен қатар оларда оқуға деген қызығушылықты дамыту, оқи білуге үйрету. Жақсы ойластырылған оқыту әдістерінің көмегімен оқу материалының игерілуін ұйымдастыру қиын.

Математика бойынша оқу мақсаттарын жүзеге асыру үшін мұғалім оқушыларға өз беттерінше ойлауға және жұмыс істеуге мүмкіндік беруі қажет.

Мысалы, оқушыларды зерттеу сұрағын анықтау және тапсырма таңдау үдерісіне қатыстыру олардың оқу үдерісіндегі белсенділік дәрежесін арттырады, себебі белгілі бір деңгейде зерттеу бағытын олар өздері бақылайды. Зерттеу сұрағын келісу үдерісі мұғалімнің көмегімен жүргізілуі немесе оқушы оны өз бетінше орындауы мүмкін. Мысалы, мұғалімдер оқушылар ұсынатын сұрақтарды келесі түрде жіктеуге көмектесе алады: білген қызық, білгім келеді, зерделенетін негізгі тақырыпты түсіну үшін маңызды. Бұл жіктеу жүйесі алдағы уақытта оқушыларға зерттеуге арналған тиісті сұрақты таңдауда тірек бола алады. Нақты айтқанда, мұғалім сай келмейтін сұрақтарды болдырмау мақсатында, оқу мақсаттарына сәйкес келетін сұрақтардың ғана қамтылуын қамтамасыз етуі қажет.

Мұғалімдер кері байланыстың көмегімен және модельдеу, көрсету, сұрақ қою, бақылау, танымдық ойын түрлерін қолдану арқылы оқушылардың оқу жетістіктерінің ілгерілеуіне үнемі қолдау көрсетуі керек [7].

Оқушылардың пән бойынша терең білім алу мұғалімдердің дағдыларына да байланысты, яғни олар оқушылардың жаңа білімдерін бұған дейінгі білімдерімен ұштастыра алуын бақылай білулері маңызды. Бұл үдеріс әр оқушының жеке дағдысы мен қабілеттеріне байланысты әртүрлі болады. Сол себепті мұғалімдер әр оқушы үшін оқу үдерісінің келесі қадамдарын анықтап,

әрі қарай ілгерілеуіне септігін тигізу үшін жекелеген оқушыларды үнемі бағалап отыруы керек. Бақылай отырып, оқудың келесі қадамдарын анықтау үшін ақпаратты пайдалану тәсілі метаталдаудың көмегімен білім беру шараларының табысты түрлерінің бірі ретінде танылып, соңғы 20 жыл ішінде халықаралық деңгейде мойындалып отыр. Мұғалімдер оқушыларды өздігінен білім алуға, шешім қабылдауға қабілетті, ынталы, қызығушылығы жоғары, өзіне сенімді, жауапкершілігі жоғары, өзінің және өзгенің іс-әрекетіне талдау жасай алатын жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған қағиданы ұстанады.

Мұғалімдер оқушылардың бойында бұл қасиеттерді әртүрлі оқыту тәсілдерін қолдану арқылы баулиды және дамытады, айталық:

- оқушылар мен мұғалім арасында сенім мен ынтымақтастық ахуалын қалыптастыру;
- әр оқушының жеке пікірін тыңдау және игерген білімді, машықтар мен дағдыларды дамыту мақсатында оларды пайдалану маңызды екенін мойындау;
- мұқият таңдап алынған тапсырма мен жаттығулардың көмегімен оқушыларды оқуға ынталандыру;
- зерттеу қызметін және оқушылардың зерттеуіне негізделген белсенді оқуды көтермелеу;
- оқушылардың сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамыту;
- оқушылардың дербес дамуына бастайтын өзін-өзі бағалау және өзін-өзі дамытуына жағдай жасау;
- оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, сараланған тапсырма әзірлеу;
- оқушылардың жеке ерекшеліктерін есепке ала отырып, сараланған тапсырма әзірлеу;
- белгіленген оқу мақсатына сәйкес жоспарланған сабақ өткізу үшін материалдар, ресурстар мен қосымша материалдарды тиімді пайдалану.

Қорыта айтқанда, оқытудың белсенді әдістері - оқушының іс-әрекеті өнімді, шығармашылық, ізденіс сипат таситын оқыту әдістері, оқушының танымдық іс-әрекетін ынталандырушы және қандай да болсын мәселенің шешу жолдары жөнінде еркін пікір алмасуды көздейтін диалогқа құрылған әдістер. Оларға әңгіме, диспут, тақырыптың семинар, іс-ойын, тренинг жатқызуға болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. - Алматы, 2022 ж.
2. Қосанов Б.М., Әміртаева Р.Қ. Математикадан дидактикалық ойындар және қызықты жаттығулар (2-сынып мұғалімдеріне арналған құрал). - Алматы: Атамұра, 2021ж.
3. Математиканы оқыту әдістемесі, 1-сынып. Мұғалімдерге арналған. /Оспанов Т.Қ., Өтеева Қ.Ә., Қайыңбаев Ж.Т., Ерешева Қ.Ә. - Алматы: Атамұра, 2017 ж.

4. Математиканы оқыту әдістемесі, 2-сынып. Мұғалімдерге арналған. /Оспанов Т.Қ., Маркина М.В., Керімқұлова Г.Т., Свидченко И.И. - Алматы: Атамұра, 2021 ж.

5. Математиканы оқыту әдістемесі, 3-сынып. Мұғалімдерге арналған. /Оспанов Т.Қ., Қайыңбаев Ж.Т., Қосанов Б.М., т.б. - А.: Атамұра, 2023 ж.

6. Математиканы оқыту әдістемесі, 4-сынып. Мұғалімдерге арналған. /Оспанов Т.Қ., Қайыңбаев Ж.Т., Қосанов Б.М., т.б. - А.: Атамұра, 2022 ж.

7. Оспанов Т.Қ. және басқалар. Математика. Дидактикалық материалдар. 4-сынып. - Алматы: Атамұра, 2021 ж.

ӘӨЖ 159.922

Жасөпірімдер арасындағы мінез-құлық коррекциясы: анықтау және түзету әдістері

Өтегенова Гүлназ Бердиярқызы,
6В01101 – Педагогика және психология ББ 3 курс студенті,
Ғылыми жетекшісі: Касымбекова Гаухар Коккозьевна Астана Халықаралық
Университетінің аға оқытушысы
Астана Халықаралық университеті,
Астана, Қазақстан.
gulnazutegen2@gmail.com

Қазіргі қоғамда жасөпірімдердің мінез-құлқын түзету және әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ету маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Жасөпірім кезеңі – тұлғалық қалыптасу мен өзіндік «Мен» тұжырымдамасының дамуы жүретін күрделі әрі динамикалық кезең. Бұл кезеңде олардың мінез-құлық ерекшеліктері, эмоционалдық тұрақтылығы және әлеуметтік дағдылары айқын көрініс табады.

Жасөпірімдер өз ортасында түрлі мінез-құлық үлгілерін игеріп, оларды тәжірибе жүзінде қолданады. Мектеп пен отбасы – олардың тұлғалық дамуы мен әлеуметтенуінің негізгі алаңы. Мұғалімдермен, ата-аналармен және құрдастарымен қарым-қатынас жасау барысында олар әлеуметтік нормаларды қабылдайды және мінез-құлықтың рұқсат етілген шекараларын анықтайды. Бұл тұрғыда Л.С. Выготскийдің «Жақын даму аймағы» теориясы мен Бандураның әлеуметтік оқыту теориясы жасөпірімдердің мінез-құлқын қалыптастыру мен түзетуде маңызды рөл атқарады.

Л.С.Выготскийдің теориясы бойынша, жасөпірімдер өз әлеуетін ересектер мен білікті адамдардың қолдауы арқылы дамытады. Ал А.Бандураның әлеуметтік оқыту теориясы мінез-құлықтың бақылау, модельдеу және күшейту арқылы өзгеретінін көрсетеді. Бұл теориялар мінез-құлықтың коррекциясында қолданылатын әдістердің тиімділігін түсінуге көмектеседі.

Қазіргі кезде мінез-құлықтың коррекциясына бағытталған психологиялық әдістер мен педагогикалық тәсілдер кеңінен қолданылады. Когнитивті-бихевиоралдық терапия, арт-терапия, топтық тренингтер және психологиялық кеңес беру жасөспірімдердің жағымсыз мінез-құлық ерекшеліктерін түзетуге ықпал етеді. Сонымен қатар, мектеп ортасында эмоционалдық қолдау көрсету мен ынтымақтастықты дамыту – тәртіп бұзушылықтың алдын алу мен түзетудің тиімді жолдарының бірі.

Осы зерттеу жасөспірімдер арасындағы мінез-құлықтың ерекшеліктерін, оны анықтау және түзету әдістерін талдауға бағытталған.[1]

Қазіргі жасөспірімдік кезең – адамның тұлғалық қалыптасуындағы маңызды әрі күрделі кезеңдердің бірі. Бұл уақытта жасөспірімдер түрлі әлеуметтік рөлдерді меңгеріп, өздерінің жеке көзқарастарын қалыптастырады. Алайда, жасөспірімдердің мінез-құлқында кейбір ауытқулар мен қиындықтар туындауы мүмкін, олар көбінесе эмоционалдық тұрақсыздық, қарым-қатынастағы қиындықтар, агрессия немесе тұйықтық түрінде көрінеді. Мінез-құлықтың ауытқуларын анықтау және түзету психология мен педагогикада маңызды орын алады. Жасөспірімдердің мінез-құлық ерекшеліктерін зерттеу арқылы олардың ішкі қайшылықтарын, әлеуметтік ортамен өзара қарым-қатынасын және эмоционалдық жағдайын түсінуге болады. Бұл мәселелерді шешу үшін педагогтер мен психологтар түрлі әдістерді қолданады [1].

Мінез-құлық коррекциясы – жасөспірімдердің жағымсыз әдеттері мен бейімделу қиындықтарын түзетуге бағытталған психологиялық және педагогикалық шаралар кешені. Коррекциялық жұмыс барысында баланың мінез-құлық ерекшеліктерін анықтау, оларды тудыратын себептерді зерттеу және тиісті әдістерді қолдану маңызды рөл атқарады. Мінез-құлықтың бұзылу себептеріне биологиялық, әлеуметтік және психологиялық факторлар жатады. Кейбір жасөспірімдер отбасылық мәселелер, құрдастарымен қарым-қатынас қиындықтары немесе мектептегі сәтсіздіктердің салдарынан өзіне сенімсіздік танытып, агрессивті немесе тұйық мінез көрсетуі мүмкін. Мұндай жағдайда педагог-психологтар мен әлеуметтік қызметкерлер түрлі әдістерді қолданады: когнитивтік-бихевиоралды терапия, ойын терапиясы, арт-терапия, топтық тренингтер және жеке кеңес беру. Егер, білім беру ортасы – оқушылар мен студенттердің дамуына ықпал ететін физикалық, әлеуметтік, эмоционалдық және ақпараттық жағдайлардың жиынтығы [2].

Жасөспірімдер арасындағы мінез-құлықтың бұзылуын анықтау үшін қолданылатын негізгі әдістер:

- Байқау әдісі: Жасөспірімнің мінез-құлқын табиғи ортада (мектепте, үйде, қоғамдық орындарда) жүйелі түрде бақылау арқылы анықталады. Мұғалімдер мен психологтар баланың агрессия, тұйықтық, гиперактивтілік немесе әлеуметтік нормаларға сай емес әрекеттерін талдайды.

- Өңгімелесу әдісі: Жасөспіріммен, ата-аналармен және мұғалімдермен жеке сұхбат өткізу арқылы баланың эмоциялық жағдайы мен мінез-құлық ерекшеліктері туралы ақпарат жиналады. Ашық сұрақтар қою арқылы баланың ішкі сезімдерін түсінуге мүмкіндік береді.

- Анкета мен сауалнама әдісі: Мінез-құлық ерекшеліктерін зерттеуге арналған тесттер мен сауалнамалар қолданылады. Мысалы, Айзенктің темперамент тесті, Басса-Даркидің агрессия деңгейін анықтау сауалнамасы, Дембо-Рубинштейннің өзін-өзі бағалау шкаласы.

- Психодиагностикалық тесттер әдісі: Бұл әдістер баланың психоэмоционалдық жағдайын бағалауға көмектеседі. Люшердің түстер тесті – эмоциялық жағдайды анықтайды. Роршах тесті – жасөспірімнің ішкі конфликтілері мен өзіндік қабылдауын зерттейді. ММРІ (Миннесота көпфакторлы тұлғалық сұрақнамасы) – тұлғалық ерекшеліктерді анықтайды.

- Социометриялық зерттеу әдісі: Топ ішіндегі қарым-қатынасты анықтауға көмектеседі. Бұл әдіс жасөспірімнің құрдастарымен қандай деңгейде араласатынын, көшбасшылық қабілетін немесе әлеуметтік оқшаулануын көрсетеді.

- Жобалық әдістер: Жасөспірімнің ішкі сезімдерін сурет, еркін әңгіме немесе аяқталмаған сөйлемдер арқылы зерттеу.

- Құжаттарды талдау әдісі: Жасөспірімнің күнделікті өмірі мен мектептегі жетістіктерін зерттеу үшін оның жеке ісі, күнделіктері, журналдары және басқа құжаттары талданады.

- Эсперименттік әдіс: Белгілі бір жағдай жасап, жасөспірімнің реакциясын бақылау арқылы мінез-құлық анықтауға болады. Бұл әдіс көбінесе психологиялық тренингтерде қолданылады[3].

Жасөспірімдік кезең – адам өміріндегі ең күрделі әрі өзгерістерге толы кезеңдердің бірі. Бұл уақытта баланың психологиялық, эмоционалдық және мінез-құлықтық дамуы белсенді түрде жүреді. Алайда кейбір жасөспірімдерде мінез-құлықтың бұзылуы байқалып, олар агрессия, қарым-қатынас қиындықтары, оқу үлгерімінің төмендеуі, әлеуметтік бейімделу мәселелері сияқты түрлі қиындықтарға тап болуы мүмкін. Осындай мәселелерді шешу үшін мінез-құлық коррекциясының әртүрлі әдістері қолданылады. дамуында оның жас ерекшелігін ескеруіне толық тоқталайық. Білім беру ортасында бұл маңызды фактор болып табылады, соған орай барлық материал, әдістер қолданылады. Жасөспірімдер арасындағы мінез-құлық бұзылыстарын түзету ең алдымен психологиялық әдістер арқылы жүзеге асады. Когнитивті-бихевиоралдық терапия (КБТ) – бұл тиімді тәсілдердің бірі. Ол жасөспірімнің ойлау стилін өзгерту арқылы оның мінез-құлық реттеуге көмектеседі. Бұл әдіс арқылы бала өз әрекеттерінің салдарын түсінуге, стресске төзімді болуға және өзін-өзі бақылауды дамытуға үйренеді. Сонымен қатар, арт-терапия әдістері де жиі қолданылады. Музыка, сурет салу немесе мүсіндеу арқылы бала өз эмоцияларын сыртқа шығарып, ішкі жан дүниесін түсінуге мүмкіндік алады.[5]

Педагогикалық әдістер де мінез-құлық коррекциясында маңызды рөл атқарады. Жеке оқу бағдарламаларын құру арқылы жасөспірімнің қажеттіліктеріне сәйкес білім беру процесін ұйымдастыруға болады. Мұғалімдер мен ата-аналар ынталандыру және марапаттау жүйесін қолдану арқылы жасөспірімнің дұрыс мінез-құлық нығайтуға ықпал ете алады.

Қарым-қатынас стилін өзгерту де өте маңызды, себебі жасөспірімдер өздерін түсінетін, қолдау көрсететін ортаны қажет етеді. Мұндай жағдайда олардың сенімділігі артып, жауапкершілігі күшейеді.

Әлеуметтік түзету әдістері де коррекцияда маңызды орын алады. Жасөспірімнің отбасымен қарым-қатынасы оның мінез-құлқына тікелей әсер ететіндіктен, ата-аналарға арнайы тренингтер мен кеңестер ұйымдастыру қажет. Сонымен қатар, жасөспірімді қоғамдық жұмыстарға, волонтерлік қызметтерге, спорттық немесе шығармашылық үйірмелерге тарту арқылы оның әлеуметтік бейімделуін жақсартуға болады. Бұл әдіс жасөспірімнің өзін-өзі көрсетуіне, жаңа қабілеттерін дамытуға және қоғамда өз орнын табуға көмектеседі.

Жасөспірімдердің мінез-құлқындағы ауытқуларды түзету жүйелі және кешенді түрде жүргізілген жағдайда ғана тиімді болады. Бұл процесте ата-аналар, мұғалімдер, психологтар және әлеуметтік қызметкерлердің өзара ынтымақтастығы маңызды рөл атқарады. Жасөспірімнің ішкі әлемін түсіну және оны дұрыс бағытқа бағыттау – оның болашақта қоғамға бейімделген тұлға болып қалыптасуына ықпал ететін негізгі факторлардың бірі.[6]

Жасөспірімдердің мінез-құлқындағы ауытқуларды түзету жүйелі және кешенді түрде жүргізілген жағдайда ғана тиімді болады. Бұл процесте ата-аналар, мұғалімдер, психологтар және әлеуметтік қызметкерлердің өзара ынтымақтастығы маңызды рөл атқарады. Жасөспірімнің ішкі әлемін түсіну және оны дұрыс бағытқа бағыттау – оның болашақта қоғамға бейімделген тұлға болып қалыптасуына ықпал ететін негізгі факторлардың бірі.

Жасөспірімдерге бағытталған мінез-құлық коррекциясы тек психологтардың немесе педагогтардың міндеті емес, сонымен қатар ата-аналардың, қоғамның және мектептің бірлескен жұмысы нәтижесінде тиімді жүзеге асады. Сол себепті, жасөспірімдердің психикалық және эмоционалдық саулығын қамтамасыз ету үшін кешенді және ғылыми негізделген тәсілдер қолдану маңызды. Бұл жасөспірімдердің қоғамға сәтті бейімделуіне, өзін-өзі бағалауын арттыруға және болашақта толыққанды тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді. Түзету жұмыстары кешенді түрде жүргізілуі қажет. Психологиялық түзету әдістеріне когнитивті-бихевиоралдық терапия, топтық және жеке психотерапия, арт-терапия және ойын терапиясы жатады. Бұл әдістер жасөспірімнің эмоционалдық жағдайын реттеуге, стрессті жеңуге және әлеуметтік дағдыларды дамытуға көмектеседі. Педагогикалық түзету әдістерінің ішінде позитивті тәрбие тәсілдері, жеке оқу бағдарламаларын әзірлеу және құндылықтық бағдар беру маңызды орын алады. Сондай-ақ, әлеуметтік түзету әдістері ата-аналармен жұмыс жүргізуді, спорттық және шығармашылық секцияларға қатысуды, сондай-ақ қоғамдық қызметтерге тартуды қамтиды[4]

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Выготский Л.С. "Психология развития ребенка". – М.: Педагогика, 1984 <https://www.twirpx.com/file/1742818/>

2. Сейітқұлова А.Р. Жасөспірімдер арасындағы девиантты мінез-құлық: себептері және алдын алу шаралары. – Нұр-Сұлтан: Педагогика, 2021. www.nabrk.kz/ru/searchresults?query=Сейітқұлова+А.Р.+Жасөспірімдер+арасындағы+девиантты+мінез-құлық

3. Басса А., Дарки А. «Методы диагностики агрессивного поведения» – Санкт-Петербург: Речь, 2005. <https://www.twirpx.com/file/1074576/>

4. Атемова Қ.М., Бейсенова А.К. Жасөспірім психологиясы және мінез-құлық ауытқуларын түзету негіздері. – Алматы: ҚазҰУ баспасы, 2020. www.kaznu.kz/kz/knigi?id=psikhologiya-zh-ne-minez-qulyq-auytqulary

5. Орсаяева Р.А. "Жасөспірімдердің девианттық мінез-құлықтарының себептері және алдын алу шаралары". www.bulletinlaw.kaznu.kz/index.php/journal/article/download/2132/2072

ӘӨЖ 37.022

Интерактивті оқыту: Сөйлеу дағдылары мен белсенді қатысуды дамыту.

Рамазанова Т.Н.,
«Б01709 Ағылшын тілі және бастауыш мектеп мұғалімі» ББ 3 курс студенті,
Ғылыми жетекшісі: Конкал М. Педагогика ғыл. магистрі
Астана Халықаралық университеті,
Астана, Қазақстан.
abduova07.04@icloud.com

Қазіргі білім беру саласындағы үздіксіз өзгерістер дәстүрлі оқыту әдістерін шығармашылыққа негізделген, тартымды оқыту тәсілдерімен толықтыруда. Интерактивті оқыту – білім беру тиімділігін арттырудың ең қолайлы әдістерінің бірі ретінде кеңінен танылған. Жалпы алғанда, интерактивтілік – білім алушылардың білімді, дағдыларды, біліктілікті және моральдық қасиеттерді бірлесе игеруге бағытталған өзара әрекеттесуін білдіреді. «Интерактивті» ұғымы – оқыту мен білім алудың тиімді әрі нәтижелі процесін ұйымдастырудағы негізгі фактор болып табылады, өйткені мұғалім оқушылардың назарын аударып, олардың дәстүрлі әдістерге қарағанда анағұрлым көп білім алуына мүмкіндік береді.[1]

Интерактивті оқыту – оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуын, ынтымақтастық пен сыни ойлауды дамытуды көздейтін тәсіл. Технологияның дамуы және тиімді оқыту әдістеріне деген қызығушылықтың артуы бұл тәсілді заманауи білім берудің маңызды құралына айналдырды. Ол ақпаратты меңгерудің тәжірибеге негізделген, шынайы өмірмен байланысты әдісін ұсынады. Пассивті оқытудан айырмашылығы, онда білім алушылар тек дәрісті тыңдап, ақпаратты, фактілерді немесе формулаларды есте сақтаумен шектеледі, интерактивті оқыту оқушыларды технологияны немесе сыныптағы белсенді іс-шараларды қолдана отырып, пікірталасқа белсенді қатысуға

ынталандырады. Оқушылардың интерактивтілігі – олардың оқу процесіне үздіксіз белсенді қатысуы ретінде сипатталады. Зерттеулер көрсеткендей, интерактивтілік тиімді оқыту мен білім алудың маңызды факторы болып табылады. Сондықтан бұл мәселені шешу үшін оқыту және оқу процестеріне интерактивті тәсілдерді енгізу қажет, бұл өз кезегінде оқу ортасын тартымды әрі динамикалық етуге мүмкіндік береді.[2]

Бастауыш білім берудегі интерактивті оқытудың рөлі

Бастауыш білім беруде интерактивті оқыту оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуы мен қызығушылығын арттыруға негізделген. Бұл тәсіл дәстүрлі дәрістерден алшақтап, оқушыларды бірлесе жұмыс істеуге, пікірталастар жүргізуге және алған білімдерін практикалық тапсырмалар, талқылаулар мен өмірлік жағдайлар арқылы қолдануға ынталандырады. Интерактивті оқыту сыни ойлауды, мәселені шешу дағдыларын дамытып, оқу материалын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Осылайша, білім беру процесі анағұрлым серпінді әрі тиімді бола түседі. Менің 7–10 жас аралығындағы балаларға ағылшын тілін оқыту тәжірибем интерактивті әдістердің олардың сабаққа деген қызығушылығы мен сөйлеу сапасын айтарлықтай арттыратынын көрсетеді. Сабақ барысында мен «Құпия сөз» (Whisper Down the Lane), рөлдік ойындар және сторителлинг (storytelling) сияқты ойын әдістерін қолданамын. Мысалы, «Ым-ишара» (Charades) ойыны балалардың ауызекі сөйлеуін ғана емес, сонымен қатар вербалды емес коммуникация дағдыларын дамытуға көмектеседі. Бұл, әсіресе, тілдік кедергіні еңсеру үшін маңызды. Мен интерактивті тапсырмалар оқушыларды сабаққа белсендірек қатысуға ынталандыратынын байқадым. Ал бәсекелестік пен ынтымақтастық элементтері оқу процесін анағұрлым қызықты әрі тартымды етеді.

Интерактивтілік арқылы мотивацияны арттыру

Оқушылардың мотивациясы жоғары болған кезде оқыту процесі айтарлықтай жеңілдейді. Алайда, оқушыларды ынталандыру көптеген педагогтер үшін күрделі мәселе болып табылады. Қазіргі оқушылардың өмір салты алдыңғы ұрпақтармен салыстырғанда айтарлықтай өзгергендіктен, дәстүрлі оқыту әдістерінің тиімділігі төмендеуде. Классикалық оқыту тәсілдері көбіне оқушылардың ынтасының түсуіне алып келеді, бұл өз кезегінде сабақтың бірсарынды өтуіне, оқу материалына қызығушылықтың төмендеуіне және пассивті оқу ортасының қалыптасуына себеп болады. Ал заманауи оқыту әдістерін, әсіресе интерактивті оқыту тәсілдерін қолдану оң нәтижелерін көрсетуде. Интерактивті оқыту оқушылардың ішкі мотивациясын тиімді түрде ынталандырады. Ішкі мотивация – адамның белгілі бір әрекетті орындай отырып, қанағат пен ләззат алуға, қызығушылығын қанағаттандыруға деген табиғи ұмтылысы. Оқу процесінде ойын элементтері мен зерттеу әдістерінің қолданылуы оқушылардың қызығушылығын оятып, білім алу процесін қызықты әрі тартымды етеді. Сабақ материалына белсенді қатысу арқылы оқушылар өз оқуына иелік ету сезімін қалыптастырады, бұл өз кезегінде сөйлеу дағдыларын дамыту барысында олардың мотивациясын ұзақ мерзімге сақтауға ықпал етеді.[3]

Интерактивті оқытудың сөйлеуді дамытуға тигізетін пайдасы:

1. Қатысу деңгейінің артуы

Интерактивті оқыту әдістері, мысалы, топтық талқылаулар, рөлдік ойындар және интерактивті ойындар, оқушылардың назарын аударып, оқу процесін қызықты етеді. Белсенді қатысатын оқушылар өз ойларын еркін білдіруге тырысады, бұл олардың сөйлеу дағдыларының дамуына ықпал етеді.

2. Коммуникациялық дағдылардың жақсаруы

Интерактивті оқыту ортасы оқушыларға мұғалімдермен және құрдастарымен еркін қарым-қатынас жасау мүмкіндігін ұсынады. Талқылаулар, презентациялар мен бірлескен тапсырмалар арқылы оқушылар өз ойларын нақты әрі түсінікті жеткізуді үйренеді, нәтижесінде олардың қарым-қатынас дағдылары дамиды.

3. Сөздік қордың кеңеюі

Интерактивті оқыту кезінде жаңа сөздер мен ұғымдар контекстте енгізілетіндіктен, оларды түсіну және есте сақтау жеңілдейді. Талқылаулар мен белсенді тапсырмалар оқушыларды әртүрлі сөздік қорды қолдануға ынталандырып, тілдік дағдыларын жетілдіреді.

4. Шынайы өмірмен байланыс

Интерактивті оқыту әдістері көбіне күнделікті өмірмен байланысты жағдайларды қамтиды, бұл оқушылардың алған білімдерін практикада қолдануға мүмкіндік береді. Өмірлік мысалдар арқылы оқу материалын меңгеру оқушыларды белсендірек қатысуға ынталандырады және тілді тереңірек түсінуге ықпал етеді.

5. Сыни ойлау қабілетін дамыту

Интерактивті тапсырмалар, мысалы, мәселені шешу жаттығулары мен пікірталастар, оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін жетілдіреді. Олар ақпаратты талдап, өз ойларын дәлелді түрде жеткізуге үйренеді, бұл олардың логикалық және сенімді сөйлеу қабілеттерін дамытады.

6. Құрдастармен өзара әрекеттесу және ынтымақтастық

Интерактивті оқыту бірлескен жұмыс ортасын қалыптастырады, онда оқушылар жобалармен жұмыс істеп, идеяларымен бөлісіп, бір-бірінен үйренеді. Мұндай өзара әрекеттесу оқушыларға қолдау көрсететін және интерактивті ортада сөйлеу дағдыларын дамытуға көмектеседі.

7. Мотивацияның артуы

Интерактивті оқыту процесі динамикалық әрі қызықты болғандықтан, оқушылардың оқу мотивациясын күшейтеді. Мотивациясы жоғары оқушылар сабаққа белсенді қатысып, өз ойларын ашық білдіруге және тілді үйренуде батыл қадамдар жасауға ұмтылады.

8. Жекелендірілген оқыту

Интерактивті оқыту әртүрлі оқыту стильдері мен жеке қызығушылықтарды ескере отырып, оқушыларға ыңғайлы әдістерді таңдауға мүмкіндік береді. Бұл оқыту процесін қызықты етіп қана қоймай, оқушыларды сөйлеуге белсенді қатысуға ынталандырады.

9. Өз-өзіне сенімділікті қалыптастыру

Интерактивті ортада үнемі сөйлесу және пікір алмасу мүмкіндігі оқушылардың өз-өзіне деген сенімділігін арттырады. Интерактивті тапсырмаларда жетістікке жету оң қарым-қатынас тәжірибесін нығайтып, оқушыларды сөйлеу дағдыларын одан әрі дамытуға ынталандырады.

10.Жан-жақты даму

Интерактивті оқыту сөйлеу дағдыларын ғана емес, сонымен қатар оқушылардың когнитивтік, әлеуметтік және эмоционалдық дамуын да қамтиды. Сөйлеу дағдыларының жетілуі – интерактивті оқыту тәжірибесі арқылы игерілетін кең ауқымды дағдылардың бір бөлігі.

Интерактивті оқыту әдістерін қолдану арқылы сабақ өткізу:

«Сыбырлап жеткізу» (Whisper Down the Lane) ойыны интерактивті оқыту әдісі болып саналады. Бұл ойын әр оқушының ақпаратты қабылдау және жеткізу процесіне белсенді қатысуын талап етеді, осылайша олардың коммуникациялық дағдыларын дамытады. Бұл ойын тыңдау қабілетін жақсартады, ұқыптылықты жаттықтырады және ақпаратты дәл жеткізуге көмектеседі. Оқушылар шеңбер жасап отырады, біреуі көршісіне бір сөйлемді сыбырлап айтады, ол өз кезегінде оны келесі адамға жеткізеді, осылайша шеңбердің соңына дейін жалғасады. Соңында алғашқы қатысушы соңғы адамның естіген сөзін бастапқы сөйлеммен салыстырады. Бұл әдіс оқушылардың ұқыптылығын жаттықтырып, сөйлеуді түсіну дағдыларын жақсартуға көмектеседі. «Сыбырлап жеткізу» – қатысушылардың бір-біріне ақпаратты беру арқылы тілдік қарым-қатынас дағдыларын дамытатын ойын. Ақырында бастапқы хабарламаның өзгеріске ұшырауы нақты қарым-қатынастың маңыздылығын көрсетеді.

«Шарада» (Charades) ойыны вербалды емес қарым-қатынас дағдыларын дамытады, қимыл, бет-әлпет және мәнерліліктің маңыздылығын көрсетеді. «Шарада» – қатысушылар белгілі бір сөз немесе сөз тіркесін мимика, қимыл және бет-әлпет арқылы түсіндіретін классикалық ойын. Бұл ойында сөйлеуге болмайды, тек дене қозғалысы арқылы ойыншылар өз командасына немесе басқа оқушыларға сөзді жеткізуі керек. Бұл ойын тек шығармашылық пен импровизацияны дамытып қана қоймай, сонымен қатар вербалды емес қарым-қатынас, бақылаушылық және жылдам ойлау дағдыларын жетілдіреді.

«Жылдам әңгіме құрастыру» (On-the-Spot Storytelling) ойыны оқушылардың ойлау жүйелілігін, шығармашылық қабілетін және логикалық түрде әңгіме құру дағдыларын дамытуға көмектеседі, бұл өз кезегінде баяндау қабілеті мен тілдік сауаттылықты арттырады. Оқушыларға бір-бірден сөйлем қосып, ортақ әңгіме құруды ұсыныңыз. Бұл жаттығу олардың ойларын байланыстыруға, сөйлеуді дамытуға және логикалық түрде баяндауға көмектеседі. «Сыбырлап жеткізу», «Шарада» және «Жылдам әңгіме құрастыру» ойындары оқушылардың сөйлеу және коммуникациялық дағдыларын дамытуға тиімді түрде ықпал етеді. Олар вербалды емес қарым-қатынасты дамытып, қимыл мен бет-әлпеттің қарым-қатынастағы маңыздылығын көрсетеді. Барлық осы ойындар тек сөйлеуді дамытуға ғана емес, сонымен қатар оқыту процесін қызықты және интерактивті етіп өткізуге

көмектеседі, оқушылардың белсенділігін арттырады және олардың сабаққа ынтасын күшейтеді.

Қорытынды. Интерактивті оқыту сөйлеуді дамытуда және оқушылардың мотивациясын арттыруда маңызды рөл атқарады. Дәстүрлі әдістер көбінесе оқушылардың пассивті оқуына алып келсе, интерактивті әдістер керісінше, белсенді қатысуға, бірлескен жұмысқа және білімді өмірде қолдануға ықпал етеді. «*Сыбырлап жеткізу*» (*Whisper Down the Lane*), «*Шарада*» (*Charades*) және «*Жылдам әңгіме құрастыру*» (*On-the-Spot Storytelling*) сияқты тәжірибелік ойындар арқылы оқушылар мағыналы қарым-қатынасқа түсіп, өз ойларын еркін жеткізуге сенімділік қалыптастырады. Өзімнің оқыту тәжірибемнен байқағаным – интерактивті әдістер оқушылардың сөйлеу дағдыларын айтарлықтай жақсартып, сабаққа деген қызығушылығын арттырады. Ойындарды, пікірталастарды, рөлдік ойындарды және топтық жұмысты оқу процесіне енгізу арқылы мұғалімдер оқушыларға өзін еркін әрі белсенді түрде көрсетуге мүмкіндік беретін қызықты және динамикалық оқу ортасын жасай алады. Интерактивті оқыту тек тілдік дағдыларды ғана емес, сонымен қатар шығармашылықты, сыни ойлауды, бейімделу қабілетін және мәселені шешу дағдыларын дамытады. Білім беру үдерісі дамып келе жатқандықтан, интерактивті әдістерді енгізу қазіргі заманғы сыныптарда тиімді және қызықты оқыту үшін негізгі қажеттілік болып қала береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Дёрней З., Ушиода Э. Оқыту және зерттеу: Мотивация // Routledge. – 2011. – № 2. – Б. 23.
2. Смолянинова О.Г. Білім берудегі мультимедиа (теориялық пайдалану негіздері мен әдістемесі): Монография. - Красноярск: Ред. "Оқытудың интерактивті әдістері". КрасГУ. 2002. – Б.300
3. Амоношвили Ш. А. Гумандық педагогика туралы ойлар // Минск: Қазіргі заман сөзі. – 2006.
4. Бошамп Г. Интерактивті тақтаны (IWB) бастауыш мектептерде қолдану – тиімді өтпелі кезең құрылымы // Технология, педагогика және білім. – 2004. – Т. 13. – № 3. – Б. 327-348.

IRISTI 14.25.09

The role of elliptical sentences in enhancing conversational english

Sadirkbekova Zhanat
2-year master's student of the Pedagogical Institute of Astana
International University,
Astana, Kazakhstan
Zhanat.sadirkbekova@bk.ru
Scientific supervisor: Shnaider V.A

1. Introduction

Elliptical sentences can be found in many types of communication, from casual chats between friends to more formal professional discussions. They are especially useful when speakers want to avoid repeating information that has already been stated or is implied. For example, instead of saying "I want to go to the park, and you want to go to the park," a speaker might say, "I want to go to the park, and you too," leaving out the repetition of "want to go." This makes the conversation more efficient without losing meaning [1].

In addition to simplifying speech, elliptical sentences can also help convey a more relaxed and natural tone. They allow speakers to focus on the key points of the conversation, making interactions feel less formal and more fluid. This is particularly important in everyday communication, where speed and ease are often prioritized over precise wording.

Despite their simplicity, elliptical sentences require an understanding of context to ensure clarity. The listener must be able to infer the missing information based on what has already been said. Misunderstandings can occur if the omitted words are unclear or if the context is not well-established. However, when used correctly, elliptical sentences are a powerful tool in making conversations more efficient and engaging [2].

2. The structure of elliptical sentences

Elliptical sentences are characterized by the omission of one or more elements that are necessary for a complete sentence but can be inferred from the context. Typically, these omitted elements are verbs, subjects, or objects, which are understood based on previous parts of the conversation or sentence. For example, in the sentence "I want to go to the park, and you [want to go] too," the verb phrase "want to go" is omitted in the second clause, as it is clear from the context that the speaker is referring to the same action.

The structure of elliptical sentences generally follows a pattern where a key element, often a verb or subject, is implied rather than explicitly stated. In informal speech, these omissions can be more frequent, as speakers rely heavily on context for clarity. The omission may also involve auxiliary verbs (e.g., "is," "are," "have"), which are easily understood from the preceding clause. Ellipses, often indicated by a comma or other punctuation, guide the listener in interpreting the missing information. This form of reduction allows for quicker and more fluid conversations while maintaining overall meaning [3].

3. The role of elliptical sentences in conversational fluency

Elliptical sentences are crucial in improving conversational fluency, as they streamline dialogue and allow for faster exchanges. In everyday conversations, especially in informal settings, speakers often prioritize speed and efficiency. Elliptical constructions help achieve this by removing redundant elements, making the conversation flow more naturally. For instance, instead of repeating entire phrases or clauses, speakers can omit them, as the missing parts are already understood by both the speaker and the listener. This enables them to keep the conversation going without unnecessary interruptions or over-explanation.

Elliptical sentences also help reduce the cognitive load on both speakers and listeners. In a dynamic conversation, especially when both participants are familiar with the context or topic, there is little need for complete sentences or excessive details. The ability to omit words without confusing the listener is a sign of linguistic proficiency. For example, in a fast-paced conversation, a speaker might say "I was at the park, and she [was] too," using elliptical construction to avoid repetition. This contributes to the overall rhythm of the conversation, making it feel more fluid and less formal [4].

4. Elliptical sentences in formal speech

While elliptical sentences are often associated with informal communication, they also play a significant role in formal speech. In professional or academic settings, elliptical constructions are used to make language more concise and to avoid redundancy. The use of elliptical sentences in formal contexts requires careful consideration of the situation, as clarity must still be maintained. For example, in a business meeting, a person might say, "I believe this project will benefit the company, and my team will support it," omitting the phrase "my team will support the project" because it is understood from the previous statement.

In academic writing, elliptical sentences can help condense complex information without sacrificing meaning. For example, rather than repeating the same ideas or concepts multiple times in a paragraph, a writer might use elliptical constructions to make the text more efficient. This use of ellipsis contributes to a more professional tone, reducing the clutter of excessive wording while still maintaining the accuracy of the message. However, it is important to note that the use of ellipses in formal speech must strike a balance—too many omissions could lead to confusion, while too few might make the communication feel stilted or overly wordy [5].

5. Challenges and misunderstandings in elliptical construction

While elliptical sentences offer significant benefits in terms of brevity and fluency, their use can sometimes lead to misunderstandings, particularly when the context is not clear or when the omitted elements are too ambiguous. One challenge is that listeners must rely heavily on context to interpret the missing information, which can be problematic in situations where the context is not well-established. If the listener is unsure about what is being omitted, confusion can arise. For instance, the sentence "She went to the store, and I [went] too" might cause misunderstanding if the listener is unclear about the implied verb.

Another challenge occurs when elliptical sentences are overused or used incorrectly. In some cases, the omission of words may lead to incomplete thoughts or ideas, making it difficult for the listener to follow the conversation. For example, in a highly complex discussion, excessive use of ellipses can result in sentences that are difficult to interpret, particularly if the speaker assumes too much prior knowledge on the part of the listener. Therefore, it is important for speakers to be mindful of how often and in what contexts they use elliptical sentences to ensure that the meaning remains clear [6].

Conclusion

In conclusion, elliptical sentences are a powerful linguistic tool that significantly enhances conversational English by promoting efficiency, fluency, and naturalness in communication. By omitting elements that are understood from the context, elliptical constructions allow speakers to avoid unnecessary repetition and focus on the core message, making interactions faster and more dynamic. This ability to streamline speech not only helps conversations flow more smoothly but also aids in reducing cognitive load, allowing both speakers and listeners to focus on the key points of the exchange.

While elliptical sentences are more commonly used in informal settings, their utility extends to formal communication as well. In professional and academic contexts, elliptical constructions enable speakers and writers to convey information in a more concise and clear manner, eliminating redundancy while maintaining clarity. This makes elliptical sentences an important feature of effective communication, contributing to a more refined and efficient style in both everyday conversations and formal discourse.

However, the use of elliptical sentences is not without its challenges. The omission of key elements can sometimes lead to confusion, especially when the context is unclear or when the listener is unfamiliar with the topic of conversation. Misunderstandings may arise if the listener cannot infer the missing information, highlighting the importance of maintaining balance and clarity when using ellipses. Overuse or improper use of elliptical constructions can result in incomplete thoughts or ambiguous statements, which can hinder effective communication. Therefore, speakers must be mindful of how and when to use elliptical sentences, ensuring they do not compromise the clarity of the message.

Overall, elliptical sentences are an essential component of conversational English, playing a vital role in making communication more efficient and engaging. By understanding their structure, function, and potential pitfalls, speakers can leverage elliptical constructions to enhance their conversational skills, improve fluency, and communicate with greater ease and clarity. As such, elliptical sentences are not only an important aspect of language but also a key feature of effective, meaningful dialogue.

References

1. Biber, D., Conrad, S., & Leech, G. (2002). *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Pearson Education.
2. Celce-Murcia, M., & Larsen-Freeman, D. (1999). *The Grammar Book: An ESL/EFL Teacher's Course*. Heinle & Heinle.
3. Chafe, W. L. (1980). The Deployment of Consciousness in the Production of Discourse. In W. L. Chafe (Ed.), *The Pear Stories: Cognitive, Cultural, and Linguistic Aspects of Narrative Production* (pp. 9-50). Ablex Publishing.
4. Downing, A., & Locke, P. (2006). *English Grammar: A University Course* (2nd ed.). Routledge.
5. Huddleston, R., & Pullum, G. K. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge University Press.

6. Stigall, R. (2012). Elliptical Constructions in Spoken and Written English: A Comparative Study. University of Chicago Press.

ӘӨЖ 37-032

Тұлғаның эмоционалдық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін интерактивті оқыту әдістері

Сауытбаева Жадыра Союзбековна, Бастауыш сынып мұғалімі
«Шәкәрім атындағы көпбейінді №5 гимназия» КММ,
Абай облысы Семей қаласы, Қазақстан Республикасы
zhado.85@mail.ru

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың тек академиялық білім алуы ғана емес, олардың әлеуметтік және эмоционалдық дамуы да маңызды болып табылады. Эмоционалдық интеллект (ЭИ) мен әлеуметтік дағдыларды дамыту, әсіресе балалардың психологиялық дамуының бастапқы кезеңінде маңызды болып саналады. Интерактивті оқыту әдістері бұл бағытта айрықша рөл атқарады. Себебі олар оқушылардың өзара әрекеттесуіне мүмкіндік беріп, топтық жұмыстар мен пікірталастар арқылы тұлғаның эмоциялық интеллектін дамытады.

Бастауыш сынып оқушыларының тұлғасы бастапқы даму кезеңінде өте маңызды өзгерістерге ұшырайды. Олар тек танымдық білімді меңгеріп қана қоймай, өз эмоцияларын дұрыс тануға, басқаруға және басқалармен қарым-қатынас орнатуға үйренеді. Эмоционалдық және әлеуметтік дағдылардың қалыптасуы осы жаста ерекше маңызды, себебі бұл кезең балалардың болашақтағы қарым-қатынасы мен әлеуметтік өміріне әсер етеді.

Эмоционалдық даму – адамның өз эмоцияларын тануы, басқара білуі және эмоциялық жағдайларына жауап бере білу қабілеті. Бастауыш сынып оқушыларында эмоциялық реакциялар әлі қалыптасып келеді, сондықтан олар жиі эмоционалдық күйзелістер мен толқуларды сезінеді. Осы кезеңде балалардың өз эмоцияларына деген көзқарасы қалыптасады. Олар біреудің көңіл-күйін түсінуге, өз сезімдерін сөзбен білдіруге, құрбыларымен қарым-қатынаста эмоционалды түрде дұрыс әрекет етуге үйренеді. Мектепте осы дағдыларды дамыту маңызды болып табылады, өйткені эмоционалдық интеллект адамның жалпы дамуына және өмірдегі табысына үлкен әсер етеді.

Әлеуметтік даму – бұл адамның қоғамда өз орнын табуы, басқа адамдармен өзара қарым-қатынаста болу қабілеті. Бастауыш сынып оқушылары үшін бұл кезеңде әлеуметтік дағдылардың дамуы аса маңызды. Олар топта жұмыс істеуге, құрбыларымен тіл табысуға, қиындықтарды шешуге, пікірін білдіруге және өзгелердің пікірін тыңдауға үйренеді. Мектепте балалар әлеуметтік қарым-қатынас тәжірибесін жинақтап, өзара сыйластық пен өзара көмек көрсету сияқты құндылықтарды меңгереді.

Әлеуметтік даму процесі балалардың тұлғалық және когнитивті дамуына тікелей байланысты.

Бастауыш сыныпта оқушылардың эмоционалдық және әлеуметтік дамуын қалыптастыру үшін педагогикалық әдістер маңызды рөл атқарады. Бұл мақсатта көптеген тиімді әдістер мен тәсілдер қолданылуы мүмкін:

- **Топтық жұмыс:** Оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынас жасау, пікір алмасу және ортақ шешім қабылдау дағдыларын дамыту үшін топтық жұмыс маңызды. Бұл балаларға бірігіп жұмыс істеуді және өз пікірін ашық білдіруді үйретеді.

- **Рольдік ойындар:** Оқушылар рөлдерді бөліп, белгілі бір әлеуметтік жағдайларда әрекет ету арқылы өз эмоцияларын басқаруды және басқа адамдардың эмоцияларын түсінуді үйренеді.

- **Эмоциялық тренингтер:** Балалардың өз эмоцияларын бақылауды үйрену үшін арнайы тренингтер өткізу тиімді. Бұл тренингтерде балалар өз сезімдерін тануға және оларды дұрыс басқаруға үйренеді.

- **Әңгімелесу мен кеңес беру:** Оқушыларға өз сезімдері туралы сөйлесуге мүмкіндік беру олардың ішкі әлемін түсінуге көмектеседі. Бұл әдіс балаларға өз эмоцияларымен жұмыс істеуге және басқалардың сезімдеріне құрметпен қарауға мүмкіндік береді.

- **Жобалық әдіс:** Оқушылар топтарда жұмыс істей отырып, ортақ мақсатқа қол жеткізу үшін бір-бірімен әрекеттеседі. Бұл әдіс оқушылардың ұжымдық жұмыс дағдыларын дамытады.

- **Жағдайлық тапсырмалар:** Бұл әдістер оқушыларды нақты өмірде кездесетін мәселелермен таныстырып, оларды шешу жолдарын іздеуге үйретеді.

Ата-ананың қолдауы мен бағыт-бағдары балалардың эмоционалдық және әлеуметтік дамуына үлкен әсер етеді. Отбасында балаларға эмоцияларын білдіруге, дұрыс қарым-қатынас жасауға және өз-өзін жақсы сезінуге жағдай жасалуы керек. Ата-аналар балаларға үлгі болып, оларды әлеуметтік дағдыларды дамытуға ынталандыруы тиіс.

Бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық дамуының маңызды аспектілерінің бірі – олардың эмоционалдық және әлеуметтік дамуы. Бұл дағдыларды дамыту балалардың болашақта сәтті әлеуметтік қарым-қатынас орнатуына және өз өмірлерінде эмоционалды түрде сау, үйлесімді болуына ықпал етеді. Мектептің басты міндеті – оқушыларға осы дағдыларды дамытуда бағыт-бағдар беру және оларды өз-өзімен және қоғаммен үйлесімді қарым-қатынаста болуға үйрету. Педагогтар мен ата-аналар бірлесе отырып, балалардың тұлғасын дамытуға, олардың эмоционалдық және әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға ықпал етуі тиіс.

Интерактивті оқыту әдістері – оқушылардың оқу процесіне белсенді түрде қатысуына ықпал ететін әдістер мен тәсілдер жиынтығы. Олар әртүрлі құралдар мен әдістерді қолдануды талап етеді, мысалы: рольдік ойындар, пікірталастар, топтық жұмыс, жобалық әдіс, жағдайлық тапсырмалар және тағы басқа. Мұндай әдістер оқушыларға тек ақпаратты қабылдау ғана емес, оны өз тәжірибесінде қолдану, басқа адамдармен араласу дағдыларын меңгеру

мүмкіндігін береді. Бұл әдістер әлеуметтік және эмоционалдық дағдыларды дамытуда өте маңызды.

Эмоционалдық даму мен интерактивті оқыту өзара тығыз байланыста.

Эмоционалдық даму – бұл адамның өз эмоцияларын тануы, басқара білуі және басқа адамдардың эмоцияларын түсіне білу қабілеті. Интерактивті оқыту әдістері эмоциялық интеллектіні дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, топтық жұмыстар барысында оқушылар өзара қарым-қатынас жасап, эмоциялық реакцияларын білдіреді, олар осы арқылы бір-бірін түсініп, ортақ шешім қабылдауға үйренеді. Бұған қоса, пікірталастар мен дебаттар барысында оқушылар өз ойларын қорғап, эмоционалды түрде дұрыс жауап беру мен жағдайды түсінуде тәжірибе алады.

Әлеуметтік дағдыларды дамытудағы интерактивті әдістердің рөлі ерекше. Әлеуметтік дағдылар адамның қоғамда сәтті әрекет етуі үшін қажет дағдылардың кешенін құрайды. Бұл дағдылар коммуникация, басқа адамдармен қарым-қатынас орнату, топ ішінде жұмыс істеу және әртүрлі әлеуметтік жағдайларды шешу қабілеттерін қамтиды. Интерактивті оқыту әдістері оқушылардың осындай дағдыларын дамытуға ерекше әсер етеді. Мысалы, рольдік ойындар мен топтық жобалар балаларға әлеуметтік мәселелерді талқылауға, ынтымақтастықта жұмыс жасауға және өзара сыйластықты дамытуға мүмкіндік береді.

Интерактивті оқыту әдістерінің тиімділігі ғылыми зерттеулерде дәлелденген. Олар оқушылардың зейінін шоғырландырып, білімін тереңдетуге ғана емес, сондай-ақ олардың эмоциялық және әлеуметтік дамуында үлкен рөл атқарады. Оқушылардың өзара пікірлесуі, бір-бірін түсінуі және конфликтілерді шешуі арқылы олардың тұлғалық дамуында айтарлықтай өзгерістер байқалады. Интерактивті әдістер оқушылардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруға, өзіне деген сенімділігін арттыруға, топта жұмыс істеу қабілетін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Интерактивті оқыту әдістері оқушылардың тұлғалық дамуының маңызды аспектілері болып табылатын эмоционалдық және әлеуметтік дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Осы әдістерді дұрыс қолдану арқылы оқушылар тек өз білімдерін арттырып қана қоймай, сонымен қатар қоғамдық өмірде үйлесімді және тиімді әрекет ету дағдыларын меңгереді. Бұл оқушылардың болашақта өмірде сәтті әрі әлеуметтік тұрғыдан дамыған тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Беспалько, В. П. Современные педагогические технологии. Москва: Педагогика. 2004.
2. Кузнецова, И. В. Интерактивные методы обучения. Санкт-Петербург: Речь. 2010.
3. Рыбальченко, И. П. Развитие эмоционального интеллекта у школьников. Санкт-Петербург: Детство-Пресс. 2006.
4. Черниговская, А. В. Психология образования. Москва: Академический проект. 2015.

**Тұлғаның әлеуметтенуін ұйымдастырудағы инновациялық тәсілдер:
заманауи білім беру контекстінде**

Серікбай Индира Сагдатқызы

Педагогика ғылымдарының магистрі, педагог-сарапшы
Астана Халықаралық университетінің педагогикалық колледжі,
Астана, Қазақстан
Indira_0507@mail.ru

Қазіргі қоғамда тұлғаның әлеуметтенуі – тек білім алу емес, сонымен қатар әлеуметтік ортаға бейімделу, қарым-қатынас орнату және жеке қабілеттерді дамыту үдерісі. Білім беру жүйесі бұл процесте шешуші рөл атқарады. ХХІ ғасырда инновациялық тәсілдер, соның ішінде цифрлық технологиялар, инклюзивті білім беру және құндылыққа негізделген оқыту, тұлғаның жан-жақты дамуына мүмкіндік береді.

Заманауи білім беру контекстінде тұлғаның әлеуметтенуін ұйымдастырудағы инновациялық тәсілдер үлкен маңызға ие. Оған цифрлық технологияларды қолдану, инклюзивті білім беру, құндылыққа негізделген оқыту, коллаборативті оқыту, геймификация, STEAM-білім беру, медиа және ақпараттық сауаттылықты дамыту сияқты әдістер жатады.

Тұлғаның әлеуметтенуінің теориялық негіздері

Тұлғаның әлеуметтенуі психология, педагогика, әлеуметтану салаларының зерттеу нысаны болып табылады. Бұл үдерісті сипаттауда бірнеше теориялық бағыттарды қарастыруға болады:

- Л.С. Выготскийдің әлеуметтік даму теориясы – баланың когнитивті дамуы әлеуметтік өзара әрекеттесу арқылы қалыптасатынын көрсетеді.

- Дж. Дьюидің тәжірибелік оқыту теориясы – оқушыларды белсенді түрде оқыту қажеттігін негіздейді.

- Э. Эриксонның психоәлеуметтік даму теориясы – адамның әрбір даму кезеңінде әлеуметтік рөлдерді игеруі қажеттігін айтады.

Бұл теориялар тұлғаның әлеуметтенуіне әсер ететін факторларды және оның маңызын айқындауға көмектеседі.

Цифрлық технологиялар және медиасауаттылық

Қазіргі білім беру процесінде цифрлық технологиялар тұлғаның әлеуметтенуіне ықпал етуде маңызды рөл атқарады. Онлайн платформалар, виртуалды сыныптар, мультимедиялық ресурстар балалардың өзара әрекеттесуін кеңейтіп, олардың жаңа білімді тез меңгеруіне ықпал етеді.

Тұлғаның әлеуметтенуіндегі инновациялық тәсілдер

Цифрлық ортада тұлғаның әлеуметтенуі келесі факторлармен ерекшеленеді:

- Онлайн-коммуникация дағдыларының дамуы (чаттар, форумдар, әлеуметтік желілер);
- Оқытудағы интерактивті әдістер (геймификация, виртуалды шындық, STEAM білім беру);
- Кибермәдениетті қалыптастыру (ақпараттық қауіпсіздік, медиасауаттылық).

Инклюзивті оқыту тұлғаның әлеуметтенуіне келесі жолдармен ықпал етеді:

- Өртүрлі әлеуметтік топтармен өзара әрекеттесу дағдыларын дамыту;
- Толеранттылық пен эмпатияны қалыптастыру;
- Арнайы қажеттіліктері бар балаларды қоғамға бейімдеу.

Құндылықтық оқыту моделі оқушылардың тұлғалық дамуына, эмоционалдық интеллектісін қалыптастыруға ықпал етеді. Ол:

- Әлеуметтік-эмоционалдық дағдыларды дамыту;
- Қоғамдық сананы тәрбиелеу;
- Әлеуметтік жауапкершілік пен азаматтық ұстанымды қалыптастыруды қамтиды.

Заманауи білім беру контексінде тұлғаның әлеуметтенуін ұйымдастырудың тиімді әдістері

- Жобалық оқыту (PBL) – топтық жобалар арқылы тұлғаның әлеуметтік дағдыларын қалыптастыру;
- Геймификация – ойын элементтері арқылы оқушылардың әлеуметтік белсенділігін арттыру;
- Коллаборативті оқыту – оқушылардың бірлескен жұмысы негізінде қарым-қатынас дағдыларын дамыту;
- Медиа және ақпараттық сауаттылықты дамыту – тұлғаның цифрлық кеңістікте жауапкершілікпен әрекет етуін қамтамасыз ету.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының "Білім туралы" заңы.
2. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*.
3. OECD (2023). *Education at a Glance: Social and Emotional Skills Development*.
4. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*.3. Қазақстандағы мектепке дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы (2023).

ӘӨЖ 159.922

Психологиялық кеңес беру

Тілмұхан Аяулым Нұрперзентқызы,
6B01101 – Педагогика және психология ББ 3 курсстуденті,

Ғылыми жетекшісі: Касымбекова Гаухар Коккозьевна
Астана Халықаралық университетінің аға оқытушысы,
Астана, Қазақстан.
ayaulym_tm@icloud.com

Психологиялық кеңес беру – қазіргі психологияның қолданбалы саласы. Психологиялық ғылымдар жүйесіндегі оның міндеті психикалық және соматикалық тұрғыдан сау адамдар қиындықтарға тап болған жағдайда психологиялық көмек көрсетудің теориялық негіздері мен қолданбалы бағдарламаларын жасау болып табылады.

«Психологиялық» сөздікте екі жағдайда анықтама берілген: біріншіден, теориялық негіздер мен бағдарламалар арқылы психологиялық білімнің қазіргі күйін, эмпирикалық және теориялық зерттеулер негізінде қалыптастырса, екінші жағынан, осы теориялық негіздер мен бағдарламалардың қайнар көзі психологиялық көмек көрсетудің саналуан формаларының аясында жүйелі түрде психологиялық әсер ететін мамандардың практикалық тәжірибелеріне талдау жасау болып табылады [1].

Олмаман психологтың адамдарға психологиялық көмек беруімен байланысты, яғни олар қажет жағдайда ақыл кеңес немесе ұсыныс береді. Бұндай кеңестер психологтар тарапынан алдын ала зерттеген тақырып бойынша әңгіме өткізу немесе туындаған мәселелерді бұрынғы тәжірибелер арқылы шешу арқылы жүзеге асады. Мұндай әңгімелесулер әдетте арнайы белгіленген орында келісілген уақытта өткізіледі. Әңгіме уақытында кедергі болатын жағдайларға жол берілмеуі керек.

Психологтың кеңес беру сеансы клиентпен жеке әңгімесі ретінде 10 минуттан 2 сағатқа дейін созылуы мүмкін. Осы әңгімелесу кезінде клиент психологқа өзі туралы, басында туындап отырған мәселесі жайында әңгіме қозғайды. Ал психолог болса әңгімені мұқият тыңдап, түйінді мәселелерді шешудің жолын қарастырады. Кеңес кезінде клиенттің жеке тұлға ретінде қасиеттері бағаланады. Бағаланып қана қоймай, клиентке ғылыми анықтама беріледі. Сөйте келе психолог оның басындағы ірілі ұсақты мәселелерді шешуді жан жақты қарастырып, оның ішіндегі ең маңыздысын тандайды.[2]

Әдетте клиенттің мәселесін психолог кеңесші өзі жүріп шешіп бермейді. Біз сөз етіп отырған кеңес психолог кеңесшінің ұсыныстары мен ақыл кеңесі негізінде клиенттің мәселесін шешуге көмектесуді көздейді.

Психологиялық кеңес бұл психологтың адам табиғатын көп жылдар бойы зерттеу нәтижесінде жасаған қорытындысы. Яғни, әр бір толыққанды тұлға өз басындағы туындаған мәселені шешуге шамасы жетеді, тек оған дер кезінде дұрыс бағыт бағдар көрсету керек. Міне, психолог кеңесшінің ең басты мақсаты осы.

Кеңес кезінде психолог арнайы әдіс тәсілдер қолданады. Бұл тәсілдер барынша қысқа мерзімде клиенттің мәселесін шешуді көздеуі керек. Сондай-ақ, психологтың шешімі клиентке әрі түсінікті әрі ыңғайлы болғаны дұрыс.

Психологтың кеңесі клиентпен бір екі рет өткізумен шектеліп қалмайды. Көп жағдайда ұзақ мерзімді кеңес беру әдісі қолданылып, үш немесе оданда көп кездесу ұйымдастырады. Мұндай кездесу ұйымдастырудың қажеттілігі төмендегі жағдайларға байланысты. Клиенттің басына түсіп отырған мәселесі қиын болған жағдайда, оны бір екі кездесуде түбегейлі шешу мүмкін емес. Берілген кеңес клиенттің мәселесін түбегейлі шеше алмаған жағдайда, кеңесшінің қосымша көмегі қажет болады.

Психолог кеңесші өз клиентінің мінезіне жеке тұлғасына қарап оның берілген кеңестерімен мәселесін өз бетінше шешетініне күмән қарайтын жағдайлар болады. Мұндай жағдайлар өз өзіне сенбейтін, өз сезіміне берік емес адамдарда жиі кездеседі.

Көп жағдайда психолог кеңесіне орта деңгейдегі физикалық, психологиялық тұрғыда әлсіз адамдар көмек сұрай келеді. Себебі, өмірдің әр түрлі кезеңіндегі түрлі жағдайларға өте сезімтал адамдар психикалық, физикалық ауруларға тез шалдығады екен.[3]

Психологиялық кеңеске жүгінетіндер өмір сүруге тым бейім емес және жұмыстан қолы бос адамдар. Өйткені психологқа бару үшін де көп уақыт кетеді. Психологқа көп баратындардың бірі көбіне көп жолы болмайтын адамдар. Дәл осы жағдай олардың мамандардан кеңес сұрауына итермелейді. Сондай-ақ клиенттердің ішінде сезімі жағынан осал жандар да кездеседі. Бұл адамдар қандай жағдай болса да психологқа көп барады. Олар бастарында мәселе туындағанда бірден келмейді, өмірлерінің қиын сәттерінде, тығырықтан шығар жол таба алмағанда ғана психологқа баруға мәжбүр болады. Адамдар өз мәселесін қалай шешуді білмей басы қатқанда жоғарыдағы жолды таңдайды. Тіпті олардың ойынша жан дүниелеріне жарықшақ түскендей, айналасындағы адамдармен аралары алшақтап кеткендей күй кешеді.

Адамдар психолог кеңесшіден не күтеді олар не үшін көмек сұрайды? Бұл сұрақтарға төмендегідей жауап беруге болады! Кейбір клиенттер өз мәселелерін қалай шешу керек екенін жақсы біледі, тек олар психолог-кеңесшілерден көңіл күйлеріне демеу күтеді. Енді біреулері мәселелерін қалай шешу керек екенін білмей, психологтың көмегіне жүгінеді. Үшінші бір топтағы адамдар өзіне не керек екенін, қандай жолмен жүретінін білмейді немесе өздеріне тым сенімділер тобынан құрылады. Оларға тек дұрыс бағытты көрсетіп жіберсе болды. Төртінші, рухани жалғыз адамдар, оларға әлдебіреумен әңгімелессе болды. Олардың көкейін тескен мәселе жоқ, бірақ уақыт өткен сайын олар жақсы әңгімешілерге зәру болады. Психолог кеңесшілердің алдына не істерлерін білмей жүрген, мамандарды сынау үшін келетін клиенттер де болады. Біреулер шын көңілімен психологтың қандай болатынын көргісі келеді. Енді біреулері психологтың қызықты жұмысын тамашалап, оларды ыңғайсыз жағдайға қалдырғысы келетін де жағдайлар болады.

Кәсіби психологтар - алдына келген клиентті таңдамайды. Мейлі ол қандай мақсатпен келсе де әңгімесін мұқият тыңдап, дұрыс көзқараспен, адамгершілік қасиетпен қарсы алуы керек. Бұл тек психологтың беделін

жоғалтпау үшін ғана керек емес, ол сондай-ақ кәсіби психолог маман ретінде алдына келген адамның барлығына көмек қолын созуға міндетті. Тіпті, алдына келген клиент дәрежелікке барса да психолог өз жұмысын кәсіби біліктілігіне сүйене отырып, дұрыс атқаруы керек. Психологиялық кеңес беру басқада психологиялық практикалық көмек көрсетуден мынадай белгілермен ерекшеленеді. Мысалы, жекелеген және топтық психотерапиядан ерекшелігі, психологиялық кеңес беру қысқа мерзім ішінде психолог пен клиенттің қарым қатынасы негізінде өрбиді. Әртүрлі жекелеген және топтық психологиялық терапия клиентпен ұзақ мерзімде апталап, айлап, тіпті жылдап кең көлемде зерттеу нәтижесінде жүзеге асады. Психотерапияда басты рөлді клиенттің мәселеден арылуында психолог атқарады. Ал клиент болса, жәй ғана психологтың іс әрекетіне көзқарасын білдіреді. Ал психологиялық кеңес беруде іс әрекет басқаша жүзеге асады, бұл жерде психолог кеңесші клиентке ақыл кеңес ғана береді. Ал оны жүзеге асыру клиентке байланысты. Іс-әрекеттің қандай да бір түрінде саналы түрде алға қарай жылжу үшін алдын-ала өз мақсатыңды анықтап алу қажет, одан кейін біртіндеп жүзеге асырылуы қалаған мақсатқа жеткізетін міндеттерді айқындап, сол іс-әрекетті жоспарлау қажет. Бұл психологиялық кеңес беру үшін де дұрыс.

2. Психологиялық кеңес берудің мақсаты мен міндеттері

Психологиялық кеңес берудің мақсаты мен міндеттерін, біз жұмыс жасағымыз келетін психологиялық кеңес беруге деген бағытқа байланысты әртүрлі анықтауға болады.

Ю.Е. Алешина (1994) психологиялық кеңес берудің негізгі мақсатын психологиялық көмек көрсету ретінде анықтайды, яғни психологпен әңгімелесу адамға оның қиындықтарын шешуге және айналасындағы адамдармен өзара қарым-қатынастарды дұрыстауға көмектесуі тиіс. Осы мақсатқа байланысты келесідей міндеттер анықталады:

1. Клиентті тыңдау, оның нәтижесінде клиенттің өзі туралы және өз жағдайы жайлы түсінігі кеңейіп, ойлануға себеп пайда болуы қажет.

2. Клиенттің эмоциялық күйін жеңілдету, яғни кеңес беруші-психологтың жұмысының арқасында клиент жеңілденіп қалуы тиіс.

3. Клиенттің өзімен болып жатқан жағдайларға жауапкершілікті өз мойнына алуы. [4]

Кеңес берудің төмендегідей мақсаттары айқындалды:

1. Клиенттің басында туындаған мәселені шешуге тез арада көмек көрсету. Кейбір адамдарда мынандай жағдай туындайды: клиенттің өзі оған көп уақыт жібергісі келмейтін, бірақ ол мәселені тез арада шешу керек болады. Мұндай жағдайлар кейінге қалдыруға болмайтын жағдайлар. Мәселелерді тез арада шешу үшін психолог кеңесшінің көмегіне жүгіну- таптырмайтын жол. Мысалы, ата -ана мен бала арасында түсініспеушілік туындап, ол баланың ақыл ойы мен психикасына нұқсан келтіретіндей мәселе болса, жұмысшы мен басшының арасында келіспеушілік болса, жұбайлар арасындағы жарастыққа нұқсан келіп жатса, психолог кеңесшінің ақыл кеңесі мұндай мәселелерден жол тауып шығудың бірден бір жолы.

2. Клиентке көмек керек болып, бірақ ол ондай мәселелерді өзі ешкімнің араласуынсыз шеше алатын жағдайда тұрса. Мұндай жағдайға әсіресе белгілі бір тәртіпке бағынып қалған адамдар түседі.

3. Клиентке уақытша көмек көрсету. Клиент психологтың көмегіне зәру бола тұра, психолог кеңесші оған әр уақытта қысқа мерзім ішінде кеңес беріп отырады. Себебі, ауытқымалы адамдар өзіне керексіз теріс ақпараттарды жинағыш келеді.

4. Клиент өз мәселесін шешудің жолын өзі тауып тұрса. Бірақ әлі де болса өз шешіміне сенімсіз, әлде бір кедергілер бар. Психолог кеңесші осы кедергілерді жеңуге көмектеседі.

5. Клиентке ақыл кеңес беруден басқа ешқандай жол қалмаған жағдайда көмек керек.

6. Психологиялық кеңес басқа бір шешуші факторлардың орнына қолданбай, дәл осы уақытта психологиялық кеңестің маңыздылығын түсінген жағдайда.

7. Кей кезде клиенттің мәселесін шешуге психологтың кеңесі дәрменсіз болып қалады. Мұндай жағдайда психолог кеңесші ең құрығанда өз клиентін сенімнен айырмауға күш салу керек.

Р.В.Овчарова бойынша тиімді және тиімсіз кеңес берудің көріністері

№	Тиімді кеңес беру көріністері	Тиімсіз кеңес беру көріністері
1.	Психологтың клиентпен кездесуі сәтті өтеді, олар пікір алмасады	Психологтың клиентпен кездесуі сәтті өтпейді.
2.	Психолог клиенттің құқығын құрметтейді, кәсіби араласудың шараларын, шамасы мен шегін сақтайды. Психолог клиенттің өзінің шешім қабылдау қабілетіне сенеді.	Психолог айтарлықтай байланыс орнатпайды.
3.	Ол ауызша және басқа да әдіспен мұны өзінің кеңес алушысына көрсетеді, эмоционалды түрде қолдайды. Ол клиентке өзінің сезімін білдіру мен қиындықтарын айтуға мүмкіндік береді.	Психолог клиентті «көрмейді», «естімейді» және сезбейді. Ол өзінің айтқандарына жөнсіз қарайды. Клиентке де сөз бермейді.

4.	Ол клиенттің жағдайын білгірлікпен объективтендіреді (ойды айқындау арқылы) және субъективтендіреді (клиенттің және өзінің сезімі арқылы). мәселелерді анықтауда ол клиенттің айтқандарына мән береді.	Клиентке өзінің шешімін айтады. Асығыс кеңестер мен ұсыныстар береді.
5.	Ол қорытынды мен ұсыныс беруге емес, клиентке жағдай жасауға ғана асығады.	Клиентті дауласуға, ақталуға, шындықты жасыруға мәжбүр етеді.
6.	Ол клиентке алғысын білдіріп және бірге қызмет жасауды ұсынады.	Бастапқы гипотезаны қатаң ұстанады. «Диагноз» қояды және «емдеу» ұсынады.
7.	Ол мәселені түсінуге және мәселелерді бірлесіп шешуге ұмтылады.	Прооблеманы шешу барысында бір жақты ұстанымда ғана болады.

Осы және басқада мәселелерді шешуде психологиялық кеңес мынандай маңызыды жағдайларды шешеді:

1. Клиенттің бетпе бет келіп отырған ең басты мәселесін анықтау.
2. Клиентті мәселесінің қаншалықты түйінді екені жөнінде ақпараттандыру.
3. Клиент психологтың кеңесі арқылы өз мәселесін түбегейлі шеше ала ма, жоқ па деген сұраққа жауап іздеу .
4. Клиенттің мәселесін шешуде әрі анық, әрі түсінікті түрде бағыт көрсету.
5. Клиенттің өз мәселесін психолог көрсеткен жолмен шешуге кіріскен жағдайда да , кеңесші қосымша кеңестермен демеп отыру .
6. Клиенттің жаңадан туындап келе жатқан мәселесін дер кезінде байқауға үйрету.
7. Клиентке өмірлік қарапайым психологиялық білім беру.[5]

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Айви А., Айви М.Б., Саймек-Даунинг Л. Консультирование и психотерапия. Сочетание методов, теории и практики - М., 2000.
2. Алешина Ю.Б. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование - М., МГУ, 2000.
3. Качунас Р. Основы психологического консультирования. М., 2005

4. Перлз Ф., Гудмен П., Хефферлин Р. Практикум по гештальт-терапии - М.,1995.

5. Рудестам Н. Групповая психотерапия - М.,2004

ӘӨЖ 159.922.8

Психокоррекциялық жұмыста топтық пікірталасты қолдану негіздері

Төрегелды Гүлназ Төрегелдықызы
6B01101 – Педагогика және психология 3 курс студенті,
Ғылыми жетекшісі:Қасымбекова Г.К
Астана Халықаралық университетінің аға оқытушысы
Астана, Қазақстан
toregeldyg@gmail.com

Қазіргі психологиялық-педагогикалық тәжірибеде топтық жұмыс әдістері кеңінен қолданылады. Солардың ішінде топтық пікірталас – тұлғаның психоэмоционалдық жағдайын жақсартуға, когнитивтік процестерді белсендіруге және әлеуметтік бейімделуге ықпал ететін тиімді әдістердің бірі. Бұл әдіс коррекциялық-педагогикалық процестерде ғана емес, сонымен қатар психотерапияда, кәсіби бағдарда және дағдарыстық жағдайларда қолданылады.

Топтық пікірталас – белгілі бір тақырып бойынша ұйымдастырылған вербалды өзара әрекеттесу процесі. Ол қатысушылардың танымдық, эмоционалдық және мінез-құлықтық өзгерістеріне ықпал етеді. Қазіргі зерттеулер пікірталастың адамның когнитивтік құрылымын қайта қарауға және эмоционалдық реттеу дағдыларын қалыптастыруға көмектесетінін көрсетеді (Johnson & Johnson, 2018). Топтық пікірталас – тұлғааралық өзара әрекеттесуді ұйымдастыру арқылы мінез-құлық пен ойлау жүйесін өзгертетін әдіс. Ол коррекциялық жұмыстардың әртүрлі бағыттарында қолданылады, мысалы:

- Когнитивтік коррекция: Қате сенімдер мен когнитивтік бұрмалануларды түзету (Beck, 2005).
- Эмоциялық реттеу: Қатысушылар өз сезімдерін түсініп, басқаруды үйренеді.
- Әлеуметтік дағдыларды дамыту: Коммуникативтік қабілеттердің жақсаруы, өзін-өзі сенімді ұстау және жанжалдарды тиімді шешу.

Зерттеулер көрсеткендей, пікірталасқа қатысу барысында тұлға өз көзқарастарын қайта қарастырып, балама шешімдерді іздейді, бұл психологиялық коррекция үшін маңызды (Vygotsky, 1978).[1]

Психологиялық коррекцияның тиімділігі топтық пікірталас кезінде іске қосылатын келесі механизмдермен түсіндіріледі:

Когнитивтік диссонанс механизмі: Л. Фестингердің когнитивтік диссонанс теориясына (1957) сәйкес, адам өзінің сенімдері мен әрекеттері арасында қайшылық сезінгенде, оны азайтуға тырысады. Пікірталас барысында әртүрлі көзқарастармен бетпе-бет келгенде, қатысушылар өз ойларын қайта қарауға мәжбүр болады. Бұл процесс психологиялық өзгерістерге әкеледі.

Әлеуметтік оқыту теориясы :А. Бандураның (1977) әлеуметтік оқыту теориясы пікірталас барысында мінез-құлықтың жаңа модельдерін меңгеруге болатынын көрсетеді. Қатысушылар бір-бірінің тәжірибесінен үйреніп, өздерінің когнитивтік және эмоциялық реакцияларын реттей алады.[2]

Эмоциялық айқындық және катарсис :Топтық пікірталас – эмоцияларды ашық білдіруге және басқалардың реакциясын көруге мүмкіндік береді. Бұл психоаналитикалық тұрғыдан катарсис ретінде қарастырылады (Freud, 1923), яғни теріс эмоциялардан арылу мен психикалық жеңілдеу процесі. Топтық пікірталас әртүрлі психологиялық жағдайларда қолданылуы мүмкін.

1. Психотерапиялық топтарда

- Депрессия, мазасыздық және психоэмоционалдық бұзылуларды түзету.

- Қатысушылардың өзін-өзі тануына және ішкі қайшылықтарын шешуге ықпал ету

2. Әлеуметтік дағдыларды дамыту мақсатында

- Тұлғааралық қарым-қатынасты жақсарту.
- Топтық жұмыстағы үйлесімділікті арттыру.

3. Білім беру жүйесінде

- Оқушылардың сыни ойлауын дамыту.
- Қысым жағдайларында өз пікірін дәлелдеуді үйрету.

4. Кәсіби салада

- Жетекшілік дағдыларын қалыптастыру.
- Командалық жұмысты жақсарту және жұмыс өнімділігін арттыру.

Артықшылықтары:

- Қатысушылардың өзін-өзі тануына ықпал етеді.
- Әлеуметтік қолдау сезімін қалыптастырады.
- Шешім қабылдау қабілеттерін дамытады.

Шектеулері:

- Топ мүшелерінің пікір алмасу деңгейі әртүрлі болуы мүмкін.
- Көшбасшылықтың тең бөлінбеуі кейбір қатысушылардың белсенділігін төмендетеді.

Жекелеген тұлғалардың қорғаныш реакциясы (агрессия немесе тұйықтық).

Дегенмен, дұрыс ұйымдастырылған пікірталас бұл шектеулерді жеңуге көмектеседі.[3]

Топтық Пікірталасты Қолданудың Негізгі Қағидалары
Мақсаттылық

- Нақты мақсат қою: Пікірталастың мақсаты айқын болуы тиіс (мысалы, топтық конфликтіні шешу, әлеуметтік дағдыларды жетілдіру немесе өзіндік бағалауды арттыру).

- Жоспарлау: Алдын ала құрылымды жоспарлау, қатысушылардың рөлдері мен тақырыптарын анықтау маңызды.

Қатысушыларды Дайындау :Мотивация: Қатысушылардың топтық пікірталастың маңыздылығын түсініп, оған белсенді қатысуы үшін мотивациялау. Эмоцияны реттеу: Психологиялық дайындық арқылы эмоцияларды басқаруға үйрету, әсіресе күрделі тақырыптарда.

Топтық пікірталас психологиялық коррекция құралы ретінде қолданылғанда, оны ұйымдастырудың бірнеше тиімді әдістері бар. Әр әдіс қатысушылардың жас ерекшеліктеріне, психологиялық қажеттіліктеріне және топтың динамикасына байланысты таңдалады.

Ашық және жабық пікірталастар :Ашық пікірталас – барлық қатысушыларға еркін ой бөлісуге мүмкіндік береді. Бұл әдіс өз ойын ашық білдіруден қорқатын тұлғаларға сенімділік береді. Жабық пікірталас – нақты бір мәселе немесе сұрақ аясында құрылымдалады. Бұл әдіс ойдың шашыраңқылығын болдырмауға көмектеседі. Рөлдік пікірталастар (Role Play Debates) .Бұл әдіс қатысушыларға белгілі бір рөлдерді беріп, сол рөл аясында пікірталас жүргізуді талап етеді. Рөлдік пікірталас:

- Эмпатияны дамытуға,
- Басқа көзқарасты түсінуге,
- Коммуникативтік дағдыларды жақсартуға көмектеседі.

Мысалы, топ мүшелері белгілі бір әлеуметтік рөлдерді (мұғалім, оқушы, психолог, ата-ана) ойнап, нақты мәселені талқылайды.

Сократтық әдіс (Socratic Method) Бұл әдісте жетекші (модератор) қатысушыларға сұрақтар қойып, олардың ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Мұнда:

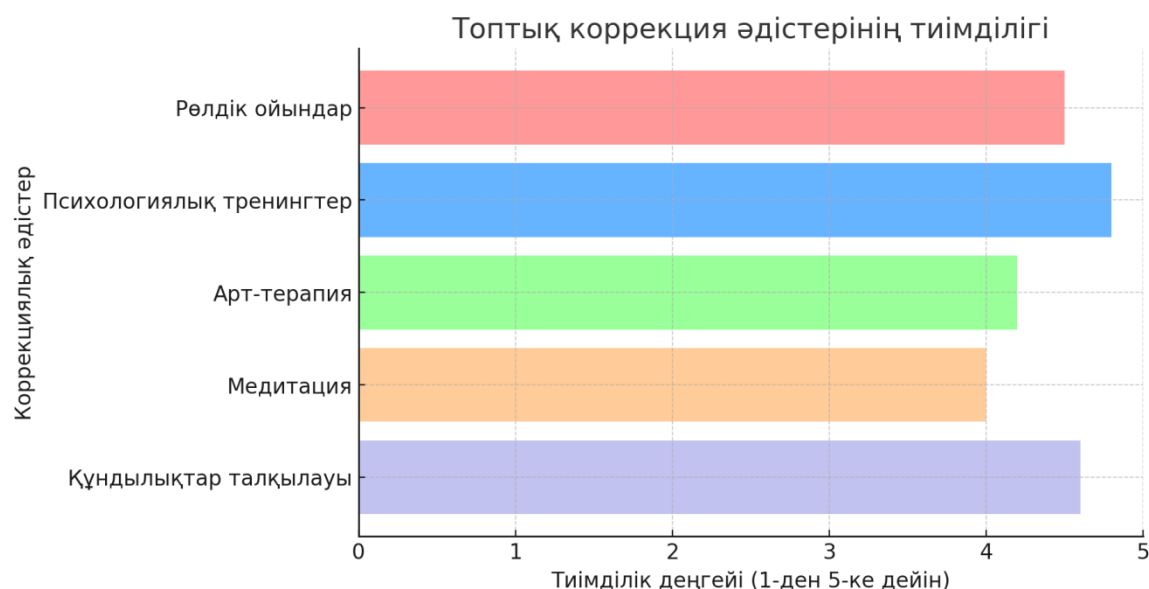
- Қатысушылар өз пікірлерін логикалық тұрғыдан негіздейді,
- Жауаптарын қайта қарастыруға үйренеді,
- Сыни ойлау дағдыларын дамытады.

Сократтық пікірталас көбіне студенттер мен ғылыми зерттеу топтары арасында қолданылады.

«Миға шабуыл» әдісі (Brainstorming) .Бұл әдіс қатысушыларға еркін ойлануға мүмкіндік береді. Мұнда:

- Барлық идеялар қабылданады,
- Ой еркіндігі қолдау табады,
- Креативті шешімдер ұсынылады.

Мұғалімдер, бизнес-командалар және шығармашылық топтар бұл әдісті жиі

қолданады.[4]

Психологиялық коррекцияда топтық пікірталастың әсерін зерттеген ғалымдар оның келесі психологиялық аспектілерге ықпал ететінін анықтаған:

- Өзін-өзі бағалау: Топтық пікірталастар тұлғаның өз пікірін ашық айтуына және өзін-өзі бағалау деңгейін көтеруге көмектеседі.
- Стресс деңгейін төмендету: Ашық пікір алмасу психологиялық қысымды азайтады.

- Когнитивтік дамуды жақсарту: Топтық пікірталас барысында жаңа ақпарат қабылданып, когнитивтік процестер белсендіріледі.

Мысалы, П. Браун және С. Роздигердің (2014) зерттеулерінде пікірталас арқылы жаңа білімді бекітудің тиімділігі дәлелденген. Топтық пікірталас психологиялық коррекция құралы ретінде тұлғаның когнитивтік және эмоциялық дамуына ықпал етеді. Оның тиімділігі когнитивтік диссонанс,

әлеуметтік оқыту және эмоционалдық реттеу механизмдерімен байланысты. Психологиялық практикада бұл әдіс тұлғаның өзін-өзі тануын жақсартып, әлеуметтік бейімделуіне көмектесетін маңызды құрал болып табылады.[5]

Топтық пікірталас – психологиялық коррекцияның тиімді және көпфункционалды әдістерінің бірі. Оның әсер ету механизмі когнитивтік диссонанс, әлеуметтік оқыту және эмоционалдық реттеу процестерімен тығыз байланысты. Пікірталас барысында қатысушылар өз көзқарастарын қайта қарастырып, жаңа ойлар мен мінез-құлық үлгілерін меңгереді. Бұл әсіресе өзін-өзі бағалауды жақсарту, эмоционалдық тұрақтылықты арттыру және әлеуметтік дағдыларды дамыту үшін маңызды.

Топтық пікірталас әдісі психологиялық тәжірибеде кең қолданылады. Ол психотерапияда тұлғааралық қарым-қатынастарды жақсартуға, білім беру жүйесінде оқушылардың сыни ойлау қабілетін арттыруға және кәсіби ортада тиімді коммуникацияны дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, пікірталас эмоционалдық күйзелісті төмендетіп, өзін-өзі тануға және өзіндік рефлексия жасауға мүмкіндік береді.

Дегенмен, бұл әдісті тиімді қолдану үшін белгілі бір талаптарды ескеру қажет. Пікірталас құрылымы нақты белгіленіп, модератордың рөлі дұрыс ұйымдастырылуы керек. Топ мүшелері пікір алмасу барысында ашықтық пен құрмет принциптерін сақтаған жағдайда ғана пікірталастың коррекциялық әсері жоғары болады.

Қатысушылардың Белсенділігі

- Пікірлерді талдау: Әр қатысушы өз ойын жеткізе алуы үшін, әр пікірге назар аудару.

- Топтық динамика: Қатысушылар арасындағы қарым-қатынасты, топтық ынтымақтастықты күшейту, өзара сенімділікті қалыптастыру. Алдағы зерттеулерде топтық пікірталас әдісін онлайн форматта қолданудың тиімділігін, жасанды интеллект көмегімен пікірталасқа қатысушылардың танымдық және эмоциялық өзгерістерін талдау мүмкіндіктерін қарастыру өзекті болып отыр. Сонымен қатар, пікірталас әдісін әртүрлі жас топтарына бейімдеу, көпмәдениетті орталарда қолдану және психологиялық тренингтермен үйлестіру маңызды болмақ.[6]

Қорытындылай келе, топтық пікірталас тек ақпарат алмасу құралы ғана емес, сонымен қатар тұлғаның когнитивтік, эмоциялық және мінез-құлықтық дамуын қамтамасыз ететін қуатты психологиялық құрал болып табылады. Оның болашақтағы даму бағыттары психологиялық ғылым мен практикада жаңа зерттеулер мен инновациялық әдістердің қалыптасуына ықпал етеді.

Психокоррекциялық жұмыста топтық пікірталасты қолдану – бұл қатысушылардың эмоциялық және әлеуметтік дамуына, өзара түсіністік пен қолдауды нығайтудың тиімді әдісі. Жоғарыда айтылған қағидалар мен әдістерді қолдану арқылы топтық пікірталастың тиімділігі артып, психологиялық қолдаудың нәтижелілігі жоғарылайды.

Қазіргі психологияда топтық пікірталас әдісін жетілдіру, оны әртүрлі мақсаттарға бейімдеу және жаңа технологияларды қолдану өзекті зерттеу бағыттарының бірі болып қала береді.[7]

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Бандура, А. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
2. Бек, А. Т. (2005). Когнитивная терапия: основы и перспективы. Санкт-Петербург: Питер.
3. Виготский, Л. С. (1978). *Мышление и речь*. Москва: Педагогика.
4. Фестингер, Л. (1957). Теория когнитивного диссонанса. Stanford University Press.
5. Фрейд, З. (1923). *Я и Оно*. Москва: АСТ.
6. Немов Р.С. «Психология». Москва: ВЛАДОС, 2003.
7. Смирнов С.Д. «Психологические аспекты дискуссии». Санкт-Петербург: Питер, 2005.

ӘӨЖ 37-032

Бастауыш білім беру жүйесінде критериалды бағалау әдісін енгізу арқылы тұлғаның дамуын ұйымдастыру

Тулепбергенова Анар Амангельдиновна, Бастауыш сынып мұғалімі
"№16 Төлеубай Аманов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі"КММ,
Абай облысы Семей қаласы, Қазақстан Республикасы
tulepbergenova_74@mail.ru

Бастауыш білім беру жүйесінде оқушыларды оқыту мен тәрбиелеуде көпшілік педагогикалық әдістер мен тәсілдер қолданылады. Бірақ білім беру сапасын арттыру үшін қолданылатын әдістердің ішінде критериалды бағалау әдісінің тиімділігі ерекше маңызды болып отыр. Бұл әдіс оқушылардың оқу нәтижелерін нақты және әділ бағалауға мүмкіндік беріп, олардың жеке тұлғалық дамуын оңтайлы жолмен бақылауға жағдай жасайды.

Критериалды бағалау әдісі білім беру жүйесінде соңғы жылдары кеңінен қолданылып, оның маңыздылығы мен тиімділігі туралы көптеген зерттеулер жүргізілген. Әсіресе бастауыш білім беру жүйесінде оқушылардың даму деңгейін нақты бағалау үшін бұл әдіс ерекше орын алады. Критериалды бағалауды зерттеген ғалымдардың еңбектері оқыту үрдісін жетілдіруге, білім беру сапасын арттыруға және оқушылардың тұлғалық дамуындағы маңызды аспектілерді анықтауға бағытталған.

Критериалды бағалау әдісін зерттеу саласында маңызды еңбектер қалдырған ғалым, педагогика ғылымдарының докторы С. Р. Толмачев. Ол критериалды бағалаудың білім алушылардың мотивациясын арттырудағы рөлін атап көрсеткен. Толмачевтің пікірінше, критериалды бағалау әдісі оқушылардың өзін-өзі бағалауға және оқу үдерісіне белсене қатысуға деген қызығушылығын арттырады.

Критериалды бағалаудың теориялық негіздерін түсіндіруде маңызды рөл атқарған педагогика саласындағы зерттеуші ғалымдардың бірі Н. И. Скаткин. Ол білім беру үдерісінде оқушылардың даму деңгейін дәл бағалауды қамтамасыз ететін критериалды бағалау әдісінің қажеттілігін негіздеген.

А. В. Лобанов – білім беру саласында көп жылдық тәжірибесі бар ғалым. Ол критериалды бағалауды қолданудың тиімділігін дәлелдеген және оның оқушылардың жеке тұлғалық дамуына қалай әсер ететінін зерттеген. Лобановтың зерттеулерінде критериалды бағалау әдісінің оқушылардың қабілеттерін толық ашуға, жеке тұлғалық дағдыларын дамытуға көмектесетіндігі туралы айтылған.

Критериалды бағалауды зерттеуде маңызды еңбектер жазған ғалымдар В. В. Монахов, М. В. Михайлова, Е. В. Башмакова және т.б. критериалды бағалаудың білім беру жүйесіндегі маңызды құрал екенін және оның оқушылардың бағалауға деген әділ көзқарастарын қалыптастыруға мүмкіндік беретіндігін зерттеген.

Критериалды бағалау әдісін зерттеген ғалымдар білім беру үдерісінде оқушылардың оқу сапасын арттыру, жеке тұлғалық даму мен мотивацияны күшейту үшін бұл әдістің тиімді екенін көрсеткен. Әсіресе бастауыш білім беру жүйесінде бұл әдіс оқушылардың өзін-өзі бағалауға, оқу үдерісіне белсене қатысуға және олардың жеке дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Критериалды бағалау – бұл оқушылардың білімін тексеру кезінде нақты және анық көрсеткіштерді негізге алатын бағалау жүйесі. Әдетте бағалау үш түрлі критерий бойынша жүзеге асырылады:

- мазмұндық (оқу тапсырмаларының мазмұнын дұрыс түсіну),
- процестік (тапсырмаларды орындау үдерісінің сапасы),
- нәтижелі (алынған нәтижелердің дұрыстығы мен толықтығы).

Бұл әдіс оқушылардың дамуын бақылауға мүмкіндік береді, өйткені олар тек белгілі бір тапсырманы орындағаннан кейін емес, үнемі өздерінің даму үдерісін байқап, бағалайды.

Критериалды бағалау арқылы оқушылардың тұлғалық дамуын қалай ұйымдастыруға болады?

Критериалды бағалаудың негізгі артықшылығы – бұл оқушылардың өз дамуын бақылау мүмкіндігі. Оқушылар тек мектеп бағдарламасының материалдарын ғана меңгеріп қоймай, сонымен қатар өз білімдерінің деңгейін бағалауды үйренеді. Мысалы, егер оқушы өзіндік жұмыста белгілі бір мәселені дұрыс шешсе, мұғалім оған «Сіз өз шешімдеріңізді дәлелдей алдыңыз» деп оң пікір білдіреді. Бұл оқушының өзін-өзі бағалауы мен жауапкершілік сезімін арттырады. Мысалы, бастауыш сыныпта математиканы оқыту кезінде мұғалім әр оқушының тапсырманы орындаудағы қателіктерін көрсетіп, оларды түзету жолдарын ұсынады. Осы арқылы оқушылар тек тапсырманы шешудің жолын ғана емес, қателіктерін түсініп, болашақта оларды қайталамауға ұмтылады. Сонымен қатар, мұғалімнің әр оқушыға арналған нақты критерийлермен бағалау жүйесі оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, сондай-ақ оларды сыни тұрғыдан ойлауға ынталандырады.

Критериалды бағалау әдісі оқушылардың дамуына тікелей ықпал етеді. Оқушының жетістіктері мен кемшіліктері нақты және әділ бағаланып, оларды түзету жолдары көрсетіледі. Осылайша оқушы өз бетінше әрекет етуді үйренеді, жауапкершілікті сезінеді және өзінің нәтижелеріне мән береді. Бұл әдіс арқылы оқушы өзінің күш-жігерін қалай бағыттау керектігін түсінеді, әрі осы арқылы өзіндік дамуға ұмтылады.

Критериалды бағалау әдісі оқушылардың білімін тексеруде объективтілік пен әділдікті қамтамасыз етіп, олардың жеке тұлғалық дамуын қалыптастыруға маңызды әсер етеді. Бұл әдіс оқушының білімін тек дайын жауаптармен ғана емес, оның оқу үдерісіндегі жетістіктері мен кемшіліктерін де ескеріп бағалайды.

Критериалды бағалау оқушыларға өз жетістіктерін және кемшіліктерін объективті түрде бағалауды үйретеді. Оқушылар тапсырманы орындау кезінде қандай қателіктер жібергенін және оларды қалай түзетуге болатынын түсінеді. Бұл олардың өзіндік даму жолдарын анықтауға және болашақта сол қателіктерді болдырмауға мүмкіндік береді.

Бағалау үрдісі кезінде бастауыш мектеп оқушысының өзіне деген жауапкершілігі артатыны сөзсіз. Критериалды бағалау оқушылардың өз оқу үдерісіне жауапкершілікпен қарауына ықпал етеді. Оқушы өзінің нәтижесін бағалау барысында оның қандай аспектілер бойынша жақсы, ал қай жерлерде кемшіліктері бар екенін анық көре алады. Бұл өз кезегінде оқушыларды өзінің білімін жетілдіруге ынталандырады.

Критериалды бағалау әдісі оқушыларға нақты мақсаттар қоюға мүмкіндік береді. Әрбір тапсырма мен жетістік белгілі бір критерийлермен бағаланады, сол арқылы оқушылар өз жетістіктерін көріп, алдағы мақсатқа ұмтылады. Бұл оқу процесіне қызығушылықты арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді.

Критериалды бағалау әр оқушының жеке жетістіктерін бағалауға мүмкіндік береді. Оқушылардың білім алу үрдісінде өздерінің жеке күш-жігерін бағалай отырып, олар өз әлеуеттерін түсінеді және дамытуға ұмтылады. Сонымен қатар, оқушылар өздерінің білім деңгейіне сәйкес нақты жетістіктерге қол жеткізеді.

Бұл әдіс оқушылардың қателіктерді дұрыс түсінуге және олардан сабақ алуға мүмкіндік береді. Оқушылар қате жасаған жағдайда, мұғалім нақты қай жерде қателескенін және ол қатені қалай түзетуге болатынын түсіндіреді. Бұл олардың сындарлы ойлау қабілетін дамытады.

Осылайша, критериалды бағалау әдісі оқушылардың дамуын жан-жақты бақылауға мүмкіндік беріп, олардың тұлғалық өсуіне оң әсер етеді. Оқушылардың білімін бағалау барысында тек нәтижелер ғана емес, оқу барысында көрсеткен еңбектері мен жетістіктері де ескеріледі, бұл олардың әрі қарайғы білім алуына жаңа мотивация береді.

Критериалды бағалау әдісі бастауыш білім беру жүйесінде оқушылардың тұлғалық дамуын ұйымдастыруда үлкен рөл атқарады. Бұл әдіс оқушылардың білім деңгейін әділ және нақты бағалауға мүмкіндік береді, оларды жеке тұлға ретінде дамытуға көмектеседі. Критериалды бағалаудың

артықшылығы – бұл оқушылардың өз бетінше жұмыс істей білуін, өз дамуын бақылау мүмкіндігін қалыптастыруы және нәтижелі білім алуына ықпал етуі болып табылады. Сондықтан, бастауыш сыныптарда критериалды бағалауды енгізу арқылы оқушының толыққанды дамуына бағытталған білім беру үдерісін ұйымдастыру мүмкіндігі туындайды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Мусина Г.Ш. Бастауыш білім беру жүйесінде критериалды бағалау әдісін енгізудің қажеттілігі мен ерекшеліктері. – Алматы: Білім, 2018.
2. Жамбылова З.Ә. (2019). Критериалды бағалау арқылы оқушылардың тұлғалық даму деңгейін анықтау. – Астана: Ғылым, 2019.
3. Назарбаева Г.С. (2020). Бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық дамуын бағалау. – Алматы: ЖШС Мектеп баспасы, 2020.
4. Әбілова С.Қ. (2021). Оқушылардың даму деңгейін бағалауда критериалды жүйенің маңызы. – Шымкент: Мектеп баспасы, 2021.

УДК 159.922

Методы и подходы в современной семейной терапии

Хожек Айнур

6B01101-Педагогика и психология ББ студент 3 курса,
Научный руководитель: Касымбекова Гаухар Коккозьевна,старший
преподаватель
Международного Университета Астана, Казакстан
hozekajnur@gmail.com

Семейная терапия представляет собой важное направление психотерапевтической практики, направленное на помощь семьям, сталкивающимся с различными проблемами в межличностных отношениях. Сложности, возникающие в семье, могут включать конфликты между супругами, проблемы в воспитании детей, а также кризисы, связанные с потерей близких, изменами или разводами. Семейная терапия помогает не только разрешать эти проблемы, но и создавать здоровую атмосферу для развития и поддержания гармоничных отношений.

Существует несколько подходов к семейной терапии, каждый из которых фокусируется на разных аспектах семейных отношений. Один из самых популярных подходов — системный подход, который рассматривает семью как целостную систему, в которой каждый член оказывает влияние на других. Этот подход основывается на теории, что проблемы одного члена семьи напрямую влияют на других, и любые изменения в одном из звеньев системы могут повлиять на всю структуру семьи. Системный подход позволяет выявить дисфункциональные семейные паттерны и предложить изменения, направленные на восстановление здорового функционирования всей семьи.

Другим важным направлением является когнитивно-поведенческая терапия (КПТ), которая ориентирована на выявление и коррекцию неэффективных моделей поведения. КПТ помогает членам семьи изменить свои иррациональные убеждения и негативные мысли, которые приводят к деструктивным моделям взаимодействия. В рамках КПТ терапевт помогает семейным парам и родителям с детьми справляться с проблемами, связанными с недовольством и агрессией, а также научиться управлять эмоциями и изменять поведение.

Эмоционально-фокусированная терапия (ЭФТ) помогает укрепить эмоциональные связи между членами семьи. Основное внимание уделяется пониманию и выражению чувств, которые могут быть причиной межличностных конфликтов. ЭФТ способствует тому, чтобы члены семьи осознавали и открыто делились своими эмоциональными потребностями, что в свою очередь помогает наладить взаимопонимание и снизить уровень напряженности. Этот подход особенно эффективен в работе с парами, переживающими кризис в отношениях, а также с семьями, которые столкнулись с утратой или другими тяжёлыми событиями.

Психодинамический подход акцентирует внимание на бессознательных процессах и травмах, которые были получены в детстве. Этот подход анализирует, как ранний опыт влияет на текущие семейные отношения и какие бессознательные конфликты могут проявляться в поведении взрослых членов семьи. Психодинамическая терапия помогает глубже понять корни семейных проблем и выявить повторяющиеся модели поведения, которые влияют на текущие отношения.

Одним из ключевых методов в семейной терапии является структурная терапия (по Минухину), которая фокусируется на изменении структуры семейных ролей и границ. В рамках этого подхода терапевт работает над восстановлением нормальной иерархии в семье, устраняя нарушения в распределении ролей, например, когда дети начинают занимать позиции, соответствующие взрослым, или когда семейные границы становятся размытыми. Этот метод позволяет вернуть баланс и создать здоровую структуру отношений. Важным аспектом семейной терапии являются методы, которые помогают выявить и проработать семейные проблемы.

Генограмма, как метод визуализации семейных связей, помогает выявить повторяющиеся паттерны поведения, а также изучить влияние семейных традиций и историй на текущие отношения. Генограмма позволяет терапевту лучше понять, как семейные проблемы передаются из поколения в поколение и в чем заключаются основные трудности, с которыми сталкиваются члены семьи. Еще одним эффективным методом являются ролевые игры, которые позволяют членам семьи «пережить» различные ситуации и увидеть их с другой точки зрения. Ролевые игры помогают выявить скрытые эмоции и недоразумения, а также дают возможность проиграть более конструктивные способы решения конфликтов.

Коммуникативные тренинги являются важной частью семейной терапии и направлены на развитие навыков эффективного общения. Терапевт обучает

членов семьи слушать и понимать друг друга, выражать свои чувства и потребности, а также правильно реагировать на эмоции других. Коммуникативные тренинги помогают улучшить взаимопонимание, снизить уровень конфликтности и научиться конструктивно разрешать разногласия.

Арт-терапия использует творческие методы, такие как рисование, музыка и другие виды самовыражения, чтобы помочь членам семьи выразить свои чувства и переживания. Этот метод особенно полезен для тех, кто испытывает трудности с вербальным выражением эмоций, а также для детей, которые могут через искусство легче передать свои переживания и страхи.

Еще одним методом является метод парадоксальных интервенций, который использует неожиданные и контринтуитивные задания, чтобы нарушить привычные паттерны поведения. Например, терапевт может предложить супругам сделать что-то, что противоречит их обычной реакции на проблему. Это помогает членам семьи осознать, как они застряли в старых моделях поведения, и пробудить желание изменить эти паттерны. Эффективность семейной терапии подтверждается множеством исследований, показывающих её положительное влияние на семейные отношения. Семейная терапия способствует улучшению эмоционального климата в семье, развитию навыков конструктивного общения, снижению уровня конфликтности и повышению психологического благополучия всех её членов. Семьи, прошедшие курс терапии, отмечают улучшение взаимоотношений, восстановление доверия и укрепление эмоциональной связи между супругами и детьми.

Современная семейная терапия основывается на научных исследованиях и доказательных методах психотерапии. Её ключевая цель — улучшение эмоциональной связи между членами семьи и решение конфликтов через анализ причин, работу с эмоциями и поиск компромиссных решений. Среди наиболее распространенных подходов можно выделить когнитивно-поведенческую терапию (КПТ), системную терапию, эмоционально-фокусированную терапию и гештальт-терапию. В этих методах важную роль играет квалифицированный семейный психолог или психотерапевт, который помогает партнерам и другим членам семьи разобраться в проблемах и найти эффективные пути их решения. В отличие от этого, традиционные методы семейной терапии опираются на многовековой опыт, культурные и религиозные нормы. Решение семейных конфликтов здесь часто происходит через советы старших, семейные собрания или вмешательство духовных наставников. Основное внимание уделяется сохранению семьи и соблюдению традиционных ценностей. Гендерные роли в традиционной терапии, как правило, четко определены, а конфликты решаются через следование устоявшимся нормам и примирение с помощью посредников. Современная терапия предлагает гибкий подход, который учитывает индивидуальные особенности каждой семьи и научно обоснованные методы решения проблем. В то же время традиционные методы могут быть полезны для поддержания семейных традиций и культурных ценностей, но не всегда позволяют эффективно справляться с глубокими психологическими трудностями.

Таким образом, методы и подходы семейной терапии являются важными инструментами для преодоления кризисов и проблем, с которыми сталкиваются современные семьи. Разнообразие методов позволяет подобрать наиболее подходящий вариант в зависимости от особенностей каждой ситуации. Семейная терапия играет ключевую роль в поддержке психоэмоционального здоровья членов семьи, способствуя созданию гармоничной и устойчивой семейной среды, в которой каждый может чувствовать себя услышанным, понятым и поддержанным. В целом, современные и традиционные методы семейной терапии имеют свои сильные и слабые стороны. Современная терапия опирается на научные подходы, учитывает психологические особенности каждого члена семьи и предлагает инструменты для глубокого анализа конфликтов. Она особенно полезна в ситуациях, когда в семье наблюдаются серьезные проблемы, такие как эмоциональная отстраненность, измены, сложности в воспитании детей или даже психические расстройства. Ее главные преимущества — гибкость, индивидуальный подход и возможность глубокой проработки проблем.

Традиционные методы, в свою очередь, играют важную роль в сохранении семейных ценностей и культурных традиций. Они помогают наладить взаимодействие между поколениями, опираясь на опыт старших и проверенные веками нормы поведения. Однако они могут не учитывать индивидуальные потребности каждого члена семьи и не всегда помогают в решении глубоких психологических проблем, поскольку часто сводятся к подчинению общепринятым правилам.

Выбор между современными и традиционными методами зависит от конкретной семьи, ее ценностей, уровня открытости к психологической помощи и характера возникших проблем. В идеале, сочетание обоих подходов — научно обоснованной терапии и сохранения лучших традиционных семейных ценностей — может дать наилучший результат.

Список использованных источников

1. Минухин, С., & Фишман, Х. (2009). *Семейная терапия*. М.: Психотерапия. — 432 с.
<http://lib.mgppu.ru/OpacUnicode/app/index.php?url=/notices/index/IdNotice:17033/Source:default#>
2. Хейли, Д. (2011). *Стратегическая семейная терапия*. СПб.: Питер. — 320 с.
3. Гуревич, К. М. (2015). *Основы психотерапии семьи*. М.: Академия. — 368 с.
4. Боуэн, М. (2014). *Семейная терапия: Теория и практика*. М.: Институт психотерапии. — 416 с.
5. Витакер, К. (2012). *Танец семейной жизни: Психотерапия семей*. СПб.: Питер. — 432 с.
6. Джонсон, С. (2016). *Создавая связь: Эмоционально-фокусированная терапия в работе с семьями*. М.: Когито-Центр. — 368 с.
7. Сатир, В. (2017). *Как строит себя и свою семью*. М.: Класс. — 352 с.

Математика сабақтарында интербелсенді оқыту әдістерін қолданудың түрлері

Эргешова Динора Ахрархановна,
«6B01506 - Математика» ББ 1 курс студенті,
Ғылыми жетекшісі: Заурбекова Айгуль Мырзабаевна
Астана Халықаралық университеті,
Астана, Қазақстан.
zaurbekova.82@mail.ru

«Маған айтып берсең-ұмытып қаламын, көрсетсең - есте сақтармын, ал өзіме жасатсаң -үйренемін!» көне қытай ғұламасы Конфуций (Кун-цзы).

XXI ғасыр оқыту процесінде жаңа педагогикалық технологияны пайдалануды талап етеді. Бұл тәсіл оқытудың мазмұнын жетілдіреді, олардың әдістері мен құралдарының бірлігін қамтамасыз етеді. Бұл заңды процесс, себебі елде болып жатқан саяси, экономикалық, әлеуметтік және басқа да өзгерістер білім жүйесін сол өзгерістер тұрғысында дамытуды талап етеді [1].

Жаңа педагогикалық технология балаларды сабақ процесіндегі белсенділігін арттыруға тікелей әсер етеді. Міне осы талап тұрғысынан алғанда «Оқытудың интерактивті әдісі» шешуші орын алады. Егерде сабақ үстінде оқушылар мен мұғалімнің арасында тығыз қарым - қатынас орнатылса және ұтымды нәтижеге жетсе, бұлайша оқытуды интерактивті деп атаймыз. Мұндай қарым - қатынас оқушылар өз ойларын талқылап, шешімін табуға тырысқан кезде байқалады.

Тәуелсіз Қазақстан мемлекетінің қазіргі даму кезеңіндегі қоғамның түрлі сфераларының құрылуы мен тұлғаның белсенділігінің жоғарылауы арасында байланыс айқындала түсуде.

Осыған байланысты бастауыш сынып оқушыларының танымдық әрекетін белсенді, оны тиімді басқару және дамыту тұрғыдан қамтамасыз ету күрделі мәселе ғана емес, маңызды әлеуметтік міндет болып табылады.

Мақсатына тоқталатын болсақ:

- Сабақ өткізуде оқушы белсенділігінің әсерін арттыруда,
 - әр оқушының мүмкіндіктерін, қабілеттерін, қызығушылықтарын анықтауда,
 - жеке тұлғаға бағытталған білім беру жүйесіне көшуде мұғалімдерге көмек ретінде интербелсенді әдістерді ұсыну;
- Интербелсенді оқыту әдістерін пайдалану кезінде:
- тиянақты білім;
 - қиялдау мен шығармашылық;
 - тез тіл табысу;
 - белсенді өмірлік көзқарас;

- командалық рух;
- жеке; дербестік құндылық;
- өз пікірін білдіру, еркіндік;
- іс - әрекетке ерекше назар аудару;
- өзара сыйластық дағдылары дамиды[2].

Таным әрекеттерін ұйымдастырудың арнаулы әдістемесі ретінде интербелсенді оқыту білім игеру процесіне қатысушылардың (үйренуші мен 4 үйренушілердің) тиімді қарым-қатынасына негізделеді. Ағылшын тілінен келген «interactiv» сөзі де осы ұғымды білдіреді: «inter» дегеніміз «өзара» мағынасында, ал «act» - «әрекет жасау» дегенді білдіреді, яғни интербелсенді әдістер - үйренуші мен үйренушілердің өзара әрекеттесуін оқудың негізі деп танитын және сондай қатынасқа жағдай жасайтын әдістер. Басқаша айтқанда «интербелсенді» дегеніміз біреумен қоян-қолтық қарымқатынаста болу, онымен бірлесе әрекет жасау, диалог құру. Ал «интербелсенді оқу» дегеніміз өзара қарым-қатынасқа (коммуникацияға) негізделген оқыту, диалог арқылы үйрету, яғни «үйретуші-үйренуші», «үйренуші-үйренуші», «үйренуші-өзімен өзі» форматтарында жасаған қарым-қатынас («әңгіме», «сұхбат», «пікірлесу», «бірлескен әрекеттер») [3].

Бүгінгі күні білімді дайын қалпында қабылдамай, оны өздігімен құрастырудың тұлғаны дамытатындығы, өздігімен құрастырылған білімнің есте ұзақ мерзімде сақталатындығы дәлелденіп отыр. Қайталау мен жаттауға негізделген білім (репродуктивтік) тек есте сақтау дәрежесінде болса, құрастырылған (конструктивтік немесе сындарлы) білім үйренушіден түсіну, қолдану, талдау, ақпарат негізінде жаңа мазмұн құрастыру және 5 бағалау секілді белсенді әрекеттерді талап етеді. Қайталау емес өздігімен білім құрастыру қажет бұл күнде. Ал бұл мақсатқа әр сабақта интербелсенді әдістемені қолдану арқылы ғана жетуге болады.

Білім саласындағы инновациялық өзгерістер оқудың/оқытудың негізі ретінде тұлғалық дамуды қарастырады, өйткені динамика мен өзгерістерге толы ақпараттық дәуір экономикасы адамның білімді әрі білікті тұлғасына тәуелді, бұл дәуірдің идеологиялық, әлеуметтік, саяси сұраныстары адамнан мынандай күзіреттіліктерді талап етеді:

- Ақпараттың ішінен өзіне қажеттісін таңдап, оны пайдалану;
 - Проблемаларды шешу және шешім қабылдау;
 - Өзіндік пікір, идеялар, тұжырым, түсінік келтіру, оларды дәлелдей және қорғай білу;
 - Ауызша және жазбаша түрде қарым-қатынас құра білу, бірлесе жұмыс жасай білу, жан-жалдарды болдырмау;
 - Өмірге деген көзқарасын, ұстанатын сенімдерін, қажеттіліктерін құндылықтарын жалпы адами құндылықтармен байланыстыру;
 - Өздігімен үйрене білу, өз білімін әрқашан да дамытып отыру.
- Интербелсенді оқытуда білім алушылар мынандай білім, білік, дағды, машықтарға үйренеді:
- Терең ойлау, жеке рефлексилық қабілеттерді дамыту.

- Өз идеялары мен әрекеттерін талдау және оларға баға беру.
- Ақпаратты өздігімен түсініп, оны таразылап, оның ішінен керектісін тандап алу.
- Ақпаратты жан-жақты талдау.
- Өздігімен жаңа түсінік пен білім құрастыру.
- Оқу барысында жеке басының құндылықтары мен сенімдерін қалыптастырып, белсенді өмірлік позитция (көзқарас, дүниетаным) ұстану.
- Пікірталастарға қатысып, өз ойымен пікірін дәлелдеу.
- Басқада балама пікірлерді ескеру.
- Шешім қабылдау және қиын мәселелерді шешу.
- Ортақ жұмысқа жұмыла білу.
- Басқалармен тиімді қарым-қатынас құру, өзара әрекеттесу.
- Үйренушілер ұжымына ортақ бірлесе жұмыс асаудың рухани және моральды ережелерді қабылдау.

- Оқушы топты ұжым ретінде қабылдайды [4].

Интербелсенді оқыту барысында үйренушілер әрқашанда белсенді болып, өзіндік пікір қалыптастырып, өз ойларын дұрыс жеткізе біілуге, өз көзқарасын дәлелдеуге, пікірталас жүргізуге, басқаларды тыңдауға, өзге пікірді сыйлауға және онымен санасуға үйренеді. Мұндай сабақтарда бір ғана дұрыс жауап болмайды, өйткені басты мәселе дұрыс жауапты табуда емес, керісінше үйренушінің жеке тәжірибесіне негізделген іздену процесінің өзі болып табылады. Интербелсенді оқыту мектепте мынандай жұмыс түрлері мен әрекеттер арқылы жүзеге асырылады:

- Бірлескен жұмыстар (жұптық, топтық, бүкіл сыныппен).
- Жеке және бірлескен зерттеу жұмыстары.
- Оқу, рөлдік және өндірістік (іскерлік) ойындар.
- Пікірталастар.
- Ақпараттың әртүрлі көздерімен жұмыс жасау (кітап, лекция, интернет, құжаттар, мұражай т.б.).
- Шығармашылық жұмыстар.
- Жағдайаттар (ситуациялар) арқылы үйрену нақты ситуацияларды талдау, кейс-стади.
- Презентациялар.
- Компьютерлік оқыту бағдарламалары.
- Тренингтер.
- Интервью.
- Сауалнама өткізіп, оның қорытындыларын талқылау мен талдау.
- Кез-келген оқу әрекеттерін кері байланыспен аяқтау т.б.

Әдіс түрлері:

- Ойын түрлері;
- Жеке және жұптық, топтық жұмыстар;
- Оқушылардың өз бетінше іс - әрекеттері;
- Нақты жағдайлар, олардың нәтижесін жасау;

- Сұрақтар қоюда ынталандыру(СТО - ға үйрету);

- Оқыту мәселелері:

1. «Ыстық орындық» әдісі. Берілген тапсырмаға байланысты қойылған сұрақтарға жылдам жауап беру керек, себебі, орындық ыстық.

2. «Автор орындығы» оқушының өзі жазған шығарма, эссесін оқытқанда отырғызып оқытуға болады.

Бұл әдістер үй тапсырмасын сұрауда, өткен сабақты бекітуде тиімді.

3. «Миға шабуыл» стратегиясы.

(Мұғалімдермен жұмыс)

Тақырыпқа байланысты идеяларды көбірек жазыңыз. Уақыт аяқталғанда кезектесіп өз идеяларыңызды оқисыз, идея қайталанбау керек. Қайталанған идеяларды сызып тастап отырыңыз. Мысалы: «оқушылар мектепті тастамас үшін не істеу керек?»

4. «3 таяқша» әдісі.

(мұғалімдермен жұмыс)

Берілген тақырыпқа байланысты

1 сұрақ

1 жауап

1 идея әр топ даярлап, көпшілікке салады.

Мысалы: «Деңгейлі оқыту туралы»

5.«Бинго» ойыны. (Мұғалімдермен жұмыс).

Лотоға түскен сандарға байланысты сұрақтар беру. Мысалы: 16 - сұрақ.

Семинарға не үшін келдіңіз?

Алдымен мұғалімдерге жауап бергізіп, соңынан дайын жауапты ашу, салыстыру.

«Әдіс алмасу үшін.»

6.«Өзіңізді тексеріңіз» әдісі

Бұл мәлімет ШЫНДЫҚ па немесе ЖАЛҒАН ба?

Өтілген мәтін бойынша мысалдар келтіріледі. Мысалдарды оқу кезінде оқушылар ол келтірілген мысалдың өтілген мәтінде бар, жоғын анықтайды.

7. «Он сұрақ!» әдісі.

(мұғалімдермен жұмыс, гүл, семинар, сабақ, оқу сөздерін келтіру).

Мұғалім бір оқушыны таңдап алады және оның маңдайына негізгі сөз жазылған стикерді жапсырады - қатысушы сыныпқа 10 сұрақ қоя алады, оған жауап не ИӘ, не ЖОҚ деп беріледі.

8.«Серпілген сауал» әдісі.

Тақырыптың түсіну деңгейін арттыруға және талқылау дағдыларын дамытуға қол жеткізу үшін сыныптағы оқушылардың арасында сұрақтарды лақтырыңыз.

Мысалы,

«Самат Рахаттың жауабы туралы сен не ойлайсың?»

«Самал, Айгүлдің жауабын барынша кеңейту үшін оны қалай дамытуға болады?»

«Қанат, естігеннің барлығын бір жауапқа қалай біріктіруге болады?»

9. «Құпия зат»

- мына зат бойынша 5 сұрақ құрастырыңыз:

Бұл не? деп СҰРАМАҢЫЗ

10. «Лездеме!» әдісі.

Сіздің топтың екі қалған оқушысына бүгінгі сабақтың негізгі сөздерін түсіндіру үшін сізде бір минут бар:

Конверттен бір сөзді бір рет алу.

Сөздің өзін атамай түсіндіру.

Сөзді тапқан бірінші адам конверттен келесіні таңдайды және қалғандарына түсіндіреді!

11.«9 - ромб» әдісі.

Қатысушыларға айтарлықтай маңыздысын анықтап, талқылау үшін тізім беріледі. Тізімнің әрбір тармағын үлкен ромбылы торға орналастыру қажет. Маңызды тармақтарды әдетте ромбының жоғарғы жағына, ал оншалықты маңызды еместерін төменгі бөлігіне орналастырады. Әр қатарда орналасқан тармақтардың маңызы бірдей. Кейбір топтар ең маңызды карточкаларын орталықта орналастыра алады (екі нұсқасы сәйкес келеді, себебі тапсырманың маңызды элементі топтағы талқылау үдерісі болып табылады). Ромбының нысаны топқа бірқатар басымдықтар мен перспективаларды қамтуға мүмкіндік береді.

12. «Бірге ойлаймыз» әдісі. Бұл әдістің тиімділігі сыныптағы елеусіз оқушыны сабаққа тартуда.

- Көршілеріңіз естімейтіндей етіп, сіздің сұрағыңызға жауапты талқылаңыз.

- Мұғаліміңіз 1 - 4 дейін санды таңдайды;
- Осы санға сәйкес келетін оқушы жауап береді;
- Талқылау және саралау үшін тамаша тәсіл.

13. «Детальдарын қосу» әдісі.

(мұғалімдермен жұмыс. Оқушы сабақтан көп қалады.)

Командада жұмыс істеу кезінде сізге алынған білімдерін көрсету үшін сөйлемді кеңейтуіңіз қажет. Сөйлемі барынша дұрыс және нақты команда сыйлық алады!

Бастапқы сөйлемнің мысалы:

Бүгін біз мектепке жиналдық.

14. Кері байланыс түрлері:

«Алма ағашы» әдісі.

- Оқушыларға сабақ басында екі түсті «алма» беріледі. Сабақ соңында оны алма ағашына ілу керек. Жасыл түсті алма - мен бүгін бәрін жақсы орындадым деп ойлаймын: менің көңіл - күйім көтеріңкі. Қызыл түсті алма - мен тапсырманы орындай алмадым, көңіл - күйім жоқ.

«Бір сөзбен» әдісі - Оқушылар өздеріне берілген 12 сөздің ішінен, өздерінің бүгінгі сабақтағы жағдайын сипаттайтындай 3 сөзді таңдап айтады.

- Төзімсіздік, Ашу, Қуаныш, Немқұрайлылық, Қанағаттану, Шабыт, Зерігу, Аландау, Тыныштық, Сенімділік, Сенімсіздік, Рахаттану.

«Табыс сатысы» әдісі: кәдімгі сатының суреті, сатының

- 1 - баспалдағы Мен..... БІЛЕМІН
- 2 - баспалдағы Мен..... ТҮСІНЕМІН
- 3 - баспалдағы Мен..... ЖАСАЙ АЛАМЫН

- «Таңдау» әдісі.

- 1. Мен сабақ қызықты _____ қызықсыз болды деп ойлаймын.
- 2. Мен сабақта: үйрендім көп нәрсені _____ үйренгенім аз

болды.

- 3. Мен басқаларды мұқият _____ зейінсіз тыңдадым.
- 4. Мен пікір-сайыстарға жиі _____ сирек қатыстым
- 5. Мен сабақтағы өз жетістіктеріме ризамын _____ риза емеспін.
- Бұл қима-қағазды таратып бергенде оқушылар өздерінің сабаққа қатысу

деңгейі мен сабаққа деген ынтасын білдіретін сөйлемдердің бірінің тұсына «+» белгісін қою тапсырылады.

Кері - байланыс әдістерінің бірі: «Тазалық» ойыны.

- Қатысушыларға бір парақ беріледі. Онда мыналар салынған:

1. Чемодан(суреті).
2. Қоқыс жәшігі (суреті).
3. Еттартқыш (суреті).

- Құрметті әріптестер, бүгінгі тақырып бойынша алған керекті ақпараттарыңызды чемоданға салыңыздар (жазыңыздар), бүгінгі сабақтағы керек емес болған, артық дүниені қоқыс жәшігіне салыңыздар (жазыңыздар). Ал бүгінгі ақпараттың ішінде әлі оқуым керек, толықтыруым керек дегендері болса, еттартқышқа салыңыздар (жазыңыздар) [5].

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының « Білім туралы» Заңы және оны жүзеге асыру жөніндегі негізгі құжаттар. - Астана, 2000 ж.
2. Бастауыш білім берудің жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламалары. <http://nao.kz/loader/fromorg/2/25?lang=kz>
3. Әлімов А.Қ. Интербелсенді оқу әдістемесін мектепте қолдану. Оқу құралы. - Астана: 2014 ж.
4. Тойбазарова Н.А. Интерактивті оқыту. Әдістемелік нұсқаулық.- Ақтөбе, 2022 ж.
5. Тұрғынбаева Б. Интерактивті оқыту технологиялары. - Алматы, 2023 ж.